Teksten er ment å være til nytte både for administrasjonen og for spesial forskere som ønsker en oversikt over Petsamo-skoltenes samfunn.

For ytterligere å lette arbeidet deres er det allerede her tatt med en oversikt over kilde skrifter som er relevante ved studiet av denne interessante, lille folke gruppen. Dessverre har de tyske arkivene ikke vært tilgjengelige for forfatteren.

Det eldre kartografiske materialet om Petsamo som forfatteren har hatt tilgang til, er gjennomgått på sidene 261–277 og 409. Petsamo-områdets geografiske særpreg blir i hovedtrekk gjengitt i Generalkartet over Finland, blad Petsamo (1923), i målestokk 1:400 000. Når det gjelder vegetasjons regionene, er dette supplert med oversiktskartet som følger forfatterens artikkel i *Fennia* 49, nr. 3. De fleste lappiske steds navnene i teksten identifiseres enklest ved hjelp av oversikten og kartet i forfatterens publikasjon i *Fennia* 49, nr. 2.

Mange skylder jeg stor takk for verdifull hjelp under mine undersøkelser i biblioteker og arkiver i inn- og utland. Flere har også velvillig bistått med råd, praktisk hjelp, utlån av bøker og bilde materiale. Blant disse vil jeg særlig nevne dr. A. B. Wessel og fru Ellisif Wessel i Kirkenes, professor Konrad Nielsen i Oslo samt dr. T. I. Itkonen i Helsingfors. Jeg vil her gjerne få uttrykke min oppriktige takk til dem, og til alle andre som har støttet dette arbeidet.

Grankulla, 20. februar 1928
V. Tanner

Nordlappenes differensiering

Innvandringsspørsmål

Den historiske tiden omfatter bare en kort del av menneske slektens livsløp. Fennoskandias folk lærer historien å kjenne i den senere delen av denne perioden gjennom Tacitus, år 98 e.Kr., men dens nordligste befolkning trer egentlig først inn i historien i senere del av middelalderen gjennom Ottar, omkring år 875. Allerede da hadde imidlertid mennesker levd i det ytterste nord i årtusener, og den kultur som her møtte historie skriverne, var et resultat av en lang, dels endemisk utvikling gjennom kampen for å sikre livsgrunnlaget.

Den geologiske forskningen viser at den kvartære istiden opphørte i Fennoskandia for cirka 8700 år siden (se De Geer 1925, Ramsay 1927). Klimaet ble deretter raskt bedre, temperaturen steg, planter og dyr tok det avisede landet i besittelse, og natur landskapet fikk etter hvert sitt nåværende utseende.

Sin rikeste utvikling og skjønnhet nådde vegetasjonen og dyrelivet allerede for omkring 6000 år siden (omtrent på tiden for «syndfloden», det vil si da Littorina havet hadde sin største utbredelse; se Ramsay, Fennia 47, nr. 4, s. 47; Rydbeck 1928, s. 27).

Lenge før den siste istidens opphør fantes det en isfri landstripe oppe ved Ishavskysten, fra Vesterålen bort mot Kvitsjøens munning. På hvilket tidspunkt denne kysten ble fri for innlandsis, kan man ennå ikke uttale seg sikkert om; de nå kjente forholdene tyder imidlertid med stor sannsynlighet på at den nordligste delen av den isfrie landstripen ble bar omtrent i samme avsmeltningsfase som det sørvestlige Skåne – eller, om vi benytter den kvartær geologiske kronologien – for 13 000–14 000 år siden.

Allerede noe (eller noen) årtusen(er) deretter burde det, om ikke gjestmilde, så i det minste utholdelige vilkår ha eksistert ved den fennoskandiske Ishavskysten for et arktisk fangstfolk. Noe vitnesbyrd om …

1) Om dette, se forfatterens snart trykkeklare arbeid: Studier over kvartærsystemet i Fennoskandias nordlige deler. IV. Bulletin de la Commission Géologique de Finlande, nr. 88.

De siste års undersøkelser viser imidlertid at det trolig nettopp var på det nylig nevnte isfrie landbeltet ved Ishavskysten at de eldste nå kjente innvandrerne slo seg ned. Nummdals epoke gjørende funn i Alta i Vest-Finnmarken fra 1926 er nemlig egnet til å stille spørsmålet om Nordens bosetting av mennesket i et helt nytt lys.

Den paleolittiske Komse-kulturen kan nemlig i Alta henføres til et tidsavsnitt da Ancylussjøen fylte Baltikum, og lange tidsrom hadde forløpt før den paleolittiske kulturen i Finnmarken ble etterfulgt av den neolittiske steinalderkulturen i tiden etter den første steinalder transgresjonen. Komsakulturen er nå påvist å strekke seg langs Ishavskysten som et temmelig sammenhengende belte fra Alta til Fiskerhalvøya.[1] Av boplassene—(NESTE SIDE ØVERST)

1. Her sees det bort fra Kaldhols interessante funn i Gjermundnes-området, Th. Petersens Fosna-kultur og de av Rygh og Nummedal (1923) beskrevne flintplassene på Mørekysten.
2. I et vennlig brev datert 12.5.1928 meddeler konservator Nummedal at han også under sine videre undersøkelser i Porsanger- og Laksefjordene samt på Varangerhalvøya har kunnet konstatere tallrike strandboplasser med tilslåtte redskaper av dolomittflint, kvarts og kvartsitt, beliggende på strandvoller mellom de av meg oppstilte nivåene II A (det vil si tapes- eller littorinanivået og tapes-innvandrings- eller clypeus-nivået) og I ε (det vil si portlandia- eller yoldiatransgresjonens nivå) (se Tanner: Bulletin de la Commission Géologique de Finlande, nr. 21).

Høyden over havet for disse boplassene øker innover mot bunnen av de nord–sør-gående fjordene i omtrent samme grad som høyden for I ε, for eksempel i:

Porsanger:	Repvåg, et par km nord for Kolvik	–	Børselv	– Steinsneset
II A:	14 m	– 23 m	– 23 m	– 27 m
Boplass:	20 m	–26 m	– 42 m	– 42 m – ca. 60 m
I ε:	32 m	– 59 m	– 59 m	– 74 m

Rundt Varangerfjorden ble tilsvarende forhold konstatert i 1928 av Nummedal og Gjessing. Under våre felles ekskursjoner på Fiskerhalvøya sommeren 1928 påtraff Nummedal og Gjessing også ved Väliniemi i Bumangfjorden en tilsvarende boplass (materialet deponert i Nasjonal museet i Helsingfors, nr. 8975). Denne, i likhet med de rike boplassene med tilhugde redskaper som Nummedal hadde vennligheten å vise meg i Kirkenes-området, faller innenfor en sone som når så høyt opp mot yoldia transgresjonens strandflate (fra 70 til 82 % av dens høyde), at disse boplassene kan oppfattes som tidsmessig ekvivalente med et tidlig stadium av ancylustiden i Baltikum. Polerte steinredskaper har derimot—

Av boplassenes beliggenhet kan man slutte at Komse-kulturen er yngre enn den siste istiden og også yngre enn yoldia transgresjonen. Av de ulike strandboplassenes stilling i forhold til den sistnevntes strandflate kan man med ganske stor sannsynlighet slutte at den paleolittiske kulturen her når tilbake i tid til omkring 9 000 år før vår tid. Den rent paleolittiske Komse-kulturen står helt isolert i Fennoskandia.

Når det gjelder både redskaps former og teknikk, gir arte faktene et tverrsnitt av hele paleolitikum og anses derfor, slik Bjørn (s. 56) har fremhevet, for å være sen paleolittiske. De østligere Komse-boplassene viser et noe eldre preg enn de vestligere og sydligere beliggende, og Bjørn (s. 76 f.) påpeker at det derfor synes som om Komse-kulturen har vært mer opprinnelig innen de østlige og nordlige delene av sitt utbredelsesområde enn innen de vestlige, og at den paleolittiske kulturstrømmen ved Ishavet således trolig har gått fra øst mot vest.

Akkurat som i de store asiatiske paleolittiske områdene, hvor flint mangler, dominerer også innen Komse-kulturen kvarts, stedvis i forening med kvartsitt, «dolomittflint» eller en tett hornstein med muslig brudd og forvitringspatina, som ved første øyekast fullstendig ligner flint. Det synes derfor sannsynlig at flokker av paleolittiske fangstmenn har fulgt den tilbaketrekkende innlandsisen, på hvis forland det ettertraktede viltet levde.

Det finnes også andre arkeologiske funn som kan anses å tale for at jegere allerede under tidlig ancylustid har streifet omkring i Fennoskandia. Som eksempel kan nevnes helleristningene med rein og elg i Tysfjorden og Sagfjorden, hvis tilblivelse ifølge Rekstad (1919, s. 54 f.) forutsetter et daværende havnivå som langt overstiger havstanden under den første steinalder transgresjonen (tapes grensen ved 30 m o.h., helleristningene ved 45–48 m o.h.). Rekstad synes helst tilbøyelig til å tilskrive dem jegere som før tapestiden skal ha kommet til området.

Ved det tidsavsnitt som registreres ved havstanden, har man innen de omtalte områdene kunnet påtreffe boplass spor bare nedenfor de strandflatene som sammenfattes i nivå II A. Også øst for Nordkyn viser det seg således ved Ishavet å foreligge en meget vesentlig tidsforskjell mellom det første opptrinnet av det paleolittiske boplassfolkets Komse-kultur og de neolittiske kulturene. De nå kjente forhold synes således uten videre å lede til den oppfatning at Fennoskandias nordligste kystbelte har blitt gjennomstreifet av mennesker kanskje til og med tidligere enn Finlands sydligere trakter.

På den tiden helle ristningene ble laget, var klimaet omtrent det samme som i dag, ifølge funn av animalske subfossiler. Det er mulig at de omtalte helle ristningene ble utført av det tidligere nevnte paleolittiske folket (jf. s. 287). Se Hallström (1907; 1908; 1927, s. 10), A. W. Brøgger (1906, s. 356; 1908, s. 30; 1909, s. 106), Schetelig (1922, s. 141), Th. Petersen (1922, s. 88 ff.; 1927, s. 31) og Bjørn (s. 73 f.).

Det finnes fortsatt ingen sikre funn som kan bekrefte eller avkrefte en sammenheng mellom de nord fennoskandiske paleolittiske gruppene og lappenes forfedre (jf. også s. 286).
Allerede før oversvømmelsene i littorina perioden fikk også den sørlige delen av Fennoskandia sin første bosetning. Forskningen er imidlertid ikke helt avklart når det gjelder hvilket folk det eldste befolkningslaget i Sør- og Vest-Fennoskandia tilhørte. Montelius (1918, s. 752) mente at mennesker av cro-magnon-type innvandret til Sverige og de øvrige skandinaviske landene da innlandsisens herredømme tok slutt. Han skriver:

«I den fjerne ancylustiden, da våre forfedre først begynte å bosette seg i Sverige, var det trolig små forskjeller mellom de gruppene som vandret rundt i Nord-, Mellom- og Sør-Europa. Forskjellene oppstod gradvis som følge av ulike naturforhold og den varierte utviklingen som fant sted gjennom årtusener: i Frankrike ble de til keltere, i Skandinavia til germanere og i mer østlige deler av Europa til slaver.»

Også Lundborg (1927, s. 15) mente det var mulig at grupper av mennesker som levde av jakt og fiske, kom til området i denne tidlige fasen.

Fotnoter (modernisert språk):

1. I et brev til Nummedal påpekte K. Absalon den påfallende likheten i både typologi (omtrent 30 typer) og teknikk mellom Komsa-kulturen og de tidlige og senere aurignacien-fasene i Mähren. Dette minner om en uttalelse av Ecker (1878, s. 14), der han antyder at et utbredt brachycefalt folk i forhistorisk Tyskland, som bearbeidet reinsdyrbein, kan ha vært tilpasset arktiske forhold og muligens beslektet med eller likt samene. Spørsmålet må imidlertid vurderes ut fra et annet vitenskapelig perspektiv enn det som var vanlig på Eckers tid.
2. Etter at denne teksten var sendt i trykken, ble Rydbecks arbeid publisert. Dette synes å utfordre den tidligere forståelsesrammen for arkeologien i Sør-Fennoskandia. Når det gjelder de eldste innvandrerne – jeger- og fiskerbefolkningen på boplassene, det senere jordbrukende megalittfolket som kom fra sørvest, og det erobrerpregete båtøksfolket som kom fra sørøst – samt deres sannsynlige antropologiske typer og kulturelle forhold, må jeg her nøye meg med å vise til det nevnte arbeidet.

Sverige var allerede blitt isfritt da isdekket begynte å trekke seg tilbake. Utelukket er derimot, etter forfatterens oppfatning, den muligheten som Lundborg også synes å regne med, nemlig at mennesker allerede før den siste istiden skulle ha eksistert i Fennoskandia og levd videre på mindre områder i Vest-Norge som skulle ha unngått nedising. Så langt tilbake i tiden vi kan følge utviklingen, anfører Lundborg, finner vi at Den skandinaviske halvøy har vært bebodd av stammer som overveiende tilhørte den nordiske rasen. Hans undersøkelser har vist at det antatte reliktet av cro-magnon-rasen – den såkalte dalrasen – trolig består av blandingstyper mellom nordisk og østbaltisk rasetype. Lundborg fremhever også at flere moderne forskere anser det sannsynlig at den nordiske rasen stammer fra Aurignac- (Brünn-) rasen.

Etter den første innvandringen til den sørligste delen av Fennoskandia i Ancylus tiden, omkring 7000 år før vår tids regnings begynnelse, spredte befolkningen seg gradvis videre utover de endeløse urskogene som hadde erstattet innlands isen. De fulgte hav, kyster og vassdrag stadig lenger mot nord og øst. Mot slutten av yngre steinalder, altså et par årtusener før vår tidsregning, var disse sørlige innvandrerne tynt spredt over store deler av Fennoskandia.

Fra øst fant det etter perioden med klima maksimum sted en ny innvandring til ødemarkene. Dette var folk som representerte en kulturhistorisk type som skilte seg sterkt fra de tidligere. Gjennom sin redskapskultur – kamkeramikken – viser dette folket seg å ha vært et utløp av et gammelt befolkningslag med svært vid utbredelse over de østlige delene av Europa. Man antar som oftest, uten at dette ennå lar seg bevise, at kamkeramik kulturen ble båret av folk tilhørende den urfinske folkegruppen, altså den østbaltiske rasen. Nordman betrakter bærerne av den kamkeramiske kulturen som et udifferensiert subarktisk folk bestående av nomadiserende jeger- og fisker stammer.

I yngre steinalder, men noe senere enn kamkeramikken (å dømme etter kystfunnenes høyde over dagens havnivå), opptrådte en ny kulturform i Fennoskandia: den såkalte arktiske steinalderkulturen. Formene på redskapsinventaret leder til den slutning at denne arktiske fangstkulturen, på grunn av naturforhold og andre omstendigheter, stilte særegne krav til redskapene og fremtvang spesialtyper som ikke – eller bare i begrenset grad – forekommer andre steder.

De forekommer bare sparsomt utenfor kulturens utbredelsesområde. Ut fra formkretsens geografiske fordeling kan man slutte at denne redskapskulturen er autokton, altså lokalt utviklet.

Den kam keramiske kulturen og den arktiske skifer kulturen opptrer i stor grad sammen i Fennoskandia og danner der en blandingskultur. Begge blandes dessuten ytterligere med redskaper fra den sørlige steinalder kretsen, noe som har gitt opphav til ulike kontaminerte former. De nordlige kulturenes utbredelses områder faller imidlertid ikke helt sammen. Mens den kam keramiske kulturen dominerer i Nord- og Mellom-Russland samt i Finland, holder den arktiske kulturen seg innenfor en mer nordlig sone. Avstanden mellom dem synes derfor å være forholdsvis tydelig.

Dette innebærer likevel ikke at de opprinnelige kulturene nødvendigvis var adskilt av klare rasegrenser. Like lite som i historisk tid har rase og kultur, bortsett fra i unntakstilfeller, kunnet sammenfalle fullt ut i en så nær forhistorisk periode som den senere delen av yngre nordisk steinalder. De samme langvarige kulturimpulsene må snarere ha blitt overtatt av ulike folk med forskjellig rasemessig bakgrunn, enn at de etniske enhetene har bevart sine redskapstyper og naturbestemte levemåter uforandret fra steinalderens begynnelse til dens slutt. Det synes også sannsynlig at redskapene innen samme kultur ble tilpasset det tilgjengelige råmaterialet.

De østlige og vestlige innvandringene møttes trolig allerede for 5000–4000 år siden i Fennoskandia. Når det gjelder vurderingen av deres innbyrdes forhold, vet man imidlertid foreløpig lite, ettersom arkeologiske funn som kan vitne om folkets bosetning og forhold på den tiden, er svært sparsomme i de områdene der vestlige og østlige grupper trolig først kom i kontakt med hverandre.

I de aller nordligste delene av Fennoskandia, ved Ishavskysten og i de tilstøtende innlandsområdene – som danner rammen for den følgende framstillingen – møttes de to folkene trolig allerede flere årtusener før vår tidsregnings begynnelse. Norsk forskning har påvist at vestlige grupper allerede omkring 2000 f.Kr. hadde nådd minst til Gjesvær på Magerøya. På den andre siden hadde neolittiske østlige grupper trolig omtrent samtidig, eller tidligere, nådd både Pasvik (Patsjoki), hvor de etterlot seg rester av sin redskapskultur ved Menikka og Nesheim (Vaggatem), samt områder som Enare og Kemijärvi. Kun opptrer sporadisk utenfor kulturens utbredelsesområde. Av formkretsens geografiske fordeling vil man slutte at denne redskaps kulturen er autokton.

Kam keramikken og den arktiske skiferkulturen opptrer i stor utstrekning sammen som en blandingskultur i Fennoskandia, og begge blandes ytterligere med redskaper fra den sørlige steinalder kretsen, hvorved det har oppstått kontaminerte former. De nordlige kulturenes utbredelsesområder sammenfaller imidlertid ikke, idet den kam keramiske kulturen dominerer i det nordlige og midtre Russland samt i Finland, mens den arktiske kulturen holder seg innenfor en mer nordlig sone. Skillet mellom dem synes således å være tilstrekkelig tydelig.

Dette innebærer imidlertid ikke at urkulturene nødvendigvis har vært adskilt av noen markerte rasegrenser. Like lite som i historisk tid har vel heller i en oss så nærliggende forhistorisk periode som den senere delen av den yngre nordiske steinalderen rase og kultur, annet enn i unntaks tilfeller, kunnet sammenfalle. Langvarige kultur påvirkninger må snarere tenkes å ha blitt overtatt av ulike folk som utgikk fra forskjellige raser, enn at de etniske enhetene har bevart sine redskaps typer på samme måte som sine natur betingede livsformer fra steinalderens begynnelse til dens slutt. Det forekommer også sannsynlig at redskapene innenfor samme kultur har blitt tilpasset det tilgjengelige materialet.

De østlige og vestlige invasjonene møttes trolig allerede for 5000–4000 år siden i Fennoskandia (jf. Ailio 1913, s. 52). For bedømmelsen av deres innbyrdes forhold har man imidlertid ennå liten kunnskap, ettersom arkeologiske funn som kunne vitne om folkenes daværende bosetninger og forhold, er ytterst sparsomme i de områdene hvor vestfolket og østfolket trolig først støtte på hverandre.

I de aller nordligste delene av Fennoskandia, ved Ishavskysten og det tilgrensende høylandet, områder som blir skueplass for den følgende fremstillingen, møttes trolig de to folkene allerede minst et par årtusener før vår tidsregnings begynnelse.

Norsk forskning har påvist at vestfolket allerede så tidlig som omkring 2000 år f.Kr. hadde nådd frem til minst Gjesvær på Magerøya (Nicolaissen 1921; Johnsen 1923, s. 1). På den annen side hadde neolittisk østfolk trolig omtrent samtidig eller tidligere nådd frem både til Pasvikelva (Patsjoki), hvor det etterlot rester av sin redskapskultur ved Menikka (Solberg, Oldtiden VII, nr. 1) og Nesheim (Vaggatem) (se Nicolaissen 1923, s. 28), samt til Enare (Itkonen, pers. medd.) og Kemijärvi; jf. Wiklund (1925, s. 360, tavle 147).

Hypoteser om lappenes tilstedeværelse i Fennoskandia

Ettersom fremstillingen i det følgende flere ganger vil komme inn på dette spørsmålet, er det hensiktsmessig kort å redegjøre for de mest utbredte hypotesene om lappenes opprinnelse. Det er særlig språk forskere som har behandlet dette temaet. Setälä (1914, s. 513) mente at lappene i den finsk-ugriske urperioden, frem til omkring 2500 år før vår tidsregnings begynnelse, holdt til nord for det antatte finske urhjemmet ved Volgas midtre løp. Lappene kom da under urfinnenes dominans, tok over deres språk, men bevarte sitt særpregede kulturelle liv. Senere vandret lappene gradvis vestover, men forble hele tiden nord for de finske folke gruppene.

I sin fremstilling *The Lapps in Sweden* (1923, s. 224) hevder Wiklund at lappene på et tidlig tidspunkt, trolig for mer enn 2000 år siden, kan ha overtatt sitt språk fra et nabofolk innen den finsk-ugriske språkgruppen, muligens forfedrene til dagens finner.

I de påfølgende århundrene utviklet imidlertid lappisk og finsk seg i så ulike retninger at gjensidig forståelse etter hvert forsvant. Som opprinnelige jegere og fiskere fulgte lappene sannsynligvis iskanten nordover etter hvert som innlandsisen trakk seg tilbake.

Hvorvidt denne forflytningen skjedde fra sørvest, sør eller sørøst inn i de områdene i Finland og nordvestlige Russland som senere ble utgangspunkt for innvandringen til Skandinavia, er imidlertid ukjent. Lappene regnes (Wiklund 1925, s. 367) som Fennoskandias eldste kjente befolknings gruppe og kan tolkes som en sen rest av en menneskelig befolkning som utviklet seg i et isolert område i Europa under istiden (jf. nedenfor s. 287).

Itkonen, som i Finland var en ledende autoritet på lappisk språk og kultur, fremsetter (1928) med forbehold den oppfatning at forfedrene til lapper og samojeder i en fjern forhistorisk tid kan ha levd som mobile jeger grupper i skog områdene mellom Uralfjellene og Finland. Etter hvert ble disse gruppene adskilt: lappene vandret vestover fra Dvina-området, mens samojedene beveget seg østover. Lappenes språk i sin tidlige form antas å ha blitt overtatt fra en finsk-ugrisk befolkning som bodde sør for dem.

Grunn elementene i lappisk kultur viser, som kjent, tydelige forbindelser til kulturen hos andre rein drivende folk i de nordlige delene av Eurasia. Til tross for enkelte særtrekk hos lappene – som kan forklares både med de spesielle natur forholdene i Fennoskandia og med den store geografiske avstanden som kulturelle impulser fra østlige reine nomader måtte forflytte seg over – finnes det en rekke klare fellestrekk som vitner om grunn leggende kulturelle likheter mellom de østlige nomadiske reindrifts kulturene og den lappiske fra øst.

‘ Tar vi til sammenligning lappene, for eksempel samojedene, ser vi påfallende likheter, ikke bare innen begge folkenes materielle kultur – særlig bruken og behandlingen av reinen, hunde dressuren og lappenes gamle redskaper – men også forhold som utvetydig peker mot en genetisk forbindelse mellom de to folkene (jf. for eksempel Solberg: *Voldgiftssag* 1910, s. 64; *Eisenzeit*, s. 127 ff.).

Solberg understreker med rette at man ikke på grunnlag av de konstaterte likhetene mellom kulturene bør slutte at den samiske kulturens opprinnelse må søkes hos samojedene. Konrad Nielsen (1912, s. 12, 16) fremsetter derimot en positiv antakelse om at «protolappisk» kanskje vil vise seg å være et samojedisk språk, og at lappene er en samojedisk stamme «som skjebnens lune har kastet vestover».

Nielsen mener at hans undersøkelse av en rekke lappisk-samojediske ord sammen stillinger taler for antakelsen om en direkte forbindelse mellom lapper og samojeder, og om en genetisk, ja direkte sammenheng mellom lappenes og samojedenes reindrift. En idé som står nært knyttet til Nielsens hypotese, blir fremsatt av K. Donner i 1924 (s. 14 f.).

Han antar at en del av samojedene, mens de ennå bodde i det nordøstlige Russland eller kanskje delvis lenger vest, tok opp finno-ugrisk språk og deretter gradvis utviklet seg til det samisktalende folket. Som Setälä (XXX, nr. 5, s. 97 ff.) har påpekt, begrenser de felles ordene hos finno-ugrerne og samojedene seg til den mest elementære begrepskretsen.

Av dette synes man å kunne slutte at de to folke gruppene ble skilt fra hverandre på et svært tidlig tidspunkt.

Også fra ikke filologisk hold fremsettes hypotesen om lappenes innvandring fra øst, men når det gjelder tidspunktet for innvandringen til Fennoskandia, går meningene langt fra hverandre.

Gjennom sin sammen stilling av de arkeologiske funnene ved Ishavet kommer O. A. Johnsen (1923, s. 1 ff.) til følgende konklusjon: De eldste sporene som vitner om en bosetning av skandinaver ved Ishavets kyst, stammer fra slutten av steinalderen, omkring 2000 f.Kr.; da hadde de nådd minst så langt som til Gjesvær på Magerøya.

Hvorvidt nordboerne allerede ved sin første ankomst til Nord-Norge støtte på lapper, eller om disse først senere innvandret hit fra øst, kan ikke avgjøres. Etter steinalderen finnes det ikke spor av skandinavisk bosetning i Finnmark før i folke vandrings tiden (bronse alderfunn mangler i Finnmark). På dette grunnlaget trekker Johnsen den slutning at lappene må ha kommet til Finnmark minst like tidlig som dette. … og at de har oppholdt seg der som et folk som brukte stein redskaper.

[1]) *Jfr. Not. S. 27 i det følj.*

Av nordboerne overtok lappene antagelig allerede i steinalderen redskaps- og våpen former, som de senere antas å ha videre utviklet noe. Da nordboernes gamle stamme i Finnmarken ved steinalderens slutt enten trakk seg tilbake mot sør eller døde ut, ble samene i lang tid alene rådende i området, hvor de førte et liv som er karakteristisk for fangstfolk. Ved vår tidsregnings begynnelse ble finnmark lappene – uten å ha gjennomlevd noen bronsealder – kjent med jernet, enten gjennom vestlige eller østlige forbindelser.

Nylig har den iherdige lappe forskeren Hallström (1926) uttalt seg om spørsmålet om lappenes første opptreden i Fennoskandia og presisert sin oppfatning av deres innvandring både med hensyn til årsak og tidspunkt.

Ifølge Hallström var det klima forverringen mot slutten av bronsealderen, den såkalte «fimbulvinteren», som på den ene siden tvang den urnordiske befolkningen til å evakuere sine bosettingsområder i nord og trekke seg tilbake til sørligere, mildere strøk. Ved bronsealderens slutt inntraff på den andre siden en ekspansjon blant folkene innenfor det store østlige bronse alder området, og som en følge av disse bevegelsene ble også lappene satt i bevegelse.

De utvandret nå vestover, dit motstanden var minst, det vil si til de fraflyttede nordlige delene av Fennoskandia. Lappene skulle således først i noen av århundrene nærmest før vår tidsregning ha blitt trukket inn i de folke tomme ødemarkene i den nordlige delen av Fennoskandia, hvorfra de senere har bredt seg i andre retninger.

Det synes imidlertid som om Hallströms fengslende hypotese ikke uten videre lar seg forene med visse kjente fakta. Sirelius (1916, s. 35) har beskrevet funn som med stor sannsynlighet viser at bruken av tam rein i Finland går tilbake allerede til steinalderen, og man antar helst at det har vært lapper som har streifet omkring her med tamrein, selv om dette ikke lar seg bevise.

Videre kan det spørres om det allerede nå kan anses som avklart at de nordlige delene av Finland under «fimbulvinteren» var fullstendig evakuert for den befolkningen som representerte en bronsealderkultur av østlig type (jf. Tallgrens kart, 1924, s. 4).

Forfatteren mener det er nødvendig, ved vurderingen av dette spørsmålet, ikke å undervurdere innflytelsen fra den negative faktor som følger av vår foreløpig svært mangel fulle kunnskap om den arkeologiske utviklingen i de nordlige delene av Fennoskandia. Det synes videre som om hypotesen vanskelig lar seg bringe i god overensstemmelse med den meget vidstrakte utbredelsen som lappene tidligere har hatt i Finland, dersom de først skulle ha innvandret dit i århundrene nærmest før vår tidsregning. Den lappisk talende befolkningens utbredning kan her omtrent fastslås ved hjelp av lappiske stedsnavn som forekommer over store deler av Finland, også i dets sørligste områder.

Fra øst Hiitola (Kuoksi) over Tyrvändö (Kaavijärvi), Vichtis (Moksi) og Karislojo (Kuoksa) til vest Eura (Posioniitty); jf. Itkonen (1928). Også i nærheten av Helsingfors har det samiske språket vært talt, noe steds navnene i Nuks-området (njuχč = svane) i Esbo tydelig vitner om (se nærmere Økonomisk kart, 1:20 000, blad 1,6).[1]

At de nåværende, spredt forekommende reliktøyene med lappiske stedsnavn representerer et langt eldre språklag enn det finske, som først etter vår tidsregnings begynnelse nådde de sørlige delene av Finland, synes mer sannsynlig enn det motsatte. Hadde derimot det nordiske folket tatt i besittelse steder som nå bærer opprinnelig lappiske stedsnavn før lappene, ville det være overraskende at det svakere folkets betegnelser hadde trådt i stedet for det sterkere folkets. Stedsnavn som stammer fra et eldre språklag enn det lappiske lar seg neppe påvise i Finland.

Av fordelingen av nordiske og lappiske stedsnavn i det nordvestlige og nordlige Norge har man likevel villet trekke den slutning at lappene, i sammenligning med nordmennene, må betraktes som innflyttere.

Det synes meg at Nansen (1911, s. 174) med rette har fremhevet at dersom tanken om at det lappiske språket først i forholdsvis sen tid kom til Fennoskandia med de lappiske rein nomadene var riktig, ville det være vanskelig å forstå hvordan lappene har fått de mange ekte lappiske ordene for sel og hvalross (likesom for en del havfisk hos skoltene).

Når det gjelder utbredelsen av steds navnene i Finnmarken, hvor de lappiske ligger ved den indre kysten, mens de norske fortrinnsvis omfatter øyene (se herom Qvigstad 1893, s. 67 f.), synes det sannsynlig at det hovedsakelig var nordmenn som bosatte seg ved den ytre kysten, som i senere tider kom til å bestemme stedsnavnene der, men ikke de spredt bosatte lappene, som vel ble fordrevet av nordmennene fra deres områder.

Dersom man vil tenke seg at lappene ble helt utestengt fra et fangstområde allerede i urnordisk tid (jf. Thomsen 1869, s. 102 f.), trengtes det neppe mer enn noen slekts ledd før de la bort sine gamle steds navn der og begynte å bruke det sterkere folkets, de bofaste nordmennenes.

At lappene likevel en gang har hatt egne navn på steder også ved det ytre kystbeltet, bevises av navnerelikter som Sallam (= Sørøya i Vest-Finnmarken, henholdsvis Skogerøya i Øst-Finnmarken) og Sievjo (= Seiland i Vest-Finnmarken).

I de indre delene av fjordene levde lappene uforstyrret helt til nordmenn i en oss forholdsvis nær tid slo seg ned der, og i slike områder bevarte lappene naturlig nok sine egne stedsnavn langt frem i tiden.

[1]) *Se også Europaeus (1922, s. 198).*

Som SOLBERG (1909, s. 143 f.) har påpekt, fremtrer det i de lappiske arkeologiske inventarene (fortrinnsvis piler og keramikk) i Finnmarken trekk som kan tolkes slik at nordiske former er blitt overtatt hos de gamle kyst lappene. I dette avsides liggende området har disse formene, med visse modifikasjoner, overlevd eldre jernalder, på samme måte som andre lån i lappenes kultur har kunnet bevares fra urgamle tider og middelalderen helt frem til våre dager.

Særlige, nå utslettede trekk i de gamle [vestlige] lappeners magisk-religiøse og mytologiske forestillinger — jf. OLRIK & ELLEKILDE (bd. 2, s. 105) — leder også tanken mot muligheten av en forbindelse med tilsvarende forestillinger som var rådende hos de nordiske folkene allerede i bronse alderen. Disse spørsmålene er ennå ikke blitt tilfredsstillende avklart, men det synes meg likevel ikke berettiget helt å se bort fra dem.

De arkeologiske vitnesbyrd jeg tidligere (1928) har beskrevet fra Fiskerhalvøya, hvor ben redskaper av [lapisk] Kjelmø type er funnet sammen med litisk industri av såkalt arktisk steinaldertype, taler også med en viss grad av sannsynlighet for at disse redskapene har tilhørt kyst lappenes forfedre.

Det funne stein redskapet kunne riktignok tolkes som en lokal rest av steinalderen hos lappene på et tidspunkt da steinalderen allerede hadde opphørt i de sørlige delene av Fennoskandia, ettersom kroktypen ikke tidligere er kjent fra neolitikum. Imidlertid taler de med funnet forbundne epeirogene forholdene imot dette, og disse synes forfatteren å påtvinge den oppfatning at også kroken tilhører steinalderen, og at lappenes forfedre har levd i Petsamo-området allerede på det tidspunkt da overgangen fra gang graver til helle kister fant sted i de sørligere delene av Fennoskandia, det vil si for omkring 3750 år siden.

Disse omstendighetene lar seg vanskelig forene med tanken om at lappene skulle ha innvandret til Fennoskandia først i århundrene nærmest før vår tidsregning.
Den her anvendte oppfatningen støttes også av ITKONENS (1918, s. 35 ff.) utgravninger i den lappiske sommerbyen Jokanga (lp. Jokfui) på Kolahalvøya.

Den harmonerer derimot ikke med den av WIKLUND (1892, 1925, s. 367) fremsatte oppfatningen om at lappene først skulle ha trådt inn på Kolahalvøya etter begynnelsen av den urnordiske berøringen. Sannsynligvis har de to folkene stått i forbindelse med hverandre allerede i forhistorisk tid etter nordboernes invasjon (jf. s. 63, note 1 i det følgende).

De levninger som kan ha blitt tilbake etter lappenes gamle redskaps kultur (tre, ben og stein) er overveiende skjøre gjenstander, som dessuten må antas å ligge svært spredt over vidstrakte områder. Det synes å være en ren tilfeldighet som kan føre til oppdagelsen av innlands lappiske fornminner i et slikt omfang at en fyldigere rekonstruksjon av samenes kultur i eldre tider blir mulig.

På grunn av mangelen på funn etter den ytterst spredt fordelte ur lappiske befolkningen i Fennoskandia bør man derfor heller ennå ikke trekke noen vidtgående konklusjoner, ettersom de gamle lappe boplassene i alminnelighet fortsatt både er sparsommelig iakttatt og lite kjent i arkeologisk henseende. Jfr. WIKLUND (1925, s. 363). Jfr. s. 27, note 3.

Etter hvert former det seg en oppfatning som gir kultur forskeren SCHETELIG (1927, s. 379) anledning til å uttale at de primitive lappe stammene langs Ishavskysten, på grunn av deres levesett og kulturformer, bør regnes til den store arktiske kultur gruppen, som på mange måter er ensartet utbredt i tre verdensdeler rundt jorden ved disse høye breddegrader.

De felles elementene kommer til uttrykk i all slags utstyr for jakt, fangst og fiske og bærer i det hele tatt preg som på forunderlig vis minner om sivilisasjonen i Europa under den siste istid. Disse trekkene har utvilsomt også svært gamle tradisjoner hos de arktiske folkene.

HOLMBERG (1926, XII, 1; 1926, I, s. 87) har nylig igjen gjort oppmerksom på de påfallende like hetene innen den immaterielle kulturen hos ulike folk som tilhører den arktiske kulturkretsen. — Jfr. dog HATT (1918, 1919).

En ny tanke i spekulasjonene om lappenes opprinnelse innføres av NANSEN (1911, kap. VI). I en fjern fortid, mener han, var de nordlige kystene og innlandet i Fennoskandia bebodd av et fangst folk som tilhørte samme store folke rase som lappene og samojedene[1]). Dette folket lærte gjennom berøringen med samojedene å drive reindrift.

NANSEN synes således å avvise hypotesen om lappenes innvandring til Fennoskandia som ferdig utviklede reinnomader fra områdene øst for Kvitsjøen.

[1]) Jfr. HANSEN (1904) om den tidligere «anariske» befolkningen i Fennoskandia.

Til denne hypotetiske befolkningens etterkommere regner HANSEN de gamle kystlappene. Flytt lappene, hel nomadene, skulle derimot ifølge HANSEN ha innvandret først langt frem i middelalderen. De urnordiske låneordene hos flytt lapperne skal disse deretter ha mottatt gjennom formidling av kyst lappene. — Senere har HANSEN villet gjøre gjeldende at det har vært språklig slektskap mellom kyst lappenes gamle språk og jenisej-ostjakisk (jfr. også EUROPAEUS, s. 164 i detUten tok opp i seg andre (østbaltiske og urnordiske) elementer. Disse ble konsolidert gjennom en felles kultur, tamrein kulturen, til ett folk – lappfolket, eller som det selv kaller seg, slappe folket. Folkets konsolidering har funnet sted allerede i forhistorisk tid.

Ulike hovedtyper av lappisk kultur

På grunn av natur forholdenes varierende beskaffenhet i Fennoskandia kom lappfolkets næringsliv spontant til å deles opp, på tidspunkter vi ikke kan presist fastslå, i ulike former etter som det levde ved kysten, i skogene eller på fjellet. I denne sammenheng kan vi skille mellom to mer eller mindre rene kulturtyper: halv nomadisme og hel nomadisme.

Halv nomadene baserte sitt livsgrunnlag hovedsakelig på fiske og jakt og befolket derfor områdene langs havkysten – kystlapper – samt de mer eller mindre sammenhengende barskogs områdene – skogslapper.

Hos hel nomadene – flytt lapper – ble livsgrunnlaget derimot i hovedsak basert på tamrein drift. Derfor tok flytt lappene i bruk slike områder hvor store tamrein flokker hadde de beste livs betingelsene, det vil si fjell viddene og bjørke skogs områdene samt tilgrensende rand soner i barskogs regionen.

Dersom fremtidige undersøkelser også vil bekrefte denne tanken, er det neppe uten gode grunner at Hallström har forestilt seg at [flytt-]lapp invasjonen fant sted nettopp under «Fimbulvinteren». Klima forverringen i denne perioden kan nemlig tenkes å ha fremkalt en sterk oppblomstring, ledsaget av ekspansive bevegelser, innen den subarktiske nomadismen. Siden det foreløpig ikke kan fremlegges andre bevis for denne tanken enn de filologiske, antar jeg midlertidig av logiske grunner at det foreligger en ubrutt endemisk utvikling skjede i Fennoskandia, med flytt lappene som et lokalt differensiert derivat.

1) Jf. s. 287 i det følgende.
2) Denne inndelingen stemmer i hovedsak også overens med lappens eldste, mer utførlige skildrer, Olaus Magnus' inndeling: lapper som i hovedsak levde av fiske og jakt, skogs lapper («sylvestres Lappones») (Hist. L. IV, kap. 3, 4, 5, 12), og rein drifts baserte lapper, flytt lapper (Hist. L. XVII, kap. 20, 30).

Den tiden jeg nå har omtalt, kan betegnes som den patriarkalske samfunns ordninga og det rene sjølv husholdets tid. Det var natur miljøet som temmelig umiddelbart bestemte lappenes næringsliv og hele organiseringa av det lappiske samfunnet. Sjamanismen og bjørnekulten tilfredsstilte lappens etiske behov. Enkelt stående omvandrende grupper av fremmed nasjonalitet kom lappene riktignok ikke sjelden i berøring med allerede den gang, trolig allerede i steinalderen, og uten tvil avsatte disse innslag av sin rase og sin kultur hos det lappiske folk.

Et nytt stadium i lappenes liv begynte deretter da lappens naboer begynte å organisere seg i stats lignende forbund, utviklet arbeids delingen og grunnla det regel messige handels utbyttet – pels handelen. Et nytt historisk miljø oppstod. En varig forbindelse mellom lappene og deres naboer utviklet seg deretter gjennom de sist nevntes kombinerte handels- og røvertokter og ble etter hvert befestet gjennom lappenes skattlegging og koloniserings virksomheten. Det lappiske folk var nå kommet inn i et nytt tids avsnitt, de mer eller mindre intime kultur forbindelsenes tidsalder.

Allerede for nær et årtusen siden kom halv nomadene ved havkysten under [sannsynligvis varig] politisk innflytelse av det nordiske nabofolket, hvis interesses fære med tiden kom til å strekke seg stadig lengre mot nord, og etter at Magerøya var nådd, videre mot øst, mot Gandviken [Kandalaks] ved Kvitsjøen. Fra øst trengte på sin side et annet folke element frem, de gamle kvenene, trolig allerede før vår tidsregnings begynnelse (jf. s. 414 f.). Senere innvandret flokker av karelere–bjarmere. Senest ved middelalderens avslutning hadde også slaver begynt å rykke frem helt til havet i nord, og trolig kom finner dit allerede tidligere (for eksempel en del birkarler også fra sør).

Kultur typenes utskillelse

La oss nå se hva denne oppfatningen bygger på.

At det lengst nord i Norden har eksistert en urgammel forskjell mellom to hovedgrupper av samer, nemlig fjellapper eller flytt lapper og kyst- respektive skogs lapper, har vært kjent lenge; jf. Wiklund (*Nomad lapparna*, s. 6–7), Solberg (*Eisenzeit*, s. 130–131) og Qvigstad (*Dialekter*, s. 2; *Opgaver*, s. 63).

Noter:

1. *Se om dette hos Johnsen (1922, s. 7 ff., s. 24 ff.) og Qvigstad (1893), samt s. 410 ff. i det følgende.*
2. *I det 12. århundre ifølge Ključevskij (II, s. 56). Ifølge Kosloff (s. 115) m.fl. var lappene allerede på 1000-tallet tribut pliktige under Novgorod; jf. Sjögren (I, s. 538); Juvewus (1889, s. 74 ff.).*
3. *Ifølge Jaakkola (1924) beveget finske birkarler seg beviselig minst allerede på 800-tallet i områdene i Lappland.*

Skillet mellom disse to gruppene av lapper synes i eldre tider å ha trådt tydelig frem gjennom språkenes beskaffenhet, gjennom forskjeller i dialekt og forskjeller i ordforråd, dels avhengig av de ulike husholdningsprinsippene som lå til grunn for deres næringsliv. Dette har lappene selv vært oppmerksomme på.

De gamle kystlappiske (havlappiske) dialektene i Finnmarken med omegn bærer nemlig, ifølge Qvigstads undersøkelser, språklig sett et arkaisk preg. På den ene siden viser de et påfallende språklig fellesskap med østlappenes språk, og på den andre siden inneholder de paralleller til de aller sydligste lappiske dialektene i Fennoskandia.

Qvigstad, som særlig har beskjeftiget seg med undersøkelsen av disse kyst lappiske språkene, har gitt en interessant fremstilling av deres beskaffenhet, utbredelse og forsvinning (1925, s. 8 ff.). Fra Varanger til Tromsø lever det ennå en «serie relikte kyst lappiske dialekter, innbyrdes kjenne tegnet ved visse felles særtrekk, som på den ene siden skiller dem fra flytt lappiske dialekter, men som på den annen side forbinder dem med skolte- og enare dialektene».

Disse kyst lappiske dialektene lever nå videre i Varanger, hvor språket kalles *var'jagaýšgiela*, i Lakse fjorden (Torskefjord), i Kvalsund, ved Altafjorden, i Loppa og i Kvænangen.
I Tana og i Porsanger, hvor kyst lappiske dialekter ennå var i bruk på Leems tid, har de derimot, likesom i Karlsøy og i Tromsø sund, dødd ut i senere tider. Sør for Malangen, anfører Qvigstad, ble derimot kyst lappene allerede i eldre tid denasjonalisert; de la bort sin lappiske klesdrakt og gikk opp i den norske bonde standen, og også de gamle kyst lappiske dialektene i Gullesfjord–Vesterålen samt Tysfjord–Hamarøy (*finnagiella*) døde etter hvert ut.

På det lille kartogrammet, fig. 1, har jeg etter Qvigstad sammenstilt opplysningene om de gamle kyst lappiske dialektenes utbredelse i Norge og markert både steder hvor kyst lappiske dialekter ennå tales, og steder hvor de er dødd ut. Langs havkysten finner man således en rekke steder, skjematisk angitt, hvor kyst lappisk, «appelappisk», som den lappiske betegnelsen lyder, eller «skolte finne-språket», som nordmenn i Troms fylke har kalt det, tales eller har vært talt.

Det bør holdes i minne at de innførte observasjonene er metakrone. Går man lenger tilbake i tiden, for eksempel til den senere del av middel alderen, må imidlertid observasjonene av utdødde og gjenlevende kyst lappiske dialekter samlet sett med stor grad av sannsynlighet anses å belegge et område hvor kyst lappiske dialekter den gang helt klart var dominerende.
Man mangler ennå nødvendige opplysninger som skulle tillate en tilnærmelsesvis korrekt trekning av en grense mellom disse kyst lappene og de som levde inne i landet.

Flytt lappene – *baije-ol'mu-samme* – sine dialekt områder. Ifølge det man gjennom bevarte skildringer kjenner til om de gamle kyst lappene sine nærings vaner, er man imidlertid tilbøyelig til å slutte at grense linjen ved den nye tidens begynnelse trolig har gått mellom Tysfjorden og Tana, et godt stykke innenfor bunnen av de store fjordene (mer om dette nedenfor).

Men noen tydelig markert grenselinje fantes det neppe heller da, for allerede på den tiden var forholdene vel i noen grad de samme som senere, idet det mot vest og nord periodisk skjøt over grensen inn i kyst finnenes språks utbredelses område et blandings språk som ifølge Qvigstad egentlig hører til de fjell lappiske dialektene – «fjord lappisk» eller «vuonn-samme». Om dette blandings språket ved den nye tidens begynnelse også i Vest-Finnmark nådde ned til fjordene, er ikke kjent, men mindre sannsynlig.

At kyst finnene språklig har skilt seg fra flytt lappene, er således bevist. Mellom kystlappene og de østlige skogslappene fantes det derimot påviselige språklige overensstemmelser. Østover og sørover fra Tana–Varanger-området ble den kystlappiske dialektgruppen videreført av de såkalte østlappiske dialektene, først og fremst underdialektene hos Enare-lappene og skoltene. Til den østlappiske gruppen må også den utdødde Sompio-dialekten regnes, som ifølge Fellmans opplysninger fra 1829 (I, s. 601) og Lönnrots fra 1842 (s. 337) skal ha lignet Enare-språket – et forhold som senere er blitt bekreftet gjennom Itkonens og Äimäs moderne undersøkelser i saken. Resultatet av denne undersøkelsen sammenfatter Äimä (Äänneopill., s. 89) med følgende ord:

«Den betydelige mengden lydtrekk som kan påvises å ha vært felles for Sompio- og Kuolajärvi-dialektene og dialektene i Enare og Russland lappisk, gir oss grunnlag for å regne disse dialektene tilhørende en felles, såkalt østlappisk dialektgruppe.»

Qvigstad (1925, s. 5) uttaler at det gamle språket i Kemi lappmark synes å ha lignet mest på den østlige finnmarkslappiske dialekten. Man vil gjerne anta at også Sodankylä-bygdas dialekt sluttet seg til den østlige dialektgruppen.

J. Fellman sier (III, s. 337) at Enare-lappene var beslektet med de lappene som bodde i Sompio, Kuolajärvi og Unari. Hva Fellman har ment med ordet «beslektet», fremgår ikke av teksten. Men ut fra Fellmans gjennomgående måte å trenge inn til kjernen av lappenes livsutfoldelser, både i deres kultur og i deres uttrykksmidler, skulle man snarere slutte at disse Unari-lappene også språklig lignet befolkningen i de to andre utdødde østlappiske bygdene. –

At den tidligere betydelige Unari-bygda (se Paulaharju, 1922, s. 281) har vært den samme bygda som i dokumenter benevnes Sodankylä-bygda, får anses som sikkert (jf. J. Fellman III, s. 337, 407).[1]

[1] *Jf. Olof Tresks kart fra 1643 og Marelius' kart fra 1771.*

Med grensende sannsynlighet kan det også antas at Kitka- og Maaselkä byene sluttet seg til den øst lappiske dialekt gruppen. Når det gjelder Kittilä-byens boplasser og forhold, finnes det ingen pålitelige opplysninger som tillater en vurdering; jf. likevel I. Fellman (IV, s. 417 ff.) og Oluff Tresk (Ahnkund).

Under dialektisk oppsplitting er svært langt fremskreden hos øst lappene, og det bør bemerkes at de lappiske dialekt grensene er flytende, og at dialektene så å si danner overgangssoner til hverandre. Tar vi som eksempel de gresk-ortodokse lappenes dialekter, kan de ifølge Qvigstad inndeles i følgende hovedgrupper:

Vestlige dialekter
1. Paččvei, Peähccam, Muetke
2. Suenjel
3. Njueht'jaur
   (skolte lappisk)

Østlige dialekter
1. Tersk (den østlige delen av Kolahalvøya)
2. Kildinsk (nordøst for og sør for byen Kola)
3. Akkél (sør for Imandra, i Akkala og Jokostrov)

Jo lenger øst man kommer, desto mer avviker dialektene fra de norske og finske lappiske dialektene (Qvigstad 1925, s. 21). Norske og finske lapper forstår bare med vanskelighet de skolte lappiske dialektene. For å kunne forstå hverandre må derfor en Njueht'jaur-lapp og en Ponoj-lapp benytte russisk; det samme fortalte en Suenjel-lapp meg at ville være tilfelle dersom han skulle kunne gjøre seg forstått overfor en Kildin-lapp. Overraskende er det at det også innenfor de nevnte dialekt gruppene konstateres påfallende dialek tforskjeller mellom tilgrensende lappe byer. Jeg har for eksempel observert innen den ovennevnte skolte lappiske gruppen en så stor ulikhet i uttalen av for eksempel det samme steds navnet hos Paččvei- og Peähccam-lappene, at dette nødvendiggjør forskjeller også i ortografisk henseende (se Tanner 1928, s. 4). Innen de skolte lappiske dialekt gruppene har man (Qvigstad) fastslått at Njueht'jaur-lappisk er påvirket av finsk, og Suenjel-lappisk …

[1]) *Dr Itkonen indelar de ostlappska dialektema på följande sätt.*
A Västlig dialekt: Skolt-lappska (underdialekter: Paččvei, Peähccam, Muetke, Suenjel. Njueh'jaur).
B Ostliga dialekter: 1. Turja-lappska (underdialekter: Lakonga, I Lumbovsk, Sosnoffka, etc.); 2. Kildinlappska (underdialekt. /Kolafjord, Voronensk, Lujaur, Semiostroff, etc.); 3 Akkél-lappska (med I flere ännu icke undersökta underdialekter).

Av Enare lappisk. Enare lappisk (med sine fire dialekter) utgjør et mellom ledd mellom skolte lappisk og Varanger lappisk, skjønt den står den førstnevnte nærmere. Neiden lappisk utgjør på sin side en blanding av Varanger- og skolte lappisk[1])

Det hersker således her oppe i det ytterste nord en stor og rikt variert dialekt spalting innen den lappiske språk gruppen, med ulike glidende overganger, og det blir filologenes oppgave å utrede til hvilke tider og av hvilke årsaker de ulike dialektene er oppstått. Først når dette er skjedd, blir det mulig i tid og rom å presisere noen grense mellom de kyst lappisk, øst lappisk og vest lappiske dialektene. Med hensyn til karakteristikken av den provisoriske grensen på fig.

1 bør det derfor her minnes om Qvigstads uttalelse, at det nå egentlig bare finnes én tydelig markert lappisk språkgrense, og det er grensen mellom enare lappisk og fjell lappisk i Utsjok, Karasjok og Enontekis (den norske lappiske østlige dialekt gruppe), som er så skarpt utviklet at en fjell lapp fra Utsjok ikke forstår enare språket. Andre steder er derimot grenselinjen nå temmelig ubestemt. Dette gjelder først og fremst de store fjordene.

Språk forskningen gir oss således foreløpig bare i grove trekk en antydning om forekomsten av to særskilte lappiske språk provinser her oppe i nord: en østlappisk–kyst- og skogs lappisk – og en vest lappisk–fjell lappisk. I eldre tid strakte den førstnevnte provinsen seg i det minste helt bort til Vesterålen og Tysfjorden. Senere har den gradvis tapt terreng, og utbredelses området har trukket seg sammen mot nord og øst, hvor relikter ennå består.

Denne gruppe inndelingen på språklig grunn blir også, så å si, etnologisk til en viss grad bekreftet gjennom de historiske fakta man kan finne i skildringer som er nedskrevet i eldre tider. Om Finnmarks lappenes [kystfinnene], og særlig i Vest-Finnmark (se Johnsen s. 204, note 37), skriver den anonyme forfatteren av «Enn liden undervisning om Findmarcken, og detz handell», et skrift som antas å være forfattet i tiden 1570–1590 (se Storm, 1895, s. 232):

1) Njueht'jaur-, Suenjel- og Paččvei-dialektene er av Itkonen funnet ikke å være påvirket av finsk. Paččvei-dialekten står kanskje nærmere Enare lappisk enn Suenjel-lappisk.
Ved Konrad Nielsens besøk i Neiden i 1928 ble det fastslått at den skolte lappiske dialekten ikke lenger i noen vesentlige henseender avvek fra Varanger lappisk. Et par gamle mennesker talte ennå skolte lappisk, men de var innflyttere fra Boris-Gleb.

«Finnmarken grenser mot Norge i nord og kalles til daglig Taakemarchia. Den har det særegne ved seg at landet der ikke er inndelt i herre dømmer og eiendommer slik som ellers, men ligger åpent for alle og tilhører den som først tar det i bruk. Men den som først tar det i bruk, får ikke så mye eiendoms rett som bruksrett. Også finnene som kommer til havet for å fiske, skifter lett bosted når veden til bålene tar slutt; men når fisket i sommer månedene er avsluttet, trekker de seg mot vinteren tilbake til innlandet.

Derimot har øyboerne, som bor på Hjemmeland og andre øyer, faste bosteder og sine kirker i Trom, Sørøya, Magerøya og andre steder. Finnene som holder til langs kysten, bruker et helt annet språk enn de som bor i innlandet, slik at de knapt forstår hverandre uten tolk.»
— «Og disse kirkene finnes hos kystfinnene; for hos fjellfinnene, som bor i innlandet og ligner lappene eller er en del av dem, finnes det ingen templer.»

Også Stephanius forteller altså at de lappene som søkte seg ned til det fiskerike havet, lett skiftet oppholdssteder etter hvert som brensel begynte å bli mangelvare i nærheten. Men når fisket om sommeren var slutt, trakk de seg for vinteren tilbake til innlandet. Det hersker knapt noen tvil om at skildringen nettopp gjelder de opprinnelige kystlappene. Stephanius legger til at de lappene som slo seg ned ved kysten, talte en dialekt som var helt forskjellig fra inlandslappenes språk, slik at den ene delen knapt forstod den andre uten tolk. Disse kystlappene kalte Stephanius «skrifterfinner», i motsetning til «fjellfinner», som holdt til inne i landet.

Disse to skildringene synes forfatteren med tilfredsstillende klarhet å vise at den delen av lappe folket i Finnmarken som talte det kyst lapske språket, ved slutten av 1500-tallet og begynnelsen av 1600-tallet førte et halvt nomadisk levesett. Dette stemte nært overens med de husholdningsmåter som skulle bli fulgt helt frem til nyere tid, og minner i prinsippet også om de vanene som en del av Enare lappene gjorde bruk av helt frem til for én generasjon siden.

En forvandlings prosess, beslektet med den som de språklige vitnes byrdene opplyser oss om, kan også påvises i geografisk-etnografiske skildringer av kystlapp folket.
Peder Claussøn Friis, som var prest i Helgeland og – slik hans skrifter viser – tydeligvis en fremragende kjenner av samenes liv og vaner i området, skiller omkring år 1613 mellom kystlapper og flyttlapper. Peder Claussøn skriver (s. 129): Og det kalles Finnmarken ikke fordi alle som bor der er finner, men fordi sjøfinnene bor der ved alle fjorder, og fjellfinner eller lappefinner holder til på det store fjellet Kjølen, som ligger like ovenfor, og der bor det ikke folk av vårt folk i dette len eller landskap, bortsett fra ytterst på nesene, som lever av fiske. De holder få kyr i dette lenet. (s. 130 f.)

Nå er sjø finnene undergitt den norske krone, og fjell finnene er skatte pliktige til tre konger, slik det senere skal omtales. Og langs hele sjø kanten nordover til Finnmarken og østover igjen har sjø finnene bosatt alle fjordene, og på det store fjellet vandrer lappe finnene, og derfor kalles det Lappmark eller Villfinland. Der lever mange tusen mennesker som livnærer seg av vilt og ikke spiser brød og bruker ikke, eller bare svært lite, salt. De finner som bor ved fjordene kalles sjøfinner, men de som vandrer på det store fjellet kalles lappefinner eller fjellfinner, og begge parter kalles også gan finner på grunn av den trolldom de bruker, som de kaller gan. Og finnene regnes ikke for annet enn hedninger. (s. 134 f.)

Finnene er magre og spinkle folk, men likevel mye sterkere enn andre mennesker, noe man kan prøve på deres buer, som en norsk mann ikke kan trekke halvparten så langt som finnen kan. De er meget svarte og brune på kroppen og er hissige og ondskapsfulle folk, som om de hadde en bjørnenatur.

Sjø finnene bor alltid ved fjorder der det finnes nok furuskog og granskog, slik at de kan ha brensel, ved og tømmer til å bygge skip av. De bor i små hus og hytter, hvorav halvparten ligger i jorden, men noen har også fine hus og stuer. Når de har hogd skogen på ett sted, flytter de fra husene sine til en annen fjord der det finnes skog, og bor der. De gir kongen en liten årlig avgift for samme skog og bolig, og de bruker ikke jorden til dyrking. Derfor skjer det enkelte steder nord i Nordland at når finnen flytter bort etter å ha hogd skogen, kommer norske folk dit igjen og pløyer og sår og gjør fine jorder der.

De har særlig nytte av sin skipsbygging, fordi de er gode tømrere og bygger alle nordfar jakter og skip hjemme hos seg selv, for egen regning, til en rimelig pris: én og en halv daler for hver alen kjøl i et skip opp til 20 alen. Er kjølen lengre, tar de tre daler for hver alen kjøl opp til 30 alen, og et slikt skip kan bære 100 lester gods. De bygger også mange båter, og hvert annet år gir de fogden en båt i tiende av skipsbyggingen. Da går de gjerne flere sammen og bygger en stor båt på 3 eller 4 lester, som de gir til fogden. De lever av å fiske, slik som andre nordfarere, og selger fisken sin til kjøp mennene som kommer dit. For de seiler ikke til Bergen og kommer heller ikke gjerne dit hvor det er mye folk, og man vil heller ikke gjerne ha dem der. De legger seg også mye etter å skyte sel og nise, for at de kan få tran av dem, fordi hver finne skal ha en alv kanne tran å drikke til hvert måltid. Og når hans kone blir syk av svangerskap, drikker hun en hel kanne tran, og de mener at de på en særlig måte styrkes av dette for å bli fruktbare.

Videre finnes det en elv hvor det går opp en overflod av laks, men det er ingen som bryr seg om den, bortsett fra at finnene stundom kan få noe til sin kost, særlig tidlig på året. Og noen lakser er så store at de ikke kunne finne noen måte å fange dem på.

De holder mange tamme reinsdyr, som de har melk, smør og ost av. Om høsten fører de dem til nordmennene og selger dem til slaktere og gir bort et fett reinsdyr, som det er rikelig av der. Og når han vil skyte reinsdyr, holder han buen og pilen mellom hornene på et tamt reinsdyr og skyter slik den ene reinen etter den andre, for det er et tåpelig dyr som ikke kan ta vare på seg selv.

Sjø finnene har også stor nytte av skogs fugl, særlig rype og lirype, både av kjøttet og fjærene, likeså av oter og bever, gaupe og mår, dessuten ulv og rev, jerv og hermelin, og annet vilt som finnes der. De lever av å fiske, slik som andre nordfarere, og selger fisken sin til kjøpmennene som kommer dit. For de seiler ikke til Bergen og kommer heller ikke gjerne dit hvor det er mye folk, og man vil heller ikke gjerne ha dem der.

De legger seg også mye etter å skyte sel og nise, for at de kan få tran av dem, fordi hver finne skal ha en halv kanne tran å drikke til hvert måltid. Og når hans kone blir syk av svangerskap, drikker hun en hel kanne tran, og de mener at de på en særlig måte styrkes av dette for å bli fruktbare. Videre finnes det en elv hvor det går opp en overflod av laks, men det er ingen som bryr seg om den, bortsett fra at finnene stundom kan få noe til sin kost, særlig tidlig på året. Og noen lakser er så store at de ikke kunne finne noen måte å fange dem på.

De holder mange tamme reinsdyr, som de har melk, smør og ost av. Om høsten fører de dem til nordmennene og selger dem til slaktere og gir bort et fett reinsdyr, som det er rikelig av der. Og når han vil skyte reinsdyr, holder han buen og pilen mellom hornene på et tamt reinsdyr og skyter slik den ene reinen etter den andre, for det er et tåpelig dyr som ikke kan ta vare på seg selv. Sjø finnene har også stor nytte av skogsfugl, særlig rype og lirype, både av kjøttet og fjærene, likeså av oter og bever, gaupe og mår, dessuten ulv og rev, jerv og hermelin, og annet vilt som finnes der.

I Peder Claussøns skildring kan vi imidlertid også spore en ny fase i kyst lappenes næringsliv, en slags reell industrialisering innen næringslivet, hvor blant annet båtbygging er et eksempel.

Videre møter vi hos dem en regelmessig handel (trolig byttehandel), og dessuten finner vi egentlige hus hos kyst finnene, selv om kåte eller gamme ennå synes å ha vært den vanlige boligen blant dem. Peder Claussøns skildring tyder således på en begynnende fast bosetning blant kyst finnene i Nordland. Som Storm har påpekt (1894, s. 93), fantes det derimot ingen fast boende lapper på Ottars tid. Hartvig Bille omtaler i 1609 at sjøfinnene i Helgeland benyttet nordmannens drakt (Qvigstad 1909, s. 129).

Det er således klart at kyst finnenes vaner i Nordland på det tidspunkt den sist anførte eksport industri skildringen refererer til, ikke lenger kan ha vært helt opprinnelige. Allerede båtbyggeri virksomheten, som på Peder Claussøns tid ble drevet av kystfinnene som, må jo oppfattes som en direkte konsekvens av den fremad skridende norske bosetningen langs kystene. Det er sannsynlig at også nærings vanene for øvrig allerede i sen middelalderen ble endret gjennom påvirkning både fra innflyttede norske kolonister og fra tilstrømningen av utarmede flyttlapper.

Det er nemlig kjent at utarmede fjell lapper, som hadde mistet reinene sine, siden langt tilbake i tid pleide å slå seg ned dels som fiskere eller rype fangere og jegere inne i landet, dels som fiskere ute ved hav strendene. Særlig økte strømmen av sistnevnte emigrant lapper etter at den svenske politiske aktiviteten i Lappland tok seg opp, da lapper søkte seg bort fra den svenske interesses sfæren, ikke bare på grunn av fattigdom, men også av frykt for birkarler, fogder og faren for å kunne bli tvunget inn som arbeidere i den svenske bergverks driften.

Det finnes en betydelig mengde litteratur om disse emnene, og det henvises her til J. Graan (s. 316); Hollsten (s. 45); Roman (s. 44); Stockfleth (s. 126); Daa (1856, s. 604); Helland (II, s. 147); J. Fellman (I, s. 463 f., IV, s. 40, 50 f., 55, 90 f., 115 ff., 161, 200); Scharling (s. 105); Qvigstad og Wiklund (dokument II, s. 294).

Fotnoten fortsetter:
Han identifiserer til slutt det sistnevnte språket med det som i dag brukes av Varanger lappene, ruoto giella, et hemmelig språk som dannes ved ombytting av ordenes stavelser, og som lappene bruker seg imellom for at uvedkommende ikke skal forstå dem. Til slutt har Eggen (1922, s. 41) på en sinnrik måte forsøkt å tolke den gåtefulle avslutnings perioden på følgende måte: «så det er visst at de har et tungemål, hvilket de bruker alle sammen imellom seg selv.» Noen sikre slutninger for vårt problem stilling kan man neppe trekke av Peder Claussøns uttalelse.

1. *Turdfjell, 1779, s. 62.*

Qvigstad (1925, s. 6 ff.) det kan med sikkerhet anses som fastslått at denne tilstrømningen av utarmede lapper til kysten er et sekundært fenomen, og at – for å sitere Qvigstad (opgaver, s. 63) – lappene i Finmarken alltid har vært delt i to klasser, og at de som jegere og fiskere ved kysten er like gamle som rein nomadene i innlandet; allerede i urnordisk tid var dette forholdet gjeldende.

Gjennom den stadig sterkere tilstrømningen av fremmede kolonister og handelsmenn ble den opprinnelige kyst lappiske kulturen etter hvert forvansket. det er usikkert om engang de i de norske skatte listene for året 1601 (se Qvigstad 1925, s. 55 f.) oppførte skatt lapper ved kysten – se fig. 1 – senere, i hvert fall utenfor Finnmarken, i overveiende grad kan anses å ha vært opprinnelige kystlapper.

Gjennom innflytelsen fra de fremmede elementene oppstod hos kyst finnene en sekundær kultur form – bofaste sjø- (fisker-)finner – som med tiden i økende grad nærmet seg, og til slutt stedvis gikk over i bonde kulturen. Denne nye kultur formen, eller rettere sagt denne overgangs tilstanden, spredte seg fra Helgeland stadig lenger nordover langs kysten.

Den fortrengte etter hvert den kyst finnenes, henholdsvis halv nomadiske lappiske kulturen der, delvis eller fullstendig, ved å assimilere den opprinnelige kyst lappiske befolkningen i seg. Og når folket hadde forlatt sine gamle tradisjoner, ble også deres gamle dialekter mer og mer utslettet.

Omdannelses prosessen hos kyst finnene tok sannsynligvis, som allerede antydet, sin begynnelse langt nede i middel alderen, uten at man ennå engang tilnærmelsesvis kan fastslå tidspunktet for dette. De halv nomadiske kyst- og skogslappenes utbredelse
De halv nomadiske lappene – kystfinnene i det gamle Finnmarks kystland mellom Lofoten og Gandvik, og de sør for dem boende skogs lappene – var det sannsynligvis som de gamle geografiske kompilatorene mente med betegnelsen skrid finner.
Fotnoter (oversatt):

Allerede Latham (1863, s. 226 ff.) minner om at: «Reinlappene, som ganske enkelt er blitt fattige ved å miste sine rein, er ikke mer en egen klasse enn de fattige i England eller Frankrike.»

Bofaste sjøfinner er kjent allerede fra 1138–39 (?) og 1313 ifølge dokumenter (Johnsen, s. 22). På 1100-tallet skal lappene ifølge Saxo ha manglet faste bosteder.
En mulig ung variant av nomadismen representeres av de såkalte norske rein finnene, som vinter beiter hjordene nede ved havet, men sommer beiter dem i fjellene. Jfr. Nissen (1916). Jfr. også Schanche (i det følgende, s. 40). Et annet avledet fenomen av nyere dato er de såkalte elve lappene i innlandet, hvis næringsbruk i stor grad tilsvarer sjø finnenes husholdnings type. Se herom Heland (II, s. 153), samt s. 288 i det følgende.

At de opprinnelige kyst finnene har utstrakt sine næringer helt til den vestlige delen av Finnmark, står uten tvil, slik det ovenfor er vist. av de språklige forhold synes det å fremgå at disse lappene trolig også har vært utbredt over Troms fylke og innenfor den nordlige delen av Nordland. det er sannsynligvis nettopp slike lapper som omtales i Heimskringla i årene 1138–39 fra Hinnøy (jf. Q Qvigstad, nordiske lånord, s. 66 f.).

Og muligens utgjør de nettopp det eldste underlaget (substratet) for de såkalte sjø finnene i Nordland; en annen oppfatning er fremmet av Wiklund (1908, s. 6 f.; jf. Voldgiftsak 1909, s. 10). Med hensyn til lappenes næringsutøvelse på Helgeland kunne det imidlertid synes som om landskapets beskaffenhet der burde ha tvunget frem en omforming av de halv nomadiske nærings vanene, jo lenger sør langs den norske kyst kystlappene oppholdt seg.

Hoved dalene blir i denne retningen mer skog rike samt gradvis kortere og trangere, og de senglasiale delta platåene – på hvis gode rein lav marker halv nomadenes (i det minste de gresk-ortodokse) flokker med forkjærlighet ble holdt på vinter beite, og hvor også lappene selv gjerne la sine vinter boplasser – ligger overveiende så nær hav stranden at noen lengre, egentlig sesong flytting der ikke var nødvendig av hensyn til reinbeite og jakt.

Her kan det godt tenkes at land skapets beskaffenhet nærmest forutbestemte de kyst lappiske halv nomadene til en mer eller mindre stasjonær «sjøfinn»-bosetning. Utkommet ble for disse finnene forholdsvis lett sikret, selv om de oppholdt seg året rundt omtrent på samme sted i sin dal. Først når brenselet tok slutt på en boplass, ble de nødt til å søke seg et nytt tilholdssted i en annen skogs trakt innen dalen.

Så vidt jeg har kunnet bringe på det rene, mangler man langs Helgelands kysten fullstendig opplysninger om forekomsten i eldre tid av halv nomadiske kyst finner. Dette synet på saken lar seg således dessverre ikke bevise gjennom historisk dokumentasjon.

Hvordan utviklingen har forløpt hos den nordligere bosatte halv nomadiske befolkningen, vet vi likeledes svært lite om. Også om den videre befolknings utviklingen vet vi svært lite.

1) Skridfinnene var nomader som gled frem på ski – «*skrida á skidum*» (Orkneyinga saga). Jf. Ahlenius' (1895, s. 348 ff.) analyse av skridfinnene hos de gamle kompilatorene. Olaus Magnus identifiserer dem ved å fremstille dem med samme bilde: *Scricfinni* (Historia, bok I, kap. 5) og *Lappones* (bok IV, kap. 12).

2) H. Munch (bind II, s. 279); Solberg (1909, s. 130 f., 134); Johnson (s. 37).

Visse handlinger fra slutten av 1500-tallet synes nærmest å tyde på at det allerede den gang også gikk tilbake med kyst finnene innen de sørlige delene av deres utbredelses område. Fogden Mads Pederssøn omtaler i 1591 at det ikke fantes noen lapper i Lofoten. Likeså opplyser fogden Erik Hanssøn at Vesterålen «er afskyldt fra Lapper og Finner» (G. Storm i *Norsk Historisk Tidsskrift*, 2. rekke, bd. IV, s. 192).

Det siste utsagnet er ikke så lite overraskende, da vi jo vet at den gamle kyst lapp dialekten forekom i Vesterålen enda for ikke så lenge siden. Bør fogd Hanssøns uttalelse forstås slik at de gamle kystlappene var forsvunnet fra Vesterålen i hans tid og først senere igjen innvandret dit, eller at de først senere nådde helt ned til Vesterålen? Det siste antagelsen forekommer temmelig usannsynlig.

Claus Urne anfører i 1599 at ingen lapper bodde i Thydtz-fjord og Gjødtz-fjord, men at de hadde «deres seter der om sommeren til deres kveg». Dette tyder snarere på at det i hvert fall ikke fantes noen av de gamle kyst finnene igjen der ved begynnelsen av 1600-tallet – et i høy grad overraskende forhold, dersom ikke uttalelsen skal forstås slik at kyst finnene flyttet til det indre om vinteren.

Mot Urnes uttalelse bør imidlertid stilles en annen opplysning, som gjør det sannsynlig at kyst finner ikke bare fantes i den nordlige delen av Nordland, men at de også fortsatt dannet en så å si individualisert gruppe der. Ifølge lagmann Peder Hansens eksaminasjoner i Steigen med omgivelser i Folden i 1591 (Dok. II, s. 277) fremgikk det at den lappiske befolkningen selv på den tiden fremdeles skilte mellom:

1. «Lapper (flyttlapper) [som] bekjente seg til å være ett slags folk», og
2. «Finnerne (kystlapper, resp. sjøfinner) [som] var og et adskilt folk».

I tidens løp ble imidlertid dette skillet utvisket gjennom sammen blanding av de to lappiske folke gruppene. Den gamle gruppe delingen, som uten tvil var vel begrunnet, slik vi tidligere har sett, falt nå etter hvert bort. I sitt skriv av 15. februar 1716 om «Finnernes og Lappernes Tilstand» skriver for eksempel amtmann Schelderup: « — Finnerne i Norge er av to slag, nemlig Fjellfinner (som ellers kalles Lappefinner) og Sjøfinner, hvilke begge er av én herkomst.» (Dok. II, s. 304).

Den etniske nyanseringen som betinget den tidligere adskillelsen mellom de to etnologiske lapper typer, som om sommeren bodde sammen ved havskysten (jf. Dok. II, s. 305), synes herav å dømme allerede å ha gått tapt i Nordland ved begynnelsen av 1700-tallet. Derimot må det antas at de av Hans Schanche i 1729–30 (*Epitome Historiae Missionis* …)

1 Qvigstad & Wiklund. Dokumentsamling vedrørende lappene.

2 I Hartvig Billes missiv av 22. juli 1609 (Dok. II, s. 296?) gjøres det også et skille mellom «fjellfinner» og «sjøfinner».

I Ov Lapponicae omtales finnene som «bosatt inne i Rotangen (Hammerøy)» (P 2, s. 226), omtrent tjue familier i antall, dessuten seks lappe familier som om vinteren oppholdt seg i fjorden, men om sommeren oppe på fjellet. På samme måte som de av ham omtalte «jord finner», som fantes i Balsfjord (P IV, s. 15), Malangen (P IV, s. 15, 19), Ofoten (P IV, s. 29) og Tysfjorden (?) (P IV, s. 28), bestod disse i ikke liten grad av sjøfinner eller deres etterkommere, som var blitt blandet med utarmede flytt finne elementer, utskilt fra de svenske fjell finn byene.

Paus (1769, s. 16) omtaler at sjø finnene i Finnmark levde av fiske og jakt og hadde to bosteder i løpet av året: vinter bosted og sommer bosted. Han regnet dem imidlertid som utarmede flytt lapper.

I 1665 anfører Francesco Negri (Viaggio…, s. 196) at sjø finnene ikke skilte seg fra fjell finnene «annet enn i bosetnings formen: her fast, der mobil; de [førstnevnte] eide få reins dyr og noen husdyr, slik jeg har sagt; derfor kunne de kalles sjø finner, slik som disse kaller dem fjell finner».

På 1700-tallet var kyst finne befolkningen, slik vi kan slutte av ulike skildringer, særlig hos Leem i århundrets senere del, fortsatt rikelig representert i Finnmarks fjord områder. Hvor langt innover i landet de halv nomadiske kyst finnene der strakte sine flyttinger i ulike strøk, er det ikke mulig å fastslå, annet enn i enkelte tilfeller, med utgangspunkt i de gamle boplassene.

En vinter boplass synes tydelig å ha vært Talvadas i Utsjok, om hvilken Fellman sier (III, s. 247) at den i eldre tid hadde vært oppholds sted for lapper og dessuten markeds plass (jf. også Wiklund hos Holmbäck, s. 34); trolig ble denne boplassen brukt av kyst finnene om vinteren. Den grense linjen som finnes i kartogrammet, fig. 1, må derfor i de vestlige delene betraktes som helt skjematisk. Går vi tilbake til den tidligere middel alderen, vil grensen sikkert miste sin berettigelse, ettersom det på den tiden neppe fantes annet innenfor det området som er avbildet i kartogrammet enn halvnomader, kyst- og skogs finner, slik som i Petsamo området og *videre* østover for omkring halvannet århundre siden.

De fullt nomadiske flytt lappene og deres ekspansjon.

Claus Urnes' uttalelse fra 1599 setter oss i forbindelse med et annet lappisk folknings element: flytt lappene.

1) Jfr. også Bergen (s. 313).

2) Også i Jukkasjärvi omtalte lappene for forfatteren et sted med betegnelsen «Talvatas». — Når det gjelder Utsjoki, se Sund (1792, nr. 2).

En utbredt oppfatning hevder at hel nomadenes lange flyttinger mellom den norske kysten og barskogs områdene i Norrbotten skal ha begynt på et forholdsvis sent tidspunkt, eller, slik v. DÜBEN (s. 482) uttrykker det, at det «synes utvilsomt at lappene først omkring 1590 begynte å flytte med reinene til den norske kysten». Spørsmålet om flytt lappisk trafikk sin begynnelse og utvikling er imidlertid vanskeligere å løse enn man forestilte seg for et halvt århundre siden, da v. DÜBEN skrev disse ordene. Med det knappe historiske kilde materialet vi rår over, lar dette spørsmålet seg ikke avgjøre, ettersom fraværet av opplysninger ikke beviser noe for den tiden vi overhodet mangler relevante dokumenter for, og dette gjelder så å si hele middel alderen. GERDT JOSTINGS redegjørelse av 14. februar 1595: «Etter det man fornemmer, drar noen finner, som har vært bosatt på fjell marken, årvisst ned til sjø siden for å drive sin handel og ferdsel —», gir således knapt grunnlag for den konklusjonen v. DÜBEN har trukket; den kan like gjerne tolkes slik at flytt lappisk trafikk fra gammelt av var i full gang, men at det dessuten innenfor Norrbotten kan ha eksistert et antall samer som aldri tidligere hadde utvidet sine sommer flyttinger helt ned til havet. Jf. dog WIKLUND (HOLMBÄCK, s. 28).

Gjennom Carl Raafs mantalls lengde fra 1595 (Danica, Grensehandel Lappland mot Norge 1563–1603, Riksarkivet) vet man at lappemne i Rounala lappby, se fig. 1, – uten unntak – dro ned til havet ved Lyngen: «at de med sine kåter og meier flyttet av og til om vinteren opp i Lapmarken og til andre tider til sjø siden etter fisk og skinn varer. For rev og oter får de mest ute ved havet». Allerede i 1603 bekreftes denne trafikken i en gammel mantalls lengde (Dok. II, s. 230), likeså i 1613 (Dok. II, s. 290).

Derimot synes Rounalas naboby mot øst, Suondavara (Inghrittby, Lappejerf), jf. fig. 1, i 1559 ikke å ha utvidet sin interesses fære opp i fjellene lenger enn til Kelottijärvi (Dok. II, s. 226); i 1595 (Dok. II, s. 233) holdt den seg også innenfor den østlige delen av nåværende Enontekis og den nordlige delen av Muonio. Derimot synes Christian IVs instruksjon fra 1613 å gi grunnlag for å anta (Dok. II, s. 290, 292) at også Suondavara lappene da flyttet til Norge, mens deres naboer lenger øst i «Beldiaur» (Peltojärvi) ikke gjorde det, ettersom Norge der «aldeles ingen skatt hadde å oppbære». Grensen mellom Suondavara og Peltojärvi ble av Olof Tresk i 1642 lagt ved Ounasjoki (Oniz-Jock; Dok. II, s. 237).

I Claus Urnes' beretning fra 1599 (Dok. II, s. 279) omtales det at Tingevara lappene og ernærte seg alene av Sveriges rikes land og vann», men at de årlig dro «ned i lenene med sin kjøpmann skap». Ved begynnelsen av 1600-tallet synes derimot Tingevara lappene å ha vært vant til å flytte ned til havet (Dok. II, s. 289). Ifølge Lage Urnes' instruksjon fra 1603 dro lappene både Siguer, Tinguer, Raffenhollti, Kodekide, Lappe Jerff, Aduer, Eschilldebye og Sunduer «hver sommer ned til sjøsiden for å fiske, og på samme måte la sine rene beite der» (Dok. II, s. 285). Gjennom Olof Burmans «Lappe markens grensebok» fra 1581 får man derimot inntrykk av at Siggevara byen ennå på den tiden ikke flyttet ned til havet for å fiske, men at deres fisketjern da alle lå i Sverige.

1 Vi bør ikke forstå flytt lappisk trafikk her ved begynnelsen av 1600-tallet i samme strenge betydning som i vår egen tid. Enda på den tiden synes jakten å ha spilt en viss rolle hos dem. Peder Clausson Friis (l.c.) skriver i 1613: «Fjell finnene har ikke hus og bor ikke på noe sted, men drar fra ett sted til et annet, hvor de kan få noe vilt å skyte. Og han [fjellappen] har tamme reinsdyr …»

2. I Forslag til forordning … (1883, s. 33) leses: «Alle lapper i Jokkmokk har tidligere vært skoglapper.» Men dels, og i hovedsak, var det vel omsorgen for rein flokkenes trivsel og vekst som fikk lappene til å foreta disse besværlige flyttingene.

Når rein flokkene vokste og også familienes antall økte, oppstod det som lappene kaller «trengsel» —en tilstand som i Lapp markens dombok fra 1671 (Dok. II, s. 242) flytte karakteriseres gjennom en uttalelse fra lappene i Pelldo Järffwi by: «at dersom flere personer skulle inn på deres eiendommer og trenge seg inn, ser de ingen annen utvei enn at de av hungers nød måtte helt forgå.»

For å unngå å forgå av sult søkte lappene da nye områder for sitt næringsliv. Når den ene byen presset på den andre, kunne en utvidelse av områdene ikke finne sted mot sørvest eller nordøst; trykket kunne bare lettes gjennom land vinning i retning nordvest eller sørøst. Av den grunn ble flytningenes lengde utvidet, og med tiden oppstod deri gjennom de lange, smale flytte områdene som flytt lappene benytter ennå i dag. Lang flyttingene ble en mer eller mindre regel messig vane.

Hvilken andel vanen, og hvilken andel behovet i ulike tilfeller har hatt som årsak til flyttingene, er ikke godt å avgjøre. Merkverdig lyder det når Rheen i 1671 (s. 67) forteller at flytt lappene førte sine flokker i Troms fylke helt ut på øyer «der de ikke vel trives». Fogde regnskapene H93 viser at lapper da om sommeren besøkte Hinnøya og Senja (Dok. II, s. 243).

Årsaken til den gradvis utvidede flytt lappiske trafikken må likevel først og fremst søkes i behovet for større handlings rom for de voksende tamrein flokkene.
Om størrelsen på Torne lappenes rein flokker på denne tiden svever vi dessverre i uvisshet. Olaus Magnus' tall (Hist. XVII, C 26) for lappenes reintall: 10, 15, 30, 70, 400, 500, er det, synes det, i alminnelighet blitt tolket slik at de to siste tallene viser til birkarlers rein flokker (jf. Ahlenius 1895, s. 363), mens lappene selv bare skal ha eid små rein flokker. Dette tror jeg neppe var tilfelle annet enn hos de halv nomadiske skog lappene. Mer sannsynlig er antakelsen at forholdene hos for eksempel Torne lappene var nokså lik dem hos Pite lappene, om hvilke det heter i 1613 (Dok. II, s. 289):

«Denne Pite lappmark er folkerik, så der bor over hundre lapper der, og er blant de rikeste lapper dertil; for en velstående lapp eier ofte over 400 rein, en fattig eier i det minste 20 rein, og slik de forholder seg, bor de langt fra hverandre på grunn av mengden av reinene. Med disse deres rein, når våren begynner å komme, drar de ned til Vesterhavet og lar dem beite der, i dette før nevnte Salten len — —» også fiske i havet forekom, men delvis – og i hovedsak – var det omsorgen for reinflokkenes trivsel og formering som fikk lappene til å foreta disse besværlige flyttingene.

Ifølge Oluff L. Tresk var allerede i 1642 Päldo Järff by slått sammen med Tjenotäcke.

Når rein flokkene vokste og også familienes antall økte, oppstod det som lappene kalte «trengsel» – en tilstand som i Lapp markens dombok fra 1671 (Dok. II, s. 242) karakteriseres med en uttalelse fra lappene i Peldo Järffwi by:
«At dersom flere personer skulle flytte inn på deres eiendommer og trenge seg inn, så ser de ingen annen utvei enn at de av hungers nød måtte fullstendig forgå.»

For å unngå å sulte søkte lappene derfor nye områder for sitt næringsliv. Når én by presset på en annen, kunne en utvidelse av områdene ikke finne sted mot sørvest eller nordøst. Trykket kunne bare lettes gjennom landvinning i retning nordvest eller sørøst.

Av den grunn ble flyttingene lengre, og med tiden oppstod de lange, smale flytte områdene som flytt lappene fremdeles brukte. Lang flyttingene ble mer eller mindre en fast vane. Hvilken del som skyldtes vane, og hvilken del som i ulike tilfeller skyldtes behov, er vanskelig å avgjøre.

Det kan virke bemerkelses verdig når Rheen i 1671 (s. 67) forteller at flytt lappene førte rein flokkene sine i Troms fylke helt ut på øyer «der de ikke trivdes vel». Fogde regnskapene H93 viser at lapper den gang om sommeren besøkte Hinnøya og Senja (Dok. II, s. 243).

Årsaken til den gradvis utvidede flytt lapp driften må likevel først og fremst søkes i behovet for større beite områder for de voksende tamrein flokkene.

Når det gjelder størrelsen på Torne lappenes rein flokker på denne tiden, mangler vi dessverre sikre opplysninger. Olaus Magnus' tall (Hist. XVII, C 26) for lappenes rein antall – 10, 15, 30, 70, 400, 500 – har man gjerne tolket slik at de to siste tallene gjaldt birkarlers rein flokker (jf. Ahlenius 1895, s. 363), mens lappene selv bare skulle ha eid små flokker.

Dette var trolig neppe tilfelle, unntatt kanskje hos de halv nomadiske skog lappene. Det er mer sannsynlig at forholdene for eksempel hos Torne lappene var nokså lik dem hos Pite lappene, om hvem det i 1613 heter (Dok. II, s. 289):
«Denne Pite lappmark er folkerik, så der bor over hundre ø lapper i den, og de er blant de rikeste lapper der til, for en velstående lapp eier ofte over 400 rein. En fattig eier i det minste 20 rein. Slik forholder det seg, og de bor langt fra hverandre på grunn av mengden rein. Med disse sine rein, når våren begynner å komme, drar de ned til Vestersjøen og beiter dem der … det ligger en finne by ved navn Tinguer — de samme lappene — drar om vinteren østover med sine rein mot Sverige.»

Ifølge Oluff L. Tresk var allerede i 1642 Päldo Järff by slått sammen med (T)jeno.

Det bør imidlertid på den annen side ikke forties at andre opplysninger gir en antydning i motsatt retning. En opplysning fra 1604 (Dok. II, s. 235) vil gi inntrykk av at det i Tingvara, Seggevara, Rounala og Suondavara bare ble født 200 reinkalver det året. Opplysningen virker temmelig apokryfisk dersom man tar i betraktning regnskapsinventaret for 1610 fra Torne lapp mark, ifølge hvilket kronen alene der eide 787 rein, hvorav 187 simler.

Lappenes antall var vel på den tiden ikke mye mindre enn i 1695. Ifølge jordeboken av 1695 (Dok. II, s. 244) fantes det av såkalte skatte lapper i Torpenjaur 39, Kaitum 45, Siggewara 61, Tingewara 75, Rounala 33, Suontavara 17 og Päldojärv 14. Hele antallet lapper var jo flere ganger større. At folkene i de fire nest siste byene skulle ha kunnet klare livet med reinflokker som bare ga 220 kalver, er urimelig. Forholdene synes å berettige antagelsen om at «trengsel» faktisk også var til stede innen Torne lappmark omkring århundre skiftet 1600.

Den økte flytt lapp invasjonen, etter at flytt lappene også hadde tatt opp i seg noen skog lapp byer, vakte de danske skatte fogdenes oppmerksomhet, og de ville enten forhindre den økte flytt lappenes ferdsel i Norge eller tvinge flytt lappene til å bosette seg der for at Danmark skulle få nyte godt av deres skatte inntekter.

I Hartvig Billes skriv av 22. juli 1609 (Dok. II, s. 285) leses: «Jeg har på ett års tid, eller to, ikke villet tillate dem, av årsaker som heretter følger.

Uten at de vil bo her nede ved sjø siden, i fjordene, hos finnene, og fordi de vil holde til på fjellet og ikke her nede ved sjøen, synes jeg det er best at de blir fjellfinner (som de er), og de som her nede ved sjøen bor, sjø finner.»

På grunn av arten av flytt lappenes hoved næring kunne imidlertid ikke Billes hensikter realiseres. Flytt lappenes ferdsel i Norge økte bare i takt med at rein flokkenes størrelse tiltok og familienes antall økte i Sverige. Flytt lappenes hel nomadisme utviklet seg nå også innen den nordlige delen av Torne lapp mark til en fast bruks måte som snart helt avvek fra forfedrenes, de halv nomadiske skog lappenes gamle skikker og vaner.

Den nåværende inndelingen i bylag innen de nordligste lapp markene utviklet seg deretter snart, jf. Tornberg 1740 (Dok. II, s. 259). Gananders skrivelse av 10. august 1740 (Dok. II, s. 259) gir til kjenne at det nåværende «vuoma»-, det vil si bylags systemet, i hovedsak allerede da var til stede i Torne lapp mark. I 1740 besto ennå de gamle byene «Siggwara» og …«Tinghwara», som deretter snart forsvinner i dokumentene; hos Abr. Hülphers (noe før 1780; Dok. II, s. 264) er de allerede oppført som bortfalt.

[1]) Jfr. Wiklund (1909, s. 4)

Grape omtaler i 1794 (Dok. II, s. 265) at det på den tiden i Enontekis sogn (det vil si nåværende svenske Karesuando og finske Enontekis) av de 131 husholdene bare var 9 som ikke flyttet til Norge og derfor ble kalt «Outa- eller Skogsbygd lapper».
De lappiske divergens typene er ikke konstante.

Omkring år 1600 synes vi således å ha å gjøre med halv nomadiske kyst lapper, halv nomadiske innlands lapper (skogs lapper) og flytt lapper, dersom vi ikke medregner den nye lapp typen som ovenfor ble kalt havs lapper. Noen helt bestemt forskjell mellom skogs lapper og flytt lapper forelå likevel neppe da, like lite som nå. De øvrige typene kunne bli oppslukt blant flytt lappene, mens flytt lappene på sin side fra sin gruppe utskilte både skogs lapper og havs lapper.

Det er naturlig at flytt lapper hvis hjorder av ulike årsaker var skrumpet inn, før som nå, ble nødt til å fylle manglene i hus holdningen gjennom sterkere utnyttelse av jakt og fiske, slik det også hendte at tam reinen, som hos halv nomaden opprinnelig først og fremst ble holdt som transport middel og lokke middel ved villrein jakt, hos enkelte etter hvert kom til å spille en meget fremtredende rolle i husholdningen, kanskje større enn fangst og fiske. En overgang fra hel nomadisme til halv nomadisme, og omvendt, forekom således ganske sikkert også i eldre tid, på samme måte som det i våre dager har kunnet iakttas, om enn sjelden.

Dette generelle forholdet kjenner vi også fra tider som ligger oss nærmere. Om Lockteå i Arjeplog heter det i en svensk komité uttalelse (Forslag til forordning, 1883, s. 37): «En del av lappene i denne byen har tidligere vært skogs lapper, men har av årsaker som nå vanskelig kan oppgis, etter hvert utstrakt sine flyttinger lenger og lenger til fjells i sommer månedene og til slutt kommet inn i samme vaner som de egentlige fjell lappene.» Videre står det (ibid. s. 33): «Lappene i Tuorpen, Sirkas, Jokkmokk og Sjocksjokk har alle tidligere vært skogs lapper, men nå flytter også noen av disse lappene opp mot fjellene, selv om de ikke utstrekker sine vandringer helt opp mot Kjølen, men vender noen mil innenfor riksgrensen.»

Omvendt opplyses det av H—N & M—N («I Lapp spørsmålet», 1892, s. 24) at i Jukkasjärvi ble et fjell rein hjord på 300 dyr omdannet til en skogs rein hjord.
I 1911 opphørte Talma flytt lappen Nils Kemi med flyttingen og sluttet seg til de … de såkalte Tuolpukka skogs lappene (se Reindrifts kommisjonen av 1909, bd. I, s. 369).

[1]) *Jfr. Noten 1, s. 43.*

Jf. også Voldgifts sak 1910, s. 54, hvor Guttorm Jonsen Ommas omstreifing etter eget for godt befinnende med sin reinhjord omtales.

Divergenstypenes sannsynlige årsak

En hensikts messig tilpasning av næringslivet etter natur forholdene, som varierte med lappenes ulike oppholds steder, kan antas å ha utgjort den grunn leggende årsaken til den differensiering i lappenes livsførsel som ovenfor er skildret. De nå konstaterte forholdene innen den nordlige delen av Fennoskandia stemmer godt overens med en slik antagelse.

De eldste hel nomadene vi kjenner til innen den nordligste delen av Fennoskandia, hadde sine tilhold nær de snaue fjellene i trakter der fjell vidder og bjørke skogs områder over store strekninger dominerer fremfor de øvrige vegetasjons regionene. Disse traktene bød på de ubetinget gunstigste trivsels vilkår for rein innen hele Fennoskandia; både god vinter beite (lav) og sommer beite (gress og løv) fantes der i rikelige mengder.

De sekundære omstendighetene som bestemmer utnyttelsen av vinter beitet – skare og islag – var aldri en så skjebne svanger hindring på fjellet og innen bjørke skogs områdene som innen det sammen hengende barskog landet. La det seg is skorpe på marken eller skare på snøen innen bjørke skogs området, inntraff dette ikke samtidig også på fjellet og viddene, ettersom høyde forskjellen forårsaket så betydelig temperatur forskjell mellom fjell og skog at de farlige smelte fenomenene som regel ikke rammet begge samtidig. Men gjorde de det, så smeltet bar mark frem i skogen dersom det dannet seg sørpe på fjellet.

Var også snøen på fjellet mange steder pakket sammen i harde driver, såkalt vind skare, fantes det alltid på høyder og rabbe kammer vindblåste flekker hvor – og langs kantene av hvilke – reinene kunne finne så mye beite at de selv under vanskelige vintre ble holdt i live til solen igjen sto høyere på himmelen og tinte opp snøen, hvorpå beite hindringene etter hvert ble fjernet. Her forelå det således aldri noen fare for at reinene skulle omkomme av sult.

Helt annerledes måtte i år med ugunstige værforhold beite betingelsene arte seg for forekommet innen disse traktene. Dette er imidlertid et sekundært fenomen, som skyldes reinene innen de store sammenhengende …

1. *Massedød av rein har imidlertid i senere tiår, i år med ugunstige beiteforhold, også mangel på lavbeite, hvilken har oppstått gjennom beitemarkenes altfor sterke reinbelastning. — Angående snødekket og dets biologiske betydning, se Helland-Hansen (1915).*

Barskogs områdets region

Innen det området som kartogrammet omfatter, legger snøen seg i bar skogene for det meste allerede omkring midten av oktober, da marken stundom allerede er frosset. Senere, når snødekket har nådd en tykkelse på 30–40 cm, inntreffer det ikke sjelden sterk mildvær med mer eller mindre vedvarende regn, som forvandler snøen til et sørpelag som mer eller mindre fullstendig dekker de åpne flekkene i skogene. Følges et slikt mildvær av sterk kulde, fryser sørpen til og danner en is skorpe som på dårlige lav marker gjør beitet fullstendig utilgjengelig for reinene.

På gode lav marker synker riktignok største delen av sørpen ned til bunnen av lavvegetasjonen, men kornete is aggregater pleier også der å feste seg til laven. Gammel erfaring viser at reinen, når den har beitet på slike islagte lav marker, pådrar seg fordøyelses forstyrrelser, hvis patologiske natur riktignok ikke er undersøkt, men hvis følger er velkjente for praktikeren, idet reinens kroppskrefter derved svekkes i høy grad.

Innen bar skogens region i Lappland er høyde forskjellene for det meste små, og følgen av dette blir at mildvær som danner is sørpe får en vid og sammenhengende utbredelse. Over store strekninger oppstår da prekære forhold for rein flokkenes beiting. I slike år, da is skorpe legger seg allerede på forvinteren, synes det ganske ofte senere å inntreffe suksessive mild vær som gjennom fukter snøen, pakker den sammen og gir den en egen seig konsistens som i høy grad vanskeliggjør utmattede reiners graving etter lav beite — samene kaller slik snø *cævve-skare*.

Lenger frem på våren, vanligvis i slutten av mars eller i april, inntreffer under slike årganger ofte nye mild vær fulgt av kulde perioder, og gjennom innflytelsen av slike temperatur- og fuktighets vekslinger i snø dekket pleier dets overflatelag å omdannes til et mektig skarelag — forfatteren har selv observert 60 cm tykk *cævve-skare* — som er absolutt ugjennom trengelig uten skarpe jern redskaper.

Under disse forhold blir lav beitet praktisk talt helt utilgjengelig for reinene. Skog lappen innen barskog landet pleier i slike tider enten å slippe rein flokken «på vidda», slik at dyrene på egen hånd kan spre seg over store områder og lete etter de tuer av trelav (*Alectoria*) som stormene har revet løs fra granene og spredt utover skare overflaten. Eller, dersom reinens antall er lite, hender det også at lappen feller lav kledde trær, fra hvis greiner reinene siden får ete skjegg lav.

Kan lappen unngå det, slipper han ikke rein flokken fri i skogene om våren før kalvings tiden, for da trenger reinene hans særlige beskyttelse. Men har lappen en større flokk, blir han nødt til å la reinene spre seg av frykt for at de ellers skal sulte i hjel, selv med risiko for å miste mange av årets kalver som blir rov for ulven. Det er klart at større flokker ikke kan fôres med lav trær, og trærnes lav utgjør under alle forhold bare et nødfôr for reinene.

Vanligvis forårsaker nemlig også skjegg lav dietten fordøyelses forstyrrelser hos dem, og har dyrene allerede tidligere blitt suksessivt mer og mer utmattet under vanskelige beite forhold vinteren igjennom, bukker de ikke sjelden under om våren dersom de skal fôres med tre lav.

Innen barskogs regionen knytter det seg således en helt særegen risiko moment til rein driften, som de lappene – flytt lappene – som oppholder seg i nærheten av vidder og fjell, ikke behøver å regne med. Blir beitet vanskelig tilgjengelig i skogen, flytter de i løpet av en dag eller to opp til fjellet, hvor reinene finner beite på vind blåste flekker som solen gradvis utvider utover våren. Denne utveien mangler skog lappene.

Tidligere generasjoners triste erfaringer har uten tvil derfor allerede fra langt tilbake i tid manet dem til å søke å begrense de nevnte risikoene, og i så måte har de vendt seg til ikke å holde større flokker enn at de også under vanskelige beite forhold kunne holde dem i live og under god bevoktning i skogs landet, hvor både frem kummerligheten og oversikten over flokkene dessuten er langt vanskeligere enn på fjellet og på viddene. Skog lappene balanserte derfor sin økonomi gjennom en fordeling av risikoen på ulike næringsveier, og derfor kom jakt og fangst på land og i vann til å spille en helt annerledes fremtredende og stor rolle hos dem enn hos flytt lappene. De sistnevnte var regel messig opptatt av å stelle sine rein flokker og ble derfor nødt til å foreta gjentatte flyttinger fra sted til sted for at flokkene skulle ha best mulig beite til rådighet og vokse i antall, og hos dem ble jakt og fiske med tiden mer en sport enn et yrke.

Det var nok også i viltets tilbake gang hånd i hånd med den lappiske befolkningens økning at man må søke en av de viktigste årsakene til tamrein flokkenes vekst og hel nomadismens utbredelse over stadig større områder; jf. Peltojärvi bys uttalelse ovenfor. — Jf. også Wiklund (Holmbäck, s. 32).

De to særegne hoved formene for reindrift er således – etter forfatterens mening – direkte produkter av for lengst forgangne generasjoners erfaringer og frie valg, som etter hvert er blitt befestet gjennom tradisjonens tyngde, og det var nok den rene opportunitet som hadde ledet lappene, både flytt lappene og skog lappene, ved stabiliseringen av formene.

Forfatteren kan derfor for sin del ikke slutte seg til den teoretisk nærliggende oppfatning som er fremført av Lönnberg (1909, passim) og Wiklund (1908, 1922), nemlig at det skulle ha vært et biologisk instinkt hos reinene som opprinnelig foranlediget deres suksessive vandringer mellom på den ene side de gress kledde fjellene ved den vindfulle havkysten, hvor reinene med forkjærlighet tilbrakte den varme sommeren, og …

Fig. 1. Kartogram som belyser den lappiske befolkningens forskyvninger innen den nordligste delen av Fennoskandia.

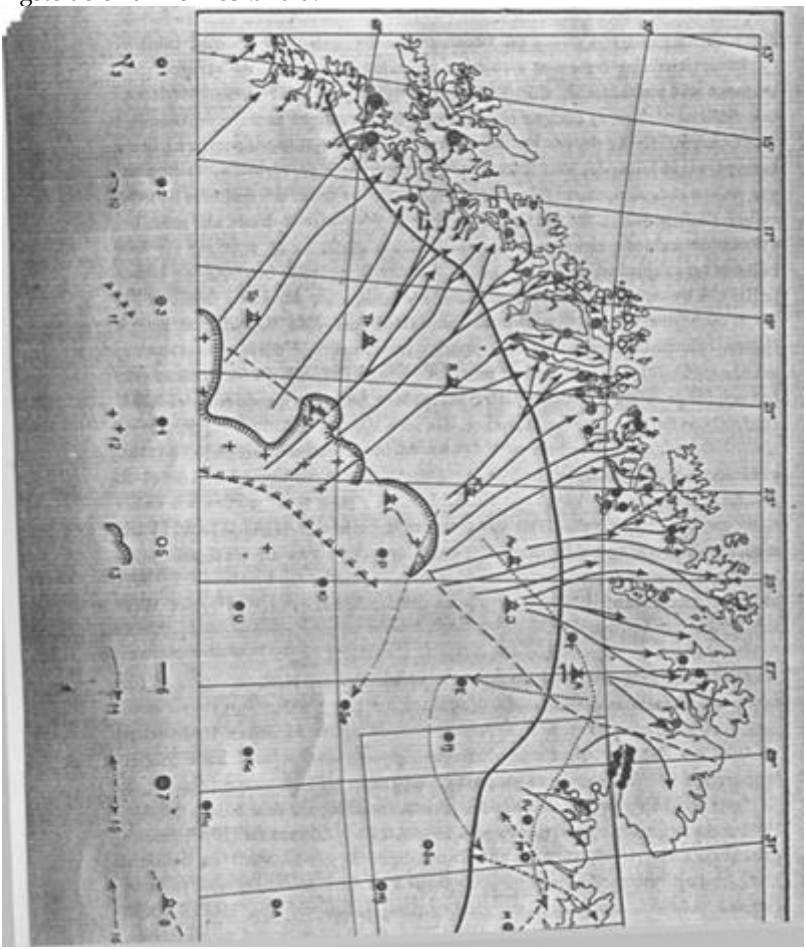

Halv nomader eksisterende.

1. » (skogs lapper) assimilert blant den bofaste befolkningen.
2. Sjø finner ifølge den danske skattelisten fra 1601.
3. Kystlapp dialekt.
4. Utdødd kyst lapp dialekt.
5. «og sjø finner ifølge skattelisten fra 1601.
6. Skjematisk grense for halv nomadiske kyst lappers flyttinger.

Eksisterende halv nomaders vinterbyer:

Su Suenj el (Suonikylä)
Nj Njuehfjaur (Nuortijärvi .
M Muetke.
Pt Peåhccam.
A Ahkél (Akkala).
Kl Kildin.

Assimilerade halvnomaders vinterbyar:

T »Talvatas.»
E Enare (Indiager).
Pj Nellim.
N Njaudåm.
Pv Paččvei.
Sp Sompio.
Ke Kemikylä.
U Sodankylä (Unari).
Kv Kuolajärvi.
Ki Kittilä.
P Peldojärvi.

Sør for kartet: landsbyene Kitkajärvi og Maanselkä.

8. Flytt lappiske bygder omkring år 1600 og skjematisk grense ca. år 1700 mellom flytt lappene(vestover) og halv nomader/skogs lapper (østover).

Flytt lappiske bygder omkring år 1700:

Leppijaur (Inghrittby).
Si Sigevare(Jukkasjärvi nederby).
Ti Tingvare (»A Arrisby (Utsjoki).
T Juxby(Eskilby, Tenoby).
Av Avjovare (Adevahr).
K Koutokeino (Koutechen).
L Suondavare—øvreby).
R Rounala ([Tjenontekis).
To Tuorpen?

Til Tuorpen?

9. Flytt lappenes regel messige flyttinger i nåværende tid; sommer beiting i kyst fjellene, vinterbeiting innenfor skoglandet. Jf. Nissen 1916.
10. Norske «rein finners» begrensede flyttinger; vinter beiting fortrinnsvis ved havet, sommer beiting i fjellene.
11. Nedre grense innenfor skog landet for hel nomadenes kjente flyttinger.
12. Skogs lapper i Torne lappmark i nåværende rein beiting.
13. Øvre grense for nåværende skogs lappers rein beiting.
14. Flytt lappenes ekspansjon mot slutten av 1700-tallet og i løpet av 1800-tallet.
15. Petsamo flytt lappenes flyttinger før 1920.
16. Syrjärvis ekspansjon 1903

Ved å gi akt på de antatte vanene hos reinene ville lappene etter hvert ha funnet det mest hensiktsmessig å tilpasse sitt eget levesett etter reinens vandrings vaner, og slik skulle de periodiske, lange sesong flyttingene som kjenne tegner hel nomadismen, ha fått sitt opphav. Så vidt jeg har kunnet finne, er ikke den såkalte vandrings instinktene hos de fennoskandiske reinene – verken hos de reinene som fortrinns vis beiter i fjellet eller hos dem som lever og dør i skogs landet – noen uimotståelig naturdrift som kan sammenlignes med for eksempel parrings instinktene.

Tvert imot har jeg gjennom et par tiårs forbindelse med ulike grupper samer fått mange uomtvistelige bevis på at den rutinerte rein drifts utøveren etter eget ønske fører rein flokken nøyaktig dit han vil. Men det er ikke nok med det: lappen forvandler også en «fjell rein flokk» til en «skogreinflokk» og omvendt, slik vi har sett, og etter et tiår har da for eksempel en «fjell rein flokk», hvis avkom i mellom tiden har vent seg til skogs landet, ikke lenger noen fremtredende instinktiv dragning mot fjellet og den norske kysten når våren kommer. Lappen har således gradvis forandret rein flokkens gamle vaner bare gjennom streng overvåkning, og gjennom den nye generasjonen har flokken da helt mistet sin tidligere vane.

Enda lettere enn hos et såkalt fjell rein flokk kan man forandre de gamle vanene hos en skog rein flokk. I denne forbindelse anser jeg, med en liten modifikasjon, von Dübens oppfatning (1872, s. 313) for helt riktig: at reinen opprinnelig var rent passiv da lappen av nød («trengsel») begynte å flytte mot hav kysten, men at de regel messig gjentatte sesong flyttingene etter hvert gjorde den såkalte fjell reinen – jeg vil si fjellrein flokken – til et vane dyr, som, overlatt til seg selv, av gammel vane søkte seg til sine tidligere oppholds steder og dermed fulgte samme vei som lappen tidligere hadde ledet den inn på.

Et godt eksempel på dette finner vi i Sompio-bygda i Finland. Samtlige rein eiende flytt lapper som etter at den opprinnelige halv nomadiske lappiske befolkningen døde ut, flyttet hit fra Norge og Enontekis på 1870-tallet og senere (jf. Rosberg, 1901, s. 44), førte med seg de mest typiske fjellrein flokker. Ifølge opplysninger som kanskje den mest rutinerte rein drifts utøveren blant de innflyttede lappene, gamle Math Ponku, fortalte meg da han besøkte leiren min i Saariselkä fjellene under rein merkingen i 1908, skal overflyttingen ikke ha bydd lappene på noen vanskeligheter, for reinene trivdes fra første stund ganske godt i det nye, beiterike området, og lappene behøvde ikke å iverksette særlige tiltak for å hindre dem i å rømme til sine tidligere vårbeiter; flokkene var imidlertid disiplinerte og adlød vakt hundene.

Dette er side 52

Fordi data maskinen hoppet over side 52 til 53!

Ponkus rein flokk hadde imidlertid tidligere pleid å oppholde seg om sommeren på Jøkelfjord halvøya, som med hensyn til natur forholdene må regnes blant de mest arktisk pregede områdene hvor rein flokker beiter i Fennoskandia. Bare gjennom hensikts messig bevoktning ble således Ponkus typiske fjell rein flokk forvandlet til en skog rein flokk, som trivdes og utviklet seg i det nye området, som – bortsett fra noen små fjell topper med subalpin vegetasjon – i sin helhet ligger innenfor barskog regionen. Den primære årsaken til differensieringen av lappenes nomadiske næringsliv, slik den altså lå i selve natur forholdene, ble selvsagt påvirket av mange andre omstendigheter.

Mer om flytt lappenes ekspansjon

Vi har sett at opplysningene i de historiske dokumentene leder til antakelsen om at de gamle skog lappe byene Suondavara (Suontavara) og Siggevara (Sekkurvara), som lå innenfor barskogs området, gradvis i begynnelsen av 1600-tallet synes å ha blitt påtvunget brukene og drifts formen til flytt lappenes bygder Rounala og Tingevara, som lå i bjørke skog regionen (eller i dens umiddelbare nærhet), og dermed slo inn på hel nomadismens vei.

Denne forvandlingen i levesett ble dels fremkalt av et behov, kanskje også av eksemplets makt, dels kan man også tenke seg at sammen blanding – eller som lappen sier Mastadet – mellom bygdenes rein flokker har funnet sted: på den ene siden mellom Rounala og Suondavara, og på den andre mellom Tingevara og Siggevara.

Deretter fulgte de østlige bygdenes rein flokker av nødvendighet med de vestlige til kyst fjellene, hvor disse pleide å oppholde seg om sommeren. Dermed ble impulsen gitt til det «generasjons skiftet» som synes å ha funnet sted hos de to østlige bygdene i begynnelsen av 1600-tallet. Det er, som sagt, sannsynlig at tam rein flokkenes antall ble økt i den …

1) Fogd Stegers beretning fra 1615 om den gamle skogsamebyen Suontavara gir oss opplysninger om en slik sekundær omstendighet (se Wiklund, 1909, s. 16, 21 f.):
«I Sundwaara by har det tidligere bodd 15 eller 20 velstående lapper. Men nå knapt fem, og disse må – dersom de ikke blir hjulpet – dra derfra. Årsaken er at noen birkarler har trengt dem bort fra deres særskilte og egne eiendommer. Og til tross for at de tre ganger har besøkt salige, avdøde kongen og fått brev (beskyttelse) på dette, og ofte har fremvist disse, har de likevel den dag i dag ikke fått nyte godt av det, men er blitt kjørt bort derfra med makt. Om dette vet fogden videre å berette … etter hvert som vill reinen avtok.»

Jf. også s. 37 i det foregående.

Dette er side 53.
PCen hopper pover side 52

Hel nomadismen ble da enda sterkere frem hevet, og flytte strekningene ble lengre i takt med at de økende rein flokkene trengte mer vidstrakte beite områder. Dermed fulgte en stadig mer utviklet plan for de ulike bygdenes reindrift. En utstråling av denne hel nomadismen synes, å dømme etter en nedenfor nevnt årsak, gradvis å ha forplantet seg fra SSV mot NNE. Som et nytt lag la hel nomadismen seg etter hvert over det gamle halvnomadiske laget, også innen de nordligste delene av Fennoskandia.

Det virker sannsynlig at denne flytt lappenes trafikk innen Kautokeino – et senere kjent «trengsels sentrum», hvorfra utflytting til andre områder har vært vanlig – ble intensiv ikke mye senere enn i Torne lappmark. Dette antydes til en viss grad av Tage Urnes' omtalte instruks fra 1603. Povel Resen omtaler i 1706–1707 (Dok. II, s. 301) at:

1. Indiager- og Arisby-lapper kommer ned til Tana for å fiske og handle.
2. Noen Avjovare-lapper til Porsanger, Klubben og Kvalsund.
3. Juxeby-lapper noen til Tana, og ellers til Laksefjord-fjellene.
4. Noen av Avjovare- og Kautokeino-lappene til Alta.
5. Noen av Kautokeino-lappene til Skjervøy i Troms.

Dersom lappene regel messig kom ned for å fiske i havet, hadde de nok sitt pikk og pakk med seg. Men til overflyttingen trengtes rein, og derav kan man med stor sannsynlighet slutte at de heller ikke lot resten av rein flokkene bli igjen uten tilsyn inne i landet, men trolig hadde dem under oppsikt på halvøyene mellom fjordene.

Resens uttalelse gir imidlertid ingen sikker opplysning i spørsmålet. Ser man bort fra Indiager (Enare) og helst også Arisby-lappene, kan uttalelsen – sett i sammenheng med senere refererte opplysninger (s. 71) – tolkes slik at flytt lapp trafikken muligens var i gang i Finnmark allerede på 1600-tallet, om enn tydeligvis i mindre skala enn senere.

Mindre sannsynlig synes det derimot å være at Resens skildring bare gjaldt en intensivert halv nomadisk trafikk, for bare noen tiår senere hadde hel nomadene ekspandert helt til Varanger (om dette i det følgende). Jf. likevel en bemerkning hos Marmier (1840, II, s. 157), som kan tyde på at halv nomadisme ennå forekom i 1838 i Kautokeino; se også De Capel Brooke (1823, s. 282 f.).

1. *Jf. også Stephanius, s. 34.*
Harøe omtaler i 1683: «Mellom fastlandet og denne Rolfsøya ligger den lille Ladøya, hvor det bor folk; utenfor den store Ladøya bor det ingen folk, men der er reinsdyr.»
Om det var flytt lappenes eller kyst lappenes rein som beitet der, fremgår ikke av skildringen.
2. *Av Herders (1751, s. 105 f.) og Sunds (1791, nr. 2) beskrivelser kan man imidlertid utlede at trekk fra halvnomadismen lenge levde videre i Arrisby.*

Side 54

PCen hoppet over sde 52

Ifølge von Westen fantes det i 1720 i hele Finnmark 346 lappe familier, hvorav 69 var flytt lapper (de øvrige var hav- og kyst lapper) (jf. Johnsen, s. 158).
Av ting protokollen i Tana og Utsjoki 10.–11. februar 1738, § 3 (I. Fellman, I, s. 495) fremgår det at Tana- og Laksefjord-lapper (kyst lapper) med sine rein oppholdt seg en tid om vinteren i Utsjoki, mens Utsjoki-lappene (muligens utelukkende flytt lapper) om sommeren oppholdt seg i de først nevntes områder. Overraskende er notisen om at Porsanger lapper (Lemmivuono) (kyst lapper) om vinteren kom til Anisby.

I en ting protokoll fra 10./11. 1733 (I. Fellman, III, s. 108) får man inntrykk av at flytt lappene på denne tiden begynte å ekspandere også mot Enare.
Senere økte flytt lappenes antall og rein flokkenes størrelse mer og mer i Finnmark. På grunn av «trengsel» strakte flyttingene seg stadig lenger ut mot havet og dekket til slutt, assimilerte eller fortrengte områdets opprinnelige halv nomadisme fullstendig.

På egnede steder brøt flytt lappene således gradvis inn på kyst lappenes tidligere områder og overskred dem til og med, særlig i Troms fylke, hvor de snart utvidet sommer beitene helt ut til de store øyene i arkipelaget. Etter hvert nådde flytt lappene også halv øyene mellom Vest-Finnmarks fjorder og øyene der, gjorde seg enerådende over den vestlige delen av Finnmark og utstrakte herfra sine flyttinger helt opp til Magerøya.

Om sommeren flyttet de med rein flokkene også til Čorgašnjárga og Varanger halvøya, tok til slutt hele Utsjoki i besittelse og etablerte seg definitivt i Sør-Varanger. Jf. Reindrifts kommisjonen 1907 (passim); Reindrifts kommisjonen 1909 (bd. I, s. 302–366 og tavle 4); Reindriftskommisjonen 1913 (bd. I, del 1, s. 62–365; ibid. del 4, kart XVI); Kr. Nissen (1916, kartet).

Da Finnmark ikke lenger tilbød ledig rom for å lette «trengselen», ekspanderte hel nomadene videre østover – jf. fig. I og s. 72 f. nedenfor. Da også denne utveien etter hvert ble stengt, gikk strømmen sørover, til Enare, og tilbake mot sørvest, hovedsakelig til Torne lappmark – områder hvorfra trolig en del av de nord fennoskandiske flytt lappenes forfedre en gang hadde innvandret. Det mest sannsynlige synes for meg å være at hel nomadismen i Finnmark ikke oppstod utelukkende gjennom en slags autokton … en endring i nærings vanene kan vanskelig forklares uten at man antar at en diffus, men reell, befolknings forskyvning av hel nomadiske lapper har funnet sted innenfor fjell viddenes område fra sørvest mot nordøst.

1. *Lappebyene er orientert i samsvar med Bureus (1611) og Olaus Tresk (1642–1643) (jf. Ahnlund), samt med hensyn til Marelius (1771).*
2. *Ifølge en opplysning hos Rosberg (1891, s. 45) skal samer fra Kautokeino ha flyttet inn til Njueht'jaur-siida i Russland.*
3. *Jf. s. 312.*

Side 55

PCen hoppet over side 52

For uten en slik antakelse synes den skarpe språk grensen mellom Utsjoki og Enare, likeledes språklig ulikhet mellom de gamle kyst lappiske halv nomadene og flytt lappene – som språk forskningens konklusjoner vitner om og som Stephanius omtaler – å bli helt uforklarlig. Slutt resultatet av den stadig økende hel nomadismens utbredelse i nord er gjengitt på kartogrammet, fig. 1. For sør lappenes tilsvarende ekspansjon sørover henvises til Y. Nielsen (1891, s. 19; 1914, s. 114), Schöning (s. 92), Storm (1899, s. 56) og Kr. Nissen (1916, s. 6, 8, 33). Jf. også Nordlander (1900, s. 217, 228) og Holten-Bechtolsheim (1910, s. 32), Wiklund (1925, s. 367).

Kildene gir bare fragmentariske opplysninger

I den hensikt å forsøke å utlede en systematikk som kan gjøre det mulig tydeligere å fremheve de ulike variantene av lappisk kultur i den nordligste delen av Fennoskandia – og som er fremkalt av behovet for å muliggjøre en riktig forståelse av de ulike nyansene i liv og vaner som man kan spore hos lappene i Petsamo – har det vært nødvendig å berøre mange uklare spørsmål som vi ennå ikke kan gi bestemte svar på.

De foreteelsene vi har sett avspeile seg blant lappene i den nordvestlige delen av Fennoskandia på 1500- og 1600-tallet og senere, må dessuten oppfattes som bare fragmenter av en langvarig utviklings prosess. Det synes, som allerede antydet, lite sannsynlig at hel nomadismen først skulle ha oppstått ved slutten av 1500-tallet, slik von Düben har antatt. Et langvarig stadium av helnomadisme faller med stor sannsynlighet allerede i middelalderen – ja kanskje enda tidligere.

1. *Jf. for eksempel den av K. Nielsen (1928, s. 162) påviste likheten mellom Varangers «fjelldialekt» og Salangen-dialekten.*
2. *Tornaeus omtaler i 1672 (utg. 1772, s. 8 f., 29) at det på Ångermanlands fjell fantes Torne-lapper; fra Peldojärvi hadde en lapp flyttet til Enare.*
3. *Jf. hos Adam av Bremen (L. IV, c. 25) folket «ex montanis», som på 1000-tallet pleide å dra ned til sveonenes områder. Jf. Lönborg (1897, s. 130).*

Det kan også stilles spørsmål ved om forekomsten av en så stor reinflokk som Othars (ca. 600 dyr) snarere forutsetter en helnomadisk driftsform, drevet av flytt lapper, enn halv nomadisme. Jf. Hatt (1919, s. 120 ff.).

K. Nielsen (1928, s. 181) tolker for øvrig med rette det samiske ordet rai'de som …selv om kilde materialet ikke er i stand til å gi noen bindende opplysninger om dette.

Side 56

PCen hoppet over side 52

Den gang, som nå, avhang det hel nomadiske drifts måtes antakelse eller oppgivelse trolig av størrelsen på rein flokkene som familiene i en lappe by eide. Var disse store, ble lappene tvunget til å flytte lange strekninger over fjellene for å dekke reinens beite behov. Var flokkene derimot små, ble reindriften en mindre krevende del av hus holdningen, og de kunne da fortsette å kretse mellom sine fangst marker og fiske vann innen et snevrere område, slik deres forfedre hadde gjort siden uminnelige tider.

Noen hovedtrekk i utviklingen i senere tid

Gjennom en historisk prosess som forløp langs ulike linjer i ulike områder, forsvant halv nomadene gradvis fra Norge. Dels ble de etter hvert omdannet til sjø finner, som igjen i stor grad ble assimilert blant de norske bøndene; dels ble de, kanskje i mindre antall, oppslukt av flytt lappene. Oppløsnings prosessen blant halv nomadene var i alt vesentlig fullført for omkring hundre år siden i Norge.

Blant skog lappene gikk utviklingen etter en noe avvikende linje og i et annet tempo, men slutt resultatet ble det samme både i Finland og Sverige.

Etter at lappene gjennom kontakten med de bøndene som flyttet inn i lapp markene ble kjent med nye livs vilkår og nye utkomst muligheter, og etter hvert også tok i bruk faste hus blant skog lappene, oppga disse gradvis og spontant sitt nomadiske liv og sin etniske egenart og ble …innebærer altså at lappene i urnordisk tid skal ha holdt rein under oppsyn som tilhørte nordboerne, og slike lapper var nok sannsynligvis hel nomader. Også i Historia Norvegiae (ca. år 1264) omtales to slags lapper (jf. Nansen, 1911, s. 161). – Jf. note 1, s.

1. *Jf. Petrus Laestadius' (1831, 1833) beskrivelser av de svenske skog lappene. I hvilken grad svingninger i tilgangen på matnyttig vilt, først og fremst villrein og elg, kan ha påvirket samenes næringsfangst og utviklet divergerende former som har utviklet seg raskt, kan ennå ikke vurderes.*
2 *Sommerfelt (Ny kgl. Saml. 986 b) anfører omkring 1790 at fellesfinnene i Neiden, Pasvik og Peisen i alt hadde samme slags bruk som de norske sjøfinnene, med unntak av at hver fellesfinn dessuten eide et antall tamrein.*

Herav synes det å fremgå at sjø finnens rein drift allerede var i tilbakegang.

Konrad Nielsen har overfor forfatteren omtalt et særegent forhold hos bofaste lapper i Varanger, som i sommer halvåret oppholder seg ved havet, men tilbringer vinter halvåret med sin buskap på boplasser inne i landet. Flyttingene minner således om skikken fra halv nomadismens dager … ble med tiden overveiende rene bønder..

Side 57

PCen hoppet over side 52

I Finlands lapp marker begynte prosessen allerede for et par–tre århundrer siden. I Enare levde en rudimentær form av den gamle halv nomadismen videre ennå for et kvart århundre siden; nå er også den helt forsvunnet. Den siste resten av den gamle skog lapp nomadismen lever ennå videre i forvansket form i Enontekis hos Näkkälä lappene, som trolig utgjør en avlegger av den gamle Peltojärvi skog lapp byen.

For øvrig er det slutt på den gamle halv nomadismen innen (det gamle) Finland. Først i Ishavs Finland finner vi nå de vestligste, bortdøende restene av den gamle kyst lapp kulturen og den gamle skog lappe kulturen fragmentarisk bevart, og det er disse restene – eller delvis minnene om dem – som skal behandles i det følgende.

Øst for disse forpostene lever derimot de to gamle kultur formene videre i forholdsvis opprinnelig skikkelse innenfor Sovjet republikkens rammer (se Zolotarjoff, 1927). Ved å understreke det økonomiske opportunitets syns punktets dominerende betydning også i natur folks næringsliv, kan man således enkelt forklare halv nomadismens opphør som en direkte følge av en ny økonomisk sivilisasjons inntreden i halv nomadenes tidligere samfunn. Men dermed forklares ennå ikke hvorfor forvandlingen innen halv nomadismen brått stanset nettopp ved den tidligere russiske riks grensen mot Norge av 1826.

For å forstå dette overraskende forholdet må vi som forklarings grunn gripe til den andre store faktoren som, nest etter den økonomiske, universelt former folke samfunnenes fysionomi: den politisk-religiøse.

Kyst lappene – halv nomadene her oppe – ble tidlig trukket inn i politikkens virvler og ble etter hvert tvunget inn under interessene til de rivaliserende nabo statene Danmark-Norge og Russland, og senere også Sverige-Finland. Allerede i middel alderen stod kyst finnene i et politisk avhengighets forhold til Norge og Novgorod.

Dette avhengighets forholdet synes imidlertid lenge å ha vært forholdsvis løst, slik at folket fikk styre seg selv, ære sine guder på gammelt vis og drive sine næringer slik de fant det best i samsvar med de natur vilkår deres landskap bød på – forutsatt at de ikke unnlot regel messig å betale skatt til sine «suzerener», skatte oppkreverne av norsk og karelsk (russisk) nasjonalitet, i form av «klovene», det vil si pelsverk.

Helt annerledes kom avhengigheten til å arte seg etter at nabo statene ved slutten av midel alderen og begynnelsen av den nye tid tok kirken i statens tjeneste og i den fant et kraftig administrativt organ. Gjennom dette organet lyktes stats maktene etter hvert å tvinge lappene inn under sine institusjoner … og assimilere dem i sine verdener.

1. *Muligens med tilskudd av lappifiserte finner.*
2. *Jf. Högströms skildringer (1774, s. 33 ff.).*

Pcen hopppet over side 52

Etter middel alderens slutt kom hel nomadene her oppe i nord de facto under dansk og svensk herre dømme og vestlige institusjoner, mens kyst lappenes halv nomader dels ble tvunget inn under Danmark-Norge, dels under Russland med dets av den orientalske kristen dommen pregede institusjoner. Grensen mellom Occident og Orient nådde allerede ved midten av 1500-tallet de facto ut i Ishavet noe vest for det nåværende Petsamo området, og ble bare langsomt i løpet av de følgende ca. 300 årene forskjøvet østover til munningen av Patsjoki. Her ble den stående i omtrent et århundre. Patsjoki grensen fremstod således både som en religions grense og en politisk grense. Kilder fra eldre tider tyder på at det øst for denne grensen bare fantes ytterst få protestantiske lapper; selv da det var flest, oversteg deres antall knapt eller bare så vidt befolknings tallet innen de enklaver av orientalsk kristnede lapper som fantes vest for Patsjoki grensen, i Boris-Gleb og i Neiden. I tiden som fulgte ble kyst lappenes etterkommere på hver side av grensen stadig mer fjernt fra hverandre gjennom planmessig påvirkning fra de ulike administrative og religiøse organene som de stod under innflytelse av. I begynnelsen av 1700-tallet …

1) *Det synes som om et av de viktigste konsoliderende elementene blant skoltenes forfedre var den tolerante gresk-katolske misjonen. Prestene forsøkte å unngå alle brå sammen støt mellom den nye religionen og lappenes gamle skikker og forestillinger, så lenge noaideene «ikke utøvde sin trolldom til andres skade». Dessuten synes prestene å ha utøvd en god del menneskekjærlig hjelpsomhet blant lappene. Meget opplysende i denne forbindelse er v. Westens uttalelse fra 1717 (Topographia, s. 20): «Derimod ere de Ryske Finner stærke Troldmænd, saa at vore Finner selv, hvor erfarne de ere i sin Kunst, tør ikke komme til dem, med mindre de føre Skjenk med sig; og det er ikke at undre over, efter di de Ryske Præster (som Lapperne fortelle) tillade dem at bruge deres Kunst naar de ikke gjøre nogen ondt dermed. Man har heller ikke hørt, at Troldom af Russerne er bleven straffet og undersøgt hos Finnerne, endskjøndt de dræbe hverandre dermed som Fæ; og Rysse-Finnerne (som ellers bigte for sine Præster ligesaa rotunde et auriculariter, som Romersk-Catholske) bekjende dog aldrig nogen Runeri eller Troldom, thi de holde det ikke for Synd. — — — Det var en stor Barmhjertighed, dersom Hans Majestet erinrede og formanede Czaren … beskikke en Mand som læste Fader vor, en smuk Bøn, Troens artikle, om ikke mere, paa Lappisk, thi alle de Finner forstaa ikke Russisk.»*

Lappenes religiøse forhold må nærmest betraktes som en blanding av hedendom og kristendom, et stadium som kan karakteriseres ved utsagnet: «sillä oli molemmatki uskot» («han hadde begge religionene»), ord som den karelske befolkningen under en samtale med Lönnrot for 90 år siden (Sv. Skr., s. 113) brukte om den gode «is pravniken» i Kemj, en tidligere finsk offiser som etter ulike skjebner i russisk krigs fangenskap var endt som politi mester i Kemj.

Side 59

PCen hoppet over side 52!

Begynner de to delene av kyst finnene å tre fram:

1. nesten som to forskjellige folkeslag – sjø finner og russe finner (jf. for eksempel Isaac Olsens skildringer)
2. og ved … (forts. neste side øverst!)**

På den andre siden av Varangerfjorden raste derimot fortsatt hekse prosessene helt mot slutten av 1600-tallet (se Hammond, s. 5; Qvigstad 1889, 1890), og på 1700-tallet de såkalte «helligdags vekterne» (se Lorich, Paus, Olsen) og dundrende predikanter. Slike forhold tiltalte i liten grad de fredelige og konservativt anlagte lappenes psyke. Folket samlet seg, og hos dem ble det fremkalt en nasjonal reaksjon, noe vi kan lese ut av ulike skrifter av Isaac Olsen fra begynnelsen av 1700-tallet, for eksempel i Kalis. Saml. Fol. nr. 214. Dette kommer særlig fram i følgende malende skildring av Olsen (se Qvigstad 1910, nr. 4, s. 100): «Slik som finnene er adskilt fra alle andre folk både ved sitt land og sine bosteder, religion, språk og kunster, slik vil også Noidene etter Noide gudens befaling, og etter deres første stifters påfunn og anordning, at de skal være adskilt fra alle andre folk i alle ting – både språk, kunster, klesdrakt, hus og værelser, levnet og vesen, skikker og seder. Ja, i hele deres livsførsel kan man tydelig se for sine øyne at det er slik i all sannhet, og finnene har selv sagt at Noidene slett ikke tillater dem, og på ingen måte vil at de skal forkaste de skikker, seder, språk og kunster, hus, klesdrakt og annet som deres forfedre har hatt og brukt. De holder det for at deres forfedre har vært de aller beste, viseste, sterkeste og de dristigste i all verden. Og jeg har selv sett og hørt at dersom noen vil holde seg til nord mennenes religion, skikker og seder, så hater de, spotter og ler av ham – og holder ham ikke verdig til å være iblant dem.» Det sistnevnte hadde Isaac Olsen lært av egen erfaring, for i en søknad datert 15. august 1710 klager han over at lappene i Varanger hadde fattet hat til ham fordi han hadde avslørt deres hemmelige avguds dyrkelse og offer plasser. De hadde ofte rådført seg om å slå ham i hjel for å bli kvitt ham og hans undervisning, anfører han. Omkring 1720 forteller misjonæren Heltberg (Hammond, s. 811) at Varanger-lappene heller ville gå glipp av sakramentet enn å gi avkall på sin tromme (troll tromme). Hans Lønborg skriver omkring 1720 (*Ny kgl. Saml*. nr. 1559, s. 46 f.): «Siden misjonærer er kommet til fjell finnene, rømte mange av dem bort inn i det russiske Lappland, for at de kunne fortsette med sin avguds dyrkelse og trolldom.» Det er ikke å undre seg over at de som kunne velge, heller stilte seg under de gresk-ortodokse religiøse organers beskyttelse enn under de lutherske prestenes. Også antropologen Herman Lundborg (i *Vem är det*, 1920, s. 258) fremhever at russe lappene, i motsetning til de vestlige, ikke ble plaget med religiøst patologiske griller som ødela de andres økonomi og livsglede. Se også Daa (1859, III, s. 214 f.).

1) I «Norsk Lapmark» (Kalis Saml. nr. 217 fol., s. 322) leses det for året 1746 på s. 31: «De felles russisk-norske lappene har sine egne russiske geistlige, og selv om de særlig i språk, klær og skikker stemmer overens med våre særskilte norske lapper, har de likevel liten omgang med de norske lappene – »
2) Jf. også Solberg, 1909, s. 131 f.

Ved begynnelsen av 1800-tallet synes de ikke lenger å ha hatt noen nærmere forbindelser med hverandre eller større felles interesser, bortsett fra noe handel. Gjennom skildringer fra 1800-tallet har jeg av «finnene» og «russe finnene»s innbyrdes forhold fått det samme inntrykk som jeg i Orienten har fått av forholdet mellom frankere og muslimer. Også Charles Rabot (Cape Nord, s. 278) karakteriserte forholdet etter sine studier blant lappene for førti år siden med ordene: «En luthersk innfødt [lapp] har like stor forakt for sin ortodokse trosfelle som en muslim for en kristen.»

Lappene øst for Pasvik elvens (Patsjoki) grense var dessuten helt frem til for én eller to generasjoner siden overveiende staroverer (gammel-troende), og de anså på sin side de lutherske lappene som et besmittende omgangsselskap.

Blandede ekteskap synes for eksempel ikke å ha forekommet mellom de to folke gruppene på flere hundre år, før i de aller siste tiårene (i Neiden). Se Just Knud Qvigstad & Johannes Sandberg (1887, s. 70).

Denne påfallende todelingen på religiøst grunnlag av de – med hensyn til nærings-fangst – trolig helt udifferensierte delene av det halv nomadiske lappe samfunnet ved Varangerfjorden på 1500-tallet, var i seg selv egnet til å bevare og stabilisere, for ikke å si rendyrke, den østlige gruppen av halv nomader som gradvis ble påvirket av orientalsk og russisk kultur.

Det vestlig orienterte utviklings forløpet hos de lutherske kyst lappene disponerte dem derimot for et friere kultur valg og en mer opportun tilpasning til det nye økonomiske systemets krav enn hos de først nevnte.

Hos de lutherske lappene utviklet det seg således allerede i begynnelsen av 1700-tallet en forholdsvis ren «halv lappisk» kultur, som under datidens forhold nådde en relativt høy fullkommenhet (Lillienskiold, Paus), og som allerede mot slutten av 1700-tallet hadde oppslukt de siste restene av luthersk halv nomadisme.

Hos de gresk-ortodoks lappene derimot besto halv nomadismen i praktisk talt uforandret form nesten helt frem til våre dager.

En av de grunnleggende årsakene til at halv nomadismen øst for Pasvik-grensen overlevde i opprinnelig form, var i vesentlig grad de særdeles gunstige natur forholdene i området for nettopp en slik nærings form.

Hoved årsaken til at halv nomadismen ble bevart frem til våre dager hos de gresk-ortodokse lappene i Petsamo-området, mens den allerede mer enn et århundre tidligere var avskaffet hos de norske lappene, må likevel ytterst søkes i russisk politikk, der religionen bare var ett av virke midlene.

De gresk-ortodokse lappene utgjorde det ortodokse Russlands «grensevakt» ved Ishavet. I Russlands interesse lå det åpenbart å holde sin politiske tros grense ren uten betydelige direkte utgifter, og dette målet ble best nådd ved å overlate landet til de gresk-ortodokse lappenes disposisjon.

Side 61

PCen hoppet over side 52 – derfor feil ved nummereringen

I Russlands interesse lå det å holde sin «lappiske grensevakt» lojal, og derfor ble den i alminnelighet ivaretatt med stor velvilje av den russiske regjeringen og begunstiget med blant annet økonomiske privilegier. Laksen, viltet og tamreinen – som hadde utgjort de grunnleggende ressursene for halv nomadens utkomme her oppe – fikk lappene indirekte nærmest monopol på.

I kulturell og administrativ henseende fikk de gresk-ortodokse lappene en form for autonomi som gjorde dem til herskende vasaller i området, fremfor andre nasjonaliteter. Lappene hadde det godt og ønsket ikke å leve annerledes enn deres forfedre hadde gjort.

Det er av en viss interesse å merke seg at Petsamo-lappene og Njuehtjaur-lappene av alle lappene i Fennoskandia synes å være de som senest kom i berøring med permanent bosetting av nybyggere på sine egne områder (jf. s. 403 ff.). Ut fra disse syns punktene kan man forstå hvordan den skarpe skille muren ved Ishavet mellom hav lapp kulturen og dens mor, halv nomadismen, oppsto, og hvordan de to kulturene lenge kunne bestå i umiddelbar nærhet av hverandre.

Lapper av ulikt slag innen Petsamo-området

Innen Petsamo-området finner vi nå både lutherske og gresk-ortodokse lapper. Blant de lutherske lappene er både (en sterkt forvansket rest av) flytt lapper og hav lapper representert. De gresk-ortodokdse lappene er derimot – eller har inntil aller siste tid vært – halv nomader, kyst lapper ved havet og skogs lapper i det indre av området. Men også blant de opprinnelig halv nomadiske kyst lappene har det allerede utskilt seg en hav lapp familie (bosatt i Vuerjem), og flere andre familier har i mer enn et tiår vært i overgang til å bli fastboende befolkning.

Den religiøse inndelingen egner seg derfor ikke lenger som klassifikasjons grunnlag. Også den alminnelig brukte etnografiske klassifiseringen, som bygget på nærings grunnlaget, har nå fått en sprekk. Riktignok representerer de to gruppene av lutherske lapper fremdeles – i hvert fall i prinsippet – adskilte yrker, enten fiske eller reindrift.

De gresk-katolske halv nomadene innen største delen av området har på sin side samlet begge nærings grener i sin husholdning. Men det er særlig fra denne halv nomade gruppen – og også fra begge de lutherske gruppene – at det nå er i ferd med å skille seg ut en ny gruppe lapper i området: fastboende lapper uten bestemt yrke.

1) Først på 1870-tallet ble den russiske kolonisasjonen i Petsamo påbegynt. Sett i en større sammenheng har man grunn til å anta at denne kolonisasjonen også her sammen falt med et for russisk politisk taktikk karakteristisk trekk: ønsket om å splitte opp de opprinnelige nasjonalitetene – «kulakk-politikken» – og la territoriet gradvis innlemmes i det russiske befolknings området.

Side 62

PCen hoppet over side 52 – derfor er det forjell med side nummereringen

Hoved formålet med den følgende fremstillingen var opprinnelig å få i stand en utredning om hvorvidt den halv nomadiske lappe næringen i Petsamo fremdeles har livskraft og forutsetninger for å bestå, eller om man må anta at den samme historiske prosessen som i Norge etter hvert førte til at halv nomadismen ble avviklet, nå også i Petsamo vil føre til at nomadismen i nær fremtid helt oppgis – etter at den på sett og vis kunstige hemmingen som den russiske forvaltningens ordninger innebar for lappenes frie yrkes valg, er blitt fjernet ved at området er kommet under et nytt, liberalt politisk regime.

Under arbeidet har det imidlertid gått slik det ofte gjør: forhånds inntrykkene viser seg å være langt mer sammensatte enn man opprinnelig hadde forestilt seg, primær materialet vokser, og de konklusjoner man trekkes mot blir betingede og flertydige. Arbeidets ramme er derfor i betydelig grad blitt utvidet.

Ettersom de gresk-ortodokse nomadenes livs krets i ikke liten grad også berører de øvrige lappene i området, har jeg av de ovennevnte grunner funnet det nødvendig her i forbifarten også å berøre de lutherske lappenes forhold.

Havlappene (rædd'sæme)

Det kan anses som sannsynlig at vårt Petsamo-område allerede i fjerne tider – på 1300- og 1400-tallet og i begynnelsen av 1500-tallet – ble nådd av norske fastboende. Allerede i 1307 ble kirken på Vardø vigslet (Qvigstad 1907, s. 4), og …

1) Først på 1870-tallet ble den russiske kolonisasjonen i Petsamo innledet. Sett i en større sammenheng er det grunn til å anta at denne kolonisasjonen også her falt sammen med et trekk som var karakteristisk for russisk politisk taktikk: ønsket om å splitte opp de opprinnelige nasjonalitetene – «kulakk-politikken» – og la territoriet gradvis innlemmes i det russiske befolknings området.

Side 63

PCen hoppet over side 52- derfor stemmer ikke side numrene!

Den strekningen på bare seks mil som skiller denne gamle norske kultur utposten fra Fisker halvøya, er en bagatell å tilbakelegge sjøveien. Muligens stammer steds navnet Nordmands sæte (Nurmensätti) fra tiden før midten av 1500-tallet. Stedet omtales av Knag omkring 1690 og Lorch i 1704 (se Friis 1871, s. 161 ff.; jf. Johnsen, s. 216, 84). Jessen-Schardebøll (s. 253) skriver om dette: «I forrige tider har det bodd utenfor denne fjord [Munkefjord], i to bukter på den vestlige siden av landet, noen nordmenn, slik at disse stedene ennå har sitt navn etter nordmennenes sete. Men disse innbyggerne skal være blitt fordrevet av de russiske karelerne, slik at de samme steder nå ligger øde.»

Kanskje vitner også Kjørvåg (= Kohamnen) [Kervanto] om sen middel aldersk norsk bosetning her (se om dette hos Friis 1871). Fisker halvøya var tydeligvis ved midten av 1500-tallet et av det ytterste Nordens viktigste handels sentra. Kegor (Vaitolahti) var et sted av slik betydning at det til og med ble holdt regel messig marked der på Peters dagen, 29. juni. I 1557, da S. Burrough var der, ble markedet besøkt – foruten av nordmenn, norske og russiske finner (lapper), russere og karelere – også av engelsk menn, nederlendere og slesvigere.

Hva slags «nordmenn» var dette i øst? Var de alle etniske nordmenn? Man merker seg i Burroughs beskrivelse opplysningen om de norske (lutherske) finnene. Det virker lite sannsynlig at disse skulle ha vært hav lapper i den betydning vi her legger i ordet, dersom man tar i betraktning hva Schnitler ennå i 1744 skriver i sin skildring av forholdene i Finnmark: «Nordmenn flytter ikke, men sjø finnene har vanligvis to eller tre bygder eller gammer som de skifter mellom i løpet av året, nemlig sommer- og vinterby; en del har også høstby.

Sommer byen har de ute i fjorden av hensyn til fisket, vinterbyen av hensyn til brensel og mose til deres kreaturer [reinene] på fjellet. Høstbyen ligger i fjordbotnene av hensyn til gresset.»

At egentlige hav lapper allerede på 1500-tallet skulle ha eksistert i noe større antall i Øst-Finnmark, er derfor lite sannsynlig. De lappene som besøkte for eksempel Kegor på 1500-tallet, var antagelig halv nomadiske kyst lapper. At det imidlertid var norske halv nomader som på 1500-tallet besøkte Fisker halvøya, tiltrukket dit av de gode avsetnings mulighetene for sine produkter, har vi et vitnesbyrd om i stedsnavnet Vaitolahti (Vaito'kupa – Vaidaguba – Aide'goppe [= «gjerde-viken»]), idet ordet *goppe* («vik») er ukjent for de gresk-katolske lappene, som i stedet kaller stedet Aide'vuonn.

1) Jf. de russiske stedsnavnene Malaja Njemetskaja osv. «Njemtsi» synes i dokumentene fra tidlig nytid som gjelder disse traktene, å betegne nordmenn og dansker (se Shtsherbatshoff).

Side 64

PCen hoppet over side 52

Siden navnet Vaidaguba finnes i kartografien allerede i 1594 på Gerardus Mercators kart *Russia cum confinijs* («Vedagoba»), fremgår det av dette at norske lapper i det minste midlertidig har oppholdt seg i området på 1500-tallet. Senere forsvinner navnet Vaidaguba fra kartografien i lang tid og erstattes av Kegor (som omtales senere) eller «Østerhavnen».

Etter Petsjenga-klosterets (i Kola) forfall lå trolig fiske vannene temmelig ubenyttet omkring Fisker halvøya, og det er mulig at også lutherske lapper i større antall da besøkte de rike fiske bankene ved Petsamo-kysten. Friis anfører (1871, s. 170), med henvisning til Thomas von Westens skrifter, at det på hans tid (1716) i Bomeni (ved Muotka fjorden øst for roten av Fiskerhalvøya) skal ha bodd lutherske lapper som kunne «Fader vår og trosartiklene».

Det synes imidlertid som om Friis har mistolket von Westens ord. I *Tophographia Arctarchia Danicæ Ecclesiasticæ* (Ny kongl. Saml., nr. 9876 fol.) finner vi den samme formuleringen som hos Friis, men der uttrykkelig knyttet til slutt vurderingen av de gresk-ortodokse lappenes religionsutøvelse: «— jammerlig er deres blindhet. Få unntatt de i Bomenei kan Fader vår og troens artikler»
(jf. også den trykte utgaven i *Budstikken* 1826, s. 19).

Mot slutten av 1700-tallet synes de lutherske lappene raskt å ha økt i antall ved hav kysten innen den vestlige delen av det dansk-russiske kondominiet, det såkalte felles området. De fremstår nå som overveiende fast bosatte hav lapper eller «bufinner».

Delingen av felles området med Russland ble forberedt i Norge, og det er ikke usannsynlig at hav lapp bosettingen så langt det lot seg gjøre ble støttet av norske myndigheter, for å styrke norske rettigheter i tilfelle jorden senere skulle bli utskiftet i forhold til folke tallet.

I amtmann Fjeldsteds promemoria av 6. mai 1775 (se Johnsen, s. 202) nevnes 11 norske lapp familier i Neiden i 1745, men ingen øst for dette området. Derimot var antallet norske sjø finner i 1775 32 innen felles området.

Ifølge den norske folke tellingen i 1801 fantes det av hav lapper: i Bøkfjorden 12 familier og på Skogerø 10 familier. Folke tellingen av 1825 tyder på at hav lapper da hadde slått seg ned helt til Jarfjorden.

1) Om dette, se s. 365.

Side 65

PCen hoppet over side 52 – derfor er det feil på side nummereringen

I 1807 fantes det ifølge GUNNERUS (kopibok) i Munkefjord, Jarfjord, Kjøfjord, Bøkfjord og Bugøfjorden på fastlandet kun finner, som om vinteren flyttet opp i landet. Det forekommer meget usannsynlig at noen av de lutherske hav lapp familiene som i begynnelsen av 1829 fantes i det tidligere felles embetsområdet, etter dettes deling skulle ha benyttet seg av den treårige frist som § 5 i konvensjonen av 1826 fastsetter, og ha valgt russisk stats borgerskap. Disse hav lappene hadde jo all grunn til å anta at de ved overgang til Russland ville bli pålagt verneplikt og andre byrder — verneplikt for russiske undersåtter synes å ha vært innført i disse traktene allerede i 1725, å dømme etter ting protokollene i Vadsø 14/8 1730 og 13/8 1731 — og noen grunn til å flytte hadde de jo ikke, ettersom deres boplasser ved grense fastsettelsen i 1826 kom under norsk overhøyhet. Vi kan således med temmelig stor sikkerhet anta at det ikke fantes noen lutherske hav lapper innenfor Petsamo-området omkring år 1830.

Nå følger et fullstendig tomrom i vår kunnskap, som trolig først kan fylles når de russiske arkivene blir tilgjengelige. Først for året 1867 vet vi gjennom FRIIS (1871, s. 106) at det innen Peisen-området fantes tre fastboende lutherske lappfamilier, hvormed FRIIS uten tvil mente nettopp hav lapper. De lutherske hav lappene, som av den russisk talende befolkningen benevnes filmaner, men av skoltene kalles redd'sāme (= strandlapper) eller redd'-Varj'ȧs [etter Varj'vuonn = Varangerfjorden, altså Varangerske strandlapper], har siden FRIIS' tid økt i antall.

De hav lappene som har gitt opphav til den nåværende bosetningen i Mäddevuonn [Maattivuono], hvor de har slått seg ned på to boplasser, nemlig ved Gröttug (Varanger lapp.) eller Grottai (skolte lapp.) samt i Vuonn'pót' (Vuononperä), har i løpet av forrige århundre innflyttet fra Norge.

Den eldste av hav lappenes nåværende boplasser er Gröttug. En norsk fisker lapp, Jørgen Mortensen, kalt Ola, flyttet fra Vesterelv i Jarfjorden til Barkino i Petsamo fjorden omkring år 1856. Et par år senere flyttet han derfra til Kem(e)vahké [Kernevaag] på Maattivuonos søndre strand, og etter kort tid videre tvers over fjorden til Gröttug [Rotajoki], hvor han til slutt bosatte seg fast.

På dette stedet slo det seg noe senere også ned to nordmenn. Den eldste nålevende hav lappen på stedet, enken Katarina Sliden, flyttet hit med sin mann i 1884. På tiden for den russiske kolonisasjonens begynnelse i Petsamo fjorden (ca. 1870) hadde nord mennene flyttet bort, og Gröttug samfunnet ble for en god tid rent havlappisk.

Tilværelsen var bare lykke, fortalte gamle Katarina meg, helt til den dag da Mortensen og Sliden druknet i fjorden. På stedet ble da bare Mortensens sønn og Slidens enke igjen, sammen med hennes to sønner Piera og Dassi samt datteren Inga.

Til stedet innflyttet i løpet av noen av de siste årene av forrige århundre den karelske familien Peter Kjemoff fra Trifona. Datteren Inga ble gift med lappen Eikjokk, som nå flyttet hit fra Norge. Fra Uura i Russland flyttet Matti Halts far til Gröttug, og i 1918 Ola Snaula, hvis mor var født i Gröttug, og i 1925 hans bror Piera Stiaula.

Til Gröttug har videre flyttet to karelske familier, Redkin og Vassiljeff, samt finner: Ursin (2 personer, for ca. 10 år siden), Kurtti (3 personer) og Joh. Mustonen (4 personer, for tre år siden).

Side 67

PCen hoppet over side 52

Til Vuonn'pótt' flyttet for omkring 40 år siden fisker lapp familien Vesterelven inn igjen fra Norge. Antallet havlapper på de to boplassene i Maattivuono var ved mitt besøk den 22. september 1926 følgende:

Piera Sliden	9 personer
Lassi Sliden	5 «
Inga Eikjokk (Aikoi?)	6 «
Matti Halt	6 «
Ola Snaula	1 «
Piera Snaula	1 «
Ivar Vesterelven	8 «

Alle disse hav lappene er av luthersk tros bekjennelse og taler Varanger lappisk på samme måte som flytt lappene i Petsamo. De samsvarer i ytre fremtoning og levemåte tydelig og fullstendig med de norske fisker lappene i Varanger. På samme måte som hos disse sistnevnte opprettholdes den samiske nasjonal drakten i Maattivuono; kvinnene bærer den til daglig, mennene i alle fall ved mer høytidelige anledninger.

De bor i pene hus og avskyr utøy. Hoved inntekts kilden for hav lappene i Petsamo er fiske, som drives med moderne redskaper, og hoved vekten synes å bli lagt på lakse

fisket, som her er svært innbringende. Én familie skal på én natt ha fått noe mer enn 1000 kg laks i en kilenot.

Piera Sliden samt Ola og Piera Snaula eier sammen en motor sjekte; andre har åttringer og skjekter. Anlegget ved havnen (oppført av Petsamo bolaget) vitner i seg selv om at det drives fiske her med både plan og energi.

For omsetningen har lappene selv sørget: de har rikelig med tørke hjeller, og dels frakter de selv fisken over til Norge for salg, dels kommer norske motor fartøy til stedet for å kjøpe torsk og laks. Til Petsamo bolaget skal de ha solgt noe torsk, men ikke laks, og med fin teft har de klart å gjøre seg uavhengige av det nevnte oppkjøps monopolet, som følgelig ikke synes å ha klart å skape forvirring, i det minste ikke i deres næringsliv.

Både Vesterelven- og Gröttug lappene har kyr og sauer. Dessuten eier Piera Sliden og Matti Halt et mindre antall rein. Alt jeg så på stedet vitnet om at det hersket en forholdsvis betydelig velstand. Det var også de første virkelig glade og fornøyde ansiktene jeg hadde møtt blant den innfødte befolkningen i Petsamo.

Man pleier å lovprise natur folk etter lynne og smak. Og da finner man at det som regel er det uvanlige og det originale som mest fenger lappe skildrerne og styrer deres vurderinger. Disse munner som oftest ut i en overdreven ros av flyttsamen og en ned settende kritikk av hav lappen, som gjerne betraktes nærmest som lappe folkets proletar. En slik vurdering av hav lappen er ikke berettiget hos oss i Petsamo.

Sett fra samfunns nyttens synspunkt utgjør våre hav lapper tvert imot et av de mest nyttige befolknings elementene i Petsamo området, og de er verd vår fulle sympati.

Selv om det egentlig faller utenfor rammen for denne frem stillingen, kan jeg ikke unnlate å illustrere dette med en liten skildring av hva en energisk lappe gutt kan utrette her oppe.

Skildringen gjelder Ola Snaula, hvis fornøyde ansikt møter oss på figur 4. Ola kom over til Finland med to tomme hender fra det kommunistiske paradiset. Han ble rein dreng hos flytt lappen Antti Madvig, som også med sin rein flokk hadde flyktet fra bolsjevikene høsten 1920. Hos Madvig strevde Ola flittig som rein gjeter og sparte av lønnen sin. Våren 1922 fikk han lyst til å prøve noe nytt og tok arbeid ved vei byggingen i Pasvik dalen. Da han om høsten igjen vendte herfra, fortalte han imidlertid, fordi det burde finnes bedre inntekts kilder for en lapp enn å være landveis arbeider.

Side 69

PCen hoppet over side 52!

Vinteren 1923 var han igjen rein gjeter hos Petter Halt. Våren 1923 hadde han spart sammen så mye penger at han, ved å ta opp et lite lån hos sin husbond, kunne skaffe

seg en kilnot. Han begynte nå å fiske i Maattivuono sammen med Matti Halt. Utbyttet av lakse fisket ble godt den våren, og også sommer fisket ga god fortjeneste. Han kunne nå kjøpe seg alene en seil skøyte, som han fisket flittig med om sommeren.

Men om høsten, når fisket var slutt, dro han igjen til Petter Halt som reingjeter. Slik fortsatte han i årene 1924–25 med å vokte rein om høsten og vinteren og fiske om våren og sommeren. På forsommeren 1925 inngikk han kompani skap med sin bror Piera og Piera Sliden, og de kjøpte nå en prektig motor skøyte. Nå (1926) ble Ola regnet som en velstående mann «og det til tross for at han var likt av alle». Ola er et godt eksempel på at det finnes både planer og energi også hos lappene, dersom bare forholdene ligger til rette for deres utvikling.

Flytt lappene (paijé'lapp)

Flytt lappene, eller som de blant finnene i Petsamo kalles, poro lappalaiset, det vil si rein lapper, har en tradisjon som de meddelte Friis i 1867, og som skulle tyde på at de utgjør den gjenlevende resten av områdets opprinnelige befolkning. Flertallet skal, på grunn av karelske røver banders herjinger, ha vært nødt til å flytte ut av landet allerede i fjern fortid for å søke tilflukt i Norge.

Friis synes å slutte seg til lappenes oppfatning (Hans Majestæt Kong Oscar II's Reise —, s. 71), og fremholder at noen lutherske lapper ved grense oppgjøret i 1826, i forbindelse med delingen av felles området, ble russiske undersåtter, og at kanskje også andre lutherske lapper senere flyttet over til området.

Friis (En Sommer, s. 170) bygger imidlertid sitt syn i vesentlig grad på antagelsen om at det omkring 1716 ved Bomeni, det vil si Muotka, skal ha funnet lutherske samer som kunne Fadervår og tros artiklene – en antagelse som vi imidlertid har sett ikke holder stand (jf. s. 65). Sett på bakgrunn av den historiske utviklingen i området virker Friis' tolkning lite sannsynlig. Flyttsamenes språk (Varanger fjell-lappisk), deres lutherske tros bekjennelse samt deres skikker og klesdrakt peker snarere mot at deres opprinnelse må søkes vest for Petsamo-området, opprinnelig trolig til og med vest for Varanger. De første flytt lappene kom sannsynligvis først mot slutten av 1700-tallet til Petsamo-området, slik vi senere skal se[1].

1) Jf. dog også s. 27, note 3.

Side 70

PCen hoppet bover side 52 – derfor feil på tellingen!

Av Schnitlers eksaminasjons protokoller fra 1740-årene får man det inntrykk at Varanger fjell lappene på den tiden var utarmet, og at de på 1740-tallet ikke overskred

linjen Bugøfjord–Neidenelva. Imidlertid strømmet de energiske Utsjoki (Arisby)-fjell lappene inn i området, og det ligger nær å anta at «trengsel», det vil si mangel på beiteland, snart oppsto innenfor Varanger området. Etter noen tiår ble følgen antagelig behovet for en regelrett ekspansjon østover.

De gresk-ortodokse lappene synes imidlertid på den tiden ennå å ha holdt seg for seg selv. Slik skriver for eksempel Jessen-Scharnebøl i 1763 (s. 251): «Pasvigens indre fastland brukes ikke av de norske (unntatt til ved- og lavtaking) uten disputt med de (gresk-ortodokse) fellesfinner.»

Pasvik utgjorde jo også, så å si, terskelen til de vidstrakte østlige lapp markene. Hos Oseretzkowskij finner man opplysningen om at «svenske» flytt lappene oppholdt seg innenfor Russlands lappmark i begynnelsen av 1700-tallet.

Jessen-Scharnebøls opplysninger synes temmelig nøye å bygge på Schnitlers protokoller, og hans fremstilling skildrer derfor i hovedsak forholdene på 1700-tallet. De står heller ikke i motsetning til Oseretzkowskij.

1. *Jf. «Utdrag av Vardøhus lens justisprotokoll».*

Flytt lappene ekspansive bestrebelser kan iakttas betydelig tidligere. På tinget 16. januar 1682 på Varanger tingsted ble det fastslått: «Samtlige Varanger-finner som ennå tilforn klaget over fjell finnene som her nede på forbemeldte Varanger fjellet sitter, både sommer og vinter … med deres rein, og endog med kjøtteri, disse finner til stor skade og fortred.»

Dom:

«Såfremt de heretter på fjellet i så måte befinnes, da må deres rein og det de medhavende fra dem tas, av Varanger, og til slottet utføres.»

På tinget 12. februar 1683 omtales flytt lappene «anmasselse».

På tinget 22. august 1685 ble det fastslått at fjellfinnene årlig erla skatt.

– Jf. protokoll 3. november 1688 i Varanger.

Om finnene i Vesterbotten (innerst i Varangerfjorden) beretter Harør i 1683:

«Om sommeren ere de til sjøs og nærer seg med fiskeri, om vinteren ere de til fjells og nærer seg av reinsdyr, skyteri og rypefangst samt andre veidskap.»

Dette tyder på at kyst lappene ennå var de rådende.

I protokollen fra tinget i Kjøllefjord 16. mars 1701 klaget Neiden-finnene over at Varanger-finner og en del nordmenn hadde gjort dem skade ved jakt og ildspåsettelse.

Myndighetene forsøkte å hindre flytt lappenes ekspansjon; således ble for eksempel en Kautokeino flytt lapp, som noe før 1728 hadde forsøkt å slå seg ned i Varanger, avvist (se I. Fellman, III, s. 336).

Side 71

PCen hoppet over side 52!

I Hellands skrivelse av 1. mars 1755 til Klinkowström (I. Fellman, III, s. 147) omtales det at utsendinger fra byen Kola hadde oppkjøpt en mengde rein fra Utsjoki lapper, og

at kjøpmenn fra Torne hadde hatt ulemper med å skaffe skyss til transport av sine handels varer som følge av dette. Om flytt lapper som voktere fulgte de oppkjøpte reinene til Russland – noe som forekommer meg sannsynlig – nevnes det ikke; men i alle tilfeller kan det tenkes at denne handelen viste flytt lappene veien dit.

Det var flytt lapper som på denne tiden dominerte i Utsjoki; Wegelius anfører i 1759 at «Reen lappane, af hvilke forsamlingen til største delen består, [om sommeren] oppholder seg ved den norske havstrand». Men samtidig fantes det i Utsjoki «noen få fattige fisker-lapper, som fisker i Teno elv» (I. Fellman, II, s. 318; jf. også s. 316).

Gjennom Hellander (1751, s. 107) får man inntrykk av at rein belastningen i Utsjoki på denne tiden var meget stor. Jf. også Sund 1791 Trolig har [de norske] flytt lappenes ferdsel i det såkalte felles området også eksistert mot slutten av 1700-tallet, da Pontoppidan i 1795 anfører (s. 47): «Fra — — Varangerfjorden — er likeledes passasje for finnerne til russisk Lappland.»

Kanskje således allerede mot slutten av 1700-tallet, men sikkert i hvert fall fra begynnelsen av 1800-tallet, påtreffes norske flytt lapper innenfor felles området. Slike omtales dog ikke i 1802; jf. Wahlenberg (s. 52). Trolig holdt de seg fortrinnsvis i de østlige deler av Kikkernjarg (Fisker halvøya) fremfor alt lokket nomaden til området, hvor de ypperlige og lett bevoktede sommer beitene på.

Jeg har ikke kunnet klar legge hvorvidt lappene stadig oppholdt seg i felles området, eller om de bare søkte vinter beite der, slik et norsk dokument vil gjøre gjeldende. Også Vargas-Bedemar (II, s. 146), som omkring 1812 besøkte disse traktene, omtaler at fellesområdet var bebodd av fisker lapper, og at de norske flytt lappene bare kom dit om vinteren. Deinboll (Bemærkninger, s. 643) skriver at det (ca. 1820), foruten 20–30 norske flytt lapper som i noen av vinter månedene nomadiserte i disse traktene, fantes over 30 familier av fast boende norske undersåtter i felles distriktet.

Dette kan anses å tyde på at felles området på den tiden manglet permanent flytt lappe setning.

**) Den tnjalla som Wessel (1903) påtraff oppe på en voldsom klippe blokk i Vuerjem-fjellene, og som tilhører en type som flytt lappene fremdeles benytter i det minste i Lule og Torne lappmarker (se f.eks. Svenonius i Svenska Turistföreningens Årsskrift 1894, s. 11 og 1913, s. 357), støtter antagelsen om at flytt lapper har oppholdt seg i traktene på 1700-tallet.*

Befolkningen i området kjente ikke lenger til den forfalne bygningens eksistens, og etter hva dr. Wessel har meddelt meg, syntes den å være mer enn 100 år gammel.

**) Også i 1825 vinter beitet norske flytt lapper sine rein i vintermånedene innenfor fellesområdet; jf. nedenfor s. 307.*

Side 72

Pcen hoppet over side 52!

Sannsynligvis har flytt lappene i hvert fall kort tid etterpå permanent slått seg ned her, og etter hvert bredte de seg med rein flokkene sine over større områder. Sikkert er det at de norske lappene til slutt begynte å ekspandere også utover grensene for felles

distriktet og nådde med familier og rein flokker (i det minste én familie, Hans Andreas Johnsen, se fogd J. C. Nielsens beretning 1. febr. 1823; se Johnsen s. 202) inn på privat russisk område og skapte en del uorden i traktene ved Kola.

I en protest note fra den russiske utenriks ministeren v. Suchtelen av 18. mai 1822 til den norske regjeringen anføres det at flytt lappene både hadde slått i hjel rein tilhørende russiske lapper, og at de hadde skadet deres jakt ved å ødelegge fangst innretningene deres. Ifølge fogd Nielsens undersøkelse blant disse lappene, foranlediget av v. Suchtelens note, skal antallet norske flytt lappene som oppholdt seg i felles distriktet (og i Russland) ha vært 21.

Disse (og andre) klagene fra russisk side kom på et uheldig tidspunkt til Norge, hvor man sto foran en deling av felles distriktet — Russland regnet i 1797 sin grense til elven Paes (Patsjoki), se Georgi (s. 329 og kartet) — og de ovennevnte norske flytt lappenes stilling ble prekær.

Johnsen uttaler (s. 237): «Ikke alene søkte disse lapper» — russelappene, skoltene — «med større pågåenhet enn før, ved fortrengning av de norske finner, å bli enerådende i disse distriktene, men man kunne også frykte at de norske finner i felles distriktene ville utvandre til Enare, hvor de uten å skifte religion kunne bli russiske undersåtter og nyte de økonomiske fordeler som fulgte derav.»

Med den kjennskap jeg har til Petsamo lappene i eldre og nyere tid, tror jeg ikke at de små rein eierne, det vil si skoltene, av eget initiativ på noen måte maktet å fortrenge eller engang demonstrere mot de på rein svært rike flytt lappene, like lite som flytt lappene selvstendig formådde å utforme en så diplomatisk plan som den Johnsen tillegger dem. Johnsens siterte uttalelse gir meg imidlertid en løsning på en gåte jeg tidligere forgjeves har forsøkt å finne ut av.

Fellman omtaler nemlig at det i Enare (ca. 1830?) fantes bare seks hushold flytt lappene, innflyttet fra Utsjoki, som om sommeren beitet rein flokkene sine på Kola halvøya vest for Kola fjorden, men om vinteren i Enare, 15–20 mil (!) fra kirken. De bodde i kåte og giftet seg ikke med bofaste Enare lapper eller russiske lapper.

1. *Harøe omtaler i 1683 at det var «kun i Mül mellom de russiske fjell og Vadsøen». Dette må vel snarere forstås slik at fjellene omkring Bugøfjorden ble regnet til de «russiske fjell». Peder Claussøn Friis la (1613) grensen sørøst for Vardø «ved den holmen Lyngestuen [Aidenjarg på Fiskerhalvøya]». Jf. Magnus (s. 28). Jf. Erichsen (1772, s. 597).*

Side 73

PCen hoppet over side 52 – derfor er dette den rett siden!

Deres rein tall oppgikk til nærmere 6000 (seks ganger så mye som Enare fiske lappenes rein tall på samme tid). Av disse eide Olof Pehrson Inger alene (for noen år tilbake, sier Fellman) minst 4000 rein. Ved en keiserlig forordning av 3. oktober 1836 ble de fra Enare innflyttede lappene i Motoffska (Muotka) og Petshengska (Peähccam)

pogoster pålagt enten å innskrive seg i et av disse bylagene eller å flytte tilbake til Enare før 13. juni 1837.

I et brev av 20. juni 1837 fra Jacob Fellman til erkebiskop Melartin forteller Fellman «om skjebnen til de i Kola distriktene oppholdende Enare lappene». Mange av dem besøkte årlig Enare kirke, dit de om sommeren hadde 35 mil og om vinteren 20–25 mil. De sto nå overfor trusselen om ubetinget å bli russiske undersåtter under Kola, for fortsatt å kunne utnytte de gode rein beitene innen Petsamo- og Muotka-distriktene slik som tidligere. Fellman er bekymret for deres sjelesorg og foreslår oppføringen av en kirke ved Peisen eller Muotka, eller enda bedre en vinterkirke ved Lutto eller Nuortijokis utløp, eller ved Pasvikelva.

Av denne beskrivelsen kan man slutte at de lutherske flytt lappene som på Fellmans tid oppholdt seg i Russland, førte en utpreget hel nomadisk liv, og at de flyttet rytmisk mellom havet, hvor de oppholdt seg om sommeren, og lav markene i den sørlige delen av det nåværende Petsamo området med tilgrensende russisk del ved Lutto elva, hvor de holdt til om vinteren. Ifølge Fellman utgjorde disse flytt lappene på denne tiden 70 personer fordelt på 13 hushold.

Ifølge opplysninger som Isak Fellman (J. Fellman IV, s. 285) innhentet gjennom sogne prest Itkonen i Enare, synes disse lappene – med unntak av én Utsjoki-familie – omkring 1820 å ha flyttet til Enare fra Norge.

Det er en svært merkverdig manøver disse omtalte Enare lappene har foretatt:
De flyttet fra Norge (via Utsjoki) til Enare, men beitet reinene sine i Russland.
Denne særegne flytte bevegelsen får en forklaring når man ser den i lys av den nevnte politiske bakgrunnen.

Ved den forestående delingen av Norges og Russlands felles land område her nord – det såkalte felles området – som planmessig ble forberedt i Norge siden 1770-årene (Johnsen s. 328, 302, 238), gjaldt det for Norge å styrke sine pretensjoner i felles området på alle måter, samtidig som man også måtte fremme sine vennskapelige forbindelser med Russland. Det er mulig at lappenes manøver (ca. 1822) kom i stand etter norsk initiativ, som et ledd i den norske forberedelses politikken.

Side 74

PCen hoppet over side 52

Politikken i forbindelse med grense oppgjøret. Antallet private norske lapper – flytt lappene og hav lappene – i felles området hadde gradvis økt, mens antallet gresk-katolske felles skatte lapper derimot relativt sett hadde avtatt.

Ifølge grense kommisjonens forhandlings protokoll av 1. august 1825 fantes det i alle tre distriktene i felles området 29 felles lappe familier, altså skolter, mens de norske familiene talte 32 hav lapper og 3 norske kolonister.

De russiske myndighetenes klager over de norske flytt lappenes ferdsel i felles området og på russisk privat område har trolig vært årsaken til at en evakuering av flytt lappene ble satt i verk for å berolige russerne. Norges posisjon var uansett sterk dersom det hadde kommet til en utskifting av felles området i forhold til det skatte beløp hvert av landene innkrevde innen området – en tradisjonell beregnings måte som Norge i stor grad synes å ha bygget sin taktikk på.

Flytt lappene synes således gjennom en eiendommelig «innflytting» å ha kunnet opprettholde sine tidligere brukte beite marker i Russland.

I Russland fikk disse flytt lappene navnet *filmaner*, noe som utgjør en forvanskning av uttrykket *fin-man* (se Jefimenko, s. 9), hvor ordleddene «finn» er i norsk tale språk den vanlige betegnelsen på lapp.

1. *Under korrektur lesningen har jeg i «Copie-Bog begyndt 1822 for Øst-Finnmarkens fogderi» (skriv 11. nov. 1822 og 21. feb. 1823) funnet at de besværlige flyttfinnene var hjemmehørende i Polmak og Tana.*
   I skriv av 21/2 1823 til amtet antydes ønskeligheten av at den russiske regjering ikke måtte motta norske flyttlapper før disse hadde fått utflyttings attest fra Norge. Dette taler imot riktigheten av den ovenfor anførte oppfatning.
2. *Det bør kanskje, for å unngå misforståelser, erindres at norske flyttlapper fra tid til annen også etter grense oppgjøret i 1826 midlertidig streifet inn på Petsamo-området. Enda lever det for eksempel hos Paccvei-lappene tradisjoner om den fryktelige ulykkes hendelsen «for lenge siden», da i en rein flokk på Kammikivi tunturi ikke mindre enn 500 rein ble drept ved lynnedslag. Gjennom litteratur studier har jeg funnet at hendelsen inntraff i 1841, og at reinenes eier var den rike Varanger-flytt lappen Hans Andersen Johnsen, som i 1828 skal ha vært eier av 8000 rein (se Stockfleth: Dagbog; Wessel: 1920, s. 28, 19). Slike lapper har naturligvis intet å gjøre med de her omtalte flytt lappene i Petsamo.*
3. *Lönnrot omtaler i 1842 (s. 324) «et mektig, hittil i historien ukjent folkeslag — Filmanerne — på den Filmanske kyst, og denne kyst ligger vest for den Murmanske, idet den begynner der denne slutter ved den norske grensen og strekker seg langt forbi Nordkapp helt til Hammerfest og videre.» «Filmanerne skal ha sitt eget språk, kalt Kakspreckt — så meget er i det minste sikkert at det i seg inneholder grunn elementene ikke bare til det russiske og norske språk, men også til finsk og lappisk.»*

Side 75

PCen hoppet over side 52!

Charusin anfører at de russiske lapper kaller norske lapper som driver med reindrift (på russisk) *filmaner* (P. JI., s. 52, note). Etter hva jeg selv har funnet, kalles i Petsamo

alle lutherske lapper, uten hensyn til yrke, på russisk *filmaner*. Disse flytt lappene kalles også i russisk litteratur «Enare lapper» (for eksempel ennå i 1905, Goebel).

De gresk-ortodokse lappene betegner derimot disse flytt lappene som *vuarj(e)'sãme* eller *vuarjlõž*, og også *paij(e)'sãme*, til forskjell fra Varanger lappene, som kalles *Varj'vuonn-vuarjõž* (Varj'vuonn = Varangerfjorden).

I Kuopio dom kapitels treårs beretning for 1860 skildres disse lappene som levende i en religiøst og sedelig beklagelig tilstand. Kirke besøkene var etter hvert blitt sjeldne, og barna var ofte flere år gamle før de ble døpt. Når de for annen gang kom til kirken, var det for konfirmasjons undervisningens skyld, og da var de ofte 20 år gamle.

Avstanden fra flytt lappenes oppholds steder til Enare kirke var vanligvis 22 mil, men for enkelte helt opp til 60 (!) mil dersom de oppholdt seg øst og sør for byen Kola. De var helt uvitende i bok lesning (jf. også Vahl, s. 181).

Denne opplysningen synes imidlertid å være noe agitatorisk, for et helt annet inntrykk får man hos Friis (En Sommer, s. 106), som i 1867 personlig traff noen av disse lappene ved Kervanto på Fisker halvøya. Han forteller at disse russiske undersåttene, skjønt isolert fra sine lutherske trosfeller i Norge og Finland og fullstendig overlatt til seg selv, hadde maktet å bevare både sin kristendoms kunnskap og lese ferdighet, sitt særegne språk og sine etnografiske særtrekk i drakt og bolig, slik at de ennå den gang minnet om Sør-Varangers flytt lappene.

I alt skulle det da ha vært 19 lutherske lappe familier på russisk område, hvorav Petsamo hadde 7 nomade familier og 3 fastboende familier, og Muotka – som overveiende var en gresk-ortodokse lappe by – 3 nomade familier og 6 fastboende familier.

I tillegg bodde én enslig luthersk lappe ved Uurafjorden. Navnene på disse lappene var vanlige norske flytt lappe navn: Hetta, Halt, Ingier. Om sommeren oppholdt en del av nomadene seg med sine flokker på Fisker halvøya, men om vinteren i skogs områdene i Peisen- og Litsa-distriktene.

Ifølge deres egen forklaring skulle disse lappene, som allerede nevnt, ha hatt sin hjemstavn i disse traktene før felles området ble utskiftet i 1826. Til støtte for dette hadde en gammel lappe fortalt Friis at han godt husket å ha betalt skatt både til Norge og Russland – 4 spesiedaler til det første riket og 4 rubler til det siste. På Friis' tid betalte lappene 8 rubler i skatt for hver manns person, samt ytterligere 1 rubel per manns person for å slippe militærtjeneste.

1) Jfr. Njemirowitsch- Dantshenko (Лапландія, s. 143 f).

Side 76

PCen hoppet over side 52!

Overhodet stod disse forholdsvis godt i materiell henseende; slik omtaler Friis at for eksempel familien Ingier, som hadde sommer opphold ved Uurafjorden, eide bortimot

2000 rein. I samme rosende ordelag uttaler Russlands kjennere seg om filmanerne; den kritiske Jefimenko (s. 59) fremhever særlig deres kyske levnet i motsetning til de gresk-ortodokse lappenes forholdsvis løsere sedelighets begrep.

Ifølge Dergatchoff var i 1866 det samlede antall filmaner ved Murmankysten 175. Ifølge Ervasti fantes det derimot i 1882 bare litt over 60 lutherske lapper på hele det russiske området. I 1882 fantes det i Muotka, ifølge Mustakalio (s. 117), 5 lutherske lappe hushold (13 menn og 11 kvinner), som muligens kan oppfattes som forfedre til de nåværende Petsamo flytt lappene og noen sjø finner.

Lenger frem (s. 121) omtaler imidlertid Mustakalio at ytterligere et titalls lutherske lapper fantes i innlandet og i området omkring Petsamo vuono. Spørsmålet om deres oppholds steder forblir uklart for meg.

I bunn og grunn var flytt lappene av Russland overlatt temmelig mye til seg selv. I judisiell og administrativ henseende ble de innskrevet i de Petshengske (Petter Halt og Ola Halt, «Galtin») og motoffske pogostene (Anders Madvig). I kirkelig henseende synes det å ha vært dårlig ordnet for dem. Friis oppgir (1882, s. 71) at de besøkte kirke dels i Sør-Varanger og dels i Enare. Hvordan de ordnet sine verdslige anliggender med myndighetene, vet jeg ikke. Sine plikter måtte de i alle fall oppfylle – således ble de to brødrene Halt innkalt til militærtjeneste under verdenskrigen.

Fra tid til annen ble det sendt ut sjele sørgere fra Finland for å ta seg av lutheranerne ved Murmankysten og dermed også disse lapppenes kirkelige forhold – dåp, konfirmasjon, bryllup og begravelser (for eksempel Thauvón, Schwartzberg–Mustakalio m.fl.).

Etter disse reise beretningene å dømme stod det temmelig dårlig til med sjele sorgen i de lange mellom rommene mellom de finske prestenes besøk. Den religiøse oppbyggelsen blant de finske kolonistene ble ivaretatt av læstadianske predikanter, for eksempel i Pummanki (se Mustakalio, s. 112); våre flytt lappene synes imidlertid ikke å ha lyttet til slike omreisende forkynnere. De såkalte flytt lappene innen Petsamo-området utgjør bare tre familier (oktober 1926):

- Anders Madvig – 4 personer
- Petter Halt – 7 personer
- Ola Halt – 3 personer

  eller til sammen 14 personer.

Side 77

PCen hoppet over side 52

Disse flytt lappene kan best karakteriseres som nomader i forvandling.

Under den russiske tiden synes de ennå på 1870-tallet å ha vært rene hel nomader, noe man kan slutte av Friis' skildring. Om sommeren holdt de til med reinene sine på Kikkernjarg; om vinteren oppholdt de seg i skoglandet ved kildene til Muotka- og Litsa-elvene og lot reinene beite på og omkring fjell gruppene der.

Sandberg kaller dem i 1879 «russiske flyttlapper» («Om Lappernes tro —», s. 360), blant annet Per Matthiesen Halt (f. 1876). Sistnevnte er også av de eldste finnene bosatt på Fisker halvøya blitt skildret for meg som en eksemplarisk energisk og dyktig reindrifts lappe.

Med tiden fikk bekvemmelighets hensynet innpass hos dem; de tok vel eksempel av de fast boende. Før verdens krigen hadde de gammer stående på Mádde'muotké (nå på russisk side), hvor de bodde om sommeren, mens reinene holdt til på Fisker halvøya. Hver familie eide en ku som de selv brukte om sommeren, mens kyrne om vinteren ble innlosjert hos sjøfinner på russisk side; disse fikk da beholde avkastningen mot å fø dyrene. Om sommeren drev flytt lappene også noe fiske i havet.

Når snøen falt, flyttet de med rein flokkene til innlandet, fulgte Valesjokks (Kitovka elvens) dalføre og over Šárrečielj og Kuaiv'njunne («Koivunjunne») til den nokså isolerte fjell gruppen Kuoččén.

Ved Valesjokk hadde de stabbur og stuer hvor familiene innrettet seg for vinteren, mens mannen vekselvis fulgte reinene og bodde ved beite plassene i ránnu-kuatt, det vil si vakttelt. I Kuoččén-traktene beitet flokkene hele vinteren. Først når det ble skare føre om våren, ble flokkene ført ned mot kysten igjen. Etter at familiene også hadde flyttet ned til sine sommer stuer på Muotka eidet, ble rein flokkene sluppet, og dyrene spredte seg over Fisker halvøya.

Som man ser, var det ikke lenger noen ren flytt lappe drift disse lappene drev i tiden nærmest før sin innflytting fra Kitovka til Petsamo. Flytt lappene var da allerede blitt tvunget til i stor grad å tilpasse sin rein drift og sitt øvrige næringsliv til skolte lappenes gamle vaner, tydeligvis først og fremst på grunn av de særegne natur forholdene i området, som så å si innbød til en omforming av brukene.

Verdenskrigens følger gjorde seg også gjeldende for disse lappenes nærings vaner. Gjennom Dorpat-traktaten ble nemlig de beite områdene som flytt lappenes flokker tidligere hadde brukt, oppdelt; deres vår-, sommer-, høst- og vinterbeiter ble for det meste liggende på russisk side. Dette forholdet, sammen med den økonomiske og personlige utryggheten i Russland, drev lappene til emigrasjon.

Side 78

PCen hoppet over side 52!

Etter innflyttingen til Finland i 1920 ble lappene møtt av nye problemer.

Den første oppgaven var å få reinene til å holde seg innen det nye beite området, slik at de – særlig om våren – ikke igjen skulle streife tilbake til sine tidligere beiter i Russland, spesielt til kalvings plassene og derfra videre til sommer beitene. Å alene klare å holde reinene tilbake på det nye sommer beite området ved havkysten vest for Petsamo fjorden, som var temmelig skralt sammenlignet med Kikkernjargs ypperlige sommer beiter, har ikke vært noen lett sak.

Den som har kjennskap til reindrift, forstår at våre flytt lapper her utførte en virkelig bragd i ødemarken, med bistand fra Muotka-skolten Ivan Caproff og hans brødre Pekka og Mikko (de tre sistnevnte oppholdt seg også i Petsamo med sine rein flokker i tre år etter 1921, inntil de ble kalt tilbake av sin gamle far Pimen). Det skal nemlig ha vært forholdsvis få rein som fikk anledning til å rømme tilbake til Russland.
Flytt lappenes reindrift har imidlertid siden den tid gjennomgått store forandringer, dessverre ikke i gunstig retning. Til å begynne med ble sommer beite området inngjerdet med en vidstrakt sperre gjerde (omtalt senere), slik at reinene der ble holdt nærmest som i en felle. Flytt lappene overtok nå vaktholdet over samtlige rein som fantes innen Peähccam-siitens område. Til samenes ros må det sies at de i begynnelsen virkelig oppholdt seg flittig innen sommer beite området, hvor de hadde torv gammer på ulike steder.

En beklagelig omstendighet var imidlertid at den samlede reinflokken – ca. 3000 dyr – ble stående innen sommer området i altfor lang del av året. Den kom vanligvis dit i slutten av april, og først når vinter snøen hadde lagt seg i slutten av oktober eller i november, ble trekkreinene hentet ut av gjerdet, hvoretter lappene flyttet bort med resten av flokken. Belastningen på de temmelig magre beite markene ble på grunn av oppholdets lengde altfor stor, og allerede etter et par år merket man at beitet på en urovekkende måte var forringet.

Nå, fire år etter at gjerdet ble tatt i bruk, sier reindrifts kyndige lapper at beitet er utpint. Selv har jeg hatt anledning til å se i hvor overraskende høy grad beite mangelen om sommeren har tæret på Petsamo reinenes krefter. Dersom den nåværende ordningen får fortsette uhindret, vil hele rein bestanden innen Peähccam-siitens område ganske snart degenerere, og flokken vil raskt gå tilbake i antall.

Til forklaring på at flyttsamene i så lang del av året holder reinene innen det inngjerdede sommer beite området, Salttemoaiv-gjerdet, kan anføres at de øvrige rein eierne (fastboende) av bekvemmelighets hensyn ønsker å hente sine rein først når godt vinterføre har inntrådt. Det er imidlertid klart at de fremmede trekk reinene uten større besvær for lappene kunne skilles ut fra flokken også etter at denne var ført ut av gjerdet. Dette ville riktignok være noe mer brysomt for de øvrige rein eierne og ville utvilsomt gi grunn til misnøye.

Side 79

PCen hoppet over side 52!

Foto av Koskela 1925.
Fig. 5 Flyttlappen Anders Madvign med hustru vid sin torvkåta.
Mikit Ivanowitz har fixet og fargelagt bildet med Chatgtp!

Som først og fremst ville gå ut over de rein drivende flytt lappene, og som dermed kunne sette i fare den inntekten de nå får for tilsynet med sytings reinene (— syting savgiften utgjorde i 1921 35 mark og i 1925 22 mark for hver rein over to år). I dette tilfellet burde myndighetenes kategoriske pålegg løse spørsmålet, jo før desto bedre, for ved fortsatt misbruk settes reindriften i distriktet i fare.

Etter at sytings flokkene endelig er blitt hentet fra gjerdet i slutten av oktober eller i november, begir flytt lappene seg med sine egne flokker og de øvrige rein eiernes simler til de indre delene av området. Den måten flytt lappene har benyttet beite markene utenfor sommer beite gjerdet på, er imidlertid i høyeste grad klanderverdig. Reinenes vinter beite område er nemlig blitt gjort, tilsynelatende av rene bekvemmelighets grunner, svært begrenset. Beitingen strekker seg nå ikke lenger sørover enn til linjen Måttat-Raij'oaiv. De praktfulle lav markene i de lenger sør beliggende delene av Peähccam-siidas område blir således helt ubrukt, til tross for at overbelastningen på reinbeite landene i den nordlige delen av området allerede etter den korte tiden flytt lappene har oppholdt seg her, har blitt sterkt iøynefallende.

Allerede før jul føres dessuten flokkene vanligvis opp til de sparsomt forekommende fjell høydene, hvor de hovedsakelig får beite ovenfor skog grensen frem til Marie-tiden, da de igjen drives inn i den fellen som man gjennom inngjerdingen har gjort til det av naturen anviste sommer beitet. Flytt lappenes måte å stelle reinens vinter beite på har allerede vist seg å være i høy grad ødeleggende også for beite tilgangen på fjellet, og dersom de uten påtale får fortsette på den innslåtte veien, vil de innen kort tid fullstendig ødelegge en av grunn forutsetningene for en rasjonell reindrift innen Peähccam-siidas område, nemlig fjell beitene, og det like grundig som de allerede har forringet sommer beite landet.

Teksten er ment å være til nytte både for administrasjonen og for spesial forskere som ønsker en oversikt over Petsamo-skoltenes samfunn.
For ytterligere å lette arbeidet deres er det allerede her tatt med en oversikt over kilde skrifter som er relevante ved studiet av denne interessante, lille folke gruppen. Dessverre har de tyske arkivene ikke vært tilgjengelige for forfatteren.

Det eldre kartografiske materialet om Petsamo som forfatteren har hatt tilgang til, er gjennomgått på sidene 261–277 og 409. Petsamo-områdets geografiske særpreg blir i hovedtrekk gjengitt i Generalkartet over Finland, blad Petsamo (1923), i målestokk 1:400 000. Når det gjelder vegetasjons regionene, er dette supplert med oversiktskartet som følger forfatterens artikkel i *Fennia* 49, nr. 3. De fleste lappiske steds navnene i teksten identifiseres enklest ved hjelp av oversikten og kartet i forfatterens publikasjon i *Fennia* 49, nr. 2.

Mange skylder jeg stor takk for verdifull hjelp under mine undersøkelser i biblioteker og arkiver i inn- og utland. Flere har også velvillig bistått med råd, praktisk hjelp, utlån av bøker og bilde materiale. Blant disse vil jeg særlig nevne dr. A. B. Wessel og fru Ellisif Wessel i Kirkenes, professor Konrad Nielsen i Oslo samt dr. T. I. Itkonen i Helsingfors. Jeg vil her gjerne få uttrykke min oppriktige takk til dem, og til alle andre som har støttet dette arbeidet.

Grankulla, 20. februar 1928
V. Tanner

Nordlappenes differensiering

Innvandringsspørsmål

Den historiske tiden omfatter bare en kort del av menneske slektens livsløp. Fennoskandias folk lærer historien å kjenne i den senere delen av denne perioden gjennom Tacitus, år 98 e.Kr., men dens nordligste befolkning trer egentlig først inn i

Når man for eksempel sammenligner Mattert-komplekset med fjell grupper i de vestlige delene av Petsamo-fjellene som i topografisk og vegetasjonsmessig henseende er av tilsvarende beskaffenhet, forbauses man over den grundigheten hvormed de av flytt lappene drevne rein flokkene allerede etter bare fem vintrer har klart å nedbeite de først nevnte fjellene.

Dette har kunnet skje bare ved at de årlig er blitt beitet av en rein flokk på et par tusen dyr, i det minste i én eller et par måneders tid, og så tidlig at snø dekket ennå har vært til liten hindring for reinens graving. En slik uskikk ville i Sverige og Norge aldri blitt tillatt i et landskap av denne typen. Mens snø dekket ennå er lite kompakt, pålegges lappene å føre reinene inn i skogene, og først når disse markene er gjennom gravd, eller skare gjør skogs beitet utilgjengelig — vanligvis inntreffer dette ved Marie-tiden — får reinene føres opp på høyfjellet. Der finner de da alltid noe næring, om enn sparsommelig, på vind blåste partier og langs kantene av disse, og kan dermed holde livet oppe til beite hindrene forsvinner.

Man søker altså alltid å spare nettopp fjell beitene til tider da beite tilgangen ellers innen en reinbeite område er kritisk, for også da kan situasjonen bli svært anstrengende, for eksempel i is år, når is skare og issørpe i skogene gjør beitetilgangen delvis eller helt ubrukelig for rein flokkene.

Dersom jeg er rett underrettet, har flytt lappene bare én gang forsøkt å utvide reinbeitingen til trakter sør for Petsamon fjellene; de forsøkte da å beite flokken i retning Menneljaur i noen uker etter nyttår. Her støtte de på skare og trakk seg derfor mot Šulggé (nord for Kallojaur), hvor snøen også viste seg å være hard. De trakk seg derfor tilbake til Keunjes'oaiv fjell gruppen i Petsamon fjellene. Forsøket på å beite reinene sør for fjellene skal av bekvemmelighets hensyn ikke ha blitt gjentatt.

Det er ikke vanskelig å forstå hvorfor flytt lappene har slått inn på den ovenfor beskrevne praksis. På fjellet er det bekvemt å vokte rein flokken; oversikten er god og dyrene holdes lett samlet, særlig når føden er lett tilgjengelig. Fjellene som flytt lappene nå benytter til sine flokker danner en bue rundt Peähccam lappenes vinterby, og avstanden til fjell høydene er bare 10–25 km. Peähccam bygda har således blitt flytt lappenes faste tilholdssted om vinteren; de har installert sine familier hos skolte lappene, og hit til stue varmen søker de selv gjerne ned fra vakthytta og flokken på fjellet.

Lite synes ennå tanken å plage flytt lappene at de gjennom den nå praktiserte, dekadente metoden i sin rein drift vil komme til å ødelegge forutsetningene for en fremtidig fornuftig ledet reindrift innen Peähccam-siidas område.

Side 81

PCen hoppet over side 52!

Disse tidligere hel nomadene er på god vei til å fullføre sin overgang til skolte lappenes gamle seder og skikker. De er dessuten i ferd med å bli bofaste. Familiene følger ikke lenger med ved reinflokkenes flyttinger; om sommeren er de innlosjert i Petsamo by, om vinteren som sagt i Peähccam-bygda. Ola Halt og Madvig har dessuten allerede fått tildelt parseller på den sørvestlige bredden av Peähccam-luobbal, dit de snart vil flytte sine gamle vinter stuer og forråds buer fra Vaies'jokk. Piera Halt har allerede helt og holdent oppgitt nomade livet og bosatt seg i Petsamo by (Ala-Luostari) i sin egen stue, som han har hentet fra Madde'muetké. Hans hoved beskjeftigelse består nå i post føringen mellom Petsamo og Salmijärvi om vinteren.

Også i sin ytre frem toning nærmer mennene seg de bofaste. Om sommeren og til hverdags bærer de bonde klær, men når de skal ned til bygda, tas lappe koften ofte fortsatt på. Komagene har nå måttet vike for finske støvel støvler. Som hodeplagg brukes om sommeren hatt eller sixpence; den firkantede lappe lua, šavka («neljäntuulenlakki»), tas først i bruk om vinteren. Også rein vaktene går kledd i skjorte under pesken om vinteren, noe den egentlige nomaden av rent praktiske grunner ikke gjør. Kvinnene — hustruene født i Norge — bærer imidlertid fortsatt sin vakre nasjonal drakt. Allerede har imidlertid et par snøre kjenger også funnet veien til dem. Også språklig begynner flytt lappene å nærme seg skolte lappene, fra hvem de likevel ennå kan skilles gjennom sin dialekt og myke intonasjon.

Bofaste tidligere flytt lapper.

I Petsamo finnes (oktober 1926) ytterligere følgende bofaste lutherske lapper:

Antti Skoore	1 person		
Matti Skoore	1	«	i Kaakkuri
Antti Ingier	1	«	
Piera Halt	4	«	i Alaluostari

De to Skoore eller Pankka skal ha flyttet inn fra Norge allerede for lang tid siden og hatt ansettelse som rein voktere hos Peähccam-skolte lappene (jf. lengre frem). De er begge aldrende, stillfarne menn som eier noen få rein hver og skaffer seg det nødvendige til livets opphold ved fiske i havet.

Ingier, en yngre etterkommer av den Ingier som på 1820-tallet flyttet inn fra Enare med 4000 rein, skildres som en slurver. Han eier ingen rein. Arven fra de nomadiserende forfedrene kommer hos ham til uttrykk i et omflakkende liv; snart fisker han i Vuerjem, snart i Mādde'vuonn for å klare livets opphold.

Piera Halt bor i eget hus ved Petsamo elva, et stykke sør for Ala-Luostari. Han eier ifølge opplysninger nærmere 100 rein, en ku og sauer. Om sommeren fisker også han driver med hus behovs arbeid, mens familiens sønner er ute og tjener daglønn.

Side 82

PCen hoppet over side 52!

Om vinteren er Piera Halt, som nevnt, postfører. Det samlede antall lutherske lapper innen Petsamo-området utgjør således bare 58. De utgjør, med få unntak, en oppvakt og overveiende driftig slekt, som godt vet å tilpasse sin virksomhet i samsvar med det økonomiske miljøet som nå råder innen Petsamo.

Sunne, kvikke og driftige som de fleste blant dem er, hører de overveiende til Petsamo områdets nyttigste og mest velstående befolkning, og man har ingen grunn til å anta annet enn at de også i fremtiden vil kunne klare seg ved egen kraft, uten økonomisk inngripen fra det offentlige, minst like godt som de andre befolknings gruppene. Også flytt lappene vil uten tvil snart bli orientert i de nye vilkårene for en rasjonell reindrift innen området. Høsten 1926 eide de til sammen 950 av de 2700 reins dyrene innen Peähccam beitelaget, og på deres driftighet vil det i stor grad bero i hvilken retning rein driften innen området kommer til å utvikle seg i fremtiden.

De gresk-ortodokse lappene eller «skoltene»

De gresk-ortodokse lappene kalles av den finske befolkningen innen Petsamo området vanligvis *Koltta*, av sine naboer i Norge derimot *skolt*, adjektivisk *skolte*. Betegnelsen varierer noe; for eksempel skriver Ailio (s. 37) *skoltti*, adjektiv *skolttilais*. Da ordets etymologi kanskje ikke er kjent for alle, skal jeg med noen ord redegjøre for hvordan det har oppstått.

Ordet *skolt* betyr i Nord-Norge rett og slett «hode», og herav har disse lappene trolig fått ordet *skoal'tā*, som har samme betydning. Betegnelsen ble brukt av disse lappene og av nordmennene (opprinnelig som et skjellsord) for å betegne de gresk-ortodokse lappene – N*uorteladzak* – blant hvilke et skorpe eksem i hodehåret tidligere var svært utbredt, og håret ofte var så sammen klistret av verk, eller ved et mer fremskredent stadium av syk dommen hodet så skallet, at dette i vestlappenes øyne ble det mest fremtredende trekk hos de russiske lappene.

Ordet *skolt* har også en parallell i Nord-Norge i ordet *skolp*, som nordmennene brukte om den lokale befolkningen i Nord-Norge – for eksempel *skolpe-finner* – på grunn av deres særegne uttale av bokstaven l, som minnet om russisk uttale. Betegnelsen *skolper* fikk senere også der en mer alminnelig utbredelse, men med noe endret betydning. «Skolpene» i Finnmark karakteriserer således Müller (s. 11) som etterkommere av innflyttede norske, danske og tyske familier samt …

Side 83

PCen hoppet over side 52!

Uttrykkene viser til tidligere tiders forviste, som gjennom flere slekts ledd skal ha levd under vanskelige og marginale kår i nordområdene og blitt fysisk og psykisk svekket. Det ligger dermed en nedsettende valør i både betegnelsene *skolt* og *skolp*; jf. Holten–Bechtolsheim (1909, s. 240).

Johnsen (Finmarkens politiske historie, s. 204) anfører at betegnelsen «skolter» er et eldre norsk kollektivt navn på de gresk-ortodokse lappene i det tidligere felles distriktet på Kola halvøya. I de dansk-norske dokumentene fra 1600- og 1700-tallet som jeg har gjennomgått, omtales disse gruppene imidlertid gjennomgående som «Østenhavs-finner», «russiske finner» og «russefinner».

Det synes derfor mer sannsynlig at betegnelsen «skolter» ikke er stort mer enn omkring hundre år gammel. Den tidligste forekomsten jeg har funnet av ordet *skolt*, er hos Keilhau (s. 48), som i 1827 nevner at skoltene angivelig vasket hodet med saltlake for å fremkalle skallethet og dermed oppnå fritak fra krigstjeneste. Th. M. Fries (s. 14) gjentar denne opplysningen i 1857.

Også v. Middendorff (Bericht, s. 178) bemerket den sparsomme hår veksten hos de gresk-ortodokse lappene, og mente den skyldtes «von einem trockenen Grinde» som hadde rammet dem i barn dommen. Reusch (s. 93) antok derimot at skalletheten skyldtes skabb. Dette har dr. Wessel i Kirkenes kunnet bekrefte i enkelte tilfeller.
Så sent som i midten av 1870-årene synes eksemet å ha vært relativt utbredt blant Paččvei lappene; jf. Sandberg (*Et Besøg …*, s. 8), samt Nordvi (*Bryllupsskikke …*) og Qvigstad & Sandberg (1887, s. 20). Sommier (*Recenti studi*, s. 159) fremhever også skoltenes skallethet, men påpeker at forekomsten da var i tilbakegang. Rabot observerte under sin reise i Lappland kun tre tilfeller.

I 1876 fant antropologen v. D. Horck (s. 57) ingen personer ved Patsjoki med skabb i hode bunnen. Ifølge Solberg (1913, nr. 477) forekom det likevel omkring 1910 enkelte tilfeller av den skorpe aktige hår sykdommen blant lappene i Patsjoki-dalen.
På tidspunktet for forfatterens undersøkelse (1926) var eksemet forsvunnet blant Paccvei lappene. I Peähccam fantes det da én jente som fortsatt var rammet.

I Suenjel var det tre personer med samme tilstand (Petter Kjurils sønn Vasko Ontas to gutter; Ostakis sønn, som tidligere hadde vært rammet, var da fri for sykdommen, men forble skallet).

Betegnelsen *skolt* har gjennomgående hatt en nedsettende betydning i norsk sammenheng. Friis (1871, s. 194, 221) omtaler eksempelvis «en riktig Skurve-skolt». Blant samene selv ble betegnelsen etter alt å dømme opprinnelig oppfattet som et skjellsord, på samme måte som betegnelsen «lapp» tidligere hadde vært.

Side 84
PCen hoppet over side 52!

Scheffer omtaler at lapp folket på 1600-tallet tok anstøt dersom de ble kalt «lapp», ettersom betegnelsen ble oppfattet som krenkende. Heller ikke Finnmarks lappene ønsket opprinnelig å bli kalt «lapper», men foretrakk betegnelsen «finn». Siljeström anfører så sent som i 1842 at betegnelsen «lapp» der ble oppfattet som det motsatte av «skikkelig folk»; jf. også Schott (1875). Senere har ordet «lapp» også i Norge fått alminnelig utbredelse, etter at det ble tatt i bruk og befestet av vitenskaps menn (se Y. Nielsen, 1914). Selv i nyere tid har imidlertid samene i Norge reagert mot betegnelsen «finn» og i stedet fremmet betegnelsen «lapp», som etter hvert også har fått innpass i litteratur språket og ikke sjelden forekommer der.

Det synes likevel rimelig å anta at betegnelsen «lapp» i Finland og Skandinavia gjennom flere tiår har vært brukt som en nøytral og allment akseptert term, uten nedsettende konnotasjoner i lappenes egne ører.

Utviklingen av ordene *skoaltā*[1], *skolt* og *koltta* synes å ha fulgt et tilsvarende mønster. Betegnelsen har gått over fra å være et invektiv til å bli en fast term for en under gruppe blant samene – om ikke nødvendigvis i antropologisk, så i etnografisk forstand. Den opprinnelige nedsettende betydningen synes nå å være helt bortfalt.

Forholdet kan sammenlignes med enkelte søramerikanske urfolks grupper, som bærer navn opprinnelig gitt som økenavn av inkafolket.

Skolte lappene selv har ikke lenger noen bevissthet om ordets etymologi, men benytter i dag betegnelsen i samtale med utenforstående, selv om de internt konsekvent omtaler seg som *Sämelaš*.

Gresk-ortodokse lapper fra Suenjel betegner seg eksempelvis på finsk som K*oltta*, på lappisk som *sämelas* eller *säme*, og ønsker ikke å bli kalt *lappalainen* på finsk. Ifølge deres egen begreps bruk viser betegnelsen «lapp» kun til lutherske lapper, som av skoltene kaltes V*arjelāš*; med dette betegnes også de lutherske nomadiserende samene i Petsamo-området, de såkalte *porolappalaiset* (jf. s. 76).

Ettersom betegnelsen *Skolt*/K*oltta* således har mistet sin nedsettende betydning og fått en presisert og etablert bruk også blant de gresk-ortodokse lappene selv, vil den her bli anvendt som synonym for denne gruppen innen Petsamo-området.

Den regionale avgrensningen av betegnelsen «Skolt» er imidlertid vanskelig å fastslå presist. Som nevnt begrenser Johnsen den til de gresk-ortodokse lappene innen det tidligere felles distriktet. Helland (Finm. Amt, bd. II, s. 6) anfører derimot at alle gresk-ortodokse vest for linjen Kola–Imandra betegnes som skolter.

1) For en redegjørelse for den nedsettende betydningen i russisk av betegnelsene *лопарь* (lopar′) og *лопь*, se Dal (bd. II, s. 687).

Side 85

PCen hoppet over side 52!

Ifølge dr. Itkonen betegnes også Kildin lappene som skolter av Murmansk finnene, og tilsvarende omtales Ahkél lappene som skolter av finnene i Kuolajärvi.

Russerne kjenner ikke betegnelsen «skolt»; de omtaler lappene som *лопарь* (lopar'). I eldre dokumenter forekommer også betegnelsene *Лопинъ* og *лопляне*.

Skoltenes siidaer og deres grenseforhold

Skoltene innen Petsamo området er fordelt på tre klart atskilte grupper:
Gi gjerne beskjed dersom du ønsker at jeg også skal språkvaskere den videre inndelingen av de tre gruppene:

1 Paatsjok (Pacctõž) – omkring Paččvei eller Patsjoki
2 Petsamo (Peähccamõž) – omkring Peähccamjokk eller Petsamojoki
3 Suenjel (Suenjega-lõž) – omkring Löhtt (Loahtt) eller Luttojoki

Disse tre gruppene betegnes også som de tre *sitene* innen Petsamo-området. Ordet *sit* eller *sijt* svarer til det i vestligere lappiske områder brukte *siida*. I de østlappiske dialektene er slutt vokalen, slik det ofte skjer, blitt forkortet eller bortfalt.

Ordet betyr en by eller samling av boliger – *pagus, domicilium, locus ubi vivitur*. Betegnelsen forekommer i ulike ortografiske former. Sandberg skriver (Lexicon Lapponicum, s. 51) *sijd*, *Baje-sijd*, *Mæra-sijd*; Lindahl & Öhrling (Lexicon Lapponicum, s. 401) *sid*, *sida* (s. 404 *sita*); hos Tornaeus forekommer formen *sidho*; Friis (Ordbog, s. 615) skriver *sida*. Sandbergs ortografi ligger trolig nærmest uttalen blant skoltene i Petsamo, men av praktiske hensyn benyttes her skrivemåten *sit*. Blant de gresk-ortodokse lappene har betegnelsen *sit* både en snever og en videre betydning. I snever forstand betegner ordet den såkalte vinterbyen – den samlingen av kåte plasser, eller i nyere tid små hus, hvor sitens medlemmer tradisjonelt har bodd samlet i vinter månedene. I videre forstand uttrykker *sit* en mer omfattende interesse fellesskap mellom alle de lappene som hadde tradisjonell bruksrett til et bestemt, klart avgrenset og i praksis autonomt land område. Begrepet anvendes dermed samtidig om selve gruppen av nomader, deres kollektive rein flokker og det territoriet gruppen disponerte med eksklusiv bruksrett overfor andre lapper. Den konkrete manifestasjonen av siten kan sies å være det felles vinter bostedet, hvor alle sitens medlemmer i perioden fra jul til omkring Marietid (vårvinter) tradisjonelt var samlet, hver familie i sin kåte eller lille stue. Disse boligene dannet dermed en by i egentlig forstand. Det er derfor vanlig at finske bønder helt frem til nyere tid har betegnet skoltenes vinterby som *markkina* (markkan) – en betegnelse med røtter tilbake til Birkarl-tiden, innført fra de vestlige og sørlige lappmarkene – og tilsvarende brukt betegnelsen om hele gruppen av lapper tilknyttet denne vinterbyen….

1) I Enare betegnet som markanpäiki (Itkonen, 1913, s. 7).

Side 86

PCen hoppet over side 52 – derfor er nummereringen feil!

… som hørte til en slik *markkina*, det vil si en by i enkel forstand, for eksempel Suonikylä og Patsjoen [Talvi]kylä. Betegnelsen «by» er imidlertid lite treffende som betegnelse på et kollektiv av mobile nomader, som store deler av året var spredt innenfor sitens territorium. Den i Sverige brukte betegnelsen *byalag* ville i så måte bedre dekke begrepet.

Den russiske (Novgorodske) betegnelsen for siten, *погост* (pogost) – som betyr kirke forsamling eller sogn, og i nord særlig brukt om skatte område – er misvisende i denne sammenhengen og bør derfor unngås.

Ettersom lappenes egen betegnelse *sit* er både den mest presise og mest konsise, vil den i det følgende bli benyttet om disse gruppene: både om sammen slutningen av personer, om det territoriet gruppen disponerte i fellesskap for sine næringer, og om deres vinterboplass (*talv-sit*).

Sitenes geografiske utstrekning i Petsamo-området

For bare et par tiår siden sto organiseringen av det samiske samfunnet og næringslivet i Petsamo fortsatt i umiddelbar sammenheng med natur grunnlaget. Det grunnleggende elementet i hver sit var derfor territoriet – det landområdet med tilhørende vann ressurser som sitens medlemmer disponerte med eksklusiv bruksrett overfor andre lapper. Sitens jord område utgjorde det konstante og i det store og hele uforanderlige fundamentet for sitens samfunn.

Befolkningen innen siten kunne derimot variere både i antall og sammensetning; ifølge enkelte tradisjoner blant skoltene selv kunne den til og med dø ut og bli erstattet av nye grupper. Sitens territorium forble derimot i praksis uendret.

Vi skal nå se nærmere på hvordan områdene til de tre samiske gruppene – eller sitene:

- Paččvei- eller Paččie-sit,
- Peáhccam-sit, og
- Suenjel-sit

var avgrenset. Her, som i det følgende, vil vi – så langt kildene tillater – ta utgangspunkt i sikkert dokumenter bare forhold fra nyere tid og derfra forsøke å føre utviklingslinjene tilbake til eldre perioder. På denne måten kan vi både begrense intuitive spekulasjoner og identifisere mer gjennomgående strukturer.

Side 87

PCen hoppetover side 52, derfor er denne siden rett!

De konstitutive trekkene i de ulike foreteelsene, og dermed også betydningen og årsaken til de forekommende forandringene, skal slik tre tydeligere frem for oss.
De landområdene som hørte til hver av de tre sitene før Dorpatfreden, var – ifølge samstemte opplysninger jeg har mottatt fra samer tilhørende disse sitene – avgrenset på følgende måte.

Paččvei-sit omfattet en del av Patsjokis vassdrags område og ble i vest og nordvest avgrenset av Patsjoki, i nord av riksgrensen mot Norge frem til kildene til Vuerje-mjokk. Herfra gikk grensen, som samtidig var grense mot Peáhccam-sit, sørover til Raij'oaiv.

CHARUSIN (P. II, s. 244) oppgir at en bekk her skulle ha markert grensen, men nevner også Paüu-boübó i Petsamo fjellene, og videre over Petsamo fjellene sørover til vannskillet mellom Patsjoki og Petsamo elvenes vassdrag, som den fulgte til Kürnékvärr («Kornettivaara»). Derfra bøyde grensen vestover til Njaxč'sauvon (Nautsi-suvanto). I senere tid ble det, så vidt det synes, ikke brukt den aller sørligste delen av området, i det minste ikke i større utstrekning, men Paččvei-sit holdt like fullt ubetinget fast ved sin bruksrett til de traktene som faller innenfor den angitte grensen. De to sistnevnte stedene ble betraktet som felles grense punkter mot Suenjel-sit.

Peáhccam-sit omfattet landet øst for Paččvei-sit. Siten innbefattet hele Petsamo elvens vassdrags område og strakte seg østover til en linje trukket over Muetke'tuoddar langs vannskillet mellom Petsamo elvens og Valesjokks vassdrag til Muetke, eidet som forbinder Kikker'njarg (Fisker halvøya) ved kysten, og derfra videre mot nordøst rett over Kikker'njarg.

Øst for Peáhccam-sit lå Muetke'-sit, hvis område strakte seg bort til vannskillet mellom Läc'jokk (Litsaelven) og til nærheten av Kolafjorden. Fra den førstnevnte vannskillets endepunkt i sør ved Alks'vuaiv – et felles grensepunkt for Muetke- og Suenjel-sitene – løp grensen langs vannskillet til Kürnek'värr, hvor også Paččvei- og Suenjel-sitenes grenser møttes.

Suenjel-sit omfattet en del av Löhtt's eller Luttojokis vassdrag, nemlig landet sør for de tre nevnte sitene. Suenjel ble i vest avgrenset av den finsk-russiske riksgrensen av 1833, i nord av den norsk-russiske grensen fra Muotkavaara til Njaxč'sauvon, videre av en rett linje fra Njaxč'sauvon til Kürnek'värr, og derfra av vannskillet mellom Petsamojokis og Luttojokis vassdrag til Alks'vuaiv.

I nordøst ble grensen dannet av vannskillet mellom på den ene siden Luttos vassdrag og på den andre siden Valesjokk-, Muotka- og Litsaelvenes vassdrag. Grensen løp således over de over fjellene Kuoččén og Toljp' til Suelo'jaur og herfra langs Paudšjohkk til Paudš'mokke-bukta i Njueh'jaur (Nuortijärvi) og til odden Raije'njarg i innsjøen Njueht'jaur, 8 km nordøst for Löhtt's utløp i Njueht'jaur.

Side 88

PCen hoppet over side 52, derfor er den siden rett!

Mot sør og sørøst samt øst dannet Njueht'jaur grense mot Njueht'jaur-sit. Den sørlige grensen, mot Njueht'jaur-sit, gikk fra Löhtt-njalme til Vuollovärr og videre langs vannskillet mellom Löhtt's og Njuehtt'johkks vassdrag, over Suolo'čielj (Saariselkä) til Talgn'vuaiv (Talkkunäpää), slik at Junsjaur, Cuorem'vuaiv, Njuorram, Rastim, Kuolb'vuaiv, Vuenne'vuaiv, Njuxč'oalge og Jon'vuaiv ble liggende innenfor Suenjel-sits område. Beliggenheten av disse grensene – eller kanskje riktigere sagt en viss grad av grensebelter – fremgår av det vedlagte kartogrammet, fig. 71, s. 226.

Dette var altså, ifølge samstemmige opplysninger jeg har innhentet fra middel aldrende lapper fra de tre ulike sitene, grense forholdene i deres ungdom. Grensene mellom sitene var gjeldende helt frem til den tid da Finland erververt Petsamo-området.

Går vi lenger tilbake i tiden, finner vi i flere henseender en bekreftelse på at de beskrevne grense forholdene mellom de tre Petsamo-sitene i hovedsak har vært gjeldende gjennom lang tid. På den annen side fremgår det at særlig ytter grensen for to av dem tidligere har hatt et noe avvikende forløp.

Vi skal da først se nærmere på Paččvei-sitens grenser. Ifølge Jessen-Scharnebøl (s. 251) besto Pasvigs (Paččvei-) grense mot Peisen (Peáhccam-sit) i 1763 av «Jakobs Elv og midten av Peise Duder Fjeld», dog slik (s. 252) at « — Jakobs Elv, hvor det fiskes laks, og omkring hvilken det vokser en god bjørke skog og mangfoldig gress; denne hører alene Peisens finner til».

Ifølge en gammel lappisk tradisjon, som daterer seg fra 1589, hadde Paččvei-familien Afanasjeff en torvkåte ved den lille innsjøen Lazarluobbal ved kildene til Vuerjemjokk, noen kilometer nedenfor Vuerjemjaur, og den lille innsjøen tilhørte således Paččvei. Pasvigs grense mot Neiden strakte seg ifølge Jessen-Scharnebøl (s. 51) «over Vakierfjell, Reisegieg og Sorneoive til Vassenonne-skogen».

Ifølge et promemoria utarbeidet av amtmannen i Vardø, Sommerfeldt, den 1. november 1789 (trykt hos Johnsen, s. 324 ff.), nådde grensen for det gamle fellesområdet like øst for Patsjoki frem til en tett skog kalt Wachemonne – eller som andre dokumenter benevner stedet, Waschenonne eller Wassenjunne – beliggende 3½ svensk mil øst for Enare sjø.

Ordet -njunne (lappisk: nese, fremspring) er en meget karakteristisk betegnelse i lappenes geografiske terminologi for langstrakte fremspring fra fjell og høyde drag.

Side 89

PCen hoppet over side 52!

Ordleddet vãš(e)- betyr derimot en tett vokst furuskog, slik den pleier å bli på gamle brannflater. Måler man nå ut 3½ mil fra Cuoppa'njarga gårdene ved Enare sjø i østlig til nordlig retning, havner man på nordenden av den langstrakte høyde ryggen som opptar landkilen mellom Njayc'sauvon i Patsjoki og Kümék'johkk. Denne kilen er den dag i dag bevokst med en særlig tett lavfuruskog av den typen som samene kaller vãš. Dette innebærer nærmest at vi her treffer på det grense punktet hvor Paččvei- og Suenjel-sitenes områder fremdeles støter sammen.

Ser vi videre på Enare sogns østlige grense på Wahlenbergs kart fra 1802, finner vi at grensen krysser Patsjoki litt øst for det markerte kneet der elven vender mot nord-nordøst, like nedenfor Njaʜč-johkks utløp. Dette kan imidlertid bero på en tilfeldighet, for dels beskriver Wahlenberg stedet ikke nærmere enn at «grensen går over Patsjoki flere mil nedenfor dens begynnelse fra Enare träsk», og dels tar han et tydelig forbehold om kartets nøyaktighet (jf. s. 8).

Vi har imidlertid også andre opplysninger å støtte oss til ved lokaliseringen av Vãš'njunne. Ifølge Sommerfeldts promemoria fra 1789 hadde Peáhccam-sitens område en utstrekning «sørover» på tre dagsreiser eller 18 fjellmil – på én breddegrad regnet man 15 fjellmil – det vil si omkring 125 km. Måler vi denne strekningen i Peáhccam-sitens lengderetning, havner vi nøyaktig på det stedet som nettopp er antatt å være Vãš'njunne.

Med denne antakelsen stemmer også godt Jacob Fellmans uttalelse (IV, s. 231), at det norsk-russiske felles området, hvor Paččvei-sit inngikk som det sørligste ledd, strakte seg sørover omtrent til den 69. breddegrad; denne parallellen skjærer nemlig på samtidige kart det ovenfor lokaliserte Vãš'njunne. Dette stemmer også med den opplysningen Jacob Fellman fikk av de russiske lappene, at grensen mellom Enare og Suenjel gikk litt nord for Nautsi (jf. Deinboll 1820, s. 124).

Vi har nå enda en verdifull kilde til vurderingen av de gamle grense forholdene, nemlig den situasjons skissen som den norske major Schnitler benyttet for å tydeliggjøre sin femte eksaminasjons protokoll fra 1744–1745, opptatt i forbindelse med de grenseforhandlingene som gikk forut for grense avtalen mellom Danmark og Sverige i Strömstad i 1751, hvor den nåværende norsk-svenske grensen ble fastsatt (se fig. 6).

Ifølge Schnitlers skisse springer Petsamojoki ut fra en stor innsjø kalt Naameljaure, oppført øst for og ikke langt fra Solkiejaure (Solgašjaur eller Sulkusjärvi) og Bolkiejaure (Pulʒ'jaur), navn som i datidens danske ortografi godt gjengir den samiske uttalen. Naameljaure (= haresjøen) forekommer deretter gjennomgående på eldre kart, selv om navnet senere ble endret til Måmeljaure (Pontoppidan 1795, s. 28, Maameljaur)….

Side 90

PCen hoppet over side 52.

FIGUR 6. MAJOR SCHNITLERS KARTSKISS ÅR 1744 ÖVER DET FORNA SAMHÄLLIGHETSOMRÅDET VID ISHAVSKUSTEN

…og senere av russerne til Mometъ; jf. Anders Johan Sjögren (*Anteckningar*, s. 337), hvor navne formen Mameljaur forekommer. Enda på A. W. Eklunds *Karta öfver Storfurstedömet Finland*, i M. Wijkbergs utgave fra 1875 (skala 1:1 703 945), finnes varianten Mometjäyri. Likeledes forekommer Måmeljaur på kartet som følger med Petsamon opas av Juho Hannikainen og K. V. Lampio (1920).

Side 91

PCen hoppet over side 52!

Lampios Petsamos veiviser 1920.
En innsjø med den angitte form eller det aktuelle navnet finnes ifølge de særskilte undersøkelser jeg har foretatt, ikke innen hele Petsamo-området. Den eneste innsjø som viser noen navnelikhet med Nåmel- eller Mome-tjaur, er Mæmmek jaur, men den ligger et godt stykke utenfor Petsamo-området, i Russland, nær det ovenfor nevnte fjellet Toljp'.

Videre bemerkes at Petsamo elven relativt sett bare er litt mer enn halv parten så lang som det antydes på SCHNITLERS kartskisse. Ettersom innsjøen imidlertid er navngitt, må man anta at den eksisterer, om enn under et annet navn, og jeg er tilbøyelig til ut fra formen nærmest å slutte at det med dette menes nedre Njačjaur, som imidlertid drenerer til Patsjoki. I dette tilfellet foreligger det hos SCHNITTER en feil både når det gjelder navn og vassdrags system. Slike feil kan lett oppstå når man ved utspørring har utmattet en lapp, for det er neppe sannsynlig at SCHNITTER selv har besøkt stedet. En feil med hensyn til vassdrags systemet foreligger for øvrig i SCHNITLERS kartskisse også når det gjelder Bolldejaure, som drenerer til Patsjoki-systemet.

Saken hadde for øvrig liten betydning for Schnitler, ettersom begge vannene lå på Russlands private område, og Schnitler har trolig heller ikke besøkt verken Bolkiejaur eller den øst for denne beliggende («Bomeni-») sjøen. Det synes ikke usannsynlig at en lapp, med den primitive tegne ferdighet – jf. Fig. 7 – som er helt særegen for dette folk, har tegnet opp innsjø konturen for SCHNITLER våger på dette grunnlag å gå ut fra at det med Naamel jaure er ment vuölle Njačjaur, en antagelse som ikke så lite støttes av situasjons tegningen på det kart som i 1801 fulgte med skjöldebrands voyage pittoresque. Jeg våger videre å anta at SCHNITLER i navnet «Peise duder» med vilje har innbefattet ikke bare Petsamo-fjellene i deres nåværende betydning, men også fjellene sørvest for disse (Viednemöš, šuard osv.), noe tegningen på kart skissen nærmest må anses å vise. Da SCHNITLERS grense fra «Sorneoaive» (mellomrøysen čorn'-oaiv på riksgrensen mellom Finland og Norge) på kart skissen stryker frem mot sørøst, burde vi under de gitte forutsetninger komme frem til traktene av det ovenfor antatte stedet for Väš'njunne, som ifølge SCHNITLERS kartskisse dessuten skal ha ligget i sørøstlig retning fra Čurnovuono i Enare.

Side 92

PCen hoppet over side 52!

Ettersom de ovenfor fremsatte antagelsene er høyst problematiske, vil jeg imidlertid herav bare trekke den konklusjon at kartskissen ikke bestemt motsier min antagelse om at grense punktet Väš'njunne på SCHNITLERS tid falt sammen med området Kürnèk'vär—Njač-sauvon, slik som nå.

At SCHNITLERS opplysninger når det gjelder avstander ikke kan tas bokstavelig, bevises av hans angivelse av at Vaschnjunne lå 7 fjellmil (ca. 56 km) fra munningen av Jacobs elv, det vil si Vuerjern'jokk. Denne avstanden rekker bare til fjellet Mättert, omtrent én mil ovenfor den nåværende Peáhccam vinterbyen, og er åpenbart helt feil.

Avstanden burde ha vært 17, eller snarere 18 fjellmil. Steds navnet Väš'njunne er i sin betydning så generelt at det lett har gått i glemme boken blant lappene selv. Etter forgjeves under søkelser blant lappene i Petsamo-området støtte jeg imidlertid til slutt på en 70 år gammel Paččvei lapp som fremdeles husket navnet og plasserte det nettopp på det stedet jeg hadde antatt var det sannsynlig riktige. Det råder således ikke lenger tvil om at det stedet hvor jeg har plassert navnet på kartet, svarer til det historiske Väš'njunnas rette beliggenhet (jf. TANNER 1928).

Jeg kan følgelig ikke slutte meg til SARVAS oppfatning om at grense punktet Väš'njunne (Wassenjunne) skulle søkes et eller annet sted i nærheten av Lauketjaure (Laukkujärvi)-sjøene. Heller ikke synes SARVA å anføre noe avgjørende bevis for påstanden om at Suenjel-sitens område skulle ha strakt seg helt opp til Petsamo-fjellene. At dette noen gang kan ha vært tilfelle, anser jeg for fullstendig usannsynlig, da det ville være helt unaturlig ut fra øappisk nærings messig synspunkt.

Jeg kan i dette tilfellet selvsagt heller ikke godta JESSEN-SCHARDEBØLLS uttalelse (s. 252) om at grensen «mellom Søndergield og Peisen er Peise Duder (Petsamo fjellet) og ryggen av Mutke-duder [Muetke'tuoddar]».

Ifølge SCHNITLERS situasjons kart strakte Paččvei-sitens vestgrense seg fra Väš'njunne til Sorneoaive [Čorn'oaiv], det nevnte mellom røset på grensen mellom Enare og norske Sør-Varanger. Herfra gikk grensen mot nordvest i en bue med svak utbøyning mot nordøst til et sted kalt Reisegieg ved sørvestenden av Vakier-fjellet, og langs dette fjellet til Korsfjorden og derfra videre langs østsiden av Skogerøya nordover til Gallanjarg-odden i Ishavet.

Den gammel danske ortografien i navnet Vakier fjellene dekker her utvetydig Väčer fjellene, slik de gamle Paččvei-lappene kaller en rekke fjellhøyder som fra området nord for Čorn'jaur [Čurnojärvi] og nordøst for Čuolls'jaur [Čuolisjärvi] i Enare strekker seg videre nordøst over inn i Norge mellom Munkelven og Sandnes elven, og omfatter blant annet riksrøys nr. 353, «Reissaguorra». Dette er Enare-folkets Vätsher, finnenes Vätseri.

SIDE 93

PCen hoppet overside 52!

Hva SCHNITLER har ment med «Reisegieg», er derimot ikke lett å bringe på det rene, for navnet er fullstendig gått ut av bruk. Utvilsomt er Reisegieg (nordlappisk ræiso = reise, nordlappisk gieg(kiedge) = steinblokk, klippe) det samme grense merket som i ting protokollene i Enare i 1672 og 1740 betegnes henholdsvis Suisekifvi (J. FELLMAN III, s. 711) og Raifikifwi (I. FELLMAN III, s. 145). Reisegieg karakteriserer SOMMERFELDT som et fjell. Derfor har man ment å kunne identifisere Reisegieg med «Reisa Gora», det ovennevnte riksrøys nr. 353 på grensekartet av 1826. Dette anser jeg imidlertid ikke som sannsynlig.

Det virker mer sannsynlig at stedet har vært en stor, iøynefallende stein eller klippe ved den daværende vinter veien fra Enare til Norge – altså et slags veimerke av samme type som for eksempel Lueddnam kiedg på vinter veien mellom Paččvei-sit og Peáhccam-sit, eller som den gamle Solakiffwj, ved hvilken vinter veien mellom Enare og Sompio gikk tidlig på 1600-tallet (se OLOF L. TRESKS grense fortegnelse 4. mars 1640, trykt hos JOHNSEN, s. 291). Også CHARUSIN (P. JI., s. 244) omtaler at sitenes grenser ble markert av fjell, elver og steiner. Reisegieg bør derfor helst søkes et sted ved den sørvestlige enden av Väčer-fjellene og, dersom man gransker SCHNITLERs kart, sørøst for «Gueze-jaure».

Hva SCHNITLER har ment med Gueze-jaure er heller ikke helt klart, for et slikt steds navn er ikke lenger kjent i området. På WAHLENBERGs ovennevnte kart er en [vinter-]vei inntegnet mellom Enare og Neiden, gående over «Suolisjaure», det vil si Čuollsjäyr. Det mest sannsynlige, å dømme etter land skapets beskaffenhet i nordøstlige Enare, er at denne veien eksisterte allerede på SCHNITLERs tid.

Vinterveien må da ha fulgt den naturlig utjevnede åsryggen som fra østsiden av Čuollsjäyr strekker seg mot Pieggajäyr [Tuulisjärvi], og ikke ha fulgt den trasé som sommer veien nå går gjennom det kuperte og blokkfylte morene landskapet mellom de sist nevnte innsjøene.

Er min antagelse riktig, må Gueze-jaure søkes vest for denne ferdsels veien. Den beskrivelse SCHNITLER gir av Gueze-jaur, viser at innsjøen bestod av tre etter hverandre liggende vann, og at den – regnet fra sørvest mot nordøst – var tre fjerdedels mil lang, et par børseskudd bred, og at elven rant ut fra dens østlige ende til «Neidens Elv». En innsjø som oppfyller alle disse vilkårene finnes imidlertid ikke i det aktuelle området.

Den eneste innsjø som oppfyller alle de angitte vilkårene unntatt ett – nemlig at den skal renne ut i Neiden elven – er Pieggajäyr-sjøen, som renner ut i Neiden fjorden, om enn ikke i selve Neiden elven. På Pieggajäyri-sjøene kan navnet Gueze også passe av den grunn at det Varanger lappiske ordet gæčče betyr slutten, enden på noe, i dette tilfellet slutten av det vassdraget gjennom hvilket disse sjøene har sitt avløp, eller den øverste blant de ulike små sjøene som gjennom strømmes av avløps elven.

Side 94

PCen hoppet over side 52!

Denne sjøen ligger dessuten ved selve vannskillet mellom Ishavet og Enare-bassenget og utgjør en klart frem tredende del av landskapet, noe som derimot ute i naturen ikke er tilfellet med de øvrige sjøene som ligger mellom Väčer-fjellene og det av Schnitler lenger vest angitte grensemerket «Rødebok» eller «Rødebokke» (nordlappisk ravdo = røye, lappisk bokke, avledet av pohkke, betegner en innsnevring i en langstrakt sjø), og med dette har man sikkert ment innsnevringen i Rautuperäjärvi i Neidenelvens vassdrag.

Jeg må derfor anta at Reisegieg bør søkes i området mellom den sørvestlige delen av Väčer-fjellene, Čuolls'jäyr og Piegga'jäyr, og at stedet besto av en klippe eller en klippeblokk. En slik, svært iøynefallende, skogløs liten klippeknoll finnes også her, 1,5 km i retning nordøst fra den nordøstligste viken av Čuolls'jäyr, og det er trolig dette som er det søkte grensepunktet Reisegieg.

Etter denne oppfatningen skulle således grensen mellom Paččvei-, Njaudám- (Neiden-) og Enare-lappenes områder ha fulgt vannskillet, og grense knuten ganske nært ha sammenfalt med riksrøys nr. 353, Rajapää (eller Reissaguorra; nord lappisk guorra = ved siden av noe, i dette tilfellet ved reise veien, det vil si den gamle vinter veien fra Enare til Neiden). At leddet guorra her ikke har noe å gjøre med det russiske ordet ropa (fjell), er sikkert.

Fra Reisegieg gikk grensen mellom Paččvei- og Njaudám-sitene langs Väčer-fjellene til Korsfjorden, tydeligvis følgende vannskillet. Over Korsfjorden må grensen ha gått i dens sørvestlige del, noe vest for Novvus'luht (Novvus'goppe) og Kærres'goppe, som utgjør gamle laksefiske plasser som har tilhørt Paččvei-lappene.
Når det gjelder den Schnitlerske grensen langs Skogerøyas østlige strand, kan opplysningen neppe heller her tas helt bokstavelig. Vest for denne grensen ligger nemlig en lakse fiske plass, Suelovärr'luht, som gamle Paččvei-lapper bestemt har hevdet tilhørte Paččvei-siten. Grensen burde derfor ha vært trukket fra den sørvestlige delen av Korsfjorden temmelig rett i nordvestlig og nordlig retning til Gallo'njarg. Øst for den nevnte grenselinjen fra Väš'njunne til Gallo'njarg rådde Paččvei-siten også over alle øyene i Ishavet inntil Vuerjem'jokk. Det har blitt hevdet at siten etter Schnitlers tid skal ha blitt fratatt Renøya, som for eksempel av Sommerfeldt i 1789 ble karakterisert som «Norge privative tilhørende» (se Johnsen, s. 326).

Side 95
PCen hoppet over side 52, derfor er det feil på siden!

Bredal, som i 1789 reiste i felles området for å forberede grense reguleringen mot Russland, anfører imidlertid i sin rapport av 29. og 30. juli 1789 at det på Renøya fantes rester av et faktori fra Vadsø handel, som hadde saltet ned laks der, men da fisket slo feil noen år, ble stedet forlatt av den norske handelen, hvoretter stedet igjen ble tatt i bruk av russerne (skoltene). Dette tilbakeviser jo Sommerfeldt.
Jessen-Schardebøll anfører (s. 251) i 1763 at «Kielmøe og Reenøe» ble regnet til Pasvigs by, men ikke Skogerøya, noe som også synes å stemme overens med de tradisjonene som ennå er bevart blant lappene, så langt det gjelder reindriften.

Også Paččvei-lappenes tradisjoner bekrefter at grensen mot Njaudám-siten gikk fra Korsfjorden over Väčer-fjellene til det hydrografiske knute punktet ved Riss'njunne (Reisaguorra). Selv om Sällom (Skogerøya) ikke ble brukt som reinbeite, ble likevel den østlige delen av øya regnet til Paččvei, ettersom Paččvei-siten der disponerte laksefiske plassen ved Suelovarr'luht. Ved Korsfjorden «eide» Paččvei, som nevnt, to andre laksefiske plasser, Novvus'luht og Kærres'gopp. I disse tider fantes det ingen «Vuarjelaš», det vil si flytt lapper, på Strand fjellene.

Jeg har ikke lykkes i å finne vitnesbyrd om at Paččvei-sitens grenseforhold i eldre tider skulle ha avveket fra det som er beskrevet ovenfor. A priori synes det ganske sannsynlig at de nevnte grensene har vært gjeldende blant lappene helt siden den tid da de innrettet sin sit-institusjon.

Når det gjelder Peáhccam-sitens eldre grenser, kan vi derimot konstatere at en endring har funnet sted på den sørlige grense-strekningen Alks'vuaiv–Kürnék'värr. Peáhccam-sitens grense gikk nemlig ennå for et par tiår siden noe sør for den ovenfor angitte sørlige vann skillegrensen; jf. fig. 71. Fortsettelsen av grensen Alks'vuaiv–Maanj'vuaiv strakte seg frem til Kurdo'jaur og videre i nordvestlig retning over den sørvestlige enden av Lavž'jaur til Kürnék'värr.

Suenjel-lappene, hvis interesser en slikt grense forløp nærmest må anses å ha berørt, anerkjente riktigheten av dette og minnet meg om at for eksempel Peáhccam-lappen Ilja Jefremoff fisket i Lavžjaur ennå for noen tiår siden (jf. s. 174). – Vi skal i en senere sammenheng berøre betydningen av denne spontane grense justeringen.

At det skulle ha funnet sted andre endringer når det gjelder den ovenfor beskrevne grensen for Peáhccam-siten, noe man jo kunne være tilbøyelig til å anta, har jeg ikke kunnet påvise.

Side 96

PCen hoppet over side 52!

At det har funnet sted noen endring etter for eksempel flytt lappenes innvandring i begynnelsen av 1800-tallet, har jeg ikke kunnet fastslå verken gjennom samtaler med lappene eller gjennom litteratur studier. Allerede i 1763 finner man hos Jessen-Schardebøll (s. 252) en bemerkning om at grensen mot Mutkie (Muetke-sit) gikk over «Mutke-Duder», det vil si Muotka fjellet.

Når det endelig gjelder Suenjel sit, kan vi konstatere at en endring av dens vestlige grense har funnet sted. Jessen-Schardebøll gir følgende, særdeles klare beskrivelse (trolig etter Schnitler) av Suenjels grenser (s. 247): «Søndergield nærmest øst for Indjager [Enare] felles fjellmark. Grensene her imellom er fjellet Goddemorist, dernest

Bolke-eidet, og endelig en tett skog kalt Vassenonne. Goddemorist ligger 3 norske fjell mil fra Indjagers vann i øst. Bolke-eidet strekker seg ned fra Goddemorist mellom de to vann Bolkejanre på den østlige og Solgosjaure på den vestlige side.

På dette eid er en og kalt Bolkejok, som holdes for råmerke mellom Søndergield og Indjagers distrikter. Vassenonne skog ligger fra Indjagers vann i øst mot nord like langt som Goddemorist. I denne skogen støter Søndergield i nord til Pasvigs felles lappedistrikt på vestkanten, og på østkanten mot nord til Peisens felles distrikt, og videre i nord til Bomenis distrikt; i øst mot sør grenser det til Notjager lappeby, som ligger fra Søndergields lappeby 5 fjellmil i øst mot sør, og fra Notjagers vann halvannen fjell mil.» Videre anfører Jessen-Schardebøll (s. 248) et grensepunkt mellom Enare og Suenjel kalt Gierdom-Nialme, det vil si Kerdam johkkas munning.

Fra Väš'njunne strakte ifølge Wahlenberg grensen mellom Patsjoki lappmark i Enare og Suenjel sit seg til Måmeljaurens vestre strand, slik at sjøen ble liggende på Suenjel-siden. Vi vil her, på ovennevnte grunnlag, anta at Wahlenberg med Måmeljaur har ment nedre Njaččjaur, en antakelse som også til en viss grad støttes av retningen på grensestykket mellom Patsjoki og Måmeljaur på Wahlenbergs kart.

Jacob Fellman anfører dessuten et ytterligere grensepunkt «Goddemorch», «Kodde morrocht» [— hvilket i oversettelse betyr: den med glissen skog bevokste villreins høyden —], hvorfra «Rocké eid» strakte seg ned mellom to sjøer: Rolke (Bolkie) jaur i øst og på dens vestlige side Solgasjaure (Ant. III, s. 704).

Dette Kodde'moarest er kjent med hensyn til beliggenhet. På Petsamo forstrevirs kart (1:400 000) finner man med rød tusj inntegnet ved sørøstre fot av Konnos'vuaivaš (eller Kondasaž, etter den arkaiske betegnelsen på villrein, konde, som ennå er i bruk i terlappsk) en fjell høyde benevnt «Kod'morostasch'vaara». Stedet ligger en halv mil sør for vannskillet mellom de to sjøene (Bolkie = Pulž'jaur og Solgaš'jaur).

Side 97

PCen hoppet over side 52 – derfor endret side nummerering!

En halv mils vei sør for vannskillet mellom de to sjøene (Bolkie =) Pulž'jaur og (Solgas) Solgaš'jaur. At området har vært et kjært tilholds sted for villrein — *kodde* — vitner også de på det nevnte kartet inntegnede steds navnene «Rieuduk'-jaure» like sør for de nevnte fjell høydene og «Rieuduk'čielj», som strekker seg sørover fra dem; *ri(e)ud* betyr villrein styr. Etter alt å dømme er det området herfra og nordover som har omfattet det historiske Kodde'moarest — villreinmarken.

Denne antakelsen bekreftes også av det min lappiske venn Kjuril Sverdloff meddelte meg i et brev av 20.1.1927, etter å ha spurt de gamle Suenjel-skoltene om saken: «Kodmorest er på nordsiden av Konnos fjellet, med 2 km avstand.»

Schnitler trekker igjen grensen mellom Suenjel og Enare fra Väš'njunne rett frem til nettopp samme sted, eller, som det nærmere presiseres av hans kartskisse, til åsryggen mellom Solgaš'jaur og Pulž'jaur. Videre går Schnitlers grense frem til og over et fjell som neppe kan være annet enn det i terrenget sterkt frem tredende fjellet Konnoš'vuaivaš, med mindre Schnitler eventuelt dermed har ment selve Kodde'moarest. Et nytt grense punkt, der områdene til de to nevnte lappe sitene støtte sammen både med hverandre og med Sonby (Sompio) sit, som hørte til Sodankylä sogn, oppgis av Hellant i 1749 (jf. I. Fellman I, s. 448) å ha vært «Kiertuma bekke munning», henholdsvis «Kertom elvemunning», hvorved utvilsomt menes Kerdam'johkks (Kiertämöjokis) munning i Lutto. Grense stykket mellom Konnos'vuaivaš og Kerdam johkks munning må da, som nå, ha gått over fjellet Čuözzaš.

Sjögren (1828, s. 336 ff.) foretok en utredning av denne grensestrekningen etter de på den tid beste tilgjengelige russiske kartene, den såkalte *Podrobnaja karta* (s. 42) og det kolske krets kartet.

Ifølge det først nevnte skulle grensen ha gått fra Nuorti fjellet til den tidligere nevnte sjøen «Oz. Momety» (trolig nedre Njaxč'jaur), hvorfra den bøyde av mot nord; krysset Patsjoki og fortsatte i en bue rundt Enare sjø mot nordvest, mot Utsjoki.

Det ortodokse krets kartet ga derimot mer presise angivelser. Fra «Posidi gora» (antagelig Nuorti fjellet) løp grensen mot nordvest, passerte «rječ. javga» (trolig Jaura'johkk) og bøyde ved «g. Gletka» (i Talkkunaoaivi-området) nordover til fjellet «Kerdo» og et lite tjern «Kerda» (Kerdam'jaur), hvorfra en helt liten bekk (Kerdam'jokk) renner ut i «Luta» (Löhtt). Grensen fortsatte deretter over elven og videre over «gora Čuža» (Čuözzaš) og de helt små tjernene «Man…» (Mäzzeš'jaur?) og «Lunčozro» (Pulž'jaur).

1. *Jf. Tingstings protokoll 16.–18. februar 1740 i Enare; 21.–22. februar 1740 i Sompio og 23. februar 1740 i Kiemikylä (I. Fellman, III, s. 145, 146, 148; I, s. 432).*
2. *Ogorodnikoff (s. 630) omtaler «Oz. Momel».*

Side 98

PCen hoppet over side 52!

Fra det sistnevnte stedet beskrev grensen en liten, mot øst utbøyd bue og nådde frem til Enare sjø — «bolysjoje Imandra» — over hvilken den fortsatte videre mot nordvest. Grense stykket mellom Talkkuna oaivi-traktene og Pulž'jaur fulgte således ifølge det kolske distrikts kartet nøye den linje føringen som kan utledes av Schnitlers kart og de anførte finske kilde skriftene. Grensen mellom Patsjoki-lappene i Enare og Suenjel sit skulle etter denne tolkningen få den linje føringen jeg har tegnet opp på kartogrammet, fig. 71. Noen andre avvik som i eldre tider skulle ha berørt Suenjels tidligere angitte grenseforhold, enn den nettopp nevnte samt den endring som ovenfor er fremhevet vedrørende grensen mot Peâhccam sit, har jeg ikke kunnet få rede på.

Sitenes grenser er formodentlig urgamle.

Når man med den opprinnelige (også den halv nomadiske) lappiske næringens ulike interesser og forestillinger i minne betrakter de ovenfor anførte gamle grensene for de tre sitene innen Petsamo området, finner man dem, med hensyn til natur forholdene, å være de best tenkelige.

Jeg vil gjerne tro at disse grensene bygger på urgammel hevd, og at også grunnlaget for lappenes bruksrett til sitens land område har vært, slik Wahlenberg (s. 31) uttrykker det, *jus primo occupantis*. Årsaken til disse grensenes oppkomst var formodentlig i dette området, slik som i andre områder bebodd av arktiske natur folk, å sikre jakt retten

(jf. Sirelius, Mém. Soc. finno-ougrienne XXXV, nr. 14).

For å unngå gjentatte konflikter mellom naboer ble det lappiske jeger- og fisker folket tvunget til å skille ut ulike interesses sfærer fra hverandre, slik at innenfor hver slik sfære fikk en lappisk gruppe, kanskje opprinnelig en slekt, eksklusiv bruksrett til områdets ressurser av vilt og fisk. Enda for litt mer enn et halvt århundre siden dannet jakten, sammen med fisket, grunnlaget for våre Petsamo-lappers næringsliv.

Etter hvert økte imidlertid befolkningen innen de ulike områdene, og dermed ble behovet for land stadig mer merkbart for fangst folkene. Skille linjene, som vel her som blant andre natur folk opprinnelig bestod av en slags grense belter, ble etter hvert mer sammen pressede og mer nøyaktig fastlagt mellom sitene.

Da de lappiske fangst folkene fra øst mottok (?) tamreinen og i noen grad ble reindrifts nomader, forelå trolig allerede de ovenfor angitte grense forhold fullt utviklet. Reindriften har neppe påvirket dem; snarere synes sitenes land fordeling i noen grad å utgjøre et hinder for tamrein flokkene, idet for eksempel Paččvei- og Peáhccam-sitene (indirekte) stenger Suenjels rein ute fra de svale og vind åpne kystfjellene, hvor insekt plagen er liten i sommerens varmeste tid og gressbeitet frister dyrene. Jf. Fellman (IV, 251).

Side 99

PCen hoppet over side 52 – derfor denne ekstra side nummereringen.

Det kardinal prinsipp som de ovenfor beskrevne grensene hoved sakelig er lagt etter, tyder på at naturgrensen — vannskillet — opprinnelig har bestemt grensenes forløp, og at selve *nervus rerum* i siten ble utgjort av hoved vassdraget innenfor den. Grensen fulgte altså slike steder hvor kommunikasjonen mellom naboene var vanskeligst, og hvor folk, med hensyn til nærings tilgang, fiske og bark uttak, oppholdt seg minst, og hvor det følgelig oppstod færrest tvistemål, slik Wahlenberg uttrykker det.

Der vannskillet flater ut og blir ubestemt, viskes også skillet mellom nabo siter ut; deres interesser nærmer seg hverandre på slike steder, særlig der det ubestemte vannskillet er rikt på innsjøer. Her forelå det åpenbart fare for sammen blanding av

ulike siters interesser, for selv på slike steder innen de store øde markene finnes det knapt noen nevne verdig innsjø, mark eller myr som ikke på en eller annen tid av året besøkes av lapper, og hvor det derfor ikke kunne oppstå spørsmål om bruksrett.

Først etter mange tvisters avklaring gjennom tidene kunne man komme til enighet om grensens beliggenhet i slike områder, gjennom lappenes urgamle doms myndighet, «Kotakäräjät» (omtales nedenfor). Grensen ble her et bevegelig kompromiss grense. Dens plassering ble, etter gjensidig overenskomst mellom de to berørte sitenes kompromiss nemnder, flyttet et stykke over til den ene siden av vannskillet, eller til den andre, slik at behovene i størst mulig grad ble rettferdig ivaretatt for begge siter, og retten til fiske i visse tjern, til jakt og villrein fangst på bestemte marker og høyder ble klart fastsatt.

I denne henseende foreligger det en gjennom gripende forskjell i oppfatning hos Petsamos halv nomader sammen lignet med forholdet hos hel nomadene, hvor den sterkere og mer handlekraftige uten hensyn til andres interesser egen mektig arronderer sine områder på naboenes bekostning — det ene året hit, det andre dit.

Et eksempel på en slik bevegelig kompromiss grense har vi nettopp i grensen mellom Peáhccam- og Suenjel-sitene på strekningen Maunj'vuaiv – Kürnék'värr (se fig. 71). Det kan imidlertid allerede her bemerkes at man under samtaler kan ane i lappenes under bevissthet en oppfatning av at også på slike steder må vannskillet betraktes som referanse grense og utgangs punkt for alle kompromisser.

Overfor Patsjoki-bygdelaget i Enare synes de angitte gamle grensene for både Paččvei- og Suenjel-sitene å ha vært ansett som meget gamle, fastlagte kompromiss grenser. Her kunne grensen ikke flyttes, mens vedkommende sits domstol kunne tillate bort forpaktning av visse rettigheter til fremmed sit.

Side 100

PCen hoppet over side 52

Et slikt forhold omtaler for eksempel Jacob Fellman fra Patsjoki–Suenjel-grensen (I, s. 209): «Også flere bevere enn vanlig hadde Enare-lappene fanget i år (1826), dog alle innen den russiske lapp marken. De russiske lappene, som er mindre gode jegere, kanskje fordi den lakserike Tuloma gir dem tilstrekkelig utkomme, tillater våre lapper mot en liten avgift, vanligvis en reinbukk for vinteren, å jakte på deres vidstrakte marker. Mislykkes jakten, blir tributtet mindre; lykkes den godt, betales rundeligere.»

Sit grensenes endelige utforming

De urgamle grensene som ennå for 100 år siden var gjeldende mellom sitene, ville antakelig ha bestått den dag i dag, dersom ikke senere politiske forhold hadde

inntruffet — forhold som samene ikke kunne øve noen innflytelse på (jf. Sarva, Hist. Ark. XXXIV, nr. 7, s. 11).

Den første støten rammet Paččvei-siten. Ved grense reguleringen i 1826 ble denne siten først delt i to halvdeler, hvorav den vestlige tilfalt Norge. Men fra den østlige halvdelen ble dessuten hele kyst stripen amputert, som hadde utgjort det av naturen selv anviste, tradisjonelle sommer beite området for sitens reinflokker; jf. fig. 71.

At man skulle ha kunnet oppnå noen rettelse av den begåtte feilen under Finlands grense forhandlinger med Norge i 1922–24, viste seg allerede fra forhandlingenes begynnelse å være fullstendig utsiktsløst. — Jf. Bucharoff.

Den andre endringen i sit grensene rammet under grense fastsettelsen mellom Finland og Russland i 1833 Suenjel-siten. Under denne fikk Suenjel-siten …

1. *Blant Boris-Gleb-skoltene lever det ennå en sterk indignasjon i anledning av grense fastsettelsen i 1826, hvorved sitens sommer beite område ble avskåret. Ifølge tradisjonen skal Paččvei-siten under den russiske kommissæren Galjamins undersøkelser enstemmig ha motsatt seg en amputasjon av rein beite området. Imidlertid «lyktes det» (lappenes eget uttrykk!) til slutt for Galjamin på en eller annen måte å vinne over på sin side en gammel lapp, Pokrop-Ivan [Afanasjev], «som hadde flere sønner, og som av den grunn hadde større talerett i siten enn de øvrige lappene» (!?). Med støtte i Ivans uttalelse gikk Galjamin til slutt, «etter lang nøling», med på at man som vederlag for Boris-Gleb-området skulle avstå til Norge hele havkysten frem til Vuorjemi. Jf. Nikoejskij (1914, s. 162) og Sandberg (Et Besøg …, s. 6).*
2. *Jf. Galamine og Spröck: Carte topographique des districts communs entre la Norvège et la Russie; hos Rydberg.*

Side 101

PCen hoppet over side 52!

På bekostning av Patsjoki-lappene i Enare fikk Suenjel-siten et lite tillegg til sitt område gjennom det kile formede land området som ligger mellom den opprinnelige sit grensen i øst og riks grensen av 1833 i vest. Så vidt jeg kjenner til, har imidlertid Suenjel-lappene ikke, eller i det minste ikke i noen større utstrekning, benyttet seg av den aktuelle land stripen.

Jeg har tvert imot et svakt minne om at Enare-lapper brukte dette området, i hvert fall delvis, for sine rein flokker ennå for omkring 20 år siden.

Til slutt ble både Suenjel- og Peáhccam-sitene berørt av grense bestemmelsene i Dorpat-traktaten av 1920, hvorved disse sitenes områder fikk sin endelige utforming.

Suenjel-siten mistet nå sin østlige del, som i løpet av det siste århundret og også tidligere synes å ha vært så å si sitens attraksjons sentrum *par préférence* i vinter halvåret. Mot dette tapet kan neppe det land området som siten ble tilført sør for sin gamle sør grense langs Suelo'čielj — tre kanten mellom denne fjell rekken og den gamle og den nye riksgrensen — anses å utgjøre noen egentlig kompensasjon.

Denne delen har aldri tidligere vært brukt av Suenjel-lappene og deres rein flokker. Neppe kan denne eks klaven heller i fremtiden komme til å spille noen vesentlig rolle i sitens næringsliv, dels på grunn av sin relativt store utilgjengelighet fra sitens tyngde punkt, dels også på grunn av sine helt åpne grenser mot Sodankylä og Njueht'jaur-siten, som under enhver omstendighet gjør den lite brukbar som rein beite område for Suenjel.

Den endring som gjennom Dorpat-traktaten oppstod i Peáhccam-sitens territoriale forhold, er, hva arealet angår, ikke så stor. Men ved at grense endringen indirekte rammet sitens så å si mest vitale del — sommer beite området på Kikkernjarg — ble sitens område påført et, i betraktning av det tradisjonelle bruks mønsteret, nesten uopprettelig tap. Jf. fig. 71. Konsekvensene av disse endringene i grense forholdene vil fremgå i det følgende.

Årets gang innen sitene

Vi skal nå ta et over blikk over det periodiske, år etter år gjentatte krets løpet i lappenes næringsliv innen hver av de tre sitene, samt hos deres nærmeste lappiske naboer i Muetke-sit og Njaudám-sit.

Vi møter først sitens lapper om vinteren, da de bor samlet i sin vinter by. Vi følger dem under vår flytting ut til vår plassene — fiske plassene. Herfra begir vi oss sammen med dem til sommer oppholdene ved fiske vannene inne i landet eller til fiske plassene ute ved havkysten.

Side 102

PCen hoppet over side 52!

Vi lærer deretter å kjenne hvordan de, etter at sommer fisket er avsluttet, drar til sine høst opphold, samler rein flokkene og fortsetter å fiske flittig, for til slutt ved juletider med sin næring og alt sitt pikk pakk å flytte tilbake til sitens felles vinterby. Innen hver av de tre sitene kommer vi til å finne en stor, prinsipielt natur betinget likhet i næringslivet, men vi kommer også til å se at forholdene har utviklet seg noe ulikt, først og fremst avhengig av de forskjellige geografiske vilkårene som innen hver sits område byr seg for lappenesnæringsutøvelse.

Det kan være verdt allerede fra begynnelsen å holde fast i minnet at vi innen Suenjel-siten møter forhold som i alt vesentlig har vært karakteristiske for de gamle halv nomadiske skog lappene, mens livet i de fire nordlige sitene vi tar opp til behandling, i

alt vesentlig svarer til forholdene i eldre tid hos de halv nomadiske kyst lappene, hvorav disse sitene utgjør et relikt.

For å kunne danne oss en oppfatning av det som kunne kalles de normale brukene, i samsvar med de naturlige vilkårene innen sitens område, slik de var for en manns alder siden, legges den oversiktlige beskrivelsen først og fremst til tiårene nærmest før verdens krigen. Frem stillingen tar ikke sikte på å konstruere et ideal bilde. Den bygger i det vesentlige, for det første, på de samstemmige skildringene som eldre lapper har gitt meg om forholdene innen deres egen sit, og gjengir dermed hoved trekkene i sitenes drifts måte. I noen grad har det likevel vist seg nødvendig å utvide skildringen ved hjelp av slike litterære opplysninger som jeg anser fortjener tillit.

Etter at vi har gjort oss fortrolige med de nærmest følgende oversiktlige frem stillingene, skal vi se hva noen eldre skildrere har å fortelle om våre lappers liv.

Paččvei-sit

Den betegnelsen siten går under i de dansk-norske urkundene er *Pasvig bye*, *Pasvig finner*. Lappene ble vel først kjent for nordmennene da de oppholdt seg på sommer fiske ute ved Pasvig-Sandhavn (øst for Jarfjorden — jf. fig. 71), og det er muligens herfra den norske betegnelsen stammer; Paččvei — Pasvig (jf. også Kraft: *Det Nordenfjeldske*, 1835, s. 595).

Lappene selv kaller sin sit Paččvei, etter navnet på Patsjoki, eller Paččie etter navnet Paččciaš, Pačči'jaure, det lille Patsjoki-vassdraget, i hvis område lappene synes å ha holdt til med forkjærlighet i eldre tider. Betegnelsens etymologi er uklar. Den forklaringen Du Chaillu gir (s. 193), at Pasvik skulle være avledet av det lappiske ordet *basse* = hellig, er sikkert uriktig.

Side 103

PCen hoppet over side 52!

FOTO ELLISIF WESSEL 1897. ENSAMRÆTT
FIG. 8 KÖLLAŽ'JOKK-SIT. PAČČVEI-LAPPARNAS VINTERBY; JFR. TEXTEN S. 105.
Mikit Ivanowitz har fixet nog fargelagt bildet med Chatgtp!

At Pasvik skulle være avledet av det lappiske ordet *basse* = hellig, er sikkert uriktig. Heller ikke er jeg overbevist om at Friis' (1871, s. 128) forklaring, *Batschevæi-jok* = Skytter dalselv, treffer det riktige. Lappene selv synes ikke å ha noen tradisjoner om navnets opprinnelse. Den russiske betegnelsen «Pazretskij pogost» (Пазрецкий погост) er muligens overført gjennom en forvanskning av det norske, fra lappisk hentede navnet; se for eksempel *Russischer Atlas* 1745: «P[reka] Pass».
For omkring 45 år siden (ca. 1880) lå Paččvei-lappenes *talvvsit*, det vil si felles vinterby — Sečka-sit — ved Sečkajokk (Pikku Kolosjoki), omtrent 3 km nord for Čähpat'oaivi (Kaula fjellet). Byen lå på det stedet hvor Sečkajokk når frem til den senkningen gjennom hvilken vinter veien fra Salmi järvi til Petsamo fremdeles går.

Etter siten har vi ennå vitnes byrd i noen hus tufter ved elve bredden samt noen små grønne flekker som vitner om de gamle engvollene — *ki(e)dd* (lappisk) eller på finsk *kentät* — som pleier å oppstå ved bu skapens gjødsling på gamle boplass områder. Blandings skogen av bjørk med sparsom furu har altså ennå ikke helt rukket å utslette sporene etter menneskenes opphold på stedet.

Vinter byens beliggenhet var lappe samfunnet tvunget til å flytte som oftest etter noen tiår, dels fordi sitens rein — som av lett forståelige bekvemmelighets grunner pleide å bli voktet i nærheten av vinterbyen — da i sterk grad hadde tæret på eller gjort slutt på lavbeitet i omgivelsene, og dels av den grunn at ved til oppvarming begynte å bli knapp rundt landsbyen etter flittig fyring hele vinteren i de glisne hyttene.

1. *Ogorodnikoff omtaler (s. 625) «Pogost Boris i Gleb» (Погость Борисъ и Глебъ).*

PCen hoppet over side 52!

Da Ostroffskij (s. 318) nevner at Paččvei-lappenes vinterby i 1883 befant seg ved Kolosjokk, hadde landsbyen trolig kort tid etter 1880 blitt flyttet til et nytt sted, den såkalte Kollãž'jokk-sit.

Når vinterbyen skulle flyttes til et nytt sted, ble det alltid lange forhandlinger i sitens ting, «Norrãz» eller «Sobbar», for det var ofte vanskelig for lappene å bli enige om stedet for den nye byen. Som regel endte de endeløse debattene i lodd trekning om de foreslåtte stedene. Tre ting ble da valgt: et brød som markerte stedet med den beste lavbeite plassen, et trestykke som betegnet stedet med den beste skogen, og til slutt en stein som representerte stedet flertallet anså som dårligst.

Falt loddet på steinen, ble stedet den representerte straks utelukket, men om loddet falt på brødet eller trestykket, skjedde det at lodd trekningen, under alle mulige påskudd, ble gjentatt gang på gang. Av og til hendte det at sitens fedre ikke kom til enighet selv etter lodd trekningen; konsekvensen kunne da bli at sitens familier for en kortere tid fordelte seg på to, eller i minst ett tilfelle til og med tre, forskjellige vinterbyer. Til den nye vinterboplassen slepte lappene nå sine hytter og boder.

Om sitens familier ble spredd på flere vinterbyer, var det den største byen som tok med seg byens kapell, *časovna*. Og den større gruppen trakk snart separatistene tilbake til sitt fellesskap, som regel etter bare noen få år.

Lappenes eldre bevarer ganske godt i minnet tradisjoner om hendelser som har funnet sted på de ulike sit-stedene som tidligere generasjoner har brukt, og på denne måten kan man dermed omtrent rekonstruere forløpet for vinterbyenes suksessive flyttinger innenfor en sit i løpet av de siste hundre årene.

Den siste vinter byen som ble forlatt ved sitens definitive oppløsning (som omtales senere) i 1918, var Čuonni'jokk-sit (på russisk kalt Pasrjetsk), som da hadde vært bebodd i 14 år, altså fra 1904. Dit hadde byen blitt flyttet fra Köllaž'jokk-sit, som hadde vært i bruk i 16 år, altså siden 1888.

Den forrige vinterbyen var nevnte Sečka'jokk-sit, som ifølge lappenes erindring skal ha vært brukt i 13 år, altså fra 1875. Dit hadde siten blitt flyttet fra Mualkk'-jaur-sit (Markkina-järvi, 2 km øst for Heiskari ved Salmijärvi), der den hadde vært i 4 år, altså siden 1871. Her var sitens alle familier igjen samlet i én by. I de fire foregående årene hadde nemlig sitens folk vært splittet på tre forskjellige vinter byer: Jokka'redd-sit (Jokimarkkina ved Menikkajoki),

PCen hoppet bover side 52!

På det sistnevnte stedet skal vinter byen ha stått i svært lang tid; lappene har oppgitt for meg 42 år, noe som imidlertid synes å være sterkt overdrevet, ettersom den sannsynlige tiden for flyttingen var 1837 (jf. LÖNNROT nedenfor). Etter den tiden da siten ble nødt til å flytte vinter byen fra norsk side til den russiske, østlige siden av Patsjoki (ca. 1828), hadde siten hatt en vinterby, Raij'jaur-sit, bak Kuorbuš'värr (Savirannan vaara ved Salmijärvis sørøstre hjørne). Når LÖNNROT (Saml. skr., s. 259) forteller at vinterbyen omkring 1837 hadde blitt flyttet, kan denne opplysningen ikke bringes i samsvar med lappenes sist nevnte tidsangivelse (som ville gi årstallet 1825).

Det ligger derfor i sakens natur å betrakte de oppgitte årstallene for vinter byenes flyttinger som i større eller mindre grad omtrentlige – allerede når det gjelder lappenes og OSTROFFSKIS tids bestemmelse med hensyn til Köllaž'jokk-siten foreligger det en tidsfeil på minst fem år – mens rekke følgen for bruken av de ulike vinter byene har sannsynligheten på sin side.

Likevel er det av interesse å forsøke å klarlegge kronologien for vinter byens suksessive flyttinger innen en sit, for dersom man ønsker å tidfeste bestemte hendelser som lappene forteller om, er dette som regel bare mulig ved å knytte dem til de ulike vinter boplassene – skriftlige kilder mangler jo helt hos våre skolte lapper, og arkiv opplysningene er svært sparsomme.

Under KEILHAUS' besøk blant Paččvei-lappene i 1827 lå deres vinterby i Salmijärvi-traktene (s. 43) og på norsk side, bortenfor myrer, to timers vandring fra sjøen (s. 48).

Side 106

PCen hoppet over side 52!

Stedet som Keilhau her har siktet til, var trolig Njakkèjaur-sil, hvor grunn rester av *časovna'n* — bykapellet — fremdeles er synlige. Av Wahlenbergs kart fra 1802 fremgår det at «Pastrik»- eller «Pasvig»-lappene den gangen bodde ved Patsjokis utløp i Salmijärvi, på begge sider av elven. Dette kan dermed tolkes slik at en deling av folket i to vinterbyer hadde funnet sted, dersom Wahlenbergs situasjons tegning er korrekt.

En enda eldre vinterby var Ki(e)dde'jaur-sit (se Tanner, 1928, s. 17). For «hundre år siden» fantes det også en vinterby, tragisk i erindringen, ved Čuohppam-luobbal, hvor ifølge tradisjonen *čüdeh'* (omstreifende karelske eller finske parti gjenger) skal ha overfalt, plyndret og drept «hele siten».

Side 107

PCen hoppet over side 52!

En del av disse cudeh-sagnene refererer seg trolig helt tilbake til 1500-tallet.
Dr. Itkonen har vennlig gjort meg oppmerksom på at det i en skatteliste (F.R.-A) fra slutten av 1500-tallet omtales at flere familiefedre i Enare var «døde for fiendens skyld». Sin vinterby har Paččvei-lappene således gjennomgående lagt i nærheten av

Patsjoki, i løpet av de siste omkring 120 årene i traktene rundt Salmijärvi. I de siste ca. 100 årene, det vil si etter at riks grensen langs Patsjoki ble fastlagt, lå vinterbyen øst for elven. Tidligere synes den derimot fortrinnsvis å ha ligget vest for elven.

Det finnes imidlertid også pålitelige tradisjoner om at vinterbyen i enda eldre tider lå lenger oppe langs elven, dels på vestsiden av elven, Kiedde'jaur-sit, dels på østsiden, Njöllo'jaur-sit (øst for Pärrš'jaur). En gammel vinter boplass, hvor grunn muren til by kapellet ennå er synlig, lå rett ovenfor Gaddeluobbal (Kattalompolo), ca. 9 km fra Sukker'värr mot Enare-grensen, altså på nåværende norsk område, nær Šessjaur. Også på Suelo'värr, på Menekas'suelo, fantes en gammel talvv'sit på selve fjell toppen; rester av to langs trakte pörht kan fremdeles sees der, og i dem har det vokst opp store gamle bjørke trær; jf. fig. 10.

Side 108

PCen hoppet over side 52!

ISAAC OLSEN, som i årene 1713–1716 fulgte den norske fogden som tolk på hans reiser, også i det som senere ble russisk Lappland (se HAMMOND, s. 893; jf. s. 901), skriver (s. 895): «Fra Neiden til Pasvig er en dags reise sørover; ved Pasvig samles finnene om vinteren når de skal motta fogden; de bor ikke der, men der står en kirke hvor den russiske presten kommer én gang årlig, om sommeren [?], da finnene samles og betjenes; disse er også under russisk jurisdiksjon, men betaler skatt både til Danmark og Russland; fra Pasvig til sjøen [havet] er det omtrent to dagers reise.»

Dette tyder på at vinterbyen har vært beliggende ganske langt oppe ved elven, muligens i området rundt Väggtem, ettersom OLSEN antagelig med «Pasvig» ikke har ment Boris og Glebs kirke, for beskrivelsen taler direkte imot en slik antagelse.
I enda eldre tid fantes det igjen en vinterby, i det minste Čuohppam luobbal-sit, ved elvens nederste del, øst for Vales'jaur (Töllevijärvi). Denne trakten synes, ut fra særlige omstendigheter, å ha vært meget foretrukket av samene.

Ved valget av plass for vinterbyen synes det således både tidligere og senere å ha vært bare tilgangen på reinlavmark og brensel som i første rekke var avgjørende faktorer. Hensynet til bygnings tømmer for pörht (bolighus, som – slik vi senere skal se – først ganske sent kom i bruk hos skolte lappene, aihtt (stabbur), njolla (stolpe bod) og tømrede sauc-pür (sauefjøs) forutsatte videre at vinterbyen skulle være beliggende innenfor bar skogs området. Derimot synes det mer eller mindre sentrale beliggenhet innen sitens langstrakte landområde aldri å ha hatt noen betydning i en tid da selvhusholdningen var det bestemmende prinsipp i lappenes næringsliv.

Side 109

PCen hoppet over side 52!

I vinterbyen stod det, siden midten av 1500-tallet, et kapell, en lav og enkel tømmerstue, prydet med et trekors på en av gavlene, og omkring denne helligdommen grupperte lappenes små tømmer stuer seg i en uordnet klynge. For det meste bebodde hver familie sin egen stue; det forekom likevel at også leieboere, som betalte husleie, ble tatt inn i en stue – vanligvis var det slektninger.

Da Martin Rathke, Matthias Alexander Castrén og Johan Andreas Friis, m.fl., allerede har gitt utmerkede skildringer av stuenes beskaffenhet og innredning, blir disse forholdene ikke nærmere omtalt her. Det skal bare sies at tradisjonen bød at ikonet skulle plasseres i et sørøstlig hjørne og inngangsdøren på motsatt side, men tradisjonen synes ikke å ha vært strengt fulgt, i hvert fall ikke i senere tider.

Til vinterbyen pleide vanligvis alle sitens lapper å flytte i slutten av desember eller begynnelsen av januar (gammel stil). Alle medlemmer skulle nemlig være til stede ved «čad'res'bæive», vannvielses festen, som ble holdt i byen 6. januar (gammel stil).

I størstedelen av den tiden lappene oppholdt seg i vinterbyen, bodde siden 1880-årene også presten og klokkeren der. Gudstjeneste ble holdt med folket hver lørdag kveld og søndag morgen. På hverdager derimot underviste presten og klokkeren ungdommen regelmessig (siden 1888) i kristendoms kunnskap, lesing, skriving og regning (noe som omtales senere).

For lappene var oppholdet i vinterbyen en av de viktigste etappene i deres bevegelige liv gjennom året. Alle sitens rein var nå samlet i (for det meste) én stor flokk, som lett ble voktet i området rundt byen av vakter som gikk på omgang. Rikelige matforråd var brakt med, og både foreldre og barn hadde nå god tid til overs. De ukene samene oppholdt seg i vinterbyen, blir av dem selv skildret som årets gledes tid. Her fikk de også hvile noe ut fra sitt ganske strevsomme nomadeliv.

Oppholdet i vinterbyen formet seg derfor både variert og gledes fylt, slik det naturlig blir når sitens livlige medlemmer møtes igjen etter åtte måneders adskillelse. Man

besøkte hverandre i stuene og trakterte flittig med te. Om dagen ble nye trekk okser temmet og prøve kjøringer foretatt med dem, og også kapp kjøringer var vanlige.

Ungdommen drev med ulike utendørs leker eller spilte fotball og annet – likegyldig om det var helt ned mot 40 kulde grader – både gutter og jenter i god kamerat skap. Vanligvis smittet iveren også over på de eldre tilskuerne, som lo og sang.

Fantes det i en av stuene en god forteller, som fremførte morsomme historier eller fabler, eller særlig lappenes egne, ofte preget av rik natur poesi, blandet også de eldre seg i leken med de unge. De gamle mennene spilte gjerne kort. Men under de lange kveldene trengte man seg som oftest sammen i stuene for å prate – skolte lappenes kjæreste fritidssyssel – og fortelle eventyr (jf. Friis og Qvigstad & Sandberg), for hvilke lappene fremdeles hadde et så følsomt sinn, strømmet folk til i stort antall, og det skal da ha vært en nesten utrolig stor forsamling som fikk plass i et lite pörht.

Side 110

PCen hoppet over side 52, derfor denne ekstra nummereringen!

Av og til ble det dessuten arrangert dans til trekkspill, og da svingte både gamle og unge seg i lyset fra ildstedet. (Dansen fikk innpass hos Paččvei lappene først i Kollaž'jokk-sitens tid; tidligere ble dans blant de Paččvei lappene som før tilhørte den

såkalte gammel troende sekt, betraktet som en grov synd.) Drikkelag synes, etter mye å dømme, sjelden å ha forekommet innen Paccvei-sit, og skal – om man vil tro lappene selv – aldri ha antatt orgiastiske former, slik det derimot ofte synes å ha vært tilfelle innen de østlige siter. Dersom brenne vin ble tatt frem, var det som regel i forbindelse med trolovelses- og bryllups seremoniene (som synes å ha vært særlig interessante hos skolte lappene; jf. Terentzjeff, Friis (1871), Nordvi, Helland (II, s. 166 ff.) og Charusin (P. L., s. 337 ff.)), og selvsagt også under besøk i nabo sitenes vinterbyer, hvor gjester ble beværtet på det mest rundhåndede vis. Dette forpliktet naturligvis en gjest til å yte like god gjengjeld når en slektning eller vert besøkte ham i hans egen by. Slik forløp vintermånedene i godt selskap. Sitens medlemmer lærte hverandre nøye å kjenne, i glede og i sorg, og fikk innblikk i hverandres gode og dårlige sider og avslørte hverandres gode og dårlige sider.

Side 111

PCen hoppet over side 52!

Sitens medlemmer ble på denne måten knyttet sammen i et virkelig intimt fellesskap; de gamle lærte de unge dannelse og god skikk samt ærbødighet for tradisjonene, og på denne måten vokste det opp en ungdom som visste å sette høyt de gamles gode råd og skikker og derfor bar dem videre fremover i tiden fra generasjon til generasjon. Vinterby ordningen utgjorde således et høyst oppdragende, så å si samfunns bærende element i skolte lappenes samfunnsliv.

På den annen side sier man at vinterby livet fostret epikurisme og lettsindighet.

Livet i vinterbyen var imidlertid ikke bare en gledens tid med noe opp kvikkende for sit-samfunnet midt i den kalde, mørke vinteren. I løpet av denne tiden tok det nemlig også hånd om sine anliggender med de verdslige og åndelige myndighetene.

Lappenes eget byting utredet de tvister som eventuelt hadde oppstått mellom sitens medlemmer, ryddet bort gammelt nag og skaffet på forsoningens vei de forfordelte oppreisning – uten politi og lensmann. Sitens felles indre anliggender ble således ordnet av siten selv på mest hensikts messige vis, og også alle spørsmål vedrørende de gjensidige forholdene til nabo sitene ble regulert. Her ble med ett ord alt brakt i orden på en praktisk måte av sitens egne medlemmer, dersom forholdene hadde kommet på kant mens de om sommeren og høsten hadde streifet omkring på egen hånd utenfor oppsynet av «sitens [dvs. Sobbars, som omtales senere] øye».

Side 112

PCen hoppet over side 52!

Under oppholdet i *talv'sit* fant de forlovede hverandre, og da fant som regel også den kirkelige stad festelsen av ekte skapene sted; disse seremoniene ble feiret på tradisjonelt vis i flere dager. De unge parene skulle etter skikken vies før påske; om sommeren og høsten befant de forlovede seg dessuten langt borte fra presten.

Fra vinterbyen ble det også foretatt jakt turer. Noen lapper drev dessuten med tømmer utdrift, andre med håndarbeid. Snart var vinter hvilen til ende.

Da påsken, den gresk-ortodokse lappens største høytid, nærmet seg, ble det uro og bevegelse i vinterbyen. Ved påsken pleier også oppbruddet å begynne; når det inntrådte, gjaldt det for Paččvei-lappene med sine pulker å komme seg ned til Keunjes

(Boris-Gleb), hver til sin lille tømmer stue som lappene også hadde bygd der; noen familier hadde likevel felles stue. Til Keunjes flyttet nå også presten og klokkeren tilbake og fortsatte en tid fremover med under visningen av ungdommen. Oppholdet der skulle imidlertid ikke bli langvarig.

Side 113
PCen hoppet over side 52!

Det var for en manns alder siden bare én eneste familie som ikke fulgte med ned til havkysten. Etter at den siste storjegeren, Karppa-gubben, var blitt gammel og skrøpelig og ikke lenger tålte sjøgangen på Ishavet, foretrakk han å bli værende ved Menekas — han hadde også kyr. Av befolkningen i Kollaǯjokks vinterby pleide også Gerasim Afanasjeff (nå havlapp i Vuorjem) å bli igjen i traktene rundt Salmijärvi.

1) *Av egentlig husdyr hold har skoltene, ifølge sine egne tradisjoner, holdt sauer siden uminnelige tider.*

Den franske reisende Jean Sauvage skrev i 1586 (s. 387): «Jeg tror at de [de som om sommeren fisket ved Varangerfjorden] har buskap, som sauer og geiter, som om vinteren ikke lever av annet enn gammelt fiske avfall.» Antallet sauer har imidlertid aldri vært stort, på grunn av besværet med flyttingene. I Suenjel var det omkring 6–7 sauer per familie, og i de andre sitene 2–3 per familie. Sauene ble melket og ble hoved sakelig fôret med avkok av tørkede torske hoder samt reinlav. Høy ble bare brukt i liten mengde.
Geiten ble av skoltene ansett som «et motbydelig dyr som ikke engang gir ull», og har aldri blitt holdt av dem. Kyr hadde sjø lappene i Finnmark allerede i 1769, ifølge Peder Paus (s. 16). Ifølge Balthazar Keilhau (s. 47) hadde Paččvei imidlertid ikke kyr i 1827. Så vidt det kan fastslås, var det den tidligere storjegeren Karpp-Ivan som på 1860-tallet innførte den første kua fra Norge. Ved sin død hadde han i Menekas tre kyr og en okse.

Side 114

PCen hoppet over side 52!

Archip Gerasimoff pleide i denne tiden å trekke seg opp til Pàž'jaur (Pitkäjärvi) om sommeren. Sist nevnte hadde flyttet inn fra Njuehtt'jaur-siten og ble aldri opptatt som jevn byrdig sit-medlem i Paččvei-siten; han hadde følgelig heller ingen rett til å delta i lakse fiske på sitens ulike lakseplasser. Det var tidligere vanlig at mennene etter flyttingen til Keunjes pleide å begi seg til mer sørlige områder for å jakte villrein i skare tiden.

Arvingene satte kyrne bort på føderåd hos bønder, men kvittet seg til slutt med dem.
I 1926 hadde skoltene i Paččvei til sammen fire kyr og ett ungdyr. Den første hesten ble innført i Paččvei av Illep Afanasjeff omkring år 1890. Han hadde bodd tre år i Tromsø og fikk der ideen om å drive ved og

tømmer ut til Norge. Han opphørte derfor med nomadismen og slo seg ned ved Vales'jaur med hesten sin og én ku. I 1926 hadde Paccvei to hester.

Side 115

PCeb hoppet over side 52!

Side 116

En del av sitens mannlige befolkning var i denne tiden – april og mai – nødt til å holde reinflokkene under oppsyn. Sitens samlede reinflokk ble nemlig holdt under bevoktning langt utpå våren. Etter at flyttingen til Keuŋjes hadde funnet sted og ved forrådet der var supplert, ble sarver og okser sluppet fri. Vojene (simlene) ble derimot fortsatt holdt samlet, og noen av dem var til og med bundet under reinens kalvings tid.

De første kalvene ble født omkring 1. mai etter gammel tids regning, og først etter at alle simlene hadde kalvet, og kalvene hadde vokst noe til og blitt merket, ble også de sluppet fri sammen med kalvene sine. Deretter søkte de seg på egen hånd bort til kyst fjellene, i tråd med en gammel og uhindret vane.

Etter at Pasvikelva (Patsjoki) hadde gått opp, dro familiene ned til havet, til lakse fiske plassene, som tidligere var blitt fordelt mellom de ulike familiene etter manntall gjennom lodd trekning (mer om dette senere). Paččyei-siten disponerte på den tiden tradisjonelt over 12 laksefiskeplasser, alle beliggende i Norge, nemlig originalen:

I Ruvdde'vuonn (Jarfjord):

1. Sidijokk (Karpbukta – navnet kommer av at en skolt ved navn Karp pleide å oppholde seg der)
2. Törn (Tørnes)
3. Onsim'jarg
4. Košk'njarg

I Pačč'vuonn (Bøkfjord):

5. Kqnigas'luχt (Holmengråvik)
6. Ruoss'vortnij (russisk oversettelse: *ryssän käännös*) (Ruservuon)
7. Ruččvei
8. Sämvortnij (Samovorodna)
9. Čiŋŋlas'nuettsãš (Dypbukt)
10. Rufs'pautaš (Røberg)
11. Leava'njarg (Sildkroken)
12. Leava'jokk-lãhp (Gjetvold)

Når det gjelder deres beliggenhet, se Tanner 1928, kartet. Jf. T. I. Tanner, samt Nikolaj Charusin (s. 471) og Rosonoff (s. 90).På hver lakse fiskeplass – *lälıp* – fantes

det flere garnplasser – *harv säje* – ved odder som laksen var nødt til å runde når den trakk langs kysten.

1. *Kan det hende at ordet lapp, som på 1200-tallet (hos Saxo Grammaticus) trolig kom til skandinavene fra slavisk (долъ, лопинъ), kan ha noen forbindelse med ordet lähp?*
2. *harv = laksegarn. Vanlige garn kalles saim(e).*

Side 117

PCen hoppet over side 52!

Kvinnene og barna ble nå sammen med de eldre igjen for å fiske laks på disse plassene, som alle ligger i de indre delene av fjordene. Her hadde de på ulike steder oppført torvgammer og tørkestativer for redskapene sine, og boplassene var derfor forholdsvis faste. Lakse fisket ble drevet dels med stående garn, dels med en not som var spent i en bue foran gammen – *kessém'nuett*. Fiskerne kunne fra land se når fisken gikk inn i noten, og dro da ut for å trekke den (om livet på laksefiskeplassene, se Solberg, 1913). Etter Nikolaj-festen, eller omkring 9. mai (gammel stil), kunne man vanligvis regne med å få laks. Først ble den såkalte *jiŋŋ'kuell* (= isfisk) fanget. Omtrent to uker senere, når isen hadde gått, kom *njunne'kuell* (= nesefisk), storlaks, som fikk sitt navn fordi den liksom gikk i spissen, «nesen», for det lakse stimet som steg opp i elven.

Noe etter Johanne-dagen kom *kiessé'kuell* (= sommer fisken); det var mindre laks som også begynte å gå opp i elven. Laksefisket opphørte vanligvis like før eller like etter Ilja-dagen (20. juli gammel stil). Lakse fisket var alltid temmelig varierende, med gode og dårlige fangst år. Særlig var det vindene som påvirket tilgangen på laks. Fisket var dårligst når sørvind rådet, og best når nordavindene dominerte. Likevel ble utbyttet aldri dårlig i denne tiden, fortalte gamle skolte lapper meg. Det fantes ennå ingen motorbåter, egentlig tømmer fløting forekom ikke, og lakse fiskerne besto utelukkende av skolte lapper. Lakse fisket i Bøkfjorden og Jarfjorden med deres sidegrener skal «den gangen» – før mer alvorlig norsk konkurranse oppsto – ha gitt svært godt utbytte. Det skal ha hendt at man i ett eneste notkast fikk omkring 150 laks, noe som likevel må antas å ha vært et maksimum.

Side 118

PCen hoppet over side 52!

Side 119
PCen hoppet over side 52!

Mens laksefisket pågikk i fjordene, dro de raske mennene og de voksne guttene ut til den åpne havkysten for å fiske torsk, sei, hyse og kveite. Paccvei-lappene synes i denne tiden å ha vært kjent som særdeles driftige fiskere og dyktige sjøfolk, ifølge det gamle nordmenn har fortalt meg. I sine åpne, sydde trebøringer med en drektighet på 80–90 pud, såkalte *troinikor*, synes de å ha maktet å trosse selv hardt vær på åpent hav. Det var nok ingen «launige Fischzügen», for å bruke brødrene Aubels (s. 88) uttrykk, som ble drevet den gang. Jf. Du Chaillu (s. 193).

Før grensetraktaten av 1826 hadde Paččvei-lappene for sitt havfiske to tradisjonelle støtte punkter ute ved havkysten: Vuoddes'vähkk, det vil si Sandhavn eller Pasvik øst for Jarfjord
(jf. Pontoppidan 1795, s. 23), og Tälme eller Kjelmø i Bøkfjorden – på skolte lappisk kalt «kiess'mier'-šillem'paihkk». Særlig den førstnevnte plassen har beviselig flere hundre år gamle tradisjoner og utgjorde tidligere for Paččvei-lappene lignende base som Boris-Gleb senere; der fantes både kapell og skole (Schnitler 1744, Keilhau 1827). Samene hadde også her sine egne stuer og stabbur, hvor fiske redskapene ble oppbevart om vinteren – «det fantes ikke tyver i distriktet den gang».

1) *Sandhavn har av Paččvei-lappene siden langt tilbake vært brukt som sommerbo plass under havfisket. Lillenskiold omtaler for eksempel i 1698 [I, 7 (17)] at «Pasvig-finnene avlegger fangsten ved skipets ankomst til Sandhafnen uti (østre) Pasvig». Dette må forstås slik at det norske handels monopolet mer eller mindre regelmessig sendte oppkjøps fartøy til Sandhavnen, noe som igjen forutsetter at lappene der hadde et fast og regelmessig fiskested.*

Side 120

PCen hoppet over side 52!

Lappene drev til og med en ganske anselig båt byggeri der i perioder med stormfullt vær, når de ikke kunne fiske ute på havet. Stedet ble regelmessig besøkt av fiskekjøps fartøyene til den Finnmarkse monopol handelen; senere hadde også de russiske sjøfarende handelsmennene, de såkalte pomorene, oppkjøpsfartøy stasjonert her.

Dersom tradisjonen taler sant, skal blant annet et Pomor fartøy under Krimkrigen ha blitt kapret av engelsk mennene i den nærliggende Valttvuonn. For «mer enn 75 år siden» hadde to Paččvei-familier sitt sommer viste ved Salttem'vuonn (Bazarnaja).

Her utspilte det seg et drama med ugjernings menn, hvoretter stedet ble forlatt. Vuoddes'vähkk var tidligere også base for siidaens laksefiske på de nevnte lakse fiskeplassene. Keilhau anfører dessuten at han i 1827 (s. 55) traff Paččvei-lapper ved Vuorjemi som fisket laks i elven. Kraft skriver i 1835 (s. 595): «Det egentlige Pasvig, som også kalles Sandhavn, bebos av Pasvigs finner, omtrent 20 familier, under vårfiskeriet, hvoretter disse om sommeren oppholder seg i Jarfjord og Kjøfjord for å drive laksefiske, da de om høsten drar til sin lengre inne i landet beliggende vinterby, hvor de forblir til kyst fiskeriet kaller dem ut til sjøen.»

Ifølge Reineckes opplysninger (s. 197 f.) synes lappene i 1833 ikke å ha oppholdt seg i Vuoddes'vähkk (Становище Песчанное), men 16 verst derfra i Jarfjorden.
Ifølge Schnitler (protokoll 14/12 1744) pleide Paččvei-lappene å fiske torsk ved Sandhavn; på vestsiden fantes en russisk skole eller et kapell, og den russiske presten fra Kola kom dit for å undervise lappene. Kobbefjorden brukte disse lappene til selfangst siden arilds tid.

I 1827 brukte ifølge Keilhau (s. 46) Paccvei-lappene Sandhavn som sommer fiskeplass; der sto det da (s. 54) et dusin hus og et lite kapell. Keilhau la merke til flere halvferdige båter som i Sandhavnen ble bygget av materialer lappene hadde brakt med seg fra skog traktene. Ifølge en antegnelse fra 1790 (Det Finmarkske Magazins Samlinger, bd. 219) var Sandhavn i Pasvik var omgitt av skog. Nå er området fullstendig avskoget. Jf. Vargas Bepemar.

(II, s. 145)

1) *Av et tingprotokoll i Vadsø 14. august 1713 fremgår det at «det har været gammel Skik at de [Pasvigs Finner] har faat rede Penge for Lax, Tran og 1/3 Tørfisk og Varer for 2/3 Tørfisk.» Lappene klaget over at kjøpmannen (i Vadsø) ikke hadde handlet i samsvar med dette og ikke i tide skaffet dem salt. «Skal herpaa ei raades Bod, foraarsages de at forlade Finmarkens Handel og igjen antage sin ryske Handel.» (Utdrag av Vardøhus lens justis protokoller).Harøe nevner i 1683 «Jarfiorden, hvor borgerne af Kiberg bruger Handel med Rydske Finner af Pasvig».*
2. *Jf. Hans Paus (Ny kgl. saml. nr. 1556) kart, «Korshavn».*

Side 121

PCen hoppet over side 52!

Gjennom grense traktaten av 1826 mistet Paccvei-folket de jure retten til havfiske på den norske kysten; i protokollen av 18/8 1834 tilkjenner nemlig Norge disse lappene rett bare til laksefiske i norsk territorialt farvann på steder som de av gammel sedvane hadde benyttet seg av.

Imidlertid har den norske regjeringen med opplyst liberalisme latt nåde gå for rett, og så vidt jeg har kunnet bringe på det rene, har det aldri blitt lagt hindringer i veien for Paccvei-lappenes strengt tatt egenmektig fortsatte havfiske fra Vuoddes'-vähkk. Heller ikke ble det nedlagt noen protest i anledning av at også lapper fra Suenjel siida pleide å møte frem der for å fiske sammen med Paččvei-lappene.

Side 122

PCen hoppet over side 52!

Temmelig regelmessig ser det derfor ut til at skoltene har fisket her ute ved havkysten også etter at grense avtalen ble inngått i 1826; alt etter hvor fisken sto (og når det gjaldt å bedømme dette, synes våre skolter – etter hva gamle nordmenn har fortalt meg – å ha vært mestere), dro troinikene enten ut fra Vuoddes'vähk eller Tälme (henholdsvis Spiker holmen). På den førstnevnte øya fantes det ennå for en generasjon siden en stue som tilhørte skoltene.

Enda omkring 1880 – og etter at hval fabrikken var nedlagt – fisket Paččvei-lappene torsk ute ved Pasvig-Sandhavn, ifølge opplysninger som Krišan Titoff har gitt meg. På den tiden hadde imidlertid lappene ikke lenger noen stuer der borte, men bodde i en gammel torvgamme som sto på Titoffs tidligere hjemland.

Havfisket ble av Paččvei-lappene drevet langs kysten helt bort til Vuerjem, som oftest til og med helt til Ainne Suolla (Henøene), Heinäsaaret. I sist nevnte tilfelle oppsto det ofte konflikter med Peáhccam-lappene, som ikke ville tillate en overskridelse av den fra gammel tid gjeldende grensen mellom sitene, hvilken gikk ut i havet ved Vuerjem jokks munning.

Med Neiden-lappene, som ikke skal ha drevet havfiske i større skala og som i alle tilfeller holdt seg ved Neidenfjorden og Bugøfjorden, fortelles det at det ikke oppsto tvister om fisket.

Side 123

PCen hoppet over side 52!

Med den norske fisker befolkningen synes det heller aldri å ha oppstått konflikter på grunn av havfisket. I senere tid, fra begynnelsen av 1890-årene, pleide også unge skolter å delta i vårfisket i Nordvaranger, i Kiberg og Vardø.

Skoltenes fiske fra troinikene foregikk med iver og energi. Mannskapet besto av 7–8 personer, og når «lina» – langreven – ble halt inn, måtte arbeidet gå raskt. Når reven kom inn på den ene siden av båten, ble fisken tatt av og nye agn satt på umiddelbart, slik at linen straks kunne gli ut i havet igjen over den motsatte ripen.

Også havfisket skal tidligere ha vært svært innbringende for lappene; båtene var ofte «fulle av fisk». Men selv om fisket var godt, var prisene den gangen lave. En god pris ble ansett å være når man av Pomorene for eksempel fikk 1 pud mel for 2–3 pud laks. Lappenes krav til livet var imidlertid ennå ikke store på den tiden.

På 1850–60-tallet – lenger tilbake rekker ikke de personlige opplysningene jeg har kunnet få – var lappenes kosthold i Paččvei svært enkelt. Det besto hovedsakelig av kjøtt, fisk og vann. Mel ble bare brukt på de store høytids dagene. Mel beholdningen for vinteren var for en familie ikke større enn at man ved flyttingen til høst- og vinter boplassene kunne frakte den opp i en skjorte erm eller et bukseben.

I stedet for mel brukte man «piehc» eller «piehc'kuolmas», det vil si mel eller gryn av furuens kambium (innerbark). Dette ble blandet inn under kokingen i kjøtt- eller fiske kraften og dannet en nærende suppe. (A. Ziegler, s. 114 f., mener at bruken ikke bare skyldtes økonomien, men at lappene anså det som et forebyggende middel mot skjørbuk.) Slik barke mel ble ennå laget i 1910 av en av mine venner i Paččvei, men nå blir det bare av og til importert fra Suenjel.

Bær ble brukt i store mengder i supper: kråkebær, tyttebær, multer og blåbær – men aldri einerbær. Drikken besto av kaldt vann (uten tilsetning av kråkebær, slik som i mange andre samiske områder; jf. Linné, Lachesis II, s. 30). Multene har lenge vært kjent her oppe som middel mot skjørbuk; jf. Lagus (s. 352), Wessel, Ambrosius, s. 7, gamle brev, s. 49.

Til forrådene hørte også brennevin, men familiefaren var sparsom med det – et halvt anker skulle rekke i to år. Som varm drikk hadde man en slags te kokt på blader og blomster av tyttebær, mjødurt (Spiraea ulmaria) eller knusk.

Side 124
PCen hoppet over side 52!

Sukker var en sjelden vare, og kaffe var ukjent. For 60 år siden ble ekte te regnet som en stor luksus. Rein simlene ble melket alminnelig i Paččvei-siidaen helt til for en generasjon siden (melkingen opphørte for omkring ti år siden). Melken ble drukket fersk eller som surmelk, «lahcce-melkk». Derimot forekom det verken oste- eller tørrmelk produksjon i Paččvei-siidaen. Man kan sammenligne lappenes kosthold i 1802 hos v. Poschmann (I, s. 189 f.) og i 1813 hos Moltshanoff (s. 38).

I ungdoms tiden til de eldste nålevende Paččvei-lappene besto kosten hovedsakelig bare av det deres egen fangst og jakt ga dem. Av sjødyr er det imidlertid bemerkelses verdig at skoltene aldri spiste delfin eller kjøtt av hval og sel. Seltran, som for eksempel de vestlige fisker lappene skal ha fortært i store mengder som et særlig styrkende middel (jf. for Sør-Varangers samer Hjeltberg, se Hammond), forteller tradisjonen at skoltenes forfedre aldri spiste. I gammel tid skal det ha vært som nå, nemlig at maten helst ble spist fersk og «omhyggelig (!) beskyttet mot å bli bedervet». Fisken ble tørket, eller den ble saltet ned i stein groper kledd med never og dekket med stein – de såkalte *puorn* – slik at revene ikke kunne komme til den. Der kunne den oppbevares lenge uten å bli dårlig, til den trengtes om vinteren. Flere steder i området finner man ved mer avsides liggende innsjøer slike groper.

En spesiell delikatesse ble imidlertid også laget blant Paččvei-lappene: De pleide å legge fisk ned under tang ved havstrendene, og etter noen dager «ble fisken myk uten å surne» og ble spist med velbehag. Kjøtt – særlig av villrein og elg – ble lagt ned i kilder eller i innsjøer og fikk ligge der en uke eller noe mer, slik at kjøttet «surnet noe». Slikt kjøtt, «lann vuažž», ble regnet som en delikatesse i Suenjel. Å dømme etter stedsnavn sammensatt med *lann* synes dette også å ha vært tilfelle i Peáhccam. Paččvei-lappene sier derimot at de ikke særlig satte pris på slik mat. Beholdningen av utenlandske varer skaffet Paččvei-siidaen seg i ungdoms tiden til de eldste nålevende lappene hovedsakelig gjennom byttehandel med Pomorer i Vadsø havn.

… fremfor øl eller brennevin. Ifølge Barentz (de Veer, s. 517) ble kvas brukt som drikk allerede i 1595 på Murmankysten.
Videre fremgår det av Lillienkiold at samene samlet kråkebær til vinterbruk – noe de da Martinière trolig har ment når han skriver at samene brukte einerbær.
Når det gjelder Enare-samene, se Wahlenberg (s. 48), J. Feldmann (I, s. 437) og Rosberg (s. 116). Allerede Francesco Negri omtaler barkmel (savmel). Se også Sommier (Osserv., s. 130), v. Schubert (II, s. 388) og Leem (s. 127). Barken (kambiumlaget) ble flådd av unge furutrær i juli og august og lagret både til mennesker og sauer. Se også H. R. Sandberg: Finska Forstför. Medd., bd. XII, s. 174 (en tid fantes det også en pomor i Renøsund i Bøkfjorden) eller handels mannen Jordan, som var bosatt på Kjelmøya, eller Andreas Esbensen i Vadsø..

Side 125

PCen hoppet over side 52!

Først da handels mennene Figenschou og Taraldsen (på slutten av 1870-tallet) bosatte seg i distriktet, den første i Kirkenes og den andre i Jarfjorden, begynte lappene med minutt handel der. Og fra samme tid — sier de gamle skolte lappene — begynte kravene til kost holdet stadig å øke når det gjaldt de fremmede, nå lett tilgjengelige varene, som tidligere bare kunne kjøpes på vintermarkedene eller om sommeren. Bruken av mel og hirsegryn, te, sukker m.m. kom nå ganske snart i alminnelig bruk, og de gikk i løpet av kort tid over til å bli nødvendighets artikler av første orden.

1) Ifølge Wahlenberg (s. 52) fantes det også omkring år 1800 en russisk handelsmann i Boris-Gleb. Når det gjelder Neiden, se s. 219. I første halvdel av 1800-tallet synes byttehandelen med pomorene å ha vært dominerende.
2) Jf. Th. M. Fries (1865, s. 109) om markedet i Karlbotn i desember 1863.

Side 126
PCen hoppet over side 52!

Lappenes kost, som tidligere i hovedsak besto av fisk, kjøtt og barkgrøt, ble nå etter hvert erstattet av retter laget av mel og gryn samt te, som snart – sammen med fisk – kom til å utgjøre hovedføden. Kjøttet ble derimot etter hvert en luksusvare i den lappiske husholdningen.

Etter at kolonistene hadde flyttet inn i Petsamo (ca. 1870), begynte også «brennevins drikkingen» å florere i distriktet (tidligere fikk man sitt brennevin i Vadsø), og det økende drikkeriet innledet «hullutuksen aika» (utskeielsens tid). Kvas trådte i stedet for vann som drikk til maten. Jf. Rabot (1890), Itkonen (1921).

Vi kan således konstatere ut fra Paččvei-lappenes egne skildringer at de på 1870-tallet hadde stiftet nærmere bekjentskap med en ny husholdnings form, som nådde dem fra havsiden: den gamle natural hus holdningen og bytte handelen, som inntil da hadde vært rådende i det gamle lappiske samfunnet, begynte gradvis å vike for en økonomi basert på penge husholdning. Dermed innledet Paččvei-siten en omdannings fase, hvis vidtrekkende sosiale konsekvenser vi snart skal bli kjent med.

Fisket ute på havet og i fjordene ble av lappene vanligvis avsluttet ved Iljadagen (20. juli gammel stil), men var fiskeåret godt, kunne sesongen – etter et kort opphold – strekkes helt inn i august. Avbruddet skyldtes at lappene den 1. august gammel stil regelmessig holdt ting – «Sobbar» eller «Norraz» – i Boris-Gleb, og det var selvsagt at alle husfedre ønsket å delta i behandlingen av de ulike sakene (mer om dette senere).

Familiene vendte også tilbake til Boris-Gleb ved Iljadagen, som fra gammelt av var et fast oppholds sted under Paččvei-lappenes flyttinger til og fra havet. Allerede Lillienskiold nevner i 1698 Boris-Glebs kirke og «Finnesædet» der, og senere finner vi stedet omtalt av de fleste beskrivelser fra disse traktene – Schnitler 1744, Fries 1857 (s. 14), Wulfsberg 1867 (s. 28), Friis 1871, Reusch 1895 (s. 93) m.fl. – som en regelmessig benyttet stasjon under flyttingene.

I Boris-Gleb ble lappene værende etter tilbake flyttingen fra havet i minst et par uker. På tinget deres ble det nå valgt både delegerte til det årlige store deputert møtet, Kola-Sobbar, der alle siter i russisk Lappland var representert (mer om dette senere), samt sitens egne funksjonærer for det kommende året (også dette omtales senere).

Her ble det fisket laks nedenfor Keuijjes-fossen (se fig. 26). Her ble husholdnings fisken tørket, redskapene reparert, bedriftene ble lagt opp, troikaene ble stelt og gjort klare for vinteren, og en og annen ny båt ble laget[1]) — jf. fig. 16, 25.

1) Boris og Glebs kirke ble innviet allerede 24. juni 1565 (Johnsen, s. 83).
2) Lillienskiold omtaler i 1698 [I, 8 (20)] Boris-Gleb og «i den elv …»

Side 127
PCen hoppet over side 52!

Havfiske troikaene ble stelt og gjort klare for vinteren, og en og annen ny båt ble laget[1]) — jf. fig. 16, 25. Man drev fiske med bevegelige garn i elven. Skohøy ble tilberedt. Så gjaldt det å før tilbake flyttingen til innlandet ordnet man med vinter forrådene; det manglet alltid noe i lappe husholdet, og mangelen var man nødt til å fylle før det skred til oppbrudd, for der inne i landet kunne man intet kjøpe.

fanger de Pasvigske finnene deres laks», noe som kan oppfattes slik at denne laksen ble brukt til husbehov.

3. *Laksefisket i Keuŋjesfallet ble ofte bortforpaktet til engelske sportsfiskere; slik var tilfellet i 1874 (se fig. 30) og i 1882 (FRIIS, 1882, s. 74). BOCHAROFF (1883, s. 20) omtaler at fossefisket i 20 år hadde vært bortforpaktet og ga en inntekt på 4 rubler per [mannlig] individ. Ifølge HALLSTRÖM (1911, s. 248) innbrakte forpaktningen ca.*

1600 kr fra malmselskapet i Sydvaranger. I 1913 betalte, ifølge NIKOLJSKIJ (1913, nr. 22, s. 987), engelskmenn 600 rubler i året for fisket. I årene 1919 og 1920 var forpaktnings avgiften 1500 kr i året. Ifølge lappene hadde finnen «Joki-Erkki» forpaktet fisket for ca. 50 år siden og anlagt en pata; det samme var tilfellet med nordmannen «Tana-Isaksen» for 40 år siden. Ifølge S (Matka …, s. 28) innbrakte forpaktningen for Keuŋjes 1000–1200 mark.

4. *MATM. (1851, s. 50) omtaler at den 23/8 var så å si alle menn sysselsatt med å bygge båter i Boris-Gleb, idet de med tykt snøre sydde sammen fugene.*

Side 128

PCen hoppet over side 52!

Noen særlig hast behøvde lappene heller ikke gjøre seg, for nettene var ennå korte, og før de var blitt mørke, gikk det ikke stort med fisk i garnene i innsjøene.

Det kunne derfor også hende at flere lapper, når fiske prisene var gode i Norge, ennå gjorde en tur bort til det åpne havstykket for å fiske sei. Andre lapper fløtet ned tømmer og ved, som de avhendet til nordmennene, og gjorde seg en god fortjeneste på det. Imidlertid inntraff til slutt, etter mange forhindringer, oppbruddet i løpet av en av de første dagene i september. Lappene begav seg nå med sitt pikk og pakk oppover elven, rett til de respektive høstfiskeområder som de ulike familiene hadde bruksrett til etter lappenes tings særlige bestemmelser (herom senere). Båtene var lastet til randen, ofte så dypt at sauene ikke lenger fikk plass i dem, og man var derfor tvunget til å drive dem frem langs breddene.

Hva disse høstfiske områdenes beliggenhet og beskaffenhet angår, bør kanskje allerede her bemerkes at det innen siidaen hadde utviklet seg den sedvane at visse familier, med utelukkelse av alle andre, år etter år disponerte over bestemte innsjøer eller deler av innsjøer, mellom hvilke delområder nøyaktige grenser var fastsatt av lappenes ting. Det var kategorisk forbudt å fiske i andres vann uten først å ha oppnådd tillatelse; overtredelser ble i så fall dømt av lappetinget etter de samme prinsipper som for grove lovbrudd.

Da det imidlertid hendte at enkelte familier økte så sterkt i antall at fiske vannenes avkastning ble knapp for dem, mens antallet innen andre familier var gått så langt ned at det fantes overskudd av fiskevann innen deres del områder, foretok lappetinget stundom en omregulering av grense forholdene mellom familiene. Tradisjonene blant lappene forteller videre at en meget gammel hevd hadde vært gjeldende for de ulike fiske områdenes avgrensning, og de ulike familiers bruksrett til del områdene ble sjelden endret.

Når det gjelder selve høstboplassene, synes i hovedsak det samme å ha vært tilfelle. Ved valget av selve boplassens beliggenhet gjaldt hos det nomadiserende natur folket de samme hensyn som trolig hadde vært bestemmende allerede i steinalderen: at den med hensyn til sesongens næringer skulle være mest mulig sentralt beliggende ved en god ferdselsåre, og boplassene kom derfor gjennom århundrene til å innta omtrent

samme beliggenhet. Kortere flyttinger av stuen eller kåte på boplassene ble dog stundom foretatt, når fordi skogen og brenselet i omgivelsene hadde tatt slutt.

Side 129
PCen hoppet overside 52!

Det er sannsynlig at det nettopp var de grønne engvollene på forlatte høstboplasser som lokket de finske nybyggerne til å bosette seg i Pasvikdalen, ettersom de ga en nokså god høyavling for de fastboendes husdyr (kolonisten Kivilompolo ved munningen av Kürnék'jokk i 1851, Salmijärvi-finnene suksessivt etter 1867, Rova-gårdene noe senere). —Paĉĉvei-lappenes høst boplasser eller høst fiskeplasser – šöxč'paihkk – som man alltid flyttet til fra elve munningen med båt, og som derfor lå ved hoved elva, fordelte seg for omkring 30 år siden slik mellom familiene:
Gi beskjed dersom du ønsker språket gjort mer moderne eller mer tilpasset dagens bruk (for eksempel «finner» i stedet for «lapper.

1 Vales'jaur – Jorofei Afanasjeff.
2 Nedre del av Kuešš'jaur – Alexander Afanasjeff.
3 Øvre del av Kuešš'jaur – Stepan Afanasjeff.
(Aihttsuelo var felles for nr. 2 og 3.)
4 Nedre del av Salmijärvi (boplass Aihttsuelo), videre til Saarikoski –
Gerasim Afanasjeff.
5 Øvre del av Salmijärvi (boplass ved Uc Menekàžas utløp) –
Karp Ivan Ljätoff.
6 Reämal'luobbal, Puare'jaur og Čuonni'jaur –
Karp Ljätoff.
7 Päžjaur – Sergej Gerasimoff
(sjøen er dårlig; S. G. har flyttet inn fra Njueht'tjaur).

Side 130
PCen hoppet over side 52!

8. Cievve'suelo, Vaggatem og Ruccjaur med de små sjøene på norsk side.
   Nesten alle Feodotoffene og Jefim Titoff.
9. Pai'jan'kiedd (1 km nedenfor Takolan Mikko)
   Ruccjaur, Titoffene, Vassilij Ljätoff og Maxim Feodotoff.

På høst boplassene ble husholdningene værende helt til vassdragene begynte å fryse til og snøen hadde lagt seg.

Vi skal nå forlate familiene på deres høstboplasser og i stedet interessere oss litt for rein flokkene, som ble «sluppet på vidda» da kalvingstiden var over, omkring 1. juni. Siden hedenhøys tid hadde det vært vanlig at Paccvei-reinene ved sommerens begynnelse vandret nordover og spredte seg over de kjølige kystfjellene og de tilgrensende øyene, der havets vinder blåste gjennom kløfter og skar. Når høsten nærmet seg, begynte reinene av egen drift å samle seg i mindre flokker, som samene passet på ved bestemte dalsøkk som reinene hadde for vane å trekke gjennom.

Side 131
PCen hoppet over side 52!

På denne måten samlet de etter hvert stedets reinflokker, som ble ført opp til lavbeitene inne i landet før reinens brunsttid inntraff i første del av oktober.
Ved grense avtalen av 1826 ble denne gamle retten fratatt lappene de jure. Men også i denne sammenheng tolket de norske myndighetene lovens bokstav svært fordomsfritt og praktisk. HELLAND (II, s. 160 f.) skriver om Paččvei-lappene:

De skolte lappene som om høsten og den første delen av vinteren holder til spredt på ulike steder i hele Pasvikdalen, samler alle de omkring vandrende tamme reinene og vokter dem. Når vinter føret setter inn, får hver nordmann sin kjørerein utlevert mot betaling av 2 kroner for innsamling og vakthold.

Dette er en inntektskilde for skoltene, og det er bra at de i dette arbeidet er ærlige. Hver vinter kommer således også nordmennenes kjørerein hjem. Still tiende har det, til tross for alle reglementer, utviklet seg en praksis til nytte for begge parter. Fra russiske myndigheters side legges det ingen hindringer i veien for at rein som tilhører nordmenn får bruke sommerbeitene i Russland. Når reinene er kjøpt fra skolte lappene og bærer deres merker i ørene, og på den annen side har de norske myndighetene vist klok toleranse når det gjelder skoltenes rein som er blitt påtruffet på norsk område.

Livet ville bli uutholdelig for grense befolkningen på begge sider av Pasvik, dersom det ikke ble vist toleranse i denne sammenheng, eller dersom man gjennom klager ga øvrigheten grunn til å gripe inn. Så lenge reinen er det viktigste transport middelet om vinteren i disse traktene, er nordmennene og skoltene tvunget til å stå i et gjensidig avhengighets forhold.

Skolte lappene forsyner Sør-Varanger med kjørerein. De norske flytt lappene, som med hjorder på mange tusen rein hver vinter tilbringer noen måneder på Sør-Varangers fjell, oppholder seg hele sommeren med dyrene sine i Nord-Varanger og kommer til fjellene i Sør-Varanger først fram mot jul, eller lenge etter at det er blitt fullt vinterføre. Til de norske flytt lappene vil man nødig betro sine rein, for fjell lappene kan i de store hjordene med sammen blandede rein bare med vanskelighet holde rede på sine egne dyr – og enda mindre på andres. Skolte lappene anses også som ærligere enn fjell lappene.

Også etter 1826 pleide derfor størstedelen av Paččvei-reinene å beite ute på kystfjellene, dels ute på Holmengrå-halvøya, dels på landet øst for Jarfjorden: Mallja'njarg og Vuorjem'čierr. Noen lapper forsøkte også å holde reinene sine over sommeren på den lille øya Tälme (Kjelmøya), dit reinene ble fraktet over i en «troinik» i stille vær; omkring 20 rein i hver båtlass. Tälme var imidlertid i senere tid en altfor liten ø med tanke på reindriften; beitet var altfor knapt til at et større antall rein kunne trives der. De magret, og kalvene ble små, og derfor opphørte rein trafikken dit allerede for et halvt århundre siden. At Sällom (Skogerøya) skulle ha vært brukt som reinbeite av Paččvei-lappene, vet deres egne tradisjoner ikke lenger å fortelle noe om.

Side 132
PCen hoppet over side 52!

KEILHAU (s. 47) oppgir imidlertid i 1827 at Paččvei-reinene beitet på Skogerøya og andre steder ved kysten. Et mindre antall av Paččvei-reinene, tilhørende de såkalte *Paijnik*, det vil si lapper som hovedsakelig holdt til i de øverste delene av sitens område, ble likevel også i eldre tid holdt tilbake inne i landet. Slik at eierne kunne unngå bryet med å delta i innsamlingen av rein i de vanskelig gjennom søkte, bratte og opprevne kyst fjellene. Disse Paijnik-reinene holdt seg etter kalvingens slutt hovedsakelig på nåværende norsk område ved Vaggatem. De beitet her sammen med Pasvik-lappenes enarerein i områdene Čornjaur og Nämijaur.

I største forståelse samlet og skilte Paččvei- og Pasvik-lappene reinene sine ennå for omkring 60 år siden. De hadde til og med en felles møteplass ved Šessjaur, på norsk side av Čorn'oaiv, hvor det til og med var blitt oppført et blokkhus av lappene.

Med tiden utviklet det seg en vane hos reinene at de etter at mygg plagen avtok, av seg selv søkte tilbake til lavbeitene i de indre delene av sitens område. Det synes som om det ikke engang pleide eller behøvde å finne sted noen såkalt etter sanking i kyst fjellene. Allerede i september skal således sitens rein bestand ha befunnet seg nokså fulltallig spredt over de indre delene av området.

Side 133

PCen hoppet overside 52!

Paččvei-sitens samlede reinflokk har etter det man kjenner til aldri vært særlig stor. De gamle mennene i Paččvei-siten forteller vanligvis at det tidligere fantes mer rein

enn nå, «og reinene var da større – likesom mennene også». Noen bestemte tall husker samene som regel ikke; bare i ett tilfelle nevner de at omkring år 1867 hadde reintallet innen siten nådd sitt høyeste nivå i manns minne, og det steg da til mer enn 2000 fullvoksne dyr. Etter denne tiden inntraff en stor ulve invasjon som herjet hardt blant reinene. Noe senere kom det en fastboende familie inn i dalen som stjal rein.

På 1880–90-tallet, som det her særlig er tale om, torde det samlede reintallet innen siten ikke ha oversteget 1500 rein som var mer enn ett år gamle. Det største antall rein noen Paččvei-lapp skal ha eid, utgjorde ifølge det skog forvalter Klerck i Elvenes har fortalt meg, nærmere 1000 (jf. fig. 30). Lappene hadde altså omkring tiden for «høstjohanne», 29. august etter gammel tidsregning, installert sine familier på høst boplassene – čöχč'paikk. Mennene forlot imidlertid snart igjen sine familier, for nå begynte den såkalte rein innsamlingen.

Mens kvinner, barn og eldre ble igjen for å tilberede familiens års behov av skohøy – käme-suein – samt fiske og salte ned hus holdningens vinterbehov av fisk (innsjø fisken ble ikke tørket innen siten), dro alle arbeidsføre menn til den møteplassen («lett-saije») i den sørlige delen av området som man på forhånd hadde blitt enig om på lappenes ting den 1. august i Boris-Gleb. Slike møte plasser var Tyiljamvõdda, Vieđnémöš, Páž'ortt eller Šuard med flere.

På disse møte plassene hadde vanligvis også Suenjel-lapper møtt på den fastsatte dagen, og i eldre tider også Peáhccam-lapper– så lenge disse ennå pleide å oppholde seg innen de øvre delene av sitt sit-område (siste gang dette trolig skjedde var i 1904). Etter å ha blitt enige om en felles arbeidsplan dro lappene i mindre grupper ut i ulike retninger og gjennom søkte skogene for å fange inn de over vidstrakte områder spredte rein flokkene. Med de innsamlede dyrene vendte de etter noen ukers tid tilbake til møte plassen.

Her ble flokkene etterlatt under bevoktning (uten gjerde), mens laappene på nytt dro ut for å lete etter manglende reinflokker. Letingen fortsatte helt til praktisk talt alle sitens rein var samlet i én stor hjord. Fra denne hjorden ble så – uten skille hage – Suenjel-lappenes rein skilt ut og ført sørover.

1. *En uskikk som ifølge lappene skal ha hemmet hjordenes vekst i nordsitene, var at man ved gjestebud og lignende slaktet kalver og ikke full voksne simler. Gull simlene lot man ofte leve, fordi de «prydet hjorden». En annen uskikk var jakten på peskskinn, som gikk hardt ut over kalvene. Denne sies å ha tradisjoner fra den tiden da Varanger-hjorder begynte å strømme inn på skolte lappenes område, for flytt lappene ble betraktet som usurpatorer, og på Lappe tinget ble man enige om å anse deres rein kalver som eierløse.*

Side 134

PCen hoppet over side 52, derfor denne nye siden!

De norske «sytnings reinene» ble også skilt ut og holdt under særskilt bevoktning, og ble ført til sine eiere etter at snøføre hadde inntrådt i oktober, dersom eierne ikke selv tidligere hadde møtt frem for å hente dem.

Paččvei-lappene delte deretter resten av den store hjorden opp i mindre grupper etter eierskap, og disse ble holdt under bevoktning under reinens brunsttid. Simlene ble melket av vokterne etter innsamlingen, men bare i liten utstrekning i Paččvei-siten. De oksene som var bestemt til trekkdyr, ble kastrert før brunst tidens begynnelse, og hornene ble hugget av de villere oksene for at de ikke skulle skade eller uroe de andre dyrene. De kraftigste sarvene (avls oksene) ble bevart som avlsdyr; noen av dem ble holdt bundet ved brunst tidens begynnelse som en avls reserve, og ble først sluppet løs når behovet viste seg å kreve det. Alt det lappene har fortalt meg, vitner ubestridelig om at det ennå for tre tiår siden ble drevet en virkelig plan messig reindrift innen Paččvei-siten.

Etter at det ganske krevende arbeidet med rein skilling var fullført og også brunst tiden var over, dro Paččvei-lappene, hver med sin egen reinflokk, nedover mot Pasvikdalen (Patsjokidalen), og hver gruppe søkte seg tilbake til sine respektive høst boplasser for igjen å slutte seg til sine familier. Rein flokken ble deretter alltid bevoktet av hver gruppe i nærheten av høst boplassen.

Side 135

PCen hoppet over side 52!

Side 136
PCen hoppet over side 52!

Ved «kalm'pödd», som lappene betegner den tiden da innsjøene begynner å fryse til og det også har lagt seg noe snø, noe som gjorde flytting med rein mulig, dro lappene til sine såkalte «andre høstplasser», eller rettere sagt førvinterboplasser, som lå et stykke fra elven inne i skoglandet, nemlig (jf. gruppene s. 130):

Väles'jaur – Nieid'jaur – Vãčerjaur,
Kuešš'jaur – Pačči'jaur – Pienna'jaur,
Kuešš'jaur – nedre enden av Kãmaga'luobbals,
Salmijärvi – Saarikoski – Košk'jaur eller Agges'jaur (pörhtt),
Salmijärvi – Reãmal'luobbal – Puara'jaur,
Reãmal'luobbal – Puatrajaur – Čuonni'värr,
Pãž'jaur – et par à 4 km opp mot Laukket'jaur.

Cievve'suelo – Jãrdeš – Kessém'jaur og Čiãkla'värr,
Paijan'kiedd – Kürnék'värr eller Čiãkla'värr (som er omgitt av gode fiskevann: Pjelbb'jaur, Vilgis'jaur, Koj'jaur).

På disse stedene fortsatte lappene å fiske med garn under isen – juŋs[1]) – og drev også med fangst og jakt på fugl og pelsdyr. De store villrein jaktene om høsten, før brunsten, forekom ikke lenger, ettersom villreinen var blitt utryddet i området.[2]) Kvinnene drev med håndsløyd,[3]) jf. fig. 32.

[1]) Jf. LEEM (s. 338).
[2]) Ifølge LAGUS (s. 354) var villreinen i 1770 nesten forsvunnet i Kuolajärvi, og WEGELIUS nevner i 1751 at den var ytterst sjelden i Sodankylä. Jf. også v. SCHUBERT 1823 (II, s. 388).
På 1840-tallet var villreinen vanlig i Imandra-Lappmark, hvor den ifølge v. MIDDENDORFF (s. 171) streifet omkring i flokker på 300–400 dyr. TIGERSTEDT omtaler (nr. 109) at villreinen siden ca. 1873 nesten hadde forsvunnet fra den finske delen av Saariselkä, mens villreinjakt ennå i 1867 (Friis, s. 134) synes å ha vært mulig i Enare. Ifølge B – p6 (s. 43) forekom villrein ennå i 1906 i Kemskij ujezd, mens den syntes å være skutt ut andre steder. Den siste villreinen i Paccvei-sit ble felt for 30 år siden, i slutten av oktober, på Kor'oaiv. Ifølge en pålitelig opplysning ble det imidlertid i 1923 skutt 23 villrein av en flokk på 40 dyr i Suenjels område. Under grense oppgangen i 1921 skal det også ha blitt skutt en villrein på Rastim-fjellet. Ingen av de nålevende Peähccam-lappene har sett en villrein. I Suenjel ble den siste beveren felt for omkring 80 år siden. I Paccvei er det bortimot 100 år siden den siste beveren ble skutt.

Side 137

PCen hoppet over side52!

I slutten av desember ble det igjen liv i de små leirene, for nå forestod flyttingen til vinterbyen, dit lappene lengtet etter å komme tilbake etter adskillelsen fra slekt og venner om høsten. I vinterbyen ventet dem ikke bare glede og hvile, men også nyttige arbeids stunder.

Slik det bør fremgå av det ovenfor skildrede, var livet innen Paccvei-sit ennå på denne tiden, for 40–30 år siden, en rendyrket halv nomadisme med rasjonell drift innen næringene, som også – sett fra lappenes eget synspunkt – var ideelt avpasset etter

natur ressursene gjennom årets ulike tider. Men denne ordningen, som etter alt å dømme (noe som omtales nærmere senere) hadde urgamle tradisjoner, ble kort tid etter forstyrret og til slutt helt ødelagt som følge av ulike årsaker.

Det finnes likevel eksempler på at enkelte eldre lapper helt hadde opphørt med nomadismen allerede i eldre tid. Et eksempel på dette er Illep Afanasjeff, som for 40 år siden var bosatt ved Illep'luχt i Vales'jaur. Han eide både hest, ku og en ishavs fembøring og drev en betydelig ved eksport til Vadsø, samtidig som han fungerte som en slags skogvokter.

Da lavmarkene omkring Sečkajokk-sit etter hvert var blitt nedbeitet, ble siten etter mange overveielser nødt til å flytte vinterbyen. Etter flyttingen ble den liggende ved Köllaž'jokk, 12 km fra Sečka'jokk, hvor den deretter lå i 16 år. Også her ble lavmarkene nedbeitet, og byen måtte derfor flyttes igjen. Dette skjedde i 1904, og etter lappenes ulike beretninger å dømme var det litt før og nettopp på denne tiden at de splittelses tendensene for første gang trådte frem, som siden skulle vokse i styrke og gradvis gjøre slutt på de gamle, natur tilpassede drifts formene innen Paččvei-sits næringsliv, og som til slutt førte til sitens fullstendige oppløsning og nomadismens oppgivelse.

Da lavmarkene omkring Sečkajokk-sit etter hvert var blitt nedbeitet, ble siten etter mange overveielser nødt til å flytte vinterbyen. Etter flyttingen ble den liggende ved Köllaž'jokk, 12 km fra Sečka'jokk, hvor den deretter lå i 16 år. Også her ble lavmarkene nedbeitet, og byen måtte derfor flyttes igjen.

Dette skjedde i 1904, og etter lappenes ulike beretninger å dømme var det litt før og nettopp på denne tiden at de første splittelses tendensene viste seg. Disse skulle siden vokse i styrke og gradvis gjøre slutt på de gamle, naturtilpassede driftsformene innen Paččvei-sits næringsliv, og til slutt føre til sitens fullstendige oppløsning og nomadismens oppgivelse.

Det siste beverboet fantes ved Mãije'-vielm (Majava vuopio), ved den senere Rasti Niilas' gård, Höyhenjärvi. Jf. Charusin (s. 109). På 1820-tallet var beveren ytterst sjelden i Enare, ifølge Sjögren (1828, s. 207).

[3]) Enda for en generasjon siden skal det ha vært vanlig at for eksempel alle tepper — rein — ble laget av ull fra egne sauer på opprettstående vevstol — renn.

Side 138

PCen hoppet over side 52!

Foto Löjtn Rautavaara
Fig. 34. Renbetesland i Paccvei-sit. I bakgrunden Petsamotunturits västliga fjäll. Mikit Ivanowitz fixet bildet med ChatGTP!

Side 139
PCen hoppet over side52!

Av REUSCHS beskrivelse (s. 93) fremgår det at Paccvei-skoltene så sent som i 1895, avhengig av årstiden, oppholdt seg dels oppe i elvedalen, dels nede ved elvens munning, og det samme fremgår av HELLANDS beskrivelse (II, s. 157) fra 1896.

I 1899 bosatte familien Kalinin — som egentlig synes å ha hatt en særstilling, med høst boplass på norsk side i eldre tider — seg permanent i Boris-Gleb.

Noen år senere fulgte familien Krisan Titoff familien Kalinins eksempel, og i løpet av ytterligere noen få år hadde nær halvparten av familiene innen siten slått seg ned fast i Boris-Gleb.

Side 140

PCen hoppet overside 52!

Ved den forestående flyttingen av vinterbyen fra Kollaž'jokk hadde lappene nemlig ikke kunnet bli enige om stedet hvor den nye vinterbyen skulle legges. Følgen ble at siten ble splittet i to grupper, hvorav den såkalte Köngäs-gruppen fulgte Kalinins og Krisan Titoffs eksempel, mens de andre, som utgjorde flertallet av lappene innen siten, slepte stuene sine til den gamle istids delta plattformen ved sammen løpet av Čuonni'jokk og Kãsez'jokk, hvor den nye vinterbyen, Čuonni'-jokk-sit eller Pasrjäsk, ble anlagt.

På dette idylliske stedet, som allerede på lang avstand varsles av det omkring 10 meter høye Čuonni'jokk-keuŋes, ble det også – gjennom de russiske myndighetenes forsorg – oppført en kombinert kapellkirke og skole for lappene (se fig. 35), tydeligvis med det formål å gjøre forholdene så trivelige som mulig for dem og dermed hindre dem i å følge Köngäs-gruppens eksempel.

Av russiske skrifter fremgår det at et antall lapper i Paččvei-sit på den tiden gikk med planer om å få oppmålt jordbruks parseller. Dette kom imidlertid i konflikt med den ny-Petsjengske kloster priorens, arkimandritt Jonafans, storslåtte koloniserings- og industrialiseringsplaner for Patsjoki-dalen.

— Sitens gamle kan ennå fortelle adskillig om den evige …

1. *Den påtenkte bosettingen av lapper ved Ishavet ble imidlertid heller ikke møtt med optimisme fra regjeringens side. THAUVON (s. 25) omtaler en uttalelse fra en russisk tjenestemann, en revisor, som i 1868 besøkte Murman: «Kun suomalaiset ovat näin huonosti vaurastuneet, kuinka sitten voisimme lappalaisten asuttamisesta meren rannalle toivoa jotain hyvää.» (Når selv finnene har hatt så liten fremgang, hvordan skulle vi da kunne vente noe godt av å bosette lappene ved havet?) Dette var og forble også de russiske myndighetenes oppfatning helt til det siste. En av årsakene til regjeringens avvisende holdning synes å ha vært de uklare eiendoms rettslige forholdene i det russiske nord. Forgjeves hadde den opplyste guvernøren v. ENGELHARDT forsøkt å bøte på dette misforholdet, som førte til forvirring både i lappenes og kolonistenes husholdning. Ifølge SHILINSKIJ (1914, s. 657) var lappenes oppfatning at – med unntak av skogene, som var kronens eiendom – skulle avkastningen av land og vann i sin helhet tilfalle dem. De støttet sitt syn særlig på en lov av 1866, ifølge hvilken blant annet landsby samfunn i Arkhangelsk-guvernementet, bestående av tidligere krono bønder, uten innskrenkning skulle beholde den bruksrett til land og andre natur ressurser som hadde tilkommet dem frem til 24. november 1866.Når det gjelder kolonistenes rett til jakt samt fiske i vassdrag og innsjøer «i koloniens nærhet», ble det i en russisk forordning – i det minste allerede i 1876 – fastsatt følgende: «Den 14. mai 1876 høyest stad festede bestemmelse om de fordeler som tilstås bosettere på Murmankysten … 8) Bosetterne gis rett til å drive fangst av ville dyr og fugler, samt å fiske i elver og innsjøer som ligger nær koloniene.» Enhver tildeling av bruksrett til områdets ressurser til kolonistene ble imidlertid i lappenes øyne oppfattet som en usurpasjon av deres urgamle rett. I 1897 besluttet Arkhangelsk-guvernementets komité …*

Side 141

PCen hoppet over side 52!

Striden kom på denne tiden til uttrykk på lappenes ting, der de gamle krevde en ny inndeling av sitens fiskevann, mens de unge stadig mer kategorisk stilte krav om utparsellering av jord, noe de ifølge tradisjonen skal ha blitt «oppmuntret til av styrelsens herrer».

Å slå seg ned på ett sted for hele sin gjenværende framtid var uutholdelig å tenke på, sa en 70 år gammel lapp til meg. Čuonni'jokk-lappene fortsatte derfor også med det tradisjonelle nomadelivet i flere år etter Köngäs-gruppens bosetting.

De gamle lappene gjengir nå med bitterhet den daværende lapp fogden MUHINS advarende ord: Dersom Paččvei fortsetter livet på denne planløse måten, vil det miste både fjorden og innlands vannene, og lappene selv vil da bli landstrykere.

[npucymcmвue]: Da før koloniseringens begynnelse bare pomorer og lapper om sommeren hadde pleid å besøke havskystene, og lappene følgelig uhindret hadde kunnet drive laksefiske, hadde de etter hvert vent seg til å betrakte laksefisket i havet samt fangsten i elver og innsjøer som sin særlige eiendom. Det fantes imidlertid ingen lov som bekreftet en slik rett. Følgelig stod fisket [likesom jakten?] åpent for alle. Lappenes delegerte innleverte i denne anledning en supplik til den dirigerende senat, med bønn om for fremtiden å få enerett til laksefisket, slik tilfellet hadde vært før kolonisasjonsukasen trådte i kraft. De minnet samtidig om at da lappisk jord i 1826 ble avstått til Norge, krevde den russiske regjeringen at bruksretten til laksefiskeplassene i Bøkfjorden og Jarfjorden uinnskrenket skulle bevares for Paččvei-lappene, ettersom det ellers ville bli umulig for dem å sikre sitt utkomme og betale sine skatter. For enkelte fjorder ble det deretter fastsatt som vilkår for kolonisasjonen at nybyggerne ikke skulle ha rett til å fiske laks på steder som fra gammelt av var brukt av lappene.

I 1904 kom det, slik det synes, helt uventet en senats beslutning som tildelte kolonistene rett til – uansett hevd og bestående bruk, og med tilsidesettelse av lappenes interesser – etter eget forgodt befinnende heretter å benytte laksefiskene. Ifølge POLJASSHEFF (1910) fastslo dessuten ukasen av 9. november 1906 at enhver bonde hadde rett til å få sin andel av landsby samfunnets jord utlagt som privat eiendom. Ved å benytte frivillighetens vei (SKILINSKIJ anfører ordene i sitat) forsøkte myndighetene å få orden på den forvirringen som særlig var oppstått ved senats beslutningen av 1904. Men skal man tro SKILINSKIJ, KOZMIN (1915, nr. 1, s. 7) og POLJASHEFF (1910, s. 3), ble anstrengelsene kronet med liten fremgang.

1. *Pseudonymet S (Matka Patsjoella, s. 33) opplyser at det i 1899 skal ha funnet sted «Tschevessuolovakinainen talo ja 4 kesämajaa» (et fast bebodd hus og fire sommer buer på Tschevessuolo). Opplysningen er uriktig, for verken før eller etter denne tid har det eksistert noe fast bebodd hus på denne øya, bare periodevis bebodde stuer. Jf. RABOT (1889, s. 474).*

PCen hoppet over side 52!

Foto Eillisif Wessel. Enerett.
Fig. 37. Vaggetem med Kalku'oaiv i fonden. Paččvei-sit
Mikit Ivanowitz fixet og farget bildet med ChatGTP.

Jeg har forsøkt å finne ut hva som, etter samenes egen oppfatning, kan ha vært den egentlige årsaken til at Köngäs-gruppen forlot sine forfedres halvnomadiske liv. Lappene minnes at det på den tiden da utskillingen skjedde, «rådet en alminnelig uro i siidaen», og en av grunnene til dette var at antallet familier hadde økt. Derfor forventet man at tiden snart ville komme da man «ble nødt til å prøve noe nytt», for å «finne nye måter å dekke behovene på», siden de gamle næringskildene ikke lenger ble ansett å kunne forsørge hele siidaen.

Forklaringen har utvilsomt et visst preg av filosofisk konstruksjon, men jeg tror likevel at det ligger noe sant i den. Problemet var altfor alvorlig til at rene bekvemmelighetshensyn – slik mange reisende, som med overfladiske blikk har betraktet Köngäs-skoltenes elendighet, har hevdet – kunne ha vært en avgjørende faktor.

Lappene fremhever også som en medvirkende årsak til bosettingen den omstendigheten «at reinene ikke rakk til for alles flyttinger». Det er dessuten klart at havfisket også lokket samene, for, som de selv sier, etter at de to nevnte handelsmennene etablerte seg i Sydvaranger, skjedde det et stort oppsving i havsfisket, fordi man nå til enhver tid hadde sikre avsetningsmuligheter.

Til slutt skal lappene (jf. dog BUCHAROFF) nettopp på denne tiden ha oppdaget en ny inntekts givende binæring, nemlig yrkesmessig uttak av tørrfuru og også noe bjørk, som de solgte i Norge med god fortjeneste, for Russland holdt lave priser. De ti første lassene med furu kunne lappen ta gratis; for de øvrige furu trærne betalte han opptil 5 kopek per stykk dersom de var store, men bare 3 kopek for mindre tørr furuer.

Også molte plukkingen (sic!) skal ha lokket lappene til å holde til på ett og samme sted om høsten, etter at den norske multe eksporten («moltegrøt») til USA begynte å ta seg opp og prisene steg.

Videre var en av årsakene at man etter hvert som kolonisasjonen tiltok, ikke lenger var sikker på å finne igjen de gjenstandene som var blitt etterlatt til oppbevaring i herbreene på de ulike etappeplassene når man vendte tilbake til dem; «øde-markens gamle hederlighet var på vei til å forsvinne.» Slike er nå lappenes alminnelige oppfatninger om årsakene til bosettingen ved Köngäs.

1)Den tidligere ofte omtalte handelsånden hos de såkalte russiske lappene (DE LA MORTRAYE, II, s. 379; SJÖGREN, 1828, s. 202; CASTRÉN, I, s. 131) er her bemerkelsesverdig nok helt forsvunnet. Kolportasje handelen, som jo i alminnelighet pleier å være et fremtredende trekk blant nomader, skal ha opphørt for 40 år siden, da Karp-Vask (Vassilij Ljätoff) i Paččvei og Moissej-Jak i Suenjel døde. Disse handlet med pelsverk og tekstiler, fortrinnsvis i Norge.

DCen hoppet over side 52.

I undertonen kan man ane at en uklar følelse av krav på noe bedre enn hittil hadde oppstått i samfunnet. For å få de mer personlige syns punktene frem har jeg forsøkt å finne ut hva den egentlige ytterste årsaken var til at nettopp Krisan Titoff oppga flyttingene. Årsaken, sa han, var nok at det på den tiden var blitt vanskelig å livnære seg; reintallet hadde minket, og fisket i innsjøene var blitt mindre givende, slik at man da ble nødt og tvunget til å forsøke å fylle manglene i husholdningen gjennom daglønn.

Under slike forhold ble det jo vanskelig fortsatt å kunne flytte innover i landet, ettersom flyttingene tok hele familiens krefter i bruk. Også utsikten til å finne arbeids fortjeneste inne i landet var mindre enn ved kysten.

Imidlertid viste det seg, sa Titoff, at det med årene ble vanskelig å balansere husholdnings utgiftene selv når man bodde i Boris-Gleb, det vil si selv om man var nærmere handel og samkvem i Norge. Laksefiske plassene ga mindre enn før. Lappene antok til å begynne med, slik de norske fiskerne også gjorde, at hvalfangsten var årsaken til det dårlige havfisket, men når det gjaldt laksen, skyldtes det nok, sa Titoff, at norske kilenøter begynte å opptre i stadig større antall i åpningene ved strendene mellom lappenes laksefiske plasser.

Lappene resignererte imidlertid og levde i håpet om bedre fremgang senere. Torske fisket gikk likevel ytterligere sterkt tilbake; dels inntraff det for omkring 20 år siden en periode med dårlig tilgang på fiske stimer i havet, dels begynte selen å gjøre store ødeleggelser i fjordene. Med sine upraktiske *troinik'er* kunne lappene snart heller ikke lenger ta opp konkurransen med den norske befolkningen, som i alle henseender var bedre utstyrt med gode båter og dyre, men hensiktsmessige redskaper. Nå hjalp verken flid eller energi lappene – de kom avgjort til kort i konkurransen.

For 20–19 år siden begynte samene derfor i stor utstrekning også å oppgi fisket på laksefiske plassene. Etter verdenskrigen var selen borte. Nå fikk man på den ene siden igjen rikelig med fisk ute i havet. Men på den andre siden var det nå bekymrings fullt med avsetningen, etter at pomorhandelen var opphørt ved den russiske bolsjevik regjeringens bestemmelse.

Bare tørrfisk ville de norske oppkjøperne kjøpe til rimelige priser. Fersk fisk hadde derimot avsetning bare som kokefisk i Norge, 5–7 øre per kilo.

«Om bare pomorene kom tilbake, da ville både lapper og nordmenn igjen bli lykkelige.» Det ble altså fra år til år stadig vanskeligere for samfunnet i Boris-Gleb, fortsatte Titoff. Men det virkelige elendigheten lærte lappene først å kjenne i 1923, da arbeids-…

1) Jfr. GOLUBTSOFF, s. 75.

Side 145

PCen hoppet over side 52.

Det var mangel på arbeid i Norge, og nordmennene ville ikke lenger ta imot skoltene til daglønns arbeid der. «Da sultet vi.» Den 70 år gamle Krisan Titoffs fortelling gir viktige synspunkter for å vurdere grunnlaget for den endringen i levevaner som Köngäs-lappene ble utsatt for, og som førte til folkets bosetting og nomadismens opphør.

At inntekten fra havfisket, som Köngäs-lappene hadde regnet som sin viktigste inntekts kilde, ble stadig dårligere fra år til år i den grad nordmennene med sine mer raffinerte fangst redskaper utkonkurrerte de fattige og dårlig utstyrte lappene, er vel kjent og ubestridelig. Lappene hevder at årsaken delvis var at nordmennene forbød dem å bruke bedre fangst redskaper i norske farvann, og at de fastholdt oppfatningen om at det gamle servituttet ga samene rett til laksefiske i Norge bare under forutsetning av at de brukte nøyaktig de samme fangst redskapene som var i bruk da 1834-protokollen trådte i kraft. En uttalelse som kan anses å støtte lappenes opplysning, finnes hos Solberg (1913).

1)Se Recueil des traités de la Norvège, Russie, 14/2 maj 1826, 18/6 aug. 1834.

PCen hoppet over side 52.

Jeg tror nå for min del at man ikke bør ta disse påstandene bokstavelig.
I begynnelsen av dette århundret (1913) pågikk det diplomatiske forhandlinger mellom Norge, som ønsket å frikjøpe seg fra det russiske laksefiske servituttet, og servitutt innehaveren i denne saken. Etter det som er meg bekjent om disse forhandlingene, fremgår det at Russland bestemt holdt fast ved opprettholdelsen av servitutet[3], og det er derfor rimelig å anta at det med hell ivaretok sine undersåtters — lappenes — i protokollen av 1834 fastsatte rettigheter[1].

1) Man hører også fortelles at nordmennene skal ha «erobret» lappenes gamle fiskesteder, men etter det som har fremgått av lappenes egne beretninger til forfatteren, har de norske tjenestemennene alltid med største **rettferdighet** og taktfullhet beskyttet lappene mot ethvert tenkelig forsøk på overgrep fra den norske befolkningens side.
2) Jf. BROCH (med anledning av BORODKINS artikler på samme tid i «Nóvoje Vrémja»). Jf. «Aftenposten», nr. 370, 1913 samt «Morgenbladet», nr. 296, 1900.
3 Jf. også MURMAN (s. 83); VALLE (s. 181). — At lappenes «laksefiskeservitutt» også på russisk område fremdeles i begynnelsen av 1900-tallet ble anerkjent av den russiske regjeringen, fremgår ikke bare av at regjeringen tillot lappene å bortforpakte sine laksefisker til og med til utlendinger, men også av de forhandlinger, …

Side 147
PCen hoppet over sid 52!

Side 148
PCen hoppet o ver side 52

Som kjent ble forhandlingene ikke kronet med fremgang for Norge. Den enkleste forklaringen på det beskjedne utbyttet av laksefisket er vel at Köngäs-lappene manglet kreditt, som kunne ha gjort det mulig for dem å anskaffe bedre utstyr. Forholdet er i alle henseender meget overraskende når man tar i betraktning at lappene levde under øynene på sin etter alt å dømme innflytelsesrike og energiske beskytter, presten i

Boris-Gleb, prosten Štšhekoldin, om hvem man vet at han i alminnelighet ikke sparte seg noen møye når det gjaldt å ivareta lappenes interesser, og at han som regel også kunne rose seg av god fremgang i disse sine bestrebelser.

Lappenes fiske i havet gikk år for år tilbake. Da Petsamo-området ble overført til Finland, mistet laksefiske servitutten av 1834 automatisk sin kraft og virkning, og nå ble Paččvei-skoltene helt utestengt fra å fiske i norsk territorial farvann, noe som også de jure ble bekreftet gjennom konvensjonen av 28. april 1924 mellom Finland og Norge og tilleggs protokollens artikkel II.

Lappenes oppfatning av at årsaken til bosettingen i Boris-Gleb hadde vært den lokkende arbeids fortjenesten i Norge, kan heller ikke uten videre anvendes på spørsmålet. Da jeg i oktober 1905 besøkte Kirkenes, besto for eksempel denne bygden av prestegård, legebolig, to handelsmenn og noen lappe gammer, og på den tiden hadde bosettingen av Köngäs-gruppen allerede funnet sted, jf. fig. 42 og 43. Det var først dette året at prospekteringen av jern malmene begynte, og tidligere var nok arbeids fortjenesten i Norge, både i Kirkenes og andre steder, beskjeden i sommer halvåret for skoltene.

… som på den tiden ble ført mellom Norge og Russland i anledning av et norsk forslag om utbygging av vannfallet Njoamel'česka i Patsjoki, og som strandet fordi Russland – i motsetning til lappenes avslag – ikke kunne slutte seg til forslaget, slik en av de norske delegerte, overingeniør Wiul, fortalte meg høsten 1905. Lappene begrunnet sitt veto med at laksefisket kunne bli skade lidende dersom fossen ble bygget ut.

Lappene selv synes fremdeles å være bevisste på sitt gamle laksefiske monopol, og det skal finnes dokumenter både i Boris-Gleb og i Suenjel hvor deres laksefiske rett, med utelukkelse av alle andre enn deres egne lapper, skal være nedtegnet.

1) Nikolijskij anfører (1914, nr. 6, s. 166): «I stedet for å selge fiskestedene må man med alle midler beskytte våre lapper mot alle de overgrep som nordmennene utsetter dem for når de reiser dit for å fiske, og yte dem all mulig støtte i dette foretagendet ved å hjelpe dem å utvikle denne fiskeri næringen.» – Uten tvil er Nikolijskijs uttalelse et uttrykk for den daværende offisielle opinion.

2) Jf. Berteesen.

3) Se Finlands forfatningssamling 1924, nr. 251.

Side 149

PCen hoppet over side 52

Og for lappene, som jo hadde rein og ski til sin disposisjon, spilte det ingen nevne verdig rolle at de i vinter halvåret på én dag kunne kjøre ned til Norge for å skaffe seg kjøre oppdrag og muligens annet arbeid. Slik gjorde også de øvrige lappene.
Heller ikke den påstanden at trekk reinene ikke skulle ha strukket til for familienes flyttinger, kan tas helt alvorlig. For dersom man gransker befolknings tallens utvikling innen siidaen (som omtales senere) og undersøker det omtrentlige antallet rein som Kongås-familiene eide i denne tiden, viser det seg at det egentlig bare var familien Kalinin som virkelig var fattig på rein. Det kan være grunn til allerede her å berøre med noen ord reindriftens utvikling innen siidaen i løpet av de siste tre tiårene.

Jeg vil da først presisere at jeg ikke mener at man generelt kan anvende på våre skolte lapper den oppfatningen som er blitt fremsatt av Middendorff, Castrén og mange andre som kom i berøring med de gresk-ortodokse lappene etter deres tid – nemlig at skoltene først og fremst skulle betraktes som fiskere, mens reindriften for dem skulle anses som en under ordnet binæring.

1. *Også Ostroffskij (s. 317) karakteriserer med urette i 1883 våre lapper som «полуоседлые, т. е. дополняющіе потребности своего быта морскими и речными рыбными промыслами, помимо оленеводства» – det vil si halvt bofaste, som utfyller livsoppholdet med hav- og elvefiske ved siden av reindriften. Jf. Jefimenko (s. 16). I samme retning går Charusins og Rosonoffs (s. 81) vurderinger. Rosonoffs påstand om at fiske og reindrift ikke kan forenes, blir på det mest overbevisende vis motbevist av Enare «fiske lappene» vellykkede reindrift (se hos Rosberg, 1910, s. 54 f., 106).*

Side 151
PCen hoppet over side 52

En slik oppfatning var til en viss grad begrunnet i den tiden da villrein og annet vilt forekom i større mengde enn mot slutten av det siste århundret. På den tiden var fangst til havs og på land trolig den viktigste inntekts kilden og et svært fremtredende trekk i våre skolte lappers halv nomadiske næringsliv. For om lag hundre år siden begynte imidlertid det store viltet å avta innen våre to nordlige siidaer, og fra den tid var fiske og reindrift i realiteten like viktige nærings kilder for våre nord skolter. Uten reindrift ble nomadismen umulig. Disse to næringene har i hvert fall siden den tid så å si balansert hverandre; ved motgang i den ene av hoved næringene kunne skolten alltid berge livet ved for en tid hovedsakelig å støtte seg på den andre produksjons kilden, inntil vanskelighetene var over. Fiske og reindrift har altså her på en heldig måte utlignet hverandre i husholdningen.

I og med at nomadismen ble oppgitt, har dette utjevnende momentet dessverre trådt helt i bakgrunnen eller forsvunnet. Når det gjelder reindriften innen Paččvei-sit, synes det – etter det jeg har kunnet innhente fra nålevende lapper – at de som regel aldri har eid noe større antall rein. En rein eier med 100 rein ble ansett å høre til unntakene, og det høyeste antallet man sier å kunne huske at noen eide i senere tid, var 400 rein (Emeljan Feodotoff).

Skogforvalter Klerck i Elvenes ved Patsjokis munning, som kjenner Paččvei-lappene like godt som rein nomadene i Sør-Varanger – bedre enn noen annen gjennom mer enn 60 år – fortalte meg 28.9.1926 at Paččvei-skoltene for omkring femti år siden var svært driftige rein eiere. Stepan Feodotoff eide da minst 500, kanskje 1000 rein, og Aftan Afanasjeff visstnok også 500; en stor rein eier var også Vassilij Afanasjeff.

Da skoltenes reinflokk på den tiden var samlet, utgjorde den antagelig mer enn 2000 fullvoksne rein. Dette reintallet, som neppe er for høyt anslått, har siden gradvis blitt redusert, slik at skoltenes reintall innen Paččvei-sitens område høsten 1926 ikke kunne anslås til mer enn:

innen ringgjerdet: 227 rein (ubetydelig mer enn halvparten; resten tilhører finner)
Boris-Gleb-gruppen: ca. 150 rein
øvrige: ca. 50 rein

Maksimalt tilsammen: 477 rein.

1)Jf. Dergatshoff (1866, s. 13 f.). Keilhau (s. 46) fant under sitt besøk i 1827 at Paččvei-lappene egentlig bare holdt rein for kjøreformål. Reinsflokkene deres var små; de rikeste eide 100 rein, andre 30, 10 osv.

Side 152
PCen hoppet over side 52

Den stadig gjentatte påstanden om at skoltenes reintall år for år har minket, er således velbegrunnet og bekreftet av tall. Kongäs-skoltene anfører som en av årsakene til at de skilte seg ut fra siidaen, at et betydelig antall rein stadig forsvant under ukjente omstendigheter, særlig rolige dyr og kalver, når de om høsten ble holdt inne i landet, i siidaens sørlige deler. De hadde derimot lagt merke til at rein som om sommeren og høsten beitet på strandfjellene, som regel kom til rette igjen.

Lappene begynte også å ane årsaken til dette, og de fikk bekreftet sine mistanker da de observerte at lapper fra sørligere trakter med lånte trekkdyr førte kjøtt raider til Norge for salg. Til Norge forsvant det derimot aldri nevne verdig med rein. Forholdet til nordmennene var alltid godt, og det fåtall norske rein som hadde forvillet seg inn på Paččvei-sitens område, ble alltid ærlig byttet mot Paččvei-lappenes egne rein som hadde løpt over til Norge (jf. Hellands bekreftelse på dette).

Det er klart at de tiltagende rein tyveriene fikk lappene til å holde reinene borte fra den farlige delen av beite området og sikre seg i de nordlige delene. I tillegg kom at nordmennene, hvis trekk rein Paččvei-lappene vanligvis hadde tilsyn med om høsten, var svært velvillig innstilt overfor lappene og uten innsigelser tillot dem også å fiske både i havet og i innsjøene omkring Uhcavuonn – det ble for eksempel drevet garnfiske under isen helt borte i Vädšijaur, den lange innsjøen i Sandnes elvas dalføre – og de fikk også la reinene beite på de norske strand fjellene. Til disse fjellene flyttet derfor Kongäs-gruppen definitivt reinene sine.

Tiltrekningen ved å bli værende i den nordlige delen av beite området ble kanskje under disse forholdene også styrket av at de, ved å bli i nærheten av havet, «unngikk tidstapet under flyttingene og kunne samle seg tid til ervervslivet».

For de øvrige lappenes reinflokk inntrådte en krigs periode omkring 1905, da syrjanen – eller som lappene sier «iżemtsen» – Vasilij Martinovitsj Terentsjev plutselig innvandret til Petsamo tundraene med en stor reinflokk (oppgavene om antallet varierer mellom 1000 og 3000 rein).

I reindriften, som i enhver annen industrialisert næring, har det lille den egenskap at det trekkes inn i og oppslukes av det større. Lappenes tallmessig underlegne, om sommeren fritt streifende reinflokk ble raskt blandet inn i syrjanens flokk, som ble holdt samlet hele året, og hvorfra det senere ble vanskelig å skille ut siidaens rein.

Av en eller annen grunn – lappene mener på grunn av altfor streng bevoktning under sommer heten – opptrådte klauv sjuken i flokken, og et stort antall rein døde. Videre trakk syrjanens flokk til seg «alle verdens bremse svermer», som påførte reinene stort lidelse og svekket deres krefter.

Side 153

PCen hoppet ovetr side 52

Etter lappenes fremstilling for myndighetene ble det påbudt at syrjanen skulle flytte bort med flokken sin. Men da fulgte en mengde av lappenes rein, som var blitt blandet inn i syrjanens flokk, med. Terentsjev skal ifølge utsagn ha sagt til lappene: «Kom selv og ta deres rein ut av flokken, jeg vil ikke ha dem med meg.» Å etterkomme denne vennlige innbydelsen synes imidlertid å ha oversteget lappenes evne, og det skal derfor ha vært ikke så få av lappenes rein som forsvant sammen med syrjanens flokk da han igjen flyttet østover.

En annen krise periode i reindriften inntrådte under verdenskrigen, da begjær og behov økte her oppe som andre steder, samtidig som de beste og mest arbeidsføre lappene ble tatt ut til krigstjeneste og spredt langs den russiske fronten. Lapper fra Petsamo-området kjempet i de russiske hærene i Armenia, Ukraina, Romania, Galicia, Polen og på Riga-fronten.

Fra Paččvei-siten var det 16 menn – av siidaens knapt hundre personer – som ble innkalt til verdenskrigen. For den som kjenner det minste til reindrift, er det klart hvilke konsekvenser det uunngåelig får når vokter mannskapet reduseres til mindre enn halvparten, samtidig som kjøtt prisene raskt stiger. Følgen ble også i Paččvei-siten en kraftig reduksjon av rein bestanden.

Denne reduksjonen ble ytterligere skjerpet gjennom den beskatningen av reinflokkene som bolsjevikene senere gjennomførte (1 av 10).

Mange vil kanskje tenke at også bøndenes reindrift kan ha virket ugunstig inn på lappenes reindrift. Når det gjelder dette, har jeg imidlertid bare hørt én samstemmig mening fra lappene, nemlig at bøndenes reindrift på ingen måte har hatt noen ugunstig innvirkning på lappenes. Beite har det nemlig aldri vært knapphet på, og bøndenes reintall har tidligere alltid ligget langt under lappenes og har heller ikke nå nådd opp til samme antall som lappenes flokker.

Da bøndene begynte å slå seg ned ved Patsjoki, brakte de riktignok med seg en del rein (Harju omkring 40, Laiti-brødrene noe mindre, Heiskari noen få). Når rein flyttes til et fremmed område, er det vanlig at de ikke straks trives der, men forsøker å rømme tilbake til sine gamle beite marker, særlig om våren når kalvings tiden nærmer seg. Det er da ikke uvanlig at også rein som hører hjemme i det nye området, slår følge med rømlingene og forsvinner med dem – og da ofte havner «i fremmede gryter».

Etter at de innflyttede bøndene i flere påfølgende vårer hadde holdt sine rein bundet ved Menekass for å hindre dem i å rømme tilbake til sine gamle vår- og kalvings beiter i Finland, begynte de å trives godt. Ingen av lappenes rein har således forsvunnet i følge med rømlinger til «gamle Finland».

PCen hoppet over 52

Den alminnelige påstanden om at reintallet innen siidaen gradvis har minket, er – slik det er påvist – uten tvil velbegrunnet. Og jeg må hevde at framtidsutsiktene for reindriften innen siidaen er mørkere enn noen gang. Noen egentlig reindrift drives nemlig ikke lenger innen siida området, bortsett fra i helt beskjeden skala av Kongäs-gruppen.

Nesten alle reinene holdes om sommeren innenfor et 19 km langt ringgjerde som omslutter fjell gruppen Kalku'oaiv, Karablekk og Kessem'oaiv øst for Vaggatem, hvor de får klare seg på egen hånd. Resultatet av denne formen for reindrift vil uunngåelig i løpet av noen år vise sine ødeleggende konsekvenser, og forvarsler om dette har man allerede merket. At ring gjerdet er en feil som ikke lenger burde tolereres, innser nå også lappene; selv de som for et par–tre år siden ivrig forsøkte å overbevise meg om at det var like bekvemt som uskadelige, kaller det nå selv en galskap og har etter eget utsagn fjernet reinene sine derfra.

Vi forlot den bofaste Kongäs-gruppen, hvor voksende forvirring og motløshet, utarming og tiltaksløshet fikk fotfeste. Jeg har spurt skog forvalter Klerck om det lar seg påvise bestemte årsaker til forfallet for en iakttaker på nært hold. Klerck fremholdt som sin oppfatning at det lappiske samfunnets forfall begynte først da Sydvaranger-verket kom i gang.

Lappene hadde da lett for å få midlertidig daglønns arbeid under anleggs tiden, og fortjenesten lokket dem bort fra deres nedarvede næringer. I fast arbeid holdt de imidlertid bare ut i fire–fem dager, så trakk de seg tilbake. Etter hvert manglet de utholdenhet både for det ene og det andre. For havfiske hadde lappene alle forutsetninger; noen av dem fisket også, men når husholdningens behov var dekket, dro de igjen hjem.

Hva skyldtes da mislykketheten i forsøket på å tilpasse seg de nye forholdene? Jeg tror vi generelt kan fastslå at årsaken var at lappene manglet forberedelse til å frigjøre seg fra sine tradisjonelle nærings former og den systematisk oppøvde utholdenhet som enhver daglønner er avhengig av.

De manglet ennå full modenhet til å innrette seg på et nytt ervervsliv, og uten forberedelse måtte ethvert slikt forsøk mislykkes. Vitenskapelig uttrykt kan man si at årsaken var den plutselige overgangen fra overveiende natural husholdning basert på rein til en nesten ren penge økonomi – en økonomisk form som samene ennå slett ikke var fortrolige med.

Hos Čuonni'jokk-lappene fortsatte derimot livet i mange år ennå lykkelig i samsvar med gamle tradisjoner. De flyttet således hver vår i stort antall ned til havet for å fiske slik som før.

Side 155

PCen hoppet over side 52

Men også utbyttet av havfisket ble dårlig for dem, for redskapene var, som nevnt, foreldet, og særlig avkastningen fra laksefisket ble dårligere år for år etter at nordmennene hadde begynt å bruke kilenot.

Mot slutten av den tiden da Čuonni-jokk-lappene ennå pleide å flytte ned til Kongäs om sommeren, hendte det derfor at noen familier ikke dro ut til havet for å fiske i det hele tatt. Kvinnene og barna sluttet snart helt med havfisket, og mennene etter hvert.

Da utbyttet av laksefisket viste seg å bli enda dårligere, begynte flere av Čuonni-jokk-sitens lapper av og til å bli værende inne i landet om sommeren, for eksempel ved Salmijrvi, Vaggatem og Jõrdeš, hvor de da fisket i innsjøene og i Patsjoki.
Til vinterbyen flyttet imidlertid alle disse lappene regelmessig til vanlig tid.

Side 156
PCen hoppet over side 52

Paijan'kiedd – (Höyhenjärvi-lappene var sommeren 1918 for siste gang ute på havet for å fiske, og samme år var en del av Čievve'suelo-lappene for siste gang nede for å fiske laks. Menekass-lappene hadde allerede tidligere forlatt havfisket; én familie var likevel ennå i 1918 nede i Kongäs.

I 1918 opphørte også Čuonni'jokk-siten spontant å eksistere. Salmijärvi-lappene slepte bort stuene sine fra vinterbyen og slo seg ned fast på ulike steder ved Salmijärvi. Det samme gjorde Menekass-lappene.

Egentlig flytting finner ikke lenger sted heller for Čievve'suelo-lappene; de foretar riktignok lengre turer ut til øya si for å fiske, men bor fast ved Paijan'kiedd og Jordeš; én familie (som har kyr) bor et par kilometer lenger nede. Også Höyhenjärvi-lappene, fire familier, er nå bofaste.

De gamle nomade instinktene forsvant således temmelig plutselig og spontant fra siten. Nomadens intuitive bevegelsesenergi gir ikke lenger noe tydelig uttrykk, om ikke kanskje deri at …

1. *På kommune styremøtet i Petsamo 16.12.1927 ble det fremhevet enda en bemerkelsesverdig årsak til krise tilstanden hos Paččvei-skoltene: Denne inntraff først i 1918, da det såkalte «Renvallske felttoget» forårsaket en uventet ødeleggelse av skoltenes livsgrunnlag. De ble da tvunget til å flykte til Norge, bygda ble forlatt, fangst redskaper og annen eiendom – blant annet den betydelige reinflokken – ble overlatt til sin skjebne, og da skoltene høsten samme år ikke lenger våget å flytte til sin vinterby Pasretsk, ble høstfisket og reindriften satt til side.*

   Følgen ble at reinene forsvant, det oppsto sult og avhengighet av nordmennenes hjelp. – – – Da skoltenes reinflokker av mange årsaker, særlig tvangsreduksjoner under bolsjevikregimet, minket sterkt, og andre livsgrunnlag enn tjeneste hos nordmennene og tigging ikke syntes å finnes, er det ikke underlig at denne tidligere flittige, men på et primitivt kultur stadium stående befolkningen forfalt, etter hvert som livsgrunnlaget ble dårligere dag for dag.

   Keunjes-skoltenes økonomiske situasjon var særdeles elendig da Petsamo-området i 1921 ble overført til Finland. Fylkesmyndighetene i Petsamo begynte straks å hjelpe og støtte skoltene, liksom områdets øvrige innbyggere, og begynnelsen syntes lovende. Men fylkesmyndighetene rakk ikke å legge et sikkert grunnlag for det økonomiske livet i Petsamo før de ble nedlagt, og følgen ble at særlig Keunjes-skoltenes livsgrunnlag i flere år ble stående i sin tidligere utrygghet.

   Situasjonen ble til og med forverret av at lappenes rett til laksefiske i Ishavet ble opphevet, og retten til laksefiske i deres egen foss ble tatt fra dem gjennom privat selvtekt. Disse uregelmessighetene ble rettet opp så snart forholdet ble kjent for regjeringen, men i de foregående årene hadde mange av Keunjes' innbyggere kommet under kommunal fattig forsorg. Da Keunjes' befolkning i det siste året igjen hadde hatt sin tidligere rett til laksefiske i fossen samt inntekter på grunn av tømmer fløting, er kommunens fattig hjelp til dem dette året blitt nesten ubetydelig.

Side 157

PCen hoppet o ver side 52

Videre at gamlingene allerede når morgenen gryr pleier å gå bort til en av sine aldrende naboers stuer, hvor de sitter og fantaserer dagen lang, for så stille å snike seg hjem igjen for å stille sulten når kvelden nærmer seg. Nomade ånden synes nå i det vesentlige å være utdødd hos det yngre slektledd, så langt jeg har kunnet bedømme forholdene ut fra de ytringer lappene selv viser overfor en person som tilhører et fremmed folk. De unge går derimot allerede nokså regelmessig i daglønns arbeid, til tross for at deres kapitaliserte arbeidskraft noteres som annenrangs.

Vi har nå sett hvordan den nye tidens kulturkrav og kulturformer nesten umerkelig begynner å snike seg inn også i et ødemarks samfunn, etter hvert infiserer og omformer det, for til slutt å la en gammel kultur med minst tusenårige aner visne bort og lide sot døden.

Det vi har sett, er bare én fase i en allmenn, av de økonomiske lovene fremtvunget forvandlings prosess, hvis begynnelse vi kan spore innen nomade samfunnene i de nordlige delene av Fennoskandia allerede for noen hundre år siden (jf. s. 57).

Side 158

PCen hoppet over side 52

Når våre halv nomaders primitive natur selv husholdning kom i nærmere kontakt med en mer utviklet, på arbeids deling og varebytte basert husholdnings form, måtte

den første med tiden vike – hvor godt den enn var forankret i natur forholdene og særlig i traktens natur ressurser – og gi plass for en ny husholdnings form, som med mindre eller større effektivitet enn de fedre arvede drifts måtene var skikket til å tilfredsstille menneskenes ny vakte behov og krav på livets goder.

L'isolement est une anomalie qui semble un défi (Vidal de la Blanche).
(Isolasjonen er et avvik som synes som en utfordring.)

Den russiske administrasjonen, hvor menneske vennlige dens hensikter enn måtte ha vært overfor våre skolte lapper, gjorde vold mot denne økonomiske grunnloven i samfunns livet ved å ville holde skoltene tilbake i deres «gullalder», i stedet for å lette en gradvis tilpasning til de prinsipper som i kommunikasjonenes tids alder regulerer den økonomiske utviklingen i samfunnslivet. Ikke engang i ødemarken lyktes det for den russiske regjeringen å demme opp for tidens strømninger; som vi har sett, brøt skoltene selv gjennom hindringene.

De uten tvil velmente hensiktene fra Russlands side, som således bare førte til en forbigående forsinkelse av den nødvendige utviklingen, har imidlertid i sine konsekvenser gått hardt utover skoltene selv. Etter at Paččvei-siten opphørte å eksistere, og dermed det sammen bindende bånd mellom lappene brast, har «bikubens ånd», følelsen av samhold og verdighet, flyktet; den tidligere orden og disiplin er forsvunnet fra siten, og et alminnelig kaos har oppstått i lappenes liv.

Hver og en av ætlingene innen den urgamle Paččvei-siten er nå overlatt til sin skjebne og må forsøke å klare seg så godt han kan på egen hånd, fra dag til dag, mer eller mindre uten virkelig plan for sin streben. For det meste har de fattige barna av «ødemarkens frie sønner», for å kunne leve, sunket ned til billig håndlanger tjeneste hos andres late drenger, selv om de i de fleste tilfeller eier både begavelse og fysiske forutsetninger for en mer samfunnsnyttig virksomhet på produksjonslivets områder[1]). – Krisens utgang er uberegnelig russisk skatt, og de fremheves som et eksempel på at også den norske befolkningen burde kunne klare seg uten kreditt.

1. *Våre lapper har imidlertid tidligere vært verdsatt og aktet.*
Vardø-amtmannen Knag skriver (Danske Magazin, s. 279; Øverland, nr. 37): «Pasvigs finner er de bedste, skikkeligste og rigeste Finner paa al den rydske Kyst.»
Knags etterfølger Lillienskiold fremhever i 1698 de «Østenhafske Finner som fra Rydske Grændzer hidkomma» [I, 49 (101)] som energiske og flittige fiskere, som kunne tjene den norske befolkningen til forbilde [I, 74 (151 f.)], og han bemerker videre: «Mærk derhos, at Finnefisken mæst altid er bædre conditioneret oc tilreed end som Nordmandens affuel ..» [I, 75 (153)]. Pontoppidan fremholder i 1790 at «de saa kaldede Russiske Finner i Peizen, Pasvig og Neiden» kan klare seg uten kreditt fra Vardø handels faktori, selv om de ifølge opplysning gitt på tinget i Vadsø betaler 10 rubler …

Side 159

PCen hoppet over side 52

Keilhau (s. 47 f.), som besøkte Paččvei-siten i 1827, skildrer lappene som «muntre, dyktige folk, vel kledd og vel født. Enhver anledning til å fortjene noe benyttes begjærlig, og tilfeldige anledninger går omkring mellom dem etter en viss orden.

Forskjellen mellom disse folk og de norske undersåtter i Finmarken er visstnok verd å ta i betraktning. De første er ganske overlatt til seg selv, plaget med allehånde ytelser; de siste er på alle måter lettet for offentlige byrder og har fått mangfoldige begunstigelser og oppmuntringer; de første er selvstendige, raske, flittige; de siste forlanger stadig mer hjelp, har tapt følelsen av egen kraft og overbevisningen om tilstrekkeligheten av sine egne hjelpe midler.» Hundre år senere, 16.12.1927, fremholder kommunestyret i Petsamo – i sin uttalelse til et av innenriks ministeriet oversendt forslag fra overinspektøren for fattig vesenet – at den mange hundre år gamle Skoltebyen i Keuŋes burde flyttes, blant annet for at turistende utlendinger ikke skulle få en skjev forestilling om kultur stand punktet i Finland – og at den tilstand en betydelig del av skoltene nå befinner seg i, ikke er overvunnet, men at en oppreisning både økonomisk og kulturelt er nødvendig.

På den annen side påpekes det at disse skoltene nå har klart seg forholdsvis bedre enn andre skolter. Fattig understøttelse er for eksempel gitt dem i forholdsvis mindre utstrekning enn til dem som oppholder seg inne i landet (jf. note s. 157; jf. Hytönen 1927, s. 16, 23).

1. *Keuŋes-lappenee har i den senere tid (1927) begynt å drøfte planer om å gjenoppta havfisket, og et forslag har vært oppe om å søke støtte til anskaffelse av utstyr til dette. En god motor skøyte, utstyrt med nødvendige fiske redskaper, anslås å kunne skaffes for 70 000 mark. Jeg spurte gamle Krišan Titoff om han trodde at lappene også ville lykkes med havfisket, og han svarte: «De unge vil nok få det vanskelig i begynnelsen; de kjenner ikke de ulike bankenes beliggenhet og vet ikke å bedømme hvor fisken står; værtegnene og navigeringen er dem nokså fremmed, og så vil de nok i starten lide av sjøsykens plager. Men vi har ennå erfarne folk som tidligere har vist at de kan stelle sitt fiske og ikke har glemt det: Mikael Kalinin, Kuisma Ljätoff, Vassilij Afanasjeff, og selv er jeg gammel (70 år), men tror nok at jeg skulle klare en fiske kampanje like godt som de unge, i det minste. Skulle vi for eksempel begynne å fange lodde, ville fortjenesten sikkert være trygg, for det fisket kjenner vi godt. Tidligst er lodde fangsten mulig i Maattivuono, noe senere ved Vuerjem, og da lodde i Varangerfjorden ikke kan fanges så tidlig andre steder som på disse plassene, kunne man i Vardø få 25 kroner kassen. En loddenot med 1 cm masker, som fra Finland kan kjøpes for 5 000 mark, ville snart betale seg. Hoved saken er at man ikke sløser bort tiden med grubling. Kommer først ett båtlag ut, følger nok andre etter etter hvert.»*

At de navngitte lappene for et par–tre tiår siden var både gode sjøfolk og dyktige fiskere, har jeg fått bekreftet av den norske skogforvalteren Klerck, deres nærmeste nabo, uberegnelig, dersom lappene fortsatt blir overlatt til seg selv (jf. Laukkanen, s. 139).

Side 160

PCen hoppet over side 52

Som nasjonalitet synes derimot de gresk-ortodoks Paččvei-lappene ennå langt fra å bli oppslukt blant de lutherske bøndene i distriktet, slik tilfellet har vært med de lutherske samene innen den tidligere finske Lappmarken.

Peàhccam-sit

Skolte befolkningen kaller sin siida Peàhccam og kaller seg selv peàhccamöž. Siidaens folk kan ikke gi noen forklaring på navnets betydning utover at det skal være avledet av Peàhccam'jokk, det vil si Petsamo elven. Peàhccamöž' lappiske naboer i Paččvei- og Suenjel-siidaene samt også i Njuehtt'jaur-siidaen kaller imidlertid siidaen Piehcam og lappene selv Piehcamöž. For dem er navnets etymologi klar: *piéhc* betyr tall, furu, og betydningen av Piehcam'jokk ville altså være «Furuskog-elven», slik allerede Friis (1871, s. 161) har tolket det: «Bætse-maæ» – furuskog[1]).

I eldre norske dokumenter omtales Peàhccam-lappene som «Peisens Finner» eller «Karlsgams Finner». Det sistnevnte navnet viser til «Karlsgams Næsset, der ligger et par Mile Østen for Henøerne, hvor de om sommeren have deres Gammer eller Hytter, naar de indfinde sig paa Torske- eller andet Søefiske», slik Jessen-Schardebøll skriver i 1763 (s. 252). Navnet forekommer også i formen «Carelsgam-finner», se for eksempel Friis (1871, s. 162). Denne betegnelsen antas å stamme fra den tid da karelere i stort antall møtte frem på Fisker halvøya for å delta i vårfisket (jf. Barentz og Linschoten).

Russerne kalte siidaen Печенгский погост (Petsjengskij pogost), med ulike varianter etter som navnet på klosteret Печенгский монастырь (Petsjenga-klosteret) ble skrevet. Van Linschoten skriver i 1594 Petschtschanka[2]) og Pitzano. Det russiske navnet for Petsjenga i gamle dokumenter, Petzinka, har Europaeus (1870, s. 94) – med støtte i ostjakisk – villet tolke som *Petse-jink* («petäjä-vesi», det vil si furuvann). Også det finske (karelske) navnet på siidaen:

… som selv har vokst opp i distriktet og hatt lappene under sine øyne i et halvt århundre.

1. *Dr. Itkonen mener at eá heller ikke byr på noen vanskeligheter med hensyn til piehc- (furu, tall)-etymologien, ettersom illativ av piehc lyder peáhcca. Første stavelses ie forandres vanligvis til eá når det i andre stavelse finnes en sluttvokal, altså i dette tilfellet a.*
2. *Med dette navnet siktet pomorene til den vestlige havnen ved Nurmensätti. Jf. imidlertid også Reinecke, s. 121 ovenfor.*

Side 161

PCen hoppet over side 52

Petsamo har gamle aner; det er omtalt allerede i 1672 hos TUDUDERUS, som skriver Petzäsämä. Sitens vinterby – vanligvis kalt Móskova – har siden langt tilbake i tid, …

1) Tidligere ble siten av russerne kalt Печенгский погост, men – fortalte lappene meg – da munkene ved anleggelsen av det nye Petsjenga-klosteret i 1883 ikke ville godta den tradisjonelle pogost-betegnelsen,

Side 162
PCen hoppet oversid 52

Det oppgis at den i 150 år (noe som trolig er litt overdrevet) skal ha ligget på venstre bredd av Petsamo elva, ved en elvebukt, ca. 6 km sørvest for det nye Petsjenga, det såkalte øvre klosteret. Man kan ikke tenke seg et bedre valgt sted for halv nomadenes vinterby. Den ligger nettopp ved roten av Petsamo elvas vidstrakte istidsdelta-platå, som strekker seg jevnt nesten som et gulv en halv mil nordover, med godt et par–tre kilometers bredde ved den distale kanten. Platået var tidligere dekket av ypperlige lavfuruskoger. Furua er imidlertid nå, på grunn av altfor hard beskatning gjennom århundrenes løp, nesten utryddet, og i stedet har det vokst opp en glissen lavbjørke skog med det ypperligste vinterbeite for rein i den tiden da snøens mektighet eller konsistens ennå ikke er til hinder for reinenes graving etter lav, før vår skaren begynner å danne seg. Hender det imidlertid at det etter regnvær eller mildvær legger seg en isskorpe på bakken, slik at laven blir vanskelig tilgjengelig eller utilgjengelig for reinen, kan lappene uten stort besvær føre hjordene sine på beite til fjellene som i en avstand av 4–10 km, lik en krans, rammer inn horisonten mot de sørlige himmel retningene. Disse fjellene når så betydelige høyder at det er utelukket at det samtidig skulle ha lagt seg isbark både på deltaplatået, ved ca. 70–80 m o.h., og på fjellene (ifølge mine trigonometriske bestemmelser når høydene Pilgu'oaiv og Vuoggoaiv 350–450 m, og Mättert-gruppen når til og med 531 m o.h.).

fikk vinterbyen, i samsvar med forslaget fra en spøkefull russisk ingeniør, det ironiserende navnet «Северная Москва» (Nord-Moskva), hvorav finnenes betegnelse Moskova har sin opprinnelse. Lappene bruker imidlertid aldri selv navnet Moskova, men kaller vinterbyen sin ganske enkelt Peäccam-sit. Vi vil her luke bort en smakløshet og benevne vinterbyen og stedet slik lappene selv gjør det.

Vinterbyens beliggenhet har lappene således en gang i tiden valgt med klok omtanke; traktens ypperlige vinterbeiter gjorde på den ene siden bevoktningen av reinflokkene lett, ettersom de bød på de beste trivselsvilkår for dyrene, og på den andre siden fantes det rikelig både bygnings tømmer og brensel i byens nærhet. Erfaringen bekreftet valgets hensiktsmessighet, for vi skal se at vinterbyen siden omkring år 1600 synes å ha befunnet seg i området.

Vinterbyens plassering på deltaplatået har derimot blitt endret noen ganger, og lappene synes å være enige om følgende rekkefølge for vinterbyens suksessive flyttinger: Til den nåværende Peäccam-sit ble byen flyttet fra Tãp(pe)'jaur-sit, som lå ved den lille sjøen i forgreningen mellom Luettn'jokk og Peäccam'jokk. Hit flyttet lappene vinterbyen fra Vales- eller Vuam-sit, som lå på venstre elvebredd, 1,5–2 km nedenfor den nåværende plassen; her er det fortsatt synlige levninger etter byen. Tidligere skal folket om vinteren ha bodd i Sitsejaur-sit, 3–4 km sørøst for den nåværende plassen, og enda tidligere igjen i Jolls'värr-sit, 2 km sørøst for den tidligere nevnte Vales-sit.

Side 164

PCen hoppet over side 52

Den sistnevnte vinterbyen hadde også vært brukt ved flyttingen til Jolls'värr-sit og således vært benyttet to forskjellige ganger, noe som forutsetter et ganske langt mellomrom, for at skogen, som ga brensel, igjen skulle ha rukket å vokse opp omkring stedet. Til Vales-sit hadde flyttingen skjedd fra Erre'jaurašt, 2 km øst for den førstnevnte.

Å utlede noenlunde sannsynlig kronologi for bruken av disse vinterbyene har det derimot ikke lykkes meg å gjøre. Allerede tidspunktet for flyttingen til den nåværende byplassen er usikkert; gjennom de opplysningene de eldre i siten (den eldste en 73 år gammel enke) kunne gi om alderen på personer som var født på den nåværende plassen og døde i kjent alder i deres ungdom, kan man med sikkerhet fastslå at byen i minst 120 år har ligget nettopp på sin nåværende plass. Men vil man gå lenger tilbake i tiden, blir opplysningene nokså famlende.

Da LÖNNEROT forteller (s. 259) at Petsamo (lappby) i 1837 lå i en noe utglisnet furuskog og besto av 8–9 hushold som bodde i sine særskilte koier, er det altså sikkert at det var nettopp den nåværende vinterbyen han besøkte. Med stor sannsynlighet kan det også hevdes at det var en av de nylig nevnte vinterbyene som ISAC OLSEN besøkte i begynnelsen av 1700-tallet. ISAC OLSEN skriver (HAMMOND, s. 894, jf. s. 901): «Fra Pasvig til Peissen, kalt Petzicka, er 2 dagers reise, S.S.O., som skrår mer ned mot sjøen, og likeledes under russisk jurisdiksjon, men skatter også til Danmark; fra Peissens by til klosteret er én dags reise, videre ned mot sjøen, men fra Peissen til sjøen er det 1 1/2 dags reise; – – – ved Peissen samles Karels-Gams-finnene; laksefisket hører til klosteret, som ligger 4–5 mil derfra; – –.»

Side 165

PCen hoppet over side 52

Beskrivelsen inneholder jo motsigelser både når det gjelder avstand og retning. Derimot viser opplysninger i ALAIJ MICHALKOFFs jordebok klart at byen i tiden 1608–11 lå nettopp i det området hvor de ovenfor angitte sitene befinner seg.

– Det er interessant å konstatere hvor svakt det inngrep er som lapp siten har gjort i naturens husholdning; de nevnte vinter boplassene ligger alle innenfor en sirkel med omtrent 3 km radius, og naturen har så godt visket ut sporene etter dem at man bare ved Vales-sit ennå finner en svak antydning om at mennesker gjennom lengre tid har oppholdt seg på stedet. Den hensynsløse avskogingen som har funnet sted på delta platået, hvor furu nå forekommer ytterst sparsomt ved vest- og sørkanten, mens den ennå for 90 år siden bare var noe utglisnet, må i det vesentlige skrives på de to klostrenes samt Varanger-folkets og de fastboendes i Petsamo regning. Bjørkeskogen i byens omgivelser har derimot nok skoltene selv omdannet til krattskog. –

En gang «for meget lenge siden», før Erre'jauraš-sitens tid, skal vinterbyen også ha ligget på venstre elvebredd nedenfor den høye elvebrinken, ca. 1,5 km sør for Øvre kloster: Põnj(e)'tierme-sit. Tradisjonen forteller også at vinterbyen en gang har ligget sørøst for Kidd'jaur.

Mens alle de nå nevnte vinterbyene befinner seg i den nederste delen av sit områdets barskogland, har vinterbyen i gammel tid derimot vært lagt til områdets øvre del, hvor de praktfulle, vidstrakte reinlav moene omkring Kallo'jaure-sjøene har vært særlig innbydende for lappene.

I denne perioden er det i ett tilfelle også mulig å fastsette både sted og tid nøyaktig. Dette gjelder Sitjaur-sit, som lå på det smaleste neset mellom Sit'jaur og Pörhtt'jaur. Her hadde lappene og noen av munkene fra det gamle Petschengske klosteret felles vinterby, og dette skjedde nettopp den vinteren da den finske hopen under bonden Vesainens ledelse overfalt og brente klosteret, noe som skjedde julenatten i 1589. De munkene som da befant seg i lappenes vinterby, unnslapp dermed å bli drept, og stedet ble derfor helliget. Lenge bodde en eremitt her, og stedet fikk med tiden navnet Sõrnet-sit, etter betegnelsen sõrnet, slik munkenes eremittkoier i området betegnes den dag i dag. Enda for en manns alder siden fantes det på denne gamle vinter boplassen morkne rester av et votivkors.

Side 166

PCen hoppet over side 52

Til sin vinterby flyttet lappene i eldre tid omtrent ved tiden for nyjul, altså noe tidligere enn hos Paččvei. Bylivet forløp hos Peàhccamõž i muntert samvær, helt slik som blant Paččvei-lappene. Friheten var kanskje her større enn andre steder, da bevoktningen av reinflokken under de ovenfor beskrevne forhold voldte lite besvær. Noe kapell eller noen skole var ikke blitt oppført her for lappene, noe som ellers ville ha tvunget presten og klokkeren til å oppholde seg i byen; lappene levde derfor uten stadig fremmed oppsikt. For sin sjelesorg og barnas oppdragelse måtte lappene søke til øvre kloster, etter dets gjenoppbygging og gjenåpning (1886).

Tidligere nøt barna ingen undervisning; nede ved fjorden, i Petsamo by, var det riktignok opprettet en skole for kolonistenes barn, men etter hva lappene har fortalt meg, benyttet ikke deres barn seg av denne, for – sa sitens eldste familiefar til meg – «vi fikk ikke bolig der for barna». Under de urolige forholdene som fulgte av verdenskrigen, opphørte undervisningen i munkenes skole. Da ro igjen inntrådte, ble

undervisningen ikke tatt opp igjen av munkene, for – som kloster prioren sa til meg – «diskresjonen forbød oss å blande oss i undervisnings spørsmål, som nå utelukkende er en sak for de finske myndighetene». For å løse undervisningsspørsmålet i Peàhccam-sit har den nye forvaltningen hittil ikke gjort noe.

For å danne oss en forestilling om det man kunne kalle de normale forhold i lappenes nærings vaner innen Peàhccam-sit, er vi tvunget til å gå temmelig langt tilbake i tiden og, med utgangspunkt i lappenes egne tradisjoner og noen spredte historiske opplysninger, forsøke å rekonstruere de opprinnelige skikkene.

I midtvinteren beitet sitens reinflokk, som nevnt, i nærheten av vinterbyen. Omkring 25. mars gammel stil, eller en av de første dagene i april, flyttet lappene med sitt pikk og pakk og sin saueflokk ned til havet for å fiske.

HARØE omtaler i 1683 «paa dend Rydske küst, – – – tvende fiske Wehr, først Carelsgammen, hvor der boer de Peisens finner som fiske ved Stangenæs. Dernest søndenfor er Munchefiord, hvor de Rydske Muncher fra Cola eller Malmis har deres klostre og kirker bestaaende».

JESSEN-SCHARDEBØLL skriver i 1763 (s. 243): «det store Næs, som stikker ud fra det faste Land i Nordøst, østen for Vestre Buemands Næsset, kaldes Karels-Gammen, som er det samme som Karelsbye. Paa vestre og nordre Side af dette Næs have Karls Gams Finnerne deres Tilhold om Sommeren for Fiskeriets Skyld, men om Vinteren sidde de til Fjelds ved Peissens Elv, og deraf kaldes de Peissens Finner».

Side 167

PCen hoppet overside 52

Flyttingen av lappenes familier og flytte raid i Peàhccam skjedde, etter lappenes egne tradisjoner å dømme, ikke direkte til Fiskerhalvøya. Veien gikk nedover Petsamo elvens dal, videre over Treffonjaur og Lavž'jaur og ut til Jierni (Nurmensätti). Sistnevnte sted synes [i hvert fall siden slutten av middelalderen] å ha vært Peàhccam-lappenes faste våre tappe, tilsvarende Boris Gleb hos deres vestlige naboer.

Her ute ved den lille dobbelthavnen mot det åpne Ishavet hadde hver lapp familie sin egen lille stue og sine forrådsboder, hvor de oppbevarte havbåtene sine, laksegarn, langliner og andre redskaper.

Trekk reinene ble sluppet fri etter at lappene med bagasjen var kommet frem til Jierni. Av seg selv skal de, etter et par ukers opphold på de magre Jierni-raktene og etter å ha «blitt lei av stedet», ha svømt over Petsamofjorden og deretter trukket videre over land til sine vanlige vår- og sommer beiter på Kikker'njarg (Fiskerhalvøya).

Simle flokken ble derimot (enda for litt over et halvt århundre siden) ført fra vinterbyen under godt oppsyn også nedover Petsamodalen (eller til Valesjokk-dalen)

og videre direkte ut til Kikker'njarg. I kalvings tiden ble simlene nøye voktet eller til og med bundet, og først etter at alle hadde kalvet, ble også de sluppet fri og spredte seg deretter over halvøyas vind åpne og utmerkede rein beiter, som neppe har sin make andre steder i Fennoskandia.

På halvøya forekom det ingen insektplage eller sjenerende hete midt på sommeren, og det hendte igjen at en kortvarig snøstorm stundom brøt ut også høy sommers, nettopp når reinen hadde skiftet ragg og derfor var særlig følsom for kulde.

Side 168

PCen hoppet over side 52

Flokken fant ly for vinden i de tette bjørke skogene, som ennå på den tiden opptok de nedre delene av flere daler og også kantet enkelte strandstrekninger. Jfr. v. Middendorff, 1874, s. 1341. Etter at vinter sakene var lagret i Jierni og fiske utstyret var gjort klart, hadde som regel også torske stimene begynt å komme til kysten.

Derfor dro mennene og de voksne guttene straks ut på torske fiske i Ishavet. Småfisk til agn (sieft) og mark ble uten vanskelighet fanget i området vest for Jierni. Peäccam-lappene synes ikke å ha vært et mindre dristig sjøfolk enn Paĉĉvei-folket; i sine åpne, sydde båter krysset de frem og tilbake, snart var de ved Vuerjemjokk, snart på Ainne'suolla, snart på de rike fiskebankene som strekker seg mellom disse to stedene.

De gamle samt kvinner og barn dro derimot med laksenot og drivnot – kessèm'nuett – til de roligere far vannene inne i fjordene. Laksefisket omfattet på den tiden, foruten de tidligere nevnte plassene i Petsamofjorden, også i det minste Mãädde'vuonn.

Tidvis synes Peäccam-lappene også å ha fisket laks ved Vuerjemjokks munning, noe beretninger om konflikter med Paččvei-lappene tyder på. Jessen-Scharnebøll skriver i 1763 (s. 253): «— — — Jakobs elv, hvori fiskes Lax — —, hører Peisens Finner til alene.» Ifølge Schnitler (protokoll 14/12 1744) brukte «Carlsgam eller Peisen Finnen» Jakobselven til laksefiske. Likeså var det bare disse som benyttet Munkefjorden (Petsamovuono) til laksefiske. Laksen solgte de da til russere i Kola.
Da laksefisket var avsluttet i siste del av juli, ble familiene igjen samlet.

Side 169

PCen hoppet over side 52

Fig. 53. Aide'vuonn, Vaitolahti eller Vaidaguba.

Gammelt handelssentrum ved Ishavet, siden 1860-årene kolonisert av finner. Nå fulgte en periode i løpet av året som tradisjonene fra eldre tider hos lappene er usikre og famlende om. Så mye synes de likevel å huske med sikkerhet, at havfiskerne i gamle dager alltid benyttet – foruten de tre allerede nevnte stedene – foruten de tre allerede nevnte stedene – enda et fjerde hovedstøttepunkt, nemlig Samesahtk, som ser ut til å ha vært det samme stedet som i gamle norske skrifter kalles Karels-gammen.
Dette stedet, hvor grunnvollene etter en rekke torvkoier vitner om gammel bosetning, ligger 4 km vest for Vaidaguba, på vestsiden av Aide' njarg (den ytterste nordvestlige delen av Fiskerhalvøya), og er på det topografiske kartet betegnet som Korshamna.

Det synes sannsynlig at familiene mot slutten av sommeren regelmessig samlet seg her, slik også den siterte beskrivelsen hos Jessen-Schardebøll ser ut til å antyde. Det kan imidlertid hende at Jierni midt på 1700-tallet ikke ble brukt av Peàhccamõž i det hele tatt, men at vårflyttingen på den tiden – kanskje til og med regelmessig – ble dirigert over Mãdde'muekte direkte til Lappesahtk. Denne oppfatningen støttes særlig av følgende uttalelse hos Jessen-Schardebøll (s. 253): «Fra påske til St. Hans dag ernærer de [Peissens finner] seg av torske- og annet sjøfiske i havet øst for Henøyene.

I juli måned driver de laksefiske i Munkefjorden og elvene; deretter drar de igjen ut på sjøfiske til Karls gammen, hvilket kan vare de to følgende måneder; siden flytter de derfra gjennom Munkefjorden opp etter Peissens elv til sin vinterby, som ligger ved elven, og lever der vinteren over som andre finner av sine reinsdyr og av jakt.»

Side 170
PCen hoppet over side 52

Jeg har ikke kunnet få rede på dette. Ifølge lappenes egen oppfatning synes Jierni-alternativet å ha vært det normale [1]). Men på den annen side finnes det en omstendighet som også taler for den sistnevnte muligheten, nemlig reindrifts forholdene i eldre tider. Om sommeren, etter at reinens kalving hadde funnet sted, skal hjordene fra uminnelige tider alltid ha fått streife fritt omkring på Kikker'ijarg [2]). Men allerede i første del av august begynte lappene å samle de spredte reinflokkene.

1) I 1833 oppgir REINECKE (s. 187, 189) at skolte lappene hadde sommer vister både i Jierni og 3 km oppover Petsjenga elven, på stedet der det gamle klosteret lå. Ifølge noen vage opplysninger skal skolte lappene ha hatt en laksegård (laksefelle) i fossen ved Nedre klosteret.
2) På de eldste kartene over området finner man ved den nordvestlige odden av Fiskerhalvøya (omtrent ved Vaida-guba) et stedsnavn Kegor, for eksempel hos G. Mercator i 1554: «Khegore»; hos Jenkinson i 1562: «Khegore»; hos Barents i 1588: «Kegor»; hos Hessel i 1613: «Kegor»; hos Isaac Massa i 1633: «Kegor» osv. Betegnelsen synes på 1500-tallet å ha blitt overført til Aidegoppe eller Vaida-guba (på Mercators kart fra 1594 kalt «Vedagoba») fra det russiske кегоръ, som betyr reinens sommer viste; jf. Charusin (P. L., s. 105): лѣтомъ же его (оленя) пускаютъ на называемые кегоры. I sistnevnte betydning er navnet kanskje også brukt av Burrough i 1580 («Khegore») samt i Rossis utgave fra 1688 av Guglielmo Sansones «Russia Bianca ò Moscovia».

Side 171
PCen hoppet over side 52

Vanligvis omkring 10.–15. august etter gammel stil begynte man å samle inn reinene, og etter at flygende insekter hadde sluttet å plage hjorden, skal også reinskilling ha blitt igangsatt på Kikker'njarg. Til dette formålet hadde lappene på ulike steder egne skille innhegninger, blant annet i Vuïkat skogen inne i Peljai'vuonn (Bumangfjorden), i Aidevuonn (Vuito bukt) samt ved den gamle skille plassen Sōtesuelo (den lille øya i Njessimluχt eller Kervanto bukt), dit hjorden ble tvunget til å svømme.

Det er svært overraskende at rein innsamlingen begynte så tidlig på høsten. Hos Peàhccam-lappene synes nemlig ikke årsaken å ha vært ønsket om å melke simlene, for så vidt jeg har kunnet bringe på det rene, har Peàhccam-lappene ikke pleid å melke simler. Dette er et høyst overraskende forhold, tatt i betraktning at melking forekom i de tre nabosidene.

Lappenes egen tradisjon oppgir som grunn til den uvanlig tidlige utskillingen den omstendighet at dersom vokterne ventet lenger ut på høsten med å samle reinene, begynte villrein fra Muotke-tuoddar å strømme ned på halvøya og slutte seg til de beitende tamrein flokkene. Villrein bukkene pleide da å lokke med seg flokker av tamme simler til sine brunst plasser inne i landet.

Av nettopp denne grunn så samene seg ofte nødt til, særlig når brunst tiden nærmet seg, å la simlene og de tamme bukkene svømme helt over til Ainne'suolla, hvorved rømning fra reinflokken effektivt ble forhindret. Hovedårsaken var likevel nok ønsket om i god tid å få tak i kløv reinene.

Etter at hjordene var samlet og kløv reinene skilt ut, begynte familiene sin flytting innover i landet, mens den øvrige delen av siidaens reinflokk under streng bevoktning ble etterlatt på Kikker'njarg inntil reinens brunst tiden var over.

Hver familie, eller et par familier i følge, stanset under flyttingen en kortere tid ved sine respektive fiskesjøer innen den nedre delen av siida området, som ved Treffon'jaur, Kaneš'jaur, sjøene ved Gàgger'jokk, Kidd'jaur m.fl., hvilke var anvist dem som høstfiskeplasser av lappenes eget ting.

hvor, likesom hos BURROUGH, «Kogor» forekommer som betegnelse for hele Fiskerhalvøya. Lappene selv har for meg oppgitt følgende synonymi for det russiske ordet kegar (russisk) = čieggàr (skolte lappisk) = kiekero (finsk). Enda på det russiske «Spesialkartet» (tysk generalstabs utgave 1918) kalles Karppio-klippene like øst for Vaida-guba-bukten for M[ys] Kekur.

1) CHARISIN omtaler at det troitsk-petsjengske klosteret mot slutten av 1500-tallet pleide å holde sin reinflokk på Ainak (Heinåsaaret) om sommeren. Skolte lappene kan ikke erindre at deres forfedres rein skal ha blitt drevet dit på sommerbeite. Disse to øyene synes siden langt tilbake i tiden å ha vært reservert for dunsanking og multe plukking (se Pinegin, s. 69 f.).

Side 172

PCen hoppet over side 52

Deretter følger igjen en uklarhet i lappenes fremstillinger. De eldre vil hevde at flyttingen etter dette første oppholdet ganske raskt ble fortsatt med kløv reinene opp til den øverste, sørlige delen av siida området. Jeg har nedtegnet følgende: Peàhccam-lappene pleide tidligere, etter at havfisket var avsluttet i september, å flytte opp til siidaens sørlige deler. Fremdeles kan man ved Kist'jaur og Kiekk'jaur se gamle voller samt rester av sauefjøs og boder. Fra Kiekk'jaur ble det ennå vinteren 1925 hentet et stabbur. Mange nålevende Peàhccam-lapper har også sett dagens lys nettopp i disse traktene, hvor altså de såkalte høst- og høstvinter plassene tidligere befant seg. Ifølge andre versjoner synes derimot flyttingen å ha fortsatt temmelig direkte bort til fiske sjøene innen områdets sørlige del, og etter at lappene i september hadde avsluttet havfisket, skal de således ha oppholdt seg senhøstes, når fisken gikk opp for å gyte, ved de ulike sjøene Terskel'jaur, Piedsjaur, Vilgisjaur og Karsek'jaur, Kiedge'jaur, Kiekk'jaur m.fl. for å fiske.

Den 73 år gamle Oxenia Jefremoff kunne også i detalj fortelle hvordan fiske sjøene her oppe var fordelt mellom de ulike familiene godt en generasjon tilbake i tiden:

Kiehkk'jaur – 4 familier
- Semen Jogoroff
- Dimitri Jefremoff
- Michail Jefremoff
- Vassilij Semenoff

Voestjaur – 2 familier
- Pavel Jefremoff
- Jegor Michailoff Jefremoff

Kiedgejaur – 2 (3) familier
- (samme som ovenfor, stundom)
- Silivjorst Jefremoff
- Ivan Pavlow Jefremoff

Kallojaur – 3 familier
- Lurion Kupotoff
- Grigori Ivanow Koputoff
- Pjotr Jakovleff Koputoff

Arvedemjaur – 1 familie
- Stephan Jogoroff

– Senere bodde det ved Arvedem'jaur, ved Pörhtt'värr, en mann ved navn Ivan Ljätoff. Han var kommet til Peàhccam fra Njaudàm-siidaen, «røvet» der til seg en Peàhccam-hustru, som han levde sammen med og fikk en sønn med.

Av denne grunn synes han å ha blitt utstøtt fra fellesskapet med de øvrige lappene, og det var derfor han slo seg ned ved Pörhtt'värr. Sønnen er nå 40 år gammel.
Helt frem til jule tiden, da de igjen flyttet med pikk og pakk tilbake til pogosten, oppholdt lappene seg innen siidaens sydligste del.

Side 173
PCen hoppet over side 52

For tre–fire tiår siden opphørte imidlertid Peàhccam-sit etter hvert å flytte hit opp; Iljushka (Ilja Jefremoff) skal ha vært den siste som fisket i traktene (i Lavǯ'jaur); det skal ha vært i 1905. Sitens eldste mann sa (1926) at det var ca. 40 år siden han flyttet opp og fisket i Kallo'jaur, noe som tidligere var vanlig.

De eneste som nå foretar en virkelig flytting (med bagasjen på ryggen) til høst fiske plassene, er familiene Makar Koputoff og Ilja Jefremoff, som da oppholder seg i 5–6 uker ved den øvre enden av Kallo'jaur-sjøene; jf. fig. 57.

Den samlede reinflokken (simler, bukker og ungdyr) ble først etter brunst tidens slutt av sine voktere gradvis ført fra Kikker'njarg opp gjennom Petsamodalen, med mindre opphold her og der på gode lavbeiter. Om hele flokken da ble ført helt opp til de nevnte høstplassene i de sørlige delene av området (slik inntrykket er gjennom gamle Paččvei-samers skildringer), eller bare opp til Kallo'jaur-traktene, hvor den senere vendte om til vinterbyen, har jeg ikke kunnet bringe på det rene.

Heller ikke har jeg fått klarhet i hvorvidt kløvrein og mannskap ble sendt ut fra høst boplassene for å hente vinter utrustningen fra Kikker'njarg eller Jierni, eller om denne ble medført av vokterne for den etter hvert frem rykkende store flokken til de øvre delene av området;

Side 174

PCen hoppet over side 52

En viss likhet med forholdene i Muetke-sit kan antas (jf. s. 193 nedenfor). Det er imidlertid mange tiår siden reindriften ble drevet så planmessig og omsorgsfullt av samene som beskrevet ovenfor. I den senere tiden, mens lappene ennå oppholdt seg innenfor sit-områdets sørlige del, synes reinsdyrene i det minste i stor utstrekning å ha fått streife omkring på egen hånd (mer om dette nedenfor).

På høst boplassene fortsatte man tidligere ivrig med fiske også etter at isen hadde lagt seg; likeså ble villrein og pelsdyr jaktet og fanget med snarer med godt resultat. Etter hvert nærmet julen seg. Forrådene av fisk var fylt opp, og jakten begynte å bli hemmet av det tiltagende vintermørket. Høstplassene ble forlatt, og familiene flyttet med hjordene sine tilbake til vinterbyen, vanligvis allerede før julehøytiden. For «Peisens finner har sin kirke ved Peisens elv. Klosteret er bygget av tømmer; der har munken sitt tilhold, hvorfor også dette distrikts finner søker dit til kirke på alle hellige dager», skriver Jessen-Schardebøll (s. 253).

Selv om det finnes noen uklare punkter i den foregående fremstillingen, slik vi har sett, gir den nåværende redegjørelsen i det vesentlige et trofast bilde av de skikker som rådet innenfor siten for 200–100 år siden. Lappene var på den tiden driftige halv nomader som omhyggelig gjette og tok vare på sine reinflokker. Reindriften hindret dem ikke i å drive laksefiske i fiske sesongen på lakseplassene, som de i praksis hadde monopol på etter at Katarina den store i 1764 oppløste det fullstendig moralsk forfalne Kolsk-Petsjenga-klosteret. De ble heller ikke i nevneverdig grad hindret i sitt fiske av klosterets munker i Isaac Olsens tid (tidlig på 1700-tallet).

Side 175

PCen hoppet over side 52

Energisk synes sitens lapper også å ha drevet sitt havfiske og å ha visst å stå på sitt både overfor andre lapper og kanskje også mot flyttlapper som forsøkte å tilegne seg rettigheter (jf. s. 71).

JESSEN-SCHARDEBØLL skriver at Peàhccam-lappene alene benyttet laksefisket i Munkefjorden (Petsamofjorden), men at nordmennene også kunne delta i annet fiske. Av særlig interesse er J.-S.s opplysning (s. 253):

Henøene «har tidligere vært felles for norske og Peisens finner til å samle dun der og skyte sel eller kobbe, slik at den som først kom, først benyttet seg av herligheten; men da nordmennene i Kiberg og der omkring i noen tid merkbart har avtatt, har motet vokst hos finnene, slik at de har villet nekte nordmennene dette. Dog har de til denne tid intet vunnet derved, for nordmennene benytter seg ennå av sin gamle rett.»

BREDAL skriver i 1789:

«Om vinteren ved juletider, når selen kaster sine unger, er det godt veideri på Henø.»

Utbyttet av havfangsten ble i eldre tid for det meste solgt til den «Vardø-(monopoliserte) handel», men etter at handelen i Norge ble frigitt i 1789 og pomorene begynte å strømme til området, synes fisken hovedsakelig å ha blitt oppkjøpt for Russland gjennom bytte mot mel og andre nødvendighetsvarer.

Side 176

PCen har problemer med side nummereringen

Nettopp denne pomor handelen blir noe senere en av de springende punktene i den forvandlingsprosessen som etter hvert gjennomgripende endret de gamle nærings vanene innen siten.

De ovenfor skildrede, så å si normale bruks formene innen siten har nå opphørt å gjelde, og det er særlig tre krise perioder som har vært bestemmende for den senere utviklingen og forvandlingen av sitens opprinnelige nærings vaner.

Den første krisen inntrådte som følge av flytt lappernes endelige innvandring til sitens [og Muetke-sitens] område på 1820-tallet (jf. s. 72 fff.).

Sitens gresk-ortodokse lapper hadde, ifølge deres egne tradisjoner, aldri særlig store reinflokker. Det meste man mintes at én enkelt person skulle ha eid, var omkring 300 rein (Koputoff). Da flytt lappene nå innvandret med sine enorme flokker, sannsynligvis mellom 6000 og 10 000 rein, oppstod det vanskeligheter for skoltene med å hindre at deres rein ble blandet inn i og forsvant blant flytt lappenes flokker.

Til å begynne med gikk det visstnok nokså bra, for ennå behersket skoltene rutinene innen reindriften. Etter hvert tok imidlertid vaktholdet så mye av deres tid at utbyttet av fisket led under det. Skoltene fant da på å ansette fattige norske flytt lapper som reinvoktere, slik at de selv kunne vie tiden sin til det innbringende fisket i Ishavet.

Følgen av denne ordningen ble imidlertid snart tydelig for skoltene: flytt lappenes flokker vokste, mens skoltenes minket. Skoltene synes en tid å ha tatt seg sammen og igjen begynt selv å ta hånd om sine rein; «for mye mer enn 50 år siden kalvet skoltene selv sine i hånd», fortalte de eldste nålevende Peàhccam-skoltene til meg. Dette betyr at simlene da ble holdt tjoret av skoltene selv under kalvingstiden og bevoktet til kalvene var blitt merket.

Utsiktene til god fortjeneste ved havfisket utøvde imidlertid en så overveldende tiltrekningskraft på skoltene – særlig etter at Kola-kjøpmannen Artemij Bazarnin hadde opprettet et handelsfaktori i Jierni, slik at avsetningen av fangsten under alle forhold syntes sikret – at de, til tross for alle tidligere bitre erfaringer, definitivt opphørte med sin egen reindrift og overlot flokkene sine til flytt lappene i pleie.

Da jeg på lappenes «Sobbar» i Peàhccam-sit i september 1926 ga uttrykk for min undring over at de ikke i tide hadde innsett at denne eiendommelige fremgangs måten nødvendigvis måtte innlede slutten på hele reindriften innen Peàhccam-sit, svarte en lapp meg med nesten filosofisk enfold:

«Du forstår vel at grunnen da som nå var rent økonomisk; man tjener jo mer på havfisket dersom man setter bort reinen i pleie.» Nomade ånden var nok da allerede oppgitt, i det minste på den ene siden.

Side 177

PCen har problemer med side nummereringen!

Den andre krise perioden inntrådte med den begynnende kolonisering. Allerede kort tid etter de første finnenes innvandring til Fiskerhalvøya (Pummanki 1858, henholdsvis 1864; Kervanto 1865; Vaidaguba 1866; jf. Thauvón, s. 22), begynte lappene å bli oppmerksomme på at det nå gjaldt å skjerpe vaktholdet på sommerbeitene for å forebygge konflikter som følge av reinskader på nybyggernes slåttemarker og for å hindre at rein «kom i gal gryte».

Til å begynne med øvde derfor nybyggerne en direkte gunstig innflytelse på reindriften, ved at deres tilstedeværelse tvang frem skjerpet bevoktning, noe som jo var til gagn for reindriften. Tilsvarende innflytelse hadde trolig også den rent finske, lutherske befolkningen som bodde i Kaakkuri da Petsjenga menighet ble opprettet i 1857 (ifølge en anmerkning i det gresk-katolske kirkearkivet i Petsamo, som pastor Saarenne vennligst gjorde meg oppmerksom på). Det er sannsynlig at det nettopp var på den tiden «skoltene kalvet sine simler i hånd». En helt annen, indirekte innflytelse på reindriften ble imidlertid utøvd av de såkalte kolonistene – russere og gresk-katolske karelere – som flyttet til området ved munningen av Petsamo elva omkring 1870 (den alminnelige oppfatning er at innflyttingen skjedde i 1873; slik for eksempel ifølge kirkeboken for Petsjenga menighet. Hos Shabanin omtales imidlertid «landsbyforsamlingen i Petsjenga kolonist samfunn» allerede i 1871).

Disse kolonistene skaffet seg ganske snart også rein, og deres eksempel ble etter hvert fulgt av et stort antall finner. Også de fast boendes rein ble, etter skoltenes mønster, satt bort i pleie til flytt lapper. Dette forårsaket imidlertid indirekte en eiendommelig forvirring i skoltenes vaner. Tidligere hadde det vært vanlig å flytte flokken fra Kikker'njarg senest umiddelbart etter at brunsten var over i siste del av oktober. Flokkene ble da samlet inn i så god tid at skoltene hadde sine kløv ren til rådighet når flyttingen til de såkalte høstsjøene i den sørlige delen av sitens område skulle begynne i september.

Kolonistene ønsket imidlertid ikke å ta sine trekk rein i bruk før vinterføret var sikkert og varig. Innsamlingen ble derfor av flytt lappene stadig mer utsatt år for år, og til slutt ble det vanlig at reinflokken ble værende på Kikker'njarg helt til nær jul.

Jeg kan vanskelig tro annet enn at man i dette misforholdet – den stadig lenger ut på forvinteren forskjøvne rein samlingen – må søke en av de avgjørende årsakene til at Peàhccam-lappenes flytting til de tradisjonelle høstboplassene etter hvert begynte å bli uregelmessig og til slutt helt opphørte.

For uten kløv rein kan en flytting til sitens gamle høst boplasser ikke gjennomføres; under en reise ned den strie og fossrike Petsamoelva, helt fra dens kilder, kunne jeg konstatere at en lappeflytting med båt opp til de gamle fiskesjøene ved elvens øvre løp må anses som fullstendig umulig.

1) Jf. Njemirovitsj-Dansjenko (Strana, s. 147 ff., 154).

Da lappene én gang hadde resignert og helt opphørt med sin høst flytting til de tidligere «høstsjøene», ble de stadig mer ettergivende når det gjaldt å skille ut sine kløv ren fra den samlede flokken som flytt lappene holdt tilbake på Fisker halvøya. Etter at det nye Petsjenga-klosteret ble anlagt og landeveien fra Parkkino til Øvre kloster ble bygget, ble det etter hvert vanlig at lappene tok hesteskyss for familienes flytting i august fra havet til vinterbyen. Nå for tiden er det knapt mulig å få tak i kløvrein innen Peàhccam-sitens område. Også i en annen henseende virket kolonisasjonen – hvortil vi også vil regne det nye Petsjenga-klosteret – ugunstig inn på skoltenes næringsliv, nemlig på deres havfiske. Etter grensereguleringen i 1826 hadde skoltene i praksis enerett til laksefisket ved Petsamo kysten og i elvene innen sitens område, og ingen andre hadde lov til å fiske laks her uten at lappenes ting uttrykkelig hadde gitt tillatelse. Derimot rådet full frihet for alle russiske under såtter til å fiske annen havfisk. Da den russiske regjeringen – til tross for at lappenes sedvanerett så sent som i 1866 på ny var blitt stadfestet – tillot kolonister å slå seg ned i området, oppstod snart spørsmålet om i hvilken utstrekning kolonistene skulle få ta del i laksefisket. Lappenes ting, «som ville leve i ro og sakt modighet med hele verden», overlot da «av godhet», som den gamle *oaiv'olmoš* (forstanderen/starosten) uttrykte det overfor meg, bestemte lakseplasser til russere og karelere til bruk – finner fantes det den gang ennå ikke blant de nybyggerne som interesserte seg for laksefisket.

Da lappene én gang hadde resignert og helt opphørt med sin høstflytting til de tidligere «høstsjøene», ble de stadig mer ettergivende når det gjaldt å skille ut sine kløv ren fra den samlede flokken som flyttlappene holdt tilbake på Fiskerhalvøya. Etter at det nye Petsjenga-klosteret ble anlagt og landeveien fra Parkkino til Øvre kloster ble bygget, ble det etter hvert vanlig at lappene tok hesteskyss for familienes flytting i august fra havet til vinterbyen. Nå for tiden er det knapt mulig å få tak i kløvrein innen Peàhccam-sitens område. Også i en annen henseende virket kolonisasjonen – hvortil vi også vil regne det nye Petsjenga-klosteret – ugunstig inn på skoltenes næringsliv, nemlig på deres havfiske. Etter grensereguleringen i 1826 hadde skoltene i praksis enerett til laksefisket ved Petsamokysten og i elvene innen sitens område, og ingen andre hadde lov til å fiske laks her uten at lappenes ting uttrykkelig hadde gitt tillatelse. Derimot rådet full frihet for alle russiske undersåtter til å fiske annen havfisk. Da den russiske regjeringen – til tross for at lappenes sedvanerett så sent som i 1866 på ny var blitt stadfestet – tillot kolonister å slå seg ned i området, oppstod snart spørsmålet om i hvilken utstrekning kolonistene skulle få ta del i laksefisket. Lappenes ting, «som ville leve i ro og saktmodighet med hele verden», overlot da «av godhet», som den gamle *oaiv'olmoš* (forstanderen/starosten) uttrykte det overfor meg, bestemte lakseplasser til russere og karelere til bruk – finner fantes det den gang ennå ikke blant de nybyggerne som interesserte seg for laksefisket.

1) I 1928 ble det ved flyttingen brukt automobil både 1for skoltene og en del av deres sauer.

Side 179

PCen har problem, med sidene

Munkene satte uten videre i gang sitt laksefiske og ble etter hvert så interessert i det, fortalte lappene, at de senere tok i besittelse også en del av de lakseplassene som lappene hadde overlatt til kolonistenes bruk. Jf. Koroljkoff (s. 127).

Klosteret skal etter denne tid ha ført en temmelig energisk politikk. Lappene fortalte at de russiske kolonistene som hadde slått seg ned på stedet der det første Petsjengske klosteret hadde stått (nå grensevaktens gravplass ved Ala-Luostari?), ganske enkelt ble evakuert for at klosteret alene skulle få etablere seg der.

Til Gagarka (hvor det på den tiden bare bodde to lutherske flyttlapper, gamle Ingier og Pankka Ole Skaare samt finnen Granroth) ble det således flyttet 15 kolonister, til Knjäshuha 2 og til Barkkino 3 kolonister. På de nye stedene lot klosteret oppføre «isbaer» (tømmerstuer) for dem – ferdig tilhugget tømmer ble hentet hit fra Arkhangelsk.

Disse tiltakene, som vitner om at både innflytelse og rikdom stod bak klosteret, imponerte lappene i så høy grad at de heretter i stadig større grad forankret sine interesser og forhåpninger hos klosterledelsen, som dermed kom til å utgjøre deres vern og forsyn. Mellom lappene og munkene ble også alle andre spørsmål ordnet i vennskapelig ånd, og den energiske arkimandritten Jonafan, klosterets daværende prior, ble lappenes allmektige rådgiver.

Jonafan skal blant annet bestemt ha tilholdt lappene ikke å avstå flere lakse fiskeplasser til nybyggerne. For sent innså lappene at kloster prioren ikke alltid var den gode hyrde (jf. Itkonen, 1918, s. 149). Koloniseringen lokket snart også flere handelsmenn til å bosette seg i området: i Petsamo: Anton Dal og Nikolaj Grigorjeff; i Jierni: Habaroff; i Stolbovoi: Andrej Kruloff;og i Lutšvuonn: Knudtzen.

Dessuten ble kystene om sommeren besøkt av en rekke pomorer og norske lakse oppkjøpere. Konkurransen om fangsten ble svært god, og fiske årene var rike.
Da kjøpmennene ved sine faktorier satte opp egne tørkehjeller, kunne lappene fiske desto mer i havet, og også de eldre og kvinnene fikk arbeids fortjeneste.

Inntektene fra havfisket synes i begynnelsen å ha vært så gode at lappene hadde råd til gjennom det meste av vinteren å leve i sin vinterby uten bekymring for morgen dagen. Ut fra lappenes egne skildringer har jeg fått det inntrykk at fisket i Ishavet nå ble et hovedanliggende innen siten, som fullstendig overskygget alle andre inntektsmuligheter.

Lappene drev, slik det hadde vært vanlig siden uminnelige tider, sitt laksefiske med garn og ringnot. For omkring 30 år siden trengte imidlertid kilenøter inn på Peàhccam-lappenes lakse plasser, på samme måte som vi allerede har sett at det skjedde på Paĉĉvei-lappenes lakse fiskeplasser. De første nøtene i Peàhccam ble innført fra Norge av Petsamo-kjøpmannen Grigorjeff, Aapo Regina fra Pummanki og Kalle Hospari fra Vaidaguba.

Side 180

PCen hoppet over side 52

Lappene protesterte nå med all kraft mot denne påståtte krenkelsen av deres urgamle sedvanerett. Det var imidlertid forgjeves. I 1904 hadde den Dirigerende senat fastsatt en lov som ga alle russiske undersåtter lik rett til fiske i havet, enten det gjaldt torsk eller laks. (Dette syntes imidlertid lappene ikke engang ennå på det nevnte Sobbar møtet å ha hatt noen anelse om.) Nå kunne ikke engang arkimandritt Jonafan lenger hjelpe lappene; laksefisket i utfjordene gikk etter hvert tapt.

I Petsamofjorden beholdt de likevel, takket være velvillig innstilte russiske tjenestemenns tiltak, følgende laksefiskeplasser:

Vestre strand, fra havet og innover fjorden:

1. Rigolähppogaš
2. Vuodds'luχt, 300 meter fra munkenes hus i Vortne mot sør; av dette området har munkene fått en strekning i vikens nordvestlige del, nemlig omkring det stedet hvor deres hus står. Ruttšvei, i den sørvestlige bukten av Vuodds'luχt.
3. Linamraš, Liinahamari-odden.
   Reidd'lüteš, bukten like innenfor Liinahamari-odden.
4. Uc'kalliaš
   Suppnjarg, Tolstianniemi
5. Muočes'kieddeš, nedenfor Anton Dals bolig.

Østre strand, innover fjorden:

0 Magsel'vähké, reserve lagt til Rigo'lähppogaš på vestsiden av fjorden.
1 Koške'luχt.
2 Fedd'kallej, på den nordvestlige odden ved innløpet til det trange partiet i fjorden.
3 Hode'ef'kuadaš, tvers overfor Linamraš.
4 Gadds(e)'lähp, noe over 1 km lenger innover enn nr. 3.
5 Valle'paht'luχt, noe mer enn 1 km innover fra nr. 4; her munner to små elver ut.
6 Nazar'njarg, ca. 1 km innover fra nr. 5.

Den dårlige perioden for havfisket, som vi allerede har sett sterkt påvirket Paččvei-lappenes økonomi, ble heller ikke her uten følger. Inntektene i Peàhccam ble begrenset, behovene bestod, handels mennenes kreditt fristet, og lappene synes å ha benyttet den så rundhåndet at de snart befant seg i gjeld opp over ørene.

PCen hoppet pver side 52

Lappene resignererte i fattigdom og forsøkte å tilpasse seg de nye forholdene. Ishavsfisket forble det sentrale for dem, deres eneste håp om frelse fra gjeldsbyrden. Reindriften ble derimot stadig mer skjøvet ut i periferien av deres næringsinteresser. Uventet inntraff den tredje kriseperioden, som begynte med verdenskrigen og kulminerte med Dorpat-traktaten.

Av sitens befolkning, som på den tiden ble oppgitt til 76 personer, ble 7 menn kalt ut til å kjempe under den russiske ørnen; av dem vendte aldri 3 tilbake. Hva en slik årelating betyr for et fattig natur folke samfunn, som lever fra hånd til munn av den inntekten det kan tvinge ut av den karrige arktiske naturen, sier seg selv.

Følgen av krigen og til slutt den røde revolusjonen i Russland med dens postulat om «nasjonaliseringen», ble at handelen stanset opp – pomorene uteble. Dette rammet også i Peäccam-siten hardt skoltenes fiskerinæring. Lappene hadde nå svært vanskelig for å finne noen avsetning for fangsten sin. Til det norske markedet, som allerede i over et århundre hadde vært ubrukt og derfor var ukjent for dem, kunne de ikke med hell vende seg, fordi de manglet både språk kunnskaper og handels rutine, og dessuten egnede farkoster for overfarten. Lappene selv beklager også at de er altfor fattige til selv å kunne skaffe seg en slik farkost, som de – i likhet med finnene på Fiskerhalvøya – kunne bruke til å transportere fisken over til Norge for salg til de gjeldende markedsprisene der. En slik fremgangs måte har gitt en del av den finske befolkningen på Fiskerhalvøya et ganske stort velstands nivå, som delvis fortsatt består til tross for krisene som begynte med krigen.

Etter at sitens folk etter Dorpat-traktaten valgte finsk stats borgerskap, og deres verste nød ble lindret med almisser, forsøkte de nye herskerne også å hjelpe lappene ved opprettelsen av Petsamo-selskapet. Dets virksomhet ble imidlertid alt annet enn en velsignelse for landsdelen og dens befolkning. Det holdt riktignok liv i lappene, men det som ble gitt med den ene hånden, ble tatt tilbake med den andre: selskapet kjøpte lappenes fangst til rimelige priser, men tok samtidig tilbake inntekten deres ved å holde høye priser på nødvendige forbruksvarer av første nødvendighet, som lappene til å begynne med ikke kunne skaffe andre steder. Lappene begynte til slutt å tvile på om de i lengden kunne tjene til livets opphold selv gjennom ishavs fisket.

For reindriften, som igjen ble viet oppmerksomhet av lappene i siten da de andre inntekts kildene begynte å tørke inn, fikk Dorpat-traktaten alvorlige konsekvenser

Side 182

PCen hoppet over side 52

Den nye riksgrensen splittet, som allerede antydet, reinens urgamle sommer beiteområde, Kikker'njarg. Den isolerte dessuten på en kunstig måte Peäccam-folket fra deres naboer i Muetke-sit, selv om reindriftens suksess i begge siter forutsatte at lappene, når forholdene krevde det, gjensidig kunne rekke hverandre en hjelpende hånd uten forutgående diplomatisk note vexling.

Innenfor Peäccam-sitens område oppstod det, som allerede antydet, stor forvirring. Peäccam-hjordene våget man ikke lenger å la komme nær den russiske grensen, ettersom de da kunne ha krysset den og kanskje blitt «nasjonalisert» i Russland. Da rein flokker som kjent alltid vandrer mot vinden og gjerne søker tilbake til de beitemarkene de er blitt vant til å oppholde seg på til ulike tider av året, forstår man hvor vanskelig vaktholdet ble etter den nødvendige forstyrrelsen av de gamle vanene.

Da nå ikke bare de såkalte flytt lappene, men også samer fra Muetke-sit (brødrene Kiprianoff og brødrene Caproff) flyktet over til Peäccam med reinflokkene sine for å redde eiendommen sin fra kommissariatenes vilkårlighet, ble forvirringen stor i Peäccam-sitens reindrift. Likevel lyktes det – særlig takket være flytt lappene (jf. s. 79) og spesielt, sies det, på grunn av skolte lappen Ivan Caproffs dyktighet og erfaring – å holde de sammen slåtte reinflokkene så godt samlet at bare enkelte streifreiner skal ha forsvunnet tilbake til Russland.

Det er heller ingen tvil om at man gjennom vedvarende vakthold etter hvert ville ha lykkes i å temme reinflokkene fullstendig og venne dem til de delvis nye beiteområdene som nå måtte tas i bruk til ulike årstider.

Imidlertid ble brødrene Caproff kalt tilbake av sin gamle far til Muetke-sit, og i skolte lappenes samfunn er blind lydighet mot farens vilje en ubetinget lov. Da flytt lappene dermed ble stående alene igjen, ble det naturligvis vanskelig for dem å vokte reinene året rundt. Derfor oppstod hos dem – sett fra reindriftens synspunkt – en helt absurd idé: å gjerde inn sommerbeite områdene.

I stedet for Kikker'njarg, som på grunn av den nye grensen i praksis ble nesten ubrukelig som reinbeite, valgte man nå fjell området mellom Petsamofjorden og Vuerjemjokk som sommerbeite for reinene. Dette området kaller skolte lappene for det meste Salttem'njarg. Området er riktignok ikke noe særlig godt sommerbeite for rein. Men dersom driften hadde blitt tilpasset beite grunnlaget og forholdene ellers, og rein eierne hadde blitt tvunget til – slik de gjorde de første årene – å vokte flokkene nøye med risiko for ellers å miste rein, kunne det nye sommer beite området å dømme etter alt jeg har sett og fått høre, ville dette ha vært tilstrekkelig for det ganske beskjedne antallet rein som nå finnes innenfor Peäccam-området.

1) Også fra russisk side hører man den samme klagen; se Volens, s. 35.

Side 183

PCen hoppet over side 52

Dessverre ga administrasjonen, som var drevet av velvilje, altfor tidlig etter for reingjeternes overdrevne klage sanger om bevoktnings vanskene i området – jeremiader som for det meste overalt er uløselig knyttet til en reindrift som er kommet i forfall – og ble av godhjertethet forledet til en stor feil: Rein eierne fikk bevilget et tilskudd fra offentlige midler til byggingen av en sperre gjerde som skulle gjøre det lettere å overvåke hjordene. Gjerdet kom etter hvert til å strekke seg fra Ručvei (ved Liinahamari-bukten) via Treffonjaur til Kanešjaur. Her bøyer det av mot Vuerjemjokk, hvis dalside det følger til tvers for den norske bebyggelsen som ligger øverst i dalen. Havet og fjorden, samt sperre gjerdet og den dype Vuerjemjokk-dalen, omslutter således som i en felle et ganske stort landområde.

Side 184
PCen hoppet over side 52

Inn i denne fellen ble nå reinene ført inn, rubb og stubb, omtrent 3000 dyr, tidlig på vår vinteren, og de ble stående der til ut på høstvinteren. Innenfor dette avstengte området består en stor del av terrenget av rene pedimenter, som ute mot havet utgjør godt over halvparten av arealet (Vuerjem'raχté, Koddevuon'raχté og Jierni-raχté). Gress beitet innenfor det avsperrede området er ikke dårlig, selv om det slett ikke kan sammen lignes med beitet på Kikker'njarg. Med lavbeitet er det derimot dårligere stilt, og det krever derfor sparsom bruk.

Ettersom flytt lapper – som nå alene tok seg av vaktholdet over reinene – hadde flokken så å si i en innhegning, som de ikke syntes å kunne løpe bort fra, falt de her, slik man også andre steder har kunnet konstatere under lignende forhold, etter hvert offer for bekvemmeligheten. De lot reinene bli værende her så lenge som mulig utover høsten og forvinteren, i måneder utover den tiden da reinene hadde gått over fra gressbeite til regelmessig å beite lav.

Side 185

PCen hoppet over side 52

Kjøre reinene synes nå å bli tatt ut av fellen først på den tiden da man allerede har godt vinterføre: i slutten av oktober (i 1926 først i november, da sulten blant reinene ble bekymringsfull), og simlene skal få oppholde seg innenfor gjerdet enda lengre tid.

På den annen side drives hjordene inn i fellen altfor tidlig; som oftest skal dette ha skjedd straks etter Marie tiden, selv om dette på ingen måte hadde vært nødvendig eller ønskelig før kalvings tidens begynnelse. I dette tilfellet må årsaken helt og holdent søkes i flytt lappenes ubesluttsomhet eller bekvemmelighet. Med bevoktningen skal det ha vært så som så etter at gjerdet var ferdigbygd; hvordan skulle ellers reinene ha fått anledning til å rømme fra innhegningen og hjorden begitt seg på egen hånd ut på streiftog mot øst? På grunn av det slappe vaktholdet har det også hendt at reinene på egen hånd har vandret ut i så ulendt terreng at de har styrtet ned fra fjell stupene på svallis og mistet livet.

Den erfaringen som overalt i Fennoskandia er gjort med ring gjerder, har heller ikke uteblitt her: beite landet ble altfor hardt belastet. Etter bare fem års bruk har laven allerede blitt sterkt ødelagt innenfor gjerdet ved hyppig ned tråkking i den tiden da reinene «palkivat», det vil si løper omkring i mindre flokker for å redde seg fra insektplagen, nettopp når laven er tørr og smuldrer ved berøring. Allerede nå svikter derfor lavbeitet i vår- og høstbeitetiden – «jorden er svart», sa en lapp til meg.

Følgen er at reinene må lide mangel på beite i de mest krevende periodene, kalvings tiden og brunsten. Konsekvensen av den notoriske beite mangelen er at simlene føder svake kalver, som etter hvert svekker rein bestanden.

Til min store overraskelse kunne jeg selv merke på reinenes slappe rygger og på den matte fargen i pelsen, der rester av fjorårshår ennå hang igjen, at okse reinene ennå ikke hadde kommet i kondisjon da de ble hentet til meg direkte fra gjerdet i slutten av oktober 1926 – på en tid av året da trekk oksene andre steder pleier å være på sitt kraftigste. Det gamle håret feller reinene allerede midt på sommeren, og i august pleier de å skinne i sin nye pels. Dette nevnte misforholdet vitnet ubestridelig om at reinene hadde lidd av beitemangel under oppholdet innenfor gjerdet.

Skolte lappene selv synes å ha full forståelse for følgene av et fortsatt misbruk av gjerdet på samme måte som nå. De mener at reinflokken bør tas ut av innhegningen betydelig tidligere på høsten enn nå, slik at reinene kan komme i kondisjon før brunsten. Men, legger de til, bevoktning av hjorden uten gjerder er bedre; til å begynne med kan dette riktignok gi en del besvær, men når hjorden etter hvert har vent seg til bevoktningen, blir den føyelig og lett å lede. Til støtte for sitt uten tvil riktige syn viser lappene til forholdene hos Peàhccam-sitens østlige naboer, i Muetke-sit (se s. 193) og i Kildin-sit (s. 194), som ligger øst for den sistnevnte.

Side 186

PCen hoppet over side 52

Godt høstbeite land finnes også øst for Petsamofjorden, men dette blir nå slett ikke brukt, siden denne landstripen er forbundet med en viss risiko på grunn av nærheten til den russiske grensen. «Det ville være bekvemt om det ble satt opp et gjerde langs grensen, men et sperregjerde er i alle fall en farlig nødløsning», sa en av sitens eldre samer til meg under en samtale om disse forholdene.

Man må sammenholde dette med det som tidligere er blitt anført om flytt lappenes høyst klanderverdige vanstell av sitens reinbeiter også utenfor det nevnte sperre gjerdet (s. 80 f). Skolte lappene har altså gjennom denne gjerde ordningen kommet i den uheldige situasjonen at det avhenger av flytt lappenes forgodt befinnende når de kan få sine rein ut om høsten. De tidlige frakt kjøringene går derfor til lapper fra andre siter. Under slike forhold kan det overhodet ikke bli tale om noen flyttinger.

Den tredje krise perioden for Peàhccam-skoltene kan således sies fortsatt å pågå. Den har hittil virket lammende på lappenes velkjente og tidligere så vellykkede fiske i Ishavet. Samtidig er den i ferd med å ødelegge forutsetningene for den andre av skoltenes naturgitte hovednæringer, reindriften. Fremtids utsiktene for siten har aldri vært mørkere enn nettopp nå. Hvis krise tilstanden innen denne lille folkegruppen i vår nye landsdel fortsatt får utvikle seg etter tilfeldighetene, trues siten av oppløsning og mange av dens mennesker av undergang. Sitens liv eller død avhenger helt og holdent av administrasjonens vilje og evne.

Allerede tidligere enn hos Paĉĉvei-lappene trådte Peàhccam-sit inn i en gjennom gripende forvandlingsperiode. Den første impulsen ble innført av folk av Peàhceamõš' egen stamme, flytt lapper, som – i den grad skoltene selv mer og mer begynte å oppgi

sin tradisjonelle natur husholdning – etter hvert ble helt avgjørende for reindriften innen siten. Denne forvandlingen fra uavhengig, selv hus holdende nomade til en slags aksjonær i et «reinforetak», der skolten ikke har noen nevneverdig innflytelse over driften, begynte allerede i siste del av forrige århundre. Etter den tid ble skoltenes bruk av egne rein i stadig større grad avhengig av flytt lappenes gode vilje og evne.

Hos de tidligere halvnomadene ble dermed den tidligere mer omfattende drifts ordningen i nærings livet gradvis redusert til følgende, nå gjeldende bruksmåte: Omkring midten av april flytter familiene med sin eiendom fra vinterbyen ned til havet. Flere familier flytter også nå med rein helt frem til Jierni, andre bare til Petsamo by. Noen familier blir splittet under flyttingen og etterlater kvinner og barn allerede i Petsamo by (sommeren 1926 fant jeg at vinterutstyret til skoltene var lagret i Barkkino og Liinahamari).

Side 187
PCen hoppet over side 52

Mennene og guttene drar etter flyttingen ut på havfiske som før, mens kvinner og barn i mellom tiden fanger laks inne i fjorden. Havfangsten tørkes på hjeller eller selges fersk til lokale oppkjøps bedrifter. Til eget bruk salter lappene ned fisk. Det ser ikke ut til å bli særlig stor fart i fisket, ettersom konjunkturene etter verdenskrigen, på grunn av mangel på konkurranse, har vært dårlige (i 1926 ble torsken de første dagene av sesongen betalt med 1 mark per kilo, deretter med omtrent 0,75 per kilo).

I slutten av juli eller i begynnelsen av august forlates fiskeplassene ved havet, og familiene flytter tilbake med hest til vinterbyen. Her fortsetter noen av kvinnene å fiske litt i Petsamoelven, laks og annet, mens mennene forsøker å skaffe seg midlertidig arbeid dersom de kan finne noe; ellers driver de bare rundt i landsbyen eller ved Øvre kloster.

I slutten av september eller i begynnelsen av oktober, når fisken gyter, drar lappene til ulike innsjøer som ligger høyst et par mil fra vinterbyen for å øke sitt husholdnings behov av fisk; bare et par familier drar nå helt opp til Kallojaur-sjøene for å fiske noen uker i gytetiden.

Når men føret i siste del av oktober er over, ønsker lappene straks å få fraktet hjem vinterens ved forråd og begynne sin viktigste vinter inntekt: frakt kjøring. Men de hindres ofte i dette fordi flytt lappen ikke har hastverk med å samle og telle den samlede Petsamo-flokken, men i stedet driver rundt eller holder fest nede i landsbyen.

Før rein tellingen er avsluttet, kan ikke skolte lappene få utlevert sine trekkdyr. Følgen av disse forholdene ble for eksempel i 1926 (da rein tellingen først fant sted langt ut i november) at den forventede inntekten gikk til lapper fra andre siter. Ved

rein tellingen i 1926 ble det totale antallet av skolte lappenes rein, inkludert kalver, funnet å være 369 (150 okser) av den store Petsamo-flokkens 2776 rein (se foto hos Hallström, 1926, s. 24).

Etter at lappene til slutt har fått i sin besittelse det fåtallet trekkdyr de ennå eier, arbeider de med frakt kjøring – når slike oppdrag av og til byr seg – og annet tilfeldig arbeid frem til havfisket begynner igjen og utflyttingen fra vinterbyen finner sted i april.

Den eneste beskjedne resten fra nomade tidens skikker hos Peàhccam-lappene er dermed flyttingen til havet om våren og tilbake flyttingen til vinterbyen sen sommeren. Men også denne flyttingen ser ut til å være i ferd med å opphøre på grunn av omstendighetenes tvang. Lappenes bygninger ved Jierni hadde i de senere årene vært utsatt for hærverk i den tiden skoltene ikke var der.

2) *Den 1. september opphører dette fisket, ettersom laksegarn ikke lenger får brukes etter denne datoen. Å fiske laks med stang er derimot tillatt frem til 15. september, da fredningen trer definitivt i kraft.*

Side 188

PCen hoppet over side 52

Det var blitt fjernet stokker fra badstuen, låsene hadde blitt brutt opp på åtte boder, hvorfra forskjellige gjenstander var blitt stjålet. Når tryggheten for eiendommen ikke er større enn at dette kan skje, har noen familier ansett det mer hensiktsmessig å selge sine stuer og boder enn å la dem bli stjålet bort – en beklagelig og uten tvil skjebne svanger beslutning, som snarere vil gjøre nomade etterkommerne til vagabonder som snart blir trampet ned. Et annet tegn av prinsipiell betydning, som vitner om at nomade instinktene er i ferd med å forsvinne, viser seg ved at minst to lapper allerede har flyttet fra vinterbyen og skaffet seg jord parseller ved Petsamoelven (ved utløpet av Luettnjokk), dit de har flyttet stuer og annet. Dette er, så vidt jeg vet, et nytt fenomen i siten. Dergatshoffs uttalelse (119): «– – Samene i Petsjenga- og Voronezj-volostene har allerede [før 1866] selv innsett ulempene ved nomade livet og uttrykker ønske om å bosette seg fast på steder som egner seg for hagebruk og husdyrhold …», forekommer meg, når det gjelder Peàhccam-lappene, å være tvilsomt. Jfr. likevel Jefimenko i Arkhangelsk guvernementets tidende 1868, nr. 26.

Under disse forholdene lytter man i første øyeblikk med stor forbauselse til følgende uttalelse: «Man [den finske administrasjonen] krever at vi skolter skal bosette oss som bøndene. Man rår nå etter eget forgodt befinnende over våre slåtteenger, som tidligere ble leid ut som slåtteland og ga en godtgjørelse som vi kunne dekke utgiftene til landsbyens eldste med.

Fra Paččvei-siten, som har solgt sitt laksefiske til nord mennene, får lapper nå flytte inn til vår sit for å fiske uten vårt samtykke, og andre lapper trenger inn fra øst – som om vi ikke allerede hadde nok bekymringer med å sikre våre egne familiers

livsopphold. Vi vil selv fortsette livet slik våre forfedre gjorde, og vi holder deres skikker og bruk i ære. For i deres tid fantes det mange rein og godt fiske, og vårt lille folk var lykkelig. Men vi er redde for at lappenes gamle rettigheter ikke lenger vil bli holdt i hevd.»

Slik talte en av de eldste i siten til meg, og til tross for alle de åpenbare misoppfatningene som ligger i uttalelsen, bør det ikke betviles at han oppriktig mente det han sa. Hva er den ytterste årsaken som hindrer lappene å bøte på …

1) Her siktes det til penge gaven skolte lappene i Paččvei-sit mottok fra den norske staten, som under grense forhandlingene 1922–1924 nektet å fornye den retten til laksefiske på norsk område som Paččvei-lappene hadde hatt under russisk styre, etter at området ble overført til Finland.
2) Her menes to skolte lappiske familier som hadde flyttet inn fra Muetke-sit.

Side 189
PCen hoppet over side 52

Om årsaken til de endringene som har skjedd, og hvorfor de ikke vender tilbake til sine gamle nærings måter, har jeg flere ganger spurt lappene selv. Den finske administrasjonen ville mer enn gjerne se at de selv tok initiativ til å ordne livet på en god måte både for seg selv og for samfunnet i Petsamo. På dette har jeg for det meste fått svært ubestemte svar. Når det gjelder de eldre, munner svarene som regel ut i at de gamle ikke lenger orker å flytte, og at de unge ikke lenger bryr seg om å underkaste seg flyttingens besvær. De eldre har også fremhevet at antallet rein i siten har gått så sterkt ned at samene ikke lenger har nok kløv rein til høst flyttingen.

På vegne av den yngre generasjonen ga til slutt den dyktige Dermidon Jefremoff meg følgende klare svar, som jeg noterte ordrett: Flyttingen til de gamle høst boplassene forutsetter at to vilkår er oppfylt før flyttingen begynner:
1) vinter forsyningen,
2) transport midlene.

Når det gjelder det første, bør man huske følgende: Fisket var tidligere meget givende, og avsetningen var god. Allerede tidlig på sen sommeren hadde sitens folk skaffet seg vinter provianten – mel og annet – og kunne deretter flytte til fiske sjøene inne i landet, i den sørligste delen av siten. Nå er inntekten fra fisket så liten at tilstrekkelige vinter forråd ikke kan skaffes om sommeren.

I stedet er skolte lappene nå tvunget til gjennom hele høsten og vinteren å forsøke å fylle hullene i hus holdningen ved tilfeldig arbeid. Når det gjelder det andre vilkåret, eier de fleste skolte lapper ikke lenger nok kløv rein til å kunne gjennomføre flyttingen. Og med lastet båt er det helt umulig å komme frem i den vanskelige Petsamoelven i

tiden med lav vannstand om høsten. Etter Dermidons svar oppstod det under sammen komsten en livlig – for ikke å si opphetet – debatt mellom de tilstedeværende lappene, som delte seg i to leirer: de gamle og de unge. Neste morgen kom en representant for de unge og besøkte meg i teltet mitt. Han ba meg om ikke å lytte til de gamles oppfatning i denne saken, for de unge var fast bestemt på at så snart de hadde fått orden på husholdningen sin, ville de igjen begynne å flytte om høsten til de gamle høstboplassene som deres forfedre hadde brukt. *Mundus vult decipi?* (Vil verden bedrages?) Jeg tror ikke nødvendigvis vi bør se slik på saken. I løpet av de to somrene jeg har hatt gleden av å bo ute i naturen sammen med Peàhccam-lappene, har jeg funnet at de mest ekte og livskraftige nomade instinktene fortsatt er bevart hos mange av dem. De har også gitt uttrykk for en tydelig følelse av fellesskap – ekko fra eldre tider. Det jeg har erfart, har overbevist meg om at nomade viljen slett ikke er dødd ut hos dem alle. Lappenes uttalelser springer tydelig ut av en reaksjon mot den rådende elendigheten i siten og inneholder kanskje en noe overdrevet begeistring i øyeblikket. Sikkert er det likevel at villmarken kaller mange av dem til seg, men fattig dommen binder dem fast til dagarbeid i områdets bosettings sentra der de blir utnyttet for en billig penge.

Side 190

PCen hoppet over side 52

Disse skoltenes psykologiske særtrekk – nomade lengselen og samholdet innen folket – begge tydelig skjerpet nettopp gjennom de vanskelighetene som særlig denne siten har måttet gjennom kjempe, og som jo har levd under de etterfølgende klostrenes øyne og i kontakt med den tetteste bosetningen i Petsamo-området, gir håp om at en oppreisning fortsatt er mulig innen siten, slik det også var i siste del av 1700-tallet (noe som omtales senere).

Nomadismen har aldri vært et proletæryrke. Tvert imot har nomadismen alltid til en viss grad hvilt på et kapitalistisk grunnlag, fordi næringens usikre vilkår krevde at det fantes oppsparte reserver å tære på når dårlige år inntraff i naturens husholdning, med dens skiftende konjunkturer. Dersom det økonomiske presset kan lettes – og konkrete muligheter for dette finnes faktisk – kan man derfor fortsatt håpe at nettopp Peàhccam-skoltene er de som kan utvikle en rasjonell reindrift i sin sit og dermed gjøre landets store ødemarker i sitens sørlige deler nyttige, områder som ingen nå bruker.

Men hvis dette ikke skjer, er det snart ute også med Peàhccam-siten, slik det allerede er med den oppløste Paččvei-siten. Peàhccam-folket vil da bli oppslukt blant de mange andre rotløse eksistenser i vår nye landsdel og falle samfunnet til byrde og besvær. Slike tanker bærer altså Peàhccam-folket selv på, og som bekreftelse på at denne oppfatningen er riktig viser de til forholdene i nabositen lenger øst, Muetke-siten, hvor samenes gamle skikker fortsatt synes å være rådende.

Selv om forholdene i Muetke-siten egentlig faller utenfor rammen for denne fremstillingen, skal jeg likevel med noen få ord gjengi enkelte hovedtrekk ved dens liv og

skikker, i nær overensstemmelse med en redegjørelse jeg har fått av en same fra Muetke om sitens nåværende forhold.

Muetke-sit

Det lappiske navnet på siten stammer fra det lappiske ordet *Muatke* (Mãdde'muetke), navnet på det eidet som forbinder Fiskerhalvøya med fastlandet.

I gamle dansk-norske dokumenter går bygdelaget vanligvis under betegnelsen Bomeni eller Bommens bye. Jessen–Schardebøll bruker også navnet Mudkie, som – i likhet med den finske betegnelsen Muotka – ligger nær den lappiske betegnelsen. Russerne kaller siten Motovskij eller Mototskij pogost. Muetke-sitens område strekker seg fra Valesjokk til nærheten av Kolafjorden hvis begge strender imidlertid hører til Kildin-siten (med vinterby 12 verst øst for byen Kola).

Til Muetke-siten hører nå 12 familier; Lönnrot (s. 254) oppgir at landsbyen i 1837 besto av 11 familier. Vinterbyen har siten for tiden ved Njuχč'jokk, en sideelv til Lãcé'-jokk (Litsaelven), 70 km sørøst for vinterbyen til Peàhccam-siten. Jessen–Schardebøll oppgir i 1763 (s. 247) at vinterbyen lå omkring 5 fjellmil fra Peisens vinterby og omtrent 7 fjellmil nordvest for Kola – altså lenger vest enn den gjør i dag.

Side 191

PCen hoppet over side 52

Den russiske akademikeren Oseretzkowski, som reiste i disse traktene i 1771–1772 og da ser ut til særlig å ha kommet i kontakt med Muetke-lappene (og flytt lapper), forteller: Lappene fører nesten et nomadeliv, det vil si at de skifter oppholdssted og flytter med sine reinflokker fra ett sted til et annet. Sommeren tilbringer de ved havet og elvene, høsten ved en innsjø, og om vinteren drar de til tundraene og lever spredt ved små innsjøer. Om sommeren fisker de torsk i havet og i elvene laks, sik, gjedde, abbor med mer. Til eget bruk blir fisken for det meste tørket; salt fisk tilberedes i mindre grad. Fangsten av torsk i havet og laks i elvene selges til tilreisende saltere og handelsmenn.

Om høsten driver lappiske kvinner fiske i innsjøene, mens mennene i skogene jakter på villrein, bjørn, rev, mår, ekorn med mer; denne fangsten driver de også med om vinteren. Om vinteren bor lappene ved små innsjøer og lar reinene beite i fjellene; disse utgjør deres viktigste og nesten eneste husdyr. Antallet rein varierer: de rike kan eie opptil 1000 dyr, mens de mindre velstående har 10–50. De fastboende lappene bruker rein om vinteren i stedet for hester; om sommeren har de ikke behov for dem, og for å bevare dem fører mange dem derfor til holmer hvor de går fritt uten vakthold.

Lappene bruker både tamrein og villrein som mat i stedet for oksekjøtt, men simlene melker de ikke slik som de svenske lappene gjør, som også lager ost av reinmelk. Oseretzkowski beskriver lappenes kåte (telt), som synes å ha vært den vanlige boligen, noe man kan slutte av at han særskilt nevner at noen lapper ved Imandra hadde tømmer hytter.

Om Bommens- (Muetke-) lappene fremgår det av Jakob Fellmans skildring fra 1820 (IV, s. 230) at de flyttet langs den 10 mil lange Bommens elven, som renner gjennom flere innsjøer, og tilbrakte vinteren ved dens kilder. Om sommeren oppholdt de seg ved elvens utløp, hvor de fisket torsk og laks; laksen kunne ikke stige lenger opp i elven fordi en betydelig foss fire verst fra elvens munning stanset den. Her fisket i 1820 ti lappiske familier.

Som kjent har de såkalte rein lappene som senere flyttet inn fra Enare (jf. s. 78) etter hvert fortrengt Muetke-lappene til Litsaelven (nevnt av Fellman under navnet Latselven). Ifølge den redegjørelsen jeg har fått av en Muetke-lapp, er driftsforholdene nå følgende: I vinterbyen oppholder Muetke-lappene fra juletiden til omkring 15. april. Reinene beiter i denne tiden i områdene rundt vinterbyen i adskilte flokker, hver bestående av reinene til et par eller tre familier. Fra vinterbyen flytter lappene ned til vår boplassene ved Muetke-vuon, fjorden mellom Fiskerhalvøya og fastlandet øst for eidet, hvor hver familie har sitt eget vårsted.

Side 192

Flokkene, som tidligere pleide å føres til Kikker'njarg, blir nå bevoktet dag og natt i mindre flokker nær vår boplassene inntil alle simlene har kalvet og kalvene er merket. Deretter slippes flokkene fritt for sommeren og holder da til på de vindåpne kyst fjellene. På forsommeren pleier samene å flytte ut til Kitoffkaøya (der Valesjokk munner ut) for å fiske i havet – tidligere hovedsakelig torsk, som ble solgt til pomorene (2½ rubel per pud), men nå fortrinnsvis laks.

I august begynner lappene å samle inn reinene, og de ulike flokkene skilles deretter uten bruk av gjerde. Simlene begynner man deretter å melke, og kløv reinene holdes bundet. Kort tid etter drar hver familie med kløvreinene til sin høstfiske sjø, som er tildelt av lappenes ting, for å fange vinterens behov av fisk.

Når snøen har falt, drar familiene igjen ned til havet for å hente pulker, rein greier og annet utstyr samt sine mat forråd, og flytter deretter opp til sine respektive andre høstplasser. Der fisker lappene med garn under isen – *juoŋs* – inntil de alle ved juletider flytter inn i vinterbyen.

Bestemmelsene i Dorpat-traktaten har ikke hatt noen særlig innvirkning på Muetke-lappenes reindrift. Innen sitens område finnes fortsatt gode sommer beiter, hvor reinene på de vindåpne, bare kystfjellene får fred for insektene, og det finnes ypperlig lavbeite overalt; også skogene er gode. Reinene er fortsatt store og kraftige med blank pels allerede tidlig på høsten; simlene er «så fete at ryggen sveller som et russisk brød», og de føder mange livskraftige kalver.

Den Muetke-lappen som 29. oktober 1925 fortalte meg alt dette, mente derimot at reinene i Peàhccam-siten så ynkelige ut på denne tiden av året – nettopp når reinene burde være i sin beste kondisjon. «Se på trekkoksene deres», sa han, «den matte pelsen klistrer seg jo til ryggraden på dem.»

Derimot hadde verdenskrigen rammet Muetke-siten hardt, for flere unge menn ble ført bort til de russiske frontene, og antallet rein sank deretter også her kraftig. «Rigu», som tidligere eide 700 rein, har nå omkring 50, og «Piminä», som hadde 900, eier nå bare omkring 100 dyr.

Da bolsjevikene kom til makten, flyktet halvparten av sitens befolkning til Finland med sine flokker. Men da de så at forholdene hadde roet seg i deres eget område, vendte de tilbake igjen. Bolsjevikene har riktignok senere redusert reinflokkene gjennom beskatning, men bare én gang, med i alt 20 prosent av antallet rein.

Side 193

PCen hoppet over side 52

Ifølge en senere bestemmelse blir reinflokker på 40 dyr eller færre ikke lenger beskattet. Til tross for sine store motganger ser Muetke-lappene optimistisk på fremtiden og håper etter hvert å kunne bringe reinflokkene tilbake til normal størrelse. De synes å være energiske og raske til å handle, og min informant ga inntrykk av en slik fast besluttsomhet og handle kraft når det gjaldt reindriften, at jeg tror han kunne ha vekket selv en flytt lapp fra Kautokeino til misunnelse da han beskrev livet i Muetke.

Det vi særlig bør merke oss når det gjelder Muetke-lappene, er det høye nivået på deres reindrift. De liker ikke gjerder, verken sperre gjerder eller skille-gjerder. De holder simlene under nøye oppsyn om våren, og de melker dem om høsten og vokter reinene sine så godt at flokkene er blitt tamme og kan holdes under kontroll av lappene omtrent som husdyr. Da jeg uttrykte min glede over å høre at det i disse nordlige traktene – hvor det ellers synes som om alt hadde kommet på villspor – fortsatt fantes lapper som drev sin næring på forfedrenes vis og virkelig brydde seg om å vokte reinene sine, svarte min informant at Muetke-lappene ikke behøvde sterkere bevoktning enn den som er beskrevet ovenfor.

Annerledes er det hos Kildin-lappene, som driver nomadisk reindrift i områder med tett bosetting; de er tvunget til å holde vakt over hjorden døgnet rundt, både vinter og sommer, for at reinene ikke skal komme bort.

Driftsordningen i Muetke-siten skal i alt vesentlig ha vært i samsvar med den ordningen som ifølge lappenes egne tradisjoner har vært rådende i siten siden gammel tid. Ved sammenligning av de nå beskrevne skikkene i Muetke med de fragmentene som ovenfor er gitt om forholdene i Peàhccam-siten i eldre tider, finner man at det har vært en tydelig likhet mellom de to sitene. Det blir derfor mulig, med utgangspunkt i de nåværende forholdene i Muetke-siten, omtrent å rekonstruere de opplysningene vi har om livet tidligere hos Peàhccam-folket.

Samtidig er forholdene i Muetke-siten egnet til, ved sammenligning med Peàhccam-siten, å stille forandringene i den sistnevnte i enda skarpere relieff. Også Muetke-lappene synes å ha hatt en ganske livlig kontakt med den fastboende befolkningen, for de snakker russisk flytende og finsk med stor ferdighet – i hvert fall mer ubesværet enn Peàhccam-folket. De har også hatt livlig handels kontakt med Pomorene. De har altså ikke stått utenfor påvirkningen fra den nye økonomiske kulturen som etter hvert har trengt seg inn i området.

Side 194

PCen hoppet over side 52

Men til tross for alt dette er de fremdeles rene samer både i tanke gang og i næringsliv. Jeg undrer derfor om ikke årsaken til at utviklingen har fulgt to så ulike linjer i de to nabo sitene i løpet av de siste hundre årene i hovedsak ligger i at Muetke ikke har gitt avkall på en selvstendig reindrift, mens Peàhccam-folket derimot falt i armene på de innflyttede flytt lappene og dermed kom bort fra sine nedarvede nærings vaner. Det er vel nettopp bruken av tamrein som langt tilbake i tiden forvandlet det opprinnelige jeger- og fiskerfolkets levemåte og dannet grunnlaget for den halv nomadiske lappiske kulturen. Hvis reindriften igjen faller bort, blir samen på nytt en (jeger og) fisker – eller, dersom forutsetningene for dette mangler, en hjelpeløs stakkar.

Etter denne lille avstikkeren går vi over til å se på forholdene i den tredje siten i Petsamo-området, det vestligste reliktet av en gammel skog lappisk sit.

Suenjel-sit

Suenjegalõž eller Suenjelõž-lappenes sit, som tidligere var en av de mer betydelige landsbyene på «Nordfjellet» (jf. fig. 74), finnes allerede i danske dokumenter fra begynnelsen av 1500-tallet under navnene Søndergield eller Sundergjeld, henholdsvis Syndergield. Allerede i 1601 kommer siten inn i kartografien gjennom Simon von Salingen, og den finnes deretter på kartene gjennom århundrene.

Landsbyen hadde en slik betydning at for eksempel på Gripenhjelms (G. de l'Isles) kart fra 1710 er sitens område betegnet som «*Pays de Suenekele*». Den finskspråklige betegnelsen på landsbyen, Suonikylä, ser ut til å ha kommet i bruk første gang på Bureus' kart fra 1611 og har levd videre helt til våre dager.

Den russiske betegnelsen Songelskij pogost eller Songelsk forekommer siden 1574 i Vassilij Agalins jordebok. Når det gjelder navnet Suenjel, kan lappene ikke gi noen troverdige forklaringer på dets opprinnelse. Som oftest antar de at navnet ble overført til siten etter Suenjegaš, en gammel stor noaide (sjaman) i Suenjel, som sammen med sine to sønner klarte å unnslippe da «čudeh» under en røver tokt drepte hele den øvrige befolkningen i siten, og som dermed ble stamfar til sitens folk.

Det ligger imidlertid nær å tenke at den lappiske betegnelsen har oppstått gjennom en forvanskning av det norske navnet Sundergjeld. Denne forklaringen virker likevel lite sannsynlig ved første øyekast, ettersom nordmennenes kontakt med Suenjegalõž alltid har vært svært flyktig og – så vidt man vet – begrenset til sporadisk skatte innkreving.

Side 195

PCen hoppet over side 52

Suenjel-siten har alltid levd i stor avskildhet fra verden og har dermed bevart sær egenheter og alder dommelige trekk i større grad enn noen av de andre sitene. At folket under slike forhold skulle ha skiftet navn på siten sin, forekommer meg derfor å være lite sannsynlig. Hos Suenjel-lappene, som benytter områdene rundt de midtre og nedre delene av Lõhtt-elvens (Luttojokis) vassdrag, ble næringslivet helt frem til Dorpat-traktaten ble gjennomført, drevet i full overensstemmelse med de gamle tradisjonene, slik samene selv hevder.

Vi får derfor et godt inntrykk av den drifts ordningen i siten som gjennom århundrers erfaring var blitt nøye avbalansert, gjennom lappenes egne skildringer av skikker og bruk i tiden nærmest før første verdenskrig.

Da Samuli Paulaharju i sitt verk Kolttain mailta har gitt fremragende beskrivelser av Suenjel-skoltenes liv og forhold, viser jeg til dette verket og begrenser meg her til å gjengi bare hoved trekkene i sitens nærings vaner.

Side 196

PCen hoppet over side 52

Den siste vinterbyen, Suenjel-sit, på finsk Suonikylä, lå ved Pohtklajohkk, en bielv til Ahkkejohkk, omtrent 10 km nord-nordvest for der Luttojoki renner ut i Čuarvašjaur. Ifølge Samuli Paulaharju (s. 49) hadde vinterbyen i 1921 ligget på dette stedet i litt over 30 år. Rundt Pohtklajohkk-siten var tilgangen både på beite og brensel ganske knapp på tidspunktet for Paulaharjus besøk, og det fantes da planer om å flytte vinterbyen lenger ned langs Lutto, til moen ved Sit'kuošk nedenfor Čuarvašjaur. Av navnet å dømme må vinterbyen allerede en gang tidligere ha vært plassert der. Tidligere hadde vinterbyen, ifølge Paulaharju, ligget et par mil lenger ned langs Lutto, ved Erre'johkk. Det har ikke lykkes meg i Suenjel å fastslå en kronologi for bruken av de gamle vinterbyene. Derimot har samene kunnet oppgi et stort antall gamle vinterboplasser:

På russisk side av den nåværende riksgrensen:

Pakke'suarve-sit, sør for Lutto
Ruvd'maenne-sit, nord for Lutto
Patsa-sit, nord for Lutto
Suelojaur-sit, nord for Lutto
Kolma'jaur-sit, nord for Lutto
Ahkkevärr-sit, nord for Lutto

På finsk side av Dorpat-grensen:

Kuoll'jeggè-sit

Sit'jaure-sit, ved innsjøen med samme navn ved Ahkkejaur (stedet kalles også Ristõttem-sid, av den grunn at det var her Suenjel-lappene omkring midten av 1500-tallet (?) for første gang mottok dåpen).
Čuohppom-sit, ved den øvre enden av nedre Ahkkejaur (plyndret i krigstid).
Siurešväörr-sit, sør for utløpet av Čuorvve'jaur (Iso Huutojärvi).

Av lappenes egne skildringer synes det dermed å fremgå at vinterbyene i eldre tider fortrinnsvis var plassert i den nedre, østlige delen av sitens område, og her for det meste i traktene nord for Lutto.

I tiden nærmest før begynnelsen av verdenskrigen flyttet lappene til vinterbyen (med to nedenfor nevnte unntak) omkring 1. januar, og de ble der til påske tiden, eller av og til litt lenger dersom våren kom sent.

1) I en «gramota» fra 1675 omtales de nykristnede Suenjel-lappene; jf. Seit-jaur (Ogorodnikoff, s. 609).

Side 197
PCen hoppet over side 52

På den tiden var det bare én familie som allerede i noen år ikke lenger tilbrakte «sesongen» i vinterbyen, men som bodde fast hele året ved Cokkal'jaur, 1 km nord for Lutto. Det var Onton Matveijevitsj Fofonoff. Han holdt kyr, men var likevel den største reineieren i siten.

Også en gammel ugift kvinne, Stepenet Jakovlevna Sverdlova, foretrakk å leve livet borte fra alle andre mennesker ved Čuohppom'luobbal i Ahkkejaur-området.
I vinterbyen hadde familiene sine egne stuer, som sammen med stabbur, sauefjøs, byens kapell og den nye skole bygningen skal ha dannet en ganske imponerende gruppe. Jf. tegningen som brødrene Kjuril og Jaako Sverdloff tegnet for meg av landsbyen (fig. 61), som viser oss et fugleperspektiv av byen, som viser oss et fugleperspektiv.

I den tiden lappene oppholdt seg i vinterbyen, ble landsbyen tre ganger i løpet av vinteren besøkt enten av presten i Ristékiedde (Ristikenttä) ved Njuehttjaur, eller av en prest fra Kola. Da holdt han andakt med lappene og tok seg av de kirkelige handlingene, som vigsel, dåp, nattverd osv.

Om vinteren besøkte også ulike sivile tjenestemenn landsbyen.
Barna fikk (siden 1888) regelmessig undervisning i landsbyens skole av en fagutdannet lærer, mann eller kvinne, som for denne perioden ble sendt dit fra Arkhangelsk, Kola eller til og med fra St. Petersburg[1].

1) Skolen begynte 20. desember etter gammel stil, og undervisningen, som foregikk på russisk, varte i tre måneder, fordelt på tre klasser: yngste, mellomste og eldste klasse. Det ble holdt tre timer undervisning om dagen og tre om kvelden. I yngste klasse lærte barna bokstaver, tall, staving og bønner. Den som hadde godt lesehode, kunne allerede i løpet av det første året flyttes opp i mellomklassen. I mellomklassen lærte de lesing, regning, skriving og religion. De samme fagene forekom også i eldste klasse. Lærebøkene var dels skrevet på lappisk og trykt med russiske bokstaver (se den vedstående illustrasjonen, fig. 62, av lappisk ABC-bok og Matteus evangeliet i lappisk oversettelse), dels – og for det meste – på russisk.

Skoleplikt fantes ikke, men prestene sørget likevel for at alle barna kom på skolen. Den som var lat eller lite lærevillig, kunne – om nødvendig – gå på skolen i opptil fem år. Lærerne var i Suenjel utdannet ved seminar, enten menn eller kvinner. De var edrue, hederlige og godt likt av alle samene. Da jeg fikk se de gamle skole heftene, ble jeg imponert over den fremragende kalligrafien og den gode rett skrivningen. Skole bygningen ble utelukkende disponert av læreren (samt presten og klokkeren).

Side 198

Sitenes lapper synes før verdenskrigen å ha vært ganske velstående, og livet under oppholdet i vinterbyen skal ha vært livlig og muntert; musikken lød, det var ofte dans, ungdommen moret seg igjen med leker og spill; heller ikke drikkelag var helt ukjente når raidene vendte tilbake fra Kola. Lappene hadde god tid både til å more seg og til å rådføre seg om sitens ulike interesser.

Voktingen av reinene var nemlig ikke særlig anstrengende, ettersom reinbeitet i omgivelsene var godt. Ifølge opplysninger skal det ha hendt at små reineiere (med 30–40 rein) for å lette vaktholdet pleide å slå sammen reinene sine i én flokk, men det fantes aldri mer enn tre familiers rein i samme flokk. Det var bare under særlig vanskelige is- eller skare vintre at lappene var nødt til å anstrenge seg for reinflokkenes skyld. Da var det vanlig å felle lavkledde graner som beite for reinene, for å holde dem ved krefter til det oppsto bare flekker i snøen.

Om våren, vanligvis i april, når bakken begynte å bli flekkvis snøfri – det samene kaller «kirjopälvi-tiden», og skolte lappene «piula» – begynte de ulike husholdene å flytte bort fra vinterbyen på nattskaren og spre seg utover sitens område. Jfr. fig. 98.

Mellom de såkalte kystlapp-sitene, som vi hittil har behandlet – Paččvei, Peàhccam og Muetke – og skoglapp-siten Suenjel fremtrer det nå en gjennom gripende forskjell i driftsmåte, slik det vil fremgå nedenfor. Den praksisen hadde utviklet seg innen Suenjel-siten at de ulike slektene, med tilhørende familier, vår, sommer og høst – år etter år – benyttet omtrent de samme områdene, og det eneste ytre båndet som forente dem, var vinterbyen.

…og ble derfor ikke noe gjestgiveri for omreisende tjenestemenn, noe som ellers kunne ha gått ut over undervisningen. – Fullstendig uriktig er derfor for eksempel en opplysning i en rapport fra 1927 til sosialministeriet, hvor det hevdes at Petsamo-skoltene under den russiske tiden skulle ha levd i fullstendig åndelig og verdslig

mørke, og at deres sjelesørgere i den finske tiden gjennom noen ukentlige oppbyggelses timer skulle ha gitt dem større kunnskaper enn de hadde fått under hele den russiske perioden.

Helt på egen hånd har mange voksne skolter lært seg å lese og skrive finsk og norsk nokså brukbart, og én til og med noe svensk og engelsk.

Side 199

Familiene hadde bygd seg stuer eller kåte ved de ulike fiskesjøene og vendte naturlig tilbake til dem når sesongfisket krevde det. Området ble derfor i praksis delt opp i slekts territorier, som i senere tider i hovedsak fordelte seg på følgende måte mellom de ulike slektene:

Kiprianoff – Nedre delen av Lutto-elvesystemet, Čuarvašjaur og Njuehtt'jaur.
Semenoff – Sør for Lutto, rundt Vuenne'jaur.
Fofonoff – På begge sider av Luttos øvre løp, Soggjè'jaure, Mãdžaž'jaur, Cokkaljaur.
Moshnikoff – Området rundt Algašjaur og Pulž'jaur.
Gavriloff – Området rundt Karn'johkk.

Feodoroff – Njannamjaure-sjøene og Njaχč'jaure-sjøene.
Sverdloff – Ahkkejaure-sjøene bort til Čuorvvejaur og Neäskimjaur.
Denne fordelingen var den tradisjonelle og gjaldt som regel. Det forekom imidlertid også unntak. Etter at bytinget hadde gitt tillatelse til det, hadde for eksempel Jelexej Gavriloff flyttet fra Peäst'jaur og bosatt seg på nordbredden av Vuenne'jaur innenfor Semenoff-slektens område, og Ann Evvan Kiprianoff hadde flyttet fra Juŋs'jaur til den sverdloffske slekts trakten.

Side 200

PCen har problemer med side nummereringen!

Hver familie oppsøkte etter flyttingen fra vinterbyen sitt vanlige vårbosted, *keddes-paihkk* (fig. 97). Til dette ble det valgt steder hvor det i nærheten fantes mark som egnet seg godt som kalvings plass for reinene, samtidig som det også skulle være mulighet for fiske i nærheten så snart elver og innsjøer hadde mistet is dekket.

Det var særlig viktig at stedet hvor simlene skulle kalve, lå nær hytten på vårbostedet, for en stor del av simlene ble i Suenjel gjennom hele kalvings tiden holdt tjudret (bundet). Derfor måtte lappene vanligvis flytte dem til nye steder opptil tre ganger i døgnet, slik at de kunne få godt beite. Først etter at simlene hadde kalvet, og kalvene var blitt omkring en måned gamle og merket, ble simlene sluppet fri.

Trekk oksene ble derimot sluppet ut i vill tilstand allerede ved Georgs-tiden (17/4 etter gammel stil), etter at familien hadde kommet til vårbostedet.
Da kalvingstiden var over, ved vossnessenie-tiden (13. mai), flyttet lappene videre til sine respektive sommer boplasser – *palgis-kit* – hvor hver familie vanligvis allerede ved troitsk-tiden (23. mai) hadde installert seg i sin lille stue. Sommer stuen lå alltid ved en innsjø, fordi det skulle finnes gode fiskevann i nærheten hvor man kunne trekke not, og også beitemark for sauene.

Hele sommeren ble det fisket flittig. Noen lapper fisket både med garn og not, andre bare med garn. Det ble slått høy og satt i stakker til vinterfôr for sauene.
Tilberedningen av skohøy (senegress til sko) ble i Suenjel utført med særlig stor omhu.

Lappene hadde nå god tid til også å drive med hjemmesløyd.
Reinene så enkelte familier vanligvis ikke til under oppholdet på sommerboplassen.

I lang tid hadde disse nemlig om sommeren fått streife fritt i skogene og på myrene innenfor beitelagets område. Etter disse lappenes egne utsagn skal deres forfedre «for lenge siden» ha eksperimentert med store ring gjerder, og et slikt skal for eksempel ha strukket seg fra øvre Ahkkejaur til Kolgmasjaur. Lappene fortalte meg imidlertid at slike forsøk hadde slått feil, for innenfor gjerdene begynte beitet snart å bli dårlig. «Når beitet tok slutt, ble reinene dårlige; hornene utviklet seg ikke godt, pelsen ble tynn og matt i fargen, kalvene var ynkelige å se på, og kormene (reinbremsen) tok lett livet av dem.» Derfor hadde de til slutt oppgitt tanken om å anlegge store ringgjerder.

Hos andre Suenjel-lapper forekommer det derimot om sommeren en form for reindrift som kan sies å representere høydepunktet i denne ellers ofte halv vill dominerte domestiseringen av husdyr. Lappene reiser en omtrent 20 meter lang takås

litt over manshøyde over bakken og støtter den fra begge langsider med skrå stivere. Disse dekkes med never, granbark eller torv, slik at de danner et beskyttende ly, vegger som gir ly både mot solskinn og regn.

«Se Paulaharjus bilde (1921, s. 45); jf. fig. 96.»

Side 201

PCen har problemer med side nummereringen

Innenfor veggene fjernes markens ris- og moselag, hvoretter jorden strøs med et lag sand, og dermed er «reinstallen» – liàhka – klar til bruk. De reinene som fra gammelt av har vendt seg til å bruke liàhka, går av seg selv inn i stallen om morgenen ved sjutiden når solen begynner å varme, og der står de hele dagen til luften kjølner ved syvtiden om kvelden. Da strømmer de av seg selv ut for å beite og bevege seg om natten, for så å vende tilbake til stallen sin neste morgen.

Hvis myggplagen er særlig sterk, pleier lappene å tenne et bål i lovart ved den ene åpningen til stallen, slik at røyken kan strømme inn og jage bort insektene. Når en reinflokk først har blitt vant til å bruke liàhka, klarer den seg på egen hånd, og flokken sprer seg ikke dersom man fester en bjelle på en av de eldre reinene som de andre følger.

Under slike forhold trengs verken inngjerdinger eller vakthold med hund for å hindre reinene i å spre seg; de er alltid lette å finne igjen, enten man trenger en kløvrein eller vil melke simlene. En av de største fordelene ved bruken av liàhka, fremhevet samene, er at reinene blir effektivt beskyttet mot korm (reinbrems).

Kanskje har liàhka tidligere også vært brukt i Torne lappmark; jf. for eksempel Olaus Magnus' omtale av *«stabulis»* (Hist. LXVII, kap. 27). Nå synes bruken å være begrenset til Suenjel (slektene Semenoff, én Fofonoff, én Moshnikoff og tre Sverdloff). Også i Njuehtt'jaur brukes liàhka.

Gjerder synes imidlertid heller ikke å være helt sjeldne i bruk om sommeren i Suenjel i nyere tid. Karppa Sverdloff har mellom Njannamjaur-sjøene oppført et lite ringgjerde som han fremdeles av og til bruker for en del av reinene sine. Ifølge en vennlig opplysning fra forstmester Jarl Carpelan finnes det også et annet ringgjerde, omtrent 3 km i diameter, ved Kolgmas'jaur, øst for øvre Ahkkejaur. Et lignende gjerde finnes ved Pulžik-jaur (Feodor Moshnikoff) og et tredje ved nordenden av Algašjaur (Kjuril Moshnikoff). Disse gjerdene brukes vanligvis regelmessig. Et stort, men forfalt gjerde finnes på vestbredden av Vuenne'jaur.

Denne fremgangsmåten – å holde reinene i små flokker på en avstengt odde eller på et landområde mellom innsjøer, hvor eidene sperres med korte gjerder slik at det dannes en innhegning – synes etter alt å dømme å stå i direkte forbindelse med lignende bruk i det indre av Kola Peninsula (jf. von Middendorffs rapport). At denne praksisen skulle

ha forekommet innen de nordlige siidaene i Petsamo eller hos naboene i Finland, er meg ikke bekjent.

1) Se Paulaharjus plantegning (l.c., s. 60).
2) Dr. Ikkonen har vennlig meddelt at et slikt gjerde som tilhørte brødrene Matvei og Ivan Fofonoff, i 1912 fantes på eidet mellom Madʒʒaš- og Cokkal'jaur.

Side 202
PCen har problemer med side nummerering

En markant gjennom gripende forskjell, betinget av de ulike natur forholdene i de respektive områdene, har således vært rådende mellom kystlappenes og skogslappenes reindrift, i hvert fall innen de østlige lappmarkene.

Ved Uspenia-tiden begynte familiene å flytte til sine høstvister – *čöχč-paihkke*. De reinene som etter kalvingstiden hadde fått gå fritt i skog og mark, begynte man å samle inn omkring den 25. august (ny stil) sammen med naboene (jf. s. 134 ff). Utveksling av rein fant sted med andre *siter*, og de ulike Suenjel-flokkene ble skilt ut. Utskillelsen fant ikke sted senere enn i begynnelsen av september, for den måtte være avsluttet før reinens brunsttid – *rögged-podd* – inntrådte i begynnelsen av oktober. Etter utskillelsen ble flokkene holdt under stadig oppsyn.

En omstendighet som også frem skyndet rein samlingen og utskillelsen av flokkene, var at familiene ønsket å holde simlene i nærheten av boplassene sine for å kunne melke dem i begynnelsen av høsten, samt for å ha tilgang til kløvrein når det var nødvendig. I Suenjel skal melking av simlene fremdeles være ganske vanlig; for eksempel hos Kjuril Moshnikoff og Ontas Fofonoff. Matvei Fofonoff lager til og med fortsatt rein ost.

Side 203
PCen har problemer med side nummerering

I blærer tørket reindyrs melk ble her fremdeles brukt på 1860-tallet.
Til høst visten valgte man av den nevnte grunn slike steder hvor det i nærheten fantes rikelig med lavbeite for reinene (minst 3 km i hver retning). Kravene til beite tilgangen var i dette tilfellet særlig store, ettersom familien ble værende her med flokkene sine i lang tid, helt til slutten av året. Ble beitet dårlig, var man nødt til å flytte stuen til et bedre sted. Jo bedre beitet var, desto bedre trivdes reinene, og desto lettere var det dessuten å holde oppsyn med dem. Det var også ønskelig at det fantes rikelig med brensel i nærheten av høststuen. Like selvfølgelig var kravet om at gode fiskevann måtte finnes i nærheten.

Under brunsten ble simlene som regel holdt tjoret; de familiene som pleide å melke simlene hadde holdt dem tjoret allerede siden melketiden begynte i begynnelsen av september. Dersom ulv ikke hadde vist seg, ble flokkene derimot gitt så stor frihet som mulig etter at brunsten var over. Det var som regel tilstrekkelig å se til flokken noen ganger i døgnet; dyrene fulgte alltid klokke reinen, som ble holdt tjoret til snøen falt, og det var derfor ingen vanskelighet å finne igjen reinflokken. Når snøen hadde lagt seg noe dypere, var bevoktningen til og med særlig lett i Suenjel-siten på grunn av de gode lavmarkene, for da ble flokken værende lenge på samme beiteplass, forutsatt at «bunnen var god», det vil si når skare eller frossen issørpe ikke dekket vegetasjonens nederste lag og dermed gjorde laven utilgjengelig for reinene over store områder.

Mens vinter vistet, og særlig vår- og sommer vistene, over lengre perioder regelmessig var de samme for familien, var lappene derimot for det meste nødt til etter en tid (5–10 år) å bytte høst visten, det vil si når lavmarkene var nedbeitet.
For tilgangen på godt lavbeite avgjorde jo reinens trivsel og flokkens vekst.

Lappene la derfor stor omsorg i stell av reinflokkene sine. Suenjel var også, i hvert fall omkring tiden rundt forrige århundre skifte, vidt kjent for sine store og velstelte reinflokker. Fra Suenjel kom alltid de vakreste pels skinnene og de beste kjøre reinene, noe som vitner om rein bestandens kvalitet og den gode omsorgen lappene viet den.

Suenjel-lappenes liv forløp således innenfor rammen av sin sites vidstrakte ødemarker. Sjelden så de noen fremmede der, og selv kom de ikke i kontakt med andre folk annet enn under handelsreiser. Suenjel-lappene har derfor heller ikke i de senere tiårene drevet havfiske. Nålevende etterkommere i middelalderen av familiene

Feodoroff (i Vest-Suenjel) og Sverdloff (i Øst-Suenjel) minnes imidlertid at deres fedre pleide å dra på siste vårføre ned til Petsamofjorden for å delta i vårfisket i Ishavet, hvor de hadde egne båter og egne fangst redskaper.

Side 204
PCen har problemer med side nummerering

Vanligvis reiste Suenjel-folket da i en gruppe på fem til seks personer ned til kysten. Mens de øvrige ble værende der, vendte en av dem tilbake med reinfølget (raiden) til Suenjel, samtidig som han tok med hjem de varene som fiskerne hadde lykkes å få av handelsmennene på kreditt, som forskudd på sin kommende fangst. I begynnelsen av august vendte deretter også fiskerne hjem til Suenjel for å delta i husholdnings arbeidet.

Havfisket skal ha blitt drevet i beste forståelse med Peäccam-siten. Mens mennene og guttene var borte på havfiske, bodde eldre mennesker, hustruer og barn på sommer boplassen; de led aldri noen nød der, fiskesjøene var rike og livsgrunnlaget lett å skaffe. Suenjel-lappenes deltakelse i havfisket var derfor ikke nødvendig av hensyn til husholdningen, for vassdragene i deres eget område ga mer enn rikelig av den mengden fisk familiene trengte. Det høres nesten eventyrlig ut når lappene forteller hvordan de tidligere på grunne gyte plasser kunne håve opp fisk med bare hendene, så

rik var tilgangen. Siten hadde dessuten en god inntekt fra laksefisket. Siden urgamle tider disponerte Suenjegalöž og Njuehtt'jauröž samlet over det særdeles rike laksefisket ved Tuollamkeunjes (Padunfallet) i Tuollamjohkk (Tulomaelva), som dessuten var helt reservert for disse to sitene, med utelukkelse av alle andre innbyggere; jf. Agalin, 1574.

Side 205

PCen har problemer med side nummerering

Som eksempel på hvor givende dette fisket var, fortalte lappene at i den tiden fisket her foregikk – fra begynnelsen av juni til slutten av september – ble det hver uke sendt ned til Kola tre båtlaster med laks i is, hver på 50–70 pud.

Ulike forsøk, gjort gjennom tidene av Kolsk-Petsjenga-klosteret og russiske handels menn og andre, på å få tilgang til fiskeretten her mislyktes, og til og med engelsk mennenes forsøk under verdenskrigen på å skaffe seg fiskeretten i Padun ble uten resultat, ettersom den russiske regjeringen fullt ut opprettholdt lappenes urgamle sedvanerett.

Også Sovjet-Russland respekterte de to sitenes enerett, med den begrensningen i samenes bruksrett at sperrefiske ble forbudt, fordi det ble ansett å tære mer på lakse bestanden enn garn- og notfiske. Fisket ved Padunfallet ble drevet etter artell systemet: de to sitene sendte dit delegert arbeidsfolk i like stort antall, som tok seg av fangsten og sørget for transporten til Kola, der storlaksen ble solgt. Inntekten fra salget av storlaksen ble, etter fradrag for drifts utgifter, fordelt likt mellom de to sitene, og innenfor dem slik at hver mann fikk en like stor andel av fortjenesten.

«Kvinnene behøvde jo ikke få noen utdeling, for de var jo født av husfedrene.» Utdelingen skal ha gitt lappene ikke ubetydelige kontante summer. Smålaksen ble saltet på fiske plassen til lappenes eget bruk og fordelt ved begynnelsen av vinteren etter samme prinsipp mellom hus holdningene. I gode år skal det ha hendt at hvert hushold fikk mer enn 100 kg slik laks.

En regelmessig næringskilde, som helt til nyere tid også spilte en betydelig rolle i denne sitens økonomi, var jakt på villrein og elg samt fangst av pelsdyr (omtalt i annen sammenheng). Perlefiske ble drevet med varierende utbytte – for perlene havnet ofte i hendene på svindlere. Også i tømmer fløtingen skal suenjegalöž ha deltatt med godt resultat og fortjeneste.

Av Suenjel-lappenes egne skildringer får man inntrykk av at de i sin avskildhet levde lykkelige og tilfredse, uten tyngende bekymringer for det daglige brød, helt til verdenskrigen brøt ut. Men fra denne tiden begynte for dem en stadig tiltagende ulykkesperiode, som kulminerte ved gjennomføringen av Dorpatfreden.

1) Se foto hos Nikolskij (1913, nr. 23, s. 1027) og Paulaharju (1921, s. 67).

Side 206
PCen hoppet over side 52

Av sitens befolkning på omkring 165 personer ble det under verdenskrigen kalt ut 20 menn til tjeneste i den russiske hæren, og noen av dem skulle aldri vende tilbake. Da landsbyen på denne måten var blitt berøvet sine sterkeste folk, er det klart hvordan det ville gå med stellet av reinsdyrene, for de gamle kunne ikke alene effektivt beskytte sitens hjorder mot andres begjær etter lappenes verdifulle eiendom, særlig siden naboene visste å utnytte sitens nød. Jeg skal ikke her gjenta de virkelig stygge handlingene som naboene tillot seg for å plyndre samene, ettersom dette fredsomme folket ikke selv har lagt for dagen noen vilje til å kreve oppreisning og erstatning, men bare konstatere faktum. Antallet rein begynte raskt å minske innen beite laget, dels som følge av ran og bedragerier, dels forsvant de også under helt ukjente omstendigheter. Som eksempel på dette har lappene fortalt meg i hvilken grad enkelte flokker ble redusert under krigen: Pekka Alexejevitsj Moshnikoff eide tidligere godt over 800, trolig omkring 1000 rein, men sønnene hans hadde etter krigen til sammen ca. 200. Ion Ivanovitsj Feodoroff hadde over 800 rein, men nå (1926) eier hans tre sønner 110 rein. Filip Feodatovitsj Sverdloff hadde 600, nå ca. 100. Ivan Ontonovitsj Semenoff eide 700 rein, hans arvinger har nå 150.

Da Sakri Semenoff, en svært driftig ødemarks boer, dro ut i krigen, hadde han omkring 150 rein, men da han vendte tilbake, kom bare 10 av reinene hans til rette. Anton Matveijevitsj Fofonoff hadde før krigen 900 rein, nå ikke engang 200. Ivan Vasiljevitsj Fofonoff hadde godt over 600, etter krigen ca. 100 rein.

Nå må vi selvsagt ikke anse de ovennevnte tallene som helt nøyaktige, for en vanlig egenskap i samenes vanskelig gjennomtrengelige psyke er også en motvilje mot å fastslå sitt nøyaktige reintall – det skulle kunne fremkalle ulykke. Jeg tror likevel ikke at rein tallene er overdrevne. Tallene fra tiden før krigen som lappene har oppgitt, skulle gi for hele siten omkring 8000–9000 rein, et antall som jeg mener å huske er nettopp det samme som mine ledsagere (lapper) kom frem til da vi anslo rein tallet under min reise i Suenjel-siten i 1909.

Side 207
PCen klarer ikke side nummerering.

Rein bestanden skal ifølge disse opplysningene ha gått ned under krigen med minst 75 %, noe jeg ikke anser som overdrevet. Senere har rein bestanden gjennom reinsykdom blitt ytterligere redusert, slik at antallet rein nå (1927) knapt overstiger

1200 fullvoksne dyr. Gjennom reinen og laksefisket hadde sitens befolkning tidligere i hovedsak skaffet seg de nødvendige kontant inntektene. Disse inntekts kildene tørket imidlertid inn nettopp på den tiden da kontanter var særlig nødvendige.

Fiske redskapene hadde under krigen blitt utslitt og burde ha blitt fornyet, for fangstens omfang var avhengig av redskapenes beskaffenhet. Dette kunne ikke skje. Velstanden hadde sviktet, fattig dommen banket på døren, og nødens tid nærmet seg i siten. Et hardt slag for siten kom også gjennom grense bestemmelsen i Dorpat-traktaten. Hendelses forløpet ved traktatens avslutning ble av ulike omstendigheter frem skyndet i en slik grad at en avtale om territorielle spørsmål måtte fastsettes før noen tilfredsstillende utredning om lappenes skikker og leve måter hadde kunnet innhentes av noen av de forhandlende parter, og heller ikke om de lokale forholdene ved den nye riks grensen.

Stemningen blant den lappiske befolkningen skal, etter hva som senere er kommet frem, klart ha vært til fordel for Finland. Ifølge opplysninger fra Suenjel-lappene til forfatteren skal Muetke- og Njuehttjaur-sitene, så vel som Suenjel-lappene selv, ha vært sterkt besjelet av ønsket om å bli finske borgere, men de manglet mulighet til å få dette ønsket gjort kjent i Helsingfors.

Dersom forholdene hadde tillatt at man ved fastsettelsen av den nye grensen hadde fulgt fremgangs måter som ellers ofte ble brukt, slik som ved oppmålingen av Strömstad grensen, er det ikke utenkelig at grensen mot Russland kunne ha fått det forløpet som fra finsk side var forutsatt før forhandlingene begynte (alternativ III), og at samenes interesser dermed også ville blitt godt ivaretatt.

I Dorpat måtte man i stedet fastsette en vilkårlig linje som riks grense, og urfolkets interesser kom dessverre nok en gang i klemme, slik som i 1826. Innenfor Suenjel-siten var det bare tre husholdninger som i den generelle forvirringen valgte å slutte seg til Sovjet republikken: Ivan Konstantinovitsj Kiprianoffs dødsbo (bosatt ved Vuollojaur), Feodor Gregorovitsj Kiprianoff (ved Čuarvašjaur) og Jakov Semenoff (som oppholder seg et par kilometer nord for Löhtts utløp i Njuehttjaur). For disse tre familiene flyter livet fortsatt rolig videre i den gamle rytmen, men – dersom jeg er riktig informert – med den vesentlige forskjellen at de ikke lenger besøker vinterbyen. De øvrige Suenjel-lappene ble finske borgere.

Side 208

Side nummerering på bunnen er feil!

Den første konsekvensen av Dorpat-traktaten ble for lappene som gikk over til Finland, slik det allerede er antydet, at Suenjel-siidaen mistet en fjerdedel av sitt landområde (jf. s. 102), og beklageligvis nettopp den delen av området hvor lappenes vinterby av praktiske grunner for det meste hadde vært lagt. Den siste vinterbyen ved Pohtklas johkk ble også liggende på russisk side, omkring 1 km øst for den nye riks grensen.

Før traktaten ble gjennomført, sier lappene, hadde innholdet ikke blitt gjort kjent for dem. Da noen av lappene senere fikk vite om det og ville begynne å rive ned og hente til Finland bygningene fra vinterbyen, gjensto det bare én måned av den fastsatte fristen. Et antall lapper skal overhodet ikke ha fått vite noe om retten til å ta med husene sine til Finland. Alle bygningene i vinterbyen gikk derfor tapt for de Suenjel-lappene som hadde valgt Finland.

De bedre bygningene, skolen og kirken, fortelles det at russiske myndigheter senere skal ha flyttet til Ristekiedde, slik at byen nå er utslettet.

Den andre uopprettelige konsekvensen av overenskomsten i Dorpat var at flertallet av Suenjel-lappene nå ble avskåret fra sin gamle rett til å delta i det rike laksefisket ved Padun fossen.

Side 209

Side nummereringen nederst er feil!

Side 210
PCen hadde problem med side nummereringen

Noen familier flyttet til Salmijärvi (jf. s. 302).

Suenjel-familiene levde dermed nå isolert fra hverandre og uten direkte mulighet til i fellesskap å ordne både sitens og sine egne anliggender, slik en lykkelig sed tidligere hadde pålagt dem å gjøre. Dersom dette hadde fått fortsette lenge, var det grunn til å frykte at Suenjel-siten automatisk ville ha gått mot sin oppløsning, slik som Paččvei-siten.

Lappene klaget bittert over uordenen. Særlig var de bekymret for barnas fremtid, for etter gjennom føringen av Dorpat-traktaten manglet barna fullstendig skole undervisning. De personene lappene tok opp saken med, synes å ha vendt det døve øret til deres henvendelser; i 1924 hadde man ikke engang oversikt over hvor mange Suenjel-lapper det var. Den vanskelige situasjonen og nøden førte snart til at noen Suenjel-lapper begynte å streife omkring for å søke midlertidig arbeids fortjeneste midt på sommeren. Det bør imidlertid særlig understrekes at de regelmessig vendte tilbake til sine tradisjonelle næringer allerede i siste del av august, da reinen og fisket krevde deres nærvær i hjem traktene.

Lappenes laksefiske kom deretter i hendene på ulike kola lappiske handelsmenn og ble av dem utnyttet nokså fritt etter eget forgodtbefinnende; se J. Fellman (I, s. 574 f., 579). Jefimenko (s. 38) forteller at Suenjel, Njuehtt'jaur, Kildin, Muetke og Peáhccam lenge hadde vært underlagt to kola lappiske handelsmenn på grunn av stadig økende gjeld. Disse hadde delt de aktuelle pogostene mellom seg for å unngå å komme i konflikt med hverandre i utnyttelsen av lappene. Jfr. også Lvov (s. 42).

Under disse forholdene er det ikke overraskende at Fellman, under sin reise opp langs Tuloma i 1829, fikk et så nedslående og lite fordelaktig inntrykk av de utbyttede Suenjel-lappene. Situasjonen forandret seg imidlertid fullstendig da en lappefogd fikk rett og fordeler …

Side 211

De myndige familie fedrene i siidaen holdt et møte med sin sjelesørger, og besluttet at det på deres vegne skulle sendes en petisjon til vedkommende myndigheter i lappenes navn med anmodning om at misforholdene måtte avhjelpes ved statsmaktens

medvirkning. Fremstillingen gjaldt to hoved ønsker. For det første burde det anvises et nytt sted for lappene, hvor en ny vinterby kunne opprettes. Det andre hoved ønsket gikk ut på at staten skulle la det oppføre et skolehus og en bolig for læreren i den nye vinterbyen, slik at ungdommen kunne få undervisning i den tiden familiene var samlet der, slik som tidligere.

Da fremstillingen ennå ikke i april 1926 hadde nådd frem til vedkommende myndigheter, ble det til slutt den 6. mai 1926 på privat initiativ sendt en tilsvarende henvendelse til statsrådet, hvor de ovennevnte ønskene m.m. ble begrunnet (trykt i sin helhet i *Helsingin Sanomat* nr. 128 den 13. mai 1926). Statsrådet besluttet deretter i oktober 1926 at et område skulle avsettes hvor lappene kunne opprette en vinterby. Dette området, på 4 km², er nå oppmålt sør for Čotsk'pjel'jaur i siidaens vestlige del.

Side 212

Statsrådet bevilget videre i januar 1927 midler til bygging av det foreslåtte skole huset, som i oktober samme år sto ferdig. Hensikten var at undervisningen for samebarna skulle begynne vinteren 1927–28. En første begynnelse til å få ordnet forholdene var dermed gjort. Et lovende tegn er at rein bestanden i siidaen de siste par årene ikke lenger skal ha minket, men tvert imot økt noe. Ifølge de opplysningene jeg har kunnet få fra lappene, overstiger imidlertid det samlede antallet rein ennå ikke 2000. Dette er jo ikke mye i sammenligning med de omkring 8000 rein som med all sannsynlighet fantes i siidaen for omkring ti år siden, dersom man ikke regner med de reinene som tilhørte de tre hus holdningene i siidaen som nå er russiske statsborgere. Og dette antallet tålte siidaens område uten at beite tilgangen på noen måte var anstrengt, noe jeg selv kunne overbevise meg om under mitt tidligere besøk i 1909.

Kriser har også tidligere rammet denne siidaens reindrift. Av fremstillingen til Jacob Fellman får man for eksempel det inntrykk at forholdene ikke var særlig gode for Suenjel-lappenes reindrift i 1829 (I, s. 554–588). Og Castréns oppfatning (s. 130), at lappene i Suenjel omkring 1840 først og fremst var fiskere, kan peke i samme retning. Vi må imidlertid ta i betraktning at disse to forskerne under sine ganske korte besøk hos disse lappene ikke hadde fått en slik innsikt i særegenhetene ved deres næringsliv at man kan trekke avgjørende slutninger av deres uttalelser om forholdene i Suenjel. Under alle omstendigheter synes utviklingen etter denne tiden å vise at en økning av reinbestanden på Suenjels utmerkede reinbeiter ikke overstiger lappenes evne til å håndtere den.

Vi finner således at tilstanden i Suenjel-siidaen etter krisen viser et helt annet og mer lovende bilde enn det som er tilfellet med den spredte og forkomne Paččvei og den sterkt pressede Peähccam-siidaen. Suenjels samfunn har, etter å ha vært langt nede, igjen begynt langsomt å reise seg og skape orden i forholdene. Folket oppholder seg i en villmark hvor friksjon med de fastboende er utelukket, og deres område vil, slik jeg har påvist i en annen skrift (Tanner 1927), med all sannsynlighet også i overskuelig fremtid forbli en ødemark, hvor bare den halv nomadiske næringen kan drives, uten at samfunnet blir en belastning for statens kasse.

Etter at de befolkningselementene som ble tiltrukket av de fastboendes næringsliv er blitt skilt ut fra siidaen, synes siidaen nå å bestå utelukkende av folk som i særlig sterk grad har arvet nomadens instinkter og en tydelig kjærlighet til det frie livet i de store ødemarkene.

Side 213

PCen kunne ikke følge rett side nummerering – derfor er 213 rett side!

Tradisjonene fra gamle dager holdes i Suenjel i stor ære, og den gamle ferdigheten i de grunnleggende elementene i forfedrenes næringsliv – reindriften og fisket – er ikke blitt svekket. Det finnes ingen grunn til å anta annet enn at når den nye vinterbyen er tatt i bruk, vil vi få se familiene igjen ta opp den gamle skikken: at familiene sprer seg til ulike deler av området om våren og samles i vinterbyen midtvinters. Siidaens folk består dessuten ikke lenger hovedsakelig av noen sky og utilnærmelig «vill» befolkning som den første beste omstreifende «jätkä» (arbeider/skogskar) kan utnytte etter eget forgodt befinnende. Middelalder klassen viser seg å ha hatt godt utbytte av undervisningen de fikk i den tidligere bygde skolen, og de av mennene som også har avtjent verneplikt, har brakt med seg ikke så lite erfaring både om materielle forhold og om samfunns forhold andre steder.

Når lappene igjen får anledning til å gjenopplive sin tidligere bygde forsamling og tilpasse dens funksjoner til det nye samfunns systemet de er blitt en del av, vil det trolig snart vise seg at Suenjel-skoltene blant de ulike folke gruppene i Petsamo er den som med minst anstrengelse for administrasjonen i lang tid fremover vil kunne hevde sin stilling med heder og fremgang både i næringslivet og i samfunnslivet i Petsamo.

Vi har nå blitt kjent med hovedtrekkene i livets årlige kretsløp innenfor de tre skolte siidaene i Petsamo-området og den gradvise forvandlingen som har funnet sted i våre skolters materielle kultur, i hovedsak i løpet av de siste hundre årene. For å kunne vurdere graden og betydningen av de forandringene som har funnet sted, bør disse først og fremst sammenlignes med sammenlignbare enheter som i sin natur er likeartede. Det kunne derimot føre til forhastede og misvisende konklusjoner dersom man uten videre ville sammenligne skoltenes forhold med for eksempel flytt lappenes eller sjø finnenes. Av hensyn til sammenligningen har vi her skildret hoved trekkene i de eksisterende leve måtene hos skoltenes nærmeste naboer i øst, i Muetke-siidaen. Sammenligningen ville imidlertid være ufullstendig dersom vi ikke også tok med Petsamo-skoltenes naboer i vest til sammenligning, de såkalte Neiden-skoltene, særlig

fordi disse i århundrer har inntatt en slags front stilling mot vesten for de gresk-ortodokse halv nomadene.

Njaudám-siidaen

Njáudámōz, eller slik de kalles på norsk Neiden, på finsk Näytämö-skoltene, utgjorde tidligere en betydelig lapp siida som i eldre tider til og med ser ut til å ha hatt ekspansive tendenser. På 1500-tallet oppgis det således at de hadde begynt å utbre seg stadig lenger vestover. I 1559 protesterte Norge mot at disse samene, selv om de notorisk stod under russisk jurisdiksjon, hadde slått seg ned på områder utenfor grensene til siidaen sin for å fiske i Tana- og Polmak elvene (se Magnus, s. 41).

.

Side 214

Også i sørvest begynte Njaudámōz å utvide sine næringer utover de grensene som hadde vært gjeldende siden gammel tid. På tinget i Enare den 25. februar 1671 ble det fastslått at Enare-samer og deres forfedre «hadde» mot årlig avgift latt russesamer fra Noitema bruke følgende innsjøer og fiskevann: Yjärvi, Sammodjauri, Jochjärvi, Paudijärvi og Kiullisjärvi (I. Fellman III, s. 12).

På tinget i Enare den 22. februar 1672 ble det også sagt til de russiske eller Neutemä-lappene at de kåte (gammer) de hadde satt opp innenfor de svenske grensene skulle rives ned, og at de skulle flytte derfra (J. Fellman III, s. 71). Denne påleggelsen ser imidlertid snart ut til å ha blitt glemt.

Etter at lands høvdingen hadde påbudt at Enare-lappene ikke skulle tillate «de russiske lappene fra Neutemö» å bruke og drive fiske i deres innsjøer, men at «lappene Kiemikylä, som er fattige og ikke selv har noen mulighet til utkomme», skulle få skaffe seg sitt levebrød der, ble det på tinget i Teno og Utsjoki den 8. og 9. februar 1732 besluttet at verken Neutemä eller andre russiske lapper skulle bruke innsjøene eller skogene som ligger innenfor den svenske grensen eller råmerket, nemlig ved Roudebock (Rautuperäjärvi), Sulistjaur (Čuollsjaur), Maselkejaurff, Aadekulkussjaurff, Seisefwi (Reisegieg), Jiaroivetz (? fjell ved Iijärvi), Ordokorkois, Kourstorbelwerets og Jockjauri. De russiske lappene måtte og skulle forlate disse områdene (jf. I. Fellman III, s. 98). Det er rimelig å anta at Neiden-lappenes ekspansjon ble satt i gang av den russiske politiske ledelsen, som energisk støttet den helt frem til 1826. Etter dette motarbeidet den imidlertid like energisk denne utviklingen, så langt det lot seg gjøre, gjennom det gresk-ortodokse presteskapet – slik vi senere skal se.

I litteraturen (jf. Solberg 1909) finner man antydninger om at Neiden-skoltene først forholdsvis sent skulle ha tatt i bruk laksefisket i Neiden. Av *Utdrag ur Vardøhus lens justisprotokoller* fremgår det imidlertid at to vitner på tinget i Vadsø 12. august 1653 forklarte at de fra «gamle folk, deres forfedre, så vel som Varanger-finner, har hørt at nevnte Neiden elv i tidligere tider ble brukt av og lå under Varanger-finnene, men på grunn av noen dårlige år og svakt utkomme skal de tidligere Varanger-finnene ha

overlatt denne elven til Neiden-finnene.» Denne uttalelsen forekommer meg imidlertid ikke å være overbevisende når den sees i sammenheng med andre kjente forhold fra eldre tid som gjelder Neiden-skoltene.

Side 215
Side nummereringen her er rett!

Så heter det for eksempel i 1598 hos Olof Burman (se I. Fellman I, s. 307): «… Neudama fors, der hvor Neudama-lappene fisker etter laks; der er en vakker plass som russerne har og bruker til sin handel om sommeren, med staselige hus oppført.» Det synes derfor temmelig sannsynlig at Neiden-skoltene har bebodd det området som gjengis for eksempel på Schnitlers kart (se fig. 6) siden svært gammel tid.

Den omtrentlige grensen mellom Enare- og Neiden-lappene, som kan utledes ved hjelp av de tidligere nevnte grense merkene, stemmer godt overens med grense forløpet som er inntegnet på major Schnitlers kart fra 1744–1745 (se fig. 6 og oversiktskartet, fig. 71). Om Neiden-skoltene også på Schnitlers tid benyttet hele det store siidaområdet, har jeg derimot ikke kunnet få klarhet i.

Rundt år 1800 synes Njaudámōz om vinteren å ha oppholdt seg i området ved Räkkijäyr i den nordøstlige delen av Enare sogn, og de kan også ha rykket frem mot Kessiyuono-viken ved Enare-sjøen (jf. Rosberg, s. 126). Av Vargas Bedemars beskrivelse (II, s. 146 ff.) får man inntrykk av at Njaudámōz omkring 1810 om vinteren regelmessig oppholdt seg oppe i Uddjokk (Uutuanjoki)-dalen og i området rundt Sevettijärvi.

Den 21. desember 1690 var ifølge Niels Knag (Danske Magazin, s. 275) alle Neiden-lappene fremdeles samlet i sine høstbyer. Om disse landsbyene lå i de nevnte områdene – noe som er sannsynlig – fremgår dessverre ikke av Knags skildring. Grensereguleringen i 1826 ser ikke ut til å ha hindret Neiden-skoltene i å vende tilbake til sine gamle vinter boplasser, som nå kom til å ligge i Finland. Så sent som i 1873 hadde nemlig noen av dem slått opp sin vinter-siida inne i landet ved Roggjaur, en liten innsjø som på Váčer-siden gjennom strømmes av Pakkanjokk og ligger noe vest for Vuoddasjaur (Vountisjärvi), like vest for stien fra Čuollsjaur til Neiden.

Den 68 år gamle Maria Leontjevna Afanasjeva, som fortalte meg dette og som tilbrakte den vinteren i Roggjaur-siidaen, nevnte at det da fantes to pörhtt (boliger), men at nomadelivet allerede på den tiden var i ferd med å opphøre.

Hele det området som nettopp er omtalt rundt Jankkila skogvokter stue i Enare består av et vidstrakt gammelt delta fra ishavet. Dette minner ikke bare i utseende fullstendig om forholdene ved de tidligere beskrevne glacifluviale deltapedene hvor Peáhccam-siidaen nå ligger, men er også både geologisk og geografisk ekvivalent med Peáhccam-deltaene. Det forekommer meg derfor ikke usannsynlig at dette området gjennom lange tider kan ha vært brukt som vinter boplass av Njaudám-skoltene.

1)Hos Qvigstad og Sandberg (1887, s. 26) nevnes også Boæres'vahk (Gammelvåg) på Skogerøya, rett innenfor Kjøfjorden, som en av skoltenes sommer boplasser. Denne har tydeligvis vært brukt av Njaudámõz.

Side 216

Kanskje også vekselvis med det av ås platåer oppfylte området langs Neidenelva nedenfor Räkkijärvi. Andre områder som egner seg for en vinterby kan man neppe forestille seg innenfor dette siida områdets tidligere grenser. Hos Neiden-skoltene gjaldt i hvert fall for omkring hundre år siden den samme halv nomadiske drifts ordningen som vi har lært å kjenne hos de to nordlige siidaene i Petsamo-området i eldre tid.

Når våren nærmet seg, forlot lappene sine vinter boplasser inne i landet og flyttet ned til sin vår- og høstplass ved Neidenelvas munningfoss. Senere, etter 1821 (jf. Qvigstad 1925), da den første finske kolonisten slo seg ned på lappenes gamle høyvoller, begynte den blomstrende landsbyen Neiden gradvis å vokse frem.

I Neiden ble skoltene også i eldre tid værende en stund om våren. Siden midten av 1500-tallet sto det her et gresk-ortodokse kapell (jf. Johnsen, s. 83). I 1763 skriver Jessen-Schardebøll (s. 250): «Ved Neidens Elv er et russisk Kapell eller Skole».

Fossen utgjorde for skoltene et ypperlig sted for laksefiske. Senere dro de ut til Kiøen ved munningen av Neidenfjorden for å fiske torsk og annet. Ifølge *Beskrivelse av Varanger og Tana* fra omkring 1694 bodde Neiden-lapper om sommeren på Kiøen, hvor de drev havfiske, og fangsten ble solgt i Vadsø.

I 1698 bekrefter Lillienskiold dette (I, s. 615).

Harøe nevner også i 1683 «Kiøfiorden, hvor de norske reiser inn etter til Neiden for å kjøpe hos finnene». Hammer forteller i 1763 at handelen i Vadsø drev handel med Neiden-samene, mens Vardø og Kiberg handlet med Pasvik-lappene. Fisket ble tydeligvis drevet med stor fremgang. I et utdrag av et ting protokoll fra 22. august 1685 fant jeg at Neiden- og Pasvik-lappene da betalte skatt i Vadsø – hver såkalt skatte lapp tre våger (tørr) fisk. Ifølge et annet ting protokoll fra 22. august 1653 skal den russiske fogden da ha forbudt Neiden-lappene å betale tiende til Danmark av fanget laks.

Dette må vel tolkes slik at fisket ikke dreide seg om ubetydelige mengder, selv om den viktigste begrunnelsen for forbudet var av politisk art. Bredal opplyser i 1789 at Neiden-lappene det året frem til 25. juli hadde fått 400 våger (à 20 kg) laks. Jf. også Leem (s. 350). Av protokollen fra tinget i Vadsø 6. juni 1678 fremgår det dessuten at Pasvik- og Neiden-lappene pleide å ligge ute ved kysten om vinteren på sel fangst («hvide kobber»).

Side 217

Siidaens rein oppholdt seg i gammel tid om sommeren ute på halv øyer og øyer langs havbåndet. I den svenske fogden Olof Burmans itinerarium fra 1598 (Dancia, Grense handlinger, Lappland mot Norge 1563–1603, S.R.A.) kan man lese: «En øy ligger utenfor Neudoma-fjorden og heter Salem, og strekker seg i den ene enden til Räffuas Wono. Det er en meget stor øy, vel tre store mil i omkrets. Om sommeren har lappene alle sine rein gående der.» Disse reinene tilhørte nettopp Neiden-lappene.

Ifølge Lillienskiold (I, s. 615) ble Skogerøya på slutten av 1600-tallet brukt av Neiden-lappene som rein beite. (Skoltene i Neiden passer fremdeles i dag rein på Skogerøya; jf. Nissen 1916, s. 23.) Tidene forandret seg imidlertid da flytt lapper med sine store reinflokker begynte å trenge på fra vest; jf. s. 71. Ved midten av 1700-tallet ble grensen mellom skoltenes og flytt lappenes interesses færer lagt ved Brashavnfjell og Bugøfjorden. I 1763 skriver Jessen-Schardebøll (s. 250) at blant øyene i Neidens distrikt brukte Neiden-skoltene bare Kiøeholmen; de andre, blant dem Skogerøya, ble brukt av Varangers fjell lapper.

Siidaens tidligere betydelige rein flokker hadde kanskje allerede på denne tiden begynt å avta. I 1802 skriver nemlig Rathke (s. 44) at Neidens skolter «kun hadde få reins dyr, hver neppe et halvt dusin, eller noen få flere». Det er derfor grunn til å anta at tyngdepunktet i næringslivet hos Neiden-skoltene ganske tidlig begynte å forskyves mot fiske i havet. Det var trolig i kontakt med de øvrige såkalte sjøfinnene at skoltene ble stimulert til fisket. Lillienskiold roser i 1698 i *Speculum Boreale* disse lappene i høye ordelag: de strever dag og natt, nå til fjells og nå til fjæra. Han fremhever deres iver etter å skaffe seg utkomme; de passer nøye på vårens tid og drar tidlig ut fra fjordene til sine rovær mot havet, uansett hvor mye strev det måtte koste – til steder der nordmennene knapt tenker på å søke fisket, langt fra boplassene.

Sorenskriver Hans Paus skriver i sin *Indberetning av 1769* (s. 16) om Finnmarks hav lappene at de eide både kyr og sauer og dessuten livnærte seg ved fiske og jakt.

De hadde to boplass områder – vintersete og sommersete – som de ofte flyttet mellom. Høy slo de på sine gamle voller. Fjell lappene hadde derimot blitt utarmet, og Paus nevner (s. 12) at det på den tiden i hele Finnmark knapt fantes seks fjellsamer som hadde 500 rein.

1) Det kan være usikkert om disse havsamene bodde i Varanger. Jf. Sajnovics fra år 1768 (hos Pintzger, s. 234).

Side 218

Fjell lappene gikk også over til gruppen av sjø finner, som etter hvert først og fremst ble fiskere og husdyrholdere[1]). Neiden-skoltene ser ut til å ha mestret fisket ganske godt. I 1790 (Pentoppidan: *Det Finmarkske Magazins Samlinger*, s. 234) fremheves de gresk-katolske lappenes driftighet – blant annet i Neiden – som et forbilde for den øvrige befolkningen i Finnmark. Neiden-lappene hadde da allerede i nærmere to hundre år stått i livlig forbindelse med den norske monopol handelen. De var imidlertid ikke helt avhengige av denne. I 1791 forteller Sund at russiske skip (pomorer) pleide å overvintre i Neutämä, og at Enare-lappene derfra fikk sitt mel. Det russiske fiskeværet ble ifølge Njemtrovitsj-Dantsjenko (1877, s. 144) kalt «Shapkino» og lå ifølge Reinecke (s. 209) på en bratt, liten øy ved munningen av Neidenfjorden (tvers overfor Kiøya). Det var det vestligste av de russiske fiske værene.

Rathke, som besøkte Neiden 1. april 1802 (utg. 1907, s. 158 f.), gir oss et innblikk i skoltenes liv på den tiden: «Neiden hadde utseende av en liten bondeby med omtrent et halvt dusin små tømmerhus som sto nær hverandre. Disse bebos bare om vinteren, men er øde om sommeren, da beboerne flytter et par mil lenger ut mot sjøkysten for å drive fiske og samle edderdun.»

Jeg tviler imidlertid sterkt på at Rathkes bruk av ordet *vinter* er helt korrekt; det bør nok heller forstås som vårvinter, av grunner som fremgår av det tidligere omtalte forholdet omkring vinterbyen (jf. s. 216 f.). Rathke skriver videre: «Neiden hadde en starost», eller eldste, omtrent som en lensmann i Norge. Hans hus var større og langt mer bekvemt enn de øvrige, og hans plikt var å sørge for at rett og orden ble opprett holdt. Bolighuset besto av en stue med ildsted i det ene hjørnet og i nærheten av dette deres beskjedne eiendeler, særlig alltid et vannkar. Rett overfor døren var det plassert en helgen bilde eller noe som symboliserte dette. Langs de to veggene sto brede benker, og hos de mer velstående fantes også et glass vindu.

Av beskrivelsen fremgår det at både landsbyen og husene lignet svært på det man finner i en skolteby i våre dager, for eksempel i Boris Gleb. Av Rathkes skildring fremgår det også at Neiden-skoltene på den tiden var sterkt religiøse og gammeltroende (starovjere). De nektet hardnakket å låne ut sine kar til fremmede, de røykte ikke tobakk, og de holdt også strengt den pågående fasten. Selv om de satte frem reinkjøtt og fugl for sine gjester, spiste de selv bare fisk. «Overalt syntes man å merke den heldige måten politikken her hadde brukt religionen til å styre folket, som ellers kanskje kunne ha vært vanskelige.»

1) Jf. i denne forbindelse Solberg (1909, s. 130 ff.).

Også Neiden-skoltenes klesdrakt, særlig kvinnenes, lignet den russiske klesdrakten. Deres renlighet roser Rathke: de vasket seg stadig og utførte ikke sin morgenandakt uten først å ha vasket seg. Kirkens seremonier hadde innført renslighet blant disse lappene, noe Rathke derimot mente var en tydelig mangel blant de norske hav lapper. (Blant de norske hav lappene ble gamme brukt som felles rom både for mennesker og husdyr, noe som – slik allerede Leem (s. 95) har påpekt – var årsaken til den utbredte urensligheten. At dette forholdet fremdeles eksisterte i 1906, kunne jeg selv konstatere i Porsanger.) Foruten fisket ute i havet og i innlandets innsjøer og vassdrag livnærte Neiden-skoltene seg i 1802 også ved å frakte reisende med rein og ved å kjøre tømmer. Dessuten pleide de å organisere jakt i små lag på 10 til 20 unge menn i vår månedene i de såkalte Nordfjellene, dels for å fange i snarer og dels for å skyte villrein, rev, jerv og noe fuglevilt.

Rathke avslutter sin skildring med følgende: «De russiske sjøfinners eller felles finners husholdning synes å ha noen fortrinn fremfor de norske sjøfinners, selv om de uten tvil bærer større byrder. De syntes likevel å være lykkelige og tilfredse; bare utskrivningen av de unge mennene til russisk krigstjeneste[1] var dem særlig imot. Deres frykt for dette var ubeskrivelig.» (Det synes som om Rathke ikke visste at de innkalte på den tiden måtte tjene 21 år i hæren, og at de når de vendte hjem etter endt tjeneste, ofte var blitt gamle menn.)

Den beskrivelsen Rathke har gitt, sammenholdt med andre kjente forhold, synes å vise at livet i Njaudám-siidaen i 1802 fremdeles i det vesentlige fulgte de halv nomadiske forfedrenes tradisjoner. Interessant er imidlertid at Rathke kaller Neiden-skoltene for russiske sjøfinner. Det tyder på at det fantes en viss likhet i levevis mellom skoltene og de lutherske hav lappene i Varanger, og at de sistnevnte – i hvert fall delvis – på den tiden ennå ikke hadde oppgitt sine flyttinger (se Rathke, s. 154).

Gjennom Rathkes beskrivelse av hav lappene får man inntrykk av at Neiden-skoltene slett ikke sto tilbake for dem, og at de på ingen måte kunne regnes som proletarisert i forhold til Finnmarks øvrige befolkning. Dette bekreftes også av Jacob Fellman i 1820. Om Neiden-lappene forteller han (IV, s. 235) at de da besto av bare tre familier, som om vinteren bodde ved innsjøer nær grensen mot Enare.

1) Ifølge fogden H. H. Gunnerus (i Copiebog), i et brev fra desember 1807 til amtmann Krogh angående militær jurisdiksjonen i fellesområdet, foretok russerne utskrivning til militær tjeneste i innlands distriktene, men ikke på øyer hvor nordmenn hadde bosatt seg.

Side 220

I april, når torskefisket begynner, flyttet de til Ishavets kyst. Men så snart tiden for laksefisket i Neidenfjorden begynte, slo de seg ned der. Senere på sommeren bodde de ved Neidens kirkested, hvor de hadde stuer. Når vinteren kom, oppsøkte de sine fåtallige rein som var sluppet løs om våren, og dro med dem til de tidligere nevnte vinter boplassene. Lakse fangsten i Neidenfjorden eller elven har enkelte somre kommet opp i 400 lispund.

Et århundre senere var naboenes gode omtale av Neiden-skoltene blitt erstattet av ringe akt og til slutt forakt. Selv av sine slektninger, Enare-lappene, ble de fremstilt for meg som en slags paria da jeg i 1904 første gang reiste ned til Neiden.
DAA anfører (s. 80) at ved Schnitlers undersøkelse i 1744 bestod Neiden-lappene av bare åtte familier, som var utarmet og fattige på rein. Ifølge et av vitnene skal de tidligere ha vært 30 familier. Den norsk-russiske grense kommisjonen noterte at Neiden-lappene i 1825 bodde i sju koier, noe som muligens må tolkes som sju familier.

Ved folke tellingen i 1865 fantes det to familier med til sammen 15 personer. De eide 35 rein, én ku og sju sauer. De hadde bevart seg helt som skolte lapper, og de var lese kyndige. I senere tid skal Neiden-lappene ha forbedret sine forhold, jf. Helland, bind II, s. 156. Ifølge A. B. Wessel («Morgenbladet», nr. 579, 1900) bestod Neiden-skoltene av 5–6 familier med omkring 20 personer. Antallet Neiden-skolter var sommeren 1925, da pastoren i Petsamo, Saa Renne, besøkte dem, bare 19 personer: 6 menn og 13 kvinner.

Side 221

I et vennlig brev av 20. oktober 1926 har lærer J. Haaheim i Neiden, som gjennom 40 års tjeneste på stedet har lært å kjenne skoltene der og deres forhold mer inngående enn noen annen person, vært så vennlig å gi meg opplysninger om Neidens lille «folkeruin». Hovedinnholdet i brevet skal jeg her gjengi.

Tradisjonene hevder at Neiden-skoltene tidligere har vært langt flere enn nå, og de mange gravplassene synes å bekrefte denne påstanden (jf. forfatterens redegjørelse for befolknings tallet ovenfor og i et senere kapittel).

En undersøkelse av skjelettene i gravene, som for noen år siden ble foretatt av en ekspedisjon fra Oslo, viste at fortidens Neiden-skolter utmerket seg ved en høy og kraftig benbygning, og at tannverk den gang var ukjent. Sammen ligningen med de nålevende etterkommerne viser at skoltene har degenerert i kroppslig henseende siden den nå ukjente tiden som de undersøkte skjelettene stammer fra.

Etter år 1826, da Neiden-skoltene ble norske undersåtter, flyttet flere skolt-familier fra Neiden og slo seg ned blant slektninger i Russland. Forbindelsen med Boris-Gleb og Njuehtt'jaur har alltid vært livlig, også etter 1826; derfra hentet de sine hustruer. Ved gifter mål ble de gresk-ortodokse seremoniene nøye fulgt. Den russiske presten i Boris-Gleb besøkte også ofte Neiden helt frem til 1914 og sørget for at hans umyndige «barn» holdt seg til den rette tro og ikke kom på villspor. Nordmenn, kvener og de lutherske lappene ble lenge av skoltene nesten betraktet som hedninger, og omgang med dem ble sett på som farlig for sjelens frelse.

I 1830–40-årene begynte kolonisasjonen å ta fart i Neiden. Snart oppstod det strid mellom nybyggerne og skoltene om laksefisket, som skoltene betraktet som sitt monopol. Striden førte til en rettssak – bemerkelsesverdig nok tok den første kolonisten på stedet, finnen Ekdahl, på seg å føre skoltenes sak i retten. I 1848 falt dommen i saken; retten bestemte at laksefisket skulle drives i fellesskap av alle innbyggerne i Neiden.

Det begynnende jordbruket virket ikke tiltrekkende på skoltene. Det er egentlig først den nåværende generasjonen som for alvor har begynt å holde kyr og sauer; de eldre holdt lenge fast ved fiske og jakt, og når disse inntekts kildene sviktet, ble fattig kassen deres redning. Rein bestanden avtok fra år til år, og det samme gjorde laksefisket i elven og alle bor i godt laftede tømmerhus.

Side 222

Etter at jorden i «Skoltebyen» for omkring 30 år siden ble opp parsellert mellom de ulike hus holdningene, har også husdyrholdet – kyr og sauer – utviklet seg noe, og den økonomiske tilstanden har dermed merkbart blitt bedre. Kuhold og potetdyrking er nå vanlig blant Neiden-skoltene, og de har til og med kommet til innsikt om betydningen av å gjødsle slåtte engene.

Skolte samfunnet i Neiden besto den 1. januar 1926 av fem familier med til sammen 27 personer. Av dem var 15 ublandede skolter, én familiefar var kven, én husmor finsk same, og 10 barn var kven-skolter. Skolte samfunnets samlede reintall anslås til 50–100 dyr, men bare to familier eier nå avlsrein; de tre øvrige er nesten helt uten rein. Av familiene er det fire som eier kyr, 1–3 hver; hver familie eier til sammen 7–8 kyr og sauer. Den økonomiske tilstanden blant Neiden-skoltene er likevel dårlig; tre familier livnærer seg helt eller delvis på fattig understøttelse.

Herr Haaheim skildrer de gamle, nålevende skoltene som sløve og redde for arbeid, og disse særtrekkene skal også ligge i blodet hos de unge. Dette forholdet er overraskende, siden skoltene her i snart et århundre har stått under sterk påvirkning fra flittige kvener. De sistnevnte utøver en assimilerende innflytelse, som formidles gjennom språket og de finske skikkene, som de yngre skoltene har tilegnet seg i så høy grad at man nå sjelden hører for eksempel lappisk bli snakket av skolte ungdommen; finsk eller norsk er deres vanlige samtale språk. Bare de gamle skoltene kan ikke komme til rette på norsk og snakker også finsk nokså gebrokkent.

Den gresk-ortodokse religionen holder nå også på å forsvinne av seg selv blant Neiden-skoltene. Barna undervises i skolen i luthersk kristendoms kunnskap og blir deretter, etter eget ønske, konfirmert i den lutherske tro. Bare noen få gamle holder ennå fast ved sin gamle tro, men også de er mer eller mindre sterkt påvirket av læstadianismen. Følelsen av samhørighet med de øvrige skoltene har forsvunnet blant de unge. De unge jentene søker ikke lenger sine friere i Boris-Gleb; de drar nå til

Kirkenes som tjeneste jenter, og etter et års tid eller så vender de tilbake, og Skoltebyen får deretter et nytt uekte barn.

Om noen år, konkluderer hr. Haaheim, vil den rene skolt-rasen være helt utdødd, og skolte samfunnet i Neiden vil da opphøre å eksistere som en skolteby, med skolte språk og skolte skikker.

1) A. B. Wessel (samme sted) omtaler allerede i 1900 at en skolt i Neiden, ved sitt giftermål med en norsk lappisk jente, gikk over til den lutherske tros bekjennelsen.

Side 223

Det råder ingen tvil om at den skildringen hr. HAAHEIM har gitt, uten overdrivelser i noen retning, gjengir situasjonen hos Neiden-skoltene slik den er akkurat nå. Njaudám-siten har altså vært nødt til å oppgi sin stilling som skoltenes forpost i nordvest. Siten er i praksis blitt oppløst, og dens etterkommere spres og forsvinner nesten umerkelig. Natur miljøets sivilisasjon svinner bort og forsvinner og overlater rommet til en ny og sterkere kulturfase.

«Konto-lappene»

I 1867 finner man hos REIN (s. 289) følgende, noe overraskende opplysning: «Innenfor Patsjoki bys område [i Enare] bor de såkalte skoltene (Konto-lapper), 7–8 familier, for hvilke det nylig er blitt oppført et bønnested 6 verst fra den russiske grensen.»

Videre står det (s. 291): «Også har de nevnte skoltene foretatt seg å oppholde seg om sommeren ved den russiske havkysten for å drive fiske, særlig ved Stolboa-bukten og den såkalte Fisker halvøya, Rybatskij poluostrov.»

På A. W. EKLUNDs kart, utgave M. WIJKBERG 1875 (skala ca. 1:704 000), finnes denne «Kondos-lappenes» landsby ved «Tutkisjäyri».

REIN sikter tydeligvis til den samme gruppen lapper, de såkalte Sulkusjärvi-lappene, som ÄIMÄ besøkte i 1901 (Matkakertous, s. 19) og beskriver på følgende måte: «Ved bredden av Kilinmääkymäjärvi stod det to små stuer (Sulkusjärvi-folkets vinter plass), et lite stykke fra hverandre – mellom dem var det en hel liten landsby av alle slags små uthus, bygget i en sjarmerende uorden. Blant annet fant jeg der restene av en gammel smie, som trolig er den eneste som er bygget og brukt av Inari lapper.

I stedet for de vanligvis velstelte Inari lappene var det her skitne, forvillede skikkelser, kledd i dårlige klær – noe som virket fremmed, som fra den andre siden av grensen.»

ÄIMÄ fant også lydlige forskjeller fra de andre Inari-dialektene, forskjeller som muligens skyldes påvirkning fra skolte lappisk. Av ÄIMÄs skildring fremgår også at disse lappene var overraskende tilbakeholdne og sky – en av hus bøndene løp for eksempel til skogs da ÄIMÄ kom til stedet. I dette henseendet skiller de seg også fra Enare-lappene, men ligner mer på Suenjel-lappene, som uten videre pleide å forsvinne fra boplassene sine i 1909 når hundene fikk ferten av meg og mine følgesvenner og begynte å gjø.

Opprinnelsen til disse lutherske «skoltene» er vanskelig å fastslå med sikkerhet. WAHLENBERG gir ingen opplysninger om dem. De kan muligens tenkes å være en gruppe som har skilt seg ut fra Suenjel-siten.

Side 224

Deres fiske reiser til Ishavskysten ville under disse forholdene ikke innebære noe overraskende, for også Suenjel-skoltene pleide på 1860-tallet å dra om våren ned til Petsamo-fjorden for å delta i vår- og tidlig sommer fisket i Ishavet. Denne antakelsen har imidlertid ikke grunnlag. Etter det man kan dømme av fremstillingene til JACOB Fellman, WAHLENBERG og SCHNITLER, var Sulkusjärvi på deres tid kjent som Patsjoki-land.

ISAAC OLSEN, som reiste gjennom området for 213 år siden, gir i sin reise beskrivelse, datert i Vadsø 10. juli 1714 (se HAMMOND s. 25), en tilsvarende forklaring:

«Midt på veien mellom Indjager [Enare] og Syndergield [Suenjel] ligger et vann, hvor det finnes en holme kalt Sulkie-Jaure (på s. 926 står Sylckie-Jaure). Fra vannet renner en elv til Indjagers vann; derfor råder Indjagers folk over vannet og skogen, som er deres landegrense mellom de to byene.»

At disse såkalte skoltene skulle være en gruppe som har skilt seg ut fra den ved grense fastsettelsen i 1826 oppdelte Paččvei-siten, er også lite sannsynlig, siden Sulkusjärvi trolig alltid har ligget et godt stykke utenfor denne sitens grenser.

Religionen – så fremt de ikke har gjennomgått en ny periode med hedendom og deretter byttet ut ortodoksien med lutherdommen – taler derimot for at de er etterkommere av den gamle Patsjoki- eller Njellim-bygda i østlige Enare, som ÄIMÄ, WAHLENBERG og allerede V. SALINGENs kart gir oss opplysninger om.

Denne gruppen har, på grunn av isolasjonen til oppholds stedene sine, gjennom lange tider hatt nærmere kontakt med Enare-lappene, men derimot sannsynligvis stått i livlig og nær forbindelse med Suenjel-lappene i Algaš'jaur-området – uavhengig av religions forskjellen – og derigjennom tatt så sterkt inntrykk av deres vesen og skikker at de etter hvert av sine tidligere likemenn er blitt omtalt som «skolter i emning».

Jeg kan også nevne at de isolerte lappene i den aller nordøstligste delen av Patsjoki bys område under mitt opphold blant dem i 1904 etterlot et langt sterkere inntrykk av «skolt» – det vil si urmennesket slik vestlappene oppfattet det – enn det de egentlige skoltene gjorde i årene 1905–1926.

Disse såkalte kondos-lappene (Kondos, se TANNER 1928) er derfor sannsynligvis etterkommere av den oppløste gamle Patsjoki-siten i Enare, som har funnet et tilfluktssted i den avsides liggende ødemarken rundt Sulkusjärvi.

1) Under korrekturlesningen har dr. ITKONEN vennlig meddelt meg at de omtalte «skoltene» ved hans besøk bare besto av én familie; husbonden var nokså særpreget, men de øvrige familie medlemmene var vanlige Enare-lapper.

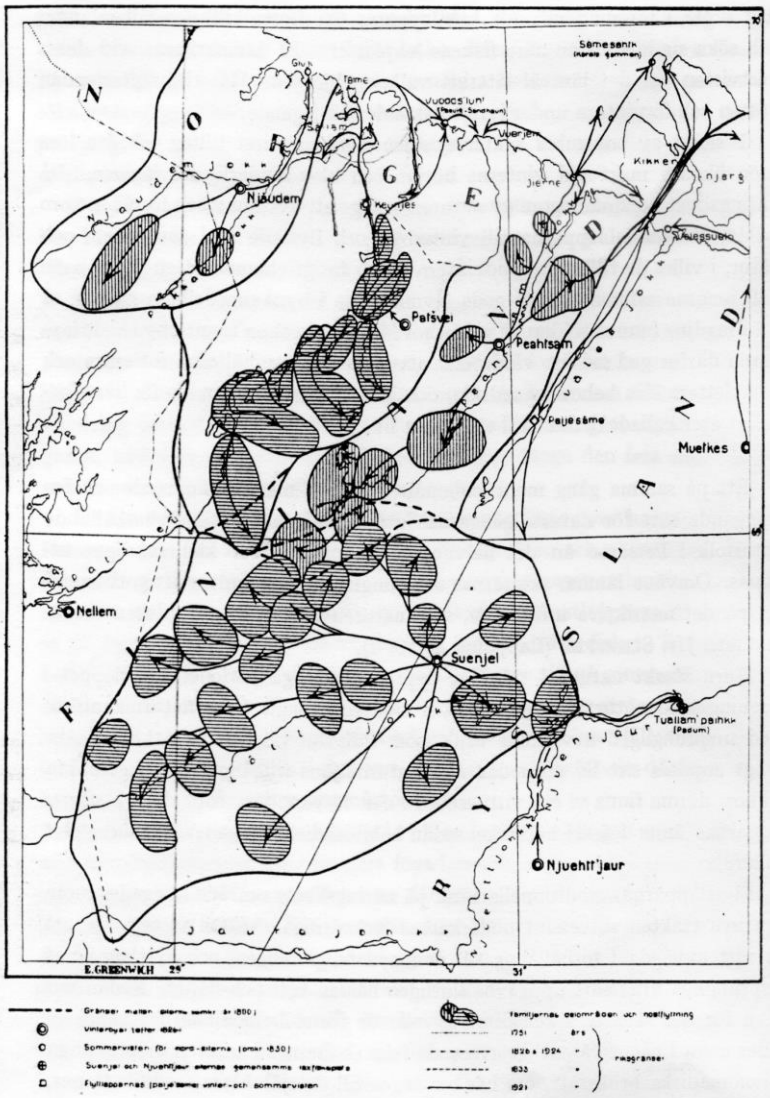

Fig. 71. Kartogram återgivande lappsiternas begränsning och driftsförhållanden.

Tilbakeblikk

For å få et samlet bilde av livet innen de ulike sitene, deres avgrensning, bruk og flyttingene innenfor dem, har forfatteren utarbeidet det vedlagte kartogrammet, fig. 71. Av bildet fremgår både sitenes avgrensning før år 1826 og den oppdelingen av dem som senere fant sted som følge av opprettelsen av de ulike riks grensene.

Innen hver sit angis også beliggenheten til vinterbyen og de andre felles oppholds stedene. Det må imidlertid huskes at en viss grad av normalisering ikke har kunnet unngås, slik det allerede fremgår av den foregående teksten. Med piler vises flyttingene. Familienes delområder er markert med skravering; for Suenjel- og Neiden-sitene har man dessverre ikke kunnet unngå en viss skjematisering.

Til slutt vises også de såkalte flytt lappenes flytte strøk i tiden like før deres innflytting til Finland.

Vi kan, ut fra kartogrammet sammen med de foregående beskrivelsene av nærings vanene innen de tre skolt-sitene i Petsamo-området og hos deres naboer, trekke to allmenn gyldige konklusjoner.

For det første har det geografiske miljøet hos våre skolter, slik som hos andre natur folk, vært direkte bestemmende for næringslivets halv nomadiske karakter, for oppkomsten av bruks former samt for vanenes detaljerte utforming og stabilisering. Det rene natur landskapets ressurser, i forening med de klimatiske og biologiske forutsetningene for å utnytte dem, har allerede i en fjern tid – da natur folket stod alene – fremtvunget en fangst kultur kombinert med halv nomadisme. De fenologiske forholdene gjennom årets kretsløp har vært avgjørende for næringslivets påfølgende sesong avsnitt og flytte etapper, mens de topografiske trekkene i landskapet igjen har bestemt retningen på flyttingene.

Dette fremtrer særlig tydelig innen de to nordlige sitene. Under den kalde og barske vinteren, da solen i Petsamo-områdets midtre del i 41 døgn uavbrutt ligger under horisonten, tvang mørket og den løse snøen som i høy grad vanskeliggjorde fremkommeligheten og tvang folket til å begrense sin virksomhets trang, slik tilfellet også er hos mange andre arktiske livsformer.

1) Geodeten PESONEN har vennlig meddelt meg følgende data:

Sted	*Solen uavbrutt over horisonten*	*Solen uavbrutt under horisonten*
I Vuorjemi, lat. 69° 47'	*18. mai – 27. juli*	*28. november – 17. januar*
Ved Talkkunaoaivi, lat. 68° 11' 7"	*26. mai – 8. juli*	*8. desember – 7. januar*

Ettersom disse dataene varierer lineært med bredde graden, kan man ved hjelp av disse tallene lett interpolere tilsvarende data for et hvilket som helst punkt innen området dersom bredde graden er kjent.

Det er derfor ikke merkelig at lappene fant på å mildne dvaletidens tyngde ved å søke hverandres selskap, og derfor siden gammel tid har hatt for vane å samles med rikelige proviant forråd i den felles vinterbyen for å tilbringe midt vinteren så hyggelig som mulig i venners glade lag. Da dagene igjen begynte å bli lysere og snøen hadde satt seg så hardt at den lettere bar både ski og kjerrer, begynte næringslivet igjen å pulsere i vinterbyen. Nå dro jakt selskapene igjen ut på jakt og fangst.

Når reins dyrenes kalvings tid nærmet seg, da simlene trengte gode beiter samt vindly og bar mark for kalvene sine, ble folket nødt til å flytte bort fra vinterbyen til egnede vårboplasser; dette måtte skje før snøen smeltet og vårflommen i vassdragene begynte. Når laksen deretter skulle vende tilbake fra sin vandring til sørligere områder, noe som skjedde etter at isen gikk ved elve munningene, måtte lappene være klare til å begynne å fange den fete røde fisken, og de valgte da sine oppholds steder ved fjordene.

Under den «lange dagen», da solen i Petsamo-områdets midtre del står uavbrutt over horisonten i 62 døgn, da luften er mild og været for det meste godt og jevnt, ble lappene lokket til å hente sitt utkomme fra havets rike skatter eller fra de store notfiskesjøene i innlandet. Kyst lappene flyttet da ut til den åpne havkysten. De kunne vie hele sin tid til fisket. Erfaringen hadde lært dem at reins flokkene under den ukjente insekt plagens tid om sommeren trivdes godt og utviklet seg best dersom de fikk streife omkring på egen hånd og søke sommer føde på gress markene i kyst fjellene eller på de store åpne myr områdene i innlandet, og lappene trengte derfor ikke da å vie reinflokkene særlig oppmerksomhet.

Så kom høsten. Havet begynte å bli urolig, og nettene ble igjen mørkere. Oppholdet ute ved havet ble nå mindre trivelig; stormene tvang ofte folket til passivitet, og fangst utbyttet ble mindre. Når varmen og myggplagen begynte å avta, ble livet på den annen side roligere for reins dyrene, og når høst duggen begynte å mykne opp deres mest etter traktede føde – reinlaven – begynte de fleste av gammel vane å streife tilbake til lavmarkene, som for det meste ligger i barskogs regionen i områdets indre deler. Før den forestående brunsten begynte, samlet reins dyrene seg av naturdrift i flokker.
Da kom den gunstige tiden for villrein jakt. Det var også nå lettest å samle inn tamreinene. Videre hadde erfaringen lært lappene at innsjø fisken i gyte perioden i september–oktober samlet seg særlig på bestemte grunner i enkelte innsjøer og strømmer, og derfor viste fisket nettopp på slike steder seg å være særlig givende.

Alt dette til sammen fikk kyst lappene til å flytte tilbake til innlandet og søke seg til høst boplasser nær fiskens gyte plasser. På lavmarkene ved disse høstbo plassene var det også lett å vokte rein flokken. Her ble høsten og forvinteren tilbrakt med ivrig fiske og jakt.

I slutten av november viste solen seg ikke lenger, mørket tiltok, og den løse snøen økte raskt ved vinterens begynnelse og ble et hinder for jegeren. Da næringslivet nå etter hvert ble tvunget av naturen til å avta, og forrådene var fylt opp, vendte lappene tilbake til vinterbyen og flyttet inn i sine stuer og kåte, hvor de tilbrakte midtvinteren med flittig fyring. Den dype snøen holdt reinsdyrene samlet på de gode lavmarkene i byens umiddelbare nærhet, slik at trekkdyr var tilgjengelige ved behov.

Under oppholdet i vinterbyen hadde lappene derfor god tid til å pleie og utvikle sine samfunns messige interesser og supplere behovet for redskaper og klær, før bekymringene for livsopphold igjen kalte dem ut til et mer bevegelig liv.

Et mer hensiktsmessig og samtidig mer utjevnende og betryggende system for utnyttelse av natur ressursene hos et selv bergende naturfolk i Petsamo enn det halv nomadiske næringslivet er vanskelig å finne. Omvendt gir skoltenes opprinnelige nærings kultur et godt eksempel på den begrensende innflytelsen naturen utøver på menneskets virksomhet (jf. SCHEFFER, *Lapponia*, s. 190 f.).

Hvor sterkt naturens stadig gjentatte årlige perioder i livsløpet, sammen med natur ressursene i området, også har tvunget mennesker med opprinnelig andre skikker – som har flyttet inn i området – til å tilpasse livet sitt hensiktsmessig etter den nye natur miljøets ressurser og lovmessige vilkår, finner vi et vitnesbyrd om i den forvandlingen som de såkalte flytt lappene, som for bare et halvt århundre siden levde som hel nomader, gradvis gjennomgikk.

Flytt lappenes tradisjonelle praksis i næringslivet måtte i det nye området etter hvert underkastes forandringer, slik vi har sett, for å bli riktig tilpasset til de nye omgivelsene, og flytt lappenes opprinnelige leve måter ble til slutt nesten helt oppgitt. Allerede ved tiden rundt forrige århundreskifte skilte de tidligere hel nomadenes vaner seg heller ikke lenger i noe vesentlig fra skoltenes opprinnelige halv nomadiske leve måte i området, dersom man tar hensyn til de naturlige modifikasjonene som skyldtes flytt lappenes og skoltenes ulike økonomiske ressurser.

Vi har her et godt eksempel på det komplekse samspillet mellom geografiske faktorer. Den materielle kulturen hos lappene var således, for å bruke VIDAL DE LA BLACHEs ord (*Principes ...*), et avtrykk av stedet» (*calque sur les lieux*) og fortsatte lenge å eksistere som en autonom, stedegen kultur.

Også den sosiale organisasjonen, som var frembrakt – eller i det minste formet – av nærings måtene og videreført gjennom en slags åndelig innavl, ble trofast etterlignet gjennom lange tidsrom i beskyttelse av isolasjonen i ødemarken.

Det kunne derfor se ut som om naturen på en måte på forhånd hadde bestemt halv nomadismen som den mest hensiktsmessige næringsformen i området.

Det er imidlertid også en annen konklusjon som naturlig melder seg gjennom den foregående undersøkelsen: kultur impulsene seirer etter hvert over naturens tilsynelatende tvang.

Ødemarken virker ofte paradoksal for den uerfarne fremmede: alt synes å stå stille, tusen år er som én dag, og som et gjenferd fra steinalderen oppfatter han skoltenes skikkelse og vesen. Men romantikeren tar grundig feil, for ødemarks folkets liv er underlagt forandringens lov, akkurat som hos de velkjente høykultur folkene.

I samsvar med dette har vi også sett hvordan skoltene gjennom århundrer har forsøkt å tilpasse sine vaner til nye økonomiske krav og muligheter. De rosende skildringene av nord skoltene som fremmede observatører etterlot seg på 1600-, 1700- og 1800-tallet – hvor de til og med fremhevet skoltenes fiske som et forbilde for sine egne landsmenn i disse nordlige områdene – er slett ikke ufortjente. Når anledning og mulighet har vært til stede, har skoltene derfor ikke motsatt seg utviklingens krav, men tvert imot vist en spontan evne til tilpasning på næringslivets område.

Hos kyst lappene ser tyngdepunktet derfor gradvis ut til å ha forskjøvet seg mot havfisket, og hos skogslappene mot reindriften (mot slutten av det siste århundret i Suenjel). Til å begynne med skjedde forandringene samtidig som man tok hensyn til at balansen i næringslivet som helhet ble bevart.

I siste halvdel av det forrige århundret, og også i det nåværende, ble forvandlingen av de gamle vanene hos kystlappene fremskyndet på en nokså rask måte, helt til den til slutt førte til krise og katastrofe. Som et jordskred gikk utslettelsen av det gamle rykkvis frem fra vest mot øst: først ble Njaudám-siten utslettet, noen tiår senere opphørte Paččvei-siten å eksistere, og hos Peáhccam-siten kan man si at oppløsnings prosessen allerede har brakt siten farlig nær briste punktet.

I Muetke-siten og Kildin-siten fortsetter livet derimot går alt fremdeles rolig videre i gamle spor, og så langt forfatteren har kunnet fastslå, kan man ennå ikke se noen tegn hos dem som varsler om at deres levetid skulle være uttømt.

1) Jfr. for eksempel RABOT (l.c.) og LAUNIS (1922).

Også de sistnevnte sitene har i like stor grad som de to nordlige sitene i Petsamo stått i kontakt med kolonisasjonen. Alle har de måttet gjennomleve et verdenskrigs forbannelser. Det kan derfor neppe sies at kolonisasjonen og dens inngrep i områdets næringsliv i prinsippet har vært årsaken til de vestlige sitenes undergang. Forholdene i de nevnte fem sitene synes derimot å avsløre den egentlige årsaken: etter hvert som kystlappenes næringsliv ble mer og mer spesialisert rundt havfisket og dette fremstod som det sentrale, alt overskyggende målet, mens reindriften blant livs grunnlagene i stadig større grad ble skjøvet ut mot periferien av lappenes hoved interesser, forfalt den til slutt.

Dermed mistet halv nomadismen etter hvert ikke bare sitt nødvendighets grunnlag, men med reindriftens undergang mistet nomadismen også selve sitt eksistens grunnlag, nemlig trekk dyret som i minst ett årtusen (noe som behandles senere) hadde vært den egentlige og uunnværlige bæreren av den halv nomadiske nærings formen i området. Uten selvstendig og planmessig reindrift kan en lappesit ikke eksistere.

Snart fulgte en både materiell og intellektuell omveltning.
Sitene besto så lenge en rasjonell likevekt ble opprett holdt mellom reindrift og fiske innenfor halv nomadens næringsliv. En større forstyrrelse av denne bevegelige balansen førte derimot uunngåelig til krise.

Den avgjørende krisen synes å ha begynt hos de her omtalte kystlapp-sitene på et tidspunkt da havfiskets stadig økende betydning i familiens økonomi gjorde at den nedarvede natural husholdningen med bytte handel i stor skala begynte å vike for en omsetnings form basert på penge økonomi og detalj handel – noe som tidligere i grunn og bunn hadde vært ukjent i sitene. I denne forandringsperioden oppdaget lappene nye behov og økonomiske muligheter, som de tok opp i sitt samfunn.

Tilfredsstillelsen av disse behovene ble lettere gjennom den økende penge økonomien og ble stadig mer stimulert gjennom handelens desentralisering. Derfor overlot lappene seg mer og mer til denne utviklingen. Denne forandringen i lapp familiens hus holdning innebar imidlertid – uten at lappene selv var klar over det – intet mindre enn en gjennomgripende omveltning av sitenes gamle samfunns orden.

Den patriarkalske familie ordningen, som kan sies å ha vært en conditio sine qua non (en uunnværlig forutsetning) for den nomadiske lapp familiens utpreget kollektive selvbergingshusholdning, begynte å løsne i sammen føyningene da prinsippet om arbeidsdeling – muliggjort gjennom penge økonomien – ble åpenbart for lappene. Individet fant nå for første gang mulighet til å frigjøre seg fra familiens kollektive hus holdning og han forlot den for på egen hånd å prøve seg frem mot livets nye fristelser.

Uten forberedelse og trening kastet de omskiftelige og epikureisk anlagte natur barna seg dristig inn på tidligere ukjente nærings områder, men i mangel på konkurranse evne, utholdenhet og kløkt var de på forhånd dømt til å mislykkes – og kanskje bli trampet ned som «une poussière d'hommes» («et støv av mennesker»).

Den nødvendige virkningen av dette på selve samfunnet ble at i samme grad som individet hadde en tendens til å frigjøre seg fra familien, forsøkte familien mer eller mindre ubevisst å frigjøre seg fra siten. Når sitenes gamle gruppe solidaritet – den opprett holdende faktoren i samfunnet – ikke lenger tålte belastningen fra den nye, omveltende, «europeiserende» kultur formen som trengte inn over hav og land, ble sitene sprengt[1]. Enhver materiell kulturform er en funksjon av tid og rom. Like lite som noen annen næringsform er nomadismen i seg selv en høyere eller lavere form for nærings kultur enn andre.

Innen største delen av Petsamo-områdets vidstrakte ødemarker finnes det, som vi har sett, gode og velprøvde naturlige forutsetninger for halv nomadismens fortsatte eksistens, og man kan dessuten med sikkerhet hevde at halv nomadismen i innlandets ødemarker (jf. Tanner 1927), sett fra et nasjonalt økonomisk synspunkt, blant mulige produktive næringer utgjør den mest natur tilpassede og mest betryggende arbeids formen for utnyttelsen av natur ressursene. Det ville derfor innebære et tilbakeskritt i utviklingen dersom halv nomadismen skulle opphøre å eksistere i området.

Den grensen som nomadismen ikke kan overskride på grunn av natur forholdene i samspill med de økonomiske lovene, er nemlig langt fra nådd der. De konstruktive elementene i halv nomadismen – som også omfatter folkets nomade vilje og lengsel etter ødemarken – finnes fremdeles delvis i Petsamo- sitene, og det kunne se ut som om bare et oppsving, for eksempel gjennom økonomisk bistand.

1) Jfr. A. Meitzen, Die verschiedenen Weise des Übergangs von Nomadeleben zur festen Siedelung bei Kelten, Germanen und Slaven. Verhandlungen des VII. Internationalen Geographischen Kongresses, s. 483. Berlin 1901. Se også Bernard & Lacroix (op. cit.), Brunhes (op. cit.), Rivers m.fl.
2) Jfr. Neanders (1914) tankevekkende artikkel om de svenske lappene.
3) Også S. Nouvel (Les nomades et les sédentaires au Maroc, Académie des Inscriptions, juni 1920) kommer på grunnlag av sine studier til samme konklusjon i følgende programuttalelse:
«Nomadismen vil forsvinne der hvor den har rent historiske årsaker, men den vil bestå – om enn i forandret form – der hvor den har rent geografiske årsaker. I disse siste områdene er dens forsvinning ikke mulig og synes heller ikke ønskelig.»
Se også Arbos, Ph. La vie pastorale dans les Alpes françaises. Paris 1923.

Skulle være nødvendig for at etterkommerne av de gamle halv nomadene – som for øyeblikket i stor grad er svekket – skulle bli i stand til å vende tilbake til sine forfedres livsform i ødemarken. Det er imidlertid blitt antydet at nomadismen forutsetter en særegen sosial struktur hos nomade folkene. Vi finner den ikke bare hos rein nomadene; vi møter den i nesten identiske former gjentatt hos andre nomader[1] som ligger langt fra hverandre geografisk, for eksempel hos nomade folkene i Nord-Afrika, beduinene i Syria og Arabia, kirgiserne i Transkaspia, ja nesten til og med hos de alpine halv nomadene i Anniviers-dalen i Valais[3].

Noen gammel forbindelse mellom rein nomadene og de nevnte sørlige nomadene kan man vanskelig påvise, noe som ellers kunne ha gitt grunn til å tro at kulturelle lån hadde funnet sted. Man må derfor heller anta at samfunns organisasjonen hos alle disse folkene er en direkte utløper av selve næringslivet.

Halv nomadene i Anniviers-dalen viser at halv nomadisme kan eksistere side om side med en til og med svært høyt utviklet jordbruks kultur, uten at det skader verken den ene eller den andre. Desto større grunn har man da til å anta at også i Petsamo kan fremtidig intensiv husdyr hold og halv nomadisme leve ved siden av hverandre uten å hindre hverandre.

Det kunne derfor se ut som om spørsmålet burde løses ved å holde fast ved de nasjonal økonomiske synspunktene. Kjerne spørsmålet i saken – om halv nomadismen kan gjenopplives og bestå i Petsamo – er imidlertid dette: kan også halv nomadenes gamle samfunns ordning bringes i samsvar med tidens sosiale strømninger, eller ikke[3]?

1) Jfr. Bernard, A. & Lacroix, N. L'Évolution du nomadisme en Algérie. Alger 1906; Villot, M. Mœurs et coutumes des indigènes de l'Algérie. Alger 1883; Harris, W. B. The nomadic tribes of Central Morocco. Geographical Journal, s. 638, 1897; Nouvel, S. Nomades et sédentaires au Maroc. Paris 1919; Semenov, P. P. La Russie extra-européenne et polaire. Paris 1900; Krahmer, G. Russland in Asien, bd. III. Leipzig 1898; Castagné, J. La question kirghize et la colonisation des steppes. Bulletin de la Société de Géographie de Toulouse, 1910, nr. 1; samme forfatter: Russie musulmane, la réoccupation des terres par les indigènes. Échos de l'Islam, 1. febr. 1922; Ellsworth Huntington. The Pulse of Asia: A Journey in Central Asia Illustrating the Geographic Basis of History. Boston & New York 1907.

2) Når det gjelder den svært høyt utviklede halv nomadismen i de sveitsiske alpdalene fra Valais til Ticino, se Brunhes' monografi: Brunhes, J. La géographie humaine, bind II, s. 661. Paris 1925.

3) Vi kan også andre steder i den nordlige delen av Fennoskandia observere at det i nyere tid har åpnet seg en kløft mellom nomade kulturen og dens bærende subjekt, den nålevende lappiske generasjonen, som ikke lenger kan eller …

For å kunne danne oss en rimelig vurdering i dette spørsmålet må vi imidlertid først og fremst utvide vår kunnskap om skoltenes materielle kultur i eldre og nyere tider, og særlig om deres gamle samfunnsordning (se s. 330–388).
Skoltenes halv nomadisme har gamle røtter.
Siden det er mulig å danne seg et klarere bilde av det stadium som de gresk-ortodokse

Petsamo-lappenes næringsliv og kultur for øvrig har befunnet seg i i tider nær vår egen, er det – som nevnt – nødvendig også å kjenne noe til de forholdene som tidligere rådet blant dem. Av den grunn skal det her gis noen opplysninger som kan belyse våre lappers skikker og forholdene i deres land også i eldre tider.

De skildringene fra nyere tid som er gitt av Itkonen og Sirelius (1914), Paulaharju (1921), Solberg (1913, 1910), Hallström (1911), Helland (1906), Engelhardt (1899), Charusin (1890) – særlig verket *Russkie Lopari* – Kihlman (1889), Ostroffski (1889), Bucharoff (1885), Rabot (1885), du Chaillu (1883), Sandberg (ca. 1880), Temple (1880), Dergatshoff (1869) og Kosloff (1865) (s. 115, 260), for å nevne noen av de viktigste arbeidene, avviker ikke i noen vesentlige spørsmål fra den fremstillingen som ovenfor er gitt av våre Petsamo-lappers liv og nærings måter.

Friis gir også i 1871 en generaliserende beskrivelse av de russiske lappenes halv nomadisme og øvrige forhold og særegenheter (*En Sommer*, s. 293 ff.), og han omtaler særlig skoltene i Boris-Gleb (samme verk, s. 150 ff.). I 1870 publiserte også Friis' reiseølge Daa en interessant reise skildring hvor lappenes forhold blir berørt (s. 48).
I 1845 kaller v. Middendorff (*Bericht*, s. 172) den lappiske befolkningen i russisk Lappland kaller v. Middendorff for «lapper i forvandling», det vil si under påvirkning av naboenes skikker og seder.

… ikke lenger vil fortsette tilværelsen på forfedrenes vis. Som eksempel kan her nevnes Torne lappmark*, hvis nomadisme forfatteren har undersøkt inngående. I 1912 var nomadeånden der enerådende blant flytt lappene. Siden den gang har nomadismens verdi falt katastrofalt hos dem, noe som fremgår av den spontane bosettingen som ifølge Elgströms svært bemerkelsesverdige skildring (1922, s. 55, 104, 106, 127, 185) har funnet sted hos de tre sørligste stammene.*
Der hadde imidlertid – med den mest minutiøse omtanke – alle hindringer som kunne forstyrre nomadens næringsliv blitt fjernet gjennom statsmaktenes tiltak. Her møter vi en uhåndgripelig, men drivende samfunns skapende faktor, som *bunner i en omlegging av folkets mentale struktur.*

1) En beskrivelse av lappenes forhold gis av Nikolijskij (1847), men dessverre har hans manuskript ikke vært tilgjengelig for meg.

For øvrig gir også v. Middendorff en svært treffende og opplysende karakteristikk av de halv nomadiske lappene i russisk lappmark på denne tiden:

De lappene som bor inne i landet må skilles fra kyst lappene. De første er for det meste rein nomader, som får hele sitt livsopphold fra reinflokken, som drives fra sted til sted. Derfor er også innlands lappene (flytt lappene) nødt til å klare seg uten faste boliger.

Kystlappene får sitt livs opphold hovedsakelig fra fiske og jakt. De holder riktignok rein, men bare i ytterste nødstilfelle gir reins dyrene dem føde; de er først og fremst dresserte trekkdyr. Hver familie eier vanligvis bare 10–30 dyr, og bare sjelden stiger tallet til flere hundre.

Om sommeren forsøker disse lappene å slippe unna gjetingen ved å bruke innhegninger, for eksempel i skogs områder mellom to innsjøer. Mye mer bekvemt og bekymringsløst enn nomadens er fisker lappens liv. Geværet gir ham det nødvendige villrein kjøttet. Dyrene drives under jakt inn i forhindringer eller fangst innretninger, eller man bruker sporhund (med nesekurv som hindrer den i å bjeffe) eller tamme lokkerein.

Først sent på høsten vender «iktyofagene» (fiskespisere) tilbake til sitt bosted, pogost, og tilbringer vinteren i sin kåte med rikelig fyring gjennom det meste av den dårlige årstiden, mens de lever av det opparbeidede fiske forrådet, inntil mangel i husholdningen ved mildere vær igjen tvinger dem til å dra ut på jakt etter vilt.

Folkloristikkens og etnografiens far i Finland, M. A. Castrén, gir en skildring av de halv nomadiske lappenes liv og vaner omkring år 1840. Denne beskrivelsen er særlig interessant for oss fordi Castrén da i en periode oppholdt seg nettopp i Suenjel-siten.

Castrén skriver (s. 130) at de russiske lappene ikke skilte seg særlig fra Enare-lappene. De livnærte seg hovedsakelig av fiske og levde om sommeren spredt ved innsjøene sine, ved elver og havstrender, der de bodde i kåte eller andre slags fiskerhytter. Men om høsten, og senest etter slutten av jule fasten, flyttet de til sine vinter boliger. Disse lå ikke så langt fra hverandre som hos Enare-lappene, men lå etter russisk skikk for det meste samlet i trange landsbyer.

Selve denne bosettings måten beviste, sier Castrén, at de russiske lappene ikke kunne ha hatt store reinflokker, for i så fall ville området snart blitt tømt for reinbeite, og landsbyen ville derfor stadig måtte flytte. Men antallet rein var så lite at små bygdelag kunne holde til i tiår på samme sted. Antall rein nevnes ikke.

Castrén mente at de russiske lappene hadde avvendt seg fra reindriften og nesten utelukkende slått seg på fiske.

«Hvorfor skulle ikke lappen benytte disse nærings kildene og bytte det ville fjellivet mot fiskerens forholdsvis langt lettere yrke?»

1) *Jfr. Olaus Magnus (bok XVII, kap. 27):*
«– – – for den største del er lappene iktyofager (fiskespisere) – – –.»

Også religionens påbud om å avholde seg fra kjøtt under fastetider kan ha bidratt til at lappen ikke hadde grunn til å holde større reinflokker. Likevel var, ved siden av fisket, reinstellet den viktigste næringsgrenen for de russiske lappene.

I alt (s. 131) viste det seg en stadig sterkere handels trang hos lappene, «og dersom man i det hele tatt våger å tro på deres fremgang i økonomisk utvikling, så er det uten tvil deres tilbøyelighet til handel som er den egenskap gjennom hvilken de vil gå fremover».

Husdyr hold var lappene helt fremmede for på Castréns tid. Ingen av dem hadde ku, og ikke engang alle hadde sauer. Det var heller ikke særlig sannsynlig at deres interesse ville vende seg i den retningen.

I russisk Lappland hadde (s. 133), blant mye annet, også den russiske nasjonal drakten blitt tatt i bruk. Sammenlignet med andre lapper kunne de allerede her betraktes som russere (s. 139). Det russiske språket syntes å bli talt like flytende som morsmålet, og lappene ga ofte uttrykk for følelsene sine i en russisk sang – russiske klær, russiske skikker.

Ingen (s. 133) av de russiske lappene kunne lese i en bok. De hadde liten kunnskap om kristen dommens ånd og skrifter. I sitt daglige liv fulgte de nøye den gresk-ortodokse kirkens seremonier og andre ytre religiøse skikker, men under den kristne overflaten skjulte det seg mye overtro og tro på det overnaturlige. Castrén nevner særlig lappenes tilbøyelighet til trolldom, og de var så berømte for dette at bønder helt fra Savolax valfartet til dem for å få råd.

Castrén var tydelig sterkt påvirket av den gamle skolen som, uavhengig av miljøet, betraktet nomaden som en lavere kulturell representant enn den fastboende. Dette kommer til uttrykk i det som er sitert ovenfor, og særlig i hans uttalelser om Enare-lappene (s. 125): Måtte de som kan gjøre noe for Lapplands vel forstå beskaffenheten av denne brytningen og forsøke å føre Enare-lappene ikke til fjellene, ikke til de norske fjordene, men til det mål de selv ubevisst streber mot, nemlig en helt stasjonær livsform.

Kanskje nettopp under innflytelse av dette synet synes det for meg at Castrén ikke helt lyktes i å gi et fullstendig korrekt bilde av innlandslappenes næringsliv. I sin korte fremstilling legger han etter min mening for stor vekt på fisket på bekostning av reindriften, og bygger sine slutninger på antagelser som – ut fra det som tidligere er fremført – må anses å ha svak forankring i virkeligheten. Reindriften inngikk trolig som et like viktig element i Suenjels næringsliv som fisket, også på tiden for Castréns besøk (jf. s. 231).

Castrén uttaler videre (s. 129) at Suenjel hadde mye til felles med finsk Lappland, noe som ikke ble funnet i andre russiske lappbyer, og understreker at Suenjel-lappene ikke skilte seg særlig fra Enare-lappene. En lignende uttalelse finner man allerede tidligere (1828) hos Sjögren.

Vi skal i en annen sammenheng omtale blant annet Malms opplysninger om livet i Boris-Gleb i år 1850 og Keilhaus fra 1827 om de to nordlige sitene, og deretter gi en oversikt over den skildringen som den fremste kjenneren av nord lappenes forhold for et århundre siden, Jacob Fellman, ga i 1820 (IV, s. 229).

Fellmans beskrivelser gir oss gode opplysninger, men jeg kan ikke fri meg fra tanken om at denne fremragende kjenneren av de nordfinske lappene ikke helt lyktes i å trenge inn i de mistenksomme russiske lappenes forhold (jf. også Deinboll, 1820, s. 123), særlig innen innlands sitene.

Patsjoki-lappene bodde på senhøsten og i begynnelsen av vinteren i innlandet, dels ved Patsjoki-elven og dens innsjøer, dels ved andre lignende steder som de enten hadde trukket lodd om eller på annen måte fordelt mellom seg. Ved tiden for den russiske julen flyttet de til sitt såkalte markeds sted, som lå vest for Patsjoki, og bodde der samlet i én landsby. Her ble de til den russiske Maria dagen, da de for havfiskets skyld bosatte seg ute ved kysten, for senere å slå seg ned ved Pasvikfjorden. For å drive laksefiske oppholdt de seg mot sen sommeren i nærheten av Boris Gleb, som ligger noe ovenfor munningen av Patsjoki-elven.

Peisen-lappene hadde sin sommerplass ved utløpet av Peisen-elven, men sitt såkalte markedssted eller sine vinterboliger et par mil lenger opp langs elven. Vinterbo-plassen lå litt sør for stedet der det tidligere så berømte Petsjenga-klosteret hadde ligget, hvor det på den tiden bare levde noen få kvinner.

Alle disse lappene bodde i trehus, sier Fellman. «Siden de er fisker lapper, driver de egentlig ikke med husdyr hold. Hver av dem har bare 10–15 sauer og 8–10 rein. Sauene tas alltid med til fiskeriene, mens reinene får leve fritt fra våren til snøen faller. Først da blir de oppsøkt igjen.»

«I den tiden havfisket pågår ser man sjelden verken menn eller kvinner være uvirksomme. Kvinnene spinner garn til fiske redskapene, binder nett – særlig når slikt arbeid foregår om sommeren – og reparerer gamle redskaper. De deltar vanligvis i alle mennenes gjøremål, til og med i å oppsøke reinene når vinteren begynner.»

«Fisken selger de russiske lappene enten til russiske fartøy som om sommeren ligger ved kysten, hvor fisken kjøpes både fersk, saltet og tørket, eller til byen Kola. For saltet torsk får de i Kola 5 rubler per pud, og like mye for tørrfisk. Råtorsk betales ved havkysten med 1 rubel per pud. Seien selges alltid betydelig billigere. Betalingen gis imidlertid sjelden i penger; i stedet får de mel, salt, vadmel, lerret eller andre varer. For sine 5 rubler får man vanligvis to pud mel eller salt.»

«De russiske lappene her har imidlertid bedre utkomme enn de norske Varanger-lappene i alminnelighet. De overgår dem også i renlighet og orden.»

Om de russiske lappene sier Fellman (III, s. 82; I, s. 521–602) generelt at de lever i like stor fattigdom som uvitenhet, og at de livnærer seg av fiske, dels i innlandets innsjøer og elver, dels også i havet. I Ishavs fisket deltar de imidlertid i det minste de som bodde lengst i vest, deltok i forholdsvis liten grad.

De eide ingen kyr og, sammenlignet med lapper i andre land, bare et ubetydelig antall rein – ikke mer enn 5–6 per husholdning (s. 595). Fisket er hoved næringen. I sin økonomi er de ytterst tiltaksløse. Ingen boklig undervisning er blitt gitt disse lappene, og de kan derfor ikke lese.

Til tross for latskapen, tiltaksløsheten, passiviteten, skittenheten og slappheten roser Fellman deres moral og legger til at også innbyggerne i Enare forsikret at Tuloma-lappene er gode og føyelige naboer, ikke tilbøyelige til tyveri, slagsmål eller annen uorden. Han konstaterer også at Tuloma-lappene selv viste vennlige følelser overfor sine naboer i Enare.

Disse uttalelsene fra Fellman blir supplert av hans samtidige embetskollega, den norske prosten Deinboll (1817, 1824), som vil bli omtalt i en annen sammenheng. Jfr. også Moltshhanoff (1813, s. 37).

Den russiske akademikeren Oseretzkoffskij gir i 1804 interessante opplysninger, som synes særlig å gjelde Muetke-siten (jf. s. 192). Om lappene i Neiden, Patsjoki og Petsamo uttaler Wahlenberg seg kortfattet i 1802 (s. 52): «Innbyggerne er russiske fisker lapper som i språk, klesdrakt, religion m.m. ligner ganske mye på russiske bønder. De lever hovedsakelig av fiske i havet, og ganske få av dem eier noen ku.

I Neiden bor det fem slike husholdninger og i Patsjoki ti eller tolv husholdninger. De lever, liksom Enare-lappene, i tømrede kåte eller i små stuer. Der finnes ingen rein lapper, heller ikke i hele Kola-distriktet. En russisk kjøpmann bor også i Pasvig.» Når det gjelder Rathkes skildringer fra 1802 om skoltene i Neiden, henvises til s. 219 ff. tidligere i teksten.

I 1802 gir også den tidligere polske legasjons råden v. Poschmann opplysninger om de gresk-ortodokse lappene. Selv om beskrivelsen (s. 187 f.) ser ut til først og fremst å gjelde mer østlige lapper, trolig fra området rundt Kola, kan hans skildring likevel være av interesse.

Forfatteren forteller at lappene i alminnelighet ikke bodde spredt i jord hytter eller never-telt slik samojedene gjorde; landsbyer og stuer nevnes imidlertid heller ikke. Noen av lappene bodde likevel i sine jordhytter, nesten på samme sted hele tiden, og det antas at disse etter hvert vil komme til å ta opp de russiske bøndenes levemåter, «akkurat som karelerne».

Husdyrene besto av rein og noen få sauer. Av rein melken laget man ost. Om vinteren laget lappene båter, som de solgte i Kola. De drev hovedsakelig med jakt, og de var meget dyktige skyttere. Særlig jaktet de villrein, rev og mår, men de fanget også oter og bever.

Om sommeren fisket de og fanget fugl, særlig ærfugl, og samlet dun. Noen av lappene dro på passende tid til Murmankysten for å fiske torsk og kveite.
På 1700-tallet legger man særlig merke til opplysningene om våre lapper som blant andre Sommerefeldt (1789), Hans Paus (1769), Jessen-Schardeböll (1763) og fremfor alt Peter Schnitler omkring år 1744 har gitt.
Jessen-Schardeböll skriver i 1763 (s. 252) om våre lapper:
«Ettersom russerne tilegner seg både geistlig og verdslig jurisdiksjon over disse finnene, sender de en russisk prest fra Kola dit én gang om sommeren og én gang om vinteren for å betjene menigheten.

Dessuten har de på vestsiden av Sandhavn eller Pasvik bukta en liten skole bygget av tre. Mens Pasvik-finnene om våren oppholder seg i denne havnen med sitt fiske, kommer den russiske presten dit for å lære og undervise dem.»
«For handelens skyld med denne [silda] kommer det hvert år fra Kola fire, seks eller syv små jakter, hver på fem til seks lesters last, som kjøper silden av Pasvik-finnene og fører den videre i handel.»

God sild ble fisket i Pasvik fjorden, «et fiske som alene tilhører Pasvik-finnene».
Klingstädt gir i 1762 mer generelle observasjoner om de russiske lappene. For de første tiårene av århundret utgjør Thomas von Westens og Isaac Olsens notater svært verdifulle dokumenter for å belyse nettopp våre lappers forhold. Disse opplysningene vil bli nærmere omtalt i egne fremstillinger senere.

De mest interessante og verdifulle gamle kildene til opplysninger om befolkningen og livet i områdene rundt Varangerfjorden er imidlertid Vardø-amtmannen Lillienskiolds ulike manuskripter fra slutten av 1600-tallet (se litteraturlisten).
I sin «Remonstration» omkring 1690 forteller Lillienskiold følgende om Neiden og Petsamo-området: «Fra Varanger til Neiden, den første bygden etter landets måte å tale på, som bebos av østhavs-finner som er russiske undersåtter. På denne veien møter man et lite fjell, der passasjen ellers går over små vann og iser gjennom en bjørkeskog land inntil man når Neidenelven. Deretter begynner furu skogen å vise seg rikelig.

Veiens lengde beregnes til omtrent seks mil, noe som kan tilbakelegges på én dag. Ruten går først noe mot sørvest og deretter mot sør-sørøst. Finnene bor i en viss avstand fra havet fordi de ofte legger sine fjellbygder etter hvor skogen og fisket i innsjøene gir best muligheter flytter de, og noen ganger sitter de 4–6 mil inne i landet fra sine sommerlige ro- og fiskesteder. …»

Skatteytterne regnes til 18 i tallet, og de betaler i full skatt 3 våger tørrfisk og ikke mer; ved halv skatt reduseres dette tilsvarende. Næringen søkes i Hans kongelige majestets land og farvann, og derfor er de også underlagt landets handel, men de står likevel under russisk lære og rett.

Fra Neiden til Pasvik, som på samme måte bebos av østhavs-finner som står under russisk tro og jurisdiksjon – selv om næringen søkes i kongens land og ved hans kyst – beregnes veien til 4–5 mil, noe som lett kan tilbakelegges på én dag. Dette folket regner nemlig veien mest etter en dags kjøring med rein fra sted til sted. Ruten går mot sørøst over et lite fjell og gjennom et furuskogsområde. De regnes til 23 skatte finner, som på samme måte som i Neiden betaler både full og halv skatt. De selger sine produkter i Finnmark.

Fra Pasvik til Peisen går veien vest til øst-sørøst over store vann og iser og gjennom et tett furu skogland etter at det større fjellet er passert. Om sommeren ror de delvis ved Fiskerøya og også innenfor Carlsgams odden. De står under russisk rett og religion og handler delvis med Flensburgere og andre, etter at de var blitt forlatt av bergenske kjøpmenn. Antallet finner er omkring 16, og de betaler skatt på samme måte som de foregående. Veien beregnes til en god dags kjøring med rein, hvoretter man når munkenes gods.

Fra Peisen til Bomini går veien mot øst-sørøst omtrent en dags kjøring gjennom et furu skogland. De svarer i skatt til munkene i Malmis og driver fiske ved Fiskerøya. Fra Bomini til Munkestuen går veien mot sørøst, for det meste over store vann og iser og gjennom et kupert landskap uten særlig skog før man når den nevnte Munkestuen. Der hviler man over natten, og etter ytterligere en halv dags kjøring når man selve Malmis by, i et kupert og stort furuskogland.

Særskilte utdrag fra Lillienskiolds øvrige skrifter vil bli gitt i forbindelse med de ulike spesialspørsmålene om våre skolter. Her kan forfatteren nøye seg med å fastslå (jf. også Johansen, s. 209) at Lillienskiolds skildringer viser at de skoltene som flyttet til havet i siste del av 1600-tallet levde det samme halv nomadiske livet som det vi ovenfor har sett fra slutten av 1800-tallet.

Våre lapper var altså fortsatt en «sværmende nasjon», som Lillienskiold kaller dem (*Speculum Boreale*, I, 68). De valgte sine oppholdssteder «etter mossens fruktbarhet og reindriftens bekvemmelighet …»

Og «etter hver enkelts ønske, inntil de igjen ved skattens tid må begi seg til de fastsatte samlings plasser og fjell bygder». Deretter følges deres ustadige bosted nøye. Slik finner man denne finnearten blant annet i Peisen, Neiden og Pasvik, hvor teltene deres «settes opp av stenger som dekkes med greiner, lerret eller vadmel».

Niels Knag gir i 1690, i beretningen om sin reise via Neiden, Pasvik, Peisen og Bomeni til Malmis (Kola) og via Søndergield (Suenjel) tilbake til Vadsø, også en del kultur historiske opplysninger om våre Petsamo-lapper. Da fogden nærmer seg Pasvik (s. 276), sendes en vappus (veiviser) i forveien. Når han nærmet seg bygda begynte alle å skrike – menn, kvinner og barn – «som et feltskrik».

Dette ble brukt i alle russi ske lappbyer og hadde en særlig hensikt: dersom noe ondt fulgte med fogden, skulle dette onde bli skremt og vike bort fra dem. Samtidig skulle ropet lokke dem som oppholdt seg i gammen til å komme ut og ta imot fogden.

Det første fogden gjorde når han kom inn i gammen, var å gjøre korsets tegn for deres gud (s. 277). Etter fogdens ankomst samlet alle Patsjoki-lappene seg i en gamme og rådslo. Deretter kom den eldste fra bygda og ga 1 daler til fogden og sa:
«Se, fogd, vi gir deg en riksdaler, så du skal gi det fattige bygdefolket gammel lov og rett.»
Fogden ga da lappene tre potter brennevin og noe øl, hvoretter lappene gikk tilbake til sine gammer. Fogden bemerker: «Her i Pasvig er de beste, skikkeligste og rikeste finner på hele den russiske kyst.»

Den 27. desember 1690 fortsatte reisen (s. 278) fra Pasvik til Peisen, hvor den norske skatten skulle kreves inn: av hver hel skattelapp 1½ riksdaler. Fogden ble møtt av munker, som kom til Peisen med gaver. De kastet seg på ansiktet for fogden og ba om at vennskap og fortrolighet mellom partene måtte fortsette. Etter svaret ba fogden ham sette seg, og så skålte han med ham i brennevin – kongens skål – og fortsatte slik til han og følget ikke kunne mer (s. 279). Bomeni var «privilegert under munkene og skattet ikke til Danmark».

Den 7. januar 1691 kom Knag til Suenjel (s. 286). Her ble gaver utvekslet: fogden mottok fra lappene et halvt tømmer (20 stykker) gråverk og ga tilbake en halv kanne brennevin. Lappe lensmannen, starus (starost), og hans hustru gjorde alltid honnørene når fogden eller andre fremstående reisende kom til en lappby.

Knag skriver til slutt (s. 288): «Alle finnene ved de russiske og svenske grensene samles i sine byer julaften og blir der sammen til kyndelsmesse for å ta imot fogden. I mellom tiden bor de på fjellene og ved de friske vann, slik at den ene knapt vet hvor den andre er.» Den siste bemerkningen, for så vidt den gjelder de gresk-ortodokse lappene, beror sannsynligvis på en misforståelse hos Knag.

I 1672 besøkte den svenske prosten Tuderus Petsamo. Han forteller om lappene (s. 8): «I stedet for hus og stuer har de små trehytter eller bordskjul, som de kaller lapp kåter eller major – særlig i lappmarkene Varanger og de russiske lappbyene Näytämä (Neiden) og Petzämä (Petsamo), hvor jeg i året 1672 om vinteren reiste omkring for erfaringens skyld – og de bruker i stedet for lysveker mykt garn lagt i tran av sel og hval …»

Tuderus forteller videre at de svenske, danske og russiske lappene kommer «overens». Han omtaler skoltenes vinterlue pyntet med revesvans, og uttalelsen om at lappene hadde bark i stedet for brød (jf. s. 124 tidligere i teksten) gjelder trolig også Petsamo-lappene.

Fra Francesco Negris svært interessante beretning om reisen han foretok i den nordlige delen av Norge i årene 1664–1665, får vi mange trekk som belyser datidens kyst lappiske kultur. Det samme gjelder Peder Claussøn Friis' skildringer fra 1613 av Nordlands-lappene (fra siste del av 1500-tallet). Men siden disse ikke direkte berører våre områder, blir de ikke behandlet nærmere her.

Evnen til å se og korrekt beskrive virkeligheten når man møter den under nye og uvanlige forhold, er en sjelden egenskap. Særlig når egen observasjon mangler eller språket skaper barrierer, trer fantasien ofte til for å fylle hullene i observasjonene og gi fremstillingen en avrundet form. Dette gjelder i høy grad den livlige beretningen som er etterlatt av de La Martinière, en fransk kirurg som i 1647 besøkte blant annet norsk og russisk Lappland og særlig reiste gjennom de områdene som i dag utgjør Petsamo-området.

Dessverre ser det ut til at de La Martinières egen fantasi i ikke liten grad har fått spillerom i fortellingen, slik at den delvis fremstår som ren diktning. Beretningen om russisk Lappland (s. 43–77) er likevel verdt å lese, ettersom den – så vidt jeg vet – er den eneste skildringen fra midten av 1600-tallet av disse områdene.

De såkalte «kilopper» (s. 55) – også kalt «dikilopper» (jf. V. Herberstein senere; jf. også Scheffer, *Historia*, s. 358) – beskrives som «enkelte lapper som er villere enn de andre, som ofte skifter bosted, flykter fra fremmedes nærvær og bare lever av jakt».

Ifølge beskrivelsen brukte de gammer kledd med torv som boliger. Deres nærings grunnlag var jakt, og både menn og kvinner var svært dyktige i bruk av armbrøst. Maten besto av tørket fisk og usaltet kjøtt, som enten ble kokt eller stekt over glør. Drikken var vann, delvis blandet med «genevier» (trolig menes krekling, *Empetrum*, jf. Linné, *Lachesis*, II, s. 30) eller brennevin. Drukkenskap synes å ha vært et virkelig folkelig tidsfordriv.

De moskovittiske lappene var ikke så «ville» som disse (s. 57), selv om de også kunne være grove i omgangs form og temmelig hensynsløse. Også de bodde og levde på samme måte som «kiloppene». De var dyktige jegere og skiløpere (jf. fig. 103 i teksten). Selv om de ble beskrevet som rå og mange av dem hengitt til trolldom, roses de for sin ærlighet; under ingen omstendigheter drev de med tyveri.

Hvis de skulle tas ut til krigs tjeneste, forlot de boligene sine og skjulte seg i skogene. Salt brukte de ikke; tørket eller kokt fisk, tran og kjøtt ser ut til å ha vært hoved bestanddelene i kosten.

«Borandinerne» (s. 86) var mye lavere av vekst enn lappene, «uten religion», levde av fiske og jakt, kunne snakke russisk og bodde i gammer. Etter beskrivelsen ser de imidlertid knapt ut til å ha vært annet enn lapper fra den østlige delen av Murman kysten.

Svensken Petrejus gir i 1615 enkelte opplysninger fra begynnelsen av århundret om de gresk-ortodokse lappene. Man merker imidlertid uten vanskelighet at opplysningene i stor grad er sammenstilte fra andre kilder (jf. s. 383 senere i teksten).

Alai Mihalkoffs jordebok for årene 1606–1610 – trykt som vedlegg hos Charusin (s. 409) – gir vitnesbyrd som tyder på at lappenes forhold for rundt 320 år siden i hovedsak lignet de senere forholdene, både når det gjelder sit-inndelingen og halv nomadismen.

Den Mototskk-Kitovska pogosten lå (manuskript s. 108) ved Lille Litsa-elven. Den besto da av 6 familier med 23 personer. Disse lappene hadde ingen jordegods. Om sommeren fanget de torsk og kveite i havet, og om høsten hvitfisk i elver og skogssjøer på Petsjenga-klosterets eiendommer, samt ville dyr og fugl i skogene.

Også om Patsjoki-lappene forteller Mihalkoff (manuskript s. 117) at de fanget rød laks, og i innvannene hvitfisk, samt i skogene ville dyr og fugler.

Peáhccam-siten – «Печенске» – lå på Alai Mihalkoffs tid (manuskript s. 94) ved Petsamo-elven, litt ovenfor klosteret. Der bodde 6 familier, til sammen 21 personer.

Lappene hadde ingen jord eller dyrkede områder. Om sommeren oppholdt de seg ved havet og fanget fisk, men om høsten fisket de hvitfisk i skogssjøene på klosterets eiendommer, og i skogen felte de ville dyr og fanget fugl, som de livnærte seg av.

Da Danmarks kraftfulle konge Christian IV i 1599 besøkte sine områder i Finnmark og ved Murmankysten, befant det seg blant hans følge to personer – Siward Grubbe og Jonas Carisius – som etterlot seg dagbøker. Disse gir også noen opplysninger om de gresk-ortodokse lappenes forhold. Disse skildringene vil bli omtalt i spesielle sammen henger senere.

Fra Carisius' dagbok (s. 66) kan det likevel allerede her siteres følgende om lappene på Kildin: Ved Olenia nær Kildin ble ekspedisjonen omkring 17. mai besøkt av tre lapper som hadde hund og gevær med seg. De skulle til fjellene for å skyte rein, sa de, og ba om krutt og bly. Klærne deres var laget av reinskinn med hårene vendt ut, og de hadde ingen skjorte. Buksene deres var også laget av reinskinn med hårene ut.

Når en slik lapp ligger på alle fire, kan man tro at han er en reinkalv, og på grunn av denne beskyttende likheten kunne han under jakten komme svært nær reinene.

Den 23. mai (s. 71) ble Kildin besøkt. Der hadde både lapper og russere sine fiske plasser, og noen bodde i jordhytter, ikke større enn hundehus, og flere av dem stod ennå tomme siden alle fiskerne ennå ikke var kommet ned fra innlandet.

Lappene var på fiskeplassen 24. mai (s. 73) med koner, barn, rein og sleder. Reinsdyrene deres var tamme som kyr. Når lappene stekte en rein, tok de nøye vare på alle senene, for disse brukte de i båtene sine i stedet for spiker. Når båten fikk en lekkasje, satte de på en lapp som ble sydd fast – akkurat som når man syr en lapp på et tøystykke.

Johann David Wunderer fra Strasbourg foretok i 1590 en lang reise i nord (jf. Adelung, bd. I, s. 446), hvor han også gjennom russisk Lappland kom til Vardø. Ved Ludocup (?), sju mil fra grensen til «Lappelandt», det vil si svensk Lappland, møtte han «fryktelige mennesker».

«Innbyggerne går alle kledd i skinn av ville dyr fra topp til tå, med pelsen vendt utover. De bor dypt under jorden og spiser tørket, knust fisk og fett fra sel.» Denne beskrivelsen kan muligens gjelde lappene (inkludert skoltenes forfedre) i områdene rundt Varangerfjorden, og kanskje nettopp lappene i Petsamo-området. Wunderer sier at de bodde «ved grensen til Skrifinnene».

Barents besøkte øya Kildin den 28. august 1595 (se de Veer, s. 516). Han fant der 5–6 små hus hvor lapper bodde. Lappene var preget av fattigdom og levde et svært miserabelt liv. Av interesse er opplysningen om at lappene fortsatt så sent på året oppholdt seg ute ved havet. Av van Linschotens beskrivelse fra 1594 fremgår det at de såkalte husene neppe kan ha vært annet enn torvkåter eller torv gammer.

Den 22. juni 1594 seilte nemlig van Linschoten forbi Kegor (Vaidaguba) og Visschers Eylant (Fiskerhalvøya). På Kildin skrev han den 23. juni: Danskene var svært forundret og redde og klaget til lappene og finnene, fordi de ikke kunne forstå hva vi hadde i tankene.

Der finnes mange rein, kalt store Raugifferen, som har horn nesten som hjorter. De er på størrelse med store okser, men høyere i kroppen og med lengre mule, og de har ingen hale. Disse dyrene bruker lappene og finnene, og også russerne, til å trekke en liten slede hvor en mann sitter fastbundet. Slik slepes han om vinteren over fjell og daler og over snøen. Dette er deres hester og vogner, og også det viktigste hjelpe middelet de har.

På denne øya bor det egentlig ingen fast befolkning, bare om sommeren – i månedene juni, juli og august. Da kommer noen finner og lapper fra området ved Kola, og de bygger små hus av stokker og stenger som festes sammen og dekkes med torv. Husene er så høye at man så vidt kan sitte i dem. Der kryper de inn og ligger tett sammen …

Side 245

De livnærer seg ved å fiske; denne fisken kjøper russerne av dem og tørker, og holder den tilbake til den nevnte tiden, fordi de av samme grunn oppholder seg der. De har også samme slags hytter og tørker fisken der, som de deretter selger videre når noen kommer og etterspør den. Disse (russerne) forsyner finnene og lappene med

nødvendige varer, som de leverer til dem i bytte; kort sagt lever de der sammen som katten med musen.

Finnene og lappene er et fattig, elendig og vanskapte folk, både menn og kvinner; små av vekst og svært lurvete i utseende, med korte ben, og av naturen skitne og urenslige. De lever et fattig og elendig liv. Klærne deres, strømper og sko er laget av reinskinn, slik at de kan synes å være ville mennesker eller nærmest som ville dyr.

Kvinnene bærer skjørt av grovt og skittent vadmel, og også enkelte menn gjør det samme; dette bringer russerne til dem og skjærer det til slik at det passer kroppen, som betaling for det de får. De spiser for det meste fisk til alle måltider, unntatt brødet som russerne bringer til dem på samme måte. Deres vanligste drikk er smeltevann fra snøen, som finnes i overflod der og renner ned fra fjellene, meget klart og rent.

Om vinteren oppholder disse finnene og lappene seg ved Kola og holder til der i et skogområde, hvor de har rikelig med ved til brensel, og lever slik til sommeren igjen kommer.

1) Se Itkonen 1928, side 247.
2) Om dette og andre klostre som hører til den såkalte pustyn-klostertypen, og deres generelle politiske rolle, se Kljutsjevskij, bind II, side 263 og følgende sider.

Side 246

Oloff Burmans beskrivelse fra 1590 viser at også den politiske spenningen i området var økende. Om våre lappbyer skriver han (s. 113):
«Fra Enarby til Pasvik er det tre dagsreiser. Fra Pasvik til Pedesand er det én dagsreise. Fra Pedesand til klosteret er det en halv dagsreise. Dette er store lapp byer.»
Videre forteller han:

«Den norske fogden, kalt Knutt Marthenson, sammen med mange andre av nordmennene, har bedt om at svenskene straks og kraftig skal fordrive og ødelegge de russiske byene som for en manns alder siden ble bygd og tatt i bruk på denne siden av vårt land, noe som tidligere har vært forbudt av våre fogder. Hensikten er at nordmennene deretter skal kunne sette inn og bosette mange norske bønder i disse byene. For der finnes rike beitemarker og godt land med mange slags seilbare farvann. Særlig finnes der det beste fiskeriet som kan finnes i hele verden. Ovenfor dette ligger den beste lappmark som finnes i hele Nordland.»

Jacob Persson (s. 102) forteller i 1581 at: I år 1580 deltok 742 båter, med fire menn i hver, i fisket i Hvitehavet og Ishavet. De betalte toll til Russland i form av hver fjerde fisk. Hit kom også mange mennesker fra Norge, Holland, Skottland og England, og disse betalte hver femte fisk i toll.
Videre skriver han:
«I samme byen Malmøs (Kola) finnes 226 gårder. På hver gård foregår salt produksjon med to salt panner. Der driver nederlendere og engelskmenn en meget stor handel.»

Videre historiske kilder

Særlig viktige er opplysningene som Simon von Salingen gir mot slutten av 1500-tallet om disse områdene. Hans kart fra 1601 er den første egentlige kartografiske fremstillingen som gir opplysninger om landet og bosetningen innenfor Murman kysten. De fleste av von Salingens ganske vanskelig tydelige håndskrifter oppbevares i Det danske riksarkivet, mens en kortere redegjørelse er trykt hos Büching. Disse vil bli tatt i betraktning i mer detaljerte beskrivelser.

Også Jean Sauvages' beretning fra 1586 fortjener oppmerksomhet, fordi den gir kultur historiske opplysninger av stor interesse om områdene som her behandles.

Side 247

Russerne deler hele lappenes folk i to grupper. Den ene kaller de Nowremanskoy Lapary, det vil si norske lapper, fordi de tilhører den danske religionen. For danskene og nordmennene regner de som ett folk. Den andre gruppen, som ikke har noen religion, men lever som rå og hedenske mennesker uten Gud i verden, kaller de Dikoy Lapary, eller de ville lappene.

Hele folket er fullstendig ulært og har ikke engang bruk av noe alfabet eller noen bok staver. Når det gjelder trolldom og magi, overgår de alle nasjoner i verden. Fortellingene om at de kan forhekse skip som seiler langs kysten deres, og gi gode vinder til sine venner og motvind til dem de vil skade ved å knyte bestemte knuter på et tau (noe som minner om historien om Aiolos' vindsekk), er imidlertid bare en fabel, slik det virker. Den er trolig oppfunnet av dem selv for å skremme sjøfolk fra å komme nær kysten.

Våpnene deres er langbue og håndskytevåpen, og i disse utmerker de seg, både ved hvor raskt de kan lade og skyte, og ved treffsikkerheten. Dette skyldes deres stadige øvelse, fordi de er nødt til å skyte mye på villfugl.

Om sommeren er det deres skikk å dra ned i store grupper til sjøen, til Vardøhus, Kola, Kegor og Vaidaguba-bukten, hvor de fisker etter lodde, laks og kveite. Denne fisken selger de til russere, dansker og nordmenn, og i nyere tid også til engelskmenn, som kommer dit for handel med tøy. Dette bytter de med lapper og karelere mot fisk og pelsverk, som de også har en del av.

De holder sitt marked i Kola på Sankt Peters dag. På den tiden må kapteinen på Vardøhus festning (som oppholder seg der på vegne av Danmarks konge) være til stede, eller i det minste sende en stedfortreder, for å fastsette prisene på tørrfisk, tran, pelsverk og andre varer. Samtidig er også den russiske keiserens toll oppkrever til stede for å kreve inn toll, som alltid må betales før noe kan kjøpes eller selges. Når fisket er ferdig, trekker de båtene sine opp på land og lar dem ligge der med kjølen vendt opp til neste vårflod. Når de reiser frem og tilbake, bruker de sleder trukket av reinsdyr. Reinsdyrene lar de beite hele sommeren på en øy som kalles Kildin, som regnes som et godt beiteland sammenlignet med andre steder i dette området. Når vinteren nærmer seg og snøen begynner å falle, fanger de dem igjen for å bruke dem til sledene.

Kystlappene var neppe så sky og «ville» som betegnelsen kan få en til å virke. Byttehandel hadde brakt dem i livlig kontakt med andre folk.
I 1576 skriver William Borough (Hakluyt, bind I, 1599, s. 415):
«De (lappene) er hedninger, men dersom noen av dem blir kristne, skjer det etter den russiske loven ved klosteret i Pechenga Monastery.»
«Så stor er enkelheten hos dette folket, lappene, at de heller vil betale skatt til alle som grenser til landet deres, enn å nekte og dermed pådra seg deres fiendskap.»
Stephen Borough besøkte Murman Coast både i 1556 og 1557 (Hakluyt, bind I, 1599, s. 290 og 274).

Side 248

Den 20. juni 1557 (s. 292) fikk S. B. besøk om bord nær Jekonga (Jakonsk) av samer, 16 stykker i en båt, «og blant dem var det to kvinner». Noen snakket russisk.
«De fortalte meg at de hadde vært for å lete etter mat blant klippene, og sa: Hvis vi ikke får mat, så spiser vi ikke. Jeg så dem spise tang like begjærlig som en ku spiser

gress når den er sulten. Jeg så dem også spise fugleegg rå, og også de unge fuglene som var i eggene.»

Den 30. juni gikk S. B. (s. 294) inn i en vik vest for Kapp Kegor [tydeligvis menes Bumannsfjorden] og møtte en Nederlender: «Jeg så lappene kjøpe av denne nederlenderen både sølvfat og skåler, skjeer, belteringer, smykker til belter av sølv og forgylt sølv, og visse ting laget for å henge rundt halsen, med sølvkjeder som hørte til.» Prisen i handelen var «2 lod sølv for 100 tørrfisk, og 2 lod er en dollar». Nederlenderen sa at han ventet et godt år; han kjøpte først en skiplast fisk som han lagret i Vardø, for senere å hente enda en.

Foruten lapper (s. 295) var det også karelere og russere her, som – i likhet med lappene – ba S. B. se på deres tørrfisk. Da S. B. sa at han verken hadde penger eller varer, svarte de: «at dersom flere skip kom dit, ville flere mennesker arbeide med å fange og tilberede fisk; og videre sa de at noen av dem kom dit for å fiske etter en reise på åtte uker med rein, og disse reinene kan reise raskere enn hester.»

Av dette å dømme bør kyst lappene i Petsamo ha drevet en både livlig og allsidig byttehandel og blitt ganske fortrolige med å omgås utlendinger. I anledning av en innbydelse som den russiske skatteoppkreveren Vasilie Pheodorovitsj den 30. juni 1557 (s. 295) i Kegor ga til de engelske kjøpmennene, spurte S. B. om ikke Danmark ville mislike at engelske skip kom til Kegor. Skattefogden svarte: «nei, det ville de ikke; for dette landet tilhører min konge, og derfor er dere velkomne til å komme hit.»

Lapper og karelere solgte ingen fisk før skatteoppkreveren hadde sett på den og gitt tillatelse: «Nederlenderne fortalte meg at den beste tørrfisken blir laget i Kegor» (Vaidaguba); prisen på fisken var da 24 fisk for 4 altiner. Overraskende virker følgende uttalelse: «Karelere og samer er ikke til å stole på, for de vil stjele like gjerne som russerne, dersom de får en passende anledning.»

Skildringen viser altså at både Petsamo-lappenes energi og deres økonomiske tilstand blomstret, og at forholdene den gang må ha vært helt annerledes enn i 1927.

Fra sin reise i 1556 omtaler Steven Burrow laksefisket i Kola den 18. juni. Han traff der russiske lodjer som ble rodd med 20 par årer av like mange menn, og også fra lodjenes befal fikk han «rikelig med hvitt og fint hvetebrød». Det er neppe sannsynlig at heller ikke kyst lappene unnlot å bytte til seg hvetebrød, samt mel og gryn, fra de russiske kjøpmennene. Av stor interesse er også den ter-lappiske listen som Steven Burrow (Burrough) gir i 1556 (jf. Hakluyt, bind I, 1599, s. 293).

Side 249

Undersøkelsen som Genetz har foretatt av ordlisten, viser at den var laget etter Kildin-dialekten, som ifølge Genetz – basert på ordlisten – ser ut til å ha levd videre temmelig uforandret i 300 år (jf. Abercromby, s. 8 ff.). Også russiske kilder gir sporadiske opplysninger om lappene.

I Vasilij Agalins jordebok fra 1574 leses det:
«Pogosten Songela ligger ved en liten skogssjø, og der bor kristne lapper i telt, i alt 8 telt, med til sammen 21 personer. Deres eiendommer består av mindre skogselver og innsjøer (Shulo-innsjøen, elven Pavia, Chervo-innsjøen, elven Chern, Mavno-innsjøen, Bornak-innsjøen, elven Keria, Mochascho-innsjøen, elven Mochascho, Lovno-innsjøen, elven Lovno, Engos-innsjøen, elven Kuni). Lappene fanget bever i alle disse små elvene og hvitfisk i innsjøene. De rådde sammen med Notosero-lappene over Tuloma-elven, hvor de fanget laks på alle fangstplasser, unntatt den øvre sperringen (patan?). Også i Notosero, som de styrte sammen med dem [Njuehttjaur-lappene], hadde de [Songela-lappene] forvaltning over disse fiskeplassene, eiendommene, små elver og innsjøer, skoger, samt Tuloma-elven og Notosero, beverfangst og alle andre ressurser fra gammel tid. Men grensen mellom dem og Petsjenga-klosterets eiendom går ved Babsjøen, ved Kardovarakka [Kerdam], og på den andre siden, mot Notosero-samene, ved Njuehttjaur ved den dype bekken.»

Usikre er de andrehånds opplysningene som gis av Alexander Guagnini i verket *Sarmatiae Europaeae descriptio* fra 1581, om russisk Lappland og det samiske folket, som han beskriver som levd i barbari og villskap. De har ikke faste boliger, men når de har brukt opp fisk og vilt på ett sted, flytter de til et annet. Hyttene de bor i, dekker de med bark og torv, og de kler seg i skinn av sobel, rein og andre dyr. Slike klær blir av og til brakt til Moskva av handelsmenn. De bruker også luer og sko laget av reinskinn.

Til storfyrsten i Moskva betaler de skatt i skinn og fisk, som de har rikelig av. De har sitt eget språk, som er uforståelig for andre, og derfor vender de døve øret til fremmede. Alle er svært dyktige skyttere og treffer viltet i øyet eller snuten for ikke å ødelegge skinnet.

(Det følger en beskrivelse av gjestfrihet overfor handelsmenn.)
De bruker ikke mynter, men driver byttehandel med reisende kjøpmenn.
Av beskrivelsen kan det se ut som at beretningen særlig gjelder området rundt Imandra og Njuehttjaur, og at fremstillingen er formidlet av russiske handelsmenn som har besøkt området – hvis den da ikke er påvirket av tidligere forfattere.

Side 250

Noen mer bestemte slutninger kan man naturligvis ikke trekke av skildringen, som synes å gjelde russiske skogs lapper. Fangsten synes i fortellernes øyne å ha vært det mest tiltrekkende trekket. Man har imidlertid ikke rett til å trekke den slutning at

nomadismen ikke skulle ha vært rådende blant disse samene, selv om den ikke nevnes i beretningen.

Kildene om lappene begynner før denne tiden å bli sparsomme. Brødrene Olaus Magnus og Johannes Magnus samt Damianus a Goes, Sebastian Münster (1544) og Ziglerus (1534) gir en del gode, men generelle opplysninger om lappene. For russisk Lappland finnes det imidlertid en viktig skildring.

Den opplyste russiske sende mannen Dmitry Gerassimov, som i 1525 besøkte pave Clemens VII på oppdrag fra storfyrst Vasilij, ga nemlig mange opplysninger om sitt på den tiden lite kjente fedreland. Disse ble nedskrevet og utgitt samme år av den romerske litteraten Paolo Giovio (Jovius).

Denne sammenstillingen, «libellus Pauli Jovii» (den ytterst sjeldne originalutgaven fra 1525, gjengitt hos Michow, s. 73), gir oss sammen med Battista Agnese sitt kart fra samme år (se Kordt) verdifulle opplysninger om forholdene i den nordvestligste delen av moskovitt-riket, bort mot «Oceanus Scythicus». Denne beskrivelsen gjelder i første rekke de senere orientalsk kristnede samene, som sto i forbindelse med russiske pelshandlere, og som har beskrevet deres skikker og levemåter.

Av Gerassimovs beretning fortjener følgende å siteres: «Ved den ytterste kysten av dette havet, der Norge og Sverige, meget store riker, liksom henger sammen ved et slags eid, finnes lapper, et folk som mer enn man skulle tro er vilt, mistenksomt og svært sky overfor ethvert spor av fremmede mennesker og synet av skip. De kjenner verken til korn, frukt eller noen av jordens eller himmelens goder. Bare ved sin ferdighet med buen skaffer de seg mat, og de kler seg i skinn av ulike dyr.

Deres boliger er små huler fylt med tørkede blader, eller uthulede trestammer som enten ild eller tidens tann har gjort hule. Noen holder til ved havet, hvor det er rikelig med fisk, og fisker med enkle, men effektive metoder, og de røyker fisken og lagrer den som sitt korn.

Lappene er små av vekst, med bleke og forslåtte ansikter, men med svært raske føtter. Selv ikke de nærmeste moskovitter kjenner deres sinn, ettersom de sier at det er livsfarlig galskap å angripe dem med en liten styrke, mens det med store styrker verken er nyttig eller særlig ærefullt å utfordre dem, siden de lever et liv i mangel på alt. De bytter de fineste hvite skinnene, som vi kaller hermelin, mot ulike varer, men slik at de unngår all kontakt med kjøpmennene. Etter å ha lagt varene frem og forlatt skinnene på et felles sted, gjennomfører de byttet med fraværende og ukjente med den største ærlighet. Videre, i området mellom vestenvinden og nord, som alltid er dekket av mørke, hevder noen svært troverdige kilder at det finnes pygmeer …»

Side 251

Av denne beretningen synes det å fremgå at landtungen mellom Østersjøens farvann og Ishavet, som var fylt av høye fjell (altså sannsynligvis Kolahalvøya og den nordlige delen av finsk Lappland), var bebodd av et meget enkelt og mot fremmede

mistenksomt folk – lappene – som levde utelukkende av jakt og fiske og kledde seg i dyrehuder. Lappene var små av vekst, bleke i huden, men raske til fots. Fisken røkte eller tørket de. De var så sky at de med sine hermelinskinn bare drev stum bytte handel. Til slutt møter vi en skildring som sikkert også gjelder forfedrene til Petsamo-lappene Erkebiskop Erik Valkendorf gir (s. 13) fra tiden 1512–1520 følgende beskrivelse:

Oversatt fra latin

«Videre finnes et område kalt Trenes, et skogrikt land med meget tette skoger, som grenser mot Finnmark i øst. Der bor mennesker som er helt ville og skoglevende, og som når det gjelder fornuftens bruk ikke står langt over apene. De dyrker guder, men betaler skatt til kongene av Norge og Sverige og til keiseren av Russland. De kjenner ikke faste hus, men bruker telt når de flytter fra sted til sted. Derfor søker de stadig nye bosteder etter hvor det finnes mer eller mindre vilt, hvis rå kjøtt de også spiser. De kler seg i skinn av reinsdyr.»

Særlig interessant er følgende avsnitt, som tyder på at samene allerede den gangen hadde kommet i kontakt med katolsk misjon. Walkendorf – som blant sine store len også hadde Vardøhus Fortress, hvor han også bodde en tid – har trolig utvidet misjonsvirksomheten til områdene sør for Varangerfjord.

Oversatt fra latin

«Videre er de finnene som bor mellom Russland og Finnmark nå kristne. Mange av dem, som tidligere ofret til demonene, har vi lært å tro på én Gud. Og dem som tidligere avviste ekte skapet, har vi viet i kirkens nærvær og sørget for at de ble viet, ved å vise dem at det er forgjeves og skadelig for sjelen å ofre til avgudene.»

Opplysningen om at Petsamo-lappene allerede i begynnelsen av 1500-tallet hadde kommet i kontakt med romersk katolske misjonærer – altså før den gresk-ortodokse misjonen hadde utvidet sin virksomhet dit – er bemerkelsesverdig. Man må likevel anta at Walkendorf trolig overdrev resultatene av misjonsarbeidet noe.

I et brev til Pope Nicholas V fra omkring 1450 (se Storm 1900, s. 5) heter det dessuten om befolkningen i Finnmark blant annet:

Den franske teksten betyr: «En tredjedel (av dem) tilber også én Gud og tror på Jesus og Maria, og de sverger ved navnene Jesus og Maria, men ellers kjenner de ikke til noe av vår tros artikler.» Hos Carl Christian Rafn (*Antiquités Russes*, bind II, s. 449) finner man også en beretning fra tiden litt før 1380 om en prest fra Hålogaland som foretok en

reise for å handle med finnene ytterst i Finnmark og holde gudstjeneste for dem[1]. Begge disse skildringene synes å vise at samene tidlig kom i kontakt med den vestlige (romersk-katolske) kirkens lære[2].

Erik Valkendorf omtaler også «skrælinger», som ikke våget å nærme seg en kristen eller en kristnet person, verken i kamp eller i samtale, og som bodde i underjordiske hus – kanskje siktes det her til kyst lappene. Også innbyggerne i Vardø bodde i underjordiske hulrom hvor de fikk lys ovenfra gjennom ett eneste vindu. Tydeligvis siktes det til gammer (jordhytter).

Sammenligner man dette med opplysningen fra Claudius Clavus fra 1427 (se Bjørnbo & Petersen) om «Wildlappmann[3]», som bodde på det nordøstligste fastlandet, mens «Findlappi» bodde på den skandinaviske halvøya, er det nærliggende å tro at de førstnevnte nettopp sikter til de halv nomadiske lappene, blant dem forfedrene til Petsamo-lappene.

Dette motsies riktignok av opplysningen hos Sigismund von Herberstein (*Rerum Moscoviticarum Commentarii*, 1571, s. 117). I forbindelse med beskrivelsen av den russiske utsendingen Grigory Istoma sin sjøreise i 1496 fra Northern Dvina River forbi Vardøhus Fortress til Copenhagen, hevder han at de vestlige lappene – vest for Tromsø – var de «ville». Når man imidlertid gransker Herbersteins opplysninger nærmere, finner man flere motsetninger i hans andre hånds beskrivelser av områdene i nord. Derfor kan hans opplysninger neppe anses som like sikre som dem hos Claudius Clavus. Det virker derfor sannsynlig at «villappene» som også nevnes hos Sebastian Münster …*(teksten fortsetter i originalen)*

1) Adam of Bremen omtaler omkring 1066 kristne skridfinner (bok IV, kap. 24 og 25 samt skolion 94 og 141), men opplyser også at Norge nord for polarsirkelen ikke var kristnet (bok IV, kap. 30).

2) Ifølge Simon von Salingen skal den russiske misjons virksomheten i disse områdene (ved Trifon of Pechenga) ha begynt i 1524. Se også Nikolai Ogorodnikov (s. 605, 631).
Ifølge en ljetopis (russisk krønike) ble lapper fra

- *Kola-elven («склы рѣки») og*
- *Tuloma-elven («стутоломи»)*

døpt i 1533 (Hamel, s. 65, note). Dette er, så vidt forfatteren vet, de eldste opplysningene om gresk-ortodoks misjon i dette området. Jfr. også Chronicon Norvegiae fra 1200-tallet samt Johan Fritzner (s. 138, 142). Se også for året 1420 hos Olaus Magnus (s. 40). Ifølge Anders Johan Sjogren (bind I, s. 335) ble gresk-ortodoks misjon blant karelerne allerede drevet i 1227.

3) Jfr. også Michel Beheim sin rimkrønike fra ca. 1450, hvor de «ville» lappenes skyhet beskrives. Det ser ut til at det bare forekom stum bytte handel mellom dem og sjøfarende handelsmenn (Vangensten 1908, s. 17, vers 35–62; s. 18, vers 1–7).

Side 253

«Pilappe samt Seriefinni, for å bruke Olaus Magnus sin skrivemåte av navnet fra 1555 (*Historia de gentibus septentrionalibus*, bok I, kap. 4), kan identifiseres som synonymer for de halv nomadiske kyst lappene, hvorav våre Petsamo-lapper altså utgjorde en del (jf. Hammond, s. 931). «Scricfinnia» plasserer Olaus Magnus i 1555 mellom

- Finnmark i vest,
- Bjarmaland i øst,
- og Lappland i sør.

Med Erik Valkendorf sin beskrivelse kan man si at kilde materialet om områdene rundt Varangerfjord begynner å bli uttømt. Vi møter riktignok navnet Varanger (Varangerhavet) i historiske kilder allerede i 921, da det nevnes av den arabiske forfatteren Ahmad ibn Fadlan. Men som Christian Martin Fraehn har vist gjennom grundige undersøkelser, er det ikke lenger tvil om at Ibn Fadlan ikke mente Varanger-folket, men væringene (varjagerne), og at «væringenes hav» egentlig var Baltic Sea.

Det er også interessant å ta del i beskrivelsene hos Sigismund von Herberstein (s. 87 f.), men de er for generelle til at vi kan trekke sikre slutninger om Petsamo-lappene. Det samme gjelder opplysninger i Geographia Universalis fra 1200-tallet, samt hos Saxo Grammaticus, som omkring år 1200 omtaler «Finni ultimi Septentrionis populi» – «finnene, de ytterste folkene i nord».

Et halvt årtusen før Herbersteins tid møter vi imidlertid en kilde – riktignok også ganske vagt lokalisert – men som, sett i sammenheng med arkeologiske funn ved Varangerfjorden, gir svært interessante opplysninger om forholdene i området, også i Petsamo, for mer enn tusen år siden.

Denne bemerkelsesverdige beretningen er etterlatt av den første kjente utforskeren i disse områdene, den norske stormannen Ohtere of Hålogaland, som i slutten av 800-tallet foretok en reise nordover. Han sier selv at han gjorde dette både av lyst til å lære landets natur å kjenne og særlig for fangst av hvalross.

Hans beretning ble nedskrevet på initiativ av den engelske kongen Alfred the Great. Her gjengis noen utdrag (etter Porthan, jf. Kerr og Bosworth) som berører området: «Lengst i nord er landet helt ubebodd, bortsett fra at finner (lapper) på enkelte steder oppholder seg der av og til. De jager om vinteren og fisker om sommeren i havet.» Videre fortelles: «Ohthere seilte så langt at landet (kysten) bøyde seg mot øst, og han fulgte kysten så langt han kunne på fire dagers seilas. Deretter nådde han et sted hvor landet bøyer seg mot sør, og han seilte videre i fem dager. Der møtte han høyt oppe i landet en stor elv (trolig Tuloma River).»

1) Pilappe, Vildlappe og flere lignende skrivemåter kan muligens, slik Fridtjof Nansen påpekte i 1911, tolkes som Viel(d)lappe, det vil si fjell-lapper (fjell finner).

Han hadde ikke møtt noe bebodd land siden han dro fra sitt eget hjem (i Troms fylke) (s. 65). Overalt hadde han øde land på høyre side, bortsett fra noen fiskere, fuglefangere og jegere – og alle disse var finner (lapper). På venstre side hadde han det åpne havet. Ohthere of Hålogaland hadde nå kommet til Bjarmaland.

Men Ter-finnenes land (= russisk Lappland, som på gamle kart kalles Terskoi-Loparie, jf. Porthan, s. 66, note) var overalt øde, bortsett fra der hvor jegere, fiskere eller fuglefangere oppholdt seg. Han syntes at finnene (lappene) og bjarmene talte noenlunde samme språk. Ohthere selv eide 600 tamme reinsdyr, kalt *hraner*. Av disse var seks lokke rener (Stæll-hraner), som var svært verdifulle blant lappene, fordi de ble brukt til å fange ville reinsdyr. (Porthan opplyser i en note at slike lokke rener fremdeles omkring år 1800 ble brukt i enkelte sogn i Nord-Østerbotten for å lokke andre reinsdyr inn i innhegninger hvor de lett kunne fanges.)
Ohthere oppbar også en betydelig skatt fra lappene. Den rikeste skulle betale:

- 15 mårskinn
- 5 reinskinn
- 1 bjørneskinn
- 10 kurver med fjær
- 1 kappe av bjørne- eller oterskinn
- 2 skipstau, hvert 60 alen langt, laget
  - det ene av hvalrosshud,
  - det andre av selskinn.

Ohtheres antydninger om lappenes kultur i Nord-Norge og i Ter-finnenes land (Kolahalvøya) i middelalderen har fått nytt lys gjennom arkeologiske undersøkelser av de mange lappiske gravene ved Varangerfjorden. Disse er undersøkt av blant andre: Johan Fritzner - Haakon Shetelig - A. W. Brøgger Solberg

Særlig viktig er Solbergs utgravninger (1909) av to boplass områder på Kjelmøya, en øy i havet vest for munningen av Bøkfjorden. Her er de kultur bærende lagene så tykke at man antar at det har tatt flere hundre år å danne dem. Solberg daterer dem til perioden fra 700-tallet til omkring 1000-tallet. Gravene i Nord-Varanger stammer dels fra samme periode, dels fra noe senere tid enn funnene på Kjelmøya.Ved å sammenligne disse funnene konkluderte Solberg med at alle disse fornminnene stammer fra samme folk, og han mener – med gode grunner – at dette var forfedrene til de halv nomadiske lappene. Gjennom disse funnene kan man danne seg et bilde av kulturen og forbindelsene til Varanger-folket. Når det gjelder redskapene:

- De fleste var laget av bein og reinhorn.
- Noen var laget av jern (f.eks. knivblader), men disse har ofte rustet bort.

Blant bein redskapene finner man blant annet: fiskekroker - ljuster (fiskespyd) - Pilspisser - harpunspisser

Alt i alt dominerer redskaper brukt til jakt og fiske i havet. Det er også funnet søkker stein til fiskegarn.

Side 255

Fiske redskapene tyder på et livlig fiske i havet, både med line, tydeligvis også med juksing og garnfiske. Lyster kan muligens[1] ha blitt brukt ved lakse fangst i elve munningene eller til å harpunere flyndrer (jf. i det følgende Petsjamo/Pechenga-områdets harpuner, «astri»[2]). Mengden av pile spisser tyder på ivrig bruk av bue og

pil. Listen over beinrester etter pattedyr og fugler, som omfatter 36 bestemmelige arter, tyder også på stor jakt ferdighet hos folket. Blant patte dyrene merker man seg rein, hund, bever, rev, mår, oter, sel, hval og delfin. Blant levninger etter dyr som nå ytterst sjelden (C. Pleske, s. 171) forekommer i dette området, finner vi hvalrossen. Sel og rein synes å ha vært det viktigste viltet. Mangfoldet av harpunspisser viser at fangsten av sel og kanskje mindre hvalrosser
(jf. Steenstrup) ble drevet med stor energi. Det som fra et etnologisk synspunkt særlig er interessant, er at disse harpun spissene (jf. Nansen, s. 166) delvis minner om gamle primitive eskimoiske former, mens andre – enda mer primitive – ligner harpun spisser av bein som fremdeles brukes på Ildlandet, og som også er kjent fra Europas steinalder. Dette kan tolkes som et eksempel på at det samme redskapet kan utvikles uavhengig og spontant på steder som ligger langt fra hverandre. Denne fangst metoden bør ifølge Nansen (s. 169) oppfattes som en lokalt utviklet kultur hos lappene, som ikke har vært utbredt lenger øst enn til Ter eller Kolahalvøya. Lenger øst finner man nemlig en tilsvarende kultur først hos tsjuktsjerne, som antas å ha fått den via Beringstredet fra eskimoene.

Kjelmö-folket hadde også lært seg keramikkhåndverket, noe tallrike keramikk skår i kulturlagene vitner om, og de antas å ha brent karene sine i åpen ild av leire fra øya. Heller ikke smedyrket synes å ha vært fremmed for folket.

1) Ifølge Petsamo-skoltenes skildringer skal lysstring aldri ha vært brukt hos dem.
2) Jf. også: DEINBOLL (1818, s. 605).

Side 256

Ornamentikken er unik for Fennoskandia, men viser trekk som livlig minner om lappenes ornamentikk i senere tider. Av husdyr har man funnet bein av en hund som viser likhet med den nåværende lapp hunden. Mange har vært tilbøyelige til, ut fra OTHERS skildring, å slutte at de omtalte nordlige lappene på slutten av 800-tallet av vår tidsregning utelukkende var jegere og fiskere.

FRIIS (1871) har til og med kommet til den utrolige slutning at lappene først lærte av skandinavene å temme og stelle rein, og at de deretter ble nomader. Friis' oppfatning blir imidlertid ugjendrivelig motbevist av de tusenvis av reindrifts termer hos lappene, hvilke mangler tilsvarende i de skandinaviske språkene.

En viss forsiktighet er uten tvil påkrevd ved tolkningen av de arkeologiske inventarenes bruk. Spørsmålet om hvorvidt hunden hos Kjelmø-folket ble brukt som rein vokter, lar også SOLBERG stå åpent. Det synes meg vanskelig å anta annet enn at Kjelmø-hunden kan ha vært brukt som rein vokter.

Restene av den sydde kjærris, i hvilken det never kledde lappiske skjelettet var nedlagt i graven ved Karjel (nr. 34 (4)) (SOLBERG 1909, s. 114), viser på grunn av sine dimensjoner at det her ikke kan ha vært tale om en jegers trekk pulke, men om en virkelig rein-akkja. Selv om en tids festing til et bestemt årstall ikke er mulig, viser funnene fra Nord-Varanger og Kjelmø at de tilhører samme kultur. Under slike forhold synes man vanskelig å kunne komme til noen annen slutning enn at dette enhetlige Varanger-folket brukte tamrein.

Keramikken, som etnologene pleier å anføre som et bevis mot forekomsten av nomadisme hos krukkemakerfolk, betyr i dette tilfellet mindre enn forekomsten av kjærris. Av stor interesse er det at Solberg på redskaper har funnet bomerker som han fremhever har stor likhet med dem som fremdeles brukes av skolte lapper, og som dermed skulle vitne om tilstede værelsen av utviklede eiendoms forhold hos Kjelmø-folket. Jf. s. 371 i det følgende.

Ulike gjenstander i disse gamle kultur levningene tyder på at det har eksistert forbindelser dels med de permiske landene ved Ural og Kama (1920, s. 18) og også med de finsk-baltiske områdene, dels – og i mindre grad – med de sørlige delene av Skandinavia.

1) Jf. også Nordvi hos Heiberg (s. 236) samt Nicilaissen (1891, s. 12).
2) På [lappisk] boplass fra steinalderen i Jekonga har Itkonen (1918, s. 36) gravd fram skår av asbestblandet keramikk, liknende materialet som er funnet på forhistoriske boplasser i Finland.
3) NANSEN (1911, s. 166) mener at Kjelmø-keramikken viser tilknytning til keramikken fra den eldre jernalderen i Sør-Skandinavia. Med henvisning til Ho-...

Side 257

Gjennom gravfunn i Nordvaranger fra senere århundrer har vi ifølge Solberg alle mulige overganger til den nyere lappiske (finne) kulturen[1], og det blir dermed en sammenheng i hele utviklingen hos den opprinnelige befolkningen rundt den store Varangerfjorden[2].

Det behøver knapt å betviles at det nettopp har vært forfedrene til de halv nomadiske Paččvei-lappene som under sommer oppholdet ved havet har hatt sin kiess'mier'sillem'paihkk (se s. 120 f. ovenfor) på Kjelmøy, eller som de kaller den Tälme, akkurat slik det også i senere tid tidvis har vært tilfelle.

Med dette opphører den knappe dokumentasjonen så godt som helt og holdent. Vi har imidlertid også en enda eldre opplysning, men tolkningen av den må vi utsette til et annet sted i boken (jf. s. 412 ff.).

De anførte fragmentene er egnet til i noen grad å belyse de så å si historiske miljø forandringene hos Petsamo-lappene gjennom et langt tidsrom. De til tider sterkere og til tider svakere forbindelsene med omverdenen, særlig handels forholdene, må antas å ha ført folket snart fremover og snart tilbake i utviklingen – snart lokket det til å nærme seg den øvrige menneskeheten, og snart igjen til å trekke ødemarks folket bort fra den. Dette skal vi ta i betraktning og utvikle nærmere senere i de mer spesielle fremstillingene.

Av de fremførte skildringene bør man trolig trekke den slutning at så langt tilbake i tiden som de refererte kildene rekker, har Petsamos opprinnelige lapper vært halv nomader som holdt tamrein. Skog lappene i Suenjel vandret omkring mellom innlandets fiske sjøer. For mer enn et årtusen siden, akkurat som enda for noen tiår siden, flyttet kyst lappene i Paččvei og Peäccam ut mot havet for om sommeren å drive fangst i havet. Klimaet avvek for et årtusen siden neppe vesentlig fra det nåværende i området[3]. Da lappene i sine torv gammer siden de neppe kunne holde ut ved den vindutsatte og råkalde havkysten i den mørke og stormfulle årstiden, der de dessuten verken kunne fiske eller engang jakte, er det neppe for dristig å hevde at de da, slik som senere på høsten, trakk seg tilbake innover i landet.

1) En avvikende mening er, så vidt jeg vet, bare blitt uttalt av Andr. M. Hansen (1909, s. 132).
2) Jf. også Zolotarjoff (hos Schmidt 1928, s. 233) om bensakene i lappiske graver.
3) Til en slik konklusjon kommer man med støtte i for eksempel følgende arbeider: Thoroddsen, Th. Islands Klima i Oldtiden, s. 216. Geografisk Tidsskrift, bd. 22. København 1914. Samme sted, bd. 23, s. 6.

Side 258

Der fanget de laks ved munningene av de store elvene og fisket med lystrer og nett i elver og innsjøer under gytingen, samtidig som de samlet sine tamrein og jaktet villrein når disse før brunsten hadde samlet seg i flokker.

Når vinteren i de beskyttende skogene begynte å gå mot slutten, og villrein jaktene i vår skare tiden var unnagjort, dro de igjen – før føret tok slutt – ned til fjordene for å fiske både der og ute ved det åpne havet. Intet av det vi kjenner til synes å motsi riktigheten av den oppfatningen at Petsamo-skoltenes halv nomadiske levevis har vært i bruk i minst mer enn ett årtusen tilbake i tid.

Petsamo-skoltenes siidaer i den gamle kartografien

Den tidligste omtalen av de tre siidaene jeg har kommet over i historiske dokumenter, daterer seg fra år 1517, i den danske oversettelsen av den instruksjonen som storfyrst

Vasilij Ivanovitsj etter avtalen med Kristian II ga de russiske skatte oppkreverne i «Lappland», og som finnes i Lillienskiolds *Speculum Boreale*.
Her betegnes landsbyene som: Pabiesko [Paččvei], Pazenskov [Peäccam] og Songield [Suenjel]. Navnene dukker etter denne tiden mer eller mindre regelmessig opp i de danske lens regnskapene; i år 1593 kalles de Pasvig, Pesand og Søndergield.

Hilderbrandsson, H. H. *Sur le prétendu changement du climat européen en temps historique*, s. 3 f., 5, 8, 13 f., 20, 25. Nova Acta Societatis Scientiarum Upsaliensis, serie IV, bind IV, hefte I. Uppsala 1916. Gregory, W. *Is the Earth Drying Up?* The Geographical Journal, 1914. Nordlind, Arnold. *Til spørsmålet om det historiske klimaet, særlig i Nord- og Mellom-Europa.* Ymer 1915, s. 94. Stockholm 1915. Antevs, Ernst. *The Big Tree as a Climatic Measure*, s. 136. Publikasjon nr. 352 fra Carnegie Institution of Washington. Washington 1925. Det bør imidlertid erindres at forskyvninger av aktionssentra i atmosfæren forstyrrer den klimatiske harmonien på en diskontinuerlig måte, og at klima forandringer derfor kan gå i motsatte retninger i ulike deler av vår jord.
En helt sikker ekstra tydelige forskjeller av de klimatiske tilstandene i tidligere tider i den nordligste delen av Fennoskandia er derfor ennå ikke mulig.

1)Denne instruksjonen fra juli år 7025 [1517] finnes også hos H. Paus (Ny Kgl. Saml. nr. 1556).

I svenske dokumenter etter midten av 1500-tallet brukes betegnelsene Pitzura, Pätzie (1551), Päszemi (1596) og Sonial (1550).
Vassilij Agalin omtaler i 1574 Songela, mens de øvrige nevnes av Mihalkoff i 1606–11. De tre lappeby lagene fremtrer fra begynnelsen av nyere tid i de historiske kildene som stabile enheter. Når de først oppstod, kan neppe noen gang bli klarlagt. Men jeg kjenner ikke til noe som motsier tanken om at Novgorod, før sitt fall i 1478, opprettholdt pelsverks handel med de tre siidaene (lappiske samfunnene) og krevde skatt av dem gjennom sine vasaller, karelerne, kanskje allerede fra begynnelsen av det siste årtusenet.

Utgravninger på gamle vinter boplasser i Enare (Inari) (jf. s. 392) synes nemlig å tyde på at noen av dem daterer seg fra et årtusen tilbake i tid, og det foreligger ingen grunn til å anta at siidaene i Petsamo skulle være yngre enn dem i Enare (Inari).

Side 260

Som en kuriositet kan det nevnes at Granit fant en omtrent 900 år gammel furu som hadde vokst opp i steinsettingen rundt ildstedet etter en gammel samisk kåte ved Patsjoki. – Jfr. s. 416 nedenfor.

Mens kilde dokumentene som regel ikke gjør det mulig å fastslå lapp siidaenes nøyaktige beliggenhet annet enn i tid, blir en slik presisering mulig med en rimelig grad av nøyaktighet også når det gjelder romlig plassering, ved hjelp av noen gamle kart.

Vi må naturligvis huske at kartene over vårt Petsamo-område fra eldre tid som regel bør oppfattes som ganske summariske skisser. Kartografene kjente til visse retninger gjennom kompass peilinger og angav avstander på grunnlag av anslag, oftest i såkalte «fjellmil» (7,41 km) eller danske mil (11,11 km). Deretter sammenstilte de reise ruter, sjøkart og seilings beskrivelser på grunnlag av et fåtall sted bestemmelser (etter Bureus' tid; jf. *Ymer* 1901, I).

Jeg håper i en annen sammenheng å kunne vende tilbake til en virkelig analyse av det eldre kartografiske materialet fra området. I forbindelse med oppgaven som foreligger her, blir kartanalysen for det meste en bi passasje, for av kartene som gjengis nedenfor skal det ikke leses annet enn den omtrentlige plasseringen som de tre lapp siidaene i eldre tid hadde i kartbildet. Til dette formålet er de utvalgte kartene uten tvil tilstrekkelige.

Fra breddegrad og lengdegrad, samt fra deklinasjonen, kan vi se bort når vi tar hensyn til kartenes oversiktsmessige natur, og særlig til at agone[1]) i de siste århundrene har svingt nettopp over Petsamo-området.

Gjennom kartografien kommer vi likevel ikke særlig langt tilbake i tiden. I denne forbindelse gjelder nok Jacob Ziegleres uttalelse fra 1532 bokstavelig (XCIX f.): «Fra øst avgrenses området av en linje som trekkes gjennom fjellene, hvis grense punkter er slik at den sørlige går over elvemunningene ved Trollhettens elv, mens den nordlige går ut gjennom Vardøhus festning og strekker seg mot lappenes ukjente land.» Dette "Laponia incognita".

1) Ifølge en foreløpig og vennlig meddelt opplysning fra dr. J. Keränen, som arbeider med en undersøkelse av de magnetiske forholdene og deres endringer i det ytterste nord, utgjorde deklinasjonen i Petsamo:

- *år 1700: ca. 3° vest (W)*
- *år 1748: 0° til 0° 30' vest (W)*
- *år 1826: 5° til 30' vest (W)*
- *år 1880: 0°*
- *år 1925: 6° øst (E)*

Se også Ahlenius (1895), s. 78 ff. samt Tanner (1915), s. 10.

Side 261

På Olaus Magnus' Carta Marina fra 1539 finner vi en hel del lavvo-/telt-symboler utlagt innenfor et område som omtrent tilsvarer vårt Petsamo-område. Det er imidlertid sannsynlig at disse tegnene er plassert nokså omtrentlig, selv om Olaus Magnus' kjennskap til at det fantes samisk befolkning i disse traktene må antas å ha hatt et reelt grunnlag.

Det er heller neppe uten grunn at det lille svenske riks våpenet er plassert ved områdets østlige kant; de senere historiske hendelsene blir nærmest forut varslet av våpenet.

På Mercators kart fra 1554 gjengis «Monasterium», det vil si klosteret i Petsjenga (Pechenga). På de kartene som følger nærmest i tid – Jenkinson 1562, Gastaldi 1568 og Ortelius 1570 – finner vi ikke noe av særlig interesse for vår oppgave.

På G. Mercators kart «Russia cum confinijs» fra 1594 finner vi «Naydani» (Njaudam-siida), beliggende et stykke inne i landet, samt «Pechengam» og «Paserik», der sistnevnte sted ligger vest for Patsjoki. Videre nevnes også «Sonybe» pogost.

Når det gjelder denne betegnelsen, synes det imidlertid å ha skjedd en navneforveksling hos kartografen, for plasseringen svarer nokså godt til Suenjel på de eldre kartene som gjengis nedenfor. Navnet Sonybe = Somby burde tydeligvis sikte til den gamle lappbyen Sompio i Sodankylä lappmark, og er derfor feilplassert.

Barents' kart fra 1598 viser en ganske utmerket konturtegning av havkysten, men gir ingen bidrag til kunnskapen om bosetnings forholdene inne i landet.
På G. Mercators «Svecia et Norvegia cum confinijs» i Atlas sive cosmographicæ… (Duisburg 1608) finner man «Paserik», vinterbyen vest for Patsjoki, på høyde med Enare-sjøen, og «Petsenskie pogost» like øst for Petsamo-elven, nær dens kilder. «Pechengam», altså klosteret, ligger ved den sørvestlige bredden av «Munkeuoon».
På kartene fra tiden før 1600-tallet leter man forgjeves etter opplysninger om Suenjel-siidaens område. Et særdeles nyttig dokument, som presiserer en rekke opplysninger om befolknings forholdene i disse nordlige områdene, er Simon von Salingen sin kjente kart fra 1601. Kartet er gjengitt i sin helhet hos E. G. Palmén, Fennia 31, nr. 6, samt hos Bjørnbo og Petersen, Anecdota; her gjengis et utdrag (fig. 75).

Det er kanskje kjent at von Salingens gjentatte reiser i disse nordlige områdene ble foretatt på oppdrag fra Danmark-Norges regjering, og hadde som formål å fremskaffe en slik utredning om forholdene, at grense forhandlingene mellom Danmark og Russland senere kunne føres fram til en lykkelig avslutning.

Side 262

Side 263

Dette kartet suppleres av de mange dokumentene som stammer fra v. Salingens hånd i det danske riksarkivet, samt av den instruksjon som Christian IV utstedte for de «fred elskende og fromme kommissærene» som i 1613 skulle holde møte ved grensen ved Knæred for å avslutte forhandlingene om lappene. (Renb. kom. av 1907, dokumenter, bd. II, s. 288). På v. Salingens kart finner vi «Suendergeill» (Suenjel) beliggende på den sørlige bredden av en elvesjø i et vassdrag som etter forholdene å dømme utgjøres av Luttoelva, sørøst for Enaresjøen. Denne elvesjøen kunne, ut fra avstandene å dømme,

være Vuollojaur. Fra «Suendergeill» fører veier dels til Enare, «In Jemer See», dels til den innerste enden av «Monckafiort» [Petsamovuono], og herfra over «Pazhena» [Patsjoki], ganske høyt oppe i landet, sørvest for Neiden, til den indre enden av Varangerfjorden, der Karelbotns gamle markedsplass var beliggende.

«Neeuffdoma fynder» [Neiden lappby] nevnes særskilt, men ikke «Pazhena» (Pasvig) og «Monckafiort» (Peisen) «fynder». Studerer man imidlertid kartets symboler nærmere, finner man en samling kåte-tegn (by) nettopp ved «Pazhena» kirke [Boris-Gleb] og noen lignende også på et sted noe oppover elven; det tiltenkte stedet kan antas å være Vaggatem. Begge byene ligger på venstre bredd av Patsjoki.

Mellom «Pazhena» og «Monckafiort» mangler kåte-tegn, derimot finner vi slike på «Riorboazevets» [Fiskerhalvøya], i traktene ved Kervanto, og sør for den indre enden av «Monckafiort». Muetke-lappene nevnes heller ikke, men derimot finner vi – likesom ved «Litza», innover over Kitoffka – et stort antall kåte-merker som uten tvil angir Muetke-lappene. Det ser nesten ut som om Peàhccam har flyttet til Muetke (Litza)-området fra sine gamle territorier, som da hadde blitt land eller rettigheter som belønning mot tjenester. Alai Mihalkoffs jordebok, som stammer fra samme tid, viser imidlertid at i det minste Peàhccam vinterby befant seg omtrent i samme område som nå (jf. s. 243). Under disse forholdene kan det ikke betviles at kåte-tegnene på Fiskerhalvøya nettopp angir Peàhccamõž' sommer boplasser ved havet. Det trenger knapt å fremheves særskilt at man på v. Salingens kart kan lese at den lappiske befolkningens bosteder i 1601 i alt vesentlig stemte overens med det som helt til senere tider har vært gjeldende blant de tre siidaene innenfor Petsamo-området.

Av V. Salingens kart kan vi videre lese plasseringen av Njuehtt'jaur-siidda, «Nokiar», som ligger sør for Suenjel og på venstre bredd av et vassdrag, som kunne betraktes som Nuortijoki. Videre angis plasseringen av «Akill», Akkel, den sørvestligste av Kola halvøyas lappiske siidaer.

1. ***«Wehranger»-markedet*** *ble holdt mellom* ***trettendedag jul*** *og* ***kyndelsmesse****.*
«Til Wehranger kommer også ved juletider russere fra Malmis med handelsvarer til finnene. Det kommer også russere om sommeren og driver handel.»
(Beskrivelse …, ca. 1694)
Jf. ***Fries*** *(1865, s. 109). Denne handelsveien over* ***Lutto*** *og* ***Enare*** *synes å ha vært brukt fortsatt i begynnelsen av 1800-tallet (****Meljnikoff*** *1893, s. 105).*

Enare sogn har to grupper med kåte-tegn: en mindre, uten navn, ved Patsjokis utløp, og en større kalt «In Jerren» (Enare) i Väylä-området. Som vi skal se senere (s. 392), tilsvarer disse to gruppene på kartet fra 1595 – som muligens stammer fra Gerdt Joestinck (jf. Grotenfelt, Fennia bd. 5, nr. 9) – samt på Bureus' kart fra 1611 og Olof L. Tresks *Geometrisk Delineation over Kemi Lappmark* fra 1643.

Bureus' kart, «*Lapponiæ, Bothniæ, Cajaniæ qve Regni Sveciæ Provinciarum septentrionalium Nova Delineato*» fra 1611, er det første kartet over Lappland som fra et

teknisk synspunkt virkelig fortjener dette navnet (jf. Lönborg 1901, s. 67). Kolahalvøya er fremstilt bedre enn på noen tidligere kart. Særlig når det gjelder Suenjel, får vi lenge ikke se en riktigere situasjons tegning, og den synes å bygge på direkte undersøkelser (initial meridianen er, som hos Mercator, øya Corvo i Azorene).

På kartet finner vi Suenjel-siidaen, «Svenekele», nord for Luttojoki, omtrent halvveis mellom Njuehtt'jaur og elvens kilder, eller sør for den østlige enden av Enare Träsk. Det er ingen tvil om at vinterbyen her er inntegnet bevisst, på samme måte som de andre samiske vinterbyene: «Sombij», «Kemibij», «Kolaierfui», «Sodenküle», «Kittilabij», «Enara bij», «Peldojerfi» osv.

Dette er altså ikke, slik Lönborg hevder (s. 73), gjort «for bedre å utviske sporene etter den [utraderte] innsjøen; man har imidlertid pyntet dens tidligere plass med bildet av en lappisk kåte med en oppstigende røksøyle». Like lite synes Lönborgs uttalelse om signaturen for Enare-byen å være treffende: «Også Enare Träsk er blitt flyttet i nordøstlig retning, og man har fjernet det gamle navnet og stedet ved blant annet en samisk kåte.»

Både kåte-merket rett sør for Joenjokis utløp, som angir plasseringen av den store Enare vinterbyen, og kåte-merket nordøst for Enaresjøens utløp, nær høyre bredd av Batsioki, er slett ikke tilfeldige. Det siste angir med stor sannsynlighet vinterbyen til Paččvei-siidaen, som altså på den tiden må ha ligget omtrent i Höyhenjärvi-området (jf. v. Salingens kart).

Bureus' situasjons tegning går deretter igjen i et stort antall kartografiske arbeider. På Isaac Massas *Tabula Russiæ* fra 1612 har situasjons tegningen og symbolene i det vesentlige samme plassering som hos Bureus, men for området mellom Ivalo og Kola tilkommer betegnelsen «Mouremanskoi leperie». Det samme gjelder på Massas *Novissima Russiæ* fra 1633, selv om «Suenekdele» her finnes noe lenger øst enn tidligere; plasseringen i situasjons tegningen mot svarer omtrent til vinterbyens beliggenhet omkring 1920.

Side 265

Side 266

På Nevgebavers «Moscoviæ totivs cvm regionibvs finitimis descriptio» fra 1612 finner vi Muetke-sit, «Motka», i området sør for Muotkavuono, der byen senere har ligget.

På Gerard Hessels «Tabula Russiæ» fra 1613 er «Motka» plassert omtrent ved munningen av Valesjokk; «Petsenskie pogost» finnes ved Petsamoelvens kilder, «Notoser» [Njuehttjaur-sit] noe vest for Nuortijoki og «Sonsbe pogost» vest for dette.

Når det gjelder det sistnevnte stedet, råder den samme uklarheten som hos Mercator i 1594; trolig menes Suenjel. Den siste antagelsen rettferdig gjøres gjennom N. J. Piscatores utgave fra 1651 av Hessels kart, der vi finner «Svenekele».

Etter Bureus' nye utgave 1626 og hans «Svecia, Dania et Noroegia» 1635, utkom til slutt det praktfulle Bureus-kartet fra 1640, dedisert til dronning Christina – «Buræo delineatum, sed iam multis in locis auctam et emendatam per Isaacum Massam. Humillime offert dedicat Henricus Hondius» – som gir et fremragende bilde av livet blant lappene i vårt Petsamo-område for snart 300 år siden.

Om dette taler kartet selv bedre enn ord, og jeg henviser til fig. 76. «Suenekele» er plassert i området like nord for Luttojokkis nordligste buktning; en nøyaktig fastsettelse av beliggenheten er selvsagt ikke mulig, men ut fra terreng tegningen kan man anta at det siktes til området Njoannamjaur – Njonnamjohkk.

Njaudām-, Paččvei-, Peàhccam- og Muetke-vinterbyene er ikke angitt. Derimot finner man for de svenske lappbyene en orientering for «Enarabij», «Sombij», «Kemibij», «Kolajerfui», «Sodenkijle», [Kitkabii], «Maanselkebij», «Kittilabij», «Swondawara-Peldo-jerfi» samt for de norsk-svenske byene «Vtzfoki» [= Arisby] og «Tenoby» [= Juxby].

Et interessant kart bilde gir det anonyme og udaterte manuskriptet «Land-Carte von den Norder Theile Norwegens, Nordland geheissen, Findmarchen, Torne Lapponien, Bottnien, Ein Theil von Findlanden, züsamt allen ümbliegenden Inüulen Meerseen und Wassern, wie auch die angräntzenden Örther» (i Det Kongelige Biblioteks kartsamling i København, mappe: «Kort over Skandinavien, større dele, 1909, nr. 329»), se fig. 77.

Sammenligner man dette kartet med Bureus-utgaven fra 1640, finner man at sistnevnte med stor sannsynlighet har ligget til grunn for situasjonstegningen. Det foreliggende kartet, som imidlertid på enkelte steder er supplert med umiskjennelig fag kunnskap, antas på grunnlag av Det Kongelige Biblioteks vurdering å stamme fra perioden 1650–1680.

Kartet viser oss at «Paesrec» [Pacevei-sit] lå vest for Patsjoki, mer enn halvveis fra fjordbunnen til Enare, altså ganske langt inne i landet. «Suene Kele» var på denne tiden delt i to vinterbyer: «Sønder Suene Kele» lå et stykke nord for Lutto og sør-sørvest for den sørlige delen av Enare-sjøen den østlige delen – man tenker på området ved Njevvesjaur – mens den større vinterbyen «Suene Kele» antagelig befant seg omtrent i området ved Ahkkejaur; tegnet ved siden av antyder tydeligvis byens kapell.

Side 268

Fra Bureus-kartets signatur går også «Smide Kele» igjen. Peàhccam-sit finner man ikke, men noen tegn både øst og vest for «Petcincka fl.» og på Fiskerhalvøya, «Kegor», angir tydelig Peàhccamõž' sommerboplasser. Bemerkelsesverdig er forholdet at Suenjel-sit synes å ha vært oppdelt i to (vinter)byer.

På et manuskript kart fra 1661, kalt «Landt Carte von Findmarchen und Nordlappien» (i Universitetsbiblioteket i København, reg. «Skandinavien, Dele af Kart over Norge», nr. 33), ligger «Sueneke[le]» sørøst for utløpet av Enare sjø, like nord for Luttoelva og i kilen mellom denne og et sidevassdrag fra nordvest, som man snarere er tilbøyelig til å tolke som Karnjohkk. Vinterbyen skulle etter denne tolkningen ha ligget i området ved Njevvesjaur.

På R. Hermans «Regnum Daniæ et Noroegiæ descriptio» fra 1669 og på I. B. Nolins «Les Royaumes de Suede, de Danemarck et de Norwege» fra 1691 ligger «Suenekele» omtrent sør for den østlige enden av Enare sjø og litt nord for Luttoelva. Det samme gjelder Blaeus og De Wits atlas-kart, som i likhet med de foregående synes å være kopiert fra Bureus.

På Lubins kart fra 1678 (vedlegg til Scheffers «Histoire de la Lapponie», Paris 1678) finnes «Suenekele» for første gang som et områdenavn nord for Lutto, innenfor området mellom Enare og Njuehttjaur, som i sin helhet kalles «Laponie Moscovite ou fois Trennes ou Biarmie».

G. Sansones kart «Russia Bianca o Moscovia» fra 1688 synes, for området som interesserer oss her, å være en forvansket utgave av Massas kart; ortografiske feil har kommet inn. Interessant er likevel at «Bellamoreskoy Lepporie» – «de sju lappiske pogostene» – fra traktene ved Kandalaksja strekker seg helt ned til Kemelva, samt at «Lapponi Moscovite» er utvidet over hele Enare sogn. Kolahalvøya kalles «Terskoye Lepporie».

I 1698 illustrerer Lillienskiold kapitlet «Anvisning om Field samt Malmis-reisen» i sitt store verk «Speculum Boreale» med den ovenfor gjengitte akvarellen i fugleperspektiv, fig. 74, som er ment å gi en god forestilling om beliggenheten til de ulike nordlige lappbyene, hvilke Lillienskiold, som den danske statens interesserte og mangeårige lokale representant, kjente godt.

1) Jfr. ÄIMÄ, s. 224 i det foregående.
2) Jfr. WIKLUND (Le Monde oriental, 1911). Disse «lukomorske lappene» dannet i 1802, under navnet karelere, den kemske ujæsden; se KAMPOFFSKI (s. 23).

Side 269

Neiden ligger inne i landet mellom Varangerfjorden [Bugøfjorden] og Indiager Vand [Enaresjøen]. Pasvig ligger også et stykke inne i landet, vest for Patsjoki. Peisen ligger likeledes et godt stykke sør–sørvest for den innerste enden av Maddevuonns. Bomini

[Muetke] ligger i et område som omtrent tilsvarer Litzaelvas vassdrag. Søndergield ligger noe nord for Lutte i retningen sørøst fra den østlige enden av Enaresjøen. Det er interessant at Notiager [Njuehttjaur-sit] har ligget sørvest for Kola-Malmis, nord for Njehttjaur.

En bemerkelsesverdig lappby (jf. s. 50 f.) ligger ved Lapsierf i Aunes Elf, det vil si ved kilde traktene til Ounasjoki; det siktes tydeligvis til Peldojärvi-byen.

Jacob Sandrarts kart «*Moscoviæ seu Russiæ Magnæ Generalis Tabula qua Lapponia, Norvegia – – –*» fra ca. 1700 (jf. Kordt, Ser. 2, bd. 2, s. 30), som utgjør en grundig omarbeidelse av Hessel-utgavene, viser «Suenekele» nord for Luttos øvre løp.

Grensen for «Mouremanskoy Lepporie» trekkes noe sammen fra vest, men strekker seg fortsatt nesten til Ivalo og omfatter i sør «Kolaierfui» og «Maanselkiby». «Bellomoreskoy Lepporie» er forsvunnet.

Hos C. Allard: «*Tabula Regnorum Sueciæ et Norvegiæ*», ca. 1702, angis den samme plasseringen for Suenekele som på det foregående kartet. Hos R. Sayer: «*A New Map of the Northern States*» fra 170[?] ligger «Suenekelle», like nord for «Luto R», omtrent en tredel av avstanden fra Njuehttjaur til Enare, målt fra den førstnevnte sjøen.

Den svenske lant måleri direktøren Gripenhjelm utarbeidet mot slutten av 1600-tallet et fremragende kart som ble oppbevart hemmelig, men som i all hemmelighet ble kopiert for den franske sendasjonen i Stockholm og senere publisert av G. de l'Isle i 1710 (*Théâtre de la Guerre*): *Carte des Couronnes du Nord qui comprend les Royaumes de Danemark, Suede & Norvège*, Amsterdam 1710 (det finnes også et separattrykk datert 1708 — jf. S. Lönborg, *Ymer* 1901, s. 143).

På kartet finnes «Pays de Suenekelle» som område navn mellom «Lac de Kola» [Njuehttjaur] i øst, «Lutojoki Fl» i sør, «Petienka Reca»s kilder i nord og i vest den russiske riksgrensen, som løper frem som en noe buktende linje mot sør-sørøst og sørøst fra omtrent Vaggatemjaur i Patsjoki mot Korvatunturi.

På utgaven «*Mappæ Imperii Moscovitici*» står «Regio Suenekelle».

Den nevnte betegnelsen «Pays de Suenekelle» (= Suenjel-sit) utgjør et betydelig kartografisk fremskritt (jf. Lubin), men dessverre har betegnelsen senere falt i glemsel. På J. B. Homanns «*Scandinavia complectens, Sueciæ, Daniæ & Norvegiæ Regna*» fra ca. 1720 ligger «Suenekele» nær nordbredden av «Lutojoki», på meridianen gjennom Enares utløp. Det samme forholdet gjelder på M. Seutterus kart «*Regnum Norvegiæ*».

Side 270

Regner og Otten innfører i «*Carte la plus Nouvelle de la Scandinavie*», Amsterdam ca. 1730, en fremragende og i det vesentlige korrekt terreng angivelse for vårt område.

Vi finner Muotke tuoddar og Peàhccam tuoddar plassert helt riktig. Noen spredte høyder finnes på kartet sør for området der Petsamojoki har sitt utspring, og sør for disse høydene, bort mot Luttejoki, strekker det seg et lavland som betegnes «Pays de Suenekelle».

Det finnes ikke noe steds symbol for vinterbyen, men navnet er angitt ved den øvre tredjedelen av Lutte. Mens alle disse tidligere nevnte kartene er publisert i liten målestokk og har en forholdsvis oversiktlig karakter, skjer en større presisering av detaljene i landskaps bildet gjennom de foreløpige undersøkelsene som den norske majoren Peter Schnitler foretok innenfor det såkalte fellesområdet omkring 1744, under forberedelsene til opptegningen av Strömstad-grensen av 1751.

En reproduksjon av hans situasjons skisse gjengis i fig. 6, og den gir oss betydelig klarere kunnskap om det såkalte fellesområdets natur og de lappiske vinterbyenes geografiske beliggenhet enn noen tidligere kart.

På denne kartskissen finner vi «Pasvig finneby» et stykke vest for Patsjokis utløp i Salmijärvi. «Peisen Finneby» ligger derimot like øst for Petsamojoki, tvers overfor «Peise Duder», det vil si Petsamontunturit; jf. s. 164 f.

På et storslått manuskript kart med tittelen «Afritzning over Finmarken og dens Grentzer til Moscou og Sverrig» (den danske kongens håndbibliotek, mappe 10, nr. 29) finner man en situasjonsskisse som er uavhengig av de foregående kartene.
Selv om kartet fra et teknisk-kartografisk synspunkt ikke representerer noe fremskritt, viser det likevel så mange nye detaljer at opplysningene med sikkerhet delvis må stamme fra en person med svært god lokalkunnskap.

Kartet er anonymt og udaterert. Mine undersøkelser viser imidlertid at kartet er prydet med våpenet til den danske overceremoni mesteren Vincent Pedersen Lerche (slekten Lerches gamle våpen) og hans initialer V.L. (f. 1666, d. 1742), noe som gir en øvre tidsgrense for kartets datering.

Når man undersøker situasjons skissen nærmere og tar i betraktning det velkjente forholdet at Isaac Olsen, på grunn av sin inngående lokale kunnskap om disse traktene, ofte ble brukt som sakkyndig i første halvdel av 1700-tallet i behandlingen av spørsmål som gjaldt «Fellesdistriktet», men samtidig finner feil på kartet som Olsen ikke kunne ha gjort etter sin reise i 1714, må det antas at kartet er blitt til før Olsens tid. «Sammenligner man»

1) Jfr. Johansen (s. 17, note 62), som antar at navnene på kartet er skrevet med Olsens hånd.

Ved å sammenligne kartet med et annet kart i Kongelige Bibliotek i København, «Finmarchia», med påskriften: *[Kart fra det 17. århundre; se Atlas Major XL; 14]*, og dette kartet (der man gjenkjenner Bureus' situasjonstegning og signaturer) antas å stamme fra år 1685, fremgår det av detaljrikdommen i «avtegningen» at dette kartet må være blitt til noe senere, eller omkring 1700, og trolig planlagt ganske uavhengig av Bureus' fremstilling; se fig. 78.

Situasjons tegningen ute ved kysten utgjør, sammenlignet med eldre fremstillinger, et klart fremskritt når det gjelder detaljer. I innlandet er imidlertid kartets retninger og avstander sterkt forvrengt og stemmer dårlig med de virkelige forholdene i landskapet. De innebærer en svært sterk skjematisering, noe som gjør det sannsynlig at kartet ikke er blitt utarbeidet av en skolert kartograf.

Men også betraktet på denne måten gir kartet en rekke opplysninger av betydelig interesse. «Neidens finneby» – med časovna (kapell) – befinner seg mellom Neidenfjorden og Enare-sjøen, omtrent i Jankkila-traktene. «Pasvigs finneby» (vinterbyen) ligger ganske høyt inne i landet, øst for Patsjoki; man tenker først og fremst på Höyhenjärvi-traktene.

Hvis man dreier området rundt «Nottjagers Vand» 90°, slik at sør blir vest, virker det som om «Hòlm Vand» skulle være ment å betegne Njaččjavri-sjøene, for andre slike sjøer som renner ut i Patsjoki-systemet finnes ikke (jf. også Isaac Olsen, s. 225 ovenfor). Den nærliggende sjøen ville da være Kärnjaur, som renner ut i en elv – Lutto – som igjen renner til «Nottjagers Vand» (Njuehttjaur).

Vest for (på kartet sør for) «Holme Vand» og den navnløse sjøen leses navnet «Soulkie Javr», som utvetydig viser til Solgasjávri – over denne sjøen pleide den norske fogden alltid å reise fra Suenjel til Enare (jf. f.eks. Isaac Olsen, 1714). Den tilsvarende sjøen mangler imidlertid på kartet. Den innbyrdes plasseringen mellom de tre nevnte sjøene gjør det nødvendig å anta at elven som den antatte Karnjaur renner ut i – og som igjen renner ut i den sørvestlige enden av kartets «Nottjagers Vand» – er Lutto-elven.

«Sønder Gields Lappfinnebye» skulle etter dette resonnementet omkring år 1700 ha ligget et stykke inne i landet fra Luttos høyre bredd, ganske langt fra elvens utløp i Njurhttjaur, muligens i Lounnjávri- eller Vuennejávri-traktene. I området øst for «Nottjagers Vand» er kartet dessverre tydelig feilaktig, for «Nott Jokaa» burde munne ut i den sørlige enden av «Nottjagers Vand». Derfor må man være skeptisk til plasseringen av «Nottjagers Lappebye» og dens avstand både fra «Nottjagers Vand» og fra «Maa Zielika Lappebye».

Plasseringen av «Peissens finne» (og dens časovna) ved kildene til en elv, ved hvis nedre del «Bcmimeneij Lappebye» er plassert – og hvor man trolig har ment Litza-elven – er noe usikker. Jeg undrer om ikke her et det foreligger en feil, nemlig at kilde sjøen det er snakk om burde vært inntegnet ved elven som på kartet ligger like vest for denne, og som uten tvil sikter til Valesjokk, og at sjøen det siktes til er Kouǯerjauraš.

Side 273
Side 274

Peäccam-sit skulle ifølge en slik tolkning omkring år 1700 ha vært beliggende et sted i traktene like vest for Valesjokk, ikke altfor langt fra de stedene der den har ligget i de siste århundrene; muligens nettopp i det området hvor flytt lappene senere anla sine vinter boplasser; jf. s. 78 og fig. 11.

Et manuskript kart med tittelen «*Kort over Finmarken til Oplysning om Forholdet til Sverrig og Rusland*» (den danske kongens hånd bibliotek, mappe 10, nr. 30), se fig. 79, som etter legendene å dømme har vært brukt under de forhandlingene som resulterte i Strömstad-traktaten, og som – dersom det ikke er en direkte kopi av kartet som i årene 1747–1748 ble utarbeidet av T. Knoff og T. C. Knoff – tydelig stammer fra omkring 1750, ettersom det Schnitlerske materialet utvilsomt er brukt her, supplerer det tidligere nevnte Schnitlerske kartet.

Her får man opplysning om at Suenjels vinterby omkring år 1750 befant seg like øst for en innsjø, sør-sørøst for Bommens elvens [Valesjokks] kilder, omtrent halvveis mellom denne og Lutto. Vi mangler fortsatt i dag en referanse kart over den aktuelle trakten, som ligger på russisk område, men man kan trekke den slutningen at landsbyen befant seg innenfor den østligste delen av Suenjel-sit.

På denne tiden kan man også merke et oppsving i den russiske kartografien over disse nordlige traktene, noe som resulterte i Det keiserlige russiske vitenskaps akademiets storslåtte «Russischer Atlas» fra 1745, hvor kartbladet «Lapponia Russica cum adjacentibus Regionibus» berører vårt Petsamo-område.

Her finner man igjen Suenjel-vinterbyen, riktignok uten navne angivelse, på et sted ved selve Lutto elvens nordlige bredd; avstanden fra landsby tegnet til «*Кола Оаеро*» [Njuehttjaur] er bare omtrent en fjerdedel av avstanden fra landsbyen til Enare sjø.

Mot steds tegnet som angir Suenjel konvergerer veier: fra den nordøstlige delen av Enare, fra en boplass ved «*Р[ѣка] Ворѣта*» [Vuerjemjokk] og fra området sør for Uura-fjorden, hvor laget til «*МОТОТС nor*» [Muetke-sit] er angitt, samt ytterligere en vei fra sør (fra Akkel-vinterbyen).

Neiden-lappenes vinterby «НАВДЕМСКОЙ» er angitt et stykke inne i landet, noe sørøst for Neidenelven. I Patsjoki-dalen mangler bemerkelsesverdig nok enhver navne betegnelse for Paččvei-vinterbyen, som likevel trolig er ment med steds tegnet som er plassert ved øvre del av Vuerjemjokk. Peäccam-vinterbyen finnes igjen et godt stykke opp i Petsamojokis, «*Р. Петшенга*», dal, men også den uten navne angivelse.

Riks grensen strekker seg et kort stykke nordvest for Petsjoki (den sikter trolig til høyde ryggen som her danner et sekundært vann skillelinje til den nordlige bredden av Enare-sjøen (Inari).

Den deler denne og går videre langs «Anila Jokn» (Ivalo) mot sør. Kartet har ganske stor detaljrikdom og utgjør på noen måter en utvidelse, men viser på den andre siden mange nye feil – blant annet ligger Patsjoki vest for Neidenelva – og kartografisk sett er det i det store og hele et tilbakeskritt.

På JANVIERs «Les couronnes du Nord…» (Paris 1769) finner man Suenjel vinterby rett nord for Lutte, sørvest for kildene til Petsamojoki.

På C. J. PONTOPPIDANs «Mappa Daniæ, Norvegiæ et Sveciæ» fra 1781 og «Det Nordlige Norge» (1795) finner vi «Pasvig» vinterbyen på venstre bredd av elva omtrent én mil sørvest for «Kiolmejaure» (Salmijärvi). «Peise» vinterbyen ligger rett sørøst for Salmijärvi-sundet på venstre bredd av «Peise elv». «Bomeny» landsbyen ligger sør-sørøst herfra på venstre bredd av Bomeny-elva.

På PONTOPPIDANs «Geographisk Kaart over Finmarken» fra 1789, som følger «Det Finmarkske Magazins Samlinger» (se fig. 80), ligger Søndergield rett nord for en liten innsjø som renner ut i «Kola elv» (Lutto), omtrent midt på linjen mellom Luttes utløp i Njuehttjaur og kildene til Petsamojoki. Beliggenheten ser ut til å ha vært omtrent den samme som vinterbyen hadde i 1919.

På Wahlenbergs «Kart over Kemi Lappmark» fra 1802 finner man ikke Suenjel-siit. Derimot finner man «Pastrik» eller «Pasvik»-lappene boende ved Patsjokis utløp i Salmijärvi, samt «Peise»-lappene på vestsiden av en elvesjø i Petsamoelva, rett sørøst for Pasvik-lappene (muligens menes Kakkimluobbal).

På et kart fra 1822 kalt «Danmark, Island og Færøyene, Sverige og Norge» (i Det Kongelige Bibliotek i København, katalog 1908 nr. 2167) ligger «Pasvig» vinterbyen knapt én mil sørvest for Salmijärvi, altså på norsk område. Den samme plasseringen finner man også på senere kart, for eksempel C. Schenzers «Kart over Norge, Sverige og Danmark» fra 1860, hvor også Peise-bygden ligger ved sørvestenden av Petsamolompolo. Det samme gjelder finske kart, for eksempel de ulike utgavene av A. W. Eklunds «Kart over Storhertugdømmet Finland», som Wijkbergs utgave fra 1875.

Plasseringen av Paččvei-bygden er imidlertid åpenbart feil på de to sistnevnte kartene. På P. Nissens «Kart over det nordlige Norge» fra 1905 ligger «Pasrjezky» omtrent 10 km øst-sørøst for Salmijärvi, og «Songelskt» ved Luttes nordlige bredd på meridianen gjennom den østlige enden av Lavžjaur.

Etter kartet fra den russiske vitenskaps akademien fra 1745 begynner de russiske kartene over Petsamo-området å forfalle i kvalitet. Allerede i et så stort verk som den russiske atlasen fra 1800 («Geografisk departement: Russisk atlas», St. Petersburg 1800) forsvinner den tidligere klare og oversiktlige framstillingen av situasjonen i de områdene som interesserer oss.

Kartbildet blir i stedet fylt med et stort antall detaljer som, sett i forhold til kartets målestokk, er helt uvesentlige og ofte uforståelige, samtidig som viktige opplysninger mangler. Dette gjelder også Reineckes «Charte des ganzen Russischen Reiches» (Weimar 1804) samt D. I. T. Ahrens' «Carte géographique et statistique de la Russie occidentale» (Nürnberg 1815). De russiske kartene etter 1800 innbyr derfor ikke til nærmere studier av forholdene i innlandet bak Petsamo kysten.

Det kart materialet forfatteren har undersøkt viser at de ulike vinterbyenes plassering har variert noe i kart framstillingene. Det framgår likevel tydelig at de alltid har ligget innenfor nettopp de områdene som vi tidligere har sett utgjøre de respektive siidaenes territorier (jf. s. 87 ff.). Fra denne regelen kjenner jeg, så vidt jeg vet, bare ett unntak: en opplysning på Selanders kart fra 1880 (vedlegg til Nordenskiölds *Vegas färd*, bind I), der «Suonjelsida» befinner seg ved Jaurajokk[1]). Dette vet vi med sikkerhet er en feil, som sannsynligvis skyldes at kartografen har forvekslet Lutto-elva og Jauru-elva og plassert vinterbyen ved den sistnevnte elva, selv om han egentlig har ment den førstnevnte.

Side 277

Ut fra de ulike plasseringene som vinterbyene har på kartene, kunne man ved første øyekast tro at vinterbyene gradvis har flyttet seg. I denne sammenheng mener jeg imidlertid at man bør være forsiktig med å trekke slike konklusjoner.

De fleste kartene som er undersøkt er nemlig laget av kartografer som neppe hadde annen kunnskap om områdene de avbildet enn den de kunne hente fra tidligere kart. Noen av disse kartene er igjen kopiert uten særlig nøyaktighet, noe som blant annet framgår av stavefeil i steds navnene. På den annen side kan det ikke betviles at enkelte kartografer har hatt tilgang til virkelig lokal kunnskap om områdene de tegnet.

Fra deres framstillinger kan man derfor med en viss rett trekke slutninger som ligger mer eller mindre nær de faktiske forholdene.Til slike kartografer vil jeg regne: Mercator -V. Salingen-Bureus -Massa - de anonyme forfatterne av *Land-Carte von den Norder Theile Norwegens* og *Landt Carte von Findmarchen* – Lillienskiold - De l'Isle (Gripenhjelm) – Schnitler -de anonyme forfatterne av *Afritzning over Finmarken* og *Kort over Finmarken til Oplysning om Forholdet til Sverrig og Russland -Atlas Russicus* -C. J. Pontoppidan og til en viss grad også Wahlenberg.

Hvis man bygger på disse kartografenes framstillinger, kommer man til følgende konklusjoner om beliggenheten og forflytningen av siidaenes vinterbyer.

Paččvei-siidaen (Pasvik-siidaen)

Omkring år 1600 fantes allerede vår- og høststasjonen Boris-Gleb og en vinterby vest for Patsjoki, ganske langt inne i landet, muligens i området ved Vaggatem.

I 1611 lå vinterbyen sannsynligvis i samme område, men øst for Patsjoki.

I perioden 1650–1698 ser vinterbyen ut til igjen å ha ligget i samme område, men nå vest for Patsjoki. Omkring 1700 lå landsbyen fortsatt i samme område, men nå øst for Patsjoki; vår- og høststasjonen var Boris-Gleb. Omkring 1744 hadde vinterbyen trolig flyttet seg nedover langs elva, til dens vestbredd, noe sørvest for Salmijärvi (russiske opplysninger rundt 1740 tyder imidlertid på at landsbyen lå øst for Salmijärvi). I årene 1781–1822 bør vinterbyen ha ligget vest for Patsjoki i området rundt Salmijärvi; det ser ut som Peäččam-siida (Petsamo-siida). Omkring år 1802 ser landsbyen ut til å ha vært delt: hoveddelen bodde vest for Patsjokis hovedutløp i Salmijärvi, mens en mindre del bodde øst for elva. Se også side 108 tidligere i boken.

1) Opplysningen er muligens hentet fra kartet som følger med Ogorodnikoffs beskrivelse av Murman- og Tersk-kysten, basert på «Kniga Bolshogo Chertеža» (Den store kartboken).

Side 278

Peäččam-siida (Petsamo-siida)

Omkring 1600 lå sommerboplassene på den vestlige delen av Fiskerhalvøya.
I 1608 lå vinterbyen sannsynligvis øst for Petsamoelva.
I 1613 lå landsbyen fortsatt nær kildene til Petsamoelva (se s. 166).
I 1698 lå vinterbyen lenger ned langs elva, sørvest for den indre delen av Mædde'vuonn. Omkring 1700 ser landsbyen ut til å ha ligget nær Valesjokk, sørøst for dens nåværende plass. Siden minst 1740 har vinterbyen ligget i sitt nåværende område: rundt 1744 på østsiden av Petsamoelva og siden minst 1781 på vestsiden av elva
Se også side 164 ff. Omkring 1600 lå sommer boplassene på den vestlige delen av Fiskerhalvøya. I 1608 lå vinterbyen sannsynligvis øst for Petsamoelva. I 1613 lå landsbyen fortsatt nær kildene til Petsamoelva (se s. 166). I 1698 lå vinterbyen lenger ned langs elva, sørvest for den indre delen av Mædde'vuonn. Omkring 1700 ser landsbyen ut til å ha ligget nær Valesjokk, sørøst for dens nåværende plass. Siden minst 1740 har vinterbyen ligget i sitt nåværende område: rundt 1744 på østsiden av Petsamoelva siden minst 1781 på vestsiden av elva (se også side 164 ff.).

Suenjel-siida

I 1601 lå vinterbyen sør for Lutto, muligens i Vuollojaur-området. I 1611 lå landsbyen nord for elva, langt inne i landet, kanskje ved Njevvesjaur. I 1640 lå den fortsatt nord for elva, trolig nær Njoannam jaur. Omkring 1650 fantes to landsbyer:
Hovedbyen med kapell lå trolig ved Ahkkejaur og en mindre landsby lå ved nordbredden av Lutto, trolig nær Njoannamjokk.

I 1661–1698 fantes igjen bare én landsby, nord for Lutto, muligens ved Njevvesjaur. Omkring 1700 lå landsbyen sør for Lutto, trolig ved Vuennejaur. Omkring 1740 lå den ved Lutto, sannsynligvis i Čuarvašjaur–Sitkuošk-området. Omkring 1750–1795 lå landsbyen nord for Lutto, i den østlige delen av siidaens område, rett nord for en innsjø sørøst for kildene til Petsamoelva, kanskje ved Ahkkejaur-sjøene.
Se også side 197.
Njaudam-siida (Neiden-siida)
Vinterbyen ser fra ca. 1600 til 1745 ut til å ha ligget fast i den nåværende nordøstlige delen av Inari-området.

Muotke-siida

Vinterbyen i Muotke-siidaen ser ut til å ha hatt større bevegelighet i sitt område enn Neiden-byen. Men en nærmere diskusjon av plasseringen er ikke mulig, fordi det mangler em referanse kart over området. Dette er en historisk rekonstruksjon av skolte lappiske siidaer og vinterbyer i området: Den viser at: vinterbyene flyttet seg litt innenfor siidaens territorium, men sjeldent utenfor sitt tradisjonelle område. noen siidaer (som Neiden) var svært stabile andre (som Muotke) var mer mobile. Dette stemmer godt med det tradisjonelle lappiske sesong flyttings systemet.

Side 279

Vi finner at livet i løpet av de tre siste århundrene innenfor hver av de tre tydelig individualiserte mikrokosmosene mer eller mindre trofast har gått frem i de samme natur bestemte sporene, fulgt den samme årlige rytmen og med gjentakelse av den samme typen vinterby perioder som enda for et par–tre tiår siden. Første gang sit samfunnene trer frem i historien, er de allerede fullt konsoliderte enheter.

Når ble disse samfunnene grunnlagt? Man kunne fristes til å si at det kartografiske og historiske materialet, sammenlignet med krønikenes og de arkeologiske funnenes vitnesbyrd, tvinger frem antagelsen om at drifts ordningen blant våre gresk-otodokse Petsamo-lapper ikke bare når det gjelder selve vesenet, men også med hensyn til området, i urgammel tid har vært helt den samme som i begynnelsen av 1900-tallet.

Kartene og dokumentene gir oss derimot ingen vitnesbyrd som skulle berettige oss til å anta at noen vesentlige og varige avvik fra tidligere beskrevne skikker og bruk har funnet sted i løpet av det siste årtusenet.

Før vi kan utvikle svaret på dette spørsmålet videre, er vi imidlertid nødt til å gjøre oss noe fortrolige også med den høyt utviklede sosiale organisasjonen som ikke bare holdt individene sammen innenfor sit samfunnet, men som også bandt land områdene som sitenes folk benyttet seg av, til territorielle enheter, og hvis integritet målbevisst ble vernet av sit samfunnet i forhold til andre lignende «stats-embryoer».

Før vi imidlertid går nærmere inn på disse spørsmålene, synes det for meg nødvendig at vi også blir kjent med sitenes befolknings forhold og de forandringer befolknings tallene har gjennomgått gjennom tidene.

Om Petsamo-skoltenes antropologiske type

Mens Petsamo-skoltenes nærings vaner og skikker tilsynelatende gjennom århundrer i det vesentlige trofast har fulgt de samme sporene, må selve folke stammen derimot antas å ha gjennomgått gradvise forandringer. Den mest treffende fremstillingen av de mest frem tredende særtrekkene i Petsamo-skoltenes ytre fremtoning synes for meg å ha blitt gitt av antropologen v. D. Horck (s. 57), som i 1876 redegjør for resultatene av en antropologisk forsknings reise, som også ble utvidet til skoltene i Patsjoki-dalen:

«Etter min overbevisning kan de fleste av dem [skolte lappene] på ingen måte settes i forbindelse med de lappene vi kjenner til, selv om en blanding mellom begge ikke sjelden kan forekomme. Det utgjør snarere at skolte lappene ytre er også helt forskjellig fra nomadenes.

Side 280

Skoltene har en lengre og høyere hode skalle. Ansikts trekkene bærer et mer europeisk, eller bedre sagt russisk preg. Pannen er høyere, og ansiktets bredde er ikke så fremtredende. Øye spaltene er større, og øyevipper og øyenbryn er kraftigere utviklet, likeledes håret på hodet og skjegget, slik at skjegget til tider nesten dekker hele ansiktet. Øyenfargen er som oftest blå, grå eller gråbrun. Huden er vanligvis gulbrun, og håret er svartbrunt, men også av og til lysebrunt. Nesen er, sammenlignet med den hos de skandinaviske lappene, mer fremtredende, lang og spiss; ansikts trekkene er i det hele tatt skarpere markert.

1) Betegnende for det inntrykket en fremmed i første øyeblikk får av skoltene, er E. Lampens syn på saken («Ishavsvindar», 1921, s. 118):
«Hver eneste nålevende skolt stammer på farssiden fra Petsamo-munkene.»
Denne idéen overgås i originalitet bare av den oppfatningen bonden Essa fra Sotkajärvi formidlet til Thauvón om opprinnelsen til våre skolters nære slektninger, Ahkkél- (Akkala-) lappene:
«Kona til en lapp fra Lappland fødte en sønn til en hund, og det sies at disse lappen har fått sin opprinnelse fra ham.»

Ansikts trekkene hos kvinnene er til tider svært vakre og velutformede. Kroppen hos skolte lappene er som regel velproporsjonert og kraftig; bena har verken den særegne krumningen eller den påfallende kortheten som man finner hos de andre lappene. Som en generell karakteristikk synes denne fremstillingen etter min mening også godt å dekke den nåværende befolkningen; men for min del vil jeg bestemt bytte ut ordet russ med kareler. Også SUOMINEN (1926, s. 1301) protesterer mot det antatte store russiske innflytelsen: «— — — det er blitt hevdet at de (skoltene) er halv- eller nesten russere. I denne påstanden om stor sammen blanding med russere synes det imidlertid å være mye misforståelse og overdrivelse.»

Jfr. HALLSTRÖM (1911, s. 304) og ZOLOTARJOFF (1928, s. 12 f.) om de østligere bosatte lappene. Selv om man i skoltenes sivilisasjon og språk i langt høyere grad enn hos vest lappene spore rester av den ekte gamle lappiske kulturen på de fleste områder, er folket i rasemessig henseende ikke lenger, kanskje ikke engang i overveiende grad, lappisk.

Bare sjelden finner man i Petsamo-området en skolt type som minner om SEB. MÜNSTERS uttalelse fra 1544 (lib. IV, p. XXI f): «Das landvolk ist kleiner person aber wolgegestzt — — —.» («Landsfolket er av liten vekst, men velbygget — — —.»)

En gjentakelse av den vest lappiske prototypen — med liten kropps høyde, lang overkropp og lange armer med korte ben, bredt og rundet hode med mørkt, stritt hår, et trekantet, flatt ansikt med stor bredde over kinnbuen og en liten avsmalnende underkjeve, samt svak skjeggvekst (jfr. LUNDBORG (1926), Bryn (1922, 1925), KAJAVA (1925, 1928)) — har jeg ennå ikke sett representert blant skolte lappene i Petsamo.

Ved første øyekast er det derimot klart at skolte lappene i antropologisk henseende utgjør en rase messig blanding uten faste typer. En rekke nye kombinasjoner med somatiske og psykiske særtrekk som er fremmede for den ovenfor skisserte lapp typen gjør seg gjeldende med stor variasjons bredde. Mens man for eksempel innen samme familie kan finne rent karelske typer, kan den på den andre siden også ha medlemmer med forholdsvis tydelige «mongoloide» trekk.

CHARUSIN kommer gjennom sin undersøkelse av lappenes antropologi til den konklusjon at den såkalte russiske lappe typen, som skoltene regnes til, er enda mer blandet med fremmede elementer enn den skandinaviske (К вопросу о двух типах лопарей, s. 140). Legen KELJSIJEFFS uttalelse om de russiske lappene gjelder også for skoltene: «De 3000 menneskene som på grunn av likheten i språk betegnes de russiske lappene, som bor på ulike bosteder, som en gruppe som har en svært avvikende patologisk og fysiologisk struktur – og trolig også et svært ulikt opphav.»

1) Jfr. også Castrén (s. 139) og Solberg (Eisenzeitfunde, s. 133), som i antropologisk henseende oppfatter skolte lappene som mer russere enn lapper.
2) Jfr. også bildene hos Wesel (1928).

Den antropologiske uensartet heten er derfor særlig påfallende hos våre skolter. Noen mer utførlige antropometriske data om lappene i Petsamo har jeg ikke funnet i litteraturen. Dr. J. Barth (se Helland II, s. 156) oppgir på grunnlag av sine målinger ved Boris-Gleb at skoltenes skalle indeks er 84,2, altså omtrent det samme som hos kort skallede lapper.

Keljsijeffs 32 (35) målinger fra 1883 gir et gjennomsnitt på 155,8 cm for mennenes høyde og 146,6 cm for kvinnenes, samt en hode indeks på 83,9 for menn og 82,7 for kvinner. Disse målingene gjelder imidlertid ikke spesielt skoltene i Petsamo-området, men de russiske lappene i alminnelighet.

Schmakoff (s. 22) har gjennom 26 målinger i årene 1895–96 kommet fram til et gjennom-snitt på 154,3 cm, med minimum 143,0 cm og maksimum 163,0 cm for kroppslengden, og en skalleindeks på 85,7. Også disse tallene gjelder de såkalte russiske lappene i alminnelighet.

Dr. A. B. Wessel i Kirkenes, distrikts lege i Finnmark, og etter et langvarig opphold i nærheten av våre skolter uten tvil den beste samtidige kjenneren av skoltenes antropologiske trekk og sykdommer, har vært så vennlig å overlate til forfatteren resultatene av de antropologiske målingene han har foretatt blant Neiden- og Patsjoki-skoltene for publisering i denne fram stillingen.

Dr. Wessels tabell gjengis i sin helhet nedenfor.

1) Se også Charusin, P. L., s. 52 og s. 58 ff., hvor det gis en sammen fatning av under søkelsene til Keljsijeff, V. D. Horck, Virchow, Mantegazza, Topinard m.fl. Sammenlign også Sommier, Rabot, Keane, Ecker, Heiberg m.fl.

Viktigste antropologiske karakterer hos skolte lapper i Neiden og Pasvik (21 menn og 7 kvinner):

Side 284

Av dr. A. B. Wessel, Sør-Varanger, Fortsettes fra side 284 til side 285:

•

Tallene er ment å belyse den store variasjons bredden som finnes hos skoltene. Sammenligner vi disse tallene med for eksempel CZEKANOWSKIS middelverdier for de kraniologiske seriene i de østlig beliggende områdene (tabell I, s. 6), synes man ved første øyekast også hos skoltene å kunne spore det «mongoloide trekket». Diskusjonen av de observerte forholdene mener jeg det er naturlig å overlate til fag folkene, ettersom jeg mangler erfaring på det antropologiske forsknings området, og særlig fordi spørsmålet har blitt aktuelt i løpet av det siste året. Med stor forventning ser man nemlig frem til resultatene av de antropologiske studiene av lappene i Nord-Finland, som er igangsatt fra finsk side. Det sammen med resultatene av undersøkelsene av kranier og skjeletter fra graver rundt Varangerfjorden, som er foretatt i Norge under professor SCHREINERS ledelse, kanskje kan komme til å kaste lys over disse svært dunkle spørsmålene. Jfr. HEIBERG. Av SUOMINENS undersøkelser sommeren 1926 fremgår allerede:«Store kroppslige forskjeller både sammenlignet med finner og med de egentlige lappene forekommer hyppig, slik som mindre hode omkrets (litt over 50 cm) og relativt svært stor avstand mellom øynene og små øyne.» Det er å håpe at også skoltenes psykiske antropologi, deres tanke- og følelses liv, snart blir gjenstand for studium, for dette synes å kunne bli meget fruktbart. Når det gjelder spørsmålet om lappenes opprinnelse, synes den moderne antropologien ennå å være nødt til å famle seg frem på spekulasjonenes område. Er lappene en protomorf rest av den gul-hvite urstammen (STRATZ, s. 391; KAJAVA 1925, s. 41)? Er det spesifikt lappiske rase innslaget hos lapp folket en arv fra istidens mellom- eller øst europeiske paleolittiske mennesker? Utgjør lappene en egen paleoarktisk rase: den lappiske rase (Bryn, 1925)? – Eller er de, slik det tidligere ble antatt, en reminiscens av mongolsk opprinnelse (Keane)?

Side 286

Det finnes ingen enighet i oppfatningen, og de ulike meningene blir støttet av anerkjente navn innen fagområdet.

Forskningen blir vanskeliggjort av den overalt svært sterke utblandingen av den opprinnelige rasen. Forfatteren synes imidlertid at tanken som er nevnt ovenfor på side 18 har noe for seg, og at «protolappene» på forskningens nåværende stadium kan oppfattes som avleggere av et halv pygmeisk og med svært bred og kort hodeform. Det er et folkeslag som overlevde den siste istiden i et sentraleuropeisk isolasjonsområde. Herfra utvandret de allerede i en periode da innlandsisen dekket de indre delene av Fennoskandia, og tok i besittelse de delene av forlandet foran innlandsisen som på den tiden raget opp over det senglasiale havet (jf. s. 13).

«Proto lappenes» kultur må ved innvandrings tidspunktet ha vært nært beslektet med den sen paleolittiske reinsdyr jegerens kultur i Sentral-Europa. Også deres magiske billed kunst skal ha nærmet seg det samme høye nivået som hos mousterien folket i Sentral- og Vest-Europa (denne konklusjonen kom jeg til etter en diskusjon jeg hadde våren 1928 med spesialisten på mousterien kulturen, greve Bégoin fra Toulouse).

Deres språk bør ha vært rikt i fonetisk henseende. I de ny inntatte områdenes særegne natur miljø ble hos «protolappene» både den antropologiske genotypen og trekk fra den opprinnelige kulturen bevart med den særlige stabiliteten som ofte kjenne tegner sub arktiske kultur områder.

Hvorvidt mongolske vandrere allerede før samojedenes frem trengning til Nord-Russland (jf. Wiklund 1925, s. 381) kan ha støtt på lappenes forfedre og blandet seg med dem, er ukjent. Enkelte mongoloide trekk kan muligens opptre hos lapper, særlig hos deres østlige representanter. Som regel kan det imidlertid fastslås at de spesifikke mongolske rase karakterene, for eksempel mongolfolden og mongol flekken, mangler hos lapper.

Å etablere et rasemessig slektskap mellom lapper og samojeder – *homo paleoarcticus* – slik Giuffrida-Ruggeri (s. 61, 161) og senest Kraitscheck (s. 257) har gjort, er derfor ikke berettiget, siden de sistnevnte ifølge Zografs undersøkelser er nesten typiske mongoler.

Side 287

«Protolappenes» rasetypiske trekk har i løpet av årtusener blitt undertrykt gjennom raseblanding. Særlig hos skolte lappene fremtrer dette tydelig.

Vi vet at russiske innslag har blitt tatt opp hos skolte lappene (se f.eks. Sommier, s. 132). Det russiske folke elementet er imidlertid en forholdsvis sen faktor i blandingen, og alt tyder på at dets innflytelse tidligere har blitt betydelig overvurdert, da man pleide å identifisere rase innslag med kultur- og språk influens;
jf. Suominen ovenfor.

Av større betydning enn den russiske har trolig innblandingen av nordiske arve anlegg vært;
jf. Bryn (1922). De arkeologiske vitnes byrdene viser jo at nordiske folk gjennom lange tider har vandret gjennom traktene rundt Varangerfjorden (se en oversiktlig sammen-fatning hos Johnsen, s. 1 ff.), og vikingene og deres forløpere var nok like lite kresne i valget av objekter for sine liden skaper som deres samtidige lappiske kvinner var «proni in veneri» (jf. s. 376 f).

Det folke elementet som likevel trolig har satt det mest formende preget på skolte lappene, er det karelske; jf. Keilhau (s. 49), Rabot (passim). De karelske vandrerne (hvis rasemessige stilling dessverre ennå ikke er klarlagt, jf. Hildén 1927), som i hvert fall allerede i middelalderen og senere gradvis har sivet inn i Lappland, har delvis blitt opptatt blant lappene og assimilert samt «lappifisert» med fullstendig oppgivelse av sin opprinnelige kultur, akkurat slik vi vet har skjedd i en helt nær tid i Finnmarken

(elve lapper) og også i vårt Petsamo-område; jf. også Hallström (1911, s. 308 f) om Kohjaurs såkalte «svenske lapper».

Steds navn ved Ishavskysten og historiske vitnesbyrd fra middelalderen tyder på at det ikke bare har vært enkeltvandrere, men også grupper av karelere som har innvandret til de gamle sitenes land. Hvis man skal tro skolte lappenes egne sagn, kan hele sita grupper tidligere ha blitt nedkjempet. Hva kom i stedet? Var det karelske samfunn?

1) Jfr. H. Gjessing (hos Johnsen, s. 5) og G. Gjessing (s. 24). Schreiner har påvist at det ene kvinne skjelettet i dobbelt graven i Ekkerøy i Vadsø sogn er utpreget norrønt, og også det fragmentarisk bevarte andre skjelettet viser norrøne rasetrekk. Gravgodset kan trolig dateres til første del av 900-tallet. — Jfr. også s. 63, note 1.
2) Jfr. Magnus (s. 24).
3) Jfr. «Beskrivelse over Lappia» fra begynnelsen av 1600-tallet, hvor det omtales hvordan «ridzer og karelere — — — jaget lappene hen over fjellene» (Johnsen, s. 207). Jfr. Andersson (1911, passim).

Side 288

Om dette vet verken sagnene eller historien noe. Den eneste muligheten til å klargjøre spørsmålet er vel den antropologiske veien (jf. Bryn, 1922, s. 10), for de antropologiske særtrekkene er langt mer seiglivede enn språkene og kulturene. — Jf. imidlertid også Castrén (1857, s. 12). Folke blandingen pågår hos skolte lappene også i dag, til tross for alle adskillende religiøse doktriner, også på det vi kaller legitim vei. Paččvei-lappen Eustafi Afanasjeff, nå bosatt i Petsamo by, er gift med en russisk kvinne.

Også en karelsk (russisk?) kvinne har vært gift med en Peä'hocam-lapp.

I alminnelighet kan man imidlertid merke hos skolte lappene en instinktiv motvilje mot at kvinner av fremmed nasjonalitet gifter seg inn blant dem. Skolte kvinnene gifter seg derimot ikke uvillig med finner, russere og særlig karelere (selv om fedrene har stilt seg avvisende til slike forbindelser og nektet dem sin faderlige velsignelse).

Som eksempler kan nevnes i Boris-Gleb «Ryssän Erkki», Bogdanoff, gift med en Titoff, og i Salmijärvi Johan Ranta med en Ljätoff, Edvard Suikki med en Afanasjeff og Johan Heiskari, hvis hustru hadde karelsk far og skolte lappisk mor; i Petsamo er følgende gift med skolte lapper: Vassilij Mognatoff, Mihail Petrovitsj og Vassilij Jeremejeff. Innen skoglapp-siten Suenjel finnes det ingen blandede ekteskap.

Mens Bogdanoff gjennom sitt ekteskap er blitt opptatt blant Köngäs-lappene, lever Ranta og Suikki (Suikki er en utbredt skog lappisk slekt i de vestlige lappiske områdene) som finske bønder. At finske kvinner ikke gifter seg med lapper her slik som i de vestlige lappiske områdene, hvor «rivggo» (= finsk kvinne gift med lapp) ikke er helt sjeldne, kan antas å skyldes det svært arbeidskrevende og strevsomme livet som blir kvinnens lodd hos de fattige skolte lappene. Hos dem skal hustruen som regel utføre omtrent de samme arbeids oppgavene som mannen, enten de er tunge eller lette, mens det motsatte gjelder når en lappisk kvinne gifter seg inn i en finsk familie.

Blandings befolkningen med sine ulike nye kombinasjoner har senere vært utsatt for den sub arktiske naturens strenge innflytelse, hvorved, for å sitere Virchow (1875, s. 53): «Hos lappene har i løpet av århundrene den ensidige og mangel fulle ernæringen hatt en slik innflytelse på hele konstitusjonen at man i en viss forstand kunne betegne dem som en patologisk rase.»

Den moderne forskningen vil imidlertid trolig møte Virchows generelle konklusjon med skepsis. Heller ikke antropologien (Bryn) vil i dag godta Virchows oppfatning om at lappene i patologisk henseende skulle være mer belastet enn andre sub arktiske folk.

2) Jfr. Njemirowitsch-Dantschenko (Laplandija, s. 89).

Side 289

Men la oss la Virchow fortsette:
«Det språklig konservative går nettopp hånd i hånd med en usedvanlig utarming. Når kroppen blir utarmet, klamrer den seg fast til det den en gang har, og foretar få forandringer, fordi den kan produsere mindre.»
Virchows grunntanke, sett i moderne belysning, synes virkelig å bli bekreftet av senere osteologiske studier av innholdet i de samiske gravene ved Varangerfjorden (jf. s. 222). Jf. Kajava (1925, s. 38), Hisinger-Jägerskiöld, Lassila (Terra 1922, nr. 1, s. 51); jf. også Linné (Lachesis II, s. 333).

Så vidt jeg vet, er det ennå ikke offentlig gjort noe om de osteologiske inventarene i de gamle skolte gravene i Neiden og lapp gravene rundt Varangerfjorden. Dersom det som ovenfor er meddelt (på s. 222) om den gamle skolte typen i Neiden, har en mer allmenn gyldighet for de gamle lappenes habitus rundt Varangerfjorden, ligger det nært å tenke at folke blandingen her i gammel tid kanskje har vært sterkere enn i mange andre deler av lappenes gamle områder. Som en arbeids hypotese synes det meg derfor berettiget å reise spørsmålet: er …

Side 290

I større eller mindre grad synes Petsamo-skoltenes rasemessige utgangspunkt ganske enkelt ikke å være lappisk, men karelskt. Er det mulig at den lappiske rasens kjerne i

folkeblandingen ellers kunne ha blitt så sterkt undertrykt i sitt naturlige miljø som tilfellet synes å være i Petsamo? Den karelske typen måtte selvsagt reagere under innflytelse av det uvanlige klimaet og den nye kulturformen. Jfr. Hallström (1911, s. 310).
Jfr. Acerbi.

Jfr. betegnelsen «Karellefinder» hos anonym i «*Enn liden Vnderwisning ...*»; Keilhau (s. 49 f.); Daa (*Jordbeskr.*, s. 28); Sjögren (I, s. 76); Rabot m.fl. Helland uttaler: «Skolterne er en lavtstående rase, uten livskraft og uten fremtid». Dommen er riktignok kategorisk; for meg leder den uvilkårlige tanken til Castréns kjente uttalelse (I, 135), at «den lappiske nasjonen ofte blir tillagt de underligste fabler». Det ville være mer rettferdig også å anvende Yngvar Nielsens (1914, II, s. 113) uttalelse om lappene i Norge på skoltene, nemlig at det ikke finnes noen grunn til å tro at lappene utgjør en degenerert stamme. Deres levevilkår har ikke blitt forverret i nyere tid, og samefolket har for lengst tilpasset hele sin fysikk samt sine vaner og særegenheter til forholdene.

Det ligger åpenbart en mer sympatisk overdrivelse i dette siste utsagnet – hvis det da i det hele tatt er en overdrivelse, bortsett fra på ett punkt, nemlig at samenes levevilkår ikke skulle ha blitt forverret; for det har de blitt overalt i Fennoskandia (jf. s. 231 f.). Sammenligner man skoltenes generelle fysiske habitus med vestlappenes, synes hos de førstnevnte den sterke innblandingen av fremmede anlegg tvert imot å ha styrket og oppfrisket skolte folket både fysisk og psykisk. (Jfr. også J. Fell- …)

1)Gjennom sine språkstudier i de nordlige og østlige lappmarkene under reisen i 1826 fant red. allerede SJÖGREN (Ges. Schr. I, s. 76) at det var «mer enn sannsynlig at karelerne en gang hadde spredt seg i det nåværende russiske Lappland helt opp til Ishavet, og at de – gjennom sammensmelting med de lappene som de tidligere hadde fordrevet – må ha dannet de som i dag kalles de russiske lappene, slik det allerede er vist i min tidligere nevnte skrift [Ant., note 12; jf. Ges. Schr., I, s. 224]».
Jf. WIKLUND (1925, se s. 354, 360) om ostjaker og voguler, som antas – på grunn av ugunstige geografiske forhold – å ha blitt presset ned fra et tidligere høyere kultur stadium til jeger-nomader.
Merknad om begreper:
Ostjaker = eldre navn på khantyer
Voguler = eldre navn på mansier
Lapper / russiske lapper = eldre historisk betegnelse på lapper.

Side 291

MANS uttalelse om blandingene i finsk Lappland; III, s. 117). At denne forskyvningen av folke materialets kvalitative egenskaper i gunstig retning ikke har kommet til full utvikling hos skoltene, skyldes sekundære, rasehygieniske omstendigheter. Etter i et par tiårs tid å ha stått i personlig berøring med de ulike lappe gruppene i Fennoskandias nordlige deler, står det igjen som mitt inntrykk at Petsamo-skoltene i alminnelighet ikke i fysisk henseende står tilbake for de øvrige lappene, og de har å vise til eksemplarer som fullt ut tåler sammenligning også med sine i økonomisk henseende likestilte naboer av annen nasjonalitet når det gjelder rene fysiske styrke prestasjoner og utholdenhets prøver.

Velfødde lapper ser man sjelden i Petsamo – dog finnes det et par «bukota» lapper, for å bruke Linnés uttrykk
(Iter, s. 122). Skoltene lever for det meste på en ensformig fiske diett, som dessuten oftest er sparsom eller knapp. Under fire halvårs fjelliv sammen med skolter har jeg mange ganger hatt vanskelig for å forstå hvordan de kunne holde så utholdende ut i arbeidet sitt til tross for sin dårlige kost, som for det meste besto av svart brød og te, og – når slikt fantes – litt margarin til brødet og sparsomt med «corned beef»; til og med salt fisk syntes da å høre til festmaten.

Det er vel i de fleste tilfeller en skrikende fattigdom som her i mange tilfeller nå er årsaken til kontinuerlig under ernæring og derav følgende både utmagrede og undertrykte feno typer, hos hvilke de fysiske anleggene allerede fra barn dommen er blitt hemmet i sin frie utvikling, og som har ført til tidlig alders degenerasjon, hvilket gjør at for eksempel «gubbete» trekk ikke sjelden viser seg allerede ved det 40. leveår. Bedres leve- og inntektsmulighetene for skoltene, er det derfor sannsynlig at folket i fysisk henseende raskt vil blomstre opp over hele linjen.

For en riktig bedømmelse av slike spørsmål ville en pålitelig fysiologisk-patologisk undersøkelse av Petsamo-lappene være av stor interesse; – jf.

Side 292

ZOLOTARJEFFS undersøkelser 1927 og 1928 blant lappene på Kolahalvøya. For så lenge vi mangler vitenskapelig bearbeidede, objektive data til å bedømme spørsmålet, vil de subjektive oppfatningene nok diktere de mest skiftende vurderinger, alt etter den bedømmendes kulturgrad, lynne og smak, til liten nytte verken for skoltene eller for den administrative kontinuiteten i Petsamo.

De demografiske opplysningenes vitnesbyrd.

Det er en alminnelig utbredt forestilling at lappene er i ferd med å dø ut, eller – for å sitere Ecker (1878, s. 2): «die Lappländer – – – höchst wahrscheinlich eine Art Völkerruine – – – der auf den Aussterbeetat gesetzte Rest eines früher grossen Volkes sind.»

Når folk uttaler seg om spørsmålet om lappe folkets vekst eller tilbake gang, sammen blandes imidlertid vanligvis to begreper, et relativt og et absolutt. Det er det relative momentet som dominerer den alminnelige oppfatningen om at lappene holder på å dø ut. Man tenker da på forskyvningen av lappenes prosentandel i de påfølgende samlede befolknings tallene, og disse viser for det meste en gjennomgående nedad gående tendens. Man ser jo at fremmede har slått seg ned i lappenes gamle områder, hvor de sistnevnte etter hvert blir presset tilbake til mindre gjestfrie trakter. Lappenes andel synker da, mens de andre nasjonalitetenes øker innenfor de gamle lappområdene.
Et slikt forhold er blitt alminnelig konstatert.

Til belysning av forholdene kan det anføres at ifølge WIKLUNDS (Ymer 1905, s. 149) beregninger sank lappenes prosentandel av det totale folketallet i den med Petsamo-befolknings typen tilsvarende Enare-befolkningen i tiden 1880 til 1900 fra 65,5 % til 57,4 %, til tross for at lappenes antall økte fra 562 til 843 personer.

Forholdet gjelder også for Petsamo-området, og i høyere grad nå enn før, etter at kolonisasjonen har fått utvikle seg uhindret og den såkalte indre omleiringen av befolkningen i Petsamo har tatt fart. Med hensyn til det absolutte momentet – om lappenes eget antall øker eller minker – rydder man derimot i alminnelighet ikke opp i begrepene, og i den henseende er det vanlig at folk tror på en utbredt fordom om lappefolkets utdøen.

Et faktum er det nemlig at de vestlige lappene kan vise til en langsom absolutt folke økning. Allerede MANTEGAZZA minner om dette (Un viaggio, s. 116):

«secondo le liste di imposizione fatte nel 1567, nel 1799 e nel 1815, i nomadi sarebbero triplicati in tre secoli, e nella sola Norvegia settuplicati.»

1) *Jfr. Ivanoff-Datloff (1928).*

Side 293

KRISTIAN NISSEN, som er en fremragende kjenner av de norske lappene, uttaler i 1916 (Lapper og ren, s. 17):

«Jeg ville ikke bli overrasket om en nærmere granskning av det materiale som de oven nevnte oppgaver er bygget på, førte til det resultat at lappene er flere i tall nå enn noen gang tidligere.»

Innsnevres spørsmålet til Finnmarken, viser SCHØYENS (s. 159) statistiske tabell over de ulike nasjonalitetenes fordeling at lappenes antall har økt:

1/1 1866	7,500 lappar.
1/1 1876	7,017 «
1/1 1891	9,419 «
3/12 1900	9,572 «
1/12 1910	10,332 «

Jfr. også WESSEL (1928, s. 311).

Også svenske forskere har kommet til den konklusjon at en langsom absolutt økning i lappenes antall kan spores, for eksempel HALLSTRÖM (1911, s. 268).

Lapp komiteen av 1919 gir (Forslag, s. 69) følgende statistikk for de svenske lappene:

1870	6,711 lappar.

1880	6,404	«
1890	6,846	«
1900	6,983	«
1910	7,138	«
1920	8,129	«

I 1920 var 71 % fjell-lapper og 29 % skog-lapper; av de sist nevntes antall var igjen bare 20 %, eller omkring 100, reindrifts utøvere. Komiteen konkluderer etter en gjennomgang av det statistiske materialet: «mye tyder på at de angitte tall gir ved hånden at lappene i riket ikke kan anses å være en utdøende stamme.»

G. R. (1927, s. 30) oppgir at antallet svenske lapper i 1920 var 7162 og beregner på grunnlag av dette at økningen i 50-årsperioden 1870–1920 utgjorde 6,7 %.
Det statistiske materialet fra Finland er dessverre ikke brukbart til å besvare dette spørsmålet; man merker gjennom lengre tid en tendens til å denasjonalisere lappene; se A. F. R., jf. også Tanner 1927, s. 93. Vi skal imidlertid senere komme tilbake til de statistiske opplysningene om lappene i Enare.

Innen den vestlige Lappmarken behøver således lappe entusiasten ikke å engste seg for at lappene skal dø ut og at de dystre fjellene og dalene skal miste sine livgivende, fargerike «værtit» (omtrent) .

Side 294

De gresk-ortodokse lappenes samlede folke tall

Hvordan spørsmålet om folke økningen stiller seg når det gjelder østlappene av gresk-ortodokse tros bekjennelse, er derimot mindre klart. For å kunne bedømme dette spørsmålet må vi først og fremst rette oppmerksomheten mot de statistiske opplysningene som finnes. Nedenfor har jeg derfor laget en sammenstilling av de tallene jeg har funnet i den litteraturen som har vært tilgjengelig for meg, slik at enhver selv kan trekke de konklusjonene han mener tallene gir grunnlag for.

Slike tall om de «russiske lappenes» antall i reise litteraturen (RYAN m.fl.), som åpenbart også innbefatter de finske lappene i det oppgitte tallet – og slike opplysninger er ikke helt sjeldne – er naturligvis utelatt. Ved tolkningen av variasjonene i befolknings tallene bør man imidlertid ikke overse to grunnleggende forhold. For det første unndrar prinsippene for primær materialets tilblivelse seg i alminnelighet kritikk (jf. ROSEDAL, s. 517).

Spørsmålet om hvem som skal regnes som lapp i den russiske statistikken er nemlig langt vanskeligere enn man kanskje skulle tro ved første øyekast. Innenfor Russlands Lappmark (jf. ENGELHARDT, s. 84), på samme måte som i de vestlige lappmarkene, er nemlig lappen selv tilbøyelig til – avhengig av visse forhold – å presentere seg som lapp, og under andre forhold som finne eller svenske, dersom han antar at dette kan være til hans fordel.

Hvordan har man i statistikken forholdt seg til personer av blandet avstamning? Vi vet jo at en sterk blodblanding har funnet sted mellom skolter og karelere, særlig langs kysten av Kvitsjøen, på samme måte som mellom lapper og finner i Finland og Norge. Det er ganske sannsynlig at personer av blandet opphav som har tatt opp den bofaste befolkningens skikker, dermed har blitt ført ut av lappe gruppen i statistikken i Russland. En slik blodblanding kan imidlertid også virke i motsatt retning, slik at en fremmed som har giftet seg med en lappisk kvinne er blitt påvirket av lappisk kultur», men om han da er blitt regnet som lapp, vet man ikke. Også blant de russiske lappene forekommer eksempler på dette, for eksempel i nåværende tid innen Paččvei-sit.

Videre synes det for meg uklart hvorvidt tjenere av lappisk nasjonalitet, spredt i ulike områder utenfor sitene, er blitt regnet med blant lappene, eller om de er blitt ført opp blant de karelere eller russere som de har oppholdt seg blant. Slike forhold kan kanskje forklare hvorfor det for samme år oppgis forskjellige befolknings tall.

I den russiske statistikken (1897) regnes som lapper de personer hvis morsmål er lappisk. Ettersom de statistiske opplysningene dels er innhentet av sivile myndigheter, dels av presteskapet, er det ikke lett å vite om både lutherske og gresk-ortodokse lapper i alle tilfeller er blitt tatt med i de samlede tallene, noe som i enkelte tilfeller tydelig er skjedd. Lappisk morsmål er dessuten et usikkert grunnlag for den statistiske inndelingen er ikke minst usikker på grunn av tilfeller av å bli mer lappisk.

1) Jfr. Holten-Bechtolheim (1915, s. 268).

Side 295

Det bør derfor holdes i minne at når en så stor usikkerhet kan antas å hefte ved de primær tallene som nedenfor anføres, bør disse ikke sammenlignes innbyrdes uten stor forsiktighet. For det andre bør man huske at det kan være usikkerhet om hvilket år en opplysning egentlig skal knyttes til; man kan se at forfattere skriver av andres tall uten å ta med årstallet fra kilden.

Tallene er dessuten av en slik størrelses orden at rene tilfeldigheter – som nødår, epidemier, ulykker og lignende – kan få større innflytelse på befolknings tallene enn det disse omstendighetenes tilfeldige natur egentlig skulle tilsi. Ved deduksjoner etter vanlige metoder fra løsrevne perioder, valgt mer eller mindre etter smak, kan man derfor komme frem til de mest eventyrlige resultater.

Etter min gjennomgang av materialet mener jeg at CHARUSIN har helt rett i sin uttalelse om at det ikke finnes noen eksakte opplysninger om antallet gresk-ortodokse lappene, og dette bør mane oss til å utvise den største forsiktighet ved demografiske slutninger basert på de foreliggende opplysningene. De gresk-ortodokse (russiske) lappenes samlede folketall oppgis å være følgende: Omtrentlige folketall for de gresk-ortodokse (russiske) lappene.

År	Omtrentlig antall	Kilde / kommentar
ca. 1610	ca. 820	CHARUSIN, s. 75 – 410 menn fra 16 landsbyer
1716	ca. 1254	627 menn fra 20 landsbyer

1762 ca. 1200 KLINGSTÄDT, s. 20 – ikke mer enn 1200 lapp familier i russisk Lappland
1769 ca. 1602 GOLITZIN, VAHL., s. 81 – 801 menn fra 20 landsbyer
1772 ca. 1570 OSERETZKOFFSKI, s. 61 – 785 mannlige lapper i 22 pogoster (s. 60), hvorav i 7 også «svenske undersåtter»
1802 ca. 1593 V. POSCHMAN, I, s. 185 – (i 1797 særlig høy dødelighet); KOROLJKOFF, s. 158
(1809) ca. 1000 V. BUCH, II, s. 227 – etter opplysninger fra 1799?; ROSONOFF, s. 24
ca. 1813 874 874 menn og kvinner – MOLTSHHANOFF, s. 38
1818 ca. 1638 SJÖGREN, I, s. 356 – 819 menn
ca. 1820 ca. 1000 V. SCHUBERT, II, s. 388; ROSONOFF, s. 24
1820-årene ca. 2000 FELLMAN, III, s. 82; II, s. 388
1834 ca. 2289 V. KOEPPEN, s. 333, jf. tabellen
1840 ca. 1844 CASTRÉN, s. 140
1842 ca. 1700 LÖNNROT, s. 321

1) De norske skatte listene for tiden 1567–1699 skulle ifølge FRIIS (1871, s. 208) vise 263 (246) skatt lapper fra 13 russisk-lappiske landsbyer, hvorav FRIIS slutter at det «på den tiden» fantes minst 1230 lappiske individer.
2) LÖNNROT oppgir i 1842 (s. 321) at det samlede antallet russiske lapper var omkring 1700, blant hvilke bare noen få – som hadde flyttet inn fra Finland eller Norge – levde et nomadisk liv.

Side 296

Folketall for de gresk-ortodokse (russiske) lappene-kommer på neste side:

1848 – ca. 1942 Arkhangelsk statistiske komité. Koroljkoff, s. 159.
1852 – ca. 2000 Tschernischeff. Ikke over 2000. A. Ziegler, s. 91.
1854 – ca. 2289 *Litteraturblad*, Helsingfors 1854, s. 91.
ca. 1855 – 224 DAA, 1855, s. 28.
1859 – 2183 Keljsijeff, s. 494. Semenoffs geografisk-statistiske leksikon.
1859 – 2207 Friis, s. 216; Du Chaillu, s. 200; Rabot (*Notes*, s. 48).
1859 – 2205 Kihlman, s. 26 – 1 134 menn og 1 071 kvinner; Koroljkoff, s. 159.
1861– 2000 Friis, 1871, s. 274.
1862 – 2586 1.januar: 1250 menn og 1336 kvinner. Kosloff, s. 114.
1863 – ca. 1000 Latham, s. 229.
1866 – 2146 Sideoff, *Russkij Vestnik*, St. Petersburg 1866; Rabot (*Notes*, s. 48).
1866 – 1844, 2248, 2289 Oppgitt av Vahl, I, s. 81[1].
1867 – 1995 Tschubinskij, *Zapiski dlja čtenija* 1867; Kihlman, s. 26 – 1 035 menn og 960 kvinner.
1867 – 1959 Koroljkoff, s. 159.
1867 – ca. 2138 Friis, s. 217; antall menn 1069[2] (hos Rosonoff, s. 24).
1868 – ca. 1200 Thauvon, s. 6 – *stanovoj* i Kola.
1868 – 1633 Kampovskij, s. 24 (837 menn).

1870 – 2207 Friis, *Petermanns Mitteilungen* XVI, s. 362
(1 134 menn og 1 073 kvinner).
Begynnelsen av 1870-årene – 1965 Tschubinskij.
1872 – ca. 4000 Vogel.
1874 – ca. 2500 Aubel, s. 88.
1876 – 1940 Keljsieff, s. 494 (uten Ponoj-byen).
1878 – ca. 2000 Jefimenko, s. 9 – litt mer enn 2000; heri inkludert 175 «filmaner».
ca. 1879 – 2000 Ersch & Gruber, II Sect., H–N, *Lappland*.
1880 – 1749 Charusin; jf. Kihlman, s. 26 – 873 menn, 876 kvinner.
1881 – 1896 Kola-ispravniken; Koroljkoff, s. 159 – 913 menn, 983 kvinner.
1882 – 1834 Ispravnik Smirnoff; jf. Kihlman, s. 26 – 912 menn, 922 kvinner.
1883 – 3000 Venukoff, s. 15 (noen bofaste, andre nomader).
1883 – 1459 Kola-ispravnik Smirnoff – 715 menn, 744 kvinner.
1884 – 1398 Jf. Kihlman, s. 26 – 696 menn, 702 kvinner.
1884 – ca. 3000 Rabot, *Notes*, s. 48[3].

1) Vahl oppgir ifølge ulike kilder; han siterer Sjögren, I, s. 356, og Ersch & Gruber, Allgemeine Encyclopädie, bind 5, s. 217, Leipzig 1820.
2) Friis (s. 217) uttaler:
Ifølge opplysninger fra både de verdslige og kirkelige myndighetene som ble gitt til forfatteren under hans opphold i russisk Lappland i 1867, skulle antallet russiske lapper dette året knapt ha nådd 2000 personer.
3) Rabot (1885, s. 48) oppgir, etter opplysninger han mottok fra en funksjonær i Kola, at antallet lapper innen Kola-kretsen da utgjorde 1448 personer, og anslår på grunnlag av dette det samlede antallet gresk-ortodokse lapper til omtrent 3000.

Side 297

1886 – ca. 2000 Charusin, s. 83.
1887 – ca. 1788 Smirnoff, Kihlman, s. 26 – 884 menn, 904 kvinner.
Russkoje Sudokhodstvo, 1905, nr. 1, s. 114.
1889 – ca. 1768 Kihlman, s. 26 – 874 menn, 889 kvinner.
1890 – ca. 1750 Goebel, s. 31.
1891 – ca. 2000 Charusin (1890), s. 131.
1895 – ca. 1940 Lvoff, s. 26.
1896 – 1940 Ostroffski.
1897 – 1724 Rosonoff (ifølge folke tellingen), s. 19; Goebel, 1905, s. 99 – 859 menn, 865 kvinner. Hjelt (I, s. 245) oppgir 1812 russiske lapper.
1898 – 1866 Ifølge Kola-ispravniken.
1900 – 1834 Qvigstad, 1925, s. 31.
1902 – 1727 Ifølge Kola-ispravniken. Koroljkoff, s. 159.
1904 – 1758
1906 – 1797
1909 – 1742 *Novyj entsiklopeditsjeskij slovar*, XVX, s. 890.
1913 – 2236 Kosmin, s. 177.

1920 – 1559 I *Sbornik statistitsjeskikh svedenij po Sojuzu S.S.R.* (1924) oppgis for Arkhangelsk-guvernementet under rubrikk 25 «finner» 2163 og under rubrikk 33 «andre finner» 1559 personer, hvor det siste tallet muligens viser til lappene.
1927 – 2045 Zolotarjoff, s. 38, oppgir 1643 personer i Russland, hvortil bør legges 402 skolte lapper i Petsamo for å få et tall som svarer til de foregående oppgavene (jf. nedenfor). Som tabellen viser, er statistikken svært mangelfull; for et tidsrom på mer enn 300 år foreligger det bare omkring 50 årsoppgaver, hvorav noen er – og andre synes å være – bare omtrentlige når det gjelder datering. Befolknings tallene viser de mest merkverdige variasjoner. Ser man helt bort fra de avrundede tallene, synes man med en viss sannsynlighet å kunne skjelne blant de øvrige to parallelle serier, som trolig beror på forskjellige beregnings grunnlag, og tallene fra de ulike seriene er naturligvis ikke sammenlignbare; jf. Dergatshoff: *«Лопареи ревизских душ» og «наличных душ»*. En høyere liggende serie synes for eksempel å fremtre i tallene hos Kosmin (1913) (forskjellen mellom 1913 og 1909 = + 494 personer), Gulevitch (1890)- (forskjellen mellom 1890 og 1889 = + 1019 personer), og v. Koeppen (1834) (forskjellen fra

1) Saar oppgir 1738 personer, eller 18 % av hele befolkningen.
2) Shmakoff (s. 26) regner med en årlig tilvekst på 2,9 % og ekstrapolerer dermed frem til 2070 personer per 1. april 1904.

Side 298

Forskjellen fra 1834 til 1840 = +445 personer. Men sikkert er dette ikke. Man kan også i en serie som bygger på opplysninger fra samme person og trolig på samme beregnings grunnlag – nemlig ispravniken Smirnoff – se store sprang, slik som forskjellen fra 1881 til 1884 = –498 personer og fra 1887 til 1884 = +390 personer.

Siden man til sammenligning også trenger det samlede folketallet for å kunne bedømme vekst tendensen hos Petsamos gresk-ortodokse lapper, er det i en tabell nedenfor (s. 314, jf. diagrammet fig. 92) oppført de tallene jeg selv mener kan regnes som noenlunde pålitelige; vurderingen og kritikken lettes dermed for andre forskere.

Spørsmålet om antallet gresk-ortodokse lapper øker eller minker har blitt besvart forskjellig på grunnlag av (noen av) disse tallene og andre forhold. De russiske forskerne har delt seg i to oppfatninger, som har fått sitt sterkeste uttrykk hos Lvoff (s. 63) og særlig hos «lappevennen» Charusin (Р. Л., s. 75 ff.), som synes å være overbevist om en svak økning i antallet gresk-ortodokse lapper, og hos «lappe hataren» Goebel (1905, nr. 1, s. 114), som mener å kunne se en tendens til utdøing hos dem.

For ikke lenge siden skriver Ostroffskij (s. 320) at lappene i 1883 ble regnet blant de utdøende folkene, men at de mer pålitelige statistiske opplysningene viser en vekst i den lappiske befolkningen der hvor den ikke har anledning til å blande seg med

innflyttede grupper. Ostroffskij oppgir imidlertid ikke hvilke tall som anses som de mer pålitelige.

Etter å ha omtalt lappenes håpløshet eller motløshet, men også deres redelighet, konstaterer DAA (1870, s. 77): Følgen av de dårlige leveforholdene er en beklagelig stagnasjon eller kanskje en tilbakegang i den sparsomme befolkningens antall. Videre fremhever DAA (s. 81) at befolknings tallene tyder på avfolkning, og selv om lappene på grunn av blod blanding ikke dør ut, vil de opphøre å eksistere som nasjonalitet og kanskje også forsvinne fra innlandets ødemarker. Da nasjonaliseringen foregår uten myndighetenes hensikt, spontant. Jf. Jefimenko (s. 9).

Friis (s. 217) anfører i 1871 at det synes som om antallet lapper i Russland i senere år snarere har vært avtagende enn økende. Ailio (s. 47 f.) uttaler derimot at den lappiske befolkningen i russisk Lappland går tilbake på grunn av stor dødelighet og russifisering. I 1899 skriver Engelhardt (s. 84):

«The Lapp race is evidently dying out, or rather, is gradually intermingling with, and being absorbed by, the neighbouring races. With neither written memorials nor a historic past to cling to, nor any particular religious belief, they are all of the Orthodox faith. In assuming the customs and civilisation of the Russians, the Lapps often abandon their own tribe and assimilate with the stronger race.»

Side 299

Jeg har ofte hørt utsagn som følgende fra lapper som mer eller mindre har slått seg ned fast: «Jeg er slett ingen lapp, jeg er russisk nå», eller: «Han er en god mann» (dvs. aktiv og energisk) «og ikke en lapp». Rosonoff kommer i sin komité betenkning (s. 36) til den konklusjon at det eksisterende tall materialet ikke med sikkerhet taler verken for en utdøing eller en vekst i lappenes antall, men snarere peker i retning av en svært svak økning.

Hallström (1911, s. 267 f.), fra hvis arbeid hoveddelen av den ovenstående tabellen er hentet, mener at folketallet blant de russiske lappene har vært temmelig konstant i årene 1880–1910, og antar at den russisk-lappiske befolkningen har ligget omtrent på samme nivå i århundrer, noe han tolker som et tegn på degenerasjon. Det er altså svært skiftende oppfatninger som er blitt fremsatt om de russiske lappenes fortsatte eksistens eller utdøing.

Forfatteren mener imidlertid at det ikke er nødvendig å trekke mer bestemte konklusjoner om lappenes økning eller tilbakegang ut fra de samlede tallene, og at det trolig er riktigere å nøye seg med en mer generell konklusjon. Man legger merke til de store svingningene i befolknings tallene. Tar vi for eksempel perioden 1880–1887, som har den fordel at opplysningene er gitt av samme person, og dersom vi ser bort fra året

1886, kan vi se at tallet i løpet av to år har sunket fra 1834 til 1398, altså med 23 %, for deretter etter tre år å stige til 1788, en økning på omkring 22 %.

Det er riktig nok kjent at en voldsom koppe epidemi herjet blant lappene nettopp på denne tiden, i 1883–1884, og nedgangen kan dermed forklares. Men den raske økningen – 20 % på tre år – kan ikke forklares på samme måte. Dersom man anser tallene fra 1860-årene som pålitelige og tar i betraktning at det i 1871–1872 brøt ut en så kraftig tyfus epidemi blant de russiske lappene at for eksempel i Petsjenga-preste gjeldet (*Peäččam-sit, Paččvei-sit og Muetke-sit*) døde 44 ortodokse personer (Rosonoff, s. 30), ville man neppe forvente allerede i 1876 å finne et folketall som bare avviker med noen få titalls personer fra tallet før epidemien brøt ut. Naturen kompenserer neppe folke slagenes ulykker så gunstig som de ovennevnte tallene kunne gi inntrykk av[2].

1) Jf. Koroljkoff (s. 159). Jf. Kihlman (s. 26) om koppe epidemien i 1883.
Når det gjelder epidemier i disse områdene, synes man å vite lite. I 1806 herjet en alvorlig epidemi i Finnmark (V. Buch, II, s. 21). Følgende opplysninger har Paččvei-lappene gitt meg:
Omtrent 1885 herjet en skarlagens feber epidemi i Sečka-siten, og omkring 1865 forekom kopper.
En mesling epidemi, som slo seg på ørene, herjet i 1901 i Kõllažjokk-sit.
Jf. Friis (1871, s. 9) og Wessel (1928).
2) Man mangler imidlertid ikke lignende opplysninger fra andre steder. Hollsten (s. 45) omtaler en rein sykdom i Jukkasjärvi 1754–1767, hvorunder størstedelen av reinflokkene som gikk tapt, og utarmede lapper ble tvunget til å flytte til Norge eller til andre svenske sogn; folketallet sank fra 1390 til 749.
1) Innflyttet fra Njuerhttjaur.

Side 300

De påfølgende tallene for de gresk-ortodokse lappenes antall fra 1772–1927 antyder først og fremst en rask økning i folke tallet i visse perioder, atskilt av andre perioder på noen år med epidemier og sterk befolknings nedgang. Dette forholdet kan trolig føres enda lenger tilbake i tid; vi vet for eksempel at koppe epidemien i 1704 reduserte antallet lappiske familier i Paččvei-sit fra 24 familier til 13 (Friis, s. 9). Jeg mener derfor at det er best å nøye seg med å konstatere dette generelle forholdet uten foreløpig å trekke videre slutninger.

Befolkningstallene i Petsamo-skoltenes siter

Vi skal derimot undersøke hva de mer detaljerte tallene kan fortelle om utviklingen i folke tallet innenfor hver enkelt sit i Petsamo. Fra lappene selv har jeg forsøkt å innhente opplysninger om de ulike sitenes nåværende befolknings tall, og de opprinnelige opplysningene ble senere – gjennom baron Jarl Carpelans vennlige mellom komst – kontrollert ved nye forhør hos lappenes selv. Etter at disse nye opplysningene av meg ble supplert, ble de i nærvær av en kyndig lapp samlet gjennomgått og kritisk vurdert hos pastor Saarenne i Petsamo i oktober 1926, med støtte i kirke bøkene til Petsamos gresk-ortodokse menighet.

Tallene nedenfor (for 16. oktober 1926) kan derfor tillegges ganske stor pålitelighet, og gjengir i hvert fall virkeligheten bedre enn de verdiløse offisielle tallene for lapper fra befolknings registreringen i Petsamo i 1921. Tallene jeg har fått stemmer også ganske godt overens med den nye manntalls listen for Petsamo fra 1926, og viser følgende:

Paččvei-sit - I Boris-Gleb:
Michail Kalinin – 6 personer («Mekka»)
Anton Afanasjeff – 3 personer
Archip Gerasimoffs dødsbo – 9 personer («Sirgi Archip †»)
Evdokim Feodotoff – 6 personer («Mäš Oudaš»)
Roman Titoff – 3 personer («Kressan Roman»)
Roman Afanasjeff – 2 personer («Uhc Roman»)
Keishan Titoff – 3 personer («Kressan»)
Andrej Feodotoffs dødsbo – 5 personer
Andrej Titoff – 4 personer («Meron Ondrei»)
Sergej Bogdanoff – 2 personer («Rûš Erkke»)

Side 301

Alexandr Feodotoff,,	1 person «Mäš Oll»
Ivan Ljetoff,	5 « «Piet 'Evvan»
Emeljan Afanasjeff,[1])	2 « «Evvan Omeljan»
Miron Titoff,	2 « «Kressan Meronaš»
Maremjana Ljetoff,	1 «
Nastasia Feodotoff,	1 « «Näskaš»
Ilja Afanasjeff	2 «
	57 personer.

I Salmijärvi.

Vassilij Afanasjeff,	3 personer «Klem Vaskhi»
Andrej Afanasjeff,	1 « «Teppan Ondrei»
German Titoff,	8 « «Jerman»
Roman Afanasjeff,[2])	2 « «Ahk-Rom»
Sachari Semenoff,[3])	7 « «Sakre»
Ivan Gavriloff,	4 « «Trofim Evvan»
Dmitri Moshnikoff,[3])	4 « «Mittenaš-aijt»
Alexandra Gavrilova,[3])	2 « «Sammen-nijt»
Julia Feodotoff,	1 «

Ofimia Gavrilovas barn	2 «
Evdokia Afanasjeff,	1 «
Maria Kiprianoff,	5 «
	39 personer.

I Menekass.

Moisei Ljetoffs dødsbo,	5 personer
Kuisma Ljetoff,	7 « «Jefem-Kuesme»
Ossip Gerassimoff,	5 « «Sergi-Oski»
	17 personer.

Ved Vagtemjaur,

Emeljan Feodotoff,	5 personer «Omelian»
Feodor Titoff,	5 « «Jeffem-Huottar»
Miron Titoff,	1 « «Jeffem Méron»
	11 personer.

Ved Höyhenjärvi.

Gavril Ljetoff,	7 personer «Médré-Kaurel»
Pjotr Feodotoff,	3 « «Māša-Piet»
Artjemi Ljetoff,[3])	3 « «Piet-Artman»
Pjotr Ljetoff,	2 « «Vaskhé-Piet»
	15 personer.

I alt 39 hushold med 140 personer.

1) bor i Salmijärvi.
2) bor ved Kuotsjärvis sørlige ende.
3) innflyttet fra Suenjel.
4) kommet fra Köngäs.

Side 302

Maxim Koputoff,	10 personer «Māš»
Makar Koputoffs dødsbo	6 «
Roman Efremoffs dødsbo,	2 «
Boris Efremoff,	1 «
Anton Efremoff,	1 «
Gregori Koputoffs enke	1 «
Nikifor Koputoff,	4 «
Dermidon Efremoff,	6 «
Andrei Efremoff,	5 «
Nikolaj Titoff, [1])	6 «
Ilja Efremoff,	7 «
Manjel Koputoff, [2])	4 « «Iljuška»
Maria Afanasjeff,	2 « «Mantāš»
Oxenti Efremoff,	4 «
Kostja Konstantin Kalinin,	4 «
I alt 22 hushold med til sammen	97 personer.

Suenjel-siida.

Ostafi Feodotovitsh Sverdloff,	6 personer
Filip Feodotovitsh Sverdloff,	6 «

Dorofei Mironovitsh Sverdloff,	6 «
Ivan Ivanovitsh Kiprianoff	5 « (flyttet høsten til Russland)
Ivan Gregorovitsh Gavriloff,	2 «
Jogor Polikarpovitsh Gavriloff,	4 «
Kjuril Polikarpovitsh Gavriloff	4 « (flyttet til Russland 1926) «Karppa Kjuril»
Jakov Filipovitsh Sverdloff,	3 «
Pavel Filipovitsh Sverdloff,	4 «
Kjuril Filipovitsh Sverdloff,	4 «
Karp Stepanovitsh Gavriloff,	2 « «Pikko Karppa»
Alexandr Alexandrovitsh Gavriloff,	3 «

1) innflyttet fra Paččvei.
2) innflyttet som liten fra Paččvei.

Side 303

Filip Feodotovitsh Romanovitsh Sverdloff,	4 personer «pikku Illep»
Ivan Ionovitsh Feodoroff,	8 « «Ivčča»
Filip Timofejevitsh,	5 « «Timmaksen Illep»
Archip Timofejevitsh,	6 « «Erkki»
Pekka Ivanovitsh Timofejevitsh,	4 « «Ivankalaiset»
Feodor Ivanovitsh Timofejevitsh,	7 « «Nautin Huotari»
Alexandr Procopovitsh Gavriloff,	5 « «Olli»
Trofim Procopovitsh Gavriloffs enke Taesia,	1 «
Andrei Michailovitsh Gavriloff,	6 «
Stepan Michailovitsh Gavriloff,	4 « «Pitkä Teppana»
Evdokim Ivanovitsh Semenoff,	9 «
Sergej Ivanovitsh Semenoff,	2 «
Afanasia Prokopovitsh Gavriloff,	6 «
Feodor Petrovitsh Moshnikoff,	5 « «Käsipuoli Huotari»
Kjuril Petrovitsh Moshnikoff,	4 « «Petru Kjurel»
Andrei Vassiljevitsj Fofonoff,	8 «
Ivan Vassiljevitsj Fofonoff,	1 «
Matvei Vassiljevitsj Fofonoff,	6 «
Anton Matveijevitsj Fofonoff,	7 « «Ontaš»
Taesia Moisievna Gavrilova,	3 «

Feodor Ivanovitsh Fofonoff,	4 «
Sergej Ivanovitsh Fofonoff,	4 «
Gregori Ivanovitsh Fofonoff,	9 «
Ontan Ivanovitsh Fofonoffs dødsbo,	2 «
Stepanet Jakovlevna Sverdlova,	1 «
Feodor Polikarpovitsh Gavriloff,	3 «
Maria Matveijevna Gavrilovas sønn,	1 «
I alt 37 hushold med til sammen	165 personer.

Ifølge disse opplysningene utgjorde således de gresk-katolske lappene innenfor våre tre siidaer 402 personer, fordelt på 98 hushold. Av denne befolkningen bestod 48,5 % av menn og 51,5 % av kvinner. SCHMAKOFFS beregninger gir som et generelt forhold for de gresk-ortodokse 108,4 kvinner per 100 menn. CHARUSINS beregninger for personene som ble født i årene 1855–1873 innenfor Paččvei-, Peäccam- og Muetke-siidaene gir kjønns forholdet 104,2 jenter per 100 gutter. Gjennomgående synes det altså blant skoltene å bli født noe flere jenter enn gutter. Legges det samlede folketallet for Petsamo-området til grunn for beregningen, som etter fradrag av de to skolte familiene som flyttet til Russland med til sammen 9 personer, på samme tid utgjorde 2 030 personer (ifølge mantallslisten), så finner vi at den gresk-ortodokse lappe befolkningen utgjorde ca. 19,8 % av hele folketallet.

1) Den angitte kjønns proposjonen stemmer nært overens med den som Samuel Ödmann Turdfjäll (1779, s. 57) beregnet på grunnlag av en femti års serie for befolkningen i Jukkasjärvi på 1700-tallet: 51 menn og 50 kvinner.

Side 304

Legges skoltenes antall til de øvrige lappenes i oktober 1926:

sjølapper	7 hushold	med	37 personer
flyttlapper	3 «	«	14 «
bofaste lapper	4 «	«	7 «
skolter	98 «	«	402 «

utgjør hele antallet lapper 112 hushold med 460 personer,
eller 22,65 % av Petsamo-områdets befolkning.

Per skolte hushold kommer det i Paččvei 3,59 personer.

« « i Peäccam 4,40 «
« « i Suenjel 4,45 «

eller i gjennomsnitt per hushold 4,10 individer.

Ved sammen ligning av de sistnevnte tallene med Dergatshoffs tall (nedenfor) for 1866, som oppgis til 4,8 individer per hushold, fremgår det en tendens til økning i

antallet hushold. Dette stemmer overens med det som tidligere er anført om individenes streben etter gradvis frigjøring fra familien i økonomisk henseende. Tallene kunne på sett og vis også oppfattes som «nomadeeksponenter».

I denne sammenheng bør man imidlertid ikke trekke noen forhastede konklusjoner, for dersom man beregner eksponentene for antall medlemmer per familie i eldre tid (primær materialet i det følgende), får man:

ca. 1700 4,0
ca. 1610 3,8

Dette tyder på at familiene i gjennomsnitt trolig var enda mer fåtallige enn de er nå, i en tid da den reneste formen for nomadisme utgjorde nærings grunnlaget. Går vi tilbake i tiden, må vi holde oss til følgende tall:

Ifølge Lampio og Hannikainen (s. 52) bestod befolkningen i Peäccam-lappenes vinterby i år 1920 av 53 personer. Ifølge en personlig opplysning fra Suenjel-lappen Kjuril Sverdloff utgjorde skolte befolkningen ved krigs utbruddet i 1914
i Suenjel-siida: 227 personer i Njuehttjaur-siida: 274 personer.
Ifølge samme kilde skal befolknings tallet i Suenjel ha nådd sitt maksimum i år 1905.

Side 305

Sørsen (s. 80) oppgir i 1902 at Boris-Gleb skolte menighet bestod av 140 sjeler. I dette tallet er det muligens også medregnet Neiden-lappene.

Ifølge Helland (II, s. 162) fantes det i 1893 ved Boris-Gleb 129 skolter, 67 menn og 62 kvinner. Tallene gjelder hele Paččvei-siida, som på den tiden ennå ikke var oppdelt. Innenfor Paččvei-siida, opplyser Charusin (s. 248), fantes det omkring 1890 innen de ulike slektene:

Afanasjeff –	9 familier
Kalinin –	2 familier
Feodotoff –	7 familier
Ljätoff –	6 familier
Titoff –	5 familier
Gerassimoff –	1 familie

Friis (Kong Oscar II:s Reise, s. 74) oppgir i 1882 at det ved Boris-Gleb fantes 10–12 lappe familier. Ifølge Friis (Etnografisk kart over Finmarken, Norges Geografiske Oppmåling, 1888) fantes det i Paččvei-siida (Boris-Gleb) 29 familier i 1888.
Rabot oppgir (Explorations, s. 464) at det i 1884 fantes 120 lapper ved Boris-Gleb og omkring 20 stuer ved Sečkajokk-siida (s. 469). På den finske bredden av Salmijärvi

fantes det den gangen 7 boliger (finner?) (s. 469). En folke telling utført for den russiske avgifts forvaltningen (Rosenoff, s. 25) ga i 1886 følgende befolknings tall:

	menn	kvinner	i alt
Paĉĉvei	65	66	131
Peäccam	39	52	91
Suenjel	78	87	161

Kjelsijeff (Ekspeditsija, s. 494) oppgir for år 1876 følgende befolkningstall:

Paĉĉvei	107
Peäccam	76
Suenjel	147

Ifølge Sandberg (*Et Besøg ...*, s. 6) fantes det i 1874 i Pasvik og Neiden til sammen 130 skolter. Daa (s. 50) oppgir, etter innhentede opplysninger, følgende antall lapper i 1867:

Suenjel	129
Paĉĉvei	105
Peāhccam	73
Muetke	52

Friis oppgir (1871, s. 149) at det i Boris-Gleb sommeren 1867 fantes 10–12 lappe familier og i Neiden 2 familier.

Side 306

DERGATSHOFF (s. 2) oppgir følgende tall for den lappiske befolkningen innenfor de tre siidaene i år 1866 (1863?):

Siida	Menn	Kvinner	I alt	Antall hushold	Personer per hushold
Paĉĉvei	48	46	94	21	4,5
Peāhccam	46	43	89	30	3,0
Suenjel	65	60	125	23	5,4

En folketelling utført i 1859 (ЗАП. НАСЕЛ. МѢСТЬ РОСС. ИМПЕРІИ, s. 25, РОЗОНОВЪ, s. 25) oppgir følgende befolkningstall:

Sted	menn	kvinner	I alt	Husholdninger
Paĉĉvei	53	50	103	13
Peàhccam	56	54	110	12
Suenjel	75	62	136	12

År 1857, da Petsjenga menighet ble grunnlagt (omfattende Muetke-, Peàhccam- og Paččvei-sitene), fantes det ifølge kirkeboken 296 menighets medlemmer (140 menn og 156 kvinner), samtlige lapper. År 1830 betalte 50 menn i Suenjel bueskatt (БУТКОВЪ, ЖУРН. МИН. ВН. ДѢЛЪ 1837).

År 1827 oppgir Keilhau (s. 46) at Paččvei-lappene utgjorde omkring 20 familier. I de norske og russiske grense kommissærenes felles protokoll av 1. august 1825 nevnes det at de (russiske) felles lappiske familiene i felles området var 29 familier, eller 67 personer. Derimot hadde (JOHNSEN, s. 202, 245) antallet norske lapper etter hvert økt i felles området til 32 sjø finne familier og 3 norske kolonist familier, til sammen 82 personer, dessuten lot 20 norske flytt lapper reinene sine beite her om vinteren.

I de norske grense kommissærenes brev til utenriks minister Wetterstedt av 1. august 1825 omtales det at det ved Sandhavn [Vuoddes'vahk] fantes 26 hytter med forråds hus, samt 1 kapell. Paččvei lappeby hadde 18 trehus (tilsvarende like mange familier?). I Boris-Gleb fantes 14 trehus.

År 1825 fantes det i felles området, dvs. Njaudàm, Paččvei og Peàhccam, 82 protestantiske og 67 gresk-ortodokse lapper (Helland, II, s. 752).

I Paččvei- og Njaudàm-sitene fantes det i 1826 (Stockfleth: *Bidrag til Kundskab om Finnerne*, s. 398), da de ble avstått til Norge, 37 lapper (familiefedre?).

JAC. FELLMAN (IV, s. 232) skriver:

«På Skogerøya bor sju norske lapp familier, og i hele distriktet 40 slike.»

Dette bør antagelig tolkes slik at antallet gresk-ortodokse familier innen Neiden, Pasvik og Peisen var 33 (ca. år 1820).

Side 307

Deinboll (1824, s. 642) oppgir antallet skolte lappiske familier omkring 1820 til:

- Neiden – 5 familier
- Pasvik – 7 familier
- Peisen – 8 familier

Fra kvitteringer som er bevart i Boris-Gleb kirke arkiv, og som ble utstedt av myndighetene i Kola til lappenei Pasrjetska pogost, får man følgende opplysninger om antallet menn i denne siten:

- kvittering av 13. august 1779 – 33 menn
- kvittering av 16. januar 1784 – 31 menn
- kvittering av 15. oktober 1801 – 30 menn

Bucharoff (s. 37), som gjengir dette, opplyser at da han foretok sin reise i disse traktene sommeren 1883, fant han 60 menn i Paččvei-siten.

Ifølge Wessell (1928, s. 313) fantes det omkring 30 skolte lapper i Neiden i 1801. Fra 1772 har vi opplysninger om antallet lapper gjennom den russiske akademikeren Ozeretzkovski, som besøkte disse områdene da. Han oppgir følgende tall for menn (jf. *Russkoe Sudokhodstvo*, 1905, nr. 1, s. 112):

- Paččvei – 30
- Peàhccam – 29

- Suenjel – 63
- Muetke – 25
- Njaudàm – 7

Hos Charusin finner vi to opplysninger om antallet lapper i de pogostene som interesserer oss, nemlig:

	17. århundre		begynnelsen av 18. århundre	
	familier	personer	familier	personer
Paččvei	3	8	5	48
Peàhccam	6	21	4	38
Suenjel	6	27	6	48
Njaudàm	3	13	3	22

Den første serien er hentet fra Alai Mihalkoffs jordebok, den andre fra Den styrende senats handlinger (*Deľa i prigovory Pravitelstvujusjtsjego Senata fra 1716*).
Ifølge Vassilij Agalins jordebok fra 1574 fantes det innen Songelska pogosten 8 teltlag med til sammen 21 personer (Zapiski Imperatorskogo Russkogo Geografitsjeskogo *Obsjtsjestva*, etnografisk avdeling, bind VIII, del II, s. 66).
Går vi enda lenger tilbake i tiden, har vi for å vurdere befolkningen i sitene en viss i skatte lister fra de forskjellige landene. I amtmann Sommerfeldts promemoria av 1. november 1789 veiledning meddeles følgende opplysninger for året 1788:

Paččvei – 19 skattemenn som betalte 24 riksdaler.
Peàhccam – 20 skattemenn som betalte 19 riksdaler og 48 skilling.

Vardø-amtmannen Fjelsted opplyser i sin promemoria av 6. mai 1775 at det på den tiden i Peisen fantes 11–12 skattelapper.
I Schnitlers eksaminasjons protokoll i Vadsø av 14. desember 1744 oppgis det at Neiden-lappene tidligere hadde utgjort godt over 30 familier, men flere av dem hadde etter hvert dødd ut eller utvandret, slik at det på den tiden bare var 8 familier igjen i Neiden.

Side 308

I Pasvik fantes det i 1744 bare omkring 10 skatte betalende familier, men medregnet både «rike og fattige» var de 24 familier. Tidligere skal antallet familier ha vært godt over 40. Peisen-lappene var derimot i 1744 gått ned til 12 familier.
Ifølge et ting protokoll i Vadsø av 14. august 1730 («Utdrag av Vardøhus lens justis protokoll»; jf. også Helland, II, s. 736) fantes det i Pasvik 22 lapper (19 skatte betalende), og i Peisen («Karlsgam folk») 17 (12 skatte betalende), samt i Neiden 11 lapper. Det er tydelig at det her menes menn.

Av et ting protokoll i Vadsø av 13. august 1731 fremgår det at det i Pasvik i 1724 fantes 50 skatte lapper, men i 1731 bare 21. Lappene hadde tidligere betalt 2 riksdaler i skatt og i landskatt (?) fra deres distrikt 180 kopek og 3 kryssdaler, og de klaget over at de nå måtte betale 2½ manns skatt, ettersom befolknings tallet hadde sunket så sterkt.

I begynnelsen av 1700-tallet oppgis følgende antall innbyggere, tydeligvis skattelapper (ifølge et manuskript i Det kongelige bibliotek i København, Thotts samling, Fol. 951-b, s. 16):

- Neiden – 17
- Pasvik – 23
- Peisen – 17
- Indiager – 44
- Varanger – 91

Samt lapper og nordmenn til sammen: 894.
Ifølge Nils Knags manntalls liste fra 1694 var antallet felles skatte lapper i:

Side 309

Pasvik – 23
Peisen – 16
Neiden – 17

Til sammen oppfører Knag i 1690 (*Danske Magazin*) 57 manntalls førte «grensefinner». Lillienskiold oppgir i sin «Remonstration» omkring 1690 at det på den tiden fantes følgende antall norsk-russiske skattelapper:

- Neiden – 17
- Pasvik – 16
- Peisen – 18

I Speculum Boreale [I, 62 (122)] oppgir derimot Lillienskiold antallet skatte lapper for perioden 1684–95 på følgende måte:

- Neiden – 17

- Pasvik – 23
- Peisen – 17
- Indiager – 44
- Arisby – 23
- Juxby – 4

Jf. også Erichsen (1772, s. 615).

I de norske skatte listene fra 1567 oppgis antallet skatte betalende sjø finner mellom Salten og Varanger til 154, men noen spesifikasjon finnes ikke. Ifølge lensregn skapene fra 1593 fantes det i Finnmarken 173 skatte betalende blant sjø finnenes befolkning.

Lappe byene på Nordfjellet, dvs. Kola-lappmarken, hadde 334 skatte betalende fjell lapper (tydeligvis nomader eller halv nomader) fordelt på 18 ulike byer (se Johnsen, s. 44), blant hvilke vi særlig interesserer oss for følgende:

- Neigden – 10
- Pasvig – 10
- Pesand – 17
- Bomeni – 18
- Søndergield – 13
- Nottiaur – 20

Medregnes også de 5 lappe byene på Sørfjellet, som omfattet området mellom en østgrense trukket fra Varangerfjorden vest for Neiden til Korvatunturi, og en sørgrense bestående av vannskillet sør for Enare og sørvest for Kautokeino, blir antallet skatte betalende samer blant de nordlige lappene 561. Dette skulle gi en samlet lappisk folkning på litt over 1700 personer innenfor disse vidstrakte områdene, der lappene på den tiden nesten var enerådene[1].

1. *Den norske skattebetalende befolkningen, som var bosatt på 33 steder ute ved kysten, utgjorde i år 1567 i Finnmark 506 Den personer (Johnsen, s. 43).*
2. *Åbo Tidningar, 1784, s. 173, 175 f.*

Navnene på lappene stemmer på denne tiden dels med norsk, dels med russisk språkbruk. Skatten besto tidligere av natural ytelser, senere av «russiske sølvpenger», fisk og gråverk, støvler (tydeligvis skinnsko av reinskinn) og skinnmuffer [pelsverk]. Skattens beløp var for hver lapp i Neiden, Pasvik og Peisen 2 mark dansk mynt, men i Suenjel og alle andre Nordfjelds-byer 1 mark, og den ble innkrevd av en såkalt fjellfogd, som hørte til Vardøhus' faste personale.

Tolkningen av sitenes suksessive befolkningstall

Ved vurderingen av de slutninger som de anførte tallene kan føre til, bør man ta i betraktning – i tillegg til det som er nevnt ovenfor – også den omstendigheten at en flytting av befolkningen mellom sitene ikke har vært noe uvanlig fenomen. På samme måte som man blant finnene har konstatert at det i urolige tider med krig, nød og

andre påkjenninger har forekommet befolknings forskyvninger, som man også her i nord kan følge ganske detaljert (se Qvigstad 1920), har det også mellom lappenes samfunn forekommet utveksling av folk både i eldre og nyere tid.

På tinget i Jukkasjärvi 1/II 1669 konstateres for eksempel (I. Fellman, III, s. 7): «at Cauten-Jaur-lappene, som tidligere har hørt og lydt under Luleå lappmark og dens sølvverks virksomhet, og som nå av ulike årsaker skal ha tatt sitt vern under Torneå lappmark … skal måtte vende tilbake til Luleå lappmark igjen …»

Ifølge for eksempel en opplysning som siteres av Rosberg (s. 31), rådde det i Sodankylä på 1690-tallet en alvorlig hungers nød, slik at et antall lapper sultet i hjel og andre flyttet til Russland, der de lot seg omdøpe. En sykdom hadde da kommet til området sammen med Jukkasjärvi-lapper. Ifølge Granit (se Rosberg, s. 67) skal etter den voldsomme «renpesten» (miltbrann), som i 1831 gjorde fullstendig slutt på rein bestanden i den nordlige Kemi-dalen, samer ha trukket nordover og bosatt seg i Enare og i den russiske lappmarken.

I tiden nærmest før grense overenskomsten av 1826 synes slike forskyvninger heller ikke å ha vært sjeldne. Se også s. 71 ovenfor. Gamle dokumenter synes å vise at da samene i Sodankylä ble fortrengt av kolonisasjonen, trakk noen av dem seg tilbake til nærheten av Enare-sjøen, hvor de begynte å drive fiske (Komité for forbedring av de økonomiske forhold i Lappland, Komité innstilling nr. 3, s. 117).

Side 311

DOUGLAS 17/IV 1696 til Kgl. Maj:t (hos I. FELLMAN; I, s. 176). Jfr. også I. FELLMAN, III, s. 128. Slike forskyvninger blir særlig tydelige i områder som har hatt en temmelig ren lappisk befolkning. Der har av nasjonalisering med oppgivelse av den nedarvede næringen ikke kunnet skje så lett, både på grunn av natur forholdene og de sosiale vilkårene, som ute ved periferien av det området som lappene benyttet.

Der befant lappene seg i en relativt liten minoritet og ble derfor lettere påvirket av og tiltrukket av de fremmede naboenes mer bekvemme levevis. Samtidig innbød natur forholdene der til å prøve bøndenes nærings måter. Her skjedde derfor sjeldnere flyttinger; i stedet ble samene som regel gradvis assimilert på stedet i den fastboende befolkningen og forsvant da fra registrene over den lappiske befolkningen.

Innen de egentlige lappiske kjerne områdene konstateres derimot gjentatte tilfeller av ekspansiv utvandring — en omstendighet som i seg selv i mange tilfeller gjør det

ganske sannsynlig at vi her har et bevis på midlertidig overbefolkning av samer eller rein i slike områder (jf. s. 41 og fig. 1).

Årsakene til flyttingene er stundom av ganske sammen satt natur. Anledningen er vel oftest av privat art, som ekteskap og arveforhold, men de er også avhengige av forhold innen siidaene, som tvister og overbefolkning i de vestlige lappmarkene, det vil si sviktende reinbeite. Årsaken kan også ligge i politiske forhold, og under slike omstendigheter oppstår svært betydelige flyttinger, som igjen skaper uro i de områdene som innvandringen går til, og hvorfra bevegelsen sprer seg stadig lengre bort. Man kan for eksempel sammenligne innflyttingen til Sverige av Kautokeino-lapper etter at den finske grensen ble stengt i 1852. Frem til 1880 hadde allerede 199 lapper fra Kautokeino flyttet til svenske Enontekis; noen flyttet deretter videre til Jukkasjärvi og senere enda videre til Gällivare (jf. den svenske lappe kommisjonens forslag av 1883, s. 27 f).

Nettopp her oppe i nord finnes slike ekspansjons sentra i det indre av Finnmark, hvorfra en langsom og gradvis forskyvning av lappiske familier har funnet sted mot øst og mot sørvest, og i noen grad også mot sørøst (for eksempel til Sompio) (jf. fig. 1). Her interesserer oss imidlertid bare den østgående forskyvningen blant Finnmark-lappene, som tydelig kan iakttas i løpet av 1800-tallet, mens en motsatt bevegelse mot vest neppe fant sted i denne perioden. Mens sakkyndige synes å være av den oppfatning at en nevneverdig overflytting av norske lapper til Finland og områdene øst for Pasvikelva ikke skal ha funnet sted i denne tiden (se NISSEN, s. 23), er det ikke utelukket at dette kan ha skjedd i eldre tider. Filmanerne er jo et vitnesbyrd om dette. En utflytting av skolte lapper til Norge eller Finland har derimot ikke funnet sted etter 1826, så vidt jeg har klart å finne ut (med unntak av kvinner som har blitt gift i Neiden.

Side 312

Hva angår Petsamo-området, kjenner jeg ikke til mer enn to tilfeller (to Njaudàm-lapper for omkring 40 år siden) hvor innflytting av lapper fra vest skal ha funnet sted i nyere tid. Visse omstendigheter tyder imidlertid på (variasjoner i antallet skatte-lapper i eldre tid) at en forskyvning av folk tidligere også har funnet sted i øst-vestlig retning mellom nærliggende siter. Jeg tenker særlig på Njaudàm- og Paččvei-sitene, samt Peàhccam- og Muetke-sitene. Jf. også ovenfor s. 59, note 1. En intern flytting mellom de ulike Petsamo-sitene finner derimot sted fra tid til annen. Fra Peàhccam har det, ifølge lappenes egne opplysninger, aldri funnet sted noen direkte flytting til Suenjel-siten.

Fra Suenjel har det derimot skjedd utflytting både til Njuehttjaur (Kiprianoff) og Paččvei, samt for omkring 100 år siden også til Kildin (Sverdloff). Til Paččvei har innflytting funnet sted både fra Njuehttjaur (Gerassimoff) og Suenjel. Til Peàhccam-siten har innflytting funnet sted fra Paččvei- og Njaudàm-sitene. Etter at Petsamo-

området gikk over til Finland, vet vi at Peàhccam-siten ble økt med to familier som flyttet inn fra Muetke, og at det også fant sted flytting fra Suenjel til Paččvei. Med tanke på grenseforholdenes utforming etter 1921 er en slik flytting fra øst mot vest overraskende. Så mye mer sannsynlig er det at en slik flytting kan ha funnet sted i eldre tider.

Vi vet også at den store slekten Titoff (en gammel lappisk slekt, hvis navn allerede finnes i Alai Mihalkoffs notater fra 1608) hadde flyttet inn fra Njuehttjaur-siten i årene 1820–30, og at Gerassimoff flyttet fra Njuehttjaur-siten i 1881 (jf. Charusin, s. 248), begge til Paččvei-siten. Når det oppstod et tomrom i en sit, ble det trolig snart fylt opp igjen av andre lapper. Man har også eksempler på at enkelte slekter synes å ha dødd ut. I den regjerende senats handlinger fra 1712–20 omtales i Peàhccam-siten lapper med navnene Harloff, Onisimoff, Lazareff, som ikke lenger finnes der.

Hvordan det forholder seg med disse flyttingene krever en egen utredning, og i det hele tatt kan spørsmålet bare avgjøres sikkert ved at man ved hjelp av de russiske arkivene følger utviklingen til hver enkelt familie, både de opprinnelige og de som har flyttet, samtidig som man tar hensyn til at det neppe er helt uvanlig at familier har skiftet navn[1].

1) Ifølge lappenes opplysninger het slekten Afanasjeff på 1500-tallet Lazareff (jf. Lazareff-luobbal, s. 89),
2) og Ljetoff het Jekimoff. Svært gamle slekter synes Kalinin og Feodotoff å være.

Side 313

Tar man nå et samlet overblikk over de ulike opplysningene som kan brukes som veiledning ved vurderingen av befolkningstallenes variasjoner til ulike tider innen Petsamos siter, bør man ha primær opplysningenes uensartethet i minne: (Problem med å få frem tabellen-ikke helt rett!)

År	Paččvei	Peàhccam	Suenjel	SS.	Ryska lapp	Enare	År	Paččvei	Peàhccam	Suenjel	SS.

1574			*21p 21*								
1810	*8 p 8*	21p	*27 p 27*	36	820		1870				
c:1700	*23h 48*	21	*48p 48*								
«	*48p 8*	17h		34							
1716		34			1254		1876	197	76	147	330
1724		38p					1878				
1730	*50 sk*	38					1880				
1744	*22 f 44*						1881				
1750	*24 f 48*					323	1882				
		17 f					1883				
1769		34	*63m120*	44	1602		1884				
1772		16 f			1570		1886	131	91	165	387
1779	*30m60*	32					1887				
1784	*33m66*						1889				
1800	*31m62*						1890				
1801					1503	445	1891				
1802	*30m60*	29m5					1892				
1810		8			1638		1893				
1818						409	1894	129			
1820							1895				
1827			*120*			404	1896				
1830					2289		1897				
1834	*20 f 80*				1844		1898				
1840					c:1700	471	1899				
1842					1942		1900				
1848	*103*			350			1902				
1850			*137*		c:2000	458	1904	140			
1852				308	2248		1906				
1855	*91*	110		307	3307		1909				
1859	*105*						1910				
1860			*125*		2000		1913				
1861			*129*		2146	499	1920	140	97(-10)	*165(+21)*	402
1866		89			1995		1926				(413)
1867		73									

Befolkningstallenes variasjoner hos skolt-lappene de tre sitene i Petsamo, hos de russiske lappene samt hos den lappiske befolkingen i Enare sogn.»

Side 314

Når det først og fremst gjelder opplysningene om skatte lapper i eldre tid, kan det betviles at skatte fogdenes klappjakt på skatteobjekter i den politiske høys pennings tiden i disse traktene omkring år 1600 virkelig førte til at samtlige lapper ble oppdaget. Den offisielle finske statistikken fra 1921 kan godt gi grunn til en slik tvil. Jeg holder det likevel for sannsynlig at fogdene gjorde det; det var ingen vanskelighet for fogdene å finne lappene når de var samlet i sine vinterbyer, og stakk noen seg unna, så visste nok fogden – med hugg og slag, som det heter i gamle handlinger – å tvinge de andre lappene til å gi opplysninger om hvor de bortløpne oppholdt seg. Vi kan derfor nokså

sikkert gå ut fra antagelsen om at alle skatte pliktige familiefedre var blitt oppdaget og registrert. Men derfor vet vi ikke med sikkerhet hvor stort antall personer som levde i sitene. I visse tilfeller synes man ved å øke antallet skattelapper med 20 % å kunne …

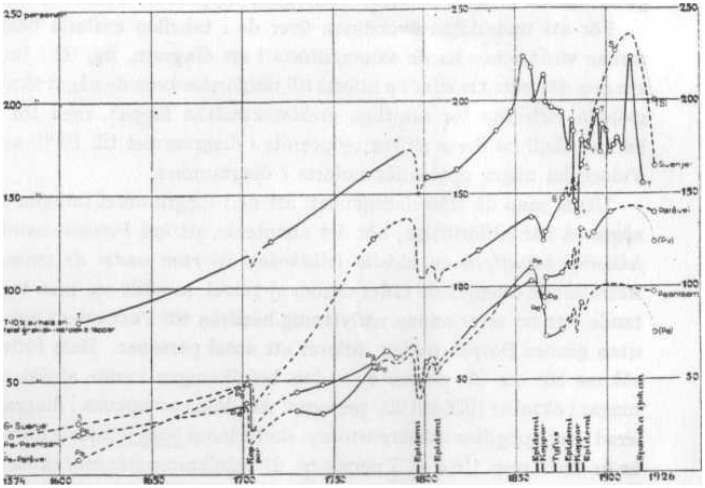

Fig. 92. Befolkningstallenes variasjoner hos de russiske lappene (den øverste kurven redusert til 10 %) og hos de tre sitene innen Petsamo-området (de tre nederste kurvene). For de sistnevnte er personantallet angitt på ordinaten. På abscissen er årstallene angitt. De kjente epidemiårene er markert ved den nedre kanten av figuren.

… multiplisere det fremkomne tallet med eksponenten for antallet personer per familie på samme tid (se s. 305) for å få en tilnærmet verdi for antallet personer.
Men sammenligner man disse tallene med direkte opplysninger om antallet personer omtrent på samme tid, blir motsetningen så stor at man nok gjør klokest i å la en detalj granskning av opplysningene om skattelapper ligge og nøye seg med å konstatere mer generelt at sitene har vært ganske tynt befolket i eldre tid.

Om det var nominelt lutherske eller gresk-ortodokse lapper som forekom i stø som kunne være til veiledning i denne sammenhengen, er altfor knappe til å gjøre det mulig å bedømme forholdet.

Side 315

Når det gjelder sitenes person antall, har jeg i tabellen ovenfor, s. 314, innført de tall opplysningene om den gresk-ortodokse lappiske befolkningen som etter min vurdering synes å være mest sannsynlig pålitelige, og enhver får selv bedømme hvilken grad av sannsynlighet de kan tillegges. I de foreliggende primær opplysningene om antallet menn er tallet blitt fordoblet, mens antallet husholdninger eller familier er blitt multiplisert med bare 3, for å være på den sikre siden. I tabellen er det også tatt med opplysninger om de gresk-ortodokse lappene og Enare-lappenes totale befolkningstall.

For å lette oversikten over variasjonene i de befolknings tallene som er oppført i tabellen, er de samlet i et diagram (fig. 92). Sammen med personantallet for våre tre siter er det til sammenligning også tatt med noenlunde antagelige totale tall for samtlige gresk-ortodokse lapper, men for oversiktens skyld er disse tallene i diagrammet redusert til 10 % av sin verdi. Videre er noen epidemi år også angitt i diagrammet.

Hvis man da går ut fra antagelsen om at tallene i diagrammet er noenlunde pålitelige, bør det bemerkes at det blant skolt-lappene i Petsamo-området tydelig har funnet sted en absolutt befolknings økning i løpet av de siste 200 årene. Når det gjelder Suenjel-siten, er det ingen tvil om dette, særlig hvis man tar i betraktning at det fra tid til annen har funnet sted utflytting herfra til Paččvei-siten, og at siten ved freden i Dorpat mistet et visst antall personer. Hele tapet kan beregnes til omtrent 35 personer, slik at befolkningen uten utflyttinger i oktober 1926 kunne anslås til 200 personer. Ut fra kurven i diagrammet, supplert med opplysninger i skatte listene, skulle det i Suenjel aldri ha bodd flere mennesker enn i 1905, henholdsvis 1914 (227 personer), da befolkningens maksimum synes å ha inntruffet.

Innen Paččvei-siten kan man også merke en befolknings økning. Ettersom noen familier (Afanasjeff og Kalinin) i senere år har flyttet til Peàhccam-siten, mens andre familier har flyttet inn fra Suenjels område, ville tallet – tatt i betraktning flyttingene – utgjøre 124 personer, noe som ligger under det sannsynlige maksimum i 1902, da tallet var 140 personer. Befolknings økningen i Paččvei utgjør imidlertid, på grunn av ulike forhold, bare omkring to tredjedeler av økningen i Suenjel.

Innen Peàhccam-siten har befolkningsøkningen vært svakest. I denne siten synes befolknings tallet alltid å ha ligget lavere enn ikke bare i Suenjel, men også i Paččvei (det er mulig at det for året 1859 har skjedd en ombytting av tallene). Tar man innflyttingene i betraktning og eliminerer det tilskuddet som dermed er kommet i senere år, ville befolknings tallet bare være 75 personer. I Peàhccam-siten kan man således i løpet av de siste 40 årene observere en befolknings nedgang på 16 personer, eller omkring 18 %.

Årsaker til den langsomme befolknings økningen hos skoltene

Det synes utvetydig å fremgå av diagrammet hva en av årsakene til den forholdsvis svake befolknings økningen er; det er epidemiene, som i høy grad har redusert befolkningen. Dersom epidemiene hadde uteblitt, kunne man anslå befolkningen i for eksempel Peàhccam-siten til minst dobbelt så stor som den nå er, og Paččvei-befolkningen ville neppe ha vært mindre enn den i Suenjel nå, dersom siten hadde vært skånet for farsotter.

Jeg ville nærmest være tilbøyelig til å tolke kurvenes indikasjoner slik at jo nærmere kontakt et sitfolk har hatt med fremmede folk, desto mindre er befolkningens økning, og desto hardere har samene vært utsatt for herjingene fra visse sykdommer.

Her gjentas således Stockfleths uttalelse fra 1845 (Bidrag, s. 232) om årsaken til økningen i den lappiske befolkningen i skoltenes nabolag: «at ingen smitsom eller dødelig sykdom i lang tid har hersket i prestegjeldet.»

Videre synes det (på grunn av det man vet om flyttingene) som om Paččvei-siten skulle absorbere en del av Suenjels befolknings overskudd, mens Peàhccam igjen tærer på Paččvei. For å få et begrep om de gresk-ortodokse Petsamo-lappenes vekst tendens kan man sammenligne deres tilvekst med veksten hos deres naboer, Enare-lappene.

Til dette formålet er det utarbeidet et annet diagram, fig. 93. For i det minste delvis å kompensere for de interne flyttingene mellom Petsamos tre siter, er deres samlede befolkningstall brukt.

Videre er det i diagrammet benyttet de successive rå total summene for den lappiske befolkningen i Enare (ifølge *Komiteanmietintö komitealta Lapinmaan taloudellisten olojen tutkimista varten*, s. 408, *Komiteanmietintö* nr. 3, 1905, samt Rosbergs tabell, s. 54, og primær opplysninger mottatt fra Statistisk sentralbyrå). For å muliggjøre en direkte sammenligning mellom de to folke gruppenes befolknings tall, er disse redusert til samme basis, 1000, og økningen …

1)Det bør bemerkes at tallene fra Enare også omfatter hel nomader, men deres antall har alltid vært lite i Enare. I 1830 var (se tabell III i det nevnte betenkningen, s. 140 og 336) de egentlige Enare-lappene alle fisker lapper, bortsett fra seks flytt lapp-familier som var innflyttet fra Utsjoki. Jf. s. 74 ovenfor. I 1855 skal det i Enare bare ha eksistert én familie med rein (det siktes tydeligvis til en hel nomad familie; se A. Andelin: Suomi 1858, s. 298). Ifølge en opplysning fra 1873, sitert av Rosberg (s. 56), skal det i Enare ha vært 2–3 hel nomad familier. De foreliggende tallene må derfor anses å gi en temmelig god tilnærming til de opprinnelig halv nomadiske Enare-lappenes gradvise befolknings tall, som samsvarer med lappene i Petsamo, særlig Suenjel-lappene.

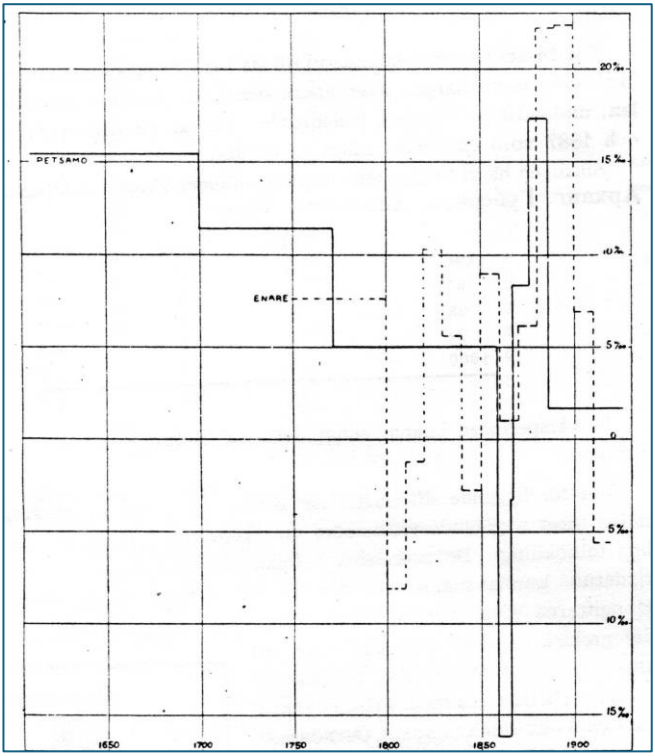

Fig. 93. Befolknings vekstens variasjoner hos Petsamo-lappene og Enare-lappene. Heltrukket kurve: Petsamo-lappene. Stiplet kurve: Enare-lappene. På abscissen angis årstallene, og på ordinaten økning henholdsvis reduksjon i promille.

Økningen (henholdsvis reduksjonen) i prosent per år er beregnet for hvert tiårs intervall, og de oppnådde verdiene er innført i diagrammet i fig. 93.
Innflytelsen fra far sotene gjenspeiles også i dette diagrammets kurver. Petsamo-samenes dype minimum gjenspeiler koppeepidemien på 1860-tallet. Enare-lappenes kurve viser også to påfallende minima; 1800–1810 stammer muligens fra epidemien som ifølge von Buch herjet i Finnmark i 1806, og minimumet 1910–1920 skyldes «spanskesyken[1]».

1) Om den alvorlige epidemien som herjet i Finnmark på 1840-tallet (se Wessel, Stockflets reiser, s. 34) også strakte sin innflytelse til Petsamo, kan ikke vurderes.

Ser man bort fra disse for naturfolkene tragiske tilfeldighetene, synes øknings forholdene å stemme noenlunde godt overens blant samene i Enare og Petsamo. Det har vært perioder med en ganske tilfredsstillende befolkningsøkning, men det oppsparte overskuddet har i stor grad eller helt blitt oppbrukt under de etterfølgende periodene da epidemier har rast. Med hensyn til sistnevnte synes også en sammenligning mellom Petsamo-kurven og Enare-kurven å antyde at farsotene har herjet lokalt. Påfallende er at økningen hos begge samegruppene i løpet av de siste 150 årene gjennomgående har vært svakere enn den beregnede årlige gjennomsnittlige økningen i hele verdens befolkning, det vil si 1 % (S. de Geer).

Ved å gjennomgå detalj tallene for våre siter (lappiske bosetnings områder) synes man derfor å bli ledet til den oppfatning at Petsamos gresk-katolske samebefolkning, likesom Enare-lappeme, til tross for midlertidige og skjebnesvangre tilbakegangsperioder, i det store og hele viser en tydelig tendens til svak økning i folketallet.

Ratzels uttalelse (*Antropogeographie* II, s. 213): «die Statistik der Bevölkerungs bewegung ist nicht bloss bezüglich ihrer Methoden ein Kind höherer Kultur, sondern sie kann auch nur auf Kultur völker angewendet werden» innebærer uten tvil en sannhet som til en viss grad er anvendelig på dette spørsmålet og oppfordrer oss til å bruke resultatene med forsiktighet. Å trekke noen konklusjoner fra tallene om de gresk-katolske lappenes større eller mindre «livskraft» ville derfor være forhastet. For å få et begrep om dette forholdet bør man også kaste et blikk på det øvrige demografiske tallmaterialet om Petsamo-skoltene, hvor mangel fullt det enn er.

Ifølge data som Charusin samlet for 12 siter i den vestlige og nordlige delen av russisk Lappland, på grunnlag av opplysninger fra Kola, Petsjenga og Pasrjetsk, var i årene 1796–1836 det årlige gjennomsnittstallet for fødte 21,4 og for døde 8,7. Fødselsraten oversteg gjennom hele perioden dødsraten; bare i 1820 var tallene like, med 18 for begge. Kildematerialet lar seg dessverre ikke kontrollere nærmere. Først fra senere tider har man for noen få år detaljerte opplysninger fra kirkeregistrene om fødte og døde. Disse dataene kan likevel på sin måte belyse utviklingen i folketallet. Fra Petsjenga prestegjeld (Paččvei, Peä'hccam og Muetke) foreligger følgende serie (Charusin, s. 80; Göbel, s. 115):

Overført	25	29	-4
1858	6	10	-4
1859	9	9	0
1860	8	2	+6
1861	7	5	+2
1862	6	17	-11
1863	6	15	-9
1864	7	2	+5
1865	10	12	-2
1866	8	6	+2
1867	8	10	-2
1868	7	3	+4
1869	8	3	+5
1870	7	4	+3
1871	4	26	-22
1872	7	18	-11
1873	8	5	+3
Sum	126 (69 m., 72 kv.)	147	-19

KELJSIEFF (s. 494) oppgir 139 fødte og 171 døde.
Denne 19-årsperioden har tydeligvis vært sterkt påvirket av tyfus epidemien 1871–72, samt en epidemi som raste i årene 1862–63 (ifølge CHARUSIN), og dersom man antar at inn- og utflytting ikke har funnet sted, viser den en nedgang i den naturlige befolknings veksten på ikke mindre enn 35 personer.

De 141 nyfødte barna ville ha gitt en befolkningsøkning på 42,7 %, men av barna som ble født i løpet av denne 19-årsperioden døde 65, eller 36,9 %, før de nådde 5-årsalderen. I alderen 5–30 år døde 40 personer, eller 22,7 %.

Dersom epidemi årene holdes utenfor, får man for perioden en økning på 118 personer med et bortfall på 100, eller i gjennomsnitt henholdsvis +7,9 og –6,7.
Fra Pasrjetsk sogn har vi følgende:

	Født	Død	Overskudd
1874	2	1	+1
1875	5	4	+1
1876	6	1	+5
1877	2	2	0
1878	6	2	+4
1879	6	5	+1
1880	1	6	-5
1881	6	1	+5
1882	6	6	0
1883	4	1	+3
1884	4	4	0
1885	5	4	+1
1886	5	3	+2
1887	7	9	-2
Sum	65 (39 m., 26 kv.)	49	+16

For 14-årsperioden kommer vi til et befolknings overskudd på 16 personer. Hvorvidt det sammen med lapper også er tatt med andre ortodokse personer i tabellen, unndrar seg min vurdering.

Det er å merke seg at også 1880 og 1887 var epidemi år ifølge CHARUSIN. Til slutt har vi for den rene lappiske (samiske) menigheten Pasrjetsk følgende tall (ifølge Arkhangelsk guvernementets statistiske komité).

	Fødte	Døde	Overskudd
1896	4	2	+2
1897	4	6	-2
1898	2	4	-2
1899	4	1	+3
1900	5	3	+2
Sum	19	16	+3

Femårsperioden gir ifølge dette en naturlig befolkningsøkning på bare 3 personer.

Det foreliggende tallmaterialet gir, på grunn av sin fragmentariske natur, ikke noe avgjørende vitnesbyrd om skolt-lappenes naturlige befolkningsøkning i Petsamo-området. De suksessive befolknings overskuddene i vekst periodene kan snarere tolkes slik at fødselstallet er tilfredsstillende.

Opplysningene gir etter min mening ikke støtte for GOEBELs påstand om at de gresk-katolske lappene må anses som et utdøende folk. Snarere påtvinger forholdene i Petsamo-området den oppfatning som CHARUSIN, OSTROFFSKI, ROSENOFF m.fl. har gitt uttrykk for, nemlig at lappene viser en merkbar tendens til økning.

Vi har sett at de alvorlige farsottene har vært en av de faktorene som trolig sterkest har motvirket de gresk-katolske lappenes befolknings vekst. Vi skal nå se at det også finnes en annen hovedfaktor som har vært årsaken til dette beklagelige forholdet, nemlig barnedødeligheten. I Jukkasjärvi fant TURDFJÄLD (1779, s. 57 f) at hvert 15. barn var dødfødt eller døde kort tid etter fødselen. Mer enn halvparten av de døde var barn under 15 år.

Side 321

For de russiske lappene på samme tid, se GEORGI (DESCR. 1776, s. 11). Den store barnedødeligheten i Nord-Russland har lenge vært kjent. I 1802 opplyser v. POSCHMAN (I, s. 4) at av befolkningen i Arkhangelsk-guvernementet hadde mer enn halvparten av de døde gått bort før de nådde 19-årsalderen, de fleste av dem allerede i løpet av første og andre leveår. Når det gjelder lappene selv, har vi følgende tall å forholde oss til. Ifølge DERGATSHOFF var befolkningens aldersfordeling i 1866 som følger:

	Under 14 år	14–60 år	60–80 år
Paccvei	31	53	11
Peàhccam	40	45	4
Suenjel	23	88	12

BUCHAROFF (jf. ROSONOFF, s. 37) omtaler at innen Petsjengske prestegjeld (bestående av Petsjengske, Pasrjetske og Motovske menigheter) utgjorde befolkningen 214 personer ifølge folketellingen i 1863, og at befolkningstilveksten fra og med 1855 var 67 menn og 75 kvinner. Døden bortførte i samme periode 75 menn og 96 kvinner, hvorav 32 gutter og 39 jenter var under 5 år.

Hos ROSONOFF (s. 37) har jeg funnet opplysningen at i tids rommet august 1874–juli 1881 ble det i en befolkning bestående av 61 menn og 58 kvinner i Paccvei-sit født 17 guttebarn og 14 jentebarn, og 11 menn og 10 kvinner døde. Av de fødte døde 12 før de fylte fem år, fire før fylte 30 år, og de øvrige etter 40-årsalderen.

På grunnlag av den allmenne russiske folke tellingen i 1897 har man fordelt befolkningen innen Kola krets etter nasjonalitet i alders klasser. Ved å omregne de absolutte tallene til sammenlignbare prosentvise kvoter får man et uttrykk for alders klassens relative omfang blant de ulike nasjonalitetene, nemlig:

Aldersfordeling etter nasjonalitet (Kola krets, 1897)

Alder	Lapper[2]	Finner	Russere[1]	Andre nasjonaliteter
Under 1 år	3,4 %	3,9 %	3,3 %	3,0 %
1–9 år	22,3 %	27,0 %	23,7 %	25,1 %
10–19 år	21,9 %	22,8 %	20,1 %	25,1 %
20–29 år	12,7 %	13,2 %	15,6 %	15,4 %
30–49 år	20,9 %	19,5 %	22,5 %	20,5 %
50–59 år	9,4 %	7,3 %	7,8 %	6,1 %
60 år og over	9,4 %	6,3 %	7,0 %	4,8 %

1) 7 personers alder er ukjent.
2) 1 persons alder er ukjent; lutherske lapper i klart mindretall.
3) 256 karelere, 25 samojeder, 117 syrjener og 140 andre.

Side 322

Tabellen taler et ganske tydelig språk om alders fordelingen blant nasjonalitetene. Hos lappene er andelen barn i det første leveåret høyere enn hos russere og andre nasjonaliteter, men når ikke opp til nivået hos finnene. Deretter endrer forholdet seg slik at i alderen fra 1 til og med 9 år er barne andelen hos lappene klart lavere enn tilsvarende tall hos de øvrige nasjonalitetene.

Innen alders klassen 10 til og med 19 år er det bare russerne som ligger under den lappiske befolkningens tall. I alders klassen 20 til og med 29 år ligger lappene relativt

sett lavere enn alle de øvrige nasjonalitetene. Først etter fylte 30 år begynner forholdene gradvis å jevne seg ut, til fordel for lappene, og fra 50-årsalderen og oppover ligger lappene relativt sett klart høyere enn de øvrige nasjonalitetene.

Årsaken til den langsomme befolknings veksten hos lappene synes således i vesentlig grad å være å finne i den høye barne dødeligheten, samt også i dødeligheten i den såkalte «ulykkes alderen».

Ifølge undersøkelser gjort av den russiske legen SHMAKOFF (1904, s. 26) skulle det russiske statistiske materialet vise at lappene hadde en barne dødelighet på 40 %, noe han fremholder som hoved årsaken til den lave totale befolknings veksten.

En omstendighet som i denne sammenheng særlig fortjener å nevnes, er at ifølge SHMAKOFFS undersøkelser av forholdet mellom fødsels tall og dødelighet hos de gresk-katolske lappene (de østlige) på den ene siden, og hos den samlede befolkningen i Arkhangelsk-guvernementet på den andre, stiller dødeligheten seg på følgende måte:
Dødelighet etter alder

Alder	Lapper	Hele befolkningen
1. leveår	9,26 %	34,0 %
2.–5. leveår	20,03 %	16,0 %

Det behøver vel knapt å påpekes særskilt at det må være uvanlig sunne barn som samene setter til verden, dersom SHMAKOFFS beregninger skulle ha en mer allmenn gyldighet. Dessverre mangler det ikke indikasjoner som peker i en helt annen retning: For Pasrjetsk utgjorde for eksempel dødeligheten i perioden 1874–1887, ifølge CHARUSIN:
Dødelighet i Pasrjetsk (1874–1887) er en av de 4 gjenlevende av 16 barn etter samme mor og far:

Alder	Dødelighet
Inntil 1 års alder	31,0 %
1–5 år	11,1 %
5–10 år	11,1 %
10–20 år	2,2 %

Side 323

KELJSIJEFF (s. 495) oppgir i denne sammenheng noen opplysende tall: blant 12 lappiske kvinner inntraff graviditet til sammen 65 ganger (hos én av dem inntraff fruktbarhet ved 50-årsalderen), noe som utgjør 4–6 ganger per kvinne. Av disse graviditetene resulterte 2 i spontanabort, ett dødfødt barn, to ganger tvillinger, og ellers normale fødsler. Av disse 64 barna ble imidlertid bare 22 voksne.

— Treffende er i denne sammenheng GEORGIS' uttalelse (1776, s. 12): *La stérilité est une espèce d'opprobre parmi les Laponnes* (barnløshet er en slags vanære blant samiske kvinner).

Antallet død fødte og for tidlig fødte fostre synes ifølge russiske skildrere generelt å være større blant samene enn i den øvrige befolkningen — et forhold som tydelig kan føres tilbake til de gravide kvinnenes harde slit for livets opphold helt frem til slutten av svangerskapet, samt andre omstendigheter som senere skal belyses noe nærmere. Jf. ROSENDAHL (s. 529); WESSEL (1928, s. 313).

Etter sin reise i 1829 opp langs Tuloma-elven skrev Féllman: Dødeligheten blant barna [Suenjel, Njuehttjaur] er i skremmende grad høy. Flere foreldre som hadde hatt opptil 6–10 barn, hadde bare ett eller to, stundom ikke ett eneste, i live (I, s. 593). CHARUSIN mener at dødeligheten i løpet av det første leveåret har avgjørende innflytelse på den samiske befolkningsstørrelsen. BUCHAROFF minner om at dette henger sammen med det tunge arbeidet for livets opphold blant samene, særlig blant kvinnene. Om høsten under fisket i innsjøene og om sommeren under laksefisket er kvinnene overlatt til seg selv, mens mennene driver havfiske eller arbeider med reinsanking. Hele husholdningen hviler da alene på kvinnen og barna. Inntil mennene vender tilbake, mangler det ofte all annen mat i husholdningen enn fisken som kvinnene fanger, når været tillater dem å dra ut i sine små farkoster. Derfor tvinges kvinnene til å fiske desto mer flittig på fine dager, med hjelp fra de halvvoksne barna. Men i mellomtiden blir de små barna liggende alene i boligen uten tilsyn, og er da utsatt for ulike ulykker, sult og forkjølelse. ROSONOFF deler de to sistnevnte forskernes oppfatning.

Barne dødeligheten fremhever skolte lappene selv som deres verste plage, og de mer fordoms frie innrømmer også åpent at årsaken ikke bare har vært de harde forholdene som fødende kvinner ofte måtte utholde helt til det siste, men også «ulike nedarvede uheldige forestillinger».

Som eksempel på dette kan jeg nevne en skildring som er blitt fortalt meg av en gammel finsk kvinne, som ble tilkalt til en vanskelig fødsel i en skolte lappisk familie. Da hun kom inn i boligen, fant hun den fødende kvinnen opphengt i en av takbjelkene ved hjelp av en rem som var lagt rundt livet hennes under brystene, og knærne hennes berørte så vidt gulvet. Under henne var det strødd et tynt lag med skohøy. Den finske kvinnens indignerte protester hjalp lite, for faren fastholdt bestemt at barnet «fritt skulle falle inn i verden», slik det alltid hadde vært vanlig.

Side 324

KELJSIJEFF (s. 495) oppgir i denne sammenheng noen opplysende tall: blant 12 lappiske kvinner inntraff graviditet til sammen 65 ganger (hos én av dem inntraff fruktbarhet ved 50-årsalderen), noe som utgjør 4–6 ganger per kvinne. Av disse graviditetene resulterte 2 i spontanabort, ett dødfødt barn, to ganger tvillinger, og ellers normale fødsler. Av disse 64 barna ble imidlertid bare 22 voksne.

— Treffende er i denne sammenheng GEORGIS' uttalelse (1776, s. 12): *La stérilité est une espèce d'opprobre parmi les Laponnes* (barnløshet er en slags vanære blant samiske kvinner).

Antallet død fødte og for tidlig fødte fostre synes ifølge russiske skildrere generelt å være større blant samene enn i den øvrige befolkningen — et forhold som tydelig kan føres tilbake til de gravide kvinnenes harde slit for livets opphold helt frem til slutten av svangerskapet, samt andre omstendigheter som senere skal belyses noe nærmere. Jf. ROSENDAHL (s. 529); WESSEL (1928, s. 313).

Etter sin reise i 1829 opp langs Tuloma-elven skrev Féllman: Dødeligheten blant barna [Suenjel, Njuehttjaur] er i skremmende grad høy. Flere foreldre som hadde hatt opptil 6–10 barn, hadde bare ett eller to, stundom ikke ett eneste, i live (I, s. 593). CHARUSIN mener at dødeligheten i løpet av det første leveåret har avgjørende innflytelse på den samiske befolkningsstørrelsen. BUCHAROFF minner om at dette henger sammen med det tunge arbeidet for livets opphold blant samene, særlig blant kvinnene. Om høsten under fisket i innsjøene og om sommeren under laksefisket er kvinnene overlatt til seg selv, mens mennene driver havfiske eller arbeider med reinsanking. Hele husholdningen hviler da alene på kvinnen og barna. Inntil mennene vender tilbake, mangler det ofte all annen mat i husholdningen enn fisken som kvinnene fanger, når været tillater dem å dra ut i sine små farkoster. Derfor tvinges kvinnene til å fiske desto mer flittig på fine dager, med hjelp fra de halvvoksne barna. Men i mellomtiden blir de små barna liggende alene i boligen uten tilsyn, og er da utsatt for ulike ulykker, sult og forkjølelse. ROSONOFF deler de to sistnevnte forskernes oppfatning.

Barne dødeligheten fremhever skolte lappene selv som deres verste plage, og de mer fordoms frie innrømmer også åpent at årsaken ikke bare har vært de harde forholdene som fødende kvinner ofte måtte utholde helt til det siste, men også «ulike nedarvede uheldige forestillinger».

Som eksempel på dette kan jeg nevne en skildring som er blitt fortalt meg av en gammel finsk kvinne, som ble tilkalt til en vanskelig fødsel i en skolte lappisk familie. Da hun kom inn i boligen, fant hun den fødende kvinnen opphengt i en av takbjelkene ved hjelp av en rem som var lagt rundt livet hennes under brystene, og knærne hennes berørte så vidt gulvet. Under henne var det strødd et tynt lag med skohøy. Den finske kvinnens indignerte protester hjalp lite, for faren fastholdt bestemt at barnet «fritt skulle falle inn i verden», slik det alltid hadde vært vanlig.

Side 324

Når barnet så falt ned med et dunk, ble det den finske kvinnens oppgave å løfte det opp, men dette måtte nødvendigvis skje med håndflatene vendt oppover, for hun fikk ikke lov til å løfte det slik som ellers er vanlig. Deretter ble den lille gutten stukket inn i et bukseben fra et par underbukser som tilhørte faren, hvoretter «pakken» ble lagt på ryggen på benken i stuen, hvor det skulle ligge alene et helt (?) døgn.

Fra skolte lappene har jeg fått bekreftet riktigheten av denne beskrivelsen av en gammel skikk. Remmen hadde til hensikt å stramme over mellomgulvet for å hindre «fosteret i å krype oppover» og dermed fremskynde fødselen. Samene benyttet også fødselshjelpere, iblant en kvinne, *tsiellje-jennt* («ryggmor»), men oftest en mann, *siellie-aie* («ryggfar»), hvis oppgave var å omfavne den fødende bakfra og med all sin kraft presse på mellomgulvet hennes. Var fødselen vanskelig, ble kvinnen mistenkt for utroskap, og dersom hun i sin smerte sa noe som kunne styrke mistanken, ble bukse båndet hennes skåret av, og man lot henne henge til «luovas parne» (det frie barnet) var kommet til verden. [På denne måten ble for øvrig også tidligere i den nordligste delen av Finland farens navn lokket frem fra ugifte fødende kvinner av finsk nasjonalitet.]

Det nyfødte guttebarnet ble lagt i farens bukseben for at gutten på denne måten skulle knyttes til sin far. Av samme grunn pleide man å svøpe nyfødte pikebarn i et kles plagg som moren hadde brukt. Etter at den særegne fødselsseremonien var over, ble barnet vasket tre ganger daglig, og man fortsatte med dette gjennom de to første leveårene. — Jf. også OUN (s. 68 f), THAUVON (s. 6) m.fl.

Når det gjelder skolte lappenes legekunster (hovedsakelig av typen à la Coué), henviser jeg til den redegjørelsen som dr. WESSEL forbereder om emnet.

Om helsetilstanden og hygienen

Når det gjelder den generelle helsetilstanden blant Petsamo-skolte lappene synes denne ikke å gi grunn til pessimisme, og deres motstands kraft mot senere epidemier ser for eksempel ut til å ha vært bemerkelses verdig. «Spanskesyken», som mot slutten av det forrige tiåret herjet svært hardt blant Enare lappene, hvor hele familier til og med døde ut, rammet også Petsamo-lappene alvorlig, men her inntraff det dødsfall i Paččvei i 3 tilfeller (en mor med to barn), i Suenjel 1, og i Peàhccam ingen.

Distriktslegen i Finnmark, dr. A. B. WESSEL i Kirkenes, som gjennom et menneske liv hadde levd i umiddelbar nærhet av Paččvei-skolte lappene og studert dem både fra et antropologisk og et sykdoms lære messig (nosologisk) perspektiv, har fortalt forfatteren at man ikke kan anse dem som mindre friske enn andre samer; snarere bør skolte lappene betraktes som mindre belastet enn de andre. For eksempel forekommer medfødt lav voksthet, som er så utbredt blant norske sjø finner og Enare lapper, bare i liten grad hos skolte lappene.

En sykdom som tidligere gjorde de gresk-ortodokse lappene beryktet over hele den nordligste delen av Fennoskandia, var det hysteriske vanviddet, som ofte omtales i reise litteraturen, og som SCHEFFER (Histoire, s. 17) beskriver med følgende ord:

«Lappene er svært hissige og brutale. De lar seg ikke roe når de blir opphisset. Kvinnene særlig lar seg rive med til det ytterste. De kaster seg over den første som gjør

dem sinte, slår og fornærmer, og viser i sitt raseri så lite tilbakeholdenhet at de blotter det som anstendigheten tilsier bør skjules.»

Sykdommen begynner hos skolte lappene å vise seg omkring 40-årsalderen hos kvinner som har født barn, sjelden hos ugifte og sjelden hos gamle menn, aldri hos yngre menn. Ved den minste skremmende anledning, uvanlige lyder eller syn, kan slike hysteriske personer havne i et vanvittig raseri, eller for å sitere TORNAEUS (s. 59): «hun oppfører seg som et helt rasende menneske, som hun også i sannhet da er» «Det er også en underlig natur hos lappiske kvinner, at de ikke kan se menn som kommer fra jakt uten at de besvimer.»

Denne sykdommen har mange ganger ført til de mest skjebne svangre følger for skolte lappene. Man husker ennå i området som her omtales en mor som, etter å ha blitt skremt og havnet i vanvidd, ubevisst kastet sine egne små barn i en kokende gryte med garvebark, der de ble skåldet til døde. En annen mor ble så skremt da hun uventet støtte på sin lille sønn alene i skogen, at hun med trukket kniv begynte å jage etter ham, i den tro at han var en bjørne unge. Gutten reddet så vidt livet.

Alle husker fremdeles den gamle mannen som lå på stue gulvet, over hvilken hans hustru, i rasende skrekk vanvidd, stod bøyd med trukket kniv, og som sikkert ville ha mistet livet dersom ikke en kraftig mann i siste øyeblikk hadde kommet inn og reddet ham. Det ble også fortalt om kvinnen som gikk løs på en bjørn på multe-myren med en trestokk. Og man har ikke glemt en annen gammel kvinne som i rasende fart, med en øks løftet høyt, satte etter en liten gutt som ved et uhell hadde truffet henne med en ball, og som så vidt ble reddet fra å bli drept.

Personlig har jeg noen tragi komiske minner fra slike hendelser i årene 1904 og 1905. I Petsamo-området har jeg derimot i løpet av de fire siste somrene bare én gang vært vitne til et svakt tegn på denne alvorlige sykdommen. Ifølge de opplysninger jeg har kunnet innhente, er sykdommen virkelig på vei til å forsvinne også her, slik den har gjort i andre samiske områder etter at sjamanismen gikk av bruk — med mindre vest læstadianismen har tatt dens plass, for der forekommer transe ikke sjelden.

Likevel er det fortsatt klokest i Petsamo at den som ikke kjenner folket godt, ikke uten videre tar på seg for eksempel mørke snøbriller eller lar en elektrisk lommelykt blinke, dersom han vil unngå å få juling av en skremt gammel kvinne. Opphisselsen dempes vanligvis ved at den rasende personen omfavnes bakfra og får øynene dekket til. Når personen kommer til seg selv, mangler det som regel enhver erindring om panikkens forestillinger. Så langt jeg har kunnet finne ut, har hysteriet ingen sammenheng med årstidene.

Side 326

Kun ett tilfelle av (overstått) virkelig sinnssykdom hos Petsamo-skoltene har jeg fått kjennskap til. Undersøkelser om tuberkulosens utbredelse er visst ennå ikke blitt gjort. Minst ett tilfelle av syfilis har jeg observert hos en ung skolt (et minne fra krigen). Skoltene frykter denne sykdommen i høy grad; mine arbeidere oppsøkte meg gjennom to utsendinger som ba om at ynglingen ikke skulle tas opp i skoltenes arbeidslag.

Skoltenes oppfatning av hygiene samsvarer i stor grad med den primitive naturmenneskets. Hygienen, både den kroppslige og den åndelige, varierer jo lokalt hos folk med den klimatiske og kulturelle breddegrad, og er således et svært relativt begrep. Den ytre urensligheten må ved første øyekast i høy grad virke frastøtende på en fremmed.

I 1876 beskriver V. D. Horck skoltenes urenslighet i Patsjoki-dalen (s. 58): «Die Unreinlichkeit und Unsauberkeit ihrer Person und Umgebung ist kaum zu übertreffen; es wimmelt von Ungeziefer. Es war interessant zu sehen, wie eine junge Skolterlappin, als wir bei einem kleinen Dorf an Wagotdin [Vaggatem jaure] (Pasvig) landeten, mit der grössten Gemüthsruhe, während sie sich mit dem Kochen beschäftigte und mit uns durch den Dolmetscher sich unterhielt, in den Haaren eifrig wühlte und dann und wann ein verdächtiges Geräusch wahrnehmen liess, ja noch weiter ging, so dass es mir die Ästhetik verbietet, das Weitere zu schildern.»

I uorden og urenslighet overgår skoltene visst til og med betydelig den øvrige gamle befolkningen i Petsamo-området, bortsett fra muligens enkelte karelere. Det er sjelden man finner mønster gyldig orden i stuen, for selv om luften er renere enn mange andre steder, er det øvrige som regel i elendig forfatning. Slask kastes ut på bakken fra stue døren, sanitære innretninger mangler helt, ekskrementer etterlates ved stueveggene, og hundene og sauene sørger for at avfallet forsvinner. Skoltene dyrker nok heller ikke utøy i mindre grad enn store deler av den øvrige fastlands befolkningen i Petsamo at den «som bærer på kroppslig skitt, er full av åndelig smuss».

Side 327

Denne oppfatningen er for det meste levende hos de eldre og særlig i Suenjel. Det er også vanlig at dersom skolten har gjort et mindre pek, er han tvunget til å vaske skammen av seg i vann; er forseelsen av mer alvorlig art, blir han nødt til å krype ned i selve brønnen eller i en bekk, til og med på strengeste vinter, for å lette sin samvittighet.

Gjennom de nyinnflyttedes eksempel forandres skikkene på mange måter, ofte til det bedre! Mange gamle fordommer har allerede måttet vike. For ikke lenge siden ble den fødende kvinnen fortsatt betraktet som uren inntil sårskorpen på barnets navle falt av, og hennes plass var inntil da nede ved døren i stuen. Kvinnen fikk under menstruasjon heller aldri stige over en manns ben når man oppholdt seg i kåte; særlig måtte en villreinjeger passe på at dette ikke skjedde — det lyder jo som et ekko fra for eksempel de svenske lappenes oppfatninger på 1600-tallet. De gamle overtroiske forestillingene er nå i ferd med å falle mer og mer bort. Men den personlige rensligheten blir delvis fortsatt ivaretatt som før. Så sent som nylig har jeg hatt anledning til å se hvordan mine Suenjel-gutter i leirlivet om morgenen pleide å gå av sted med skinnende hvitt håndkle og såpe ned til en bekk eller innsjø for å foreta grundig morgenstell eller til og med vaske undertøy dersom dagen lovet å bli solvarm.

Konklusjoner

De rase biologiske vitnes byrdene som fortiden kan gi, er imidlertid ikke det som først og fremst interesserer vår praktiske tidsalder. For samtiden ville det være ulogisk å bedømme et folks fysiske utviklings muligheter utelukkende ut fra foreldrenes tall materiale. En ide for å styre arveligheten, og ikke overlate det til natur kreftene og tilfeldighetene å spille fritt spillerom, slik det vanligvis var før.

Vår tid spør etter beskaffenheten av alle de elementene som bestemmer befolkningens utvikling, og folkenes administrative myndigheter må handle etter de indikasjoner som disse elementenes natur gir og tilsier. Hvis man helt lykkes i å se bort fra den romantikken som knytter seg til den tidligere halv nomadiske livsformen, må man vel erkjenne at skoltenes samfunn, sett fra et hygienisk synspunkt, ikke hvilte på et i alle henseender helse fremmende grunnlag.

Den mangelfulle boligen, uregelmessig ernæring, fattigslig bekledning, hjelpeløsheten overfor akutte sykdommer og de stadige overanstrengelsene og forkjølelser samt ulykker dannet et helt kompleks av omstendigheter som uten tvil har svekket befolkningens fysiske tilstand og på en gjennom gripende måte motarbeidet befolknings veksten.

1) *Muligens foreligger det i denne sammenheng en kombinasjon med skikker fra svært gammel tid; jf. Paulaharju (1922, s. 197, kap. «Saivo ja kaltio», passim).*

Vi vet nå at et av de harde gissel som permanent har hvilt over skoltene i Petsamo-området, er en svært høy barne dødelighet. Barna kommer ifølge de siterte russiske legene sunne til verden, men den omsorg og ernæring (jf. Keljsijeff, s. 494) de får, er i mange tilfeller så mangelfull at barnebestanden i de tidlige leveårene svekkes og dør i

en slik grad at overskuddet av den naturlige befolknings veksten tidvis nesten oppslukes av døden.

Det andre gisselet som tidvis har plaget skoltene helt siden de kom i kontakt med en ny kulturs pionerer, er epidemier (kopper, tyfus, skarlagensfeber) og andre syk dommer (skjørbuk, øyesykdommer, syfilis, delirium). Begge disse plagene beror imidlertid hovedsakelig på tilfeldige omstendigheter, som Petsamo-lappenes nye oversikter etter hvert vil finne bot eller lindring for.

Legehjelp har lappene i Petsamo nå tilgang til, slik som folk ellers i Finland. En planmessig drevet opplysning i generell hygiene og barnepleie ivaretas dessuten på mest hengivne måte av en faglig utdannet stipendiat. Lappene selv har mottakelige sinn, og deres nedarvede næringsliv er i seg selv sunt (jf. legen Shmakoff, 1908, s. 25). Den blant naturfolk vanlige skjevheten mellom kjønnene, som motarbeider befolkningsvekst, forekommer som vi har sett heller ikke blant Petsamo-lappene.

Hos Petsamo-lappene finner vi for det meste, som allerede nevnt, en skrikende fattigdom etter at oppløsningen i deres nordlige samfunn har inntruffet. De gamle næringsvanene er i hovedsak blitt oppløst og forkastet, men noen ny, regelmessig næringsvei har ennå ikke rukket å tre i stedet. Petsamo-lappene følger i denne henseende den vanlige utviklingen hos andre naturfolk som har kommet i kontakt med en mer utviklet kultur: velstanden hos naturfolket synker raskt for deretter langsomt å begynne å stige igjen, når de har erkjent verdien av de nye nærings formene og lært å bruke dem og de fordelene de tilfører individet og samfunnet. — Dersom også skoltenes økonomi i Petsamo etter hvert forbedres i denne retningen, noe som jo er en grunnleggende forutsetning for lappenes gode og nyttige livsførsel i fremtiden, og som bør kunne skje uten større anstrengelser for staten, mener jeg at vi etter en tid ikke behøver å frykte verken de gresk-ortodokse Petsamo-lappenes utdøing eller deres påståtte degenerasjon.

Side 329

Samfunnsordningen hos skoltene i Petsamo

Den norske dommeren Solem, som har skaffet seg rike erfaringer om samenes sosiale forhold og rettsoppfatninger gjennom sitt arbeid som dommer i Finnmark, skriver (1920, s. 15): «Man skal ikke ha drevet lang tid som praktiserende jurist før man blir

oppmerksom på at rettsoppfatningen hos den alminnelige befolkning på mange punkter avviker fra den skrevne lov og den offisielle rettsoppfatning.

Det ligger her for hånden å oppfatte slike avvik som uttrykk for ukyndighet eller kranglesyke. Men dette er ikke alltid den riktige oppfatning av forholdet.
En dypere gående undersøkelse viser at det i folke bevisstheten lever retts forestillinger som på avgjørende punkter skiller seg ut fra den offisielle rett. Og etter disse rettsforestillingene innretter den alminnelige mann seg; han spør ikke i det daglige liv etter hva loven eller de lærde sier.»

Som dommer fikk Solem sin oppmerksomhet særlig rettet mot lappenes oppfatninger i ulike rettssaker, og han samlet en stor mengde opplysninger som er egnet til å klargjøre samenes egne rettsoppfatninger. Etter å ha fremstilt særegne trekk ved Finnmarks lappenes forestillinger innen familierett, arverett, eiendomsrett og handelsrett — opplysninger av stor interesse for den etnologiske retts forskningen — konkluderer Solem: «Når vi nå fra tid til annen hos finnen [dvs. lappen] treffer utslag av en annen tankegang enn vår, bør vi ikke straks avvise det som urimelige påfunn.

Vi bør undersøke om ikke disse sære oppfatningene har sin egen grunn, om de ikke henger sammen med at deres kultur er av en noe annen art enn vår. Da vil vi kanskje behandle finnene med større forståelse enn det ofte hittil har vært tilfelle.»
Det var synd at den varmt følende juristen Solem ikke var blitt kjent med Jefimenkos grunnleggende arbeid om de russiske samenes rettsoppfatninger og den eksemplifiserte fremstillingen som Charusin gir om dette emnet.

Da Solem skrev sin studie om lappenes bevarte rettsoppfatninger, synes han ikke å ha vært klar over at nettopp ved den norske grensen var lappenes egen rettsbevissthet på mange områder fortsatt normgivende for samfunnet. Det er overraskende å finne at Russland, som vi i Europa gjerne har kjent mer som en politistat enn som en rettsstat, i sitt forhold til naturfolk har vist en vidtgående toleranse i religiøse og rettslige spørsmål. Jefimenko fremhever at bakgrunnen for hans undersøkelser av de russiske lappenes og karelernes sedvanerett (juridisk sedvane) i stor grad var av praktisk art, ved at de lokale russiske domstolene dømte natur folkenes rettssaker under tilbørlig hensyntagen til de sedvaner og tradisjonelle rettsoppfatninger som rådde blant dem, og det var Jefimenkos oppgave å systematisk samle og ordne urbefolkningens retts normer.

De russiske myndighetenes liberale og tolerante holdning i disse spørsmålene overfor samene er åpenbart årsaken til at de såkalte russiske lappene fortsatt har bevart sine gamle rettsoppfatninger frem til i dag, om enn i noe modifisert form, mens lappenes vestligere undersåtter, ikke minst i Finland, har ansett det forenlig med sin

ære og fordel å fullstendig undertrykke og frata de gamle lappiske sedvane reglene all autoritet.

For å begrense spørsmålet til den foreliggende oppgaven kan vi konstatere at den gamle rettsordningen hos skoltene i Petsamo tidligere ikke bare var legitimt tolerert, men at også samfunns ordningen i det vesentlige ble regulert nettopp på grunnlag av samisk sedvanerett. Et slikt statsrettslig forhold var gjeldende helt til den dagen skoltene ble finske undersåtter. Dette synes å ha vært forholdsvis lite kjent blant de ledende mennene i Finland.

Gjennom mange lange høstkvelder ved det felles leirbålet har forfatteren hatt gleden av å lytte til skoltenes livlige skildringer av livet i siidaene i gamle dager. Ved slike anledninger passerer også minnene om lappenes egne ting (rettssamlinger) revy. I de detaljerte fremstillingene av ulike rettssaker inngår også anvendelsen av alternative domsregler som en vesentlig del.

Man får da iblant høre at under «paijar'aik», det vil si bojarens tid (da høyeste dømmende instans var stattholderen — djakken i Kola), ville den eller den løsningen av rettssaken ha vært den mest sannsynlige. Dette tyder på at lappenes egen rettspleie må ha vært underlagt en viss modifikasjon etter innføringen av volost-systemet på 1800-tallet i russisk Lappland. — Hva som er nytt og hva som er bevart fra gammel tid i skoltenes samfunns ordning frem til nyere tid, er et spørsmål som i de fleste tilfeller fortsatt må stå åpent.

Den russiske administrasjonens og rettsvesenets organisering i senere tid blant skoltene

Før forfatteren går over til å redegjøre for skoltenes egne administrative og retts håndhevende institusjoners beskaffenhet og funksjoner, skal det her med noen ord klargjøres hvordan den sivile forvaltningen for våre lapper var organisert i Petsamo-området mot slutten av den russiske tiden. Det lappiske samfunnet hadde da stor frihet til under eget ansvar å ordne sine egne forhold. Det var knyttet til den russiske staten hovedsakelig gjennom verneplikten, skatte vesenet, …

Side 331

Rettsvesenet og politi vesenet. På grunn av det vidtgående selvstyret som var gitt lappene, og som gikk langt utover grensene for den finske kommunal forvaltningen, fremsto forbindelsen med den russiske staten tilsynelatende ganske løs. Men i virkeligheten frembrakte nettopp dette omfattende selvstyret en ubetinget lojalitet og

intuitiv hengivenhet til den makten som garanterte de lappiske selvstyre organenes fortsatte eksistens og autoritet.

Våre lapper hørte inn under Arkhangelsk guvernement, Alexandrovsk krets. Administrasjon var lagt til byen Kola, der kretsens domstol og kretsens politimester hadde sitt sete. Også fogderi domstolen og fredsdommeren holdt til i Kola. Den lappiske befolkningen utgjorde et eget fogderi innen kretsen, det ortodoks -lappiske fogderiet, som i administrativ henseende i praksis var nesten helt uavhengig av den øvrige befolkningen, de såkalte «kolonistene» (gresk-ortodokse russere og karelere) og «leilendingene» (de finske nybyggerne). Med denne instansen begynte selvstyret hos lappene

Den ortodokse-lappiske volosten var delt inn i et antall valg fellesskap (samfunn). Disse besto igjen av et antall såkalte pogoster. De sistnevnte enhetene har man ikke helt korrekt oversatt med ordet skattelag, for pogostens funksjoner var langt mer omfattende enn bare å være begrenset til skatte ordning. I pogostens myndighets område inngikk nemlig ikke bare i hovedsak de rettigheter som tilhører den finske kommunen, men dens innflytelse strakte seg også videre. Jeg vil derfor foreslå at pogost oversettes med ordet lappisk kommune. Det er ikke uvanlig at russiske forfattere vil identifisere den lappiske pogosten med det russiske landsby samfunnet, mir. Denne identiteten finnes imidlertid ikke, for pogosten og miren hadde helt ulike formål. Derimot er det full overensstemmelse mellom den russiske betegnelsen pogost og den rent lappiske betegnelsen sit.

Pogosten var således den laveste politiske og rettslige enheten som ble gitt selvstyre. Betegnelsen pogost ble under Novgorods tid lagt på den opprinnelige lappiske siten og som begrep trolig tilpasset etter ursiten.

Siden hver lappisk kommune hadde et meget stort territorium, og pogostene samlet sett omfattet praktisk talt hele Kolahalvøya og russisk Lappland, ble de lappiske kommunene, tilsynelatende hovedsakelig av tekniske grunner, gruppert i valg fellesskap (samfunn). I spissen for disse sto en såkalt kolm-sit-šurr eller kolm-sit-starost (landsby forstander) av lappisk nasjonalitet, som kunne kalles en oldermann.

Side 332

Den Petsjengske foreningen (samfunnet) omfattet lapp kommunene Pasrjetsk (Paččvei sit), Petsjensk (Peáhccam sit) og Motovsk (Muetke sit). Til ekostroffska foreningen hørte derimot lapp kommunene Songelsk (Suenjel sit), Notosersk (Njuehttjaur sit), Masjelgsk, Ekostroffsk og Babensk. Den Voronesjske foreningen omfattet til slutt de østlige pogostene Kildinsk, Voronesjk, den nærmere Semiostroffske Pogosten, den

fjernere Semiostroffske Pogosten(distrikt kirkested/bygdesentrum) og Lovosersk pogost.

Aldermanns vervet ble innehatt tre år på rad, vekselvis mellom de lapp kommunene som hørte til foreningen, og aldermannen ble valgt av bygdetinget i den lapp kommunen som til enhver tid hadde mandatet. Når det gjelder beskatningen, betalte lappene bare én skatt til staten, nemlig en personlig skatt, som kun ble pålagt menn eldre enn 1½ år og med samme beløp for hver person. Av skoltene synes det aldri å ha blitt innkrevd noen jordskatt tilsvarende «lapp skatteland», men bare «bueskatt», som senere ble omgjort til manntalls penger. Den gamle formen for lappskatt, den såkalte bue skatten, har jeg funnet omtalt for siste gang i et dokument fra 1834. Omtrent på samme tid ser det også ut til at avgiften ved fritak fra personlig verneplikt opphørte å gjelde.

Til kirken betalte lappene aldri skatt, men de dekket bare lønnen til de kirkelige funksjonærene som de selv valgte. Kun personlige avgifter ble betalt til presten for vielse, dåp og begravelse. I Paččvei var dette ordnet slik at presten på livstid hadde rett til å høste visse engmarker mot at dåpen av skolte barn var gratis.

Skatte beløpet som skulle betales til staten, ble hvert år (dog ikke alltid) fastsatt på det såkalte Kola-sobbar, som ble holdt den 25. januar etter gammel tids regning i byen Kola. Dette møtet omfattet dels lappiske funksjonærer, nemlig foreningenes staroster og lapp kommunenes elektorer, én for de mindre og to for de større lapp kommunene, dels også tre funksjonærer av russisk nasjonalitet: lappe volostens lensmann, som var møteleder, volostens skriver), som førte protokollen, samt «kandidat», lensmannens assistent, som krevde inn skatten under sine reiser i lapp kommunene og dessuten hadde det viktige oppdraget å føre regnskap over det som volostens(distriktets) lapper hadde brukt av det offentlige mel forådet i Kola.

Den samlede skatten, som kunne variere noe fra år til år, ble fastsatt av den russiske administrasjonen og fordelt på møtet etter manntall (beregnet etter den ovennevnte prinsippet) på de ulike lapp kommunene.

1) *I danske skrifter omtalt som 'landsskatt' hos russefinnene, synes å bero på en* misforståelse.

Side 333

På møtet ble kommandantens (oppkreverens) regnskaper offentlig gjennomgått; riktignok ga skattelistene som regel ikke grunn til merknader, derimot ga oppgjøret for forbrukt «statsmel» ofte anledning til kritikk og tvister. Lappene hadde vanligvis ikke byttet til seg nok mel fra pomorene i løpet av fiske sesongen, og når melet begynte å ta slutt utover vinteren, tok de mel fra statens mel forråd i Kola uten selv å føre nøye

oversikt over mengdene de hadde fått. I eldre tid ga kommandantens regnskaper på dette punktet ofte opphav til problemer, fordi kvitteringer ikke alltid ble utstedt, eller – dersom de ble gitt – kunne lappene verken lese eller skrive og forstod ikke innholdet. Mot kommandantens og de andre tjenestemennenes misbruk fantes det imidlertid en form for sikkerhet.

På Kola-Sobbar ble nemlig de tre russiske funksjonærene valgt eller avsatt av lappenes elektorer, som også fastsatte størrelsen på lønningene deres. Mens gode og hederlige personer som fungerte som starshina, skriver og kommandanten, gjerne fikk lønnen sin gradvis økt, kunne elektorer ganske enkelt avskjedige disse funksjonærene dersom de var misfornøyde med dem – bare ved å senke lønnen til et urimelig nivå.

At den russiske forvaltningen tillot en slik ordning, vitner tydelig om den sterke rettsfølelsen som etter erfaring ble tillagt de gresk-katolske lappenes elektorer. Kola-Sobbar fungerte også som en slags voldgifts domstol. I denne egenskapen ble det på møtet behandlet tvister mellom ulike lapp kommuner. I unntaks tilfeller hendte det også at personlige konflikter, som ikke hadde latt seg løse på de enkelte sitenes egne møter, ble forlikt her. Dersom tvistene likevel ikke kunne løses på Kola-sSobbar, ble de sendt videre til den russiske distrikts domstolen – noe som imidlertid skal ha skjedd ganske sjelden, siden en slags instinktiv klokskap hindret lappene i å la likegyldige fremmede blande seg inn i deres anliggender.

På Kola-sobbar var det vanligvis også til stede en representant for regjeringen, de er embetsmann for bonde saker. Denne, som jeg her vil kalle lappefogd, var en stats tjenestemann med nokså vidtrekkende fullmakter og hadde en dobbelt rolle som både myndighetenes inspektør og lappenes talsperson og advokat. Ingen henvendelse til høyere myndigheter kunne gjøres fra lappenes side uten at denne funksjonæren først hadde fått uttale seg og gi råd.

Denne tjeneste mannen ser ut til å ha vært svært avholdt og respektert av lappene, og den russiske regjeringen hadde tydeligvis valgt godt kvalifiserte personer til stillingen. Nålevende lapper roser i sterke ordelag de tidligere lappefogdene, og fremhever deres uklanderlige ærlighet og rettskaffenhet, deres energi, deres pålitelighet og deres uselviske hjelpsomhet overfor hver enkelt lapp, som hadde behov for det; ingen uregelmessighet skal heller ha unngått lappefogdens altseende og gjennomtrengende blikk, for gjennom hyppige besøk i distriktene undersøkte han forholdene i detalj.

Side 334

Alt man fortsatt får høre, tyder på at lappene i denne lappe fogden hadde å gjøre med den typen sjeldne embetsmenn som gjennom sin intelligens og sine tillitvekkende egenskaper klarte å skaffe seg en personlig autoritet – noe en tjenestetittel alene aldri kan gi i lappiske samfunn, og uten hvilken respekt fra lappenes side de raskt synker ned til å bli en slags frykt inngytende politi funksjonærer.

Når jeg har hørt lappenes egne skildringer av de gode rådene og advarslene som for eksempel tsjinovniken Muhin ga til lappene «for mer enn 20 år siden», viser senere erfaringer at herr Muhin må ha vært en uvanlig godt informert, skarpsindig og fremtidsrettet person. Mellom lappenes elektorer og denne tjeneste mannen synes det å ha hersket et like uformelt som tillitsfullt forhold.

Det fantes også et annet viktig møte som ble holdt årlig etter sommer fiskets slutt, nemlig b) Pogostens Sobbar, som samlet seg den 1. august [i Paččvei] som et slags ordinært ting. På disse møtene ble det først og fremst foretatt valg av lapp kommunenes lappiske funksjonærer. Først ble elektorer valgt, som hadde rett til å delta i Kola-Sobbar; dessuten ble også starosten for den foreningen som pogosten tilhørte valgt.

Videre ble det blant byens mer ansette husholds overhoder valgt en aldermann for selve bygda (старостa), av lappene kalt oaiv'olmaš eller šurr, hvis mandat varte ett år, og som kan kalles en slags bygdelensmann. I tillegg ble det valgt én eller to fjerdings menn (lokal tilsynsmann), av lappene kalt oaiv'olma væhkké, det vil si bygde lensmannens assistent. Til fjerdingsmenn ble det utpekt en eller et par blant sitens sprekere ungdommer; de burde være «fullvoksne, det vil si omkring 25 år», sa en informant til meg (en mann regnes som myndig blant lappene først når foreldrenes bo er skiftet og han har etablert eget hushold).

Videre ble det på møtet blant de ansette husholds overhodene valgt en ombudsman for kirkestellet (kirkelig forstander), også for ett år av gangen. Mens bygde lensmannen ble lønnet av lappkommunen med 25 rubler i året, var de to sistnevnte typene funksjonærer ulønnede. Fjerdingsmannen hadde likevel ganske mye arbeid, for han var ikke bare budbringer for by aldermannen og den lokale russiske oppsynsmannen, men fungerte også som en slags løpegutt for sitens husbønder i alle saker som angikk det offentlige.

1) Politimyndigheten ble i distriktet representert ved lensmannen under hvilken det sto et antall oppsynsmenn, hvorav det fantes én i hver lappkommune.
Oppsynsmannen i lapp kommunen ser ut til å ha vært en ren politi funksjonær. Gendarmer fantes ikke i Petsamo-sitene, men derimot noen grensevakt soldater.

Side 335

«Stillingen som underordnet oppsynsmann eller formann var en god skole i å lære lydighet og disiplin; hvorfor skulle han da ha lønn? Han skulle heller få skjenn eller juling hvis han viste seg kløne te eller udugelig», sa en lapp til meg, som selv i sin ungdom gjentatte ganger hadde måttet utføre denne oppgaven.

Sitens Sobbar valgte videre skyss rettaren for året (formann /leder), hvis lønn ble betalt av staten. Lappefogden førte tilsyn med at alle vinterpostveier var i stand og satte bort post føringen på anbud. Skyssatsene var nøye fastsatt (3–6 kopek per verst og rein). Gratis reiste sitens oaiv'olmaš, lensmanns skriveren og kommandanten; andre reisende måtte fremvise sin «liste» (reisepass), hvor også skyssatsen for dem var fastsatt.

Det var lappe kommunens leder som, gjennom sin medhjelper (assistent), kalte alle Pogostens selvstendige mannlige husholds overhoder (i unntaks tilfeller også kvinner, nemlig dersom hun var enke og manglet voksne sønner) til ordinære eller ekstra ordinære Sobbar på fastsatt sted og dag.

På Sobbar la oaiv'olmaš eller de utsendingene som hadde deltatt i Kola-sobbar, frem opplysninger om hvor stor manntallsskatten skulle være per person det året (den skal før krigen som oftest ha variert mellom 0,50 og 1,50 rubler), og oppfordret forsamlingen til å betale skatten til ham, slik at den i tide kunne sendes videre til Kola. Hvis skatten ikke ble betalt i tide, kom nemlig kommandanten om vinteren til vinterbyen for å kreve den inn, og dersom summen ikke kunne betales kontant, tok han beslag i familiens gryte, tekanne eller andre redskaper.

Ofte ble skatten refundert direkte fra byens felles kasse, hvor inntektene fra det felles laksefisket (Padun i Suenjel), eller avgiftene fra bortleid laksefiske (Keunjes i Paččvei), gikk inn. På møtet ble også størrelsen på andre utgifter fastsatt. Man bestemte for eksempel hvilke gaver lensmannen, skriveren og kommandanten skulle få for særskilte tjenester de hadde gjort for siten utover sine vanlige oppgaver, byens bidrag til oppfostring av farløse barn osv., og beløpene ble utlignet etter manntall.

Fattig hjelp eller nødhjelp har lappene i Petsamo-området aldri mottatt fra det offentlige; de svake og fattige har de tidligere alltid selv tatt seg hederlig av.

En svært viktig funksjon ved møtet var også at viktige bestemmelser og kunngjøringer her ble gjort kjent for befolkningen. Det hjelper lite selv i vår tid for ødemarks befolkningen at kunngjøringer og andre oppslag på lovlig vis settes opp på en oppslags tavle i Petsamo by noen uker før for eksempel skulle et kommunalt valg finne sted; følgen ble da at, dersom det som er blitt fortalt meg stemmer, var det ved et kommunalvalg i Petsamo bare noen få personer som deltok, for å velge inn seg selv og sine venner i kommunestyret, uten å ta hensyn til den lappiske befolkningen.

1) Mantegazza konstaterte (Un viaggio, s. 161): «Tiggeren finnes ikke i Lappland.»

Hvor lett kunne ikke trakasseringen av lappene i forbindelse med laksefisket i Boris-Gleb i 1922 ha vært unngått, dersom myndighetenes beslutning fra august 1921 hadde blitt gjort kjent for lappene gjennom Sobbar. På Sobbar ble det også truffet alle beslutninger om (eventuelle endringer i) bruksretten til visse landområder og fiske-

vann innen siten. Videre ble det bestemt om å gi adgang til visse ressurser innen sitens område til bruk for fremmede samer fra andre siter eller bønder, og samtidig ble leie avgiften fastsatt. Disse avgiftene tilfalt sitens felleskasse.

Svært viktig var det også at Sobbar tok opp til behandling og forlik lappiske innbyrdes tvister og forseelser. Denne prosedyren skal vi komme tilbake til senere, og vi nøyer oss derfor her med å nevne at dersom forlik ikke kunne oppnås i Sobbar forsamlingen, kunne saken sendes direkte videre til de russiske domstolene.

Også i mindre straffesaker avsa Sobbar dom — de grove forbrytelsene var allerede i 1517, under storfyrst Vasilij, blitt unntatt fra sitenes doms myndighet og overlatt til å bli dømt av embetsmenn (djakere). Dersom forsoning heller ikke ble oppnådd på denne måten, ble bygden besøkt av fredsdommeren eller kretsens dommer, som på forhånd hadde latt bygde lensmannen eller fjerdings mannen stevne de skyldige eller mistenkte og vitnene til et fastsatt tidspunkt.

Undersøkelsen ble deretter foretatt etter gammel lappisk skikk på stedet der forbrytelsen var begått. Under prosedyren kunne lappene alltid regne med bistand fra lappefogden, dersom de ønsket det. Fredsdommeren pleide etter grundig undersøkelse å avsi sin dom, den såkalte *mirovoj podsud*. Dersom heller ikke denne avgjørelsen tilfredsstilte partene, gikk saken videre til den russiske kretsdomstolen (*okružnoj sud*).

Med en slik ordning ville en så beklagelig hendelse som kirkeskjendingen i Čuonni'jokk-siten vinteren 1924–25 vært umulig. En russisk funksjonær som lappene hadde en del å gjøre med, var kretsens forstmester (*lesničij*), som hadde en skogvokter (*rybšik*) til hjelp innen hver sit. Forstmesterne skal i senere tid ofte ha vært av polsk eller baltisk opprinnelse, og med stor velvilje ha ivaretatt lappenes interesser og velferd, samtidig som de beskyttet statens interesser.

Som det fremgår, hadde det lappiske samfunnet frem til tiden rundt første verdenskrig en uvanlig fri stilling innen den russiske staten. Ved å anerkjenne lappenes urgamle «forvaltnings domstol» — Sobbar (eller *Norrãz*, i de østlige områdene også kalt *suim*) — som et administrativt organ med vid trekkende fullmakter, den russiske regjeringen opprettholdt en utmerket, andre steder sjelden sett orden i de endeløse ødemarkene, og nettopp gjennom denne orden ble lappenes ulike interesser ivaretatt på best mulig måte.

Side 337

Det synes ikke å ha forekommet lovløshet eller korrupsjon, ettersom lappenes *res publica* hadde fått mulighet til, uten kostnader, ikke bare å påtale, men også effektivt stanse forsøk på misbruk (jf. Kola-Sobbar).

Lappene så på sin side under slike forhold gjerne i den russiske statsmakten og dens representanter et mektig vern for sine institusjoners autoritet, som, selv om de i seg selv var fremragende i tider med fred og ro i landet, helt manglet makt midler til å beskytte samfunnet og med styrke bekjempe retts krenkelser i urolige tider.

Legger man til at det blant lappene også synes å ha vært en overraskende stor overensstemmelse mellom liv og lære under den russiske forvaltningens tid, og at tjeneste mennene, etter alt jeg har hørt fra lappene selv, var sin oppgave voksne både teknisk og moralsk, er det ikke overraskende at lappene med sympati også omfavnet de rent russiske interessene og alltid lojalt stilte seg til forsvar for dem, selv når forpliktelsene krevde store personlige ofre. Lydighet mot øvrigheten ble og er en tradisjon blant Petsamo-skoltene.

Etter at vi har blitt kjent med hoved trekkene i samfunns ordningen og forvaltningen hos skoltene etter sammensmeltingen av den gamle lappiske og den russiske samfunns ordningen, skal vi nå forsøke å danne oss en forestilling om de grunnlagene som skoltenes samfunn hvilte på i eldre tider. Vi vil finne trekk som tyder på at skoltenes *contrat social* tok utgangspunkt i kommunistiske prinsipper. Men samtidig vil vi også finne mer utviklede trekk som faller innenfor rammen av både sivilrett og en primitiv statsrett og folkerett.

Sit-begrepet

Vi har i det foregående funnet (jf. s. 86 ff.) at Petsamo-området siden svært fjerne tider har vært delt inn i tre siter: Paččvei, Peáhccam og Suenjel – land områder kjennetegnet ved tradisjonelle, mer eller mindre klart definerte, faste grenser og bebodd hver for seg av sin egen samiske befolkning, hver gruppe med navn etter sin sit: Paččvei, Peáhccamõž og Suenjegalõž. Vi skal nå se nærmere på disse sitenes organisasjon og deres sosiale funksjoner.

Den lappiske siten besto av to elementer: sitjorden, «sit-jennam», og sitfolket, «sit-olmai».

Side 338

Sitjorden, det vil si det av naturen selv hensiktsmessig avgrensede land området for den lappiske husholdningen, var det grunnleggende, primære elementet i siten. Sitens land område besto som sådan uavhengig av folket; sitjorden fantes allerede før sit

folkets forfedre tok den i besittelse, og den besto fortsatt selv når sit folket som sådan var forsvunnet. Antallet mennesker innen sitfolket varierte; slekter døde ut og ble erstattet av andre, men sit-jorden forble i grunnen alltid den samme. Det var altså sit-jorden som bestemte kontinuiteten og var den vedvarende bæreren av sitfolkets næringsliv, bestemt av sit-områdets naturforhold, og den samfunns organismen som sprang ut av dette.

Av rent sekundær art var de midlertidige kompromiss grensene (jf. s. 99 f.) som enkelte steder kunne oppstå ved sit-jordens grenser, når ledig land i en sit med lav befolkning ble overlatt til bruk for en mer folkerik sit. Den sist nevnte siten oppnådde likevel ingen eiendomsrett til et slikt område gjennom denne bruken: *kueht-mier*, som kan oversettes med det folke rettslige begrepet «condominium». Sitjorden var aldri stor, høyst omkring hundre kilometer på hver kant, og aldri større enn at den i sin helhet lett kunne overskues av sitfolket.

Som vi har sett (jf. også fig. 1), var lappenes Lappland oppdelt i en mosaikk av naturlig avgrensede siter, hver med sin befolknings gruppe, lik små folkeøyer i ødemarkens hav. Lapp-folket kunne derfor treffende kalles en «peuplade», med en utbredelse som kan sammenlignes med de nåværende grekernes «hettade». Men mens havet skapte samspill mellom folke gruppene i Hellas, isolerte ødemarken den samiske *peupladens* siter fra hverandre, slik at samen vanligvis bare kjente til et mindre antall siter. Siterne utgjorde samlet «lapp-jennam» (den lappiske jorden).
Når det gjelder de tre Petsamo-sitenes utstrekning og geografiske hovedtrekk, vises det til s. 87 og fig. 71.

Sit-folket utgjorde derimot sitens sekundære grunnelement. Det besto av en sammenslutning av mennesker – familier eller husholdninger og enkeltpersoner den felles sitjorden.

1)Det synes å være umulig å finne et faktisk historisk grunnlag for å klarlegge sitens opprinnelse. Det virker ikke usannsynlig at utviklingen hos lappene har vært den samme som hos for eksempel germanerne (jf. f.eks. Tunberg, s. 189), slik at siten, fra opprinnelig å betegne en personell sammenslutning – en gruppe mennesker, en klan – i en senere utviklingsfase kom til å betegne det området denne gruppen bodde i. Navnet området fikk, vanligvis etter hoved vassdraget, fikk etter hvert også en allmenn kollektiv betydning; jf. s. 355.

Man kunne kanskje være tilbøyelig til å anta at sit-folket oppstod fra klanen, på grunnlag av blods slektskap, og at det fra slekts forbundet med tiden utviklet seg, av ulike årsaker, for eksempel folke mangel, en utvidet samfunns dannelse basert på

interesse- og viljes fellesskap, en såkalt territoriell klan (jf. RIVERS: *Social organiz.*, 1924, s. 22). Noe egentlig bevis for et slikt i og for seg sannsynlig utviklings forløp kan dessverre ikke fremlegges.[1])

Skoltenes gamle ekteskaps regler motsier imidlertid ikke en slik antakelse, for ifølge dem måtte slektskap unngås til fjerde ledd, og siden sitene beviselig fremdeles på den tiden da de kom i nærmere politisk avhengighet av nabo folkene, var temmelig fåtallige, innebar dette i praksis at hustruen ble hentet fra en fremmed sit, eller at en ung mann gjennom inngifte ble opptatt i en slik. Noen strengt opprettholdt endogami, like lite som noen utpreget eksogami, har vel likevel aldri vært rådende hos sit folkene, dersom man kan stole på lappenes egne tradisjoner og kjente forhold. Det riktige er vel å uttrykke forholdet slik at sit folket bestod videre gjennom familienes formering og ved opptak av fremmede befolknings elementer, og det er større sannsynlighet for at innbyggerne i en bondeby enn i en sit kunne føres tilbake til et felles eponym stamfar. Andre trekk av rettslig natur, som vi senere skal bli kjent med, tyder på at i det minste i senere generasjoner har det rene interesse fellesskapet, det å ivareta behovene, vært mer bestemmende enn slektskaps forbindelser for sit-folkets sammen setning, jf. s. 365.

I sit-folket kunne, som antydet, fremmede folke elementer tas opp. Som regel var det lapper fra nærliggende siter. Noen frihet til å slå seg ned på en fremmed sit-jord fantes imidlertid ikke; en fremmed måtte skaffe seg særskilt tillatelse til dette fra eierne av sit-jorden.[1] Det vil si siten, eller rettere sagt dens ting – kollektivitetens utøvende myndighet.

1) Jf. Wikeund (hos Holmback, s. 38, note 3).
2) Det bør bemerkes at mens den svenske kronen frem til Gustav Vasa betraktet Lappland som res nullius (ingenmannsland) og som følge av dette mente at nybyggere kunne slå seg ned der, synes enevelds makten i Russia frem til slutten av forrige århundre å ha tilkjent lappene en privilegert rett til utnyttelsen av innlandet, dersom man ser bort fra de ulike kloster eiendommene.

Ved innflytting kunne lapp tinget, Sobbar, stille vilkår som for kortere eller lengre tid begrenset den nyankomnes rettigheter som medlem av siten, eller plasserte ham helt i en egen kategori. Vår tid, som konsekvent vil utviske alle arverettigheter knyttet til fødsel, oppfatter samenes syn som urimelig eller absurd. Det bør imidlertid bemerkes at inn- og utflytting i sitene ofte fant sted på grunn av konflikter som den flyttende hadde forårsaket i den siten han tidligere tilhørte, og det gjaldt derfor for sit-folket å prøve søkeren og vurdere sitens egne ressurser og behov før en fremmed ble tilkjent rettigheter i en sit.

Gjennom disse forsiktighets tiltakene søkte Sobbar bare å verne sitt eget sit-folks livsgrunnlag og samfunnsorden og å beskytte siten mot uroelements – noe som er en langt vanskeligere og mer krevende oppgave i et ødemarks samfunn enn i den moderne politi staten.

Det er overraskende at også ikke-lappiske folke elementer kunne tas opp i sitfolket.

I Paččvei-siten har vi et ganske ferskt eksempel på dette, idet en kareler, «Ryssän Erkki», Bogdanoff, ble opptatt i samfunns fellesskapet etter sitt ekteskap med en av sitens lapp jenter. I Suenjel ble også en rent finsk familie, bonden Hulkko (jf. s. 367), tatt opp i siten.

På grunn av sitt nærings grunnlag kom denne familien aldri til å anta sitens skikker og normer, men den underordnet seg likevel i praksis sit-folkets utøvende organs beslutninger, slik vi senere skal se. Siten hadde opprinnelig bestemt at ikke mer enn fire finske familier skulle få flytte inn i Paččvei-området. De første finske kolonistene som slo seg ned i Pasvikdalen omkring 1870 (3–4 familier), hadde også på forhånd innhentet tillatelse fra Paččvei Sobbar før de fikk rett til å bosette seg på sit-jorden.

Deretter betalte de i en årrekke avgifter til samme instans, på samme nivå som sitens lappiske medlemmer, og som sitens lappisk fødte starost innkrevde og brakte videre til Kola. Først da antallet nybyggere økte, slo den russiske administrasjonen dem sammen til en mir med egen starost. Jf. I. Fellman (III, XIII).

Selv om folk av fremmed nasjonalitet således kunne tas opp i sit-folket, var det derimot slett ikke gitt at alle samer som søkte om å bli opptatt i en sit, faktisk ble mottatt.

I Paččvei har vi eksempel på dette i blant annet familien Gerassimoff, som i 1881 flyttet inn fra Njuehttjaur-siten. Denne familiens tilstedeværelse i Paččvei-området ble riktignok tolerert – familien fikk til og med tildelt fiske plasser og høstboplasser (de dårligste som fantes innen siten!) – men den ble aldri opptatt som likestilt medlem av samfunnet blant Paččõž; den hadde verken stemmerett i sitens Sobbar eller andel i inntektene som kom fra bort forpaktning av laksefisket i Keunjes. Spørsmålet var fortsatt aktuelt høsten 1927 for denne familien, da det oppstod diskusjon om måten hvordan rentene av de 12 000 gullkronene, som den norske staten hadde gitt som erstatning for sitens tap av retten til laksefiske i Norge, skulle fordeles blant sitens medlemmer.

Side 341

Innen Peáhccam-siten finner man indirekte et uttrykk for det samme prinsippet; med indignasjon har eldre medlemmer blant Peáhccam-folket gitt uttrykk for sin forbauselse over at «de finske myndighetene har tillatt folk fra Paččvei, som har solgt sine laksefiske plasser til Norge» (jf. s. 189), å bosette seg permanent innen Peáhccam-siten og utnytte dens laksefiske, uten at sit-folket engang ble spurt om det ønsket å godta dette eller ikke.

Dersom årsaken til at en søker flyttet fra sin tidligere sit ikke ga grunn til bekymring, ble vedkommende derimot som regel tatt opp nærmest automatisk. Man vet at stamfaren til familien Titoff kom til Paččvei på 1840-tallet. Han hadde flyktet fra sin tidligere sit, Njuehttjaur, for å unngå å bli innkalt til 21 års verneplikt. Siten beskyttet ham mens han streifet omkring i skogene i påvente av et nådig manifest som kunne gi ham amnesti. Etter at dette skjedde, giftet han seg med en kvinne fra Paččvei (Feodotoff) og ble en av sitens eldste medlemmer.

Sit-folkets sammensetning var således utsatt for mange forandringer, som vi bare har sparsomme opplysninger om, og da hovedsakelig fra relativt nyere tid. Det er imidlertid slett ikke utelukket at et sit-folk helt kan ha blitt utslettet under de urolige forholdene som preget disse områdene i sen middelalderen, særlig mot slutten av denne perioden.

Lappiske sagn forteller i flere tilfeller at ved čudernes angrep var det bare én eller to personer i en gitt sit som overlevde, og at dagens befolkning stammer fra disse. I ett tilfelle hevder tradisjonen til og med svært bestemt at hele Paččvei-folket ble utryddet ved čudernes angrep på Čuohppom'luobbal-siten «for mange århundrer siden».

Dersom denne tradisjonen stemmer med virkeligheten, må man naturligvis anta at siten senere ble befolket av et helt nytt sit-folk som flyttet inn fra andre områder.

Også epidemier har etterlatt store tomrom i sitene, som senere er blitt fylt av tilflyttere. Generelt synes de historisk kjente epidemiene, som rammet bøndene så hardt – som svartedauden og spanskesyken – ikke å ha hatt like alvorlige konsekvenser for de nomadiserende og spredt bosatte lappiske familiene; det har til og med vært hevdet at svarte dauden tvert imot åpnet store områder i Jämtland til fordel for lappene. Når det gjelder skolte lappene, kjenner man imidlertid til et skjebne svangert tilfelle: en koppe epidemi i 1702 tok livet av mer enn halvparten av Paččiõž.

Det er sannsynlig at det tomrommet som oppstod, raskt ble fylt av nye innflyttere, for sit-jorden var på den tiden mer enn dobbelt så stor som nå, mens folke tallet etter epidemien trolig ikke oversteg rundt 30 personer. I Peáhccam-siten synes noen av de endemiske de såkalte stam familiene i siten, som nevnes i de russiske jorde bøkene på 1600-tallet – Charloff og Onisimoff – er utdødd og blitt erstattet av andre, uten at sit-folket som kollektivt begrep dermed har endret seg.

Side 342

Etter gammel sedvanerett hadde lapp siten således ikke bare rett til enten uten forbehold eller betinget å godkjenne eller forkaste søknader om opptak i siten, men den hadde også rett til så å si å landsforvise gjenstridige uroelements fra sit-jorden; forholdsvis ferske eksempler på dette finnes fra Suenjel-siten.

Med den for lapp gubben generelt karakteristiske smidigheten og formalistiske hensynsfullheten i alle livets situasjoner formulerte Suenjel-Sobbar sin dom slik at dersom for eksempel den aktuelle X.X., som var en beryktet reintyv, ble værende på Suenjels sitjord, ville han av Sobbar bli tildelt bosted på stedet Y, hvor livsgrunnlaget var så dårlig at ingen familie kunne klare seg der. X.X. forstod hentydningen og ble under disse omstendighetene tvunget til å flytte til Paččvei.

Dit hadde ryktet kommet før ham, og han ble der gjort oppmerksom på hva som ville vente ham dersom han misbrukte asylretten og ble tatt for reintyveri. Slike utvisninger har nok vært den vanligste årsaken til at samer skiftet sit. Det forekom imidlertid også

ikke sjelden at en ung mann som giftet seg inn i en fremmed sit, automatisk ble opptatt i denne.

Sit-folket var dermed sammensatt av ulike folke elementer og i stadig endring. Siten kan derfor ikke sammenlignes med for eksempel den nord afrikanske stammen, som lapp sitens liv og samfunns ordning ellers på mange måter minner om på grunn av nomadismen og hensikts messighets prinsippet (jf. note s. 233). Hos lappene er det således sit-jorden som er det grunnleggende elementet, mens sit-folket er det sekundære; hos de nord Afrikanske nomadene er forholdet omvendt.

Gjennom den stadig sterkere vekt leggingen av gjensidighet i det nære samspillet mellom sit-folket og sit-jorden oppstod det etter hvert en sterkt individualisert folke gruppe som hevdet sin integritet overfor andre sit-folk. Gjennom dette samspillet utviklet det seg også etter hvert en samfunnsordning av høyere karakter.

Land og folk smeltet sammen til et lite mikrokosmos med et tydelig politisk preg – et slags statsemne. Sitens viktigste «statlige» oppgaver ble å holde sit-jorden samlet og sikre sitfolkets nærings muligheter. For å ivareta disse vitale interessene oppstod det spontant innen sit samfunnet en institusjon som både var sosial og politisk: lapptinget, som fungerte både som sitens «regjering» og «parlament».

Noen sakrale (religiøse) interesser synes siten i Petsamo derimot ikke å ha ivaretatt, så langt jeg har kunnet fastslå. Det finnes likevel forhold fra andre deler av Lappland (se Genetz) som kan tyde på at dette har vært tilfelle i eldre tider.

Side 343

Politiske og samfunnsmessige manifestasjoner innen lappe sitene

I 1878 sammen fattet den fremragende lappe kjenneren v. Düben (s. 334) resultatene av sine langvarige studier blant de vestlige samene med følgende ord:
«På det tidspunkt da de to folkene [lapper og skandinaver] møttes for første gang, dannet lappene ikke et regelmessig organisert samfunn og hadde ikke noen form for styresett. De befant seg på et rent patriarkalsk stadium og bestod av separate familier, med et stort antall betegnelser for de fineste nyanser av slektskap …»

I den alminnelige forestillingen er det vel fremdeles slik at mange mener at de primitive lappene aldri maktet å danne ordnede samfunn, men vandret omkring tilfeldig og tok det de fant i naturen, stort sett uten hensyn til andre. Følgelig hevdes det ofte at det var en stor velsignelse for lappene at de nordiske nabo statene tok hånd om dem og skapte orden og balanse i deres ytre områder. Et slikt syn blir ikke sjelden anvendt nettopp på våre skolte lapper.

Denne oppfatningen er grunnleggende feil. Lappene dannet allerede i svært gammel tid (trolig før den historiske tiden begynner i Fennoskandia) ikke løst sammensatte grupper av «ville», men tvert imot disiplinerte folkegrupper med en balansert og strengt opprettholdt samfunns orden. I lapp sitens manifestasjoner finner man nemlig en rekke gjennomgående trekk som vitner om tilstedeværelsen av elementer av en statsrett. Det fantes bestemmelser – intuitivt fulgt – om «statsform», «styreorgan» og dets sammensetning, myndighet og plikter.

Særlig merker man seg retten til at «styreorganet» suverent kunne fastsette regler for sitens medlemmer. Det synes også å ha eksistert primitive «folkerettslige» prinsipper, der styre organet hadde ansvar for forbindelser med andre og kunne inngå avtaler med dem som var bindende for alle medlemmer av siten. Videre finner man bestemmelser som konsekvent ble fulgt når det gjaldt opprettholdelse og utøvelse av retts ordenen.

Side 344

Av de strafferettslige reglene er det nå for det meste bare svake rester bevart. Derimot er de sivil rettslige reglene i stor grad fortsatt kjent blant skolte lappene.

Norrāz.

Den solidariteten som bandt familiene (husholdene) sammen i siidaen, var av en høyere orden i sitt vesen, men av samme natur som den som binder husholdets medlemmer til hverandre. På samme måte som husholdet utgjør den sosiale enheten, må siidaen betraktes som den politiske enheten, det vil si den enheten som i «innenriks politisk» henseende i siste instans bar ansvaret for at medlemmene i fellesskapet både fikk nyte sine rettigheter uten krenkelse og lojalt respekterte både de andre medlemmenes rettigheter og hele siida samfunnets interesser.

I «utenrikspolitisk» henseende var det derimot siidaen som trådte til ansvar for at ikke bare fellesskapets, men også de enkelte medlemmenes rettigheter og plikter ble overholdt. Siida folkets politiske organisasjon hvilte således på familien — «pier» —

eller rettere sagt husholdet som enhet, og familieoverhodet, familiefaren eller etter hans død den eldste gjenlevende sønnen, eller også husholdets leder, i unntakstilfeller til og med en enke, konkretiserte familiens innflytelse i siidaens offentlige livs funksjoner. Så lenge en gift sønn oppholdt seg hos sine foreldre eller svigerforeldre, hadde han derimot ikke sete i Sobbar.

For å utøve sine politiske fullmakter samlet alle disse seniorene seg til felles møter, de tidligere omtalte såkalte Norrãz- respektive Sobbar-møtene, under ledelse av en president som årlig ble valgt blant dem, oaiv'olmaš eller oaiv'šurr (ifølge J. Fellman i Sodankylä kalt rade-ädd) således i en viss grad som nord boernes ting.

1) Norrãz eller Norrõz stammer fra det lappiske ordet Norrãt (FRIIS: Lexicon Lapponicum): samle seg eller trenge seg sammen. Blant lappene vest for Kolafjorden begynte denne opprinnelige lappiske betegnelsen i senere tid å vike for den mest brukte termen «Sobbar»; blant lappene øst for Kola brukes betegnelsen «suim». Betegnelsen «Sobbar» bør antakelig avledes fra det russiske ordet собираться (samle seg) eller собрание (møte, forsamling). Innkallings ordene til lappenes ting lød blant lappene i den vestlige delen av Kolahalvøya: собирайтесь в собар, og i den østlige delen: собирайтесь в суйм.
Jf. Njemirovitsj-Dantsjenko (Лапландия, s. 90 f). Ordet «suim»s etymologi er for meg og Petsamo skolte lappene ukjent.
2) Jeg har fått den oppfatning at oaiv'olmaš var en uavhengig og rent lappisk funksjonær. I finsk Lappland synes dette ikke å ha vært tilfellet, i alle fall ikke i senere århundrer, ettersom starost-embetet der ble beskattet; se Hellant, 2/IV 1750 hos I. Fellman (IV, s. 398).

Side 345

For sammen komstene fantes det i flere siidaer en egen «Sobbar-kuatt» — møte kåte — som bare ble brukt til dette formålet; jf. også Tuderus (s. 241) og Knag (s. 379). Norrãz var siidaens høyeste myndighet. Dens rådslag og beslutninger kunne ikke påklages, men var ubetinget bindende for medlemmene; enten måtte samen finne seg i Sobbarens avgjørelser eller akseptere å forlate siidaens territorium.

Norrãz ble også, slik det synes, oppfattet blant samene som bæreren og videre utvikleren av de påfølgende generasjonenes samlede visdom og erfaringer, samt av de hensiktsmessighets oppfatninger og retts oppfatninger som sprang ut av disse; «hvordan skulle noen ha våget å sette seg opp mot Sobbar»?

I Norrãz-forsamlingen var det dessuten de mest erfarne medlemmene, de eldre mennene, som nærmest av seg selv tok det avgjørende innflytelsen ved behandlingen av de mange ulike sakene — en heldig omstendighet under natur folkets forhold, siden den bevarende og rolige ettertanken her på en hensiktsmessig måte veide opp for den

av naturen livlige lappiske ungdommens iver i øyeblikket og dempet splittende tendenser. Siidaens styringsorgan fikk dermed et nærmest konservativt «republikansk» preg.

Noen form for aristokratisk styre kunne derimot ikke utvikle seg, fordi den innflytelsen som tradisjon, rikdom og intelligens vanligvis gir et samfunns medlem på høyere utviklings trinn — for eksempel i de gamle handels republikkene eller hos noe mer utviklede klan samfunn — hos det lappiske natur folket ble nøytralisert av individets maktes løshet som følge av naturavhengige næringers usikkerhet, samt av avhengigheten av andres støtte og naboens velvilje, som særlig under natur husholdningens stadium er av enorm betydning: én dag er man rik, men etter kort tid fattig.

Noen dominerende slekter — «röt» eller «sokk» — eller noen form for aristokrati ser heller aldri ut til å ha utviklet seg, selv ikke innen en stor siida (med mulig unntak for enkelte sjaman familier). Tillitsmennene ble valgt for ett år av gangen, og hvem som helst kunne, uavhengig av fødselsrett, settes inn i tillitsverv.

I Sobbar veide den gamles ord, særlig om han var velstående, alltid tyngre enn den fattiges, dersom man skal stole på de tradisjonene lappene selv har. Slaver har på den annen side heller aldri eksistert hos lappene. I Norrãz samlet det seg, som nevnt, både siidaens sosiale og politiske virksomhet. For å få oversikt over norrãz' ulike funksjoner kan man skille mellom dets «utenriks politiske» disposisjoner, dets «innenriks politiske» tiltak samt dets dømmende virksomhet.

Side 346

«Utenrikspolitikk»

Siidaens utenriks politiske uttrykk viste seg i hovedsak på tre områder: ivaretakelsen av territoriets integritet, siidaens «statsservitutter» samt gjennom dens asylrett. Norrãz overvåket siidaens territorielle ukrenkelighet i forhold til nabo siidaene. Som vi har sett, var siida jordens utstrekning nokså nøyaktig fastlagt gjennom grenselinjer (jf. s. 99 f.). Disse grense linjene var imidlertid, som vi har sett, i enkelte områder bevegelige, og for slike områder eksisterte det som samene kaller *kueht'mierr*, eller en form for kondominium (fellesområde).

Et eksempel på dette finner vi i landstripen som ligger mellom de stiplede grense linjene på fig. 71 mellom Peàhccam- og Suenjel-siidaene. Et slikt *kueht-mierr*-område må i folkerettslig forstand betraktes som begge de tilgrensende siidaenes interesses fære, uten at noen av dem synes å ha hatt en ubetinget rett til å utnytte området.

Ved forvaltningen av et slikt *kueht-mierr* trer skolte lappenes etiske oppfatning frem på en særlig karakteristisk måte, som samtidig viser innholdet i deres særegne oppfatning av eiendomsrett til jord i det hele tatt. Det nevnte fellesområdet mellom Peàhccam og Suenjel kommer til uttrykk gjennom tre ulike grenselinjer, som vitner om at en forskyvning av grensen har funnet sted.

Denne forskyvningen har imidlertid ikke skjedd på samme måte som hos flytt lapper, altså som et fullbyrdet faktum fremtvunget ved makt, men – ifølge hva flere lapper har fortalt meg – på grunnlag av særskilte avtaler mellom de berørte siidaene i hvert enkelt tilfelle. Uttalelsene synes å tyde på at lappene i sin geopolitikk faktisk har tilstrebet å ivareta naboenes behov i like stor grad som sine egne, for å forebygge hevn tanker som kunne forstyrre nabo forholdet.

1) Man finner spredte opplysninger om at faste grenser også ble opprettholdt mellom siidaene i Finlands Lappland. I ting protokollen fra 1/III 1630 i Sompio heter det at grensene mellom denne og Enare by var klare, og det samme ble fastslått 18/II 1732 på tinget i Kemikylä (I. Fellman, III, s. 86 og 103). Også Hackzell omtaler i sin skrivelse av 25/III 1749 siidaenes grenser (I. Fellman, IV, s. 392).
Grensetvister mellom siidaene var likevel neppe uvanlige. Slike nevnes for eksempel mellom Sompio og Sodankylä i 1680 (om en bekk med bever), mellom Kittilä og Peltojärvi i 1681 (om fiske i Vuontisjärvi), og mellom Sodankylä og Kittilä samme år (om beverfangst i Jesiöjoki) (se I. Fellman III, s. 21, 25, 31, 26), samt mellom Kemikylä og Kuolajärvi i 1732 og 1764 (om en av sistnevnte by overtatt beverfangstplass) (I. Fellman, III, s. 102, 106, 107 og 177).
En tvist om grensen mellom Utsjoki og Enare oppstod i 1732 (I. Fellman, III, s. 99, 108). Denne ble til slutt løst på gammelt samisk vis ved å bruke upartiske lapper fra siidaene i Sodankylä og Kemikylä som voldgifts menn; jf. Ting protokollene 8/II 1793 og 10/11 1746 (I. Fellman, III, s. 154 f., 156).

Side 347

Når det hendte at den ene siidaen hadde mindre behov for land eller vann innenfor felles området (*kueht-mierr*) enn nabo siidaen, ble det i forståelse mellom partene gjennomført en grense justering med sikte på å dele området slik at de landområdene som tilfalt hver siida, svarte til siidafolkets respektive behov, først og fremst for fiskevann.

Til dette formålet utpekte begge siidaenes Norrāz egne delegater, som sammen med sine *oaiv'olmaš* møttes til et møte (*kueht-mierr-Sobbar):* trekke grenser - fordele ressurser (særlig fiskevann). Der behandles delings spørsmål og utarbeides forslag til grenselinje. Dersom grense justeringen berørte et område som lå nær eller inntil en tredje siida — en «tredjepart» — ønsket lappenme at også delegater fra denne siidaen

skulle delta i forhandlingene — *kolm-mierr-sobbar* — enten den tredje siidaen var direkte territorielt berørt eller ikke.

Forslaget til ny grense synes deretter (opplysningene er motstridende) å ha blitt forelagt de berørte siidaenes norrãz til godkjenning («ratifikasjon»), og når det der ble vedtatt, trådte den nye grensen i kraft. Ifølge andre opplysninger skjedde dette allerede når delegatene var blitt enige.

Etter dette ble hver siidas bruksandel av *kueht-mierr(* fellesområde mellom to siidaer) -området i «folkerettslig» forstand betraktet som en ukrenkelig del av dens siidajord, inntil en ny oppdeling av fellesområdet eventuelt fant sted. Ingen lapp fra nabo siidaen hadde deretter rett til å fiske eller jakte på den andre siidaens andel; overtredelser ble ansett som en forbrytelse og straffet på linje med grovt tyveri.

Bestemmelsen om territoriets ukrenkelighet ble håndhevet så strengt at for eksempel en familie som hadde fått bruksrett til fiske i en bestemt del av området, ikke hadde rett til å overlate denne bruksretten — verken gratis eller mot betaling — selv til en nær slektning, dersom denne tilhørte en annen siida, selv om vedkommende tidligere hadde fisket der. For å overføre slik bruksrett til en person fra en annen siida krevdes uttrykkelig tillatelse fra Sobbar. En slik søknad kunne norrãz enten innvilge eller avslå. — Om denne typen overdragelse av bruksrett til deler av et territorium til en annen siida, samt vederlaget for dette, finnes det ulike opplysninger i eldre litteratur og i gamle dokumenter; se også s. 101 ovenfor.

Norrãz avgjorde også hvordan man skulle forholde seg til en annen type *kueht-mierr*, det vil si konsesjoner («stats servitutter») som siidaen hadde på en annen siidas område. Et eksempel på dette var laksefisket ved Tuallam'paihkk-fallene [Padun] (se s. 205 f.), trolig det rikeste laksefiskeplass, beliggende på Njuehtfjaur-siidaens område.

Side 348

Bruksretten til dette laksefisket hadde siden uminnelige tider — bekreftet allerede i Vassilij Agalins jordebok fra 1574 — vært innehatt i fellesskap av Suenjel- og Njuehtt'jaur-siidaene, med utelukkelse av alle andre.

Men ingen av siidaene hadde rett til alene å treffe beslutninger med hensyn til dette servitut belagte fisket; alle bestemmelser om dette ble vedtatt av de to siidaenes **kueht-mierr-Norrãz** (fellesråd for området).

Fisket ble utnyttet enten ved at det ble bort forpaktet til utenforstående — i de senere århundrene vanligvis handelsmenn i Kola — eller ved at de to siidaene drev fisket i fellesskap. I sistnevnte tilfelle utpekte begge siidaenes Norrãz hvert sitt arbeidslag for

sesongen. Disse arbeidet sammen på stedet og fraktet fangsten til Kola, hvor den ble solgt.

Etter avsluttet fiskesesong avla de to lagene regnskap for sin handel og drift. I begge tilfeller ble nettoinntekten fra Tuallam'paihkk fordelt proporsjonalt på siidaenes mannlige medlemmer som hadde nådd en alder av 1½ år eller mer (ifølge én opplysning ble nettoinntekten delt likt mellom de to partene med bruksrett). I Suenjel tilfalt inntekten siidaens felleskasse.

Opprettholdelsen av siida områdenes ukrenkelighet forutsatte også en rettsordning ved overtredelser begått av medlemmer fra en annen siida. Når det gjaldt verneting, skal det ha gjeldt en generell regel om at den skyldige skulle stilles for Norrãz i den siidaen han tilhørte, og dømmes der.

Jeg har lenge fryktet at mine informanter kunne ha vært noe usikre på dette punktet, men siden det synes å være enighet om spørsmålet, må forholdet antas å ha vært normalt. Denne bestemmelsen vitner tydelig om den store autoriteten Norrãz-institusjonen hadde blant lappene, ettersom man på forhånd anså den fremmede domstolens upartiskhet som gitt, selv i tilfeller der saken ikke direkte berørte det aktuelle samfunnets egne interesser.

Skolte lappenes oppfatning av gjensidighetens betydning i forholdet mellom samfunnene kommer også tydelig til uttrykk her. Videre var asylretten for personer fra fremmede siidaer avhengig av siidaen, og spørsmålet om landsforvisning (eksil) ble avgjort av Sobbar.

Man kunne tenke seg at konsekvensen av en slik, så å si høy moralsk oppfatning — at de samme forpliktelser og rettigheter gjaldt gjensidig mellom siidaene og individene, og at alle i like stor grad var forpliktet til å verne hverandres samfunns orden — kunne ha ført til et mer omfattende politisk samarbeid mellom siidaene. Lappisketradisjoner forteller riktignok at de tidvis støttet hverandre i forsvaret av sine rettigheter, men disse antydningene er uklare og lite overbevisende.

Side 349

Det finnes derimot i litteraturen én enkelt antydning om et solidarisk opptreden fra lappsiidaene i forhold til en fremmed stat. Lagus omtaler nemlig følgende i 1772 (s. 224): «Usikkerheten på grunn av russiske streiftog, både i freds- og krigstid, mot hvilke en så vidstrakt og avsides liggende grense ikke i tilstrekkelig grad kunne beskyttes av svenskene, synes på denne tiden eller noe senere å ha gitt opphav til en overenskomst mellom områdets innbyggere og den russiske regjeringen om en varig fred langs grensen, også når disse rikene var i krig med hverandre.

Dette mot en viss årlig avgift til Russland, under navnet båge skatt, som Kemi-lappene påtok seg, uten at de dermed på noen måte gjorde seg til russiske undersåtter.

Det er sannsynlig at denne avtalen ble inngått ved grensen mellom disse rikene i kong Karl IXs tid. Om nevnte bågeskatt, som fremdeles årlig betales, vil det bli talt mer om senere, når vi kommer til sognets skatter. I mellomtiden har denne grensefreden, som siden stort sett har blitt holdt på begge sider, i stor grad bidratt til å lokke nybyggere til området; for her var det, selv under de vanskeligste krigstider, full sikkerhet.» Jf. Hellant og Qvist 1754 hos I. Fellman (I, s. 222).

Hva Lagus mente med Kemi Lappmark fremgår av følgende (s. 17): «Da lappene ennå alene bebodde dette området, fantes her tre Lappland: Maanselkä, Kitka og Kuolajärvi. Dersom disse hadde et felles navn, kunne det ikke være annet enn Kemi Lappmark, som imidlertid i tillegg omfattet fem andre bygder, nemlig Kemikylä, Sodankylä, Kittilä, Sompio og Enare.» Jf. I. Fellman (I, s. 240).

Lappene skulle altså i dette tilfellet, gjennom en felles opptreden på egen hånd, ha lykkes i å oppnå en viss lettelse i sin vanskelige mellom posisjon, presset som de var mellom to stater i stadig konflikt, ved å inngå en kollektiv avtale med sin egen herskers motpart om nøytralisering av sine samfunn. I dette tilfellet fremstår siidaen dermed klart som et folke rettslig subjekt. Noen stat var siidaen likevel ikke; den manglet statstanken som driver stats utviklingen. Det hersket mellom siidaene en vedvarende likevekts tilstand. De forble like uforanderlige i senere tider som i den perioden …

1) Det finnes en fortelling om at lappene i Sompio, Sodankylä og Kemikylä en gang på slutten av 1600-tallet, under ledelse av Akimelek, skal ha kjempet kamper mot både russiske røver bander og «juutilaiset» (juter, dvs. dansker–nordmenn) (jf. Fellman, II, s. 78).
Se også om Christoffers bragder i russisk Lappland (Fellman, II, s. 90) omkring år 1600, samt kamper mot russerne ved Jelikon pahta i Sompio ved slutten av middelalderen (J. Fellman, II, s. 123).
Jf. også Bureus, s. 188, samt sagnene om Lavrekaš.

Side 350

«Da vi første gang aner sitenes tilværelse i historien (se s. 259). Siten bør derfor nærmest sammenlignes med en bygd eller et herad hos de urnordiske folkene, med hensyn til 'fredens opprettholdelse og lov og retts håndhevelse'. I kultur historisk henseende ble siten derfor en passiv faktor.

En annen antydning om felles politisk opptreden omtales i en protokoll fra tinget i Vadsø 13. august 1731: Etter at skolte lappene i Neiden, Pasvik og Carlsgammen (Peàhccam) på tinget i Vadsø 14. august 1730 hadde meddelt at de, etter at den russiske utskrivningen fem år tidligere også ble utvidet til dem, måtte tåle betydelige avgifter

for fritak fra personlig verneplikt, anmoder de om at det måtte bli innvilget dem fritak fra å betale skatt til Danmark.
På tinget i 1731 anmoder disse lappene videre 'baade Neiden, Pasvig og Carlsgam finner om Hs. Kgl. Maj. af Danmark intercession hos Hs. Cariske Maj.' (Utdrag av Vardøhus lens justis protokoller).

Det er sannsynlig at lappene, som i alminnelighet har en fin sans for det som gir den svake en fordel, også mange andre ganger med naiv kynisme har forsøkt å spille den ene av to rivaliserende parter ut mot den andre, for dermed å lette sin egen situasjon. OLOFF BURMAN (s. 116) nevner for eksempel i 1590, trolig nettopp om våre Petsamo-lapper, følgende:

1) I protokollen fra tinget i Vadsø 14. august 1730 oppgis det at de russiske myndighetene fem år tidligere hadde pålagt lappene i fellesområdet å stille rekrutter eller betale til kronen en vakansavgift. Denne utgjorde for de 11 Neiden-lappene 9 riksdaler, for de 22 Pasvik-lappene (19 skattelapper) 30 riksdaler, og for de 17 Carlsgam-lappene (12 skattelapper) 26 russiske riksdaler [rubler].
Til belysning av rubelens verdi på denne tiden kan det anføres en opplysning fra amtmann KROG på samme ting: Han hadde i skyssbetaling betalt til de russiske lappene fra Bomeni [Muetke] til Malmis [Kola] for 9 rein 70 kopek, fra Malmis til Nothiager [Njueht'jaur] for 9 rein 180 kopek, fra Nothiager til Søndergidd [Suenjel]

Side 351

«Disse lappene som lever under den russiske tyrannen, har ofte bedt om at de måtte få slippe unna ham, på grunn av den harde og grusomme tyranniet han utøver mot dem, når han har noe med dem å gjøre.»
BURMAN forteller videre (s. 115) at: «En stor mengde russere og lapper begav seg til en norsk fogd ved navn Knut Mårtenson, kongens i Danmark, og ba ham ydmykt om at han ville unne og etterlate dem et stykke land som tilhører kongen i Danmark, slik at de der kunne bo og bygge, og siden leve i fred og ro.»

Som en generell regel tør man likevel hevde at felles politisk opptreden blant disse stats embryoene (sitene) må ha vært sjelden. Sitenes interesser var av altfor snever lokal karakter til at de, annet enn i ytterste nød, kunne erkjenne betydningen av «forente krefter» (unitis viribus). Kanskje har også initiativet i de nevnte tilfellene kommet utenfra.

Sit-folkene var dessuten adskilt fra hverandre av store ødemarker, som i høy grad vanskelig gjorde opprett holdelsen av varige forbindelser mellom et større antall siter. Endelig – og dette er kanskje det viktigste – hadde erfaringen lært dem at de manglet mot til å foreta noen felles handling. Det ligger utvilsomt en viss sannhet i DE JUTERBOGS utsagn (s. 128): «— lappene regnes overalt som det mest feige folk på jorden —»

Lappene trakk seg mer eller mindre sky tilbake for naboenes maktmidler og fant seg raskt underdanig i sin skjebne, med mindre deres noaidi kunster (trolldom) kunne skremme motstanderne. For å verne seg mot for eksempel «čudeh» søkte skolte laappene helst til list. Sagnene forteller at banditter pleide å tvinge samer til å kjøre for dem. Veiviseren spente da en villreinshann eller villreinhunn foran røverens slede, ledet følget mot en bratt skrent, skar plutselig over kjørereimen og skremte trekkdyret, som da styrtet utfor sammen med passasjeren, slik at begge ble knust.

Det er sannsynlig at en oppdragelse gjennom svært lang tid til underdanig respekt for den sterkestes vilje har gjort at skolte lappene som regel svært lojalt har rettet seg etter gjeldende territoriale bestemmelser, selv når disse gikk direkte imot deres egne interesser: *in dubio pro reo*. De har for eksempel svært sjelden gjort inngrep i områder de ved sine herskeres bestemmelser var blitt utestengt fra.

Således forteller BUCHAROFF (Vardø-Posten 14. februar 1886) uttrykkelig at det i lang tid ikke hadde forekommet brudd på traktat bestemmelsene av 1826 ved Patsjoki grensen.

Side 352

Når det gjelder våre lappers «innenriks politiske» forhold, så dreide de seg, som all fornuftig politikk, direkte om økonomiske hensyn. Vi må først rette oppmerksomheten mot disponeringen av territoriets natur ressurser. Alt land og vann tilhørte fellesskapet, hele siten, og dens Norrãz hadde alene myndighet til å fastsette alle bestemmelser om deres utnyttelse. Noen personlig eiendomsrett til jord eller vann synes derfor aldri å ha eksistert blant Petsamo-lappene, dersom man skal tro de tradisjonene som fortsatt er bevart. Norrãz viste seg i stand til å foreta sine disposisjoner i samsvar med sit-folkets særegne næringsmåter på en måte som ga hver enkelt medlem full rettferdighet og tilfredshet, og derfor ble beslutningene fulgt uten protest.

Når det gjelder fiskevannene i innlandet, ble det skilt mellom innsjøene – inkludert elvesjøene – på den ene siden, og hovedelvens fosser på den andre. Fiskesjøene ble av Norrãz samlet i grupper; de store sjøene ble delt i andeler, og bruksretten til dem ble

fordelt mellom de ulike familiene (husholdene) etter det prinsipp at sjøenes produksjon skulle stå i best mulig forhold til antallet mannlige familie medlemmer over 1½ år. Da de store sjøenes fiskevann ble delt opp i andeler, fastsatte norrãz også nøyaktige grenser for hver andel, slik at konflikter skulle være utelukket på forhånd. Ingen endringer i den av Norrãz fastsatte fordelingen av bruksretten var tillatt uten at dette både ble meldt inn og godkjent av sitens Norrãz.

Et område som var tildelt en familie til bruk kunne opprinnelig verken byttes, selges eller arves i vår betydning av disse begrepene. Det oppsto heller ingen hevd eller prioritet til bruksretten ved at det samme området gjennom flere år ble tildelt den samme familien av Norrãz. Likevel var det (i Paččvei) tillatt at innehaveren, uten å rådføre seg med tinget, kunne leie bort en del av det fiskevannet han hadde fått bruksrett til, til et annet medlem av samme sit. Det vanlige var likevel at enhver endring, selv om partene var enige, ble meldt til tinget.

Bruksretten til fisket i Vuöll-Njaχč'jaur ble delt slik at Kjuril Moshnikoff hadde halvparten og Feodor Feodoroff den andre halvparten. For å unngå konflikter ble det fastsatt en ordning hvor hele innsjøen ble brukt annethvert år av hver av dem. Samene synes i det hele tatt å ha vært svært forsiktige med ikke å krenke Sobbars «suverenitet».

1)I Enare hadde man ennå i 1680, og i Kuolajärvi i 1733, private jaktmarker og fiskevann (I. Fellman, III, s. 20, 119). Men ved siden av dette fantes også …

Side 353

Man har visst i alminnelighet hatt den oppfatning at de såkalte slekts områdene innen Suenjel-siten (jf. s. 200), på grunn av gammel hevd, ble innehatt og disponert etter slektens eget forgodt befinnende, uten hensyn til de øvrige medlemmene i siten. Slik har det imidlertid ikke vært, oppga Suenjel-lapper for meg i 1927, men man var nødt til også i Suenjel å henvende seg til Sobbar ved enhver endring av tidligere godkjente bruks forhold. Som eksempel på dette fortalte lappene at da det var trangt innen Gavriloff-slektens område, mens det derimot var god plass innen Semenoff-slektens område, ønsket Jeleksej Gavriloff, som var gift med en Semenoff, å forlate Peäst'jaur-området og velge sitt bosted ved Vuenne'jaur, som ble brukt av de to da levende Semenoff.

Dette kunne imidlertid først skje etter at Sobbar hadde behandlet og godkjent hans fremstilling i saken, selv om de to Semenoff allerede tidligere hadde ønsket sin svoger velkommen til området som de hadde hatt bruksrett til siden gammelt av.
På samme måte gikk det til da Ann Evvan Kiprianoff flyttet fra Juŋs'jaur til Sverdloff-slektens[2] område.

I Paččvei oppga en eldre mann at fordelingen av land og vann innen en «slektstrakt» ble betraktet som en slektens interne anliggende, og derfor tok Norráz først del i spørsmål som oppsto som følge av fordelingen når en person fra en annen slekt flyttet inn i «slekts trakten». Deler av «slekts trakten» kunne således «testamenteres av familiefaren og arves av hans barn».

Også felles vann; som dels ble reservert for visse tider av året, Aviovaara 1671, Kittilä 1701 (l.c. s. 8, 58). Fiske i andres vann ble straffet i Sompio 1656, i Sodankylä 1680 (l.c. s. 8, 21); likeledes fangst i andres skog i Enare 1656 (l.c. s. 3). Jfr. Kittilä 1658 (l.c. s. 5).

2. *Borg (1901, s. 44) meddeler om Njuehtt'jaur–Akkél-lappene at det i hver by finnes en byformann som fordeler fiskevannene og jaktmarkene mellom familiene. Hver by har bestemte fiske- og jaktområder.*

Side 354

I praksis hadde det nemlig utviklet seg den skikken at den samme familien, eller et antall familier tilhørende samme slekt, år etter år vendte tilbake til de samme høst boplassene og de samme omkring liggende fiske vannene, slektsledd etter slektsledd (jf. Paulaharju, 1921, s. 165 f). Forholdet hadde etter hvert blitt så stabilt at lappene oppførte én eller flere stuer for seg selv på høst boplassene, og tilsvarende på sommer boplassene i Suenjel. Ved såkalt boskifte hendte det at et bestemt fiskevann på en måte ble «overlatt» til en sønn av faren (jf. Itkonen hos Sirelius, 1914, s. 11).

Gjennom slik gjentatt oppdeling innen slekten hendte det at slekts områdene ble oppstykket i deler som, på grunn av sin litenhet, i praksis ble ubrukelige som familie områder. I slike tilfeller henvendte samene seg til Norráz, som foretok en ny regulering av bruksretten innen slekts området.

Den gamle fordelingen av sitens område ble heller ikke stående uforandret for alltid. Det hendte at de tradisjonelle fiske vannene ikke lenger var tilstrekkelige for å dekke

behovene til en familie etter at den hadde vokst betydelig i antall, mens en annen families tilgrensende fiskevann var mer enn tilstrekkelige for deres behov. I slike tilfeller bestemte Nnorráz at den førstnevnte familien skulle få bruke en del av den andre familiens fiskevann.

På denne måten kom slekten Ljätoff (opprinnelig fra Neiden) først til Paijan i Paččvei. Også Charusin forteller fra tiden 1870–75 at en Ljätoff da fikk tillatelse til å benytte Feodotoff-slektens område innen Paččvei-siten. Det har blitt hevdet (jf. Charusin, s. 244) at en slik forflytning skulle betraktes som midlertidig, og at det var den opprinnelige slekten som bestemte dette, samt at det ikke ga den nye familien noen fortrinnsrett til senere å fiske i dette området.

Det er også blitt hevdet at det fra svært gammel tid var fastlagt innen hvilke områder hver familie hadde rett til å fiske (Ailio, s. 40). En særskilt undersøkelse av ulike opplysninger som belyser vestlappenes gamle jord ordning, synes å føre til det resultat at landet der var delt mellom familier, og at besittelsen av visse innsjøer og områder gikk i arv innen slekten.

Dette forholdet må føres tilbake til en tid da lappen selv ennå var enerådende i området (jf. Wiklund og Holmback, flere steder i Holmbacks arbeid). Forholdet var trolig nokså likt også hos Petsamo-lappene, dersom det forstås slik at verken en tidligere eller en senere generasjon, sett fra fellesskapets synspunkt, hadde noen absolutt rett til å bruke sine tradisjonelle fiskevann, men kun en mer eller mindre langvarig bruksrett – åborrett.

Det er derfor neppe riktig å hevde at familier innen en bestemt slekt hadde en fast, forhåndsbestemt rett til å bruke bestemte områder. Denne påstanden bygger trolig på en ubeviselig antakelse om at retten opprinnelig ble etablert under en slekts- eller klanordning. Det finnes riktignok noen tvilsomme rester av totemisme (?) bevart hos våre lapper som muligens kunne anses å antyde at et slekts- eller klan system tidligere har eksistert blant dem.

Side 355

For min del har jeg fått den oppfatning at begrepet «slektstrakt» er en rest fra den tiden da storfamilien utgjorde den sosiale enheten i skolte lappenes samfunn. Lappene uttrykker ofte slektskap gjennom uttrykket «ohtest säijest» – «fra samme sted». Dette leder tanken til et annet argument som kunne synes å tale sterkt for at slekts områder, eller del områder, gikk i arv og dermed ble innehatt med full eiendomsrett. Dette i forhold at det etter lappenes forestillinger ville ha medført ulykke ikke bare for individet. Dette også for hele siten, dersom de tradisjonelle kultiske handlingene på den tidligere innehaverens gamle offerplasser ble forsømt når en ny familie tok området i bruk.

Gjengangerne, «suivan», som skoltesamene for det meste fortsatt frykter sterkt, kunne da ha blitt vrede og forårsaket stor skade. Hvis forholdet en gang har vært slik som antydet – og det virker ganske sannsynlig – synes imidlertid minnet om dette å ha bleknet helt. Når lapper fra alle tre Petsamo-sitene, uavhengig av hverandre, men

nokså samstemt, forklarer at det bare var bruksrett, og ikke eiendomsrett, som gjaldt for delområdene, kan jeg ikke betvile at det kollektive (nærmest «kommunistiske») synet faktisk har vært avgjørende for skolte lappenes jord ordning.

Både adopsjon og den lettheten som fremmede personer ble tatt opp i sit-fellesskapet med, synes å vise at noen slekts- eller klan tradisjon ikke lenger finnes hos våre samer; hvis den en gang har eksistert, er den for lengst oppløst.

Det synes derfor ikke nødvendig å anta at slekts- eller klan prinsippet lå til grunn for bruken av bestemte fiskevann hos sit-lappene. Det kan ha vært den enkelte (stor)familien som også i dette tilfellet utgjorde enheten i den gjeldende fordelingen. At den tradisjonelle bruken av et bestemt vann ikke kan ha vært basert på noen varig rett, fremgår etter min mening også av at Norráz hadde en ubetinget rett til å frata en familie, som av en eller annen grunn hadde gjort seg upopulær, dens tradisjonelle bruksrett til et bestemt fiskevann. Familien kunne da bli tildelt fiskevann i en annen del av sitens område, hvor den ikke kunne være til ulempe for andre.

Tingets myndighet strakte seg enda lenger; det kunne til og med utvise en person – det vil si en familie – fra hele sitens område dersom vedkommende ble ansett som et uromoment i fellesskapet. Dette var et forhold av offentlig rettslig karakter.
Disse forholdene lar seg vanskelig forene med prinsippet om en forhånds bestemt rett til bestemte fiskevann. Det var snarere en sekundær omstendighet at et tradisjonelt forhold besto så lenge alle var fornøyde med det; en flytting av folk av små grunner var forbundet med store praktiske vanskeligheter.

Side 356

Utvidede undersøkelser er selvsagt nødvendige før dette kompliserte spørsmålet kan anses endelig løst. Ved utnyttelsen av fisket i hoved elvens fosser ble delings prinsippet fra gammel tid ikke anvendt på de delene der den edleste fangsten, laksen, fantes. Slike steder ble ansett å ha større vital betydning for helheten enn andre fiskevann, og kom derfor, med hensyn til bruksretten, til å innta en særstilling også i rettslig forstand. De ble erklært som åpenbare felleseiendommer.

Fisket foregikk der med lange, bevegelige (lakse)nett som fikk drive nedover med strømmen, såkalte kolgös-nuehtt(drivgarn vrukt i elv), og fangsten tilfalt hele siten. Da fiske med sluk og flue først sent ble kjent for lappene, og fisket med de drivende nettene medførte en del besvær, oppstod etter hvert skikken med å bort forpakte de felles fiskeriene, hvor inntektene da tilfalt sitens «statskasse».

«Under slike forhold kunne inntektene gjøres mest mulig lønnsomme, og alle i siten kunne i like stor grad nyte godt av avkastningen fra fossfisket», fremholdt en same for

meg som begrunnelse for innføringen av forpaktning. Fisket ute i havet, unntatt på laksefiske plassene, kunne alle sitens medlemmer benytte etter eget ønske.

Når det derimot gjaldt utnyttelsen av laksefisket i fjordene, var det gjennomført en svært nøye fordeling av fangst plassene mellom sitens familier. Gjennom lang tid hadde samene lært å kjenne hver odde og hver bukt der laksen helst oppholdt seg og derfor lettest kunne fanges. Disse stedene – lähp(bestemt fiskeplass) – var forholdsvis få (i senere tid i Paččvei 12 og i Peáhccam 12), og samfunnet var derfor nødt til å fordele dem så rettferdig som mulig mellom familiene i siten, i forhold til antallet medlemmer over 1 ½ år.

De mannlige medlemmene ble telt opp, og det ble beregnet hvor mange som burde tilhøre hver plass. Det hendte da at to eller tre små familier måtte dele én plass, mens en annen plass kunne innehas av én stor, mannsrik familie alene.

Fordelingen av plassene mellom disse gruppene ble deretter fastsatt ved loddtrekning, angående når det gjelder utførelsen, viser jeg til Charusins fremstilling (P. L., s. 246).

1) Sperrefiske synes Paččiöž selv, like lite som Peáhccamöz, å ha benyttet seg av, ifølge lappenes opplysninger. Annerledes var det i Suenjel. Jf. s. 171, note 1.
2) I Finnmark forekom dette i alle fall allerede i begynnelsen av 1600-tallet, ifølge Pontoppidan (s. 264).
3) I mer vestlige lappmarker ser laksefisket i elver ut til å ha vært delt i parseller (lotter), for eksempel i Aviovare 1671 (I. Fellman, III, s. 8).

Side 357

Da heller ikke ved loddtrekning – *werb* – full rettferdighet kunne oppnås, ble det i de følgende årene brukt et system med alternering for å utjevne forskjellene. Den familien eller de familiene som året før hadde hatt plass 1, fikk nå bruke plass 12, mens de som hadde hatt plass 2 kom til plass 1, familiene fra plass 3 til plass 2, og så videre. Med en slik forflytning fortsatte man i de følgende årene, inntil familiene etter tur hadde prøvd sin lykke på alle de 12 plassene. Deretter ble det vanligvis foretatt en ny fordeling av laksefiske plassene mellom sitens medlemmer ved lodd trekning, dersom ikke særlige omstendigheter, for eksempel gjennom gripende endringer i antallet mannlige familie medlemmer i de ulike familiene, tidligere hadde gjort en slik ny fordeling nødvendig.

Når det gjelder bruken av sitens land, synes følgende regler å ha vært anvendt.

Når det gjelder jakt og fangst av vilt, har det blitt hevdet at sitens område kunne utnyttes fritt etter eget skjønn av alle sitens menn. Slik skriver for eksempel Jessen-

Scharderbøll i 1767 (s. 250): i Neiden, Pasvik og Peisen «er fjellmarken mellom finnene felles; men elvene og vannene er delt».

Den samme oppfatningen om bruken av marken finnes også hos andre skildrere, særlig hos Charusin (s. 243). Jeg har imidlertid fått en avvikende oppfatning i denne saken. For med unntak av jerven, reinens verste fiende, som man hadde rett til å jakte hvor som helst, fantes det tidligere nøye bestemmelser som begrenset jaktretten. Når det gjelder jakt og fangst, synes det å ha vært gjort et skille og det ble gjort et skille mellom.

Side 358

På den ene siden, slik jakt og fangst som krevde flere menns medvirkning for å lykkes godt – vanligvis én jeger fra hver husholdning – og på den andre siden slik jakt som kunne utføres av en enkelt person. Den førstnevnte typen jakt gjaldt hovedsakelig villrein.

Denne fangsten ble i eldre tid blant Petsamo-skoltene vanligvis drevet slik at man i egnede områder anla glisne, 1–1,3 meter høye tre gjerder som strakte seg en eller et par mil gjennom skogen og som vanligvis ble bygget i V-form (jf. også Fellman II, s. 222 f., II, s. 224). I dette gjerdet, kalt ãg'g'es («snargjerde», jf. *vuobman* i Kemi lappmark), lot man det være åpninger i spissen av vinkelen og på andre steder der reintråkk viste at villreinen gjerne passerte, og som derfor var egnede jaktposter.

I åpningene ble det satt opp snarer (ãg'ges'kiell), og mot disse ble villreinflokkene drevet frem. Den eldste nålevende Paččvei-skolten sa at han aldri hadde hørt at man innen denne sieten brukte annet enn snarer. I Suenjel vitner imidlertid gamle rester ved et slikt gjerde om at man der også hadde brukt fangstmetoder kjent fra Kemi lappmark[1].

Stedsnavn i Paččvei viser at man også her hadde satt opp innretninger med lange spydpiler (*pelpp*), som dyrene ble drept av (jf. Fellman II, s. 142; Sirelius 1914, s. 12), eller laget åpninger med risdekte groper der spisse påler av tjærefuru var reist i bunnen, slik at reinen falt ned og ble spiddet til døde. Det forekom også at jaktlaget drev villrein flokken ut på lange nes, hvor den ble omringet og nedlagt.

Det er klart at slik jakt krevde sitens mest bevegelige og tilgjengelige mannskap, siden sitene i eldre tid ikke var særlig folkerike (jf. J. Fellman III, s. 60; Itkonen 1928, s.

228). Utbyttet av slike jakter, som lappene pleide å foreta både om våren og om høsten like før brunsten, skal i Suenjel ha vært opptil et hundretall felte villrein.

Fellman (II, s. 137) nevner et utbytte på over 1000 villrein. Byttet ble i slike tilfeller delt proporsjonalt mellom sitens mannlige medlemmer, ettersom gjerdet var sitens eiendom (jf. Jac. Fellman II, s. 224). Dersom en familie på grunn av sykdom ikke kunne sende en representant til jakten, kunne den likevel få en hel eller halv andel av byttet.

I Paččvei ble imidlertid ãg'g'es-jakten, i hvert fall i senere tid, ofte drevet av to–tre samer i lag, som da delte byttet mellom seg. Det samme gjaldt under vårjakten, når reinene ble forfulgt av et jaktlag på ski. Ved individuell villrein jakt med sporhund (utstyrt med munnkurv som hindret den i å bjeffe) tilfalt derimot byttet jegerens hushold (jf. I. Fellman III, LXV).

1) Se Tornaeus (utg. 1772, s. 44).

Side 359

Skoltene pleide også å jakte villrein i grupper, når den om våren oppholdt seg i flokker på visse høyder der beitingen ikke ble hindret av den dype snøen (se *kiekero*, Tornaeus, s. 36). Når vår skaren hadde lagt seg og lettet jegernes bevegelser, mens reinene derimot sank gjennom og hadde vanskelig for å komme unna (se Neiden, s. 220), tilfalt byttet deltakerne og ikke siten. Dette er ganske overraskende; hos naboene i Finland rådde det nemlig en rent kollektiv (nærmest «kommunistisk») oppfatning av utbyttet fra villreinjakt, som tilfalt hele bygdelaget og ble delt etter hushold (røyk). Se tingprotokollene 1733 (Sompio) og 1769 (Kittilä) (J. Fellman III, s. 117, 205). Ved disse jaktene synes sitens område i Petsamo å ha vært et felles jakt område for sitens folk.

Som fremhevet var det under straff forbudt å jakte på en annen sits område. Med hensyn til villrein jakt ble det imidlertid gjort et bemerkelses verdig unntak. Villrein som var sporet og forfulgt på egen sits område, men som trakk over til en annen sit, kunne fortsatt forfølges og felles der. Byttet tilfalt jegeren, men han var forpliktet til å gi en stek av dyret til innehaveren av bruksretten til det området hvor reinen ble felt.

Man fikk imidlertid ikke røre det felte dyret før områdets innehaver var varslet. Dersom en såret bjørn flyktet inn på et fremmed jaktområde, kunne den felles der, men innehaveren av området hadde i dette tilfellet rett til en tredjedel av byttets verdi (jf. også J. Fellman IV, s. 251 og I. Fellman III, LXVI).

Dette tyder på at også sitens land med hensyn til jakt og fangst av vilt var inndelt i del områder (jf. også Wiklund hos Hilmbäck, s. 30). Jaktområdene lå omkring høst boplassene, i hvis nærhet feller og snarer ble passet av kvinner og eldre.

Noter:

1. *Skutt villrein ble delt mellom grunneieren og jegeren i Enare i 1694 (I. Fellman III, s. 47). Jf. også Sodankylä 1666 (samme sted s. 7), Kemikylä 1732 (s. 101). Andel av funne reveunger tilfalt grunneieren i Kuusamo 1752 (s. 162). I Kuolajärvi i 1675 fikk jegeren halvparten av felt ulv, den andre halvparten tilfalt bygda (s. 2, jf. også s. 177). Av bjørn og ulv fikk bygda også en andel i Sompio (s. 17). Så sent som i 1733 fikk man i Enare «etter landets skikk» grunneier andel i felt jerv, til tross for kongelig forordning av 1664 som ga alle rett til å felle skadedyr hvor som helst.*
2. *I Enare fantes det i 1725 private jakt områder (I. Fellman III, s. 77 ff.), og det var forbudt å skyte eller på annen måte forstyrre ved andres fangstanlegg («gilder», hanka = ãg'g'es) eller eiendom, og heller ikke å slippe hunder løs uten bygdelagets samtykke, siden deres bjeffing kunne skremme villreinen bort fra slike steder. Ved felles villreinjakt ble byttet delt likt (s. 83). Individuell villrein jakt var i Kittilä i 1769 tillatt frem til jul, og da beholdt jegeren hele byttet, men fra jul til midtfaste ble byttet felles eiendom for bygdelaget (I. Fellman III, s. 205 f.). En «lating» hadde likevel ikke krav på andel (Sompio 1704, samme sted s. 60).*

Side 360

I dette henseendet har jeg imidlertid ikke kunnet oppnå full klarhet gjennom samtalene med lappene.

En omstendighet som synes å bekrefte at en inndeling i ulike jaktrevir virkelig var vanlig i eldre tider, er en skildring av en bever jakt som jeg har fått av en Paččvei-gubbe. Under forfølgelsen hadde beveren kommet inn på et annet lappisk jakt revir. Jegeren hadde da ikke rett til å fortsette jakten uten at den andre lappen først ga tillatelse til det. Da denne imidlertid i dette tilfellet nektet å gå med på jegerens forslag om å fortsette jakten i fellesskap med lik deling av byttet, ble jegeren nødt til å oppgi forfølgelsen. Den andre lappen fortsatte deretter jakten alene, men mistet sporet.

Beveren ble senere skutt i Suenjel. Om den andre lappenes jakt revir også lå innenfor Paččvei eller om det lå i Suenjel, har jeg forsømt å notere. Forholdet i Kemi lappmark var at utbyttet av bever fangst tilfalt hele bygda. (Jfr. Wiklund, op. cit., s. 31). Hos Paččvei-skoltene ble derimot felt bever jegerens eiendom.

Når det gjelder bjørn og bever, sies det at hvert slekts område i Suenjel utgjorde et eget jakt revir, der hver familie i slekten hadde like stor jakt rett og som regel rett til lik andel av byttet. Til bjørnejakt pleide hver husholdning å sende én jeger. Hvis et bjørne hi ble funnet, skulle alle slektens (mannlige) husholds overhoder inviteres til å delta før jakten kunne begynne. Bjørnens navn var lenge tabu for kvinner, derfor ble beskjeden om en forestående jakt gitt ved et tegn, ved at to trepinner ble lagt i kors på et bestemt sted i gammen. Det er overraskende at også en enke skal ha fått halvparten av en andel når en felt bjørn ble fordelt.

I Paččvei var slekts områdene tidligere, ifølge det en 70 år gammel lapp fortalte meg, delt i egne jakt revir mellom de ulike familiene. Delingen var da et internt anliggende i

slekten; først når en person fra en annen slekt flyttet inn, tok Norrãz opp fordelings spørsmålet til behandling. Jakt på andres område var likevel tolerert dersom man var på midlertidig besøk og ikke unnlot å underrette grunneieren om jakten og gi ham en del av byttet.

En bemerkelses verdig "kommunistisk" regel var at den som kom over et felt vilt også skulle ha andel i det, dersom jegeren ennå ikke hadde rukket å flå det kom over et felt vilt også skulle ha andel i det, dersom jegeren ennå ikke hadde rukket å flå det; «hørte man et skudd, løp man derfor straks i den retningen det var hørt fra», jf. også Itkonen (Sirelius, 1914, s. 26, jf. J. Fellman, III, s. 7).

1)Dette fremgår av ulike ting protokoller: Sodankylä 13/III 1671, 23/II 1706, 7–9/III 1719, 22/III 1742 (I. Fellman, III, s. 13, 62, 65, 152), Kittilä 23/II 1701, 10/III 1725, 5/III 1748 (samme verk, s. 58, 83, 159), Kuolajärvi 18–19/XII 1759 (samme sted, s. 171), Enare 23/III 1677 (samme sted, s. 19), Sompio 26/III 1704 (samme verk, s. 60). Jfr. også J. Fellman (I, s. 556; III, s. 136; IV, s. 33, 60).

Side 361

Itkonen (Sirelius, 1914, s. 26, jf. J. Fellman, III, s. 7). Ifølge en opplysning fra to middel aldrende lapper fra Suenjel «tilkom det Sobbar å fastsette grensene for del områdene innen slekts områdene».

En 47 år gammel lapp fra Paččvei fremhevet for meg at det ennå i hans ungdom var strengt forbudt uten tillatelse å fiske, jakte, sette snarer eller la reinflokken beite på andres høst områder. Området rundt vinterbyen var da et felles jaktrevir for siidaen, men kunne bare brukes i den tiden familiene bodde i vinterbyen.

«Først etter at Paččvei, Peàhccam og Muetke fikk felles starost» (jf. s. 332), begynte man å betrakte alle de tre siidaenes områder som ett eneste, felles jaktrevir; etter den tid fikk for eksempel ikke lenger en Paččvei-lapp andel i vilt som var felt på hans område av en Peàhccam-lapp. I Suenjel levde den gamle ordningen med oppdelte jakt områder videre en tid uten endringer.

Noen enhetlig jaktordning synes således ikke å kunne utledes av de nålevende lappenes tradisjoner. Mitt samlede inntrykk er at den opprinnelige ordningen var slik at del områdene tidligere, med hensyn til alle næringsgrener, var forbeholdt utelukkende den som av Sobbar var utpekt som innehaver av bruksretten.

Men i takt med at storviltet avtok (jf. Charusin, P. L., s. 108), ble bestemmelsene mer liberale når det gjaldt jakt, som dermed mistet noe av sin betydning, mens den opprinnelige ordningen ble opprettholdt fullt ut når det gjaldt fiske og reindrift helt til det siste.

Etter at Paččvei-siidaen ble oppløst, oppstod det, etter de eldste nålevende lappenes oppfatning, fullt anarki når det gjaldt område inndelingen; de betrakter det som et grovt rettsbrudd når noen uten tillatelse setter garn i deres tradisjonelle fiskevann

(Roman Afanasjeff). «Det var gode tider under Sobbar-tiden, da hersket det lov og orden i samfunnet», uttalte en gammel mann til meg under en samtale om disse forholdene.

1) Jakten var jo opprinnelig adelens privilegium (som for eksempel i Sverige-Finland først gikk tapt ved riksdags vedtaket av 1734). «Ødemarkens adel» — skolte lappene — hadde også når det gjaldt jakt en slik privilegert stilling, noe som for eksempel bekreftes i en lov så sent som i 1866. Etter konflikter, da kolonisasjonen begynte å ta fart (omkring 1870), synes det urgamle privilegiet i praksis å ha gått tapt på et ukjent tidspunkt.
2) Utviklingen her var vel den samme som Sirelius (1914, XII, s. 320) beskriver: Jakt områdene var fordelt mellom slektene eller landsbyen, men samtidig gjaldt privat utnyttelse basert på fangst og privat eierskap til fangst redskaper ved siden av dette. — Slekt- eller volost forsamlingen fordelte områder til bruk for enkelt personer.

Side 362

Med hensyn til reinbeite var årstiden av betydning. Om sommeren ble hele området betraktet som ett felles beiteområde, hvor alle medlemmene i siidaen hadde lik bruksrett, uansett om de eide få eller mange rein. Reinens biologi nødvendiggjorde en slik ordning. Om sommeren fikk reinene streife fritt omkring; noen ganger holdt de seg i ett område, andre ganger i et annet, avhengig av hvor vinden hovedsakelig kom fra, for det hører til reinens natur at den, overlatt til seg selv, gjerne trekker mot vinden.

Ingen siida medlem hadde derfor rett til å kreve erstatning for skade som andres rein eventuelt hadde forårsaket. Også med hensyn til nabo siidaene kjente «folkeretten» på dette punktet ikke til noen begrensninger. Fremmede rein fikk fritt vandre inn på en siidas område, og ved utvekslingen om høsten av fremmede rein mot siidaens egne ble det ikke gitt noen kompensasjon for overtall, men oddetall ble regnet som like.

Etter at reinene var samlet inn om høsten, inntrådte en annen ordning. Nå hadde man rett til å holde sine rein på høstområdet og i dets omgivelser, og man var forpliktet til å unngå at de kom inn på andres høstområder. Beite markene rundt vinterbyen var igjen kjent som fredet fellesområde, som bare kunne tas i bruk i den tiden familiene oppholdt seg i vinterbyen. Forsømmelser ble straffet av Norrãz.

I nøye samsvar med de naturlige vilkårene for næringenes regelmessige utøvelse hadde det således oppstått en rettsordning som med forutseende og klarsyn opprettholdt en fornuftig driftsordning i utnyttelsen av siidaens natur ressurser. Privat eiendomsrett til land eller vann synes, slik vi har sett, overhodet ikke å ha eksistert hos Petsamo-skoltene; det var fellesskapet som stilte siidaens natur ressurser til rådighet for medlemmene til bruk. Et tydelig kollektivt (nærmest «kommunistisk») trekk viser seg i bruken av laksefisket i strykene, ved at utbyttet tilfalt siidaen som

fellesskap. Til en viss grad gjaldt dette også de store villreinjaktene. Når det gjaldt utbyttet av fiske i hav og innsjøer, samt ved den enkeltes jakt, tilfalt derimot fangsten fullt ut fangstmannen og hans familie.

Særlig interessant er det å se med hvilken smidighet fellesskapet hadde klart å sikre sin «suverenitet» ved å gi sin «regjering» — Norrãz — rett til å kontrollere at siida medlemmene fikk sine av tinget bekreftede rettigheter fullt ut ivaretatt, og at urostiftere som ikke respekterte andres rettigheter, ble irettesatt til advarsel for andre. Den uskrevne loven, som kalles «den allmenne opinion», tvang dermed også i dette natur folket individet til å rette seg etter samfunnets interesser. Om straff ved ulydighet og forseelser vil det bli redegjort for senere.

Side 363

Tilværelsen i ødemarken forandret seg imidlertid umerkelig, men sikkert; antallet mennesker økte, men ikke tilgangen på vilt. Vi har sett hvordan skolte samfunnene helt til det siste holdt fast ved gamle regler, med all den styrke som ligger i menneskets naturlige treghet, selv om dette førte dem i til og med åpenbar konflikt med livets praktiske krav. Dette lar oss ane at den sosiale organisasjonen – som i første rekke ble

skapt for å beskytte fangstområdene mot naboers forsøk på å ta dem – har røtter langt tilbake i en dunkel fortid.

Allerede midt på 1500-tallet kom skoltene, gjennom opprettelsen av Troitsk-Petsjenga-klosteret, i kontakt med tidligere ukjente elementer i lappenes gamle forestillinger, blant annet eiendomsrett til land og vann. Klosterets områder og innflytelse kom snart til gradvis å omfatte alle de tre siidaene (samfunnene).

Lappene selv ble nå et slags mellomledd mellom «krono bønder» og klosterets livegne. Etter at klosteret ble flyttet i 1590 til Kola, fortsatte det ortodokse-Petsjengske klosteret – slik man kan se av gamle dokumenter – å utøve en stadig økende, men også forvirrende og ødeleggende innflytelse på livet og levemåten i de tre siidaene.

Det må kunne antas at kloster brødrene, som i sin makt periode drev handel og industri i stor skala etter datidens forhold (se Friis, 1910) og tiltrakk en mengde fremmede til Petsamo-kysten (jf. det foregående, s. 224 ff.), og brakte med seg mange nye, tidligere ukjente begreper – sammen med kristen dommen – inn i lappenes samfunns ordning.

1)Tsnuivinski (Zapiski …) omtaler til og med en handels traktat som klosteret hadde inngått med Nederlandske handelshus.

Side 364

Denne påvirkningen gikk likevel neppe særlig dypt under overflaten av det lappiske samfunnet. Jeg er tilbøyelig til å være enig med Charusin (s. 243) i at lappene, etter at det ortodoks-Petsjengske skandale klosteret ble opphevet i 1764, vendte tilbake til sine gamle skikker: «Da Petsjenga-klosteret blir opphevet, og den delen av lappene som var bundet til klosteret går over i kategorien statlige bønder, begynner de å råde over hele landet som før.»

For den opprinnelige ordningen var altfor dypt forankret i ødemarkens natur grunnlag til at den kunne vike for en helt forbigående påvirkning, selv om denne kom under religionens dekke. Det er i høy grad nettopp Katarina IIs kloke tiltak i 1764 – å oppheve og ikke gjenopprette det fullstendig forfalne Petsjengske brorskapet, som på den tiden besto av 22 utsvevende og fordrukne streltser – som vi først og fremst kan takke for at vi blant lappene i Petsamo fremdeles finner opprinnelige rettsoppfatninger bevart i overraskende høy grad, til tross for innslag fra nyere tid.

I den historiske situasjonen, samt i det særegne forholdet som er så karakteristisk for skolte lappene – nemlig at den delen av befolkningen som overlever ungdoms perioden med høy dødelighet (jf. tabell s. 322), som regel oppnår en svært høy alder – finner man også hoved årsakene til den påfallende konservatismen, som har gjort at arkaiske trekk er blitt bevart i skolte samfunnene helt frem til våre dager.

Siidaenes rettspleie.

Vi har så langt blitt kjent med lappe siidaens *Norrãz* først og fremst i dets egenskap av et «suverent styringsorgan». Vi skal nå også betrakte *Norrãz* i dets egenskap av

siidaens organ for å opprettholde orden og ivareta rettspleien innenfor det lille samfunnet.

[1]) *Jfr.* OGORODNIKOFF, *s. 605.*

Side 365

Opprinnelig var *Norrãz* den eneste, uinnskrenkede dømmende myndigheten i siidaen.

Norrãz tok ikke bare på eget initiativ opp forbrytelser, forseelser og andre misforhold til undersøkelse, påtale og avgjørelse, men enhver medlem av siidaen – eller av en fremmed siida, vanligvis gjennom sin *oaiv'olmaš* (leder) – hadde også rett til å bringe inn ulike misforhold som hadde unngått N*orrãz'* oppmerksomhet, føre sin sak og kreve at rettferdighet ble utøvd.

Enhver hadde myndighet til å henvende seg til siidaens *oaiv'olmaš* eller hans medhjelper (*oaiv'olma'væhkké*), for å få saken sin tatt opp til behandling i *Norrãz*. *Oaiv'olmaš* fastsatte da sted og tid for N*orrãz*-møtet, og gjennom sin medhjelper innkalte han både medlemmene av *Norrãz* og stevnet den skyldige eller mistenkte, sammen med vitner, til å møte ved det fastsatte tinget.

Den første handlingen til den lappiske domstolen var deretter å foreta en selvstendig undersøkelse av hver sak som skulle behandles. Dersom det gjaldt en straffesak, ble undersøkelsen utført på stedet der forbrytelsen antas å ha blitt begått. Mange overraskende eksempler på den oppfinnsomhet og skarp sindighet lappene kunne vise under slike undersøkelser, finnes også i fortellinger fra nålevende lapper om konkrete hendelser; se også Charusins skildringer.

Det er neppe slik at samtidens politimyndigheter klarer å oppklare de ofte svært subtile former for kriminalitet – som svindlere kan stå bak, og hvor ødemarken raskt visker ut sporene og dekker alt med stillhet og glemsel – bedre enn det lappiske tinget

gjorde. «Lovlige» (ordinære) lappe ting ble vanligvis holdt når siidaen var samlet i vinterbyen; hos kyst lappene også i vår- og høst periodene. Ekstraordinære ting ble holdt ved behov.

Jeg kan fra mine notater nevne et tilfelle med Piehtt Storman «for 100 år siden». Han drepte på sommer bostedet Rufses'pautaš en gammel kvinne som nektet å gi datteren sin til Š. Gjerningsmannen ble straks pågrepet. Saken ble uten opphold undersøkt av *norrãz* i Vuoddas'vähke (jf. s. 121). Etter å ha blitt erklært skyldig, ble Š overlevert til de russiske myndighetene, som sendte ham til Sibir.

Et lignende tilfelle inntraff «for 75 år siden» på sommer bosted i Salttem'vuonn. Her bodde to Paččvei-familier sammen med to Peâhccam-skolter. De sistnevnte, som hadde blitt forsørget av de først nevnte, ble nektet videre underhold. De tok da hevn ved å myrde sine velgjørere og førte deres koner – som var langt på vei gravide – ut på et skjær i havet.

En russisk fisker reddet dem i siste øyeblikk før floen dekket skjæret. Enkene fikk straks sammen kalt siidaens forsamling, anklaget morderne, som ble pågrepet, dømt skyldige, overlevert til de russiske myndighetene og sendt til Sibir.

Side 366

De bevarte tradisjonene tyder på at de gamle lappenes straffelov var streng. Her gjaldt liv for liv. Ikke bare en morder, men også en ildspåsetter (brannstifter) som ble funnet skyldig, ble dømt til døden. Charusin omtaler slike tilfeller fra vårt Petsamo-område (s. 333), og også Castrén fra Kuusamo (Zap. Russk. Geogr. Obšč. VIII, s. 57). Samene i Patsjoki fortalte meg at henrettelse av en morder tidligere foregikk slik: Liket ble lagt på ryggen, morderen ble bundet fast til liket med remmer, ansikt mot ansikt, og begge ble senket ned i en grav som deretter ble fylt igjen med jord.

I Paccčvei-siidaen foregikk en henrettelse om vinteren slik at den dømte ble holdt hengende i en råk i isen i et par timer, hvoretter han ble presset ned under isen. Også en utro hustru kunne dømmes til døden: hun ble brent. I Suenjel finnes det fortsatt et stedsnavn som samene sier vitner om et slikt tilfelle: Kašpoalddem'vierr. For mened hendte det at en finger på venstre hånd ble hugget av.

Straffenes strenghet synes å ha hatt den tilsiktede virkning, for dersom man skal tro både samenes egne fortellinger og de russiske strafferegistrene – som Jefimenko gir noen opplysninger om – skal mord og drap ha forekommet sjelden blant de gresk-ortodokse lappene. Lappenes uinnskrenkede doms myndighet ble imidlertid i vesentlig grad begrenset i 1517.

I en dansk oversettelse av den ukasen (hos Lillienskiold i *Speculum Boreale*), hvorved den russiske skatte innkrevingen blant lappene samme år ble regulert, fremgår det at fogden over Kolahalvøya fortsatt skulle ha jurisdiksjon over lappene. I sivile saker

skulle han dømme sammen med de fremste samene som meddommere. Tyveri skulle straffes med bøter.

Men grove forbrytere skulle legges i jern og sendes til Tsarens stattholder (rentemester) i Moskva for å dømmes der (referert hos Johnsen, s. 80 f). Tschernischeff oppgir at Vasilij Ioannovitsj III i 1530 utstedte en ukas til lappene, ifølge hvilken lov og rett blant dem skulle håndheves av riksskrivere, de såkalte djaker, i stedet for stattholderen. Over tid kan derfor lappdomstolens myndighet tenkes å ha blitt gradvis innskrenket, og det som nå kan påvises, er bare rester som ennå ikke er gått helt i glemmeboken.

Likevel beholdt lapp domstolen helt opp til våre dager en ganske vid doms myndighet, som den utøvde til samfunnets beste på en etter alt å dømme meget fortjenstfull måte. Siidaens ting, i egenskap av en slags kompromiss domstol, nøt derfor helt til nyere tid så stor autoritet at også ikke-samer villig under ordnet seg dets avgjørelser. Som eksempel kan jeg nevne et tilfelle fra Suenjel i 1919: En dyktig finsk nybygger, som lappene kjente fra hans …

1) Jf. Kliutsjevskij (I, s. 249).
2) Jf. også Qvigstad & Sandberg (s. 22).

Side 367

En nybygger, som tidligere hadde oppholdt seg i området, hadde i 1903 – etter å ha fått tillatelse fra lapptinget – av myndighetene fått rett til å slå seg ned som nybygger på siidaens område, slik denne nybyggeren selv fortalte forfatteren i 1909 (jf. Tanner 1913, s. 19, 14 f.). Da nybyggerens sønner vokste opp, utviklet de seg imidlertid dårlig, og den eldste sønnen (som for øvrig senere skal ha fungert som en slags sovjetisk grense kommissær) ble en notorisk tyv.

Han stjal rein fra lappene og hester fra befolkningen i Nord-Finland, og solgte dem videre til folk ved Ishavskysten. Da denne skurken også begynte å trakassere en lappisk kvinne med sin tilnærming, mistet lappene i Suenjel tålmodigheten og stevnet den unge mannen for siidaens ting. Han møtte, tilsto sin skyld og ble dømt til å betale 2000 rubler i bot samt deretter få pisk. Gutten erklærte seg fornøyd med dommen, betalte boten, tok imot straffen og forsvant fra siidaens område.

På et ting i 1917 ble også en ung lappe gutt – sønn av den legendariske reintyven «Rohvina» – tatt for reintyveri. Han ble dømt til å «slite dagg» (en form for fysisk straff/arbeid), og etter at straffen var gjennomført så grundig at gutten måtte ligge i en uke, sluttet han med reintyveri – for alltid. Kroppslig straff for tyveri har også vært brukt hos andre lapper.

Lundius (s. 31) nevner at lappene «hadde avsky for tyveri»: i Lule skjedde det at tyver måtte løpe gateløp. Jf. også J. Fellman (III, s. 150). I Torne og Kemi lappmarker ble også gateløp brukt (I. Fellman, III, s. 10 og s. 14). Tidligere er det nevnt at inngrep i

en fremmed siidas natur ressurser – fiskevann eller jakt områder – ble likestilt med og straffet som grovt tyveri. Det samme gjaldt dersom noen satte opp fangst redskaper på andres område eller fisket i andres vann innen egen siida, eller hvis noen tok vilt som var gått i andres feller, eller fisk fra andres redskaper, uten å melde fra til eieren.

Ulovlig fiske ble straks straffet med advarsler, deretter med pisk eller ved bruk av «noidekunst» (sjamanistiske metoder), hvorpå garnene ble fjernet. Den skyldige ble deretter ytterligere forhørt og dømt på vinterens *Norrãz*.

Fra Paččvei har jeg i denne sammenheng notert en bemerkelses verdig dom fra *Norrãz*: En familiefar ble overbevist om å ha tatt en svart rev fra en annens felle, og han tilsto. Dommen lød: forbud mot jakt i seks år og utestengelse fra deltakelse i N*orrãz*' rådslagninger i samme periode.

Ved undersøkelse av forseelser ble det som nevnt også brukt «noidekunst»; «Noiden så i te eller vann den skyldiges ansikt og tvang ham [gjennom vilje påvirkning] til å tilstå og, dersom det var en tyv, til å levere tilbake de stjålne gjenstandene til eieren.» Det ligger kanskje mer enn tomt snakk i dette.

Side 368

Et ferskt eksempel på dette har man fra 1925 i Nurmensätti, da en karelsk gammel kvinne ved hjelp av denne fremgangs måten klarte å få tilbake noen gjenstander, uten at mistanken verken tidligere eller senere kunne rettes mot en bestemt person.
Det skal alltid ha blitt gjort en betydelig forskjell, når dom ble avsagt, mellom ulike typer tyveri, og det ble lagt stor vekt på motivene. Tyverier begått om natten var for eksempel straffet strengere enn de som ble begått i dagslys; i det første tilfellet ble forbrytelsen som regel likestilt med innbrudds tyveri. Å tilegne seg andres eiendom i en nødssituasjon ble dømt mildt (jf. også Charusin, s. 336). Å skjule hittegods ble straffet som grovt tyveri.

I tillegg til plikt til å betale erstatning ble det idømt straff: bøter, arrest eller kroppslig straff, vanligvis å «slite rep-dagg». Som regel ble bøtene ved første gangs tyveri satt til det dobbelte av den stjålne gjenstandens verdi. Ved gjentakelse ble straffen skjerpet. Dersom samme person begikk lovbruddet en tredje gang, for eksempel krypskyting eller ulovlig fiske på andres område, ble vedkommende utvist fra siidaens område, slik som tidligere beskrevet.

Den skyldige skal som regel ha akseptert dommen uten motstand. Først i senere tid hendte det at noen satte seg imot; i slike tilfeller ble vedkommende overlevert til den russiske distrikts domstolen for videre behandling. Denne fryktet alle skolte lappene sterkt. Reintyveri utgjør et særlig interessant kapittel i skolte lappenes samfunnsliv.

Rein eierne ble ved behandling av reintyveri i *Norrãz* delt inn i ulike kategorier.

Det var strengt forbudt å stjele rein fra egen siida. Når det gjaldt tyveri av rein fra andre siidaer, ser det ut til at alvorlighets graden avhang av hvor mange dyr som var stjålet utover et visst minimum, selv om reglene her virker noe uklare.

Når det gjaldt tyveri av rein fra andre nasjonaliteter, synes *Norrãz* å ha foretatt egne vurderinger. Sammen med ønsket om reinkjøtt og skinn har uten tvil også mer prakt eller en mindre del av den tiltaltes andel i siidaens felles inntekter. Gjentakelse måtte sones med bøter.

1. *Her fremtrer en overraskende likhet med den eldste russiske retten, se Kliutsjevskij (I, s. 246).*
2. *Generelt gjelder også for Petsamo-skoltene det som Tornaeus skriver i 1672 (utg. 1772, s. 63 f.) om Torne- og Kemi lappene: «Sine gamle foreldre tar de godt vare på og forsørger hos seg; de lar dem aldri dra ut på veiene for å tigge. Fattige tar de gjerne inn og lar dem bo hos seg i noen måneder, et halvt eller et helt år.»*

Gjentakelse måtte sones med bøter. Hjalp ikke dette, ble den skyldige overlevert til de russiske myndighetene for videre behandling; allerede trusselen om dette skal som

oftest ha virket avskrekkende. Charusin anfører som sin vurdering at lappe tinget først og fremst tilstrebet å forsone partene på frivillig måte, og først i tilfelle av stahet tok i bruk dom med straffe følge.

Mitt inntrykk stemmer fullstendig overens med dette. Ut fra dette forstår man også at Petsamo-lappene ved mindre konflikter ofte henvendte seg til en voldgifts mann, særlig i de årstidene da lappene levde spredt i skogene før samlingen i vinterbyen; i dette tilfellet pleide partene å utpeke en eldre, ansett mann som utredet saken og avsa sin dom, som partene som regel synes å ha vært fornøyd med.

Jeg skal her anføre noen andre trekk fra våre lappers rettsregler som jeg har nedtegnet blant dem. I mye kan man se et gjenskinn av en gammel, på patriarkatet oppbygd familie rett, hvorfra det etter hvert har utviklet seg et, etter forholdene tilpasset, stadig mer modernisert system av samfunns messige hensikts regler.

Side 370

I skolte lappiske familier har det inntil den senere tid vært familiefaren som på autokratisk vis har bestemt i alle spørsmål som angår familien og dens medlemmers anliggender. Faren alene hadde ubegrenset disposisjonsrett over så vel familiens felles løsøre som familie medlemmenes erverv.

Den fullstendige underkastelsen av alle familiens eller husholdningens medlemmer under familie overhodets eller kåte-lagets leders vilje var ikke bare en følge av slekts følelsen; den fremtrådte også, og kanskje først og fremst, som en uavviselig nødvendighet, fremvokst av selvoppholdelses driften. For at nomade familien i ødemarken skulle kunne bestå i den evige kampen mot en karrig natur og konkurrerende naboer, krevdes det først og fremst streng disiplin innen den sosiale enheten, og en slik orden var bare mulig dersom alle medlemmer blindt underkastet seg én ledende vilje. Denne ordningen var særlig nødvendig i den tiden da den såkalte stor familien – «jonn'pier» – var mer vanlig blant skolte lappene, men også i den enkle familien – «siem'pien» – krevde sikringen av livsgrunnlaget ubetinget lydighet mot faren fra medlemmene. Derfor ble denne underkastelsen innen familien i villmarken også opprettholdt med makt, om nødvendig. Familien synes å ha vært forpliktet til den gamle patriarkalske lydigheten, som i Nestor krøniken karakteriseres med ordene (utg. I, Paris II, s. 190):

«… som man betegner som slavisk, men som kan være grunnlaget for den sanne friheten, siden den er basert på oppfyllelsen av plikten, på kjærlighet og den helt barnlige tilliten som den som adlyder, har til den som befaler.»

Denne gamle oppfatningen er dessverre ikke lenger så enerådende blant skolte lappene som man skulle ønske. Familiens eiendeler ble alltid merket med farens [lille] bumerke, «tiehtt». (Når det gjelder bumerkenes bruk og opprinnelse, viser jeg til CHARUSINs fremstilling (s. 250); jf. også HOLMBERG (1926). Disse bumerkene har etter alt å dømme vært i bruk svært lenge hos våre skoltesamer. Under sine utgravninger på Kjelmøy har SOLBERG (1909, s. 81 ff.) funnet gjenstander med tegn som ligner bumerker. Jeg viste en reproduksjon av et slikt gjenstand for noen Peåhccam- og Suenjel-lapper, som etter å ha betraktet det interessert en stund, og uten å vite hvor det stammet fra, svarte meg at de riktignok ikke visste hvem sitt bumerke det kunne være.

Side 371

Men at det helt sikkert var et gammelt Paččvei-bumerke, for det fremgikk jo av merkets karaktertrekk. Av dette å dømme synes Paččvei-lappene således å ha brukt bumerker i det minste i 1000 år tilbake i tid, og utviklede eiendomsrettslige begreper må dermed ha eksistert hos dem siden enda eldre tid.

Begrepet om familiens felles eiendom var nok også i forholdsvis sen tid ganske strengt gjennomført. Individuell eiendomsrett til visse nødvendige redskaper, for eksempel kniv, bue og gevær, synes likevel alltid å ha vært anerkjent, jf. SIRELIUS (1914, s. 17, litteratur), for ifølge tradisjonen ble slike redskaper unntatt ved for eksempel arve oppgjør. Våre lapper kan ikke erindre at hustruen i eldre tid skulle ha hatt råderett over egen formue: «det var jo helt naturlig at mannen var den som bestemte over familiens eiendom, siden han stod ansvarlig for dens berging».

Men, fremhever lappene selv, hustruen ble derfor ikke helt holdt utenfor mannens disposisjoner; hun ble ofte spurt om sin mening, og det hendte til og med at viljesterke kvinner, for eksempel Fedd'ahkaš (Feodotoff), gjorde sin vilje gjeldende i større grad ved alle beslutninger og disposisjoner innen familien enn hennes mann; den nevnte kvinnens innflytelse skal til og med ha strukket seg over hele hennes manns slekt.

Faren bestemte således (i det minste i prinsippet) over familie medlemmenes hele virksomhet og livsførsel. Ingen kunne for eksempel la seg engasjere som dreng uten farens samtykke. I slike tilfeller skulle alle den tjeneste søkendes rettigheter og plikter nøye avtales mellom familie overhodet og den som ansatte; et viktig punkt var da i hvilken utstrekning refselse (straff) skulle være tillatt for den nye husbonden.

Et bemerkelses verdig trekk var at den som var i tjeneste, dersom han mente seg dårlig behandlet av sin husbonde, hadde rett til å klage til sin siidas leder (Norrãz), som upartisk vurderte saken og kunngjorde sin bindende avgjørelse.

Av farens vilje avhang det også helt og fullt om en sønn eller datter fikk gifte seg eller ikke; talsmannens lange forhandlinger om ekteskapet strandet uunngåelig dersom faren nektet å godkjenne for eksempel størrelsen på medgiften.

Den opprinnelig strenge regelen om at all inntekt som et familiemedlem ervervet tilfalt familien så lenge vedkommende stod under familie overhodets myndighet og omsorg, er hos skolte lappene først i senere tid blitt mildere. LILLIENSKIOLD (I, 74 (151)) oppgir i 1698: «Finnens hustru, som ror [ut til fiske], tar sin andel av fangsten.» — «Finnen tar først full andel og …»

Side 372

Finnen tar først full andel og hans kvinne halv andel.» Denne uttalelsen gjelder riktignok Varanger lappene, men det er trolig at forskjellen mellom de lutherske og gresk-ortodokse naboenes oppfatninger på den tiden ennå ikke var så markert som senere. Man kunne tro at dette vitner om eiendomsrett hos hustruen. Den eldste nålevende Paččvei-skolten fortalte meg imidlertid at under fiske ute på havet var det også i de to nordlige siidaene regelen at hustruen fikk en halv andel, mannen en hel andel, når et båtlag skulle dele fangsten. Men det som på denne måten tilfalt en husholdning, disponerte familie faren likevel helt fritt over. Når familien fisket alene, ble fangsten derfor heller ikke delt.

Nå for tiden synes det ganske vanlig at for eksempel andel i fangst og arbeids inntekt kan disponeres av det familie medlemmet som har tjent det, etter eget skjønn – dette forekommer også i det konservative Suenjel (jf. PAULAHARJU 1921, s. 167).

I dette forholdet – innføringen av individuell eiendomsrett – mener jeg vi bør søke en av de viktigste årsakene til at den halv nomadiske husholdningen, som opprinnelig hvilte på familiens kollektive eiendom, så plutselig har opphørt å eksistere blant en stor del av Petsjamo-skoltene.

I et ødemarks samfunn kreves det jo en viss grad av despotisme for at familie enheten ikke skal falle fra hverandre. Som vi har sett, gikk ødemarks samfunnet i oppløsning (jf. s. 231) da man i denne henseende lempet på reglene. Dette gjelder særlig Paččvei, hvor den voksne individet i økonomisk henseende nærmest helt har skilt seg ut fra familiens husholdning, men delvis også de andre siidaene.

På den annen side forekommer det fortsatt at den gamle skikken lever videre, slik vi har sett i Peáhccam-siidaen, og slik forholdene for det meste skal være i Suenjel den dag i dag. Det virket ganske overraskende i 1925 å se en 18 år gammel skolte gutts

forbausede uttrykk da jeg, etter å ha utbetalt lønnen hans, spurte: «du skal vel kjøpe deg noen trekkrein for pengene?» Gutten svarte etter en stunds nøling: «pengene må jeg gi til far; det er opp til ham om han vil kjøpe rein for dem». Blikket hans røpet at han syntes jeg hadde sagt noe upassende.

Det er ganske sannsynlig at den gamle forestillingen om husholds overhodets råderett over de andre medlemmenes inntekter snart vil forsvinne fra skolte lappenes forestillings verden, og en av grunnene til dette er uten tvil at prinsippet i praksis har utviklet seg uheldig.

Jeg kjenner for eksempel en nokså ung og frisk mann her, som uten overdrivelse kan kalles en eventyrlig lat person; livet hans har for det meste foregått på sovebenken i stua. Han sendte sin hustru ut for å røkte feller og garn. Da hun til slutt døde av overanstrengelse, tok han seg en ny hustru; da også hun var utslitt og begravet, tok han en tredje. Da også denne døde, ble han endelig nødt til å arbeide selv, siden den ortodokse kirken forbød ham å ta en fjerde hustru.

Side 373

Etter farens død ble den eldste gjenlevende sønnen husholdets overhode, dersom han var voksen, og til ham gikk alle de fullmakter og plikter som faren hadde hatt. Fantes det ingen voksne sønner, ble moren husholdets overhode. Noen fastsatt myndighets alder eksisterte ikke hos skolte lappene. En sønn ble «myndig» først når han hadde etablert et selvstendig hushold, og han fikk da også sete og stemme i Norrãz.

Kvinnen kunne dermed bare som enke oppnå en viss grad av selvstendighet; jf. s. 345 ovenfor. Senere overtok skoltesamene sine naboers begrep om myndighet: en mann ble ansett som myndig «når han kom i krigstjeneste», en kvinne derimot «når hun ble gifteklar». Ekteskapet hos de gresk-ortodokse lappene var regulert av meget presise bestemmelser. Det var trolig i eldre tid preget av eksogami, og slike trekk har lenge holdt seg.

Den russiske lovgivningen, sier JEFIMENKO, ga alle ulike folke grupper – ikke unntatt hedninger – rett til å inngå ekteskap etter sine egne gamle regler eller etter gjeldende sedvane. Heri må vi vel søke hovedårsaken til at også de svært interessante gamle bryllups skikkene (se om dette hos NORDVI og FRIIS, TERENTZEFF) og de gamle rettslige grunnlagene for ekteskapet ble bevart hos de gresk-ortodokse lappene helt til nyere tid, mens de hos andre samer i stor grad er blitt forvansket.

De ubetingede hindrene for å inngå ekteskap var blant annet følgende: Slekt i rett opp- og nedstigende linje utelukket ekteskap helt til og med tredje ledd; først i fjerde ledd ble ekteskap mellom slektninger tillatt. De ulike slekt skaps gradene ble nøye undersøkt av siidaens eldre før ekteskap ble godkjent.

Her gjelder således TORNAEUS' (s. 45) ord: lappene observerer «gradus affinitatis et consanguinitatis … [og] frir aldri innen de forbudte ledd». Også LEEM (s. 66) forteller at lappene i Finnmark hadde avsky for å gifte seg med nære slektninger.

Lappenes ekteskap var som regel et rent fornufts ekteskap med lange forberedelser, og kvinnen var i stor grad «en ren handels vare – det ble ikke gjort forskjell mellom buskap og døtre: mennene anså i mange tilfeller sine hustruer ikke bedre enn kjøpte slaver; de kunne jage dem bort eller overlate dem til andre som ville betale for dem» (ifølge JESSEN, s. 76).

Som følge av denne oppfatningen av ekteskapet kom formues hensynet ofte til å spille en overdrevent fremtredende rolle også ved ekteskap hos de gresk-ortodoksde lappene, slik som hos andre lapper. Det har av den grunn forekommet at en 18 år gammel gutt har giftet seg med en 60 år gammel kvinne, eller en 70 år gammel mann med en 16 år gammel jente.

De rase messige følgene av slike ekteskap var naturligvis ikke til gagn for folkets utvikling, et forhold som i Sverige allerede Graan (s. 83) påpekte i 1672.

Side 374

«Lappene hindrer i stor grad sin egen formering ved at de priser og selger sine døtre så høyt at ingen andre enn de rikeste kan inngå ekteskap …». Rikdom har nok også lokket skolte lappen, men den har ikke vært et avgjørende moment ved ekteskap, i alle fall ikke i senere tid. Det må huskes at for lappene, som for andre naturfolk, var ekteskapet – kanskje til og med oftest – i hovedsak et praktisk husholds spørsmål; når det gjaldt å skaffe seg en god husholderske, var ekteskap i mange tilfeller den billigste løsningen.

Etter at skolte lappene i navnet ble kristnet, ble det innført en lettelse som tillot ekteskap mellom slektninger i tredje ledd, dersom erkebiskopen i Kholmogory hadde gitt sitt samtykke. Å være faddere for samme barn utelukket derimot fortsatt muligheten for å gifte seg. I senere tid har oppfatningen ellers blitt mer liberal; nå er det ikke lenger til hinder at sønn eller datter gifter seg inn i farens eller morens slekt, forutsatt at partene ikke er søskenbarn og kan få foreldrenes samtykke.

Hos skolte lappene har farens slekt alltid vært ansett som «finere» enn morens; ved ekteskap skulle det tas hensyn til dette. En nærmest selvfølgelig forutsetning for å inngå ekteskap har alltid vært farens eller vergeens samtykke.

Ekteskap uten foreldrenes samtykke – eller, som skolte lappen sier, «uten den faderlige velsignelsen» – skal ha vært svært sjeldne.

I slike tilfeller mistet de gifte som regel ikke bare medgift og arv, men ble også ofte utstøtt fra familien. Slike ekteskap ble møtt med allmenn forakt; de ble nemlig ikke bare ansett for å føre til ulykke i samlivet, men man fryktet også at de kunne bringe

ulykke over hele siidaen. Vanligvis ble det krevd at de unge var voksne når ekteskapet ble inngått. En ung mann fikk som regel ikke gifte seg før fylte 20 år, og en jente ikke før 18 år. Av brudgommen krevdes det tidligere hos skolte lappene, som tegn på at han var klar for ekteskap og i stand til å forsørge en familie, at han hadde felt minst én villrein (jf. også v. POSCHMAN, s. 188).

I ekteskapet synes de lappiske ektefellene i Petsamo å ha vært fullt hengivne til hverandre. Hustruens utroskap ble, som vi har sett, i eldre tid straffet meget hardt (se s. 367). Generelt gir alle skildringer inntrykk av at både gifte og ugifte skoltesamer i Petsamo-området levde et kyskt liv – i motsetning til hva JEFIMENKO mener var tilfellet blant de østlige gresk-ortodokse lappene. «Filmanerne» – de lutherske lappene – sier JEFIMENKO (s. 59), lever meget kyskt, slik at uekte fødsler **...**

Side 375

Itkonen (Sirelius, 1914, s. 26, jf. J. Fellman, III, s. 7). Ifølge en opplysning fra to middel aldrende lapper fra Suenjel «tilkom det Sobbar å fastsette grensene for del områdene innen slekts områdene».

En 47 år gammel lapp fra Paččvei fremhevet for meg at det ennå i hans ungdom var strengt forbudt uten tillatelse å fiske, jakte, sette snarer eller la reinflokken beite på andres høst områder. Området rundt vinterbyen var da et felles jaktrevir for siidaen, men kunne bare brukes i den tiden familiene bodde i vinterbyen.

«Først etter at Paččvei, Peàhccam og Muetke fikk felles starost» (jf. s. 332), begynte man å betrakte alle de tre siidaenes områder som ett eneste, felles jaktrevir; etter den tid fikk for eksempel ikke lenger en Paččvei-lapp andel i vilt som var felt på hans område av en Peàhccam-lapp. I Suenjel levde den gamle ordningen med oppdelte jakt områder videre en tid uten endringer.

Noen enhetlig jaktordning synes således ikke å kunne utledes av de nålevende lappenes tradisjoner. Mitt samlede inntrykk er at den opprinnelige ordningen var slik at del områdene tidligere, med hensyn til alle næringsgrener, var forbeholdt utelukkende den som av Sobbar var utpekt som innehaver av bruksretten.

Men i takt med at storviltet avtok (jf. Charusin, P. L., s. 108), ble bestemmelsene mer liberale når det gjaldt jakt, som dermed mistet noe av sin betydning, mens den opprinnelige ordningen ble opprettholdt fullt ut når det gjaldt fiske og reindrift helt til det siste.

Etter at Paččvei-siidaen ble oppløst, oppstod det, etter de eldste nålevende lappenes oppfatning, fullt anarki når det gjaldt område inndelingen; de betrakter det som et grovt rettsbrudd når noen uten tillatelse setter garn i deres tradisjonelle fiskevann (Roman Afanasjeff). «Det var gode tider under Sobbar-tiden, da hersket det lov og orden i samfunnet», uttalte en gammel mann til meg under en samtale om disse forholdene.

1) Jakten var jo opprinnelig adelens privilegium (som for eksempel i Sverige-Finland først gikk tapt ved riksdags vedtaket av 1734). «Ødemarkens adel» — skolte lappene — hadde også når det gjaldt jakt en slik privilegert stilling, noe som for eksempel bekreftes i en lov så sent som i 1866. Etter konflikter, da kolonisasjonen begynte å ta fart (omkring 1870), synes det urgamle privilegiet i praksis å ha gått tapt på et ukjent tidspunkt.
2) Utviklingen her var vel den samme som Sirelius (1914, XII, s. 320) beskriver: Jakt områdene var fordelt mellom slektene eller landsbyen, men samtidig gjaldt privat utnyttelse basert på fangst og privat eierskap til fangst redskaper ved siden av dette. — Slekt- eller volost forsamlingen fordelte områder til bruk for enkelt personer.

Med hensyn til reinbeite var årstiden av betydning. Om sommeren ble hele området betraktet som ett felles beiteområde, hvor alle medlemmene i siidaen hadde lik bruksrett, uansett om de eide få eller mange rein. Reinens biologi nødvendiggjorde en slik ordning. Om sommeren fikk reinene streife fritt omkring; noen ganger holdt de seg i ett område, andre ganger i et annet, avhengig av hvor vinden hovedsakelig kom fra, for det hører til reinens natur at den, overlatt til seg selv, gjerne trekker mot vinden.

Ingen siida medlem hadde derfor rett til å kreve erstatning for skade som andres rein eventuelt hadde forårsaket. Også med hensyn til nabo siidaene kjente «folkeretten» på dette punktet ikke til noen begrensninger. Fremmede rein fikk fritt vandre inn på en siidas område, og ved utvekslingen om høsten av fremmede rein mot siidaens egne ble det ikke gitt noen kompensasjon for overtall, men oddetall ble regnet som like.

Etter at reinene var samlet inn om høsten, inntrådte en annen ordning. Nå hadde man rett til å holde sine rein på høstområdet og i dets omgivelser, og man var forpliktet til å unngå at de kom inn på andres høstområder. Beite markene rundt vinterbyen var igjen kjent som fredet fellesområde, som bare kunne tas i bruk i den tiden familiene oppholdt seg i vinterbyen. Forsømmelser ble straffet av Norrãz.

I nøye samsvar med de naturlige vilkårene for næringenes regelmessige utøvelse hadde det således oppstått en rettsordning som med forutseende og klarsyn opprettholdt en fornuftig driftsordning i utnyttelsen av siidaens natur ressurser. Privat eiendomsrett til land eller vann synes, slik vi har sett, overhodet ikke å ha eksistert hos Petsamo-skoltene; det var fellesskapet som stilte siidaens natur ressurser til rådighet for medlemmene til bruk. Et tydelig kollektivt (nærmest «kommunistisk») trekk viser seg i bruken av laksefisket i strykene, ved at utbyttet tilfalt siidaen som fellesskap. Til en viss grad gjaldt dette også de store villreinjaktene. Når det gjaldt utbyttet av fiske i hav og innsjøer, samt ved den enkeltes jakt, tilfalt derimot fangsten fullt ut fangstmannen og hans familie.

Særlig interessant er det å se med hvilken smidighet fellesskapet hadde klart å sikre sin «suverenitet» ved å gi sin «regjering» — Norrãz — rett til å kontrollere at siida medlemmene fikk sine av tinget bekreftede rettigheter fullt ut ivaretatt, og at urostiftere som ikke respekterte andres rettigheter, ble irettesatt til advarsel for andre. Den uskrevne loven, som kalles «den allmenne opinion», tvang dermed også i dette natur folket individet til å rette seg etter samfunnets interesser. Om straff ved ulydighet og forseelser vil det bli redegjort for senere.

Side 363

Tilværelsen i ødemarken forandret seg imidlertid umerkelig, men sikkert; antallet mennesker økte, men ikke tilgangen på vilt. Vi har sett hvordan skolte samfunnene

helt til det siste holdt fast ved gamle regler, med all den styrke som ligger i menneskets naturlige treghet, selv om dette førte dem i til og med åpenbar konflikt med livets praktiske krav. Dette lar oss ane at den sosiale organisasjonen – som i første rekke ble skapt for å beskytte fangstområdene mot naboers forsøk på å ta dem – har røtter langt tilbake i en dunkel fortid.

Allerede midt på 1500-tallet kom skoltene, gjennom opprettelsen av Troitsk-Petsjenga-klosteret, i kontakt med tidligere ukjente elementer i lappenes gamle forestillinger, blant annet eiendomsrett til land og vann. Klosterets områder og innflytelse kom snart til gradvis å omfatte alle de tre siidaene (samfunnene).

Lappene selv ble nå et slags mellomledd mellom «krono bønder» og klosterets livegne. Etter at klosteret ble flyttet i 1590 til Kola, fortsatte det ortodokse-Petsjengske klosteret – slik man kan se av gamle dokumenter – å utøve en stadig økende, men også forvirrende og ødeleggende innflytelse på livet og levemåten i de tre siidaene.

Det må kunne antas at kloster brødrene, som i sin makt periode drev handel og industri i stor skala etter datidens forhold (se Friis, 1910) og tiltrakk en mengde fremmede til Petsamo-kysten (jf. det foregående, s. 224 ff.), og brakte med seg mange nye, tidligere ukjente begreper – sammen med kristen dommen – inn i lappenes samfunns ordning.

1)Tsnuivinski (Zapiski …) omtaler til og med en handels traktat som klosteret hadde inngått med Nederlandske handelshus.

Denne påvirkningen gikk likevel neppe særlig dypt under overflaten av det lappiske samfunnet. Jeg er tilbøyelig til å være enig med Charusin (s. 243) i at lappene, etter at det ortodoks-Petsjengske skandale klosteret ble opphevet i 1764, vendte tilbake til sine gamle skikker: «Da Petsjenga-klosteret blir opphevet, og den delen av lappene som var bundet til klosteret går over i kategorien statlige bønder, begynner de å råde over hele landet som før.»

For den opprinnelige ordningen var altfor dypt forankret i ødemarkens natur grunnlag til at den kunne vike for en helt forbigående påvirkning, selv om denne kom under religionens dekke. Det er i høy grad nettopp Katarina IIs kloke tiltak i 1764 – å oppheve og ikke gjenopprette det fullstendig forfalne Petsjengske brorskapet, som på den tiden besto av 22 utsvevende og fordrukne streltser – som vi først og fremst kan takke for at vi blant lappene i Petsamo fremdeles finner opprinnelige rettsoppfatninger bevart i overraskende høy grad, til tross for innslag fra nyere tid.

I den historiske situasjonen, samt i det særegne forholdet som er så karakteristisk for skolte lappene – nemlig at den delen av befolkningen som overlever ungdoms perioden med høy dødelighet (jf. tabell s. 322), som regel oppnår en svært høy alder – finner man også hovedårsakene til den påfallende konservatismen, som har gjort at arkaiske trekk er blitt bevart i skolte samfunnene helt frem til våre dager.

Siidaenes rettspleie.

Vi har så langt blitt kjent med lappe siidaens *Norrãz* først og fremst i dets egenskap av et «suverent styringsorgan». Vi skal nå også betrakte *Norrãz* i dets egenskap av siidaens organ for å opprettholde orden og ivareta rettspleien innenfor det lille samfunnet.

[1]) *Jfr.* OGORODNIKOFF, *s. 605.*

Opprinnelig var *Norrãz* den eneste, uinnskrenkede dømmende myndigheten i siidaen.

Norrãz tok ikke bare på eget initiativ opp forbrytelser, forseelser og andre misforhold til undersøkelse, påtale og avgjørelse, men enhver medlem av siidaen – eller av en fremmed siida, vanligvis gjennom sin *oaiv'olmaš* (leder) – hadde også rett til å bringe inn ulike misforhold som hadde unngått *norrãz'* oppmerksomhet, føre sin sak og kreve at rettferdighet ble utøvd.

Enhver hadde myndighet til å henvende seg til siidaens *oaiv'olmaš* eller hans medhjelper (*oaiv'olma'vælhkké*), for å få saken sin tatt opp til behandling i *Norrãz*. *Oaiv'olmaš* fastsatte da sted og tid for *norrãz*-møtet, og gjennom sin medhjelper innkalte

han både medlemmene av *Norrãz* og stevnet den skyldige eller mistenkte, sammen med vitner, til å møte ved det fastsatte tinget.

Den første handlingen til den samiske domstolen var deretter å foreta en selvstendig undersøkelse av hver sak som skulle behandles. Dersom det gjaldt en straffesak, ble undersøkelsen utført på stedet der forbrytelsen antas å ha blitt begått. Mange overraskende eksempler på den oppfinnsomhet og skarp sindighet lappene kunne vise under slike undersøkelser, finnes også i fortellinger fra nålevende lapper om konkrete hendelser; se også Charusins skildringer.

Det er neppe slik at samtidens politimyndigheter klarer å oppklare de ofte svært subtile former for kriminalitet – som svindlere kan stå bak, og hvor ødemarken raskt visker ut sporene og dekker alt med stillhet og glemsel – bedre enn det lappiske tinget gjorde. «Lovlige» (ordinære) lappeting ble vanligvis holdt når siidaen var samlet i vinterbyen; hos kyst lappene også i vår- og høst periodene. Ekstraordinære ting ble holdt ved behov.

Jeg kan fra mine notater nevne et tilfelle med Piehtt Storman «for 100 år siden». Han drepte på sommer bostedet Rufses'pautaš en gammel kvinne som nektet å gi datteren sin til Š. Gjerningsmannen ble straks pågrepet. Saken ble uten opphold undersøkt av *norrãz* i Vuoddas'vähke (jf. s. 121). Etter å ha blitt erklært skyldig, ble Š overlevert til de russiske myndighetene, som sendte ham til Sibir.

Et lignende tilfelle inntraff «for 75 år siden» på sommer bosted i Salttem'vuonn. Her bodde to Paččvei-familier sammen med to Peâhccam-skolter. De sistnevnte, som hadde blitt forsørget av de førstnevnte, ble nektet videre underhold. De tok da hevn ved å myrde sine velgjørere og førte deres koner – som var langt på vei gravide – ut på et skjær i havet.

En russisk fisker reddet dem i siste øyeblikk før floen dekket skjæret. Enkene fikk straks sammen kalt siidaens forsamling, anklaget morderne, som ble pågrepet, dømt skyldige, overlevert til de russiske myndighetene og sendt til Sibir.

De bevarte tradisjonene tyder på at de gamle samenes straffelov var streng. Her gjaldt liv for liv. Ikke bare en morder, men også en ildspåsetter (brannstifter) som ble funnet skyldig, ble dømt til døden. Charusin omtaler slike tilfeller fra vårt Petsamo-område (s. 333), og også Castrén fra Kuusamo (Zap. Russk. Geogr. Obšč. VIII, s. 57). Samene i Patsjoki fortalte meg at henrettelse av en morder tidligere foregikk slik: Liket ble lagt på ryggen, morderen ble bundet fast til liket med remmer, ansikt mot ansikt, og begge ble senket ned i en grav som deretter ble fylt igjen med jord.

I Pacččvei-siidaen foregikk en henrettelse om vinteren slik at den dømte ble holdt hengende i en råk i isen i et par timer, hvoretter han ble presset ned under isen. Også en utro hustru kunne dømmes til døden: hun ble brent. I Suenjel finnes det fortsatt et stedsnavn som samene sier vitner om et slikt tilfelle: Kašpoalddem'vierr. For mened hendte det at et finger på venstre hånd ble hugget av.

Straffenes strenghet synes å ha hatt den tilsiktede virkning, for dersom man skal tro både samenes egne fortellinger og de russiske strafferegistrene – som Jefimenko gir noen opplysninger om – skal mord og drap ha forekommet sjelden blant de gresk-ortodokse lappene. Lappenes uinnskrenkede doms myndighet ble imidlertid i vesentlig grad begrenset i 1517.

I en dansk oversettelse av den ukasen (hos Lillienskiold i *Speculum Boreale*), hvorved den russiske skatte innkrevingen blant lappene samme år ble regulert, fremgår det at fogden over Kolahalvøya fortsatt skulle ha jurisdiksjon over lappejne. I sivile saker skulle han dømme sammen med de fremste samene som meddommere. Tyveri skulle straffes med bøter.

Men grove forbrytere skulle legges i jern og sendes til Tsarens stattholder (rentemester) i Moskva for å dømmes der (referert hos Johnsen, s. 80 f). Tschernischeff oppgir at Vasilij Ioannovitsj III i 1530 utstedte en ukas til lappene, ifølge hvilken lov og rett blant dem skulle håndheves av riksskrivere, de såkalte djaker, i stedet for stattholderen. Over tid kan derfor lappe domstolens myndighet tenkes å ha blitt gradvis innskrenket, og det som nå kan påvises, er bare rester som ennå ikke er gått helt i glemmeboken.

Likevel beholdt lapp domstolen helt opp til våre dager en ganske vid doms myndighet, som den utøvde til samfunnets beste på en etter alt å dømme meget fortjenstfull måte. Siidaens ting, i egenskap av en slags kompromiss domstol, nøt derfor helt til nyere tid så stor autoritet at også ikke-samer villig underordnet seg dets avgjørelser. Som eksempel kan jeg nevne et tilfelle fra Suenjel i 1919: En dyktig finsk nybygger, som lappene kjente fra hans …

1) Jf. Kliutsjevskij (I, s. 249).
2) Jf. også Qvigstad & Sandberg (s. 22).

Side 367

En nybygger, som tidligere hadde oppholdt seg i området, hadde i 1903 – etter å ha fått tillatelse fra lapptinget – av myndighetene fått rett til å slå seg ned som nybygger på siidaens område, slik denne nybyggeren selv fortalte forfatteren i 1909 (jf. Tanner 1913, s. 19, 14 f.). Da nybyggerens sønner vokste opp, utviklet de seg imidlertid dårlig, og den eldste sønnen (som for øvrig senere skal ha fungert som en slags sovjetisk grense kommissær) ble en notorisk tyv.

Han stjal rein fra lappene og hester fra befolkningen i Nord-Finland, og solgte dem videre til folk ved Ishavskysten. Da denne skurken også begynte å trakassere en lappisk kvinne med sin tilnærming, mistet lappene i Suenjel tålmodigheten og stevnet den unge mannen for siidaens ting. Han møtte, tilsto sin skyld og ble dømt til å betale 2000 rubler i bot samt deretter få pisk. Gutten erklærte seg fornøyd med dommen, betalte boten, tok imot straffen og forsvant fra siidaens område.

På et ting i 1917 ble også en ung lappe gutt – sønn av den legendariske reintyven «Rohvina» – tatt for reintyveri. Han ble dømt til å «slite dagg» (en form for fysisk straff/arbeid), og etter at straffen var gjennomført så grundig at gutten måtte ligge i en uke, sluttet han med reintyveri – for alltid. Kroppslig straff for tyveri har også vært brukt hos andre lapper.

Lundius (s. 31) nevner at lappene «hadde avsky for tyveri»: i Lule skjedde det at tyver måtte løpe gateløp. Jf. også J. Fellman (III, s. 150). I Torne og Kemi lappmarker ble også gateløp brukt (I. Fellman, III, s. 10 og s. 14). Tidligere er det nevnt at inngrep i en fremmed siidas natur ressurser – fiskevann eller jakt områder – ble likestilt med og straffet som grovt tyveri. Det samme gjaldt dersom noen satte opp fangst redskaper på

andres område eller fisket i andres vann innen egen siida, eller hvis noen tok vilt som var gått i andres feller, eller fisk fra andres redskaper, uten å melde fra til eieren.

Ulovlig fiske ble straks straffet med advarsler, deretter med pisk eller ved bruk av «noidekunst» (sjamanistiske metoder), hvorpå garnene ble fjernet. Den skyldige ble deretter ytterligere forhørt og dømt på vinterens *Norrãz*.

Fra Paččvei har jeg i denne sammenheng notert en bemerkelses verdig dom fra *Norrãz*: En familiefar ble overbevist om å ha tatt en svart rev fra en annens felle, og han tilsto. Dommen lød: forbud mot jakt i seks år og utestengelse fra deltakelse i N*orrãz*' rådslagninger i samme periode.

Ved undersøkelse av forseelser ble det som nevnt også brukt «noidekunst»; «Noiden så i te eller vann den skyldiges ansikt og tvang ham [gjennom vilje påvirkning] til å tilstå og, dersom det var en tyv, til å levere tilbake de stjålne gjenstandene til eieren.» Det ligger kanskje mer enn tomt snakk i dette.

Side 368

Et ferskt eksempel på dette har man fra 1925 i Nurmensätti, da en karelsk gammel kvinne ved hjelp av denne fremgangs måten klarte å få tilbake noen gjenstander, uten at mistanken verken tidligere eller senere kunne rettes mot en bestemt person.
Det skal alltid ha blitt gjort en betydelig forskjell, når dom ble avsagt, mellom ulike typer tyveri, og det ble lagt stor vekt på motivene. Tyverier begått om natten var for eksempel straffet strengere enn de som ble begått i dagslys; i det første tilfellet ble forbrytelsen som regel likestilt med innbrudds tyveri. Å tilegne seg andres eiendom i en nødssituasjon ble dømt mildt (jf. også Charusin, s. 336). Å skjule hittegods ble straffet som grovt tyveri.

I tillegg til plikt til å betale erstatning ble det idømt straff: bøter, arrest eller kroppslig straff, vanligvis å «slite rep-dagg». Som regel ble bøtene ved første gangs tyveri satt til det dobbelte av den stjålne gjenstandens verdi. Ved gjentakelse ble straffen skjerpet. Dersom samme person begikk lovbruddet en tredje gang, for eksempel krypskyting eller ulovlig fiske på andres område, ble vedkommende utvist fra siidaens område, slik som tidligere beskrevet.

Den skyldige skal som regel ha akseptert dommen uten motstand. Først i senere tid hendte det at noen satte seg imot; i slike tilfeller ble vedkommende overlevert til den russiske distrikts domstolen for videre behandling. Denne fryktet alle skolte lappene sterkt. Reintyveri utgjør et særlig interessant kapittel i skolte lappenes samfunnsliv.

Rein eierne ble ved behandling av reintyveri i *Norrãz* delt inn i ulike kategorier.

Det var strengt forbudt å stjele rein fra egen siida. Når det gjaldt tyveri av rein fra andre siidaer, ser det ut til at alvorlighets graden avhang av hvor mange dyr som var stjålet utover et visst minimum, selv om reglene her virker noe uklare.

Når det gjaldt tyveri av rein fra andre nasjonaliteter, synes *Norrãz* å ha foretatt egne vurderinger. Sammen med ønsket om reinkjøtt og skinn har uten tvil også mer prakt eller en mindre del av den tiltaltes andel i siidaens felles inntekter. Gjentakelse måtte sones med bøter.

3. *Her fremtrer en overraskende likhet med den eldste russiske retten, se Kliutsjevskij (I, s. 246).*
4. *Generelt gjelder også for Petsamo-skoltene det som Tornaeus skriver i 1672 (utg. 1772, s. 63 f.) om Torne- og Kemi lappene: «Sine gamle foreldre tar de godt vare på og forsørger hos seg; de lar dem aldri dra ut på veiene for å tigge. Fattige tar de gjerne inn og lar dem bo hos seg i noen måneder, et halvt eller et helt år.»*

Side 369

Gjentakelse måtte sones med bøter. Hjalp ikke dette, ble den skyldige overlevert til de russiske myndighetene for videre behandling; allerede trusselen om dette skal som oftest ha virket avskrekkende. Charusin anfører som sin vurdering at lappe tinget

først og fremst tilstrebet å forsone partene på frivillig måte, og først i tilfelle av stahet tok i bruk dom med straffe følge.

Mitt inntrykk stemmer fullstendig overens med dette. Ut fra dette forstår man også at Petsamo-lappene ved mindre konflikter ofte henvendte seg til en voldgiftsmann, særlig i de årstidene da samene levde spredt i skogene før samlingen i vinterbyen; i dette tilfellet pleide partene å utpeke en eldre, ansett mann som utredet saken og avsa sin dom, som partene som regel synes å ha vært fornøyd med.

Jeg skal her anføre noen andre trekk fra våre lappers rettsregler som jeg har nedtegnet blant dem. I mye kan man se et gjenskinn av en gammel, på patriarkatet oppbygd familierett, hvorfra det etter hvert har utviklet seg et, etter forholdene tilpasset, stadig mer modernisert system av samfunns messige hensikts regler.

Side 370

I skolte lappiske familier har det inntil den senere tid vært familiefaren som på autokratisk vis har bestemt i alle spørsmål som angår familien og dens medlemmers anliggender. Faren alene hadde ubegrenset disposisjonsrett over så vel familiens felles løsøre som familie medlemmenes erverv.

Den fullstendige underkastelsen av alle familiens eller husholdningens medlemmer under familie overhodets eller kåte-lagets leders vilje var ikke bare en følge av slekts følelsen; den fremtrådte også, og kanskje først og fremst, som en uavviselig nødvendighet, fremvokst av selvoppholdelses driften. For at nomade familien i ødemarken skulle kunne bestå i den evige kampen mot en karrig natur og konkurrerende naboer, krevdes det først og fremst streng disiplin innen den sosiale enheten, og en slik orden var bare mulig dersom alle medlemmer blindt underkastet seg én ledende vilje. Denne ordningen var særlig nødvendig i den tiden da den såkalte stor familien – «jonn'pier» – var mer vanlig blant skolte lappene, men også i den enkle familien – «siem'pien» – krevde sikringen av livsgrunnlaget ubetinget lydighet mot faren fra medlemmene. Derfor ble denne underkastelsen innen familien i villmarken også opprettholdt med makt, om nødvendig. Familien synes å ha vært forpliktet til den gamle patriarkalske lydigheten, som i Nestor krøniken karakteriseres med ordene (utg. I, Paris II, s. 190):

«… som man betegner som slavisk, men som kan være grunnlaget for den sanne friheten, siden den er basert på oppfyllelsen av plikten, på kjærlighet og den helt barnlige tilliten som den som adlyder, har til den som befaler.»

Denne gamle oppfatningen er dessverre ikke lenger så enerådende blant skolte lappene som man skulle ønske. Familiens eiendeler ble alltid merket med farens [lille] bumerke, «tiehtt». (Når det gjelder bumerkenes bruk og opprinnelse, viser jeg til CHARUSINs fremstilling (s. 250); jf. også HOLMBERG (1926). Disse bumerkene har etter alt å dømme vært i bruk svært lenge hos våre skoltesamer. Under sine utgravninger på Kjelmøy har SOLBERG (1909, s. 81 ff.) funnet gjenstander med tegn som ligner bumerker. Jeg viste en reproduksjon av et slikt gjenstand for noen Peåhccam- og Suenjel-lapper, som etter å ha betraktet det interessert en stund, og uten å vite hvor det stammet fra, svarte meg at de riktignok ikke visste hvem sitt bumerke det kunne være.

Side 371

Men at det helt sikkert var et gammelt Paččvei-bumerke, for det fremgikk jo av merkets karaktertrekk. Av dette å dømme synes Paččvei-lappene således å ha brukt bumerker i det minste i 1000 år tilbake i tid, og utviklede eiendomsrettslige begreper må dermed ha eksistert hos dem siden enda eldre tid.

Begrepet om familiens felles eiendom var nok også i forholdsvis sen tid ganske strengt gjennomført. Individuell eiendomsrett til visse nødvendige redskaper, for eksempel kniv, bue og gevær, synes likevel alltid å ha vært anerkjent, jf. SIRELIUS (1914, s. 17, litteratur), for ifølge tradisjonen ble slike redskaper unntatt ved for eksempel arve oppgjør. Våre lapper kan ikke erindre at hustruen i eldre tid skulle ha hatt råderett over egen formue: «det var jo helt naturlig at mannen var den som bestemte over familiens eiendom, siden han stod ansvarlig for dens berging».

Men, fremhever lappene selv, hustruen ble derfor ikke helt holdt utenfor mannens disposisjoner; hun ble ofte spurt om sin mening, og det hendte til og med at viljesterke kvinner, for eksempel Fedd'ahkaš (Feodotoff), gjorde sin vilje gjeldende i større grad ved alle beslutninger og disposisjoner innen familien enn hennes mann; den nevnte kvinnens innflytelse skal til og med ha strukket seg over hele hennes manns slekt.

Faren bestemte således (i det minste i prinsippet) over familie medlemmenes hele virksomhet og livsførsel. Ingen kunne for eksempel la seg engasjere som dreng uten farens samtykke. I slike tilfeller skulle alle den tjeneste søkendes rettigheter og plikter nøye avtales mellom familie overhodet og den som ansatte; et viktig punkt var da i hvilken utstrekning refselse (straff) skulle være tillatt for den nye husbonden.

Et bemerkelses verdig trekk var at den som var i tjeneste, dersom han mente seg dårlig behandlet av sin husbonde, hadde rett til å klage til sin siidas leder (Norrãz), som upartisk vurderte saken og kunngjorde sin bindende avgjørelse.

Av farens vilje avhang det også helt og fullt om en sønn eller datter fikk gifte seg eller ikke; talsmannens lange forhandlinger om ekteskapet strandet uunngåelig dersom faren nektet å godkjenne for eksempel størrelsen på medgiften.

Den opprinnelig strenge regelen om at all inntekt som et familiemedlem ervervet tilfalt familien så lenge vedkommende stod under familie overhodets myndighet og omsorg, er hos skolte lappene først i senere tid blitt mildere. LILLIENSKIOLD (I, 74 (151)) oppgir i 1698: «Finnens hustru, som ror [ut til fiske], tar sin andel av fangsten.» — «Finnen tar først full andel og …»

Side 372

Finnen tar først full andel og hans kvinne halv andel.» Denne uttalelsen gjelder riktignok Varanger lappene, men det er trolig at forskjellen mellom de lutherske og gresk-ortodokse naboenes oppfatninger på den tiden ennå ikke var så markert som senere. Man kunne tro at dette vitner om eiendomsrett hos hustruen. Den eldste nålevende Paččvei-skolten fortalte meg imidlertid at under fiske ute på havet var det også i de to nordlige siidaene regelen at hustruen fikk en halv andel, mannen en hel andel, når et båtlag skulle dele fangsten. Men det som på denne måten tilfalt en husholdning, disponerte familie faren likevel helt fritt over. Når familien fisket alene, ble fangsten derfor heller ikke delt.

Nå for tiden synes det ganske vanlig at for eksempel andel i fangst og arbeids inntekt kan disponeres av det familie medlemmet som har tjent det, etter eget skjønn – dette forekommer også i det konservative Suenjel (jf. PAULAHARJU 1921, s. 167).

I dette forholdet – innføringen av individuell eiendomsrett – mener jeg vi bør søke en av de viktigste årsakene til at den halv nomadiske husholdningen, som opprinnelig hvilte på familiens kollektive eiendom, så plutselig har opphørt å eksistere blant en stor del av Petsjamo-skoltene.

I et ødemarks samfunn kreves det jo en viss grad av despotisme for at familie enheten ikke skal falle fra hverandre. Som vi har sett, gikk ødemarks samfunnet i oppløsning (jf. s. 231) da man i denne henseende lempet på reglene. Dette gjelder særlig Paččvei, hvor den voksne individet i økonomisk henseende nærmest helt har skilt seg ut fra familiens husholdning, men delvis også de andre siidaene.

På den annen side forekommer det fortsatt at den gamle skikken lever videre, slik vi har sett i Peáhccam-siidaen, og slik forholdene for det meste skal være i Suenjel den dag i dag. Det virket ganske overraskende i 1925 å se en 18 år gammel skolte gutts forbausede uttrykk da jeg, etter å ha utbetalt lønnen hans, spurte: «du skal vel kjøpe

deg noen trekkrein for pengene?» Gutten svarte etter en stunds nøling: «pengene må jeg gi til far; det er opp til ham om han vil kjøpe rein for dem». Blikket hans røpet at han syntes jeg hadde sagt noe upassende.

Det er ganske sannsynlig at den gamle forestillingen om husholds overhodets råderett over de andre medlemmenes inntekter snart vil forsvinne fra skolte lappenes forestillings verden, og en av grunnene til dette er uten tvil at prinsippet i praksis har utviklet seg uheldig.

Jeg kjenner for eksempel en nokså ung og frisk mann her, som uten overdrivelse kan kalles en eventyrlig lat person; livet hans har for det meste foregått på sovebenken i stua. Han sendte sin hustru ut for å røkte feller og garn. Da hun til slutt døde av overanstrengelse, tok han seg en ny hustru; da også hun var utslitt og begravet, tok han en tredje. Da også denne døde, ble han endelig nødt til å arbeide selv, siden den ortodokse kirken forbød ham å ta en fjerde hustru.

Side 373

Etter farens død ble den eldste gjenlevende sønnen husholdets overhode, dersom han var voksen, og til ham gikk alle de fullmakter og plikter som faren hadde hatt. Fantes det ingen voksne sønner, ble moren husholdets overhode. Noen fastsatt myndighets alder eksisterte ikke hos skolte lappene. En sønn ble «myndig» først når han hadde etablert et selvstendig hushold, og han fikk da også sete og stemme i Norrãz.

Kvinnen kunne dermed bare som enke oppnå en viss grad av selvstendighet; jf. s. 345 ovenfor. Senere overtok skoltesamene sine naboers begrep om myndighet: en mann ble ansett som myndig «når han kom i krigstjeneste», en kvinne derimot «når hun ble gifteklar». Ekteskapet hos de gresk-ortodokse lappene var regulert av meget presise bestemmelser. Det var trolig i eldre tid preget av eksogami, og slike trekk har lenge holdt seg.

Den russiske lovgivningen, sier JEFIMENKO, ga alle ulike folke grupper – ikke unntatt hedninger – rett til å inngå ekteskap etter sine egne gamle regler eller etter gjeldende sedvane. Heri må vi vel søke hovedårsaken til at også de svært interessante gamle bryllups skikkene (se om dette hos NORDVI og FRIIS, TERENTZEFF) og de gamle rettslige grunnlagene for ekteskapet ble bevart hos de gresk-ortodokse lappene helt til nyere tid, mens de hos andre samer i stor grad er blitt forvansket.

De ubetingede hindrene for å inngå ekteskap var blant annet følgende: Slekt i rett opp- og nedstigende linje utelukket ekteskap helt til og med tredje ledd; først i fjerde ledd ble ekteskap mellom slektninger tillatt. De ulike slektskapsgradene ble nøye undersøkt av siidaens eldre før ekteskap ble godkjent.

Her gjelder således TORNAEUS' (s. 45) ord: samene observerer «gradus affinitatis et consanguinitatis … [og] frir aldri innen de forbudte ledd». Også LEEM (s. 66) forteller at lappene i Finnmark hadde avsky for å gifte seg med nære slektninger.

Lappenes ekteskap var som regel et rent fornufts ekteskap med lange forberedelser, og kvinnen var i stor grad «en ren handelsvare – det ble ikke gjort forskjell mellom buskap og døtre: mennene anså i mange tilfeller sine hustruer ikke bedre enn kjøpte slaver; de kunne jage dem bort eller overlate dem til andre som ville betale for dem» (ifølge JESSEN, s. 76).

Som følge av denne oppfatningen av ekteskapet kom formues hensynet ofte til å spille en overdrevent fremtredende rolle også ved ekteskap hos de gresk-ortodoksde lappene, slik som hos andre lapper. Det har av den grunn forekommet at en 18 år gammel gutt har giftet seg med en 60 år gammel kvinne, eller en 70 år gammel mann med en 16 år gammel jente.

De rase messige følgene av slike ekteskap var naturligvis ikke til gagn for folkets utvikling, et forhold som i Sverige allerede Graan (s. 83) påpekte i 1672.

Side 374

«Lappene hindrer i stor grad sin egen formering ved at de priser og selger sine døtre så høyt at ingen andre enn de rikeste kan inngå ekteskap …». Rikdom har nok også lokket skolte lappen, men den har ikke vært et avgjørende moment ved ekteskap, i alle fall ikke i senere tid. Det må huskes at for lappene, som for andre naturfolk, var ekteskapet – kanskje til og med oftest – i hovedsak et praktisk husholds spørsmål; når det gjaldt å skaffe seg en god husholderske, var ekteskap i mange tilfeller den billigste løsningen.

Etter at skolte lappene i navnet ble kristnet, ble det innført en lettelse som tillot ekteskap mellom slektninger i tredje ledd, dersom erkebiskopen i Kholmogory hadde gitt sitt samtykke. Å være faddere for samme barn utelukket derimot fortsatt muligheten for å gifte seg. I senere tid har oppfatningen ellers blitt mer liberal; nå er det ikke lenger til hinder at sønn eller datter gifter seg inn i farens eller morens slekt, forutsatt at partene ikke er søskenbarn og kan få foreldrenes samtykke.

Hos skolte lappene har farens slekt alltid vært ansett som «finere» enn morens; ved ekteskap skulle det tas hensyn til dette. En nærmest selvfølgelig forutsetning for å inngå ekteskap har alltid vært farens eller vergeens samtykke.
Ekteskap uten foreldrenes samtykke – eller, som skolte lappen sier, «uten den faderlige velsignelsen» – skal ha vært svært sjeldne.

I slike tilfeller mistet de gifte som regel ikke bare medgift og arv, men ble også ofte utstøtt fra familien. Slike ekteskap ble møtt med allmenn forakt; de ble nemlig ikke bare ansett for å føre til ulykke i samlivet, men man fryktet også at de kunne bringe ulykke over hele siidaen. Vanligvis ble det krevd at de unge var voksne når ekteskapet ble inngått. En ung mann fikk som regel ikke gifte seg før fylte 20 år, og en jente ikke før 18 år. Av brudgommen krevdes det tidligere hos skolte lappene, som tegn på at

han var klar for ekteskap og i stand til å forsørge en familie, at han hadde felt minst én villrein (jf. også v. POSCHMAN, s. 188).

I ekteskapet synes de lappiske ektefellene i Petsamo å ha vært fullt hengivne til hverandre. Hustruens utroskap ble, som vi har sett, i eldre tid straffet meget hardt (se s. 367). Generelt gir alle skildringer inntrykk av at både gifte og ugifte skoltesamer i Petsamo-området levde et kyskt liv – i motsetning til hva JEFIMENKO mener var tilfellet blant de østlige gresk-ortodokse lappene. «Filmanerne» – de lutherske lappene – sier JEFIMENKO (s. 59), lever meget kyskt, slik at uekte fødsler ...

Side 375

Forbindelser av denne typen pleier ikke å forekomme blant dem, men hos de gresk-ortodokse lappene er sedvane loven derimot temmelig liberal. En løsaktig jente straffer de bare med spott, og for ekteskapsbrudd finnes ingen særlige straffer. Hvis en jente fikk barn, måtte hun tåle smålig erting; av og til drev foreldrene henne bort. Barnets far var forpliktet til å ta seg av oppdragelsen dersom han ble funnet, men han behøvde ikke å forsørge moren. — Disse opplysningene gjelder imidlertid ikke for skolte lappene i Petsamo-området.

I Petsjenga menighets kirke krønike blir skoltene tvert imot gjentatte ganger og uttrykkelig rost for sin høye sedelighet og også ellers for sin høye moral, både i ekteskapet og i andre forhold, og de fremheves som den rene motsetning til den øvrige befolkningen. Alle de fortellingene jeg har hørt fra lappene selv og andre i området, synes å bekrefte dette; en kvinne som begikk ekteskaps brudd, ble hos dem betraktet som utstøtt fra samfunnet, og også andre utenom ekteskapelige forbindelser ble strengt fordømt.

Skal man tro lappenes egne skildringer, skal det før 1925 ha gått 24 år siden forrige barn født utenfor ekteskap kom til verden i Petsamo-området. Forholdene synes altså her å ha vært nær i samsvar med det som rådde blant Finnmarks lappene på Leems tid (s. 66). Også Lundius (s. 36) omtaler i 1676 at barn født utenfor ekteskap i Lule lappmark ble foraktet.

— Dessverre synes man fra og med 1925 å kunne observere fenomener blant de fastboende skoltene som tyder på at den tidligere strenge seksual moralen er i ferd med å løsne i betenkelig grad. Skoltene forlot for et par generasjoner siden de gammel troendes sekt!

Ytterst sjelden skal det ha hendt at ektefeller skilte lag på grunn av uenighet i samlivet — bare ett slikt tilfelle kjenner samene selv til, og det var i Muetke-siidaen. Etter

skilsmissen kunne ingen av ektefellene gifte seg på nytt så lenge den andre levde. Medgiften ble hos hustruen, og barna ble fordelt mellom foreldrene slik at sønnene fulgte faren, mens døtrene fulgte moren. — Annerledes synes forholdene å ha vært i Finnmarken på Leems tid (Jessen s. 75).

Når man går gjennom den eldre litteraturen om lappene, blir man under disse forholdene overrasket over å finne mange uttalelser som ganske tydelig tyder på at en form for gjestfri seksualitet (hetærisme) har forekommet hos dem i eldre tid, eller at ekteskaps forbindelsene har vært temmelig løse.

Allerede i Alexander Guagnini Veronensis' verk fra 1537 finner man en skildring som forfatteren oppgir å ha fått fra russiske kjøpmenn, og som i svært tydelige ordelag vitner om at slik hetærisme(kurtisaner) fantes. Av resten av fortellingen vil man slutte at hendelsen var knyttet til området rundt Imandra–Njuehttjaur.

Side 376

Ser vi bort fra Alexander Guagnini og Jean-François Regnard sine skildringer (s. 107 f., 110 ff.) fra 1681, hvis troverdighet er blitt betvilt, gjenstår det likevel en hel del opplysninger som ikke uten videre kan forbigås. Den anonyme forfatteren av «Enn liden Vnderwisning ---» 1570–1590 se Gustav Storm 1895, s. 233) skriver at lappen «tar seg kvinner hvor og når han kan få dem, og beholder noen av dem i noen år, og skiller seg så fra dem igjen — men noen blir sammen hele livet, og hvis løse kvinner finnes hos dem, kaller de dem 'stellkoner'».

Jessen omtaler også at lappene i Finnmark på 1700-tallet ikke var særlig tilbøyelige til erotikk, men blandet seg sammen i flokker.

Jean-Baptiste de La Martinière skriver i 1647 (s. 39, jf. s. 68 f.): «kvinnene er enfoldige, uten dannelse og meget lystne, særlig kvinnene, som gir seg hen til hvem som helst når de kan.» Alt tyder på at dette utsagnet nettopp sikter til de gamle skolte lappene.

Hans Lillienskiold skriver i 1698 (I, 84 (171)): «I gammel tid ble det holdt for en stor ære at fogdene til fjells ville elske finne lensmennenes hustruer, og ble dermed desto bedre bespist.» Denne skildringen fra amtmannen i Vardø stemmer helt overens med det Guagnini meddelte halvannet århundre tidligere, og det er ikke sannsynlig at Lillienskiold kjente dette arbeidet da han skrev sitt «Speculum boreale».

Johannes Schefferus (Lapponia, s. 294 f.) omtaler også hetæriske fenomener. Olaus Tornaeus anfører (s. 45 f.): «Det sies vel at de tidligere skulle ha holdt sine hustruer felles», og i en av Tornaeus' forgjengeres tid skal hetæriske fenomener ha kunnet observeres i Luleå marked — — — men Torne- og Kemi-lappene «avskyr helt og holdent slik fellesbruk av hustruer». Og Tornaeus legger til som sin vurdering av lappene: i ekteskapet lever de «ærbart og kristelig, og de er også i dag meget kjære for hverandre».

Det er kanskje grunn til å minne om de forhold som Johannes Graan omtaler i 1672 fra Pite lappmark: «Hvis en pike blir besvangret og får barn, blir hun straks gift, siden de merker henne å være fruktbar.»

[1]) *Jfr. uppl. 1772 s. 40 f.*

Side 377

Högström protesterer i 1746 (s. 134) mot Scheffer. Og i 1828 polemiserer v. Hogguér (s. 154 ff.) mot Regnard. Det samme finnes hos de Capell Brooke (1827, s. 158, 298; 1829, s. 172). Jeg lurer på om vi ikke bør oppfatte saken slik at allerede på 1700-tallet hadde de hetæriske fenomenene – som for øvrig er noe helt annet enn utroskap i ekteskapet, slik de gamle prestene synes å ha forestilt seg – forsvunnet blant lappene, og at Charusin har rett i sin oppfatning (1898, s. 164) om at dette fenomenet, som ikke er helt uvanlig blant natur folk, også hørte til de gamle lappenes særegenheter. Lillinskiolds uttalelse, som Charusin for øvrig ikke kjente til, synes vanskelig å kunne bortforklares.

Likestilling mellom kjønnene har vært en helt fremmed tanke for Petsamo-lappene. Hustruen ble ikke ansett verdig til å delta i jakt, og hun var fritatt for skatt. Hustruen var jo på sett og vis kjøpt og følgelig ubetinget underordnet mannens vilje. Hennes oppgave var å føde og oppdra barn, sy familiens klær, fiske for familiens behov og ellers være mannens medhjelper og familiens tjeneste kvinne, ja nærmest som en trell.

Livet for kvinnen var strevsomt og hardt, og i dette ligger vel en forklaring på at russiske og karelske kvinner ytterst sjelden synes å ha giftet seg inn blant skolte lappene, finske kvinner visstnok aldri. Så vidt jeg har forstått forholdet riktig, er den gifte kvinnen hos skolte lappene en lykkelig og god hustru og mor, svært arbeidsom, økonomisk og ubetinget hengiven sin ektemann. Skolte kvinner kjenner ikke til noen annen livsform, og det hun nå har, ville hun nok ikke bytte bort mot noe annet og usikkert.

Arve forholdene hos skolte lappene var regulert gjennom nøye fastsatte, men [lokalt?] varierende bestemmelser. Den sterke omstillings prosessen som i de siste tiårene kan spores hos Petsamo-lappene, er årsaken til at gamle og nye forestillinger her er blitt blandet sammen, slik at det nå er vanskelig å fastslå hva som har vært regelen og hva som må regnes som senere unntak.

Det kan derfor være grunn til å holde seg til Jefimenkos opplysninger, som gir et bilde av oppfatningen i eldre tider, og ifølge hvilke hoved prinsippene av Charusin (s. 326) karakteriseres på følgende måte: Når faren døde og ble overlevd av moren og deres felles barn, var det av avgjørende betydning om faren hadde etterlatt seg noen

bestemmelser om skiftet eller ikke. I det siste tilfellet gikk alle rettigheter over til moren dersom barna var mindreårige, og arveoppgjør kunne bare finne sted med hennes samtykke. Hun fordelte da (vanligvis) arveloddene mellom sønnene.

- *For Åsele, jf. Ehrenmalm (1743, s. 137).*
  Også i «Mémoire sur les Samojeder …» (s. 55) henføres hetærismen til fablenes verden, med mulig unntak for de «ville lappene» [?].

Side 378

Men dersom moren var barnløs og det fantes stebarn, beholdt moren bare sin medgift, og arven tilfalt barna. Som regel ble formuen delt likt mellom sønnene fra farens ulike ekteskap; selve stemoren fikk ingenting utover medgiften, men stebarna var forpliktet til å forsørge henne. Dersom det i ekteskapet bare fantes døtre, ble formuen delt i to deler, hvorav den ene tilfalt moren, og den andre halvparten døtrene til lik fordeling.

Fantes det både sønner og døtre, fikk de sistnevnte vanligvis ingen bestemt arvelodd; brødrene var imidlertid forpliktet til å forsørge dem og i fellesskap bidra til medgift. Innen enkelte siidaer har det vært morens oppgave å bidra til døtrenes medgift. Ved morens død ble hennes medgift delt likt mellom døtrene, men hennes andel i familiens eiendom gikk over til sønnene. Bare når det ikke fantes døtre, ble også morens medgift, sammen med den øvrige eiendommen, delt likt mellom sønnene.

Forholdene synes å ha variert noe mellom ulike siidaer. En 70 år gammel Paccvei-same formulerte for meg den gamle arveordningen der på følgende måte: Etter husfaren arvet husmoren halvparten, og den andre halvparten ble delt mellom sønnene. Bare en gift datter kunne få arv etter faren, men bare dersom man frivillig ga henne (og hennes mann) noe; det var ikke påkrevd.

Etter en annen, noe over 70 år gammel Paccvei-lapp, nedtegnet jeg følgende: dersom det ved husbondens død fantes mindreårige barn, overtok og forvaltet enken arven, som ble delt når barna «ble myndige». Var familien barnløs, gikk arven derimot til den avdødes far eller bror, og enken beholdt bare sin medgift. Døtre «fikk ikke arv», men bare medgift (reiner og kjøretøy, husholdnings utstyr, klær); to døtre kunne få like stor andel av boets midler som én sønn. Den yngste sønnen arvet alltid familiens gamme/stue og farens reinmerke og «kielgah»(farens reinmerke), og dermed også hans to bomerker.

Derfor måtte de eldre brødrene, ved å legge til et hakk, endre farens merker. Det er bemerkelses verdig at nettopp den yngste sønnen skulle bevare familiens tradisjoner og grunnmerker. Det tilkom «Norräz» å godkjenne de endringene i bomerket som de eldre brødrene måtte foreta.

1) Jf. Kliutschewskij (I, s. 118).

2) Kielgal er en trelapp som skolte lappen bruker å henge på voksne reinsdyr som han har byttet til seg, og hvis øremerke ikke kan endres. På den ene siden av kielgalen risses husbondens lille bomerke inn, på den andre det store bomerket. Alle andre eiendeler merkes bare med det lille bomerket. Det store bomerket, som etter lappens oppfatning synes å være en forholdsvis ny foreteelse, brukes hovedsakelig bare ved undertegning av dokumenter. Jf. Holmbergs avbildninger (1927, s. 205, 210, 212).
3) Jf. Solem (1928).

Side 379

Et særdeles eiendommelig trekk, som likevel står i full overensstemmelse med lappens rettsoppfatning generelt, er at en far uten sønner, som tok sin svigersønn inn i huset, pleide å testamentere sin formue til svigersønnen, men ikke til hans hustru. Sistnevnte arvet knapt noe annet enn sin mors medgift. – Om svigersønnens rett til å bo sammen med svigerfaren bestemte Norrāz i svigerfarens siida.

Holmberg (1927, s. 199) opplyser at også en datter, om enn sjelden, kunne bli enearving dersom hun verken hadde bror eller brorsbarn i live. Vanligvis hendte det nemlig at en far uten sønner adopterte en gutt fra en barnerik slektning på farssiden, og denne ble da innsatt som arving. Før adopsjonen måtte adoptiv faren innhente tillatelse fra Norrāz i barnets siida. Var adoptiv barnet myndig, krevdes også samtykke til adopsjonen fra Norrāz i den adopterendes siida.

Ved arve oppgjør ble hos Petsamo-skolte lappene alle gaver av personlig art unntatt, som et familie medlem hadde mottatt ved fødsel, dåp, når den første tannen kom frem, og ved bryllup. Slike gaver (reinsdyr, sauer, båt, akja, buer o.l.) ble betraktet som mottakerens personlige eiendom. Bryllupsgavene, «buegavene» eller «naime'goatt», «cerk'aldd» (bue-vaje), «cerk'sauʒ» (bue-sau), ble beholdt av den gjenlevende ektefellen.

Innen arve rettens område befinner de gresk-ortodoks lappene seg, som antydet, i en omstillings fase, noe som fremgår ved en sammenligning mellom Jefimenkos og Charusins opplysninger samt de opplysningene jeg selv har innhentet. I påvente av resultatene fra en spesial undersøkelse på dette området, vil jeg heller ikke her gå nærmere inn på emnet.

Generelt synes det som om mer liberale oppfatninger nå gjør seg gjeldende enn tidligere. Tidligere var adopsjon for eksempel bare tillatt dersom man ikke hadde egne barn og familie overhodet ikke hadde helbrødre; for dersom faren døde uten mannlige arvinger, gikk formuen til hans far, eller, hvis denne var død, til hans brødre; hustruen fikk ingenting utover sin medgift. Nå har hvem som helst rett til å adoptere et barn, som da også får arverett etter de ovennevnte prinsippene. Nå deles også morens medgift mellom sønnene.

Gjennom tidene har rettsoppfatningen i arve spørsmål dessuten forskjøvet seg i en retning som er mer gunstig for kvinnen. I senere tid synes det som en allmenn regel i

Paččvei at ved arve oppgjør ved skifte fikk sønnen 2/3 og datteren 1/3 av arven. Sluttmålet er nå også her det som Charusin omtaler (s. 327), nemlig at sønner og døtre i enkelte deler av russisk Lappland arver like andeler.

1)Georgi (1776, s. 12) skriver: Faren gir sitt nyfødte barn en simle (hunnrein) – – – alle avkom fra denne simla tilhører barnet som dets personlige eiendom og inngår ikke i arven.

Side 380

«Boskifte» – eller riktigere utbetaling av arveandel – forekom blant Petsamo-skolte lappene ikke sjelden mens familie overhodet ennå levde. Dersom en sønn skulle skille seg ut fra familiens felles hushold for å begynne for seg selv, hendte det ikke sjelden at han allerede da fikk sin del av familiens eiendom av faren. Men dette var ikke alltid tilfelle. Dersom sønnen forlot familien for eksempel mot farens vilje, ble han som regel nektet å få sin andel utbetalt.

Når faren senere døde, hadde en slik sønn rett til ved arveoppgjøret å kreve sin del. Dersom arvingene ikke kunne bli enige, ble saken brakt inn for lappetinget, som vurderte grunnene og avgjorde om faren hadde vært i sin fulle rett til å nekte sønnen arvelodd eller ikke. Forelå det testamentariske bestemmelser fra farens side, ble en slik sønn trolig stående uten arv. Faderens disposisjoner ved slik utbetaling kunne ofte være ganske kompliserte. Som eksempel kan følgende tilfelle fra Suenjel nevnes:

Familien, som i tillegg til foreldrene besto av én sønn og fem døtre, eide nærmere 1000 reinsdyr. Sønnen skilte seg ut fra familien for å etablere egen husholdning og fikk da 1/3 av reinsdyrene og 1/3 av den øvrige løsøren. Fire av døtrene, som var i gifteferdig alder (omkring 20 år), fikk hver 10 simler og 2 okser; den yngste datteren (12 år) fikk ingenting. Far og mor beholdt resten, og alle fem døtrene skulle forsørges av faren. Dersom faren nå dør, får moren halvparten av formuen, og den andre halvparten deles mellom barna, slik at også sønnen på nytt får en andel. Jf. også Holmberg (1927, s. 203).

– I alle disse spørsmålene hadde samene frem til Dorpatfreden rett til selv å regulere sine forhold, forutsatt at de var enige. I motsatt fall var de forpliktet til å underrette de russiske myndighetene om boskiftet. –

Skriftlig testamente synes aldri å ha forekommet hos skolte lappene. Testamentariske disposisjoner ble gjort muntlig, og siden skolte lappen – i likhet med andre samer – utmerker seg ved en nesten påfallende formalisme i alt som berører rettsforhold, måtte slike disposisjoner skje i nærvær av tre habile vitner for å være bindende. Charusin opplyser (s. 327) at det i noen pogoster var krav om at det muntlige testamentet skulle fremsettes i nærvær av barnas faddere. I samsvar med vitnenes forklaringer ble deretter formuen fordelt …

Side 381

De viktigste rettshandlingene synes som oftest å ha krevd bekreftelse fra lapptinget. Skifte etter foreldreløse barn ser som regel ut til å ha blitt ordnet av lapptinget. Ved dana arv tilfalt den avdødes eiendeler siten (lokal samfunnet). Arven ble da vanligvis delt i to deler: den ene gikk til sitens kapell, den andre ble, etter lapptingets bestemmelse i det enkelte tilfellet, fordelt til fattige eldre eller brukt til utrustning for vernepliktige. Myndighetene måtte siten gi melding om slike tilfeller.

Formynderskap eksisterte ikke i vår moderne betydning. Etter farens død var det moren, og etter moren den eldste broren, som tok seg av søsknene. Formuen ble ikke rørt før også de yngste var blitt voksne. Mindreårige barn som etter foreldrenes død manglet støtte, ble tatt hånd om av siten, som krevde en særskilt avgift fra sine medlemmer til deres underhold. Ofte ble foreldreløse barn oppdratt av sin gudfar.

Etter senere gjeldende skikk var moren verge for sine mindreårige barn. Hun hadde rett til å forvalte eiendommen, men måtte sørge for at barnas arv ikke ble sløst bort. For mindreårige farløse barn førte derfor tinget tilsyn med forvaltningen av arven inntil barna ved moden alder (omkring 20 år) selv kunne overta den. Dersom en enke giftet seg på nytt, mistet hun sin andel i arven og «måtte gå med det hun selv hadde brakt inn i boet». Dette ble nøye overvåket av sobbar.

Et interessant trekk ved eiendomsretten knytter seg til hittegods. Den som fant en gjenstand, måtte levere den tilbake til eieren dersom denne kunne finnes. Finneren hadde imidlertid rett til en belønning fra eieren, kalt «čalme-šèl» (øyefang), som utgjorde en fjerdedel eller en tredjedel av gjenstandens verdi dersom den ble funnet på land, men halvparten av verdien dersom den ble funnet i vann. Gjenstander som var blitt underslått, måtte leveres tilbake til den rettmessige eieren uten godtgjørelse, og det å skjule hittegods kunne straffes med bøter eller pisk.

Fast eiendom har egentlig aldri eksistert (før i aller nyeste tid) hos Petsamo-skoltene. Mark og vann tilhørte fellesskapet, og familiene hadde bare bruksrett med lapptingets tillatelse. Samenes pörhtt (stue) kunne derfor heller ikke regnes som fast eiendom; den sto noen år på et sted («talvvsit») som tinget hadde bestemt, og ble deretter tatt ned og flyttet til en ny vinterboplass, på samme måte som annet løsøre,. naboene (for eksempel i Enare) gjenstander med en viss pengeverdi …

1) Dersom sønnene var mindreårige.

Side 382

Løsøre har ikke, og har ennå heller ikke hos et stort antall skolter, på samme måte som hos naboene (for eksempel i Enare), vært gjenstander med en fast penge verdi eller affeksjons verdi som selges mot en pengesum. Direkte bytte av én gjenstand mot en annen har helt frem til den aller nyeste tid vært regelen. Derfor finner man den dag i dag mange overraskende eksempler på at skolten ikke vil avstå en gjenstand mot penger, selv om beløpet er rikelig, men derimot gir den bort i bytte mot forholdsvis billig småvarer.

Mange trekk leder tanken tilbake til Jacob Ziegler sin beskrivelse av den stumme byttehandelen mellom lapper og fremmede, og her ligger det tydelig, bevisst eller ubevisst, en meget gammel skikk til grunn. På den annen side har nye skikker, leiebegrepet og i løpet av de siste tiårene en ren pengehusholdning, kommet inn under påvirkning av handelsmenn, nybyggere og munker.

Likevel ser det ut til at penger fremdeles i dag hovedsakelig brukes av Petsamo-skoltene bare i handel med fremmede, mens bytte er den vanlige formen for omsetning dem imellom. Ved avtaler, så vel som ved bytte av gjenstander, ønsket lappen alltid at vitner – «veres' olmaš» eller «tudastej» – skulle være til stede, og når det gjaldt viktigere avtaler, ble transaksjonene inngått foran lapptinget.

En avtale ble nesten alltid bekreftet med et håndtrykk og, slik det synes, tidligere som regel også med en dram. Ved handel ble den avståtte gjenstanden overlevert med den ene hånden, samtidig som den mottatte gjenstanden ble tatt imot med den andre hånden (jf. også Nikolai Charusin, s. 329). Bedrageri ved bytte og handel ble anmeldt og straffet av lapptinget; gjenstanden måtte tilbakeleveres eller tas tilbake, og det skulle gis godtgjørelse for den tiden den hadde vært brukt; som regel ila tinget også bøter.

1) Johannes Petrejus (1615, s. 52 f.) skriver:
«Hos dem finnes det ingen penger; bare når de handler med russerne, gir og bytter de varer mot varer, men på en slik måte at de ikke snakker eller handler med dem som folk flest. I stedet går de som er mest frem tredende og dristige, 20 eller 30 personer, frem og legger sine egne og sine medbrødres varer på ett sted, overfor russernes varer, og betrakter dem. Dersom de synes at det er likt, og at de får det de har rett til, tar de varene; hvis ikke, går de sin vei og tar sine egne varer med seg. Deres varer er gråskinn, mårskinn og reveskinn, som de bytter med russerne mot nåler, hansker, kniver, økser og brød.»

Jean Gault (1633, s. 44) skriver om handelen i Torneå tidlig på 1600-tallet: «Sjelden viser penger seg i deres handel; bedragene som moskovittene en gang utsatte dem for ved å forfalske dette metallet, har tatt fra dem ønsket om å plassere sin rikdom i noe så bedragersk, sier de, og som avhenger av andres vurdering. De ser selv på det som de fremmede bringer dem, og bedømmer prisen etter behovet de har for det.» (s. 40) «Skinnene tjener dem som gull og sølv for å tilfredsstille fyrstenes krav.»
Jf. også Alexander Guagnini (1530-årene, s. 86), Sigismund von Herberstein (1567, s. 181) og Kaarle Krohn (s. 124). Se også brevet omkring 1450 til pave Nikolaus V hos Vangensten 1908 (Gustav Storm, 1900, s. 6). Jf. s. 253.

Side 383

Dersom det hadde skjedd et ufordelaktig bytte, og det ble påvist at den tidligere eieren ikke hadde kjent til manglene, ble byttet som oftest stående fast; «dumheten ble straffet»! Disse forholdene vitner om en ny side ved Norrāz' funksjoner, nemlig som sitens notariat. En særlig viktig rolle spilte Norrāz nettopp i denne egenskapen for samene, ettersom de her kunngjorde sine avtaler og særlig gjelds forpliktelser. Tinget fastsatte da rettferdig den godtgjørelsen som, utover selve lånet, skulle tilfalle långiveren ved tilbakebetaling.

For kortvarige lån ble det ikke gitt noen særskilt godtgjørelse. Begrepet penge rente i vår betydning har i det hele tatt helt til det siste vært ukjent for Petsamo-lappene, og er det trolig fortsatt for de fleste.

Etter at lappe tingene opphørte å fungere, har man hørt mange klager fra lappenes side, fordi skyldnere begynte å slurve med sine forpliktelser, og fordi skoltene ikke forstår å ordne sine innbyrdes forhold slik at deres argumentasjon kan godtas av herredsretten. Dermed blir kreditorene skadelidende. I den anledning rettet en same fra Suenjel en anmodning til meg om å forsøke å få i stand at det, i forbindelse med gjenopptatt skole undervisning, også måtte organiseres opplysningskurs for de voksne lappene.

Hensikten var å sette dem inn i både de viktigste rettslige og kommunale spørsmål etter gjeldende finsk lovgivning, slik at de i noen grad selv kunne sikre og ivareta sine interesser i forhold til den øvrige befolkningen og de nye institusjonene.

Blant tingets øvrige funksjoner må også regnes dets rolle som vanlig kommunal forsamling og ligningsorgan. I denne forbindelse er følgende skildring av Niels Knag meget opplysende (Dansk Magasin, s. 275): Den 21. desember 1690 befant Neiden-lappene seg fortsatt i sine høstboplasser; den 22. desember samlet de seg alle i en gamme for å rådføre seg innbyrdes om hva de skulle si og gjøre; de besluttet hvem som skulle betale full skatt, hvem halv skatt, hvem som skulle føres opp i manntallet til skatt, og hvem som skulle fritas, samt om skyssplikt og gaven til fogden. Lapptinget drøftet og fastsatte også ulike andre felles…

1) Paolo Mantegazza (Un viaggio, s. 162) karakteriserte den tradisjonelle redeligheten i handelen mellom lappene med følgende veltalende ord: «Når man tenker på at enorme ødemarker av myrer og is i lange

måneder skiller skyldnere og kreditorer, må man gi en borgerkrans for ærlighet til disse fattige hyperboreiske småfolkene, som driver sine handels forretninger med så stor enkelhet i form og trofasthet mot sine løfter.»

Side 384

Praktiske interesser som gjaldt samfunnet omfattet blant annet innvilgelse av asyl til samer fra fremmede sider og vilkårene for en slik rett, samt spørsmål knyttet til næringene, for eksempel fastsettelse av dag og måte for reinsankingen om høsten, oppgjør i forbindelse med utveksling av rein med fremmede sider, reimerker, valg av ny plass for den felles vinterbyen når brensel og reinbeite begynte å ta slutt på det gamle stedet, fastsettelse av hvor det var tillatt å hogge brensel ved vinterbyen, utligninger til ulike formål, og hvordan siten skulle forholde seg til høyavkastningen på slåttemarkene ved gamle boplasser osv.

Avkastningen fra disse «kentät» ble som regel tidligere disponert av en fattig lapp, eller de ble leid bort til fastboende, og inntektene gikk inn i sitens kasse. Senere ble disse slåtte markene overtatt av finner, for eksempel på de tidligere boplassene Sečkajokk og Köllažjokk, noe som for samene fremstår som en klar rettskrenkelse.

Det gamle lappiske tinget – Norrāz – har nå mistet sin stilling som rettslig anerkjent organ også hos Petsamo-lappene. Små ettervirkninger kommer likevel av og til til syne, selv etter at tinget offisielt har opphørt å eksistere; for eksempel høsten 1925 i Paččvei, da det skulle fattes beslutning om bruken eller fordelingen av den erstatningen som Norge hadde tildelt disse lappene etter at de hadde mistet sin gamle rett til laksefiske i norsk territorial farvann.

Jeg mener at det er en stor mangel, ikke minst for den lokale forvaltningen, særlig politi myndighetene, at sitens ting er blitt helt satt ut av funksjon. Lapptinget tok under retts behandlingen hensyn til mange subtile omstendigheter som må fremstå som uforståelige mysterier for folk som ikke kjenner lappenes tankesett (jf. for eksempel K. Niklsen, 1926, s. 151). For lappene selv er dette utvilsomt til skade. De klager selv over at de nå må benytte den kostbare offisielle rettsprosessen dersom de skal få orden på sine innbyrdes forhold; de har ikke råd til det, og svindlere får dermed mulighet til å tjene på det.

Lapptinget hadde ikke bare betydning som et ordnende element i samfunnet – en betydning som vanskelig kan overvurderes. Også for individet var det et sterkt oppdragende samfunnsorgan; under drøftingene ble lappenes moralske oppfatninger styrket, og deres dømmekraft og evne til å uttrykke seg utviklet. Dommer rollen tvang

dem til å ta klart standpunkt i de ulike livsspørsmålene som direkte eller indirekte griper inn i lappenes liv.

Til dette mener jeg også i vesentlig grad kan føres tilbake et forhold som flere ganger har overrasket meg blant samene: mens man med glede følger skolte lappens som oftest klare tankegang og ryddige fremstillings måte, forutsatt at han noenlunde behersker samtale språket til den han snakker med, mister man…

Side 385

Nesten helt mister man tålmodigheten når man er nødt til å lytte til de overveiende tafatte og stammende vestlappenes endeløse tirader, som man for det meste ikke får noe ut av. For Petsamo-områdets fremgang og utvikling anser jeg det som svært uheldig at skoltene fortsatt holdes utenfor herredets kommunale forsamling, for skoltenes interesser er dypt forankret i området, og en hel del av de spørsmål som gjelder traktens sosiale forhold, næringsliv og fremtid, forstår de sikkert å vurdere med en mer finstemt intuisjon enn mange av de tilfeldige gjennomreisende som nå taler og handler i kommunestyret på urbefolkningens bekostning.

Tilbakeblikk.

De fragmentene som ovenfor er gitt for å belyse skoltenes sosiale kultur, er svært ufullstendige, slik de nødvendigvis må bli når man nå og da, ved siden av sine hoved oppgaver, nedtegner spredte notater om andre emner. Gjennom planmessige undersøkelser burde de opplysningene som her er gitt, i vesentlig grad kunne suppleres og i visse henseender, som tidligere antydet, kanskje også korrigeres.

Forfatteren håper likevel å ha klargjort at etterkommerne av Petsamo-skoltenes gamle siida-samfunn ikke kan oppfattes som en slags halvanarkiske horder av sky villmenn eller en paria klasse av fillete mennesker uten moral begreper, slik flere av skoltenes naboer og enkelte reisende skildrere har villet hevde.

De nedsettende vurderingene hos disse skildrerne vitner ikke bare om overflatiskhet, men om fullstendig uvitenhet om dette nødstilte folkets psykiske anlegg og samfunnsmessige uttrykk for bare et tiår siden. Skoltene i Petsamo utgjør tvert imot de siste restene av områdets urbefolkning (eller i det minste en svært gammel og i området prøvet folkegruppe), som bar oppe en for ødemarks forholdene forholdsvis høyt utviklet og fornem samfunns kultur.

Siidaen sikret menneskets naturlige rettigheter gjennom opprettholdelsen av orden og rettferdighet, og maktet dermed gjennom flere århundrer å skape velfungerende samfunn i en gudsforlatt utkant. Det finnes riktignok mange trekk i skoltenes gamle samfunns organisasjon og rettsoppfatninger som kan virke overraskende og besynderlige for vårt moderne samfunn.

Men dersom vi tar i betraktning under hvilke forhold og i hvilket miljø deres rettsprinsipper oppstod og senere ble sammen vevd med kulturelle lån fra (urnordiske eller) finske folk, blir vi egentlig ikke overrasket, men finne dem å være en temmelig logisk konsekvens av de historiske forholdene og stå i beste harmoni med miljøets krav til hensikts messighet.

Side 386

På en primitiv kultur stadium er samfunns ordningen alltid et resultat av levemåten, og begge deler er igjen en funksjon av de geografiske og økonomiske forholdene. Lappene har alltid vært et fredsommelig ødemarks folk – «*finni mitissimi*» blir de allerede på 500-tallet kalt av Jordanes – og de historiske opplysningene om lapper i krigs hærer og deres våpen bedrifter mot tsjudiske røver bander virker mildt sagt tvilsomme for den som har forsøkt å gjøre seg kjent med lappenes lynne, masse psykologi og egen historie. Hvis lappen forsvarte seg, var det med list eller med sjamanismens bløff, men knapt noen gang med våpen i samlet flokk.

Hos lappen kan derfor roten til den på én gang så å si aristokratiske og kommunistiske retts oppfatningen ikke antas å ha vært den samme som hos mange andre nomade folk, slik som hos arabere og turkomanske folk. Hos disse sprang den ut av en forsvarsberedskap som krevde disiplin og fullstendig underkastelse av individet under familie overhodets og i siste instans klan høvdingens vilje. Dette var nødvendig på grunn av de «statlige forhold» disse folkene har levd under frem til nyere tid, og delvis fortsatt lever under.

Ørken nomadene måtte bryte opp og kjempe seg frem til beite for hjordene sine når tørken hadde svidd bort gresset i deres egne områder. Samen hadde ikke å kjempe med slike naturens ytterligheter. Selv om landet hans er karrig, tilbød det mange ulike ressurser. Han kunne trygt bli værende i sitt område, så lenge han tilpasset nærings livet etter naturens årssyklus.

Kampen om «plassen i solen» og nærings friheten har derfor skoltenes forfedre aldri behøvd å prøve med våpen i hånd. Også særtrekkene ved deres hovednæringer gjorde det umulig å samle folket i større grupper. Derimot har skoltene, i sin fattige utkant av verden, måttet føre en hardere kamp for tilværelsen og utkommet med selve naturen enn de sørlige nomadene. Nettopp dette forholdet må anses å ha vært en tilstrekkelig drivkraft til å vekke ønsket om å mildne og utjevne mulighetene for å beherske og utnytte naturen.

Erfaringen lærte at dette best lot seg gjøre når det hersket fred, og ikke strid, mellom naboer. Slik oppstod en streben etter å opprettholde balanse og ro i det lille samfunnet.

Disse grunn elementene utgjør de mest fremtredende trekkene i lappenes sosiale organisasjon og sosiale etikk, og må derfor antas med nødvendighet å ha frembrakt av viljen til å beherske ødemarken og fjerne anarkiet.

1)Bugge (1907, s. 100) formoder at Jordanes med mitissimi har ment minutissimi eller minutiores. Jfr. imidlertid Læfflers bemerkninger i denne forbindelse (ibid., s. 109).

Side 387

Det psykologiske grunnlaget for den lappiske siida-kulturen er dermed gitt. Jfr. det følgende, s. 412.

De menneskelige livsytringene streber således allerede hos natur folkene mot sammen slutning for å sikre livsinteressene og verne seg mot illojal konkurranse. Siida-organets motstykke finnes ganske utbredt også andre steder på primitive kultur stadier, om enn naturligvis i modifiserte former. Vi kjenner lignende samfunns ordninger fra indianernes og oseaniernes stammer, fra afrikanske samfunn og nord indiske landsby stater, med flere. Vi kjenner tilsvarende samfunns former også fra det gamle Europa, for eksempel den russiske «mir», de gamle rumenske «sate», sveitsernes «Talgemeinschaften», de germanske «Markgenossenschaften» og «Gau», samt de tyske nybygger pionerenes som regel naturlig avgrensede «Feldmarken», magyarernes landsby samfunn, med mer.

I hvilken grad slike stats embryoer og deres samfunns ordninger er spontane og lokale fenomener, eller har oppstått på grunnlag av gamle kulturer som er gått under, eller gjennom kulturelle lån, er et spørsmål som i hvert enkelt tilfelle er vanskelig å avklare. For våre samers vedkommende vil jeg forsøke å belyse spørsmålet.

Er siidaen en lappisk samfunns innretning?

Den form for halv nomadisk kultur som her er beskrevet, har trolig tidligere strukket seg vidt over de nordlige delene av Fennoskandia. Det er ovenfor nevnt hvilken utbredelse den gamle halv nomadiske kyst lappiske kulturen sannsynligvis hadde (jf. s. 41 og fig. 1). Det har videre fremgått at de gamle lappenes språklige særtrekk gjør det nødvendig å anta at kyst lappe befolkningen i det store og hele hang sammen med skogs lappenes halv nomadiske samfunn i russisk Lappland. Også i den østlige delen av finsk Lappland, i Sompio, Kemi, Kuolajärvi og Unari (Sodankylä)-byene, og at med stor sannsynlighet også de gamle lappe byene Kitka og Maaselkä, og muligens også Kittilä og Peldojärvi, bør regnes med her.

Trolig dannet disse skogs lappe byene et ganske enhetlig kulturlag ennå på 1500-tallet, nært beslektet med den ordningen vi har lært å kjenne hos skoltene. Vinterby navnene symboliserer samfunnets poler, de felles «talvaskåter» (vinterboplass), der

familiene lå i vinterro for senere å spre seg utover byens område i sommer halvåret og samles igjen når løs snø og mørke hindret næringslivet.

Side 388

Inndelingen av landet i siidaer, «byer», hadde trolig funnet sted i meget gammel tid. Vinterbyenes beliggenhet i begynnelsen av 1600-tallet fremgår av Bureus' kart (jf. s. 265), i midten av 1600-tallet av Oluff Tresks kart (jf. Ahlund), samt i 1771 av Marelius' kart. Jf. Hackzell (1738). Kjente forhold bekrefter at denne oppfatningen også passer for skoltenes nærmeste naboer i vest, Enare lappene. Blant lappene i Enare sogn har en rest av halv nomadisme vært rådende helt til relativt nyere tid.

Da forfatteren for omkring et kvart århundre siden første gang kom i kontakt med lappene øst for Enaresjøen, snakket de fremdeles allment om *käsäpaikka*, *syyspaikka* og *talvipaikka* (sommer-, høst- og vinterplasser). Også blant familiene vest for Enaresjøen hadde en slik periodisk flytting mellom bestemte steder, som ble brukt fast i lengre sesong perioder, vært vanlig én eller to generasjoner tilbake i tid, slik de eldre i området fortalte. De gamle opplyste meg den gang også om årsaken til at denne halv nomadiske drifts formen tok slutt: det var kua. Da familiene skaffet seg storfe, ble det svært upraktisk å ta med dyrene på flyttingene og å bygge fjøs og lagre fôr på tre ulike steder. Etter hvert som kua fikk innpass blant de halv nomadiske lappene i Enare, opphørte derfor flyttingene av seg selv – og så vidt jeg vet har de nå opphørt overalt i sognet.

Årsaken til denne nomadismen blant det rein drivende og fiskende folket i Enare var, som i Petsamo-området, i gammel tid bestemt av natur forholdene; i siste instans lå årsaken i reinens og innsjø fiskens biologi. Etter reinens kalvingstid i mai ble flokken gitt frihet til selv å finne sommer beite og ro fra insekt plagen, og lappene dro da til fiskerike vann eller øyer i Enaresjøen, hvor de tilbrakte sommeren med notfiske og om høsten også med garnfiske.

Når høst dogg og regn hadde myknet reinlaven, ble simlene samlet inn i begynnelsen av september, og familiene begynte da å melke dem. Simlene ble holdt bundet, og det å sørge for at de hadde nok lavbeite, var et betydelig arbeid for familien. Derfor hadde familien allerede før melke perioden begynte, flyttet til et sted omgitt av gode lavmarker – den såkalte høstplassen. Etter at melke perioden var over, i slutten av september, ble simlene igjen sluppet fri, ettersom reinens brunsttid begynte et par uker senere. En medvirkende årsak til at reinsdyrene nå ble etterlatt uten tilsyn, var at

familien måtte vie all sin tid til fisket, siden gyte perioden inntraff nettopp i siste del av oktober, og fisket på gyte plassene alltid var det mest givende og særlig egnet til å fylle vinter forrådet av saltet fisk.

1) Gjennom Nils Fellmans beretning fra 1748 (J. Fellman, I, s. 367, 370) kunne man få inntrykk av at lappbyene Sodankylä, Sompio og Kemikylä hadde oppstått fra en i tradisjonene bevart Kemiträsk-by (jf. I. Fellman, III, s. 104; II, XXVII). Det synes imidlertid mer sannsynlig at disse tre førstnevnte byene allerede eksisterte før begynnelsen av historisk tid, og at fisket i Kemijärvi har vært et slags kondominium (fellesområde) for dem og «Kemiträsk- eller Kuolajärvi-byalaget» (Tengström, III, s. 12).
Likeledes forekommer det meg tvilsomt (apokryfisk) at det i Kemikylä tingprotokoll av 18. november 1732 står at «Kemikylä i sin tid er grunnlagt av Sompio-, Kuolajärvi- og Kitka-byene, som har avstått et stykke land – – –» (I. Fellman, III, s. 102).

Side 389

Deretter, i slutten av oktober, samlet familien alle reins dyrene sine i én flokk. Reinenes bevegelighet var nå begrenset, og for å beskytte dem mot rovdyr og tyveri ble de nøye voktet av familien.

Da vaktholdet i stor grad ble lettet på et sted hvor lavbeitene var gode, og hvor «reinen trivdes», valgte man som oppholdssted for familien et område med gode lavmoer, hvor det dessuten fantes rikelig med brensel. Her ble vinterstuen oppført; dette ble det såkalte vinter bostedet.
Jfr. Ikonen (hos Sirelius, 1914, s. 12).
Ved århundreskiftet får vi også hos Äimä (Matkakertomus, s. 19) en bekreftelse på at halv nomadismen fortsatt besto:

«Flere av Enare lappene har nemlig ulike boliger for sommer og vinter. Sommer stedet, som vanligvis er enklere bygget, er naturligvis lagt nær gode fiskevann; 'vinter stedet' er derimot valgt med hensyn til lavmarkene.»

Sommiers uttalelser fra 1886 (Ascencione, s. 41) vitner om at nomadismen var i ferd med å opphøre i Pyhäjärvi-området:

«Den lappiske familien i Pyhäjärvi, selv om den har fast bolig, eier reinsdyr som beiter i skogene omkring. Disse lappene, selv om de delvis lever av fiske, nærmer seg typen skog finner, eller snarere skog lapper, det vil si en spesiell type skogs befolkning i Finland og Sverige, og de representerer en overgangs tilstand mellom den nomadiske lappen og den fast boende fisker lappen.

De eier ikke kyr som tvinger dem til å bli på samme sted; om sommeren forlater de sin vinterbolig for å søke andre beite områder. Men siden det ikke finnes egentlige fjell her, forblir de også da i skogene hvor laven er rikelig, og trenger derfor ikke å flytte så langt. Samtidig søker de nærhet til en elv eller en innsjø for å fiske.»

Rein skriver i 1867 (s. 289) at Enare-fisker lappene «danner overgangen til nybyggere med faste bosteder; de eier noen kyr og dyrker litt neper og poteter». De hadde et mindre antall reinsdyr, 20–60, noen ganger opp mot 100 per familie.

Lönnrot noterte i 1837 om Enare-fisker lappene (s. 241): vinterboliger særlig i skogen. Sommer steder ofte flere, på holmer, ved innsjø strender osv.

Av Jacob Fellmans beskrivelser (flere steder) forstår man at den halv nomadiske leve måten var vanlig blant lappene i Enare på begynnelsen av 1800-tallet.

Side 390

Wahlenberg omtaler i 1802 (s. 43):

Når man sammenfatter skildringene, fremgår det at blant Enare-lappene var omfattende, halv nomadiske nærings måter i bruk, som i det vesentlige minner om Suenjels skolte lappers livsform, og dette var fortsatt vanlig for bare et århundre siden. Blant annet dro mange Enare-lapper for å fiske i Ishavet. Om dette skriver også Rein (s. 289): fiske reiser til Ishavet har fra gammelt av vært vanlig; jf. også Ahnger (s. 8 f); se også s. 205 ovenfor. Jf. J. Fellman (III, s. 343) og Qvigstad & Sandberg (1887, s. 25).

Men de manglet etter hvert en felles vinterby. En påfallende likhet må derfor også i enda eldre tider ha vært til stede.

Fotnote (1):

Warenus skriver på 1840-tallet (s. 17) at Enare-samene er nært beslektet med russiske samer og ikke langt fra den tidligere Sompio- og Kuolajärvi-lappen. Språklig likhet mellom Enare-lappene og skolte lappene er allerede påpekt av Feldman (I, s. 555; jf. III, s. 8, 337) og Castrén. Rosberg minner om at Patsjoki-lappene har tatt opp flere lånord fra skolte lappisk i sin dialekt, og at de forstår skolte språket(skoltisk).
Mitt eget inntrykk er likevel at samtale mellom dem gjensidig byr på store vanskeligheter; jf. Qvigstad (1925, s. 4). Rosberg fremhever (s. 69) at lappene ved Neiden- og Pasvikelvene ikke skiller seg fra Enare-sjø lappene, og peker videre (s. 92) på slektskapet med fisker lappene og de nå utdødde opprinnelige lappene i Sodankylä, samt de utdøde lappiske slektene i Kuolajärvi og Kuusamo.

Gradvise overganger knytter dem sammen med skolte lappene på den ene siden og visse finske nybyggere på den andre. Likheten mellom sjø finnene i det østlige Enare og skolte lappene var tydeligvis ganske stor i eldre tid: «De lappene som bodde på den østlige og høyre siden av Enare-sjøen, med vann og alle slags ressurser, tilhørte den store Tsaren» (se Sjögren, s. 322). I bunn og grunn ser det heller ikke ut til at religionen i særlig grad – slik man ofte har vært tilbøyelig til å tro på grunn av forholdene lenger nord – har isolert Petsamo-lappene fra Enare-lappene. Rosberg (s. 59) forteller om en opplysende episode i så måte:

«Juhani Jompa er en livlig og intelligent reindrifts lapp som har bygget seg en gård nær Menesjärvi. Han hadde fått høre at skoltene på Kolahalvøya …»

Side 391

Det rådde altså likhet mellom levemåtene hos Enare-lappene og skolte lappene i Petsamo-området, særlig i Suenjel, noe man også må forvente siden det var en temmelig fullstendig overensstemmelse både i natur forholdene og i de øvrige grunn forutsetningene for deres næringsliv. Man kan da spørre om denne likheten også omfattet den sosiale kulturen. Var det kanskje slik at siida-inndelingen (gruppe tilhørighet/område inndeling) også var gjennomført blant Enare-lappene på samme måte som hos skolte lappene? At dette til en viss grad var tilfelle, det vil si når det gjelder områdenes grenser mellom de ulike samiske gruppene, er ganske sikkert.

Wahlenbergs beskrivelser tyder nokså tydelig på at det må ha eksistert faste grenser mellom hans såkalte lappbyer. De eldre skildringene gir derimot ikke svar på om også de Enare-lappene som tilhørte samme by, om vinteren pleide å samles i en felles vinterby – denne vinterbyen hvor skoltesamenes halv nomadiske sosiale kultur tydelig utviklet seg og ble videreført fra slekt til slekt.

At dette ikke har vært tilfelle i løpet av de siste hundre årene, synes å fremgå av beretningene, men dette utelukker ikke at det kan ha vært slik i enda eldre tider.
På vintertinget i Kemi 1. april 1650 ble det fastslått at «heller ikke kommer folket der [i Enare] sammen mer enn ved juletid og mot midt sommer tid; ellers om sommeren ikke, da blir de spredt og drar til fiske stedene …» (I. Fellman, III, s. 287).

I protokollen fra tinget i Kemi 7.–8. april 1652 nevnes det at «lappene ikke holder seg mer enn fem uker i strekk på ett sted» (samme sted, s. 289).
Et tings protokoll fra 19. februar 1706 opplyser at lappene en del av vinteren oppholdt seg på ting stedet i Enare, mens de vinteren 1745 bare i noen få uker oppholdt seg ved markedsplassen (se I. Fellman, II, s. 48, 119).

Disse opplysningene tyder med en viss sannsynlighet på at en felles vinterby har vært brukt i Enare; opplysningene er imidlertid uklare (jf. Sirelius, 1914, s. 12).
Äimä (1902) gir derimot opplysninger som støtter denne antakelsen. Selv ved forrige århundreskifte levde det blant Enare-lappene en tradisjon om at «for hundre år siden …» (Kort utdrag videre:)
… Kolahalvøya skulle ha en annen kirke lære enn den han selv bekjente seg til, og han fikk lyst til å finne ut hvordan den var. Han overtale en fisker lapp, Matts Mattus, til å bli med seg, og reiste så til Kolahalvøya, hvor han forsiktig begynte å undersøke religiøse forhold. Til å begynne med fikk han unnvikende svar fra skolte lappene, men etter hvert ble de mer åpne. Han kom hjem med et svært godt inntrykk og sa at han hadde funnet at det bare var formen, ikke innholdet, som skilte de to lærene «for hundre år siden» skal alle lappiske familier (i vestlige Enare) ha bodd sammen om vinteren på samme sted.

[1]) *Jfr. noten s. 347.*

Side 392

Dette stedet ble av lappene kalt «talvas'koadik», det vil si [stedet for] vinterkåtene. Äimä bemerker i denne forbindelse (s. 34) at lappene av og til brukte uttrykket *talvas'koadik* nettopp om kirkebygda. Äimä opplyser videre (1903, s. 115) at det i nærheten av gården Nellim på sør bredden av Enare-sjøen (altså i Patsjoki-bygda) ifølge tradisjonen skal ha ligget en annen gammel samlingsplass, *talvas'koadik*, hvor lappene trolig alltid samlet seg for å feire høytider. Som vi skal se, synes tradisjonen i disse tilfellene å tale sant.

Når man tar i betraktning natur forholdene, de utmerkede lavmarkene som kjenne tegner disse stedene, er det ikke usannsynlig at de gamle vinterbyene til henholdsvis den mindre Patsjoki-bygda og den større Enare-bygda nettopp lå i disse områdene. På gamle kart finner vi nemlig igjen begge disse bygdene i Enare sogn. På von Salingen sitt kart fra 1601 (jf. fig. 75) finner vi en samling av kåte plasser ved utløpet av Patsjoki, og selv om kartet ikke er helt entydig på dette punktet, kan det tolkes slik at kåte-tegnene viser til området rundt Nellim (stedet er ikke navngitt).

Den andre bygda, markert med fire kåte-tegn, kaller von Salingen «In Jemer» og plasserer den vest for Enare-sjøen, ved bredden, omtrent i Väylä-området.
Med kjennskap til det som tidligere er sagt om årsakene til flytting av vinterbyer hos skoltesamene, er det ingen motsetning i at von Salingens opplysninger ikke stemmer helt med den tradisjonen Äimä gjengir.

For allerede på Bureus' kart fra 1611 (se Ymer 1901, hefte 1) finner vi «Enare by» nettopp på det stedet tradisjonen plasserer den, det vil si noe sør for Joenjokis utløp, i samme område som den gamle kirken lå – altså ved Pielpajärvi. Oluff Tresk skriver i 1642 om «Enar by», som da lå nord for Joenjoki: «skal nå flyttes én mil fra det stedet den hittil har ligget, ettersom det nå begynner å bli mangel på både ved og reinmose …» – til odden der kirken nå står.

Ifølge det dr. Itkonen har meddelt, blir von Salingens opplysninger bekreftet av utgravninger han har utført på de gamle vinterby plassene i den vestlige delen av Enare sogn. Ut fra de ulike kultur lagenes beskaffenhet kan man slutte at noen av disse gamle plassene har vært brukt allerede for et årtusen siden eller mer.

Vinterbyenes topografi tyder på stor likhet med de vinterbyene som Genetz har beskrevet i den østlige delen av Kolahalvøya. Forekomsten av slike vinterbyer i gammel tid – av den typen vi kjenner fra skolte lappene – styrker i høy grad antakelsen om at samme organisasjons form også har eksistert i Enare. Dette er av stor betydning, ettersom det viser at slike ordninger ikke bare skyldes senere administrative tiltak fra nabo folkenes side ikke kan ha gitt opphav til denne organisasjonen.

.

Side 393

Man finner direkte uttalelser i denne retningen, for eksempel:

«Ettersom Varanger-finnene bor spredt på vidt avliggende steder, som på Rafftesiden, Sandhavnene og helt oppe i bygdene, slik at de ikke lett kan samles eller at flyttingene kan foregå uten uorden, ble det befalt at alle Varanger-finner, slik det fra gammel tid har vært sedvane, skal flytte sammen til ett sted og bo i én by, under streng straff.» (Vardøhus' justis protokoller; tinget 3. november 1688 i Varanger).

En lignende antydning finnes i «Beskrivelse … ca. 1694».

Alaj Mihailkoffs jordebok fra 1608–1611 synes, sammen med Simon von Salingens fremragende kart, å motsi antakelsen om at bygdene ble anlagt ved myndighetenes maktpåbud. Det beste beviset mot dette gir likevel Itkonens utgravninger.

Mens det hos Enare-lappene på et ukjent tidspunkt og av foreløpig ukjente årsaker har skjedd en oppløsning av vinterby institusjonen, ser det imidlertid ut til at opprettholdelsen av den gamle rettsordningen levde videre inn i forrige århundre. Jacob Fellman (jf. Isak Fellman, III, s. XI) har gitt en skildring av dette som jeg anser som både slående og overbevisende.

1)Man møter flere steder den oppfatning at lappiske siidaer (lappbyer) skulle være opprettet gjennom administrative vedtak. Mens Peisen var en gammel lappby, skal Neiden og Pasvik ha blitt opprettet først på 1600-tallet, da bojar-statholderen i Kola – for å lette reisene mellom Kola og Vardø – plasserte to russiske lapper på disse stedene. Opplysningen stammer fra en skrift av Vardø-amtmannen Lorch fra 1704 (jf. Johnsen, s. 200), som også Fellman trolig viser til (J. Fellman III, s. 703; IV, s. 235). Lorchs opplysning, som bygger på utsagn fra en gammel lapp, stemmer imidlertid ikke med historiske fakta (jf. manntallet i Vardøhus len 1599; Friis 1871, s. 140). Lillienskiold (I, s. 70 (142)) opplyser i 1698 at lappene «ved skattens ankomst» (som etter beskrivelsene trolig betyr ved årsslutt) måtte «innfinne seg på de bestemte samlings plassene». Sporing (s. 124) skriver i 1793 at lappene samlet seg i bygda når fogden skulle komme.

Det er nærliggende å anta at fogdene – for å gjøre skatte innkrevingen enklere – med trusler påla lappene å samle seg, siden det ellers ville vært svært vanskelig å finne dem i de vidstrakte ødemarkene hvor de oppholdt seg om vinteren. Men det mest sannsynlige er at fogden tilpasset seg den eksisterende skikken og ikke begynte sin reise før lappene allerede befant seg i vinterbyen (jf. Isaac Olsen hos Hammond, s. 895).

2) Rafftesiden (eller Rabtesiden) viser til Sør-Varanger–Petsamo-kysten. Navnet kommer trolig fra det lappiske ordet raxté, som skolte lappene bruker om nakne, steinete kystfjell (jf. Tanner, 1928).

3)Se Ilmari Itkonens (1931, s. 7) detaljerte beskrivelse av talvaskoadeh (vinterbyene og kåte plasseringen ved Nukkumajoki i Enare), som fortsatt var i bruk for et par hundre år siden.

Side 394

Den 13. februar 1828 ble det holdt ting i Enare; det var da gått 16 år siden forrige gang det hadde vært holdt offisielt ting (jf. J. Fellman, I, s. 443). På dette tinget ble det bare behandlet to saker: den ene mot en tilreisende brennevins handler, den andre en sak reist av en same mot stedets lensmann for ubetalt skyssgodtgjørelse.
— To saker i løpet av 16 år! Fellman skriver (s. 447):
«Man kan riktignok ikke si at befolkningen er blitt fordervet i den tiden stedet har vært uten rettspleie på eget område; for den enkeltes samvittighet og den beskjedne lappe retten har kommet den til hjelp.» Lapperetten ble også holdt denne gangen, og «kotakäräjät» (kåtetinget) ble overvært av herredets dommer (s. 448).
«Han ble sterkt grepet av den fromme iver og den ubestikkelige rettferdigheten som hersket der, og han tilrådde samene at de i fremtiden, like lite som hittil, burde føre sine tvister inn for andre domstoler enn lapperetten. Lappene følte seg svært smigret over at selv dommeren godkjente denne rettsordningen som deres forfedre hadde brukt i århundrer.»

Det er neppe for dristig å hevde at vi her finner en rest av det gamle samiske siida-tinget, slik vi kjenner det fra skolte lappene. Dette er dessverre det eneste eksemplet jeg har funnet i litteraturen på lutherske lappers selvstendige rettspleie (jf. J. Fellman I, s. 147, 447 ff.; II, s. 361 og I. Fellman III, s. XI).

Det er bemerkelses verdig at Enare-lappene kalte siida-tinget «Kärreg», mens herreds tinget ble kalt «Tigge» (J. Fellman, III, s. 351). På finsk ble lapperetten kalt «kotakäräjät». Dette tyder på at lapptinget ikke har sitt opphav i nordiske retts tradisjoner. Også i Enare (jf. Tings protokoll 12. november 1732 hos I. Fellman, III, s. 100) ser det ut til at byens familie fedre avgjorde fordelingen av bylagets – siidaens – område mellom husholdningene:

«Skatte mennene bør føres opp på det stedet hvor det er best tilgang på ressurser, uten hensyn til hvilken påstått arverett (på kvinne siden) som måtte anføres ved delingen av skatte landene.» En lapp fra en fremmed by kunne tas opp i siidaen – «bekreftet med håndslag og omfavnelse fra begge sider» – men «en stridslysten og urolig person» kunne de ikke ha i sitt nabolag. — Jf. Ting protokollen i Enare 1729 (I. Fellman, III, s. 89).

1) Jacob Fellman skal selv ha ledet (presidert over) noen slike lappting (se I. Fellman, III, s. LXXII).
2) Må ikke forveksles med den lapperetten som ble opprettet i forbindelse med grense fastsettelsen i 1751, og som hadde til oppgave å avgjøre visse mindre saker som gjaldt lappiske forhold og lappiske sedvaner.

Vi finner også noen svake antydninger om at lappting har forekommet blant andre lutherske lapper i Kemi lappmark. G. Tuderus, den ivrige misjonæren i finsk Lappland i siste del av 1600-tallet, forsøkte gjentatte ganger – men forgjeves – å få Sompio- og Sodankylä-samene til å oppgi sine seiter, bjørne sanger, rein hellige ritualer osv., som de utfører ved den ene bak døren i kåten sin, og som de på ingen måte vil gi avkall på, fordi deres forfedre har hatt denne skikken, og som de med stor flid og iver forsvarer som en forbannet gammel surdeig.»

Gjennom sin ganske brutale fremgangs måte, som ikke tok hensyn til den tradisjonelle og hellige husfreden hos lappene, klarte han i 1670 å hisse opp de ellers fredelige samene i slik grad at de ble «nærmest rasende og ville gjerne, om de hadde kunnet, ha slukt både meg [Tuderus] og Hans Andersson.» De nektet Tuderus skyss i Sodankylä, og (s. 34):

«Noen dager senere, tidlig en morgen (den 10. januar), gikk hele bygda sammen for å holde ting, hvor det ble besluttet at de heretter, som før, ville holde fast ved det som fra gammel tid hadde vært i bruk, og som deres forfedre hadde praktisert.» Dette «vrangvise konsil», som Tuderus kaller det, var neppe annet enn det våre Petsamo-lapper kalte *Norràz*.

På slutten av 1600-tallet levde altså lapp tinget fortsatt blant lappene i Kemi lappmark, og dets avgjørelser var den høyeste myndighet (siste instans) for lappene. Vi vet (Tuderus, s. 29) at lappelens mannen – jf. «Caput eller Corpus Sombicum» (s. 61) – sammenkalte bylaget; han var altså en slags *oaiv'olmas* (leder). Men om han ble valgt av lappene selv eller utpekt av myndighetene, lar seg ikke avgjøre. Jf. likevel J. Fellman (IV, s. 226) og Wiklund (1909, s. 12, jf. s. 37). Også J. Fellman (II, s. 165) forteller om Sompio-byens *rade-ädde* (rådsleder eller høvding), kalt Suas eller Suvvas, samt om siidalaget.

At det også fantes forbindelser mellom ulike bygder, og at bygdene ble oppfattet som en slags selvstendige enheter med bestemte territorier, kan man anta ut fra Tuderus' beskrivelse (s. 51) av troll trommen i Sompio: « — — på høyre side er plassene for de seite-hellig dommene som tilhører deres egen by, og på venstre side de som tilhører de andre byene.» Jf. J. Fellman (II, s. 14; III, s. 351).

1) Jf. Leinberg: Handlinger vedrørende den finske kirken og presteskapet, IV, s. 395, samt I. Fellman, I, s. 15, 17; III, s. 302.

2) Ved tinget i Enare i 1739 omtales en same som «kronens lensmann», og han opptrådte da som aktor (I. Fellman, III, s. 220).

Side 396

Også Hackzell omtaler (1738) at «lappene har seg imellom bestemte grenseområder» (se I. Fellman, I, s. 133). Dette kommer særlig tydelig frem i Hellants' skrivelse til Klinkowström 7. november 1749 (se I. Fellman, I, s. 448) angående Sompio: «Lappene i Sompio tinglag sier også at de nylig har vært sammen med russiske lapper ved grensen i deres vanlige næring, og at de ikke har noen tvist om grensen – verken nå eller noen gang tidligere – og heller ikke på noen måte har gjort urett mot hverandre.»

Ved studium av Tuderus' beretning (s. 40) får man inntrykk av at også Sodankylä-bygda på den tiden hadde en felles vinter-siida, som ble flyttet etter hvert som skog og beite begynte å ta slutt på et sted. Tuderus (Landsmålen, s. 9) forteller i forbindelse med lappenes forflytninger: «Så langt under nordstjernen, der de har sine faste bosteder, dog i skog og ødemark, at de ikke kan komme lenger, fordi de ligger så nær hverandre ved grensene, og må holde seg innen sine fastsatte grenser og merker, slik at den ene ikke, under straff, må gjøre inngrep på den andres område; unntatt det at de i skogen, av hensyn til reinbeite og tilgang på tørr ved, flytter sine bosteder innen et visst område til et bedre og mer passende sted.»

Meningen med dette utsagnet er ikke helt klar; det er mulig at det bare viser til den administrative ordningen som Karl IX innførte. En støtte for antakelsen om at lapptinget var i bruk, gir imidlertid Tuderus i følgende skildring (s. 22 f):

«Når de skal avgjøre saker om skyss ferder, ekteskap og skader på deres beverfangst og fiskevann, da samles hele bygda i mark brukerens kåte og holder ting, særlig når de skal forberede seg til natt verden, idet de forsøker å oppnå en broderlig forsoning seg imellom. Kan ikke partene som er i tvist bli forlikt seg imellom, bringes saken frem for presten til vurdering. Finner presten at saken er av en slik art at han ikke kan avgjøre den, må den henvises til rett instans …»

Dette er i realiteten ikke noe annet enn «kotakäräjät» (kåtetinget), som Jacob Fellman ovenfor har gitt en så interessant beskrivelse av – det vil si det samme som skolte lappenes *Norrāz*.

1)Slik ble forholdet oppfattet i 1727 av Schellern (s. 61 f).

Side 397

TORNAEUS (utg. 1772, s. 2) konstaterer i 1672 generelt om Torne og Kemi lappmarker at samene «har vært et fritt folk og levd under et patriarkalsk styre, slik som i en tidligere verden og senere [husfedrenes herredømme, som før og senere ble praktisert]». Dessverre har jeg ikke lykkes i å finne tilsvarende opplysninger fra senere tid om de andre halvnomadiske bygdene i Kemi lappmark.

Av NILS FELLMANS beskrivelse (s. 368) fra 1748 fremgår det at bygdeordningen hadde forsvunnet i Kemijärvi lappmark, der de store skog lappe bygdene Vihtola og Permus bukta i trolig har vært etterfølgende lappiske siter. Muligens var sit-begrepet allerede i tilbake gang også hos Kuolajärvi-lappene, som på samme tid ellers fortsatt levde på skolte lappisk vis (se s. 371).

Om lappenes bosteder skriver TUDERUS (*Landsmålen*, s. 23): «Om sommeren bor de ved sine vann, men om vinteren noen ved sine vann og elvemunninger, andre i den ville skogen.»

Hos LAGUS (s. 223) kan man likevel lese en antydning om at også Kuusamo-lappene tidligere synes å ha dannet en form for selvstendige, ordnede samfunn. Han skriver: «Hvordan og på hvilken tid Kuusamo kom under svensk overhøyhet er like uvisst; formodentlig skjedde det, om ikke før, under kong Magnus Ladulås' regjering omkring år 1280, da lappene, som tidligere hadde vært under sine egne dommere eller husfedre, mer allment begynte å komme under svensk lydighet.»

Den antydede tanken stemmer godt overens med sit-begrepet, som det kanskje fortsatt fantes tradisjoner om blant sognets lappetr på LAGUS' tid (ca. 1770), ettersom det da neppe var gått stort mer enn et århundre siden den tiden da N*orráz* styrte de tre lappe byene i Kuusamo: Maaselkä, Kitka og Kuolajärvi (jf. LAGUS, s. 17).

På LAGUS' tid eksisterte også de såkalte «sju lappiske Pogostene» vest for Kvitsjøen (jf. WIKLUND, 1911). Jf. også KAMPOFFSKI (s. 23); EUROPAEUS (1870, s. 44; 1875, s. 229); LÖNNROT (s. 238); ROSBERG (1926, s. 222).

I et anonymt skriv fra 1620 stilet til JOHANNES MESSENIUS, som med god grunn av I. FELLMAN (I, s. 313) knyttes til Kuusamo lappmark, heter det:

«Lappejne har visse tider om vinteren, da de samler seg fem eller seks røyk (familier) eller flere, alltid til én by, hvor presten og lappefogden møter dem. Men om sommeren er de adskilt, hver til sine fiskevann og skoger, etter hver enkelts arvelodd, hvor de bor i hytter og koier, laget av bord. — — —»

Side 398

Vi gjenkjenner likheten med praksisen innen skolte lappenes *sit*. En forskjell foreligger imidlertid, for dersom ordet «arvelodd» tas bokstavelig, må begrepet individuell eiendomsrett til jord og vann allerede på denne tiden ha vært innført i skog lappenes samfunns ordning i Kuusamo. Jf. også I. FELLMAN (III, s. 31, 45).

Når det gjelder nærings vaner og sosial kultur, er det nærliggende å anta at tilsvarende forhold som i de østlige lappmarkene også har rådet i en del vestligere lappe bygder[1]).

Dette gjelder først og fremst den foreløpig lite kjente såkalte Kittilä «byen». Innholdet i Johan IIIs brev av 10.7.1584 (se HOLMBÄCK, s. 38) gjør det sannsynlig at også Suondavara-byens liv og skikker på den tiden ikke i vesentlig grad avvek fra det som var vanlig hos de østlige halv nomadene. Herav følger at også Peldojerfi-bygden trolig må regnes til denne gruppen. Noen faktiske bevis for denne antakelsen finnes imidlertid ikke.

Hvis vi går til de vestlige lappmarkene, finner vi praktisk talt ingen avgjørende vitnes byrd om at den sosiale organisasjonen blant lappene der har vært ordnet slik som hos skolte lappene. Helt fri for antydninger om dette er litteraturen likevel ikke. Slik anfører for eksempel ZIEGLER i 1532 om lappene: «Præsident eligunt proprijs arbitrijs quem regem uocant — — — Denique populares veniunt in Sueciam pro cognitionibus dubiarum causarum». Ser man bort fra ordene «quem …»

1) Muligens har også de norske lappene hatt norráz; jf. «Fjeldthing» hos BRUN, s. 125 f.
2) Jf. OLUFF L. TRESK år 1642; ANDERSSON (1914, s. 59, 192, 209).
3) Den fremste autoriteten i alle spørsmål som gjelder lappene i Norrbotten, professor WIKLUND, uttaler (se HOLMBÄCK, s. 33):

Side 399

Ser man bort fra ordene «*quem regem vocant*», samsvarer dette av JOHANNES MAGNUS inspirerte utsagnet fullt ut med det man kunne forvente å ha vært gjeldende blant svenske lapper i eldre tid. Utsagnet om at lappene kom til Sverige for å få dom i tvilsomme saker er lett å forstå, dersom man tar i betraktning hva som blant Enare-lappene lå bak uttalelsen til den finske dommeren som overværede lappe tinget i Enare i februar 1828: at det var ønskelig at øvrigheten foretok ting reiser, selv om sametinget eksisterte (jf. J. FELLMAN, I, s. 443), det vil si at man ønsket en myndighet som kunne støtte lappe tingets autoritet. Etter nybyggernes inntrenging hadde dets stilling blitt vanskelig.

Det synes sikkert at landet hos de gamle lappene i Norrbotten har vært inndelt i områder[1]), og at minner om dette kan spores langt inn i nyere tid.
TORNAEUS skriver i 1672 (utg. 1772, s. 11): «Selv om lappene har vidstrakte områder og mange vann, passer de likevel på at de med reinsjakt, fiske eller annet bruk ikke trer inn på andre lapp områders marker eller fiskevann.»

RHEEN (s. 14) skriver: fast eiendom, som land, innsjøer, fjell og fiskevann, deles ikke mellom barna, men både bror og søster arver foreldrenes land. Dette gjelder Lule lappmark i 1671. TORNAEUS (s. 47) forteller om Torne og Kemi lappmarker i 1672: «Vann og land deles ikke, men sønn eller datter blir i sin fars bosted. Hvis det ligger øde, kan en annen få rett til stedet.»

GRAAN anfører om Pite lappmark i 1672 (s. 33): Land deles aldri; hver holder nøye på sitt land, som med tiden både kjøpes og selges. Enkelte steder hadde lappene visse grense merker, «men bygdenes land er så sammen blandet at lappene selv ikke godt kan rede seg i det.» «Når en slekt dør ut eller forlater sitt land, kommer straks en annen av samme familie, som er knyttet til det samme landet, og betaler skatt og andre ytelser der.»

Fra Torne lappmark nevner REGNARD i 1681 (s. 99): «Selv om enkelte lapper om vinteren har bestemte områder, er det langt flere som stadig vandrer omkring, og hvis bosted man ikke kan finne; de er snart i skogene, snart nær innsjøene, alt etter om de trenger å fiske eller jakte …»

1. *Det vil si av annen orden, slik som i Enare i de siste århundrene etter at sit-institusjonen ble oppløst.*

Side 400

Når det gjelder opplysningene i gamle skattelister og doms bøker, se HOLMBÄCK (passim). Til tross for at administrasjonen siden begynnelsen av 1600-tallet hadde forsøkt å holde samene innenfor bestemte områder, synes begrepet «trakt» etter hvert å ha gått i oppløsning. Slik skriver SADELIN i 1740 (Dok. II, s. 261): «Slike lapper [flytt finner] har riktignok egne arveland som de fra tid til annen flytter med buskapen på»[1]). TUNELD anfører i 1741 (s. 311) at lappene i Arjeplog «på svensk side ikke hadde noen faste avgrensede områder».

JACOB TURDFJÄLL omtaler omkring 1775 (Dok. II, s. 264):
«Lappene har fra gammel tid i det minste til en viss grad hatt bestemte skatteland, men nå brukes landet uten hensyn til dette i fellesskap, slik at hver og en i bygda etter anledning og bekvemmelighet flytter oppover eller nedover, hvorved de riktignok vanligvis holder seg innen det land området eller bygde området de tilhører, men de er ikke så nøye med om de også går inn på en annen bygds område.»

På GRAPEs tid, 1803 (s. 275), synes flyttingene i stor grad å ha vært temmelig vilkårlige. Jf. WIKLUND (1908, s. 83). GEORG WALLIN d.y. omtaler enda i 1715 fra Åsele: «For lappene har sine bestemte distrikter, slik at den ene ikke får gå med sin reinflokk inn på den andres område og landegrenser.» f. WIKLUND (1909, s. 40).

For DE LA MOTRAYE (II, s. 358) kunne imidlertid lappene i Norrbotten enda i 1718 fortelle at deres forfedre pleide å bli enige om fordelingen av land og fjell, slik at arealet stod i forhold til reinflokkenes størrelse. Dette tyder på eksistensen av en ordnende myndighet. Denne var trolig samtidig dømmende.

En så høy grad av moral hos individet i villmarken, slik vi lærer å kjenne den gjennom GRAAN (s. 49): «Til tyveri og stjeling har de en avsky, og dette med en slik samvittighet at dersom noen ved en tilfeldighet oppdager at en villrein eller et annet dyr har gått i en annens snare, enten det er en nabo eller en annen, gir han straks beskjed om det, og har ikke samvittighet til å skjule det har vel aldri kunnet opprettholdes uten vern av et straffende rettsorgan.»

1) Lappe komiteen 1883 skriver (Forslag til forordning …, s. 25):
«Noen innrømmelse av enkeltlapper i særskilte land områder innen en lappbys område forekommer ikke og har aldri forekommet i sognet (svenske Enontekis).»

Side 401

LUNDIUS' uttalelse (s. 16) fra 1679, om at Umeå-lappenes consilium i noen grad minnet om en bygde stemme, faller en lett i tankene. Om det var «kotakäräjät»(kåte ting) som var ment, fremgår ikke av fremstillingen. Det må anses som sikkert at de gamle Norrbotten lappene tilbrakte midt vinteren i en felles by, talvatas, og til denne gikk birkarlene, fogdene og prestene når de om vinteren besøkte sine lappmarker; jf. WIKLUND hos HOLMBÄCK (s. 34).

SAMUEL RHEEN uttalte ennå i 1671 om Lule-lappene (s. 17) at de for det meste oppholdt seg fra jul til vårfru dag på samme sted. Uttalelsen bør kanskje ikke tas helt bokstavelig; familiene bodde muligens spredt eller i små grupper, selv om man ble værende på samme sted.

Vi finner således i opplysningene fra eldre tider om vest lappene vage fragmenter av alle de hoved momentene som har konstituert sit-kulturen. Den gjennomførte territoriale inndelingen av lavere orden, det vil si opprett holdelsen av slekts familiens områder, må nødvendigvis tidligere ha forutsatt eksistensen av en myndighet som sto over familien og slekten.

Birkarlene hadde neppe interesse for lappene utover vare handel og skatte innkreving, og i liten grad for å opprettholde noen form for retts orden blant sine skatte objekter. Ved stad festelsen av birkarlens privilegier i 1424 ble det pålagt en fogd å dømme rett for birkarler og lapper (Handl. rörande Skand. Historia XXIX, s. 26); om denne fogdens virksomhet vet man lite. Først så sent som i begynnelsen av 1600-tallet synes nord-lappene i egentlig forstand å ha blitt trukket inn under den svenske administrasjonens omsorg gjennom Karl IXs kjente befaling av 4. mars 1602 (se SCHEFFER, *Lapponia*, s. 189 f., 330; *Histoire*, s. 132 f., 167, 296 f., samt I. FELLMAN, IV, s. 60 og 56; HOLMBÄCK, s. 27). — Jf. HOLMBÄCK (s. 37 ff.) og I. FELLMAN (III, s. 336).

Man synes under disse forholdene å måtte forutsette eksistensen av en sit-organisasjon i middelalderen hos Norrbotten lappene, tilsvarende den ordningen vi har sett blant skolter og Kemi-lapper. Så sent som i middelalderens senere del ble trolig den nordlige delen av Fennoskandia dominert av de lappiske halv nomadenes — skrid finnene, det vil si kyst lappene og skog lappene — siter. Deres samfunns kultur var trolig ganske ensartet fra Kvitsjøen til Atlanterhavet og fra Ishavet til Bottenviken samt i nær overensstemmelse med den samfunns ordningen som hos skolte lappene har holdt siidaens jord og folk samlet helt opp til våre dager.

1)«Om rettspleien, se I. Fellman (bind III, sidene I–LXXII).»

Side 402

Ved begynnelsen av nyere tid inntraff hel nomadismens oppsving og ekspansjon. Etter at reindriften ble utviklet til hovednæring hos flytt lappene, ble det av naturlige grunner umulig for dem å respektere den gamle inndelingen av siidaenes land i særskilte del områder, som ble innehatt med en slags bruksrett. Behovet for beite marker økte i takt med at reinflokkene vokste, og større spillerom ble nødvendig, særlig om våren, da skare og is over store områder hindret reinbeiting.

Flytt lappenes økende utbredelse ble skjebne svanger for de gamle siidaene: gjennom deres til å begynne med mer eller mindre uregelmessige, lange flyttinger ble siida landene etter hvert opprevet. Dermed falt grunnlaget bort for det systemet som hadde balansert driften i de gamle lappiske lokal samfunnene; siidaene ble oppløst.

De spredte restene etter de gamle siidaenes folk bevarte likevel i lang tid mange «overlevninger» fra den gamle samfunns kulturen – og det er slike særtrekk som Scheffer har samlet i sitt grunnleggende verk *Lapponia* (s. 27).

Den gamle samfunns ordningen var imidlertid allerede da forringet; det kollektive preget hadde måttet vike for individualismen, og trolig var også nærings måtene blitt nokså forandret gjennom påvirkning fra flytt lappene (jf. forholdene hos skolte lappene, s. 177). Jf. Wikeund hos Holmbäck (s. 35).

Av hvilke grunner og til hvilke tider de gamle siidaene gikk under i områder hvor flytt lapper så vidt man vet ikke hadde utøvd sin næring, er vanskelig å klargjøre. Etter kildene å dømme virker det sannsynlig at siida kulturen levde videre i de nordligere delene av Kemi lappmark, sør for vannskillet, i det minste helt til slutten av 1600-tallet, kanskje også langt inn på 1700-tallet (jf. I. Fellman III, s. 117), mens oppløsningen i de sørligere siidaene trolig allerede var fullført før 1730 (Kemi-byn, jf. s. 215).

På tinget i Sompio 9. februar 1747 (I. Fellman III, s. 157) klaget lappene «over sin fra år til år økende fattigdom, idet deres nærings grunnlag hadde avtatt så merkbart at de fryktet sin undergang». På tinget 10. november samme år i Kemikylä synes det å ha fremgått at bygda besto av bare 7 husholdninger (i 1732: 6 skatte pliktige lapper, tidligere 16; III, s. 101).

I Kittilä fantes det samme år lapper som drev jordbruk. Ifølge Hellant (se I. Fellman I, s. 450) var lappene i Kemi lappmark i 1749 for det meste nybyggere; også i Sompio var det på hell med den lappiske befolkningen.

Ifølge Hellant og Qvist (I. Fellman I, s. 218) forekom det i 1754 hovedsakelig bare i Sompio «noe lappisk levemåte». I 1752 ble det holdt syn på et lappisk nybruk i Avila (Ivalo i Enare) (I. Fellman III, s. 163); jf. også 1760 (samme sted, s. 173).

Side 403

Man vet at nybygger virksomheten allerede på den tiden hadde fått et solid fotfeste langs elve breddene i Kemiälvens vassdrag. Men om siidaenes forsvinning her først og fremst var en følge av den tiltreknings kraften som nybyggernes næringsliv – i hvert fall senere – utøvde på lappene, eller om årsaken rett og slett skyldtes innføringen av en ordnet forvaltning som også tilfredsstilte lappenes naturlige behov for samfunns orden, er et spørsmål som fortsatt må stå åpent. Jf. Johan Tuderus hos I. Fellman (I, s. 359).

1) Innvandringshistorien krever en egen utredning.

Mens innvandringen synes å ha vært hemmet ganske lenge – muligens av frykt for lappenes «trolldom» (Johannes Magnus s. 132; Lindholm 1904, s. 27; jf. *Kalevala*, rune XV, vers 80) – ser det likevel ut til at finner, som trolig stolte på sine egne trolldoms kunster, nokså tidlig utvidet sin virksomhet til Lappland (jf. s. 29, 415). De historiske opplysningene om dette synes imidlertid å være lite uttømmende.

Når det gjelder lappenes tidligere utbredelse og kolonisasjonen i videre forstand, kan spørsmålet her begrenses til en henvisning til følgende forfattere: Tuneld (1741, s. 321), Wahlenberg (s. 70), Nils Fellman, v. Buch (II, s. 13), J. Fellman (flere steder), Sjögren (s. 159, 171, 261 m.fl.), Tengström (flere steder), Hämäläinen (*Suomi*, IV, s. 6), Stockfleth (1848), Thauvón (s. 21), Njevolin (s. 167, 217), v. Köppen (1867), Vahl (s. 79), Skogman (1870), Friis (1871, s. 217), v. Düben (flere steder), Ervasti (flere steder), Auren (I, s. 172), Rosberg (1910, s. 29 m.fl.), Wiklund (1911, s. 175 ff.), Andersson (1911, 1914), Itkonen & Äimä (1918), Sirelius (1913), Qvigstad (1920), Itkonen (1928, s. 258), Paulaharju m.fl. Derimot vil vi dvele noe ved de spredte opplysningene som foreligger i I. Fellmans samling av gamle ting protokoller.

På tinget i Ijo 22. juli 1628 klaget lappene over bøndene i Kemi sogn (III, s. 283), og på tinget i Kemi 14.–15. juli 1646 klaget lappene fra Sodankylä og Sompio over at nybyggere som hadde slått seg ned ved Kemiträsk «tok og brukte deres hevd og eiendom med fiske, svedjebruk, hogst og annet mer, hvorav de fra gammel tid hadde hatt sitt livsgrunnlag» (III, s. 285).

I årene 1674, 1683, 1685, 1686, 1687, 1698 og 1700 klaget lapper i Maanselkä over bøndenes inntrenging (III, s. 18, 31, 33, 39, 44, 49, 55). På tinget i Kuusamo 23.–24. juli 1688 ba en lapp om rettens beskyttelse mot bønders inntrenging på fiskevann (III, s. 328; jf. IV, s. 212); det samme skjedde på tinget i Ijo 8.–10. juli 1689. I 1645 hadde nybyggerne fått fiskerett i vannene i Unari-området (III, s. 312); i 1685 ble både bønder og lapper formanet om ikke å skade hverandre (III, s. 315; jf. 1687, III, s. 324).

Myndighetene synes i begynnelsen å ha forsøkt å beskytte lappene mot inntrenging fra nybyggere. Det ser til og med ut til at samtykke fra alle lappene i en siida ble krevd for at en nybygger skulle få slå seg ned i området, for eksempel i 1682 i Kittilä (III, s. 30), og tilsvarende i 1683 (III, s. 32). Nybyggerne fikk likevel ikke del i lappenes bever fangst, for eksempel i Kemikylä i 1688 og 1700.

Side 404

Konvergens eller kulturlån?

Fremveksten av folkenes sosiale struktur er en svært sammensatt prosess. Sosiale fenomener er ikke isolerte, men påvirkes i stor grad av det natur geografiske miljøet, av forholdene menneskene lever under, av deres vaner og mentale egenskaper. Fra frø av samme slag kan det vokse frem svært like fenomener, sier Westermarck. På grunn av likheter i menneskenes mentale konstitusjon og fysiske omgivelser kan lignende skikker og forestillinger oppstå uavhengig av hverandre hos ulike folk gjennom en langvarig konvergens.

Men på den annen side gjennomgår også folks forestillinger mer eller mindre påvirkning gjennom kontakt med andre.

(Fortsettelse fra side 404 under punkt 1)

(III, s. 45 og 57), i Kittilä 1733 (III, s. 122) og i Kuolajärvi 1736 (III, s. 128; jf. III, s. 124).

Gjennom ekteskap med lappiske kvinner ser det imidlertid ut til at nybyggere i enkelte tilfeller har fått slike rettigheter, for eksempel i Sodankylä 1716 (III, s. 68). I 1730 hadde samene i Kemikylä myndighet til å avstå beverfangst mot kompensasjon (III, s. 96). På tinget i Kuusamo 8.–10. juli 1668 ble en bonde forbudt å trenge inn på lappenes «inngjerdede fiske i Kuusamo-sjøen» (III, s. 292).

Fangst på andres land, unntatt rovdyr, var forbudt, for eksempel fortsatt på tinget i Kittilä 10. mars 1762 (III, s. 175), og i Sodankylä, Sompio og Kemikylä 4. mars 1765 (III, s. 134). Nybyggere ble forbudt å fiske og jakte innenfor Lappmarks grensen så sent som på tinget i Enontekis 18. februar 1785 (III, s. 249).

Denne retts praksisen skapte naturlig nok sympati hos lappene for de svenske dom stolene og den svenske forvaltningen, og de søkte gjerne til dem. Det er for eksempel bemerkelses verdig at de på tinget i Sompio 3. mars 1765 ble enige om felles rein sanking (III, s. 195) – altså en typisk intern lappisk sak. I siste halvdel av 1700-tallet begynte imidlertid samenes fortrinns rettigheter gradvis å gå tapt.

I 1758 fikk nybyggere rett til å fiske helt opp i Ivalo (III, s. 164). Lappenes monopol på bever fangst ble opphevet i Sodankylä 13. mars 1758 (III, s. 165); jf. også 1799 (III, s. 280), i Sompio 6. mars 1759 (III, s. 168), i Kittilä 2. februar 1792 (III, s. 273; jf. III, s. 226). Til og med presten fikk andel i bever fangst i Sodankylä 3. mars 1765 (III, s. 195).

Lappenes rett til å bestemme over jord deling ble opphevet i Enontekis 19. november 1759 (III, s. 166). Nybyggere fikk rett til å fiske i lappenes vann i Enontekis 18. november 1765 (III, s. 180). Retten til andel i felt villrein på privat grunn gikk tapt i Enare 28. november 1782 (III, s. 235).

Krav om erstatning for høyavling forekom på tinget i Enontekis 22. november 1798 (III, s. 277). Jf. Tengström (s. 504 f). Ut fra dette synes den lappiske samfunns ordningen å ha vært nokså fullstendig forsvunnet sør for vannskillet i Kemi lappmark allerede omkring midten av 1700-tallet. Store forandringer skjer gjennom den påvirkningen det ene folket utøver på det andre.

Side 405

Det hender i kontakten mellom folk at gamle kulturer helt eller delvis blir erstattet av nye sosiale systemer. Dersom man, i tråd med den etnologiske skolen, vil forsøke å forklare oppkomsten av lappenes samfunns ordning gjennom kultur lån, bør forbindelsen med de utlånende folkenes sivilisasjoner først og fremst søkes ved omtrent samme klimatiske bredde grad. Der lignende natur forhold har frembrakt lignende nærings former, hvis utøvere har funnet det hensiktsmessig for å sikre sin eksistens å underordne seg lignende sosiale organisasjoner.

Er siidaen en urgammel institusjon, frembrakt av lappenes egen sosiale instinkt? Eller er den et kultur lån fra andre folk i vest eller øst? Språk forskere og etnologer antar for det meste at det lappiske folket utgjør en innvandrings gruppe som har kommet fra øst (jf. dog s. 18 ff. i det foregående). Kultur lån skal ha blitt tatt opp i en tid da lappene levde i et mer begrenset område enn i dag (jf. Hallström 1911, s. 240).

Ifølge Vilh. Thomsen (*Den gotiske språkklasse*, s. 99 f.) har lappene for det meste tatt opp sine germanske lånord fra nabofolk i vest, og under slike forhold ligger det nært å tenke at mange trekk i deres rettsorden, dersom de er av germansk opprinnelse, bør forsøkes satt i sammenheng med de norske landskaps lovene fra de tredje og følgende århundrer, da språket ennå var slik det er bevart på de eldste rune steinene (jf. Wiklund 1892).

Ulike trekk i lappenes religiøse forestillinger i eldre tid peker også tydelig på kultur lån fra vest. Men i denne sammenheng bør det bemerkes at den skandinaviske påvirkningen på mytologiens område er begrenset til de vestlige lappene. Mens det hos de østlige fremtrer elementer fra en idéverden som er fremmed for de nordiske folkene. Mytologiske begreper som tidligere ble oppfattet som lån fra nordiske guder, viser seg nå å være opprinnelig lappiske – for eksempel Tiermes, som tidligere ble tolket som Tor (hos Petsamo-lappene er navnet på torden Tiermes og på regnbuen Tiermes' bue).

Det virker likevel vanskelig å forestille seg at den lappiske siida-institusjonen på noen måte skulle ha blitt påvirket av de nordiske «fylki», «herad» og «fjordunger» (jf. Petersen, s. 139). Disse nordiske institusjonene er helt fremmede både i karakter og uttrykk for den lappiske mentaliteten (jf. Bugge 1904; Tunberg 1911). Dersom det foreligger kultur lån, tenker man derfor først og fremst på de østlige naboene, slaverne tenkes da som långivere.

Det er nemlig påfallende at det finnes store likheter mellom den øst lappiske selv forvaltnings enheten, siidaen, og tilsvarende russiske institusjoner, mir-systemet (jf. Ostroffskajas og Bogoslovskijs arbeider). Den slaviske innflytelsen har utvilsomt, både i eldre og nyere tid, nådd langt inn over de nordlige lappiske områdene, dels som en midlertidig okkupasjons makt i senmiddelalderen (se Johnson), dels som en påvirkning av typen *pénétration pacifique* (fredelig gjennom trengning).

Gjennom en langvarig spredning av russiske elementer kan slaviske kultur trekk ha blitt innført og slaviske ideer overført til det lappiske samfunnet. At den russiske innflytelsen fortsatt var betydelig på Tuderus' tid, fremgår av hans uttalelse (s. 24): «– – – enkelte lapper i Kemi lappmark kan nå tale perfekt russisk, noen svensk, men de fleste finsk; – – –.»

Jf. Jöns Karlsson [1598?] hos I. Fellman, I, s. 298; Kongelig Majestet til Kammer kollegiet 3. mai 1686 hos I. Fellman, I, s. 381; Strich [4. april 1690] hos I. Fellman, I, s. 171; Hellant hos I. Fellman, I, s. 279. Som vi tidligere har sett, finnes det i skolte lappenes retts oppfatninger konkrete trekk som delvis stemmer nøye overens med gammel russisk rett, «Russkaja Pravda».

Det særegne er videre at de tydelige vitnes byrdene om den gamle siida kulturen er begrenset til et område der russerne for et par hundre år siden, og til og med så sent som i 1810 (Sjögren 1828, s. 67), oppkrevde skatt fra lappene. Dermed kan det tenkes at de der på en måte stabiliserte (siida-) pogost- eller skatte ordningen.

Det er likevel ingen grunn til å tvile på at lappenes siida (jf. s. 99 ff., 364 ovenfor) og deres gamle rettsregler ellers stammer fra en tid før slavere kom i kontakt med dem (jf. Qvigstad, *Opgaver*, s. 77). Som det senere vil fremgå, er det sannsynlig at siidaen eksisterte i tider da slavene ennå ikke var kjent for historie skriverne (jf. s. 416).

1) Jf. også Kliutsjevskij (II, s. 312 ff.).
2) Jf. I. Fellman (IV, s. 18, 141, 135, 374, 381).
3) Jf. blant annet etnologiske vitnesbyrd som den firkantede luen «neljäntuulen-lakki», som hos nord lappene kalles «šavkka», se Itkonen (1928, s. 11). Den tilsvarende hovud bekledningen med firkantet topp kalles den dag i dag i Polen «czapka».
4) Jf. I. Fellman (IV, s. 166, 167, 169, 171, 172). Så sent som i 1810 krevde russerne fortsatt skatt fra pogostene Ratnij (Sodankylä), Sjonbenska (Sompio) og Øvre Imandra (Enare) (Sjögren, samme sted).
5) Rus nevnes for første gang i år 839 i Annales Bertiniani og hos Nestor; jf. Niderle (1909, s. 7 ff.), Lönborg (1897, s. 108). Jf. også Kliutsjevskij (I, s. 95 ff., 303, 306), Tiander (s. 58), Kosmin (1915), Pogodin (1912) og Obzor Arkheologii 1910 (s. 68 f).

Side 407

Det finnes imidlertid et annet østlig folke element som kan ha vært långivere, nemlig bjarmene – karelerne; jf. Tallgren 1924, s. 18, hvor «karan» henføres til ca. 800 e.Kr. I inventaret fra Kjelmö-boplassene (jf. s. 255 ovenfor) er det funnet bronse gjenstander som stammer fra Bjarmeland (Solberg 1909, 1920). Bjarmia var trolig ikke i sen middelalderen lokalisert til områdene ved Dvina og videre østover, slik man tidligere gjerne har antatt.

Det finnes uten tvil et reelt grunnlag for at Saxos *Biarmia citerior* (*Gesta Danorum*, utg. P. P. Müller, I, s. 422 ff.), som også omtales som «utrique Biarmones» i *Historia Norvegiae* ca. 1450 (se G. Storm, *Monumenta Historica Norvegiae*, s. 74), og som igjen forekommer hos Johannes Magnus (*Historia Gothorum*) og Olaus Magnus (*Historia*, I, kap. 1), nettopp siktet til områdene vest og sør for Kvitsjøen samt den sørlige og sørvestlige delen av Kolahalvøya (jf. Ahlenius 1895, s. 399).

Anthonius Wied uttaler ifølge Sebastian Münster: «Occiduum latus Scandiæ peninsulæ isthmus Biarmios Lapponesque feros homines habens, deinde Livonia Lithuaniaque terminant», et utsagn som må ha blitt fremsatt i tids rommet 1537–1544 (jf. Michow, s. 15, 19).

Gault (s. 54) lar i 1633 Karelen (Biarmie) strekke seg helt opp til Ishavet: «La Scrifinnie est située entre la Biarmie, & la Finmarchie, qui déjà est du Royaume de Norvège: la Scrifinnie tire néanmoins un peu vers le Midi, s'approchant plus que les autres deux du sein de la mer Bothnique» (s. 39).

1) *Jf. Barsoffs og Kuznetsoffs (1905) kritiske undersøkelser av materiale som er egnet til å gi opplysninger om spørsmålet, og særlig Kuznetsoffs sammen fattende konklusjoner (samme sted, s. 89 ff.). Jf. også Brøgger (1928, s. 32 ff.).*

Tallgren (1920) oppfatter både bjarmene og Nestors zawolotsheskaja tshudj som karelere. Nansen (1911, s. 169) anfører at øst-karelere fremdeles bor i de samme områdene som Ottars bjarmere.

I et foredrag 7. mai 1929 i Finske kultur minneforeningen presiserte Tallgren nærmere sin oppfatning av bjarmene og deres områder omkring år 1000 e.Kr. Disse besto av finske (karelske) klaner (jf. jumala), som innehadde områdene vest for Kvitsjøen og hadde forbindelser med hverandre fra Ladoga–Onega-området (de såkalte Ladoga-tsjudene) via Uhtua opp til Vadsø (jf. Gjessing 1927). Bjarme landet skulle således omtrent omfatte det området hvor det også i dag bor karelere og vepsere, samt innlandet ved Ladogas sørlige kyst. Derimot lå Dvina-dalen utenfor Bjarmeland. Med Tallgrens oppfatning

synes sagaenes Gandvik å stemme godt overens, ettersom Gandvik neppe omfattet hele Kvitsjøen, men bare dens innerste bukt, som ennå i dag kalles Kanda (lakši).

Den sørlige delen av Bjarmeland stod under innflytelse av væringene (plyndrere), mens den nordlige stod under norsk innflytelse. De tilsynelatende motsetningene i middel alderens sagaer og krøniker blir dermed tilsynelatende opphevet ved å anvende denne tolkningen.

Side 408

Men Gault legger til at Biarmia var lite kjent for ham (s. 55): «jeg tror at det ikke finnes noen herfra som kan vite noe om dem; vi har bare himmelen og stjernene felles med disse folkene.» Dette minner i noen grad om Claudius Clavus' uttalelse om at de hedenske karelernes land strakte seg helt mot Nordpolen (jf. Storm, *Ymer* 1891, s. 34; Nansen 1911, s. 482). Jacob Persson innbefatter i 1581 i «Karelstranden» Murman sammen med Kolensuo [Kola].

På de islandske kartene – Sigurd Stefanssons ca. 1590 og Jón Gudmundssons (begynnelsen av 1600-tallet) (se Torfæus 1706) – ligger Bjarmeland ved Ishavet, henholdsvis Dumbshavet (= Barentshavet), i direkte forlengelse av Norge. Ifølge Peringer (Pering(s)kiöld) (*Historia Hialmari…*) lå Bjarmeland mellom Thule og Kandalaksja.

Bjarmeland grenset til Skridfinnland ifølge Johannes Magnus (1620, s. 8), og Anders Bureus (1631, s. 43) forteller at den delen av Lappmarken som lå under Russland, fra Vardøhus til Kvitsjøen, ble antatt å være det samme landet som de gamle kalte Bjarmeland (jf. –R–, *Iduna*, 1813, s. 96 f).

Von Strahlenberg (1730, s. 181 f) identifiserer Bjarmeland med *Perma Welikie*, hvor blant annet «Lop Corela» inngikk. Torfæus skriver fortsatt i 1711 i sitt monumentale verk (del I, s. 33): «Til slutt oppregnes Finnmark, et svært vidstrakt område som omfatter sjøfinner og fjellfinner (dvs. kyst- og fjellfinner), lapper, karelere og gandfinner (dvs. magiske finner).

Området strekker seg først mot nord og deretter mot nordøst frem til festningen Vardøhus, og bøyer deretter mot sørøst langs Karelstranden, med Tromsø som kyst prefektur. Utenfor kysten sees de store øyene Langenes og Andenes i havet.» Karelerne ble plassert mellom samene i Finnmark og gandfinnene ved Kvitsjøen.

På Waldsee Müllers kart fra 1516 finner vi «Peremitschen» plassert i landet nord for den indre delen av Kvitsjøen. På Olaus Magnus' *Carta Marina* fra 1539 ligger Bjarmia på den antatte sørkysten og østlige delen av Kolahalvøya. Dette Bjarmia finner vi igjen så sent som i 1562 på Jenkinsons kart. Hos Neugebauer i 1612, kalles Kolahalvøya allerede «Lappia». Noe som senere blir erstattet av «Terschna-voloch quod lapponice dicitur Piheniemi», slik som på N. J. Piscators kart *Tabula Russiae* fra 1631.

1) Ifølge Kliutsjevskij (II, s. 55) plasserer moderne russisk historie forskning Perm-landet ved Vytsjegda og dens sideelver.
2) På Burroughs' kart fra 1580 finnes følgende notis: «Kola-elven går gjennom Lappia, Kolo Corelia, slik at karelerne hvert år kommer via denne elven med små båter for å fiske i havet mellom Khegore og Kapp Svorbjørn.» På Petrus Plancius' kart fra 1592 (se Wieder) strekker «karelsk Lappia» seg fra områdene ved Tuloma helt bort til Enare, og sør og sørøst for dette ligger …

Side 409

Piscators kart *Tabula Russiae* fra 1631. Se også notisen på Lubins kart fra 1678: «Laponie Moscovite au lots Trennes ou Biarmie»; jf. s. 269 ovenfor. Jf. også Juvelius (1889, s. 38). Setter vi disse opplysningene sammen med kjente historiske hendelser – bjarmenes invasjon til Malangen i 1238 (Johnsen, s. 21) og de påfølgende langvarige og hyppige grense konfliktene mellom russere og karelere på den ene siden og nordmenn på den andre (A. Magnus, s. 37 ff.; Johnsen, flere steder), der freds slutningen i 1326 bare var en episode (Thorkelin, s. 60) – får de gamle opplysningene økt troverdighet.

De tyder på at ikke bare karelske folke elementer ved slutten av middel alderen hadde en vid utbredelse rundt Kvitsjøen og på Kolahalvøya (jf. Bayer; Schöning; Castrén 1844, s. 6), men at de også i mer diffus form trengte inn i Lappland, satt i bevegelse av omveltninger i Russland.

«Biarmia». Hos Cornelius Doedens (1610) (se Wieder) strekker Biarmia seg fra Kvitsjøen og innover områder som omtrent sammenfaller med Njuehtjaur- og Suenjel-siidaene. Jf. også Johannes à Doticums kart, Amsterdam 1610.
(Kursiv i originalen.)
Disse var trolig Adam av Bremens (IV, kap. 19) kynokephaler (hundehoder). Ifølge Adams fremstilling synes disse «hundehodene» å ha stått kvænene (amazonene, jf. s. 415) nær.

Man så dem ofte som fanger i Ruzzia (Russland). Når de talte, virket det som om de bjeffet frem ordene. Jf. Christensen (s. 188 f., 194), Laurent (s. 204 f., 212). Kynokephalene er for det meste blitt oppfattet som sago vesener; slik antar for eksempel Lönborg (1897, s. 137) at Adam, inspirert av Martianus Capella og Solinus, innførte dem i sin fremstilling. Miller (V, s. 24) fremholder derimot at «det er knapt tvil om at beretninger om finner eller lapper, som kler seg i dyre huder og lever nord for Østersjøen, ligger til grunn for disse fortellingene».

Også Peschel (s. 82, note 2, s. 150) omtaler kynokephalene «under hvilken betegnelse man alltid må forstå finner eller lapper». De naivt fremstilte «hunde snutene» på Hereford-kartet (ca. 1280; avbildet hos Miller, bind V) får, sett i moderne historisk lys, en rent menneskelig skikkelse. Med «hunde hodet» siktet Adams kilde trolig til lukte sansen, ikke til utseendet. Det viser seg nemlig at så sent som ved begynnelsen av nyere tid ble de østlige røver bandene av den nord finske befolkningen kalt «koiran kuonolaiset» («hunde snuter»), på grunn av deres forbløffende evne til å oppspore selv

de mest avsides liggende gjemmesteder i ødemarken. Veiviserne var da som regel øst-karelske omreisende handelsmenn.

Jf. J. Laurila: *Vesaisens fortelling*, Helsingin Sanomat, nr. 117, 1927.

Det synes således å ha vært øst-karelerne som magister Adam mer eller mindre ubevisst ga betegnelsen kynokephaler, og dermed stemmer hans fremstilling ellers ganske godt.

Side 410

Hvor ble disse bjarmene/karelerne av ved begynnelsen av nyere tid? Den mest sannsynlige forklaringen synes å være at de i det nye miljøet etter hvert ble «lappifisert» i vesen og levevis; jf. Daa (s. 118 ff. om Välijok), Magnus (s. 9, 24), Nissen (1916, s. 29), jf. også Helland om Karasjok; jf. «biarmios lapponesque».

Tidlig på 1700-tallet forteller Isaac Olsen (Hammond, s. 933) at «de gamles Bjarmeland er Trinnes ved den hvite sjø […] for det kalles ennå Biarmin, og sør for den hvite sjø ligger en lappe-finsk by kalt Biarmini etter Lillienskiolds opptegnelser». Sør for de ti lappbyene (s. 924) lå en stor og frykt inngytende skog hvor det bodde mange «ville lapper» og andre folk, som (de sistnevnte) ble beskrevet som «ville som dyr», kalt av russerne samojeder. Samer skal da fortsatt ha nådd helt ned til «Olaus slott» (Oulanka?) i sør.

Det er tydelig at bjarmenes/karelernes innflytelse fortsatt i høy grad kan spores i det lappiske språket på Kolahalvøya; jf. Sjögren. Også i Petsamo-området merkes fremdeles sterk karelske påvirkning i lappenes både språk og drakt, ja til og med i deres antropologiske type; jf. s. 288 ff.

Man spør seg stadig, når man gransker Petsamo-skolte lappenes personer og kultur, hva som er opprinnelig lappisk, og hva som er et resultat av karelske påvirkninger. Vi befinner oss foreløpig på usikker grunn i disse spørsmålene. Det man imidlertid trolig kan slutte, er at karelerne kan ha brakt med seg enkelte rettslige prinsipper til de østlige lappene allerede i svært tidlige tider – langt utenfor rekkevidden av historiske kilder.

Det er også mulig at karelerne har formidlet kunnskap om ulike retts skikker og forhold hos andre nordlige folk, hvor en del identiske eller lignende systemer har eksistert eller fortsatt eksisterer i nyere tid, slik som hos befolkningen i russisk Karelen og Olonets, hos syrjener, tsjeremisser samt enkelte ostjaker og voguler (se Sirelius' sammenfattende arbeid *Über das Jagdrecht*, 1914). Jf. Holmberg (1926, I, s. 87, 102). Dette minner også i stor grad om finnens gamle samfunns ordning (jf. Rühs; Yrjö-Koskinen 1890; Koski 1898; Voionmaa 1915; Juvelius, s. 365).

Når man har hevdet oppfatningen at skolte lappenes siida-ordning (pogost) …

1) Jf. J. Fellman (III, s. 5 f; IV, s. 204) og I. Fellman (III, s. LXIV, 318), Wahlenberg (1802), Stockfleth (s. 136), Friis (s. 59 ff.), Rosberg (s. 74), Sommier (Osservazioni…, s. 121), Ogorodnikoff hos Daa (s. 110) samt Högström (1774, s. 23).
2) Jf. Jefimenko (1878, flere steder); Juvelius (1889, s. 24 ff).

Side 411

Det er derimot feil å sette dette lik den russiske mir-institusjonen — slik for eksempel Jefimenko gjør, som hevder en fullstendig identitet mellom dem. En slik oppfatning kan vanskelig forsvares. Siten og miren har i praksis helt ulike formål. Siten er samfunns ordningen til det lappiske jeger- og fisker folket, som senere gikk i arv til reindrifts nomadene, og som har hatt til hensikt å beskytte deres rettsstilling i forhold til deres likemenn og naboer. Miren er en organisasjon for en jordbrukende befolkning, som har hatt til hensikt å regulere den enkelte bondes interesser i forhold til hans naboer og fellesskapet.

Det er ikke utelukket at både siten og miren kan føres tilbake til et felles opphav, og at begge ved sin opprinnelse kan komme til å bli betraktet som divergerende, senere lokalt tilpassede og til slutt omformede utløpere av den samme kommunistiske ur organisasjonen blant de (proto-) finsk-ugriske [uraliske] stammene — et sit-derivat tilpasset den arktiske kulturen og et mir-aggregat stabilisert i de tempererte områdene. Så lenge en overbevisende dokumentasjon for en slik utvikling ikke kan legges frem, mener jeg at man av metodiske grunner foreløpig bør oppfatte lappenes kultur kjerne, siten, som en ur gammel samfunns institusjon som i hovedsak har utviklet seg på lappisk grunn.

Den uunngåelige konsekvensen av en slik antakelse blir at sit-organisasjonen blant lappene har en svært høy alder. Sit-organisasjonens høye alder hos halv nomadene Under gjennom gangen ovenfor av sitene og deres samfunn ledes tanken naturlig tilbake til den eldste skildringen vi har av Fennoskandias folk, nemlig Tacitus (Germania, kap. 45) fra år 98 e.Kr. Denne skildringen synes å kunne gi svar på det spørsmålet vi lot stå åpent på side 258.

Tacitus omtaler utførlig svearne under navnet *Suiones*. På høyre side ved det trege havet (det sveviske hav, altså Østersjøen), som omgir og avslutter verden bortenfor suionenes riker, bor *Æstyene* (esterne?). Men (tilsynelatende nordover) «følges suionene av sitonenes folk. I øvrig er de like, men skiller seg på ett punkt: at kvinnen hersker; så langt er de ikke bare fjernt fra frihet, men også fra «degenererer».»

[1]) Jfr. KLIUTSCHEWSKIJ (I, s. 108 fff, 306); Niederle (1924 passim

Side 412

Bortenfor disse folkene (østover) fulgte blant annet «Fenni», som Tacitus ikke vet om skal regnes til germanere eller sarmater(et iransk-talende nomade folk).
Om Fenni skriver Tacitus (kap. 46, etter Hammarstedt sin tolkning, samme verk, s. 98): Hos fennerne råder en tilstand av forbausende villskap og uhyggelig fattigdom. De har ikke våpen, ikke hester, ikke engang boliger. Til føde bruker de ville urter, til klær dyreskinn, til leie bakken.

Alt sitt håp setter de til pilene sine, som de, i mangel på jern, spisser med bein. Og den samme jakten skaffer næring ikke mindre for kvinnene enn for mennene, for kvinnene følger med overalt og krever også sin del av byttet. Barna har ingen annen tilflukt mot ville dyr og uvær enn ly under en slags fletting av grener. Dit vender også de voksne tilbake, og der har de gamle sitt opphold.

Men de anser denne tilværelsen som lykkeligere enn å slite med åkerarbeid, streve med husbygging og med spenning og uro bekymre seg for egen og andres eiendom. Ubekymret i forhold til mennesker, ubekymret i forhold til gudene, har de nådd det som er vanskeligst å oppnå: at ikke engang ønskene deres utgjør noe behov.

Det er nå neppe lenger noen tvil om at Tacitus' «fenni» var samer (lapper), som levde hovedsakelig av jakt og fangst og bodde i torvkåter dekket med ris. I beskrivelsen av fenni mangler bare reinen [som første gang nevnes i historien omkring år 780 av Paulus Warnefridus, som beskriver skridfinnene (skridfinnene) sitt hjortelignende dyr], for at bildet av skogs lappenes liv skulle være fullstendig. Fraværet av reinen i Tacitus' skildring kan bero på en forglemmelse eller på faktiske forhold; helt sikkert kan man i hvert fall ikke anta at for eksempel det folket som har etterlatt oss lappiske steds navn blant annet i Helsingfors-området, som har holdt tamrein.

1) (1921, s. 96) tolker dette slik:
«Til svearne slutter sitonenes stammer seg umiddelbart. Ellers ligner de førstnevnte, men skiller seg i ett forhold, nemlig ved at en kvinne hersker over dem. Så langt har de forfalt, ikke bare fra frihet, men til og med fra trelldom.» Hammarstedt (s. 160, note 12) anfører videre at man har ment at sitonene sikter til det finske folket ved Bottenhavet, som kalles kvener.
2) Norden (s. 449) skriver: «av ham [Tacitus] betegnet som et ikke-germansk folk [fenni]».
3) I de mange skildringene av lappene har jeg ikke kunnet finne ett eneste tilfelle hvor kvinnen deltok i jakt; lappenes magiske forestillinger motsier også en slik mulighet. I dette spørsmålet har også Olaus Magnus (Historia, bok IV, kap. 11) tatt feil.

4) Se Juvelius, 1927, s. 33. — Den eldste skildringen som sikkert gjelder lappene — «skrithiphinoi» — stammer fra den bysantinske forfatteren Procopius, ca. år 550 e.Kr.
5) Det vil si lappene; jf. Thomsen (1893, s. 30). — Flinck (1921, s. 238) har derimot villet se dem som forfedre til finnene.

Side 413

Landskapets beskaffenhet og vegetasjons forhold gjør det etter min mening til og med ganske usannsynlig. At det ikke kan ha vært sørfinnene som Tacitus siktet til med «fenni», bør etter de senere års undersøkelser anses som klart. Det finske folket hadde nok allerede på den tiden, slik språkforskning og arkeologi har vist, en langt høyere kulturell utvikling enn den Tacitus tillegger fenni.

Det er trolig at finnene først et århundre etter Tacitus' tid (jf. Hackman, Europaeus, Sirelius, Tallgren m.fl.) innvandret til de sørlige delene av Finland, der fenni synes å ha bodd — til S[u]ama-landet, Suomi (jf. Lapp— Hämä-, sueine — heinä) — og da tok navn etter lappenes land.

Ptolemaeus plasserer på 100-tallet e.Kr. en gruppe «Phinnoi» i den nordlige delen av Skandinavia og en annen gruppe i området ved Wisła (Weichsel); Tacitus' kilde kan muligens ha blandet sammen disse gruppene, noe som kan forklare Tacitus' uklare geografiske plassering.

Sitonerne synes å ha bodd i området mellom svearne og lappene. Tolkningen av hvilket folk Tacitus har ment med sitonene, har voldt forskningen betydelig hodebry. Ahlénnius (1898, s. 36), som har arbeidet grundig med problemet, ser ut til å mene at sitonene var kolonister bosatt nord for Umeälven, innvandret fra Svealand. Han — i likhet med Gustaf von Düben (1873, s. 356) — identifiserer dem med kvener (kaino laiset), som han, på samme måte som K. B. Wiklund (1896, s. 113), anser å ha vært en svensk en utvandrerflokk

1) (s. 161, note 3) anfører:
«Fenni, finner, betegner sannsynligvis et folk som har gått opp i og gitt navn til de nåværende finnene. Av nordmennene kalles også lappene finner.»
2) Senere (1925, s. 372) synes K. B. Wiklund å ha vært tilbøyelig til å anta at «den berømte stammen kvenene — — kun er en fiksjon». Det forekommer meg likevel at Heikki Ojansuu (1919, s. 195) sin oppfatning i saken er vel begrunnet:
«Når kvenene nevnes i kildene allerede fra 870-årene, og deres skandinaviske navn kan forklares ut fra en proto lappisk form, må det antas at de har bodd i nord områdene allerede på 700-tallet. Men hvorfor skulle de ikke ha kunnet ferdes der langt tidligere også?» Videre kan jeg ikke se hva som skulle motsi G. Grotenfelt og Ojansuus (samme sted, s. 194) oppfatning om at de gamle kvenene tilhørte en finsk (karelsk?)

stamme. Bør ikke steds navnet Kvænangen i Troms fylke snarere tolkes slik at kvenene allerede i forhistorisk tid nådde helt frem til Atlanterhavet?
Jf. note 1, s. 63 ovenfor og Egils saga.

Side 414

Senere har Harald Hjärne (1917, s. 223 ff.) kommet til den oppfatning at sitonene i Tacitus' skildring viser til handels faktorier som svenske kjøpmenn fra Mälardalen hadde anlagt på Bottenvikens nordlige kyster, og hvor en liten og svak germansk bosetning ble nødt til å stille seg i et visst underordnings forhold til de finske kvenene som behersket området. Jf. Karl Müllenhoff; Fridtjof Nansen. Se også Rafael Karsten.

For meg synes imidlertid en annen tolkning mer sannsynlig. Kan ikke den herskende «kvinnen» hos Tacitus' sitoner forstås som en tidlig forløper til det kvinne samfunnet — amazonene — som senere dukker opp hos Paulus Warnefridus og hos den anonyme Ravenna Geographer (på slutten av 800-tallet). Som til slutt, et årtusen senere, av Adam av Bremen (ca. 1066) ble gitt sitt eget land, «terra feminarum» (kvinnenes land). Det er riktignok ikke lett å identifisere alle de folkene som Adam plasserer ved de ripheiske fjellene, men når det gjelder de skjeggete amazonene, er det neppe tvil om at det siktes til de gamle kvenene [om kynocephalene, se s. 410].

Dersom disse forutsetningene er riktige, måtte man komme til den konklusjon at Tacitus' sitoner var et folk dominert av én eller flere kvener, og som hadde underkastet seg fremmed herredømme. Men virker det sannsynlig at en gruppe germanske nordboere — forfedrene til de stolte vikingene — i datidens Lappland skulle ha sunket ned under de frie, ja til og med under slavene? Jeg tror det ikke.

Å anta en etymologisk sammenheng mellom sitonene og sit-folket, halv nomadene i Lappland, ligger under slike forhold nær, siden vi ikke har andre kandidater å velge mellom. Kvenene skulle dermed — hvis disse antakelsene er riktige — allerede ved begynnelsen av vår tidsregning ha etablert det parasittiske forholdet som de (kvenske) birkarlene senere opprettholdt overfor lappene gjennom hele middel alderen.

Det mangler fortsatt arkeologiske mellomledd som kunne gjøre det mulig å orientere seg om forholdene før Tacitus' tid. De arkeologiske forholdene i Nord-Østerbotten (Kainuu) (de tunge steinøksene[3]) i forening sammen med de antropologiske trekkene (Westerlund) motsier heller ikke antakelsen om at de gamle kvenene kan ha kommet inn (fra bjarmisk område?) allerede lenge før vår tids regnings begynnelse.

1. *Bok IV, kap. 14 og 19 samt skolium 119.*

2. *Jf. Johann Reinhold Forster (1784, s. 75 f), Johann Kaspar Zeuss (1837, s. 157), Oscar Peschel (1865, s. 81 f, 96), Karl Müllenhoff (II, s. 9 ff), K. B. Wiklund (1896, s. 109), Ahlénius (1895, s. 14) og Lönborg (1897, s. 134 f).*

Den sistnevnte mener at kvenenes hjemland heller bør søkes i den sørlige delen av Finland enn i Norrbotten. Allerede kong Alfred den store omtaler mot slutten av 800-tallet at nord for svenskene lå Cwénland, nordvest for skridfinnene og vest for nordmennene (jf. Lönborg, samme verk, s. 36).

Se også Egil Skallagrimssons saga samt G. Grotenfelt (1909, s. 10) og Schybergson.

3. *Se T. I. Itkonen (1928, s. 252); A. Europaeus (1922, s. 200).*

Side 415

Kan det kanskje ha vært nettopp «kvenene» — det vil si (over Kvitsjø-Karelen?) tidlig innvandrende finske stammer — som spredte bronse alderfunn av Volga-type i Nord-Finland, slik vi kjenner dem fra Alkkula, Kemi, Muhos og Säräisniemi, og som vitner om en så høy håndverksmessig dyktighet at man nødig vil tilskrive lappene æren for dem (se A. M. Tallgren 1924, s. 4)? Etter ca. år 700 (til rundt 1050) trengte deretter skandinaviske vikinger nordover til Norrbotten; jf. K. B. Wiklund (samme sted, s. 112).

Sit-begrepet og halv nomadismen synes således å kunne føres tilbake et par årtusener i tid på fennoskandisk grunn. Og det finnes knapt kjente forhold som taler imot antakelsen om at siten hos de halv nomadiske lappene og deres forfedre kan ha en enda høyere alder. Tvert imot tyder forholdene på at folk har samlet seg i landsbyer allerede i steinalderen i Finland, noe tallrike ildsteder i lavo (gammer) på samme boplass vitner om; se Ailio og A. Europaeus.

Det ligger da nær å tenke, slik Paul Vidal de la Blache uttrykker det, at «praksiser knyttet til livs formen har bestått, sammen med de sosiale organisasjonene de var tilpasset og som oppstod sammen med dem»; jf. Ernst Grosse og Rudolf Hildebrand. Men om det var lapper eller finner (kvenene eller tavastene, eller begge) som bodde i disse lavo byene, kan vitenskapen ennå ikke gi noe sikkert svar på.

1) Jeg overlater til fagfolk å avgjøre om det kan påvises en forbindelse over Kvitsjøen og Russland mellom betegnelsen ***birkarl*** *(skatte oppkrever) og det gamle sørøst europeiske ordet bir (skatt, tiende) (jf. Nicolae Iorga: Histoire des Roumains, Bucuresti 1922).*
Jf. også Hans Hildebrand, Sveriges medeltid (I, 3, s. 309 ff), Jaakkola og Johnsen (s. 36 ff).
2) Jf. A. M. Tallgren (1925, s. 332).
3) Jf. T. I. Itkonen (1918, s. 38) sine observasjoner om lavo plassenes gruppering i Jekonga.
Jf. også I. Itkonen (1913, s. 7).

Side 416

Her er oversettelsen til norsk bokmål av det franske sammendraget:
Sammendrag

Studier i menneskelig geografi i Petsamo-området

I. De såkalte skolte lappene

Omtrent 200 km sørøst for Nordkyn — det nordligste punktet på det europeiske fastlandet ved Ishavskysten — ligger det lille området til skoltesamene i Petsamo. Før oppdelingen i 1826 var dette et firkantet område som målte 170 km fra sørvest til nordøst og knapt 75 km fra sørøst til nordvest.

Det er en fattig og ugjest mild region, bestående av store skogs områder, innsjøer og øde myrer, dominert over tregrensen av enkelte barske fjell — enten enkeltstående eller i kjeder på flere hundre meters høyde — særlig nær kysten av havet og i den sørlige delen av området (se kartet jeg har utarbeidet i publikasjonen *Fennia* 49, nr. 2). Området er delt av svake vannskiller i tre hydrografiske systemer, som dreneres av betydelige elver:

- det sørlige systemet mot øst-nordøst via Löhtt (Luttojoki),
- det nordvestlige systemet mot nordøst via Pacc'vei (Patsjoki),
- og det nordøstlige systemet også mot nordøst via Peächccam'johkk (Petsamojoki).

I ensomheten i disse skogene og myrene var de eneste menneskene man møtte, så sent som omkring 1850, lapper — kolonisasjonen hadde ennå ikke nådd området. De små bosetningskjernene av lapper, som lå langs de nevnte elvene, levde lykkelig i sin isolasjon. De fremstod som et konsentrert uttrykk for både miljøet og historien de var formet av. De stod utenfor historiens hovedstrøm og representerte en tilværelse som hadde utviklet seg lite, både materielt og intellektuelt. Dette i en slik grad at reisende — som Charles Rabot — fikk inntrykk, riktignok noe overdrevet, av å befinne seg i selve forhistorien.

Stopper Her!